

1. lekcija

1992. gada 7. septembris

LATVIJAS BAZNĪCAS VĒSTURE

Savu pirmo lekciju šīnī mācību gadā ievadīdami, dziedāsim meldijā “Mans Dievs, es Tevi slavēt sāksu”:

*Jel mosties, Gars, no senām dienām,
Tu Gars, kas pirmiem lieciniekiem bij',
Dod Kristus ļaudīm, dod ikvienam,
Ka visi ir Tam Kungam liec'nieki;
Lai visur drīz Tavs Vārds, Kungs Jēzu, spīd,
Ka visas tautas Tev pie kājām krīt.*

*Sūt' savu Vārdu lieliem pulkiem,
Kas kalpo Tev un Tavā spēkā stāv,
Dod gaismu Tava Vārda tulkiem,
Lauz pušu velna viltību un nāv';
Tavs Vārds kā zvans lai skan pa pasauli
Un iezvan' jaunu svētdien' tuksnesī.*

*Dievs Svētais Gars, Tu patiesības, apgaismības un dievišķais padomdevējs
Gars! Mēs Tevi lūdzam – nāc ar Tavu spēku un dāvanām, un atver mūsu gara skatu
un liec mums saņemt Tavu patiesību, ar kuru Tu atklājies un atklāj savu spēku šai
pasaulē. Āmen.*

Apsveicu jūs, mīļās komilitones un komilitoņi, ar studiju gada sākuma pirmo lekciju **Latvijas Baznīcas vēsturē**. Varu vien sacīt, ka man ir ļoti liels prieks būt jūsu vidū, jūs redzēt un dalīties lietās, kas patiesībā ir ļoti aktuālas mums visiem - Latvijas Baznīcas vēsturē. Dievpalīgu šīnī kopīgajā darbā!

Latvijas Baznīcas vēstures priekšmets

Vispirms kādi vārdi par šo priekšmetu – Latvijas Baznīcas vēsturi. Domājot par to, ko mums dod Baznīcas vēsture, šajā gadījumā Latvijas Baznīcas vēsture un tās studijas, gribu atgādināt ievērojamā Baznīcas un vispārējās vēstures zinātnieka, vēsturnieka *Ādolfa fon Harnaka* (1851–1930) teiktos vārdus: (Über die Kirchengeschichte:)

Was ich gelernt habe, habe ich an der Kirchengeschichte gelernt, und wenn es mir vergönnt gewesen ist, über ihre Grenzen hinauszuschreiten, so hat sie mir die Wege gewiesen, denn nichts Menschliches ist ihr fremd.

Tas tulkojumā skan apmēram tā:

Ko es esmu mācījies, esmu mācījies pie Baznīcas vēstures, un ja man ir bijis vēlēts sniegties pāri pār tās robežām, tā ir bijusi tā, kas man rādījusi ceļus, jo nekas cilvēcīgais tai nav svešs.

Tie ir tādi nozīmes pilni vārdi. Un kad jūs iedziļināties vēstures studijās, vai tās ir vispārējās vēstures studijas, vai tās ir speciālās Baznīcas vēstures studijas, jūs atklājat vienu īpatu lietu, ka Baznīcas vēsture zināmā mērā ir kā tāds kauss, kas sevī satver visu teoloģiju. Tas ir teoloģiskākais priekšmets teoloģisko priekšmetu starpā, jo visi teoloģiskie uzskati, teoloģiskās atziņas un tas viss, kas ir saistīts un ko vēl citādi teoloģija ietver savās specializētās nozarēs, atrod savu vietu Baznīcas vēsturē. Mēs varam mācīties par mūsu ticības svarīgajām lietām, dogmatiskajiem veidojumiem, ilgstošajām dogmatiskajām cīņām, kamēr mūsu dogmatu lietas stabilizējās gadu simtiem ilgās diskusijās un pārrunās, – tas viss kā dzīva sastāvdaļa ietilpst Baznīcas vēsturē. Tāpat arī modernie uzskati, kurus mēs kādreiz reliģijas filosofijā dzirdam atkārtotus un priekšā celtus, kā viņi nāk un aiziet, saplakdami atkal smiltīs, un atstāj par sevi tikai atmiņas Baznīcas vēsturē. Baznīcas vēsture ir šis visaptverošais priekšmets. Un šodien mēs stājamies pie šī priekšmeta un mēģinām saprast ne tikai ārējo, bet arī iekšējo, dziļāko, garīgo dabu.

Jūs, bez šaubām, bijāt klāt pirmajā septembrī mācību gada atklāšanas aktā, kurā savu ļoti pārskatāmo un vērtīgo lekciju sniedza profesors Klīve. Es domāju, ka jūs esat paturējuši vērā ļoti interesanto gala slēdzienu, ko profesors izteica un ar ko viņš šodien mūsu Latvijas Baznīcas vēstures studijas varbūt vēl tā īpaši izceļ un pasvītro. Pārskatot tā saucamā modernā laikmeta iezīmes un īpatības un pārskatot šī laikmeta aiziešanu un postmodernā jeb pēcmmodernā laikmeta atnākšanu, kuru tagad piedzīvojam ar tā nepārredzamajām un ļoti diferencētajām kustībām, rostībām un veidojumiem, kas robežo it kā ar jaunām reliģijām, tad ir uzstādīts šis jautājums: kāda

ir kristīgās ticības, **kristīgās Baznīcas** vieta visā šinī nepārskatāmajā un ārkārtīgi, var teikt, dinamiski izvērtajā rosmē, un tad šis ļoti vērtīgais gala slēdziens, kas iegulstas mūsu Baznīcas vēstures studijās, ir kristīgās ticības vienreizīgā, pāri pār visu esošā priekšrocība (es tik skaidri neatceros profesora definējumu), tas vienreizīgums, kas nav ne ar ko salīdzināms un kas nav padots tām izmaiņām, kādas ir visās tagadējās rosmēs, un tas ir tas, kā viņš teica: “Inkarnācija”, tas ir, Dieva ienākšana cilvēcē, cilvēces vēsturē. Tas ir reizē ne tikai mūsu konstatējums, tā ir arī mūsu lielā cerība un drosme šinī situācijā, tas ir mūsu uzdevums, ar kuru ieejam šī laikmeta tik ļoti komplicētajā un tik ļoti intensīvi izvērtajā uzskatu un pārmaiņu jūklī. Tas ir arī kā ievadījums, ko es šeit biju jau pirms tam līdzīgā veidā mēģinājis celt priekšā, kas tā ļoti nozīmīgi ievadīja mūsu teoloģijas studijas.

Latvijas Baznīcas vēstures nosaukums

Nosaukums “Latvijas Baznīcas vēsture” rāda, ka mums ir darīšana ar kādu vēstures disciplīnu. Turklāt tas norāda, ka šī vēstures disciplīna norobežota no vispārējās vēstures diviem īpašiem sašaurinājumiem. Vispirms, tā aptver no vispārējās vēstures tikai to daļu, kas attiecas uz Latviju un tās vēsturi. Otrkārt, tā pievēršas Latvijas vēsturei, galvenokārt tām norisēm un notikumiem, kam sakars ar Baznīcu un garīgo dzīvi Latvijā.

Latvijas Baznīcas vēstures priekšmets un uzdevums ir iepazīties un noskaidrot latviešu tautas nākšanu saskarsmē ar kristīgo ticību, ar šīs ticības izplatīšanos un nostiprināšanos, kā arī ar ietekmi un iespaidu, kādu kristīgā ticība ir atstājusi latviešu tautas dzīvē. To darot, mēs nepārtraukti paliekam Latvijas vispārējās vēstures ietvaros, tāpat arī nesaraucami esam saistīti ar visas pasaules **kristīgās Baznīcas** dzīvi, vēsturi un vēsturi vispār. Zīmējoties uz Latvijas vēsturi, varam sacīt: Latvijas vēsture sākotne ir nesaraucami un būtiski saistīta un identiska ar Latvijas kristianizēšanu. Laiks, kas bijis pirms Latvijas kristianizācijas, zināmā mērā ir Latvijas aizvēstures laiks, minējumu un vispārējo vērojumu laiks, bet īsti vēsture, kas jau ir fundēta notikumu un norišu precizējumā un arī to dziļākā vērtējumā, – tas ir sācies tikai ar Latvijas kristianizāciju. Palikšana Latvijas vēsturē un palikšana arī vispārējās vēstures rāmjos, – to redzēsim no pārējiem kopsakariem, kad vairāk tuvosimies mūsu Baznīcas

vēstures notikumiem. Mēs nevaram būt izolēti no tā, kas **kristīgajā Baznīcā** ir norisinājies pirms Latvijas kristianizācijas. Mēs esam arī šeit organiska sastāvdaļa: līdzī eksistēšana tikpat lielajai kopējai vēsturei, kā arī līdzī eksistēšana pasaules garīgās dzīves un Baznīcas vēstures norisēm. Arī no savas puses šīs vēstures nozares to norisēs Latvijas Baznīcas vēsture līdzī ietekmē un līdzī veido. Kā jau pieminēju, ka Latvijas vēstures sākotnība sakrīt ar mūsu Baznīcas vēstures sākotnību. Uzskats, ka Latvijas Baznīcas vēsture no vispārējās Baznīcas vēstures un vispārējās vēstures skatījuma sava apjoma un satura ziņā maznozīmīga, provinciāla, ir nepareizs un liecina par nezināšanu un neizpratni šajā jautājumā. Mēs zinām, ka Latvijas vēsturē ir notikumi, kuriem ir bijusi ne vien liela nozīme Latvijas un latviešu tautas dzīvē un likteņos, bet kuri ir būtiski un spēcīgi ietekmējuši pasaules vēstures notikumu gaitu. Par tiem šinī gadījumā mums nav īpaši jārunā, ja mēs domājam par tādiem notikumiem kā Latvijas kristianizācija, kas novilkā robežu starp Austrumiem un Rietumiem uz gadu simtiem kulturālā, reliģiskā, nacionālā ziņā. Tāpat mēs domājam par notikumiem, kas risinājās Pirmajā pasaules karā, kad lielās pasaules likteņus izšķirošās cīņās vienā īpatnā posmā atrada savu liktenīgo pagriezieni taisni Latvijas teritorijā, taisni Rīgas aizstāvēšanas cīņās, kas lielā mērā noteica tālāko kara gaitu. Tāpat arī varam sacīt, ka notikumi, kas bija beidzamā laikā uzgūlušies uz mums kā slogs, ir, ja mēs tagad vērojam atpakaļ, ietekmējuši ļoti ievērojamā veidā visas pasaules un sabiedrības dzīvi un lielā mērā arī notikumus. Tas pats arī ir sakāms par Latvijas Baznīcas vēsturi un tās vietu vispārējā Baznīcas vēsturē. To mēs lielā mērā varbūt varēsīm arī kaut cik redzēt, kad tuvosimies Latvijas kristianizācijas notikumiem, ka kristīgās ticības nostiprināšanās no Rietumiem šeit ir ietekmējusi vispārējo **kristīgās Baznīcas** notikumu gaitu un norisi. Bīskapa Meinharda misijas darbs un viņa pēcteču darbošanās noteica stabilo garīgo robežu Austrumeiropā un šo divu kultūru atšķirību, kura nav varējusi tikt izjaukta, neskatoties uz visiem ārkārtīgajiem notikumiem, kādi ir risinājušies. Pāvesta Innocenta III mēģinājumi izveidot šeit garīgo valsti *Terra Mariana* pāvesta tiešā pārziņā, pārvaldībā ierosināja vietējo cilšu konsolidēšanos un divu tautu – latviešu un igauņu izveidošanos. Kurzemes misionāru darbošanās Gambijā un Tobago salā jau ap 1650. gadu iezīmēja luteriskās ārmisijas sākumus vispār. Luteriskā misija, kas enerģiskāk un plašāk sākās un arī vēlāk izvērtās, nāca laika ziņā vismaz kādus simts gadus vēlāk.

Latvijas Baznīcas vēstures nosaukums nav sens. Tas tapis tikai pēc Pirmā pasaules kara, kad Latvija kā konkrēts ģeogrāfisks jēdziens ienāca pasaulē, un tās

vēsture sāka izlobīties no čaulām, kas to bija gadu simtiem apņēmušas, bet Baznīcas vēsture – šajā gadījumā Latvijas Baznīcas vēsture – arī ieguva savu īpato izskatu un veidu lielā mērā, tāpat kā Latvijas vēsture vispār, kas, atskaitot atsevišķus fragmentus, pētījumus, visumā bija atrodama tikai starp toreizējo vēsturisko publicējumu rindīnām. Šiem vēstures darbiem bija citi apjomi, citi nosaukumi un arī cita ievirze. Vācu vēsturnieki runāja par Baltijas vai Krievijas valsts Baltijas provinču, vēl agrāk par Livonijas, retumis vēl arī par Kurzemes vēsturi. Krievu vēsturnieki visumā nemēdza izdalīt šejienes vēsturi un apskatīt to atsevišķi no Krievijas valsts vēstures, pieminēdami Austrumjūras novadu (Ostzeiskij kraj) vai Krievijas nomales (Okrajini Rossiji). Arī runājot un rakstot pat Baznīcas vēsturi Latvijā, tai ne vienmēr ir bijuši vienādi apzīmējumi. Izcilais Latvijas Baznīcas vēsturnieks profesors Adamovičs grāmatu, kas domāta skolas vajadzībām, apzīmējis par “Dzimtenes Baznīcas vēsturi”. Tas, protams, ienes tādu siltu, personīgu skaņu mācāmajā priekšmetā, bet to arī it kā ierobežo par daļu tiem, kam vārdi Latvija un dzimtene sakrīt. Tāpat arī kāds cits pieminētā profesora definējums “Latvju Baznīcas vēsture” satur sevī jau nopietnāku ierobežojumu. Mūsu laikos vispār nemaz vairs nav iespējams kādu etnisko grupu izdalīt atsevišķi no kopsakara ar citām ne saimnieciski, ne politiski, ne kulturāli, ne vēsturiski, ne arī reliģiski. Latvju Baznīcas vēsturei tad vajadzētu kavēties tikai pie latviešu tautas garīgās dzīves un rosmēm vien. Varbūt, ka to zināmā mērā varētu izdarīt, zīmējoties uz pirmskristīgā laika ticējumu, ieradumu, kultisko paražu noskaidrošanu, bet attiecībā uz **kristīgās Baznīcas** vēsturi un latviešu tautas saskari ar kristīgo ticību tas nemaz nav iespējams jau tā apstākļa dēļ vien, ka latviešu cilšu kristianizācija un iesaistīšanās Eiropas reliģiskajā un kultūras dzīvē gandrīz bez izņēmuma ir notikusi ar citu tautu – vācu, krievu, zviedru, poļu, dāņu – iniciatīvu un viņu vadībā. Šeit blakus vēl jāpiezīmē, ka, ja skatāmies uz tautu kristianizācijas notikumiem, tad patiesībā gandrīz bez izņēmuma atrodam šo faktu, ka Evaņģēlija nešana kādā tautā ir vienmēr, gandrīz bez izņēmuma notikusi ar citas tautas vēstnešu starpniecību. Tā tas bija, piemēram, ar vāciešiem, kuru kristianizācija sākās ar angļu un īru mūku starpniecību. Tā tas bija Skandināvijā, kur nāca misionāri tāpat no Anglijas, kā no Vācijas. Tā tas bija Somijā, kur Somijas evaņģelizētājs bija anglis. Tā tas bija arī citās vietās, arī Krievijā, kur Krievijas evaņģelizācija – pievēršana kristīgai ticībai – nāca ar grieķu starpniecību. To varam līdz bezgalībai turpināt, jo visās tā saucamajās misijas zemēs tie, kas nesa Evaņģēliju – Āfrikā, Āzijā, Austrālijā, Amerikas ciltīm, nekad nebija viņu iezemieši. Retos gadījumos varbūt ir bijis, ka

neparastā kārtā kāds no šīs tautas, pats būdams kristīts pirmais, ir tad arī nesis tālāk šo vēsti. Tā kā šeit mūsu vairīšanās no tā, ka mēs esam no svešām rokām saņēmuši kristību, tas ir tāds ļoti nepārdomāts pārmetums vai iebildums, kurš nepavisam nav kaut kas specifisks, mums raksturīgs, bet vispār **kristīgajā Baznīcā** ļoti bieži notiekošs. Tā mēs šo dažādo tautu iniciatīvā un vadībā, lai gan tā mums kādreiz bijusi nemīlama, bet taisni šinī iniciatīvā, esam tapuši par kristīgās vēstures sastāvdaļu. Tā tas ir mūsu vēstures sākotnībā, ka nevaram to apzīmēt par “latvju”, ne arī par “dzimtenes” Baznīcas vēsturi, jo tā gan aptver arī dzimteni, bet arī tās latviešu tautas daļas, kas ir ārpus šīs dzimtenes un kuru dzimtene nepavisam nav Latvija, tāpat aptver ļoti lielā mērā ne tikai latvjus, bet arī Latvijas teritorijā un ar latviešiem kādreiz liktenīgi sasaistītās tautas, pirmkārt, vācu un krievu tautas viņu kopvēsturē un viņu garīgajā Baznīcas vēsturē. Baznīcas vēsture – šajā gadījumā Latvijas Baznīcas vēsture – nav tikai vēsturisks priekšmets vien. Tas nav tikai ārēji fiksētu faktu summējums un formāls apkopojums vien. Baznīcas vēsture, būdama šīs vēstures daļas būtiskais centrs, tās sirds un serde, izceļ to no profanitātes un uzsver tās teoloģisko raksturu un uzdevumu. Līdzdalībā vispārējās vēstures problēmās tā neizšķīst, neizmainās, bet patur savu specifisko teoloģisko būtību. Baznīca veido tādu institūtu, kuram savā eksistencē gan ir izveidojušās savas noteiktās formas un veids, kuri gan ir vēsturiski uztverami, ciktāl vispār pagātnes veidojumi pieejami vēstures pētniecībai, bet tas, ko kristīgā draudze izteic savā Ticības apliecībā ar vārdu **BAZNĪCA**, nav šis institūts, bet gan dzīvā, klātesošā caur Viņa Garu un Vārdu darbojošā **Kristus draudze**. Kad runājam par Baznīcas vēsturi, mēs nevaram nekādā veidā atvairīt to, ka tās sākotne ir šajā inkarnācijā - Dieva ienākšanā cilvēcē un vēsturē, un šo notikumu tālākā veidošanās, neraugoties uz ārējiem trūkumiem vai pat pretišķībām; tā ir un paliek, un patur savu teoloģisko raksturu ne tikai kā teoloģiska disciplīna, bet arī kā īpati par sevi esoša vieta, kurā sastopas ar laicīgo dzīvi un rosni arī tās pārlaicīgie sākumi un būtiskie pamati. Tā ieiet vēsturē, vēsturiskajās formās un veidojumos, izpaužas laiku gaitā. Līdz ar to rodas jautājums: kā un cik daudz šī darbošanās atbilst uzdevumam. Un šis uzdevums arī ir pēdējā Baznīcas vēstures kritiskā mēraukla. Visam kriticismam cauri tās pasludinājums un tās iedarbība dzīvē nekad nepaliek pilnīgi aizsegta, tās sekas izmaina cilvēces laicīgo dzīvi un kārtību, bet īstās patiesības pētniecībai kristīgā izpratnē pieder Dieva tiesa visā tās nepielūdzamībā, Baznīcas vēsture nav tikai Dieva tiesas sadauzīto trauku lausku kaudze vien, kas liecina par nepilnībām, nederību, grēcīgumu. Baznīcas dzīve ticīgā skatījumā ir trauks, kas glabā sevī dārgu mantu. Tas

ir instruments, ko lieto, darot savu pestīšanas darbu cilvēcē, viņas **dzīvais Kungs**. Un tāpēc ir viens īpats apstāklis, kas varbūt savā laikā kritiskos cilvēkos ir izsaucis tādu vīpsnājumu it kā savas vientiesības dēļ. Kad cilvēkam vēl pirms Pirmā pasaules kara rakstītās grāmatas, kas ietver sevī Baznīcas vēsturi, un tādas bija, piemēram, ticības mācību grāmatas, kur bija Bībeles stāsti, Katķisms un mācāmā viela skolās, piedevām bija arī kādi skati no Baznīcas vēstures, šīs Bībeles stāstu grāmatas kādreiz bija apzīmētas ar tādu vārdu, par kuru jāsaprot, ka jau tā laika gudrie un sevišķi vēl mūslaiku gudrie cilvēki kādreiz tā vīpsnāja, – “*Dieva Valstības vēsture*”, uzskatīdami to par tādu paradoksu: vai tad Dieva Valstība risinās kaut kādā vēsturiskā gājumā un vai kāda vēsture vispār varētu tikt saukta par Dieva Valstības vēsturi. Protams, šis apzīmējums lielā mērā tiešām varbūt ir vientiesīgs un varbūt arī ļoti pārdrošs, bet aiz tā visa tomēr stāv viens patiesības grauds dziļākā būtībā.. Visus notikumus, kurus redzam norisināties **Baznīcā**, mēs nevaram atdalīt, lai cik kādreiz tie ir aizsegti ar ļoti cilvēcīgām kļūdām, vainām, noziegumiem, lai kādi būtu šie aizsegi, visam tam cauri redzam šo pārlaicības momentu, šo inkarnācijas brīnumu, bet arī faktoru, darbīgo faktoru, kas darbojas šinī pasaulē un cilvēcē un kura ārējo norisi mēs saucam – Baznīcas vēsture. Pilnā mērā tas pats attiecas arī uz Latvijas Baznīcas vēsturi.

Latvijas Baznīcas vēstures avoti

Mums lielā mērā svarīgais jautājums par Latvijas Baznīcas vēstures sākumiem, par vietējo cilšu pirmajām saskarēm ar kristīgo ticību liek mums pievērsties trim iespējamiem avotiem:

1. archaioloģijai;
2. orālajai tradīcijai;
3. citu tautu liecībām.

1. Kad savā apskatā pievēršamies **archaioloģijai**, Latvijas teritorija Baltijas jūras austrumu piekrastē atrodas ģeogrāfiski īpati eksponētā vietā, kas to padara par svarīgu ceļu krustojumu ar rosīgu un jau senu tranzītkustību – tiklab tirdznieciskos sakaros, kā arī kara gaitās. Latvijas rietumpiekraste ir atvērta pret Baltijas jūru, kuras rietumu krastos un ziemeļos atrodas vikingu zemes – Skandināvija, dienvidos un dienvidvakaros pie šīs jūras krastiem piesniedzas Viduseiropa, vācu zemes. Upes, kas

tek pa Latvijas teritoriju un cauri tai, līdz ar to pietekām – Venta, Lielupe, Gauja un Daugava, kopš senlaikiem bija satiksmes ceļi ar austrumiem. Tas pavisam sevišķi sakāms par Daugavu, kuras augštece sniedzas tālu iekšā Austrumeiropas plašajos klajumos un tur pienāk tuvu klāt Volgas–Dņepras–Volchovas–Lovates upju sistēmām, kuras atkal, savukārt, izveido satiksmes ceļu sistēmu gandrīz nepārredzamā plašumā līdz Melnajai jūrai, Vidusjūrai, Kaspijas jūrai un arī tālos ziemeļu novados. Visi šie satiksmes ceļi bija pazīstami jau senākajos laikos un tika lietoti satiksmei no ziemeļiem uz dienvidiem, no vakariem uz rītiem un otrādi. Romas, Bizantes un arābu naudas, līdz arī dažādu Rietumeiropas zemju naudām, daudzkārt atrastas mūsu upju – īpaši Daugavas – krastos un izrakumos, un kapu vietās. Vikingi šeit ir ceļojuši jau IX gs. Kapu atradumos pie Daugavpils sēļu apbedījumos atrasti krustiņi, pēc padomju arhaioloģijas žurnāliem - to starpā arī kāds neliels krucifiksiņš–piekareklis. Nav skaidri, vai tas ir lietots kā kulta priekšmets vai tikai kā rotājums. Pēc atraduma spriežot, jau no IX līdz XI gs. kaut kāda saskare ar kristīgo ticību austrumos ir bijusi. Un tāpat arī droši vien ar rietumiem. Šeit mēs pievēršamies vienai īpašai arhaioloģijas nozarei, un tā ir **numismātika**.

Gribu jums norādīt uz kādu grāmatu un ieteiktu jums to iegādāties. T. Berga “Numismātika par Latvijas senatni”, Rīga, “Zinātne”, 1992. gads.

Numismātika ir arhaioloģijas viena nozare, kura, kā autore pavēstī, saistīta ar monētu, medaļu, visāda veida citādu vērtības priekšmetu pētniecību. Meklējumi un pētniecība. Numismātikas īpatība ir tā, ka ļoti daudz var uzzināt taisni izrakumos, tāda veida depozītos, kad cilvēki, gribēdami paglābt savu mantu kara vai postījumu laikos, ierok to zemē; vēlāk šie ieraktie depozīti - trauki ar monētām - tiek pilnīgi nejauši atrasti pēc gadu simtiem. Veco laiku uzskats bija – visdrošākā banka ir zeme. Tā kā tagad nogulda bankas kontos, tā toreiz noguldīja zemē. Ja tas ir gudri un prasmīgi norakts, ka to nevar atrast sveši, tad tas kapitāls, kas tur atrodas – un kādreiz tas ir ievērojami liels, saturēdams arī zelta vai sudraba monētas un priekšmetus –, ir palicis neskarts. Pats īpašnieks varbūt to ir aizmirsis, varbūt nomiris, un manta atkal ir nākusi citās rokās.

Kāds ir numismātikas pētījumu nolūks? Numismātika palīdz noskaidrot laikmetu. Monētām, tagad jau nu visām monētām, kas pasaulē tiek kaltas, vienmēr gada skaitļi arī ir klāt un skaidrs norādījums par zemi, kas ir šo monētu kalusi. Tomēr kādreiz šie secinājumi ir jāizdara ar vēl tālākiem pētījumiem. Gada skaitļu trūkst. Kādreiz nemaz nav arī nekāda valsts apzīmējuma. Piemēram, romiešu naudām, kādas

lielā daudzumā ir atrastas Latvijā, nav ne gada skaitļa, ne arī uzraksta, ka tās ir kaltas Romā, bet parasti tām ir ķeizara attēls, ķeizara galva profilā – ļoti populārs paņēmieni kādas monētas piederībai – kāda ķeizara laikā kaltas. Kādreiz ar trūcīgiem virsrakstiem šis vārds ir uzzīmēts un uzrakstīts, vai tas ir *Klaudijs*, vai tas ir *Agripa*, vai tas ir *Nerons*. Reizēm tikai kaut kādā saīsinājumā, reizēm tikai šis profils vien, kuru jāmēģina salīdzināt ar citur vēsturiski atrastām un identificētām zīmēm, kas atļauj noteikt, ka, lūk, šī monēta ir kalta tad un tad. Ja tā ir kalta, teiksim, tanī zināmajā laikā vai gadā un ja tā ir atrasta tik tālu nost no savas kalšanas vietas, tad, protams, tā ir liecība par to, ka šeit ir bijuši kādi, kas nākuši no šīs tālās zemes. Un arī tālāko var mēģināt secināt: bez šaubām, tie ir bijuši tirdznieciskie sakari, tās varbūt kādreiz ir bijušas arī cita veida sakarības – varētu domāt arī par kara gaitām, kad kara gaitās iegūtās svešās monētas tiek apraktas zemē. Katrā ziņā tas jau nosaka zināmu laikmeta rāmi. Tas ir ļoti svarīgi. Mūsu vēstures, mūsu senvēstures pētniecībai tam ir ļoti liela un būtiska nozīme. To jūs redzēsiet no vēlākā, kādēļ tas taisni tā ir.

Īpaša vieta arhaioloģijā kā vēstures avotam ir numismātikai. T. Bergas grāmata šajā ziņā sniedz vērtīgas ziņas, kas uzrāda Latvijas cilšu sakari ar Eiropas un Āzijas valstīm jau ļoti senos laikos, kā arī ļauj pa daļai secināt šo sakaru raksturu. Pieminētā autore izceļ numismātiku par atsevišķu vēstures zinātnes nozari, kas apstiprinās, iepazīstoties ar autores ļoti rūpīgo, pārskatāmo un interesanto pētniecības darbu šajā nozarē, ko varam gūt no numismātikas pašreizējo pētījumu rezultātiem.

Sakari ar seno Romu. Vissenākā pie mums atrastā Romas monēta, un te ir viens datums vai viens laiks, ar kuru jau varam sākt noteikt Latvijas un latviešu cilšu sakarus ar šīm tālajām zemēm, – vissenākā atrastā monēta ir Romas ķeizara *Marka Agripas* (31.– 12. g. pirms Kristus) monēta. Visjaunākā, kāda ir atrasta, ir ķeizara *Arkādija* (395.– 408. g. ir šī ķeizara valdīšanas laiks) monēta. Tāpat ir atrastas, un te jūs brīnīsieties, cik ļoti dažādas, *Faustīnas* jaunākās, kuras miršanas gads ir 175., *Antonija Pija* (138–161) monētas un ķeizara *Komuta* (180–192) monētas. Tātad ļoti seni, tāli laiki. Monētas ir atrastas tā saucamā galvenā ceļa malās. Galvenais ceļš bija *Dzintara ceļš*, pa kuru ieplūda šīs monētas. Roma bija ļoti ieinteresēta dzintara iegūšanā. Dzintars Romā tika vērtēts augstāk par zeltu un skaitījās izcila rotaslieta, un tāpēc arī ekspedīcijas, tirdzniecības ceļi uz Baltiju bija pēc dzintara pa īpašo Dzintara ceļu. Tas sākās Karnuntumā. Karnuntuma toreiz bija ievērojama tirdzniecības pilsēta, arī Romas garnizona vieta un atradās pie Donavas, toreizējā Pannonijā, ļoti tuvu tagadējai Slovērijas galvaspilsētai Bratislavai. Tagad šī pilsēta vairs neeksistē,

Ungāriju izpostīja tautu staigāšanas laikos. Šis ceļš gāja no Karnuntumas cauri Čechijai uz Silēziju un no Silēzijas uz Austrumprūsiju, uz tā saukto Sānzemi, Sembu, seno senprūšu Sembu, tagad ieskaitītu Padomijas Kaļiņingradas apgabalā, Austrumprūsijā, kas bija ļoti ievērojama ar savām dzintara atradnēm. No turienes šis ceļš tālāk virzījās cauri Klaipēdai uz tagadējo Liepāju, uz Kurzemes piekrastēm. Šī ceļa malās ir atrodamas romiešu monētas, bet ne tikai tur. Daudz to ir gar Daugavu. Daugavas lejtece, sākot jau no vidusteces, apmēram no Aiviekstes ietekas ar tādu arvien pieaugošu atradumu vietu daudzumu sniedzas līdz pat ietekai jūrā. Tas norāda uz Daugavas milzīgo nozīmi kā satiksmes ceļu, un līdz ar to tie depozīti, kas tur ir atrasti, pierāda, cik tālu ir sniegušās šīs saites.

Otrs atradumu veids ir **austrumu monētas**. Un tas ir vēl dažā ziņā interesantāks, jo tas sniedzas iekšā apvidos, kas nebija kristīgās ticības apvidi, tās ir kādreizējā Arābu Kalifāta zemes. No Spānijas rietumos gandrīz līdz Indijai, katrā ziņā, līdz Afganistānai un līdz pat tagadējām Vidusāzijas zemēm, kur tādās vietās kā tagadējā Taškentā un tāpat arī citur - Irākā, Sīrijā, Mazāzijā, Irānā kaltās monētas, sauktie – dirēmi. Tās laika ziņā ir jaunākas par romiešu monētām. Jaunākās, kas ir atrastas, ir IX gs., bet arī Arābu Kalifāts jau tikai tad tā īsti bija uzplaucis visā savā varā, spēkā un tirdzniecības sakaros. Protams, ir bijuši sakari ar tautām, kurām nemaz nebija kaltās monētas, bet kuras bija tirgojušās ar maiņtirdzniecību, ar mainīto metālu. Šīs Arābu Kalifāta monētas prasa ļoti rūpīgu izpēti, jo ir kaltas ļoti daudz dažādās vietās – Basrā, Bagdādē, Bosulā, Damaskā, Irānas apgabalos, pat Mazāzijā, Ziemeļāfrikā. Un visas tās kaut kā ir atradušas ceļu uz šejieni. Tirgoņi ir nākuši un gājuši, un atstājuši savas lietas.

Bizantes monētas ir atrastas, sākot ar *Konstantīnu VII* (913–959) un beidzot ar *Michaēlu VII* (1071–1078), proti, laikos, kad arī Krievija jau bija kristianizēta.

Pieminēt šeit **vācu zemju monētas** mums aizņemtu ļoti daudz laika, jo Vācijā vispirms jau bija ļoti daudz šo monētu kaltuvju. Atsevišķi zemes kungi, pilsētas un arī aptverošāki apvidi ir kaluši šīs monētas, kuras bijušas plašā apgrozībā visā toreizējā Eiropā un, bez šaubām, arī pie mums. Monētas aptver laiku, sākot jau ar X gs., bet, jāsaka, tās mums kā pierādījums sakariem jau patiesībā vairs nemaz nav nepieciešams, mums šie sakari ar vācu zemēm ir arī citādā veidā jau vēsturiski apliecināti.

Tāpat arī ir atrastas **anglosakšu monētas** – *Etilorēna II* (987–1016).

Bez tam **skandināvu**, pa kādām nedaudzām arī **poļu, čechu** un vēl pārējās, kurām no XI gs. nevarētu būt sevišķa vēsturiskā, chronoloģiskā vērtība, jo, ja pievēršamies tām kā Latvijas vēsturisko sakaru lieciniecēm, tad mums šīs lietas ir jau daudz vairāk un plašāk pieejamas arī citādi. Tomēr raksturīgi ir šie Romas, arābu zemju un tāpat arī Bizantes monētu atradumi.

Te jūs redzat, kāda nozīme ir vienai tādai atrastai monētai, kurai virsū ir gadskaitlis vēl pirms Kristus dzimšanas. Tas runā pretī tiem kādreizējiem, vientiesīgajiem, aplamajiem, varbūt arī pa daļai tendenciozajiem uzskatiem, ka pirms vācu tirgoņu ierašanās XII gadusimtenī, šī zeme, tā saucamā Livonija, bijusi kaut kas tāds pats kā Austrālija vai Jaunzēlande, par kuru eksistenci neviens nav varējis neko iedomāties. Un nu pēkšņi tā ir tikusi atklāta. Tas pieder pie tā sauktajām vēsturiskajām pasaciņām. Ar tādām mēs vēl sastapsimies, no tām mums ir rūpīgi jāvairās, un asi tās jākritizē. Tur mēs drīkstam būt teksta kritiķi un mēģināt izlobīt patiesību.

2. Ja lūkojamies uz fiksēto vēsturisko ziņu trūkumu latviešu tautā, tas mums liek pievērsties ar lielāku vērību tā sauktajai **orālajai tradīcijai**.

Ko tas vārds nozīmē? Latīņu valodā *or (oris)* – ir mute, un, kad jūs ejat aptiekā ar recepti pēc zālēm, tad tur pie visa tā cita, kas tur saprotams un nesaprotams uzrakstīts, ir – per or - ieņemams caur muti.

Mēs pievēršamies Baznīcas vēstures un līdz ar to arī Latvijas vēstures avotiem. Proti, orālajai tradīcijai jeb mutvārdu tradīcijai, kas tiek uzglabāta stāstījumu tālāk nodošanā. Latviešu tautai orālā tradīcija ir ļoti plaša un bagāta. Mūsu **Dainas** apjoma ziņā ieņem izcilu vietu tautu folklorā, bet tūdaļ jāpiezīmē, – kā vēstures avots tās ir nenožīmīgas. Ļoti dīvaini un žēl. Tās aptver cilvēku un sadzīves lietas, dod vērtējumu cilvēku morālajai stājai, satur ļoti daudz liriskas poēzijas, bet tām trūkst jebkādas saskares ar vēsturiskiem notikumiem, varoņiem, tautu vadoņiem un citāda veida personāžu, kā tas ir, piemēram, ģermāņiem, skandināviem, senajiem grieķiem, senslāviem, kur tautas orālā tradīcija glabā pat veselus mītus par tautas dzīves izcilajiem notikumiem un personībām. Apbrīnojamā kārtā latviešu tauta savās atmiņās nav saglabājusi nevienas personas vārdu, nevienu atmiņu par savu pagātni, par vēsturisko laiku. Ļoti raksturīgi, ka pat vēsturisko laiku cilšu, vadoņu vārdus: *Viesturu, Tāivaldi, Kaupu, Imantu, Lameiķi* un citus mēs iepazīstam no iekarotāju chroniku ziņām, kurus tautas pašapziņas pamošanās laikā romantiķi un superpatrioti nesakarīgi un tendenciozi ievijuši pašsodomātajos sacerējumos, kā tas, piemēram, ir

Andreja Pumpura par epu nodēvētajā "*Lāčplēsi*", kas nemaz un nekādā ziņā šim nosaukumam neatbilst, bet ir pilnīgi brīvā fantāzijā izveidots it kā vēsturisks romāns. Eps vienmēr sevī satur vēsturisko elementu. Nepietiek vēsturiskā elementa vietā tikai pieskarties kādiem notikumiem vai personām, un tos patvarīgi tad kaut kādā veidā pieminēt, kā tas tagad notiek tā sauktajā vēsturisko romānu žanrā, kur paskaidrojums ir tas: jā, bet rakstnieks to tā izjuta. Nu tas uzreiz pamazina šāda sacerējuma vēsturisko vērtību un padara to par gluži vienkāršu beletristiku vārda vispārējā nozīmē. Tā tas ir ar *Pumpura "Lāčplēsi"*, tāpat ar *Raiņa* pieminējumiem, zīmējoties uz vēsturiskajām senpersonām; tur autors iet savā brīvā solī un sauc sev līdzī lasītājus. Rakstnieka vārds zināmā mērā fascinē un grib piešķirt ticamību šiem sacerējumiem kā vēsturiskiem. Šeit ir vietā ļoti rūpīga kritika. Neļaujieties sevi pārliecināt, tikai noreibinoties ar kāda ievērojama vai pieminēta rakstnieka vārdu! Arī šāds rakstnieks var runāt aplamības. Sevišķi, ja lieta grozās ap vēsturiskām lietām, tur tendenciozitāte ļoti bieži ir valdoša.

Arī attiecības ar kaimiņu tautām mūsu orālajā tradīcijā pieminētas gandrīz vienīgi cilvēku sadzīves aspektā. Igauni, lietuvieši un krievi pieminēti, ka uz turieni aizprecētas māsiņas un no turienes ņemtas sievas. Krievu zeme, kur, bez šaubām, ir būts, atstājusi iespaidu ar savām daudzajām baznīcām, kā to tautasdziesma saka: "Krustiem kaltā krievu zeme, kur saule cauri spīd", bet, vai arī kāda dziļāka pieeja šiem krustiem ir bijusi, nezinām. Tie krustiņi, kuri retumis šur tur ir atrasti kādā apbedījumu vietā, var gadīties, ir tapuši kā suvenīri, kad mūsu mīļie latvieši brauca tirgoties uz Pleskavu vai Polocku, un tie krustiem kaltie nami, – varbūt, ka viņi tur ir ieskatījušies arī iekšā, bet nekas cits viņus nav saistījis, kā paņemt līdzī tādu smuku suvenīru, kas noderētu par rotaslietu, jo nekādas dziļākas reliģiskas noskaņas, skaņas un ieskaņas no šāda veida saskarēm nekur mūsu Dainās, mūsu garamantās, nav atrodamas. Nedaudz ir pieminēti prūši, senprūši, kur ir braukts pa sasalušo jūru uz Dzintaru zemi. Protams, īpašā vietā mūsu orālajā tradīcijā, mūsu Dainās, ir Vācija. Šādu vietu ir daudz. Tās ar savu kritiku vēršas pret vāciešiem, viņu stāju, raksturu, īpašībām, ļaunumu. Tomēr šīm Dainām nav vēsturiskas, drīzāk – kultūrvēsturiskas nozīmes, jo tās visas ir tapušas vēsturiskajos laikos, kas ir apliecināti jau dokumentāli, un mums tās neko sevišķu nedod; varbūt tautu attiecībās tās kādreiz kaut ko var arī parādīt, jo visai mūsu vēsturei cauri nepārtraukti aužas šīs vēsturiskās, kopīgās sadzīves momenti savos pretstatījumos un kontraversēs. Tomēr šīs lietas ietilpst mūsu apskatāmajā vielā citā nodaļā un arī citādā sakarā. Katrā ziņā šīm latviešu un vācu,

teiksim, vietējo un iekarotāju attiecībām ir arī sava ļoti liela nozīme, ietekmējot vēstures notikumus un tautu dzīvi. Visas Dainas ir tapušas jau pēc XII gadusimta, un tās vienkārši var noderēt, kā raksturojums attiecībām un sadzīvei starp iekarotājiem un pakļautajiem jau vēsturiskajā laikā.

Vietējo fiksēto vēstures avotu trūkumam par iemeslu bija tas, ka **latviešiem nebija pašiem savu rakstu zīmju un savas rakstības**, kas fiksētu un uzglabātu nākošajām paaudzēm kultūras dzīves vērtības un vēsturiskās notikumu atceres, tāpat arī savstarpējās saskares iezīmes. Rakstu zīmes neaizguva arī no krieviem, neraugoties uz neapšaubāmiem kontaktiem. Tie, šķiet, norisinājušies tikai precību un tirgus jomā, ja neskaitām arī kara gaitas. Vēstures fiksēšana piekrita vēlāk svešiniekiem, kas, bez šaubām, to darīja savās interesēs un no sava viedokļa, tikai kā blakus apstāklim pieskaroties latviešu tautas dzīvei: krievu chronikas, Rietumu ceļotāju un vēsturnieku pieminējumi.

Tam līdzī nāca arī vēl latviešu tautas dzīves īpatība. **Latviešiem nebija pilsētu**. Par tādām nevar uzskatīt pilskalnu nometnes ar māju pudurīti ap tām.

Latviešiem nebija savas sabiedrības. Latviešu sabiedrība ierobežojās kaimiņam ar kaimiņu vai kaimiņam pret kaimiņu, ne tālāk un ne vairāk. Nav nekādu ziņu, ko latvieši darīja, kad sanāca kopā, kad viņi bija kopā desmit, simts vai tūkstotis. Nav nekādu ziņu, ka latviešiem būtu bijuši kādi vadoņi, kādi pieminami gudrinieki. Latvietis nekad nav cietis nevienu par sevi augstāku. To redz jau pat kaimiņu attiecībās. Bija šī izolētība, kura tikai atsevišķos briesmu gadījumos pēkšņi saveda kopā latviešus kaut kādai darbībai. Nebija pilsētu. Pilsēta ir lielais kultūras veicināšanas faktors, kur cilvēki sadodas kopā, kur notiek domu izmaiņa, ne tikai preču apmaiņa. Latviešiem pilsētu nebija.

Latviešiem nebija savas īstas, stabilas valsts organizācijas, kas cilvēku dzīvei garantē zināmu eksistences stabilitāti, garantē, paaudzēm un laikmetiem nomainoties, viņu kontinuitāti un veido arī kādas tautas vēsturisko situāciju apkārtējo tautu starpā. Tie cilšu virsaiši, kurus piemin chronikas, galvenokārt, bija tikai kara gaitās; vadoņi, izbeidzoties šīm kara gaitām, pēkšņi nogrimst kā ūdenī iekrituši. Latvieši par viņiem nesaglabā nekādas atmiņas.

Tas viss kļuva ļoti spēcīgs moments latviešu tautas tālākajā liktenī. Tad, kad ieradās iekarotāji, viņi atrada neorganizētu ļaužu kopu un varēja ar savu organizācijas spēku un mērķtiecību latviešus pakļaut, un pakļaut viņus pilnīgi. Latvieši nepazina savus kungus. Kungus viņi iepazīna tad, kad “bargi kungi darbu deva, nedod svētu

vakariņu”. Bargus kungus iepazīna kā svešus kungus, kad sērdieņi dzied “bez saulītes vakarā” un ēd savu pelavu maizi. Tad latviešiem tapa kungi. Kakla kungi, sveši kungi, bet pašiem savējo taču nebija. Nebija neviena, kas viņu vidū būtu pacēlies un teicis: brāļi, dodamies kopā un meklējam tapt brīvi un patstāvīgi. Ja kaut kas tāds varbūt bijis mēģināts, turpat otrs latvietis jau tūlīnās ar savu pretošanos nepiedalījās. Visas šīs cīņas, kas notika, tās bija, zināmā mērā, tās niedru buntē salauzīšana pa atsevišķām stiebrām. **Nebija kopības.** Tagad gan arvien apjūsamojām pēcromantiku un tos laikus, dzirdam apbrīnojamas lietas, arī pat Švābe raksta par to: latviešu virsaiši ceļojuši uz Rietumeiropu; tanī sakarā, kad ir pieminēts virsaiša Kaupa ceļojums pie pāvesta, tad viņš saka: bet bijuši arī daudzi citi, kas ceļojuši, un viņiem ir bijusi sarakstīšanās utt. Nu, bet kā tas varēja tā bez pēdām izzust? Latviešu superpracticisms: to, ko nevar paņemt rokā, tam nav vērtības, vērtība ir tikai redzamai, taustāmai mantai. Brauca tirgoties uz Pleskavu, uz Novgorodu, uz Polocku, grūstījās tur pa ļaužu baru un redzēja, ka šī vienkāršā tauta – ne priesteri, ne mūki, bet vienkārši strādnieki – sarakstās savā starpā. Viņu sarakste ir atrasta tā sauktajos bērzu tāšu rakstos. Viens amatnieks raksta otram: Mitja, atsūti man āmuru! Vai atkal: atsūti man naglas! Viņi ir pašlaik darbā, viņš aizsūta zīmīti savam kolēģim: atsūti man vajadzīgo piederumu. Latvieši taču to redzēja! Viņus nekas neierosināja, ka šajos kāstīšos ir kāda vērtība! Skandināvi atstāja šeit savus rūnu akmeņus, iekala savus rakstus un ziņoja, ka tāds un tāds Svens ir bieži ceļojis uz Kūrlandi vai kā citādi. Latviešus tas akmens interesēja tikai tik daudz, lai to iemūrētu mājas pamatos. Tas ir kaut kas apbrīnojams! Kad skatāmies uz mūsu senvēsturi, aizvēsturi, –esam staigājuši aizsietām acīm un mēs brīnāmies, ka mūs pakļāva. Raksts dod ziņu ne tikai kaimiņam, ar kuru var sakliegties, bet arī daudz tālāk. Kad notika pasaulē lielās kustības pret apspiedējiem un svešiniekiem, lielajā Indijā Sipāju sacelšanās, – strēmelīte ar dažiem uzrakstītiem vārdiem gāja apkārt pa visu zemi un rosināja: tanī dienā, tad un tad, to un to, tie un tie. Tā te tiešām nebija. Telefona toreiz nebija, un katrs bija par sevi.

Mūsu orālā tradīcija parāda lielo nevarību to priekšā, kas nāca ar lielākiem spēkiem. “Ar uguni un zobenu” – mēs šo pantiņu skaitām vietā un nevietā un neaptveram to, ka stiprāka par uguni un zobenu ir rakstu zīme! Un, lūk, pret uguni un zobenu nebija nekādu ieroču.

3. Liecības, ko gūstam no citām tautām šajā laikmetā, tāpat ir visai trūcīgas. Vienu liecības veidu mēs apskatījām, un tā ir numismātika, kas uzrāda sakarus ar tikpat kā visu tā laika pasauli: Skandināviju, Romas valsti visā tās Vidusjūras apjomā, arābu

zemēm Austrumos. Tātad latviešu saskares ir bijušas ļoti plašas. Un arī tad mēs nebijām ierosināti fiksēt mūsu atmiņas vai notikumus, kaut ko uzrakstīt, kaut ko saglabāt. Mēs tagad pēc satrūdējušiem drēbes gabaliem un sarūsējušiem kapa priekšmetiem kaut ko mēģinām izlasīt. Jā, arī šo citu tautu liecības ir ļoti trūcīgas un vispārīgas. Jau pieminētā Latvijas ģeogrāfiskā situācija gan bija par iemeslu rosīgai satiksmei dažādu tautu starpā, bet ziņas, ko pasmeļam no skandināvu rūnu ierakstiem vai krievu chronikām, vai kādiem citiem gadījuma autoriem, vēstī gandrīz vai vienmēr tikai par viņu mainīgajām sekmēm cīņās starp skandināviem un kuršiem, prūšiem, lībiešiem, igauņiem, krieviem, zemgaļiem. Ir vēsturnieki, kuri grib saskatīt šejienes cilšu sakarus pat ar tālākiem apvidiem: Dienviditālijā, Bizantē. Visas šīs ziņas ir pārāk trūcīgas un fragmentāras, kas neļauj izveidot kādu īstu, pilnu kopsakaru. Ir mēģinājumi atrast šo Viduseiropas piekrastes tautu starpā kādas rakstu atmiņas par šejieni, par baltiem, par viņu dzīvi un par tirdzniecības sakariem, par sakariem ar Teodoricha galmu un tamlīdzīgi. Tas viss ir ļoti nenoteikti un arī ļoti šaubīgi. Monētu atradumi gan liecina jau kaut ko noteiktu laika ziņā, bet arī neko paša satura ziņā, atskaitot tirdzniecības sakarus. Tomēr tie arī atgādina, ka šī zeme nebija nekāda *terra incognita* – kā to kādreiz mēģināja nostādīt – nepazītais kontinents. Tas ir bijis pazīts, bet arī tām pārējām, lielākām tautām nebija nekādas citas lielākas intereses, kā tikai šie sakari, varbūt pa retam arī kaut kas cits.

Kristianizācijas sākumi Latvijā

Pārejot pie Latvijas un latviešu cilšu saskares ar kristīgo ticību un kristianizāciju, ir nepieciešams ieskatīties Viduseiropas, Ziemeļeiropas un Ziemeļaustrumeiropas vēsturiskajā laikmetā no XI līdz XIV gs., jo nav iespējams izolēt ne Latvijas, ne Latvijas Baznīcas vēsturi no pieminētā laikmeta un apvidus politiskās un garīgās dzīves norisēm un notikumiem. Pieminētais laikmets, kad Latvija sāka ievirzīties vispārīgās vēstures redzeslokā, bija Eiropas politiskajā un garīgajā dzīvē liela spraiguma un intensīvas aktivitātes laikmets. To mēdz apzīmēt arī par **augstajiem** jeb ziedošajiem **viduslaikiem**, kad uz gaistošajiem klasiskās Romas tradīciju pamatiem Eiropā veidojās gluži citāda iekārta.

Klosteri, bīskapijas, universitātes un tirdzniecības sakari, jaunu valstu veidošanās, spraigumi, kari, Rietumu un Austrumu konfliktu saasināšanās, islāma

agresija un cīņas ar to, garīgās važas, konflikts cīņā par prioritāti, spēcīgas personas, kas veido laikmetu ar pasaules vēstures nozīmi, 1054. gada lielā šķelšanās Romas un Austrumu starpā, gadu simtiem ilgās kontraverses, kas nu bija ieguvušas savu galīgo izveidojumu, – visas šīs lietas, bez šaubām, atrada savu atbalsi un iespaidu arī uz šejienes ciltīm un viņu dzīvi.

Šinī laikmeta fonā ieskatoties, mūs sevišķi interesē kristīgās ticības ekspansija vēl nekristīgajos Eiropas ziemeļos, ziemeļaustrumos un pa daļai arī vēl Viduseiropā. **Laikmets ap gadu tūkstošu miju raksturīgs ar spējo un plašo vidus, austrumu un ziemeļu Eiropas tautu kristianizāciju.** Ap 1000. gadu visa plašā teritorija no Melnās jūras līdz Ziemeļjūrai, Baltijas jūrai, no Donavas līdz Volgai bija tāda varena garīga viļņa apsmelta, kur vēl nomalē palika tikai Baltijas jūras austrumpiekrastes novadi. Polijas kristianizācija – 966. gads, čehu – vēl īsi pirms tam, Krievijas kristīšana, izejot no Bizantes, – 987. gads, Ungārija – 1000. gads, Skandināvijas zemes – Dānija, Zviedrija, Norvēģija, Islande – gandrīz visas vienlaicīgi ap 1000. gadu. Īru bīskaps *Jānis* mira mocekļa nāvē Vācijas Baltijas jūras piekrastē Meklenburgā 1066. gadā, Prāgas archibīskaps *Adalberts* devās par misionāru pie mūsu ciltsbrāļiem prūšiem un mira viņu zemē mocekļa nāvē 997. gadā. Vēl tikai Kurzemes un Igaunijas piekrastes bija it kā ārpus šiem notikumiem. Vai tādēļ, ka tie bija tikpat drosmīgi cīnītāji un tikpat naidīgi pret svešiniekiem kā prūši? Vai arī šeit bijuši kādi vēstneši, kas sludinājuši un tad miruši kā mocekļi? Kas cēlis pirmo baznīcu Kolkas ragā ap 1050. gadu? Vai tikai XI, XII gadusimts, tā sauktais otrais vilnis, skāra šejieni? Tie ir jautājumi, kas ļoti lielā mērā vēl prasa noskaidrošanas un atbildes.

Nekādā ziņā, kavējoties pie Latvijas Baznīcas vēstures sākumiem, nedrīkstam pāriet garām arī ļoti ievērojamam apstāklim, kas lielā mērā bija līdzīgi noteicējs šī laikmeta kristianizācijas centienos un metodēs. Tas bija tā saucamais **krusta karu laikmets**. Neatkarīgi no vispārējās Baznīcas vēstures notikumiem, atcerēsimies, ka šo krusta karu garīgais stimulants un spraustais mērķis bija Svētās Zemes un tās svētvietu, pāri visām lietām – Kristus kapa atkarošana no muhamedāņiem un atkal iekļaušana kristīgajā pasaulē. Šim uzdevumam un šim mērķim cieši blakus nostājās, dabīgi, arī nolūki piegriezt kristīgajai ticībai nekristīgos muhamedāņus, jūdus un pagānus. Ar laiku, kad primārais mērķis šķita pa daļai panākts un, īpaši, kad tas galīgi izgaissa islāma spēcīgajā pretofensīvā, vēl neatrisināto Eiropas tautu kristianizācija un no katoļu baznīcas atkritušo zemju iedzīvotāju piespiešana atkal atgriezties katoļticībā izvērtās par šo karu galveno mērķi. Krusta kari tad vērās pret nekristīgajiem un

atkritējiem nevis kaut kur austrumos, bet arī pašā Eiropā. 1. krusta karš (1096–1099) beidzās ar Jeruzāles iekarošanu. Uzskaitīt tālākos un uzskaitīt šo mijiedarbību un izmainīgo veiksmi, nebūtu nepieciešams. Gala iznākums jums ir zināms tāpat no vispārējās vēstures, ka beigu beigās pats galvenais mērķis – Svētās Zemes atkarošana un atkaliekļaušana kristīgajā pasaulē – bija neveiksmīgs, tas neizdevās, bet tam līdzī nāca daudz citu blakusparādību, pie kurām šeit mums nav tuvāk jākavējas. Tomēr paši krusta kari palika kā viens ierocis vai spēks, kurš joprojām turpināja darboties; un pēdējais no tiem, kurš ļoti lielā mērā nosacīja izšķirīgi arī mūsu pašu tautas vēsturi, bija viens no šādiem krusta kariem, pie kura pakavēsimies vēlāk.

Laikmets no X līdz XIV gs. bija **pāvesta varas kulminācijas laikmets** cīņā pret laicīgo varu, cīņā par ideju – *Regnum universale* – Vispasaules valdība. Ar šo *Regnum universale* sastapsimies arī mūsu Baznīcas vēsturē kā vienu no būtiskiem faktoriem. Atcerieties šo vārdu! – Vispārējā vai Vispasaules valdība, valdīšana – pāvesta pretenzija būt ne tikai par garīgo pasaules valdnieku, bet arī par laicīgo valdnieku, stādot savā vasaļu atkarībā laicīgos valdniekus. Par to kavēsimies vienā mazliet sīkākā apskatē, kas skar mūs īpašā nozīmē.

Ordeņu dibināšanas laiks. Līdz tam pastāvēja viens lielais, klasiskais ordenis – **benediktīņu** ordenis, dibināts jau IV gs., bet laikmets XI, XII, XIII gs. bija jauno ordeņu dibināšanas laiks. Šie ordeņi vēlākajā Baznīcas vēsturē un arī mūsu Baznīcas vēsturē ir ar savu lielu nozīmi kristianizācijā, teiksim, kristīto tautu audzināšanā. Tie bija tā saucamie **garīgie** ordeņi, ne militārie, ne karotāju ordeņi, bet gan ordeņi, kas rīkojās ar citādiem paņēmieniem – ar audzināšanas paņēmieniem. Šajā sakarā jāpiemin **dominikāņi**, kas dibināti 1215. gadā un nosaukti par *spreidīkotāju* ordeni, **franciskāņi**, dibināti 1223. gadā, tas bija *ubagotāju* mūku ordenis. Vēl ļoti interesants ordenis, kas mums svarīgs – **cistercieši** (no *cisterium* – *klosteris*, lat.). Tas tika dibināts kā benediktīņu ordeņa reformētais atzars 1098. gadā. Pirmais klosteris Latvijā, kas bija dibināts 1205. gadā Daugavgrīvā, bija šis cisterciešu ordeņa klosteris. Raksturīgi ir tas, ka cistercieši uzturēja dzīvu sakaru ar Livoniju. No cisterciešiem arī nācis viens ļoti ievērojams vīrs Latvijas vēsturē – viens pāvesta legāts **Alnas Balduīns**. Par to būs mūsu vēstures apskatā tālāk.

Lūkojoties laikmeta fonā, mūsu skatam jāpievēršas arī kaimiņiem pāri Baltijas jūrai – Skandināvijā un kaimiņiem austrumos – Krievijā.

Hamburgas archibīskapija dibināta 831. gadā, vēlāk 864. gadā apvienota ar Brēmeni, bija dibināta kā atbalsta punkts ziemeļu misijai. Tur bija divi ļoti enerģiski

bīskapi – **Adalberts I** (1043–1072) un **Adalberts II** (1123–1148). Katrā ziņā pieminiet arī divus pāvestus, kuri mums ir vajadzīgi, tā sakot, fonam, – un tie ir **Gregors VII** (1073–1085) un **Innocents III** (1198–1216). Šie vārdi lielā mērā stāvēs mūsu vēsturisko laiku kūmās. Adalberts I, enerģiskais Hamburgas–Brēmenes archibīskaps, bija lolojis vienu nodomu: izveidot no pāvesta samērā neatkarīgu, plašu veidojumu, tā saucamo **Ziemeļu patriarchātu**, kurā bez Brēmenes un Hamburgas garīgi jau pakļautām zemēm būtu iekļauta visa Skandināvija un arī visas tās zemes, kādas ap Baltijas jūru vēl tiktu kristianizētas. Viņa pēcteču laikā šeit mūsu pirmie rietumu misionāri – **Meinhards, Bertolds**, tāpat arī **Alberts** – bija Brēmenes–Hamburgas bīskapa pakļautībā.

Kristianizācijas sākumi IX, X gadsimtā

Mums jāpievēršas kristianizācijas sākumiem, kādus var mēģināt konstatēt Latvijā pirms šiem oficiālajiem, jau īstajiem misionēšanas notikumiem. Šeit ir divas galvenās teorijas, ja tā tās var dēvēt.

IX un X gadsimtenis. Šinī laikā visu Eiropu pāršalca tā sauktās **normāņu briesmas**. Par pasargāšanu no tiem tajā laikā neatlaidīgi Dievu lūdza visās baznīcās. No Skandināvijas zemēm dāņi, zviedri, norvēģi – pārdroši jūrnieki, nežēlīgi postītāji un laupītāji – turēja baiļu varā visu Eiropu, savos kuģos braukādami visapkārt Eiropai, dibinādami savas valstis Itālijas dienvidos, uzbrukdami arī Bizantei. Arī okeāna plašums un bargums viņus nebiedēja un neapturēja: Islande, Grenlande, Ziemeļamerikas piekraste viņus jau pazina. Viens no galvenajiem mērķiem bija Konstantinopoles – tā laika bagātības un varenības simbola – iegūšana. Uz šo mērķi veda divi ceļi: apkārt Eiropai pa jūru un jau sen pazīstamais tirgoņu ceļš – pa upēm, kas ērti un plaši sazarotas Eiropas austrumu plašumos. Tā IX gs. vidū – oficiāli pieņemtais datums 862. gads – jau ievērojamā tirdzniecības centrā Novgorodā vai, kā to sauca skandināvi, Holmgordā (Salaspilī - burtiski tulkojot), valdīja no Roslagenas (Roslagen) Zviedrijā nākušais vikings – varings **Ruriks** (Hrörek), ar saviem diviem brāļiem. Viens no tiem Sinenss bija Lādogā, Aldeigiaborgā un **Truvors** (Thorwaldr) valdīja Izborskā, Isaborgā, arī Ziemeļkrievijā. Šī normāņu–vikingu-rusu nostiprināšanās tagadējās Krievijas ziemeļrietumos kļuva par Krievijas valsts sākumu. Līdz ar tās veidošanos radās arī pastāvīgās saskares ar kaimiņu tautām un ciltīm

ziemeļos un rietumos: ar somiem, igauņiem, letgaļiem, lībiešiem, leišiem. Krievijas vēsturē IX un gandrīz viss X gs. vēl bija pagānisma laikmets. Rurika pēcteču laikā valsts smaguma centrs pārvietojās uz Kijevu, bet, pastāvot lielai novadu brīvībai, Novgoroda, Pleskava, Polocka dzīvoja savu īpato dzīvi. Mums ir svarīgi šīs trīs vietas atcerēties. Kāda bijusi saskarsme, grūti spriest, jo nav uzglabājušās nekādas tiešas ziņas. Krievijas chronikas sākas tik pēc Krievijas kristianizācijas. No tām tad arī ir iespējams rekonstruēt un retrospektīvi secināt agrāko laiku notikumu raksturu.

Ar Kijevas fīrsta **Vladimira** pāriešanu kristīgajā ticībā 988. gadā iezīmējās jauns posms visā Krievijas vēsturē. Ar šo laiku sākam gūt zināmu skaidrību un ieskatu arī par Austrumu baznīcas iespaidu uz Baltijas austrumpiekrastes tautām. Šīs tautas dabūja just Novgorodas, Pleskavas un Polockas fīrstu politisko un militāro aktivitāti. Krievu senās chronikas dod skaidru ieskatu. Novgorodas chronikas piemin karagājienus un postījumus pret igauņiem un Tālavas letgaļiem. Un te seko vesela rinda šo datumu: 1030., 1055., 1060., 1111., 1113., 1116., 1163., 1176., 1179., 1190., 1191., 1192. Tātad nepārtrauktie uzbrukumi un postījumi! 1107.gadā zemgaļi sakāva Polockas karapulku, kurš zaudēja 9000 (!) kritušo. Diemžēl Polockas chronikas mums nestāsta, kā Polocka ieguvusi savu atbalsta punktu un savu koloniju pie Daugavas augšteces – Jersiku, par kuru jau XII gs. beigās un XIII gs. sākumā ir šī brīnišķīgā ziņa, cik tur mierīgi zvana zvanus un ka krievu ticība tur atradusi savu vietu, un krievi šajā ziņā, protams, ir ienākuši tīri miermīlīgi. Pie jautājuma, kā šī miermīlība varējusi tapt, vēl pakavēsimies nedaudz vēlāk.

Ir **divas** vēsturiskās pasaciņas.

Viens ir tā saucamais **vācu variants: pirmās kristīgās vēsts nesēji esot bijuši vācieši**. Vidzemi, tā saukto Līflandi, līdz tam nepazītu pasaules salu vai malu, nejauši atklājuši Lībekas tirgotāji XII gs. vidū, kuru kuģus vētra iedzinusi Daugavas grīvā, un drīz pēc tam sākusies šīs nepazītās zemes kristianizācija, kas, kā teiksma tiek veidota tālāk, ir noticis “ar uguni un ar zobenu”, piespiežot varmācīgi vietējos iedzimos pieņemt jauno ticību. Šis īsumā pārstāstītais variants ir pasaciņa. Šī zeme nebija nekāda nepazītā zeme, jo to pazina jau romieši, kur tad nu vēl pēc vairākām tūkstošgadēm vācieši to nebūtu pazinuši. Tomēr tam ir savs izskaidrojums: vācu–austrumu tirdzniecībai vācieši īstenībā Baltijas jūrā tā brīvi iekļuva tikai pēc Lībekas dibināšanas. Un tas bija XII gadsimta vidū.

Krievu variants: jau no XII gadsimta Austrumu baznīcai piederīgajās Jersikā, Koknesē un Tālavā ir bijusi pareizticība. Tātad kristīgā ticība no

austrumiem atnākusi jau agrāk un pie tam mierīgā (!) ceļā. Noskaidrojot vēsturiskos notikumus, ir jāargē no leģendām un mītiem un jāizturas pret tiem kritiski, lai cik seni un šķietami ticami tie liktos. Tas pilnā mērā attiecas arī uz mūsu tematu. Ja tikai uzskaitām to uzbrukumu un sirojumu nepārtraukto rindu, kas nākuši no Novgorodas un Pleskavas puses pār Igauniju un pār Tālavu, tad jau varam iegūt priekšstatu par “miermīlību”, ar kādu pravoslāvība ienākusi. Piemēram, pēc visšausmīgākās izpostīšanas – 1182. gadā, kad Tālava un Dienvidigaunija bija izpostītas līdz beidzamajai iespējai, tur tad arī tika iedibināta pravoslāvu ticība.

Numismātika ir parādījusi, ka šie sakari bijuši jau daudz senāki un ar daudz vairāk ciltīm un saskarēm. Mūs interesē, cik lielā mērā šīs saskares ir bijušas jau kristīgās ticības veidā un nozīmē.

Ziņas par kristīgās misijas sākumiem mums sniedz daži īpati raksturojumi, kādus atrodam, piemēram, **Rimberta chronikā** – dāņu chronikā, kas runā par baznīcas uzcelšanu Kurzemes piekrastē. Tas ir saistīts ar konkrētu personu, ar Dānijas ķēniņu – **Svenu Estridsonu**. Viņš šinī ziņā mūsu vēsturē ienes vienu stariņu, kas ļauj kaut ko saskatīt par tā saucamajiem vēl nesāktajiem sakarīgās misijas darbiem. Viņa gads mums arī var būt interesants, jo tas ļauj atkal izdarīt citus secinājumus: 1047.–1076., tātad vēl pirms vācu misijas sākumiem.

Rimberta chronika piemin, ka Svens Estridsons ir ļoti iepriecināts par ziņu, ko viņš saņēmis no kāda tirgotāja, ar kuru acīmredzot viņam arī iepriekš bijuši sakari, ka Kurzemē ir uzcelta baznīca. Un arī pieminēta vieta – **Domesness**, un tas jau ir ļoti īpati. Starp citu, šis vārds *Domesness* palika mūsu ģeogrāfiskajos apzīmējumos no vācu puses, vēlāk arī krievi to pārņēma Kolkas raga apzīmējumam. *Ness* ir tāpat *deguns*, kā arī *zemes rags*. *Domesness* - tātad – Doma vai baznīcas rags. Tas ir baznīcas rags, kas iznāk šinī vietā no Kurzemes piekrastes un nošķir Baltijas jūru no Rīgas jūras līča. Tiek pieminēts, ka ap šo ragu uz Zemgali ir braukuši arī skandināvi. Tomēr mēs nezinām vietu, kur atradusies šī dāņu celtā baznīca, par kuru tādā iepriecinājumā bijis ķēniņš, jo viņš bija devis arī līdzekļus baznīcas celšanai un tad saņēmis priecīgās ziņas, ka tāda baznīca ir uzcelta. Par šīs baznīcas likteņiem nezinām patiesībā neko. Iespējams, ka tā bija tāda pat celtnē, kādas toreiz Skandināvijā bija ļoti parastas celtnes – tās bija koka slietņi. Nu, protams, koka celtnēm ir īss mūžs. Vēlākā Baznīcas vēsturē zinām, ka mūsu baznīcām skaitām gadus simtos - divi, trīs, četri, pieci gadu simti, retā ir, kas var parādīt sešus, septiņus gadu simtus, citas ir tādas jaunākas, lai gan baznīcu vietas ir vecas. Izrādās, ka tur ir nomainījušās lāgu lāgam šīs

koka celtnes, kas, nonākdamas nelietojamā stāvoklī, nojauktas, un tad atkal celtas tajā vietā; reizēm atkal tādas pat koka celtnes un citreiz mūra celtnes. Acīmredzot tur ir bijusi šāda koka celtnes, un, domājams, ka ne jau tā baznīca bija uzcelta un pamesta; gan jau tā bija kā kuģa ceļa virziena rādītāja lietota, tai apkārt bijušas arī, bez šaubām, ēkas priesterim vai priesteriem, varbūt pat kāds neliels klosteris.

Pavisam nesen, pirms dažiem gadiem, vēl padomju publikācijās par mūsu archaioloģiskām lietām kādi archaiologi bija devušies ar lielu un labu nodomu meklēt šīs baznīcas pamatus. Pēc vārdu atmiņām viņi varējuši it kā uzzīmēt, ka tanī apvidū tiešām kāda baznīca eksistējusi. Diemžēl neesmu paturējis vērā, un atzīmes ir palikušas kaut kur arī ne gluži pa rokai, ka ir taču mēģināts iezīmēt un atrast pat tās līnijas, bijušo pamatu līnijas, ar to apstiprinot šādas baznīcas eksistenci. Vienu laiku jau uzskats bija tāds, ka tās ir tīrās pasakas - tur nav daudz ko ticēt.

Tajā pašā chronikā, pieminot šo baznīcu, chronists raksta un raksturo **kuršus**. Un raksturo tos kā ļoti nežēlīgus, mežonīgus, ļaunus cilvēkus. Nu, to var iedomāties, jo kurši ar skandināviem bieži vien kāvās, un tā cīņa bija kā nu kuro reizi, ne vienmēr kurši bija uzvarēti. Kurši – tāpat kā sāmsalieši igauņi – ir devušies uz Skandināviju, laupīdami, dedzinādami, tā kā kuršiem piedēvē šādas īpašības, bet arī vēl kādu citu. Un šī viena īpašība ir mums ļoti, ļoti vērā ņemama. Chronists raksturo kuršus par ļoti strikti pagānisma ļaudīm, kuru starpā burvības, buršanas, zīlēšanas un maģiskas nodarbības esot tik plaši izplatītas, ka katrā mājā ir šādi zīlnieki. Uz šo zemi no visas Eiropas – no Grieķijas, no Spānijas (es atkārtēju tikai Rimberta vārdus) ceļojot pēc orākuliem, tas ir, pēc zīlēšanas. Piezīmīte ir samērā īsa, bet tā ir tik ārkārtīgi neparasta. Un, ja mēs Rimbertam varam ticēt – vismaz to, ko Rimberts stāsta par baznīcu, ko viņš stāsta par ķēniņu Estridsonu, tas viss ir pareizi, – grūti domāt, ka viņš būtu rakstījis pasakas, runādams par kuršiem, parādīdams šos cilvēkus kā mežonīgus, nežēlīgus un neiecietīgus ticības lietās, nodevušos maģijai, burvestībām, visām šīm tumšajām mākām.

Pie šīs piezīmes gribētos kaut ko piebilst klāt. Raksturīgi, ka nav runas ne par templiem un svētvietām, ne par priesterību. Vai tas būtu aizmirsts? Kad skatāmies vēlākā Latvijas vēsturē un kad skatāmies mūsu orālajā tradīcijā, mums **nav pieminēti ne templi, ne priesteri**. Ir bijusi kaut kāda īpata reliģija šīm ciltīm, starp citu, ļoti līdzīga senajiem prūšiem, kas no vienas puses tāpat bija ārkārtīgi viesmīlīgi, no otras puses, ārkārtīgi neiecietīgi, ja kāds mēģināja iedziļināties viņu burvestībās. **Latviešu reliģija summējās maģijas, burvestību, māņticības ieražās**. Tās atrodam mūsu

orālajā tradīcijā. Tempļu nav, svētvietu nav, priesterības nav. Katras mājas tēvs ir arī priesteris, viņš izdara visas maģiskās un burvestīgās padarīšanas. Tas, ko mūsu zemē atrod pie lieliem kokiem, akmeņus vai zem akmeņiem paliktus upurējamus priekšmetus vai dzīvniekus, tie vēl nav tempļi, tās vēl nav svētceļojuma vietas. Tas met ļoti īpatu skatu arī uz latviešu tālākajām attiecībām ar jauno ticību. Ir mēģinājums nostādīt jautājumu tā, ka latvieši pretojās kristīgajai ticībai, aizsargādami savu senču ticību. Viņi bijuši reliģiskā ziņā aizskarti. Ja mēs skatāmies uz viņu reliģiozitātes kvalitāti, - tur nebija, ko aizskart, un tur nebija, ko aizstāvēt. Tas ietilpa tanī rubrikā, ko saucam maģiskie paradumi, burvestīgās izdarības. Un, kad skatāmies uz lībiešu un arī letgaļu pretestību kristīgajai ticībai, tad mums jāsvīturo šis reliģiskais moments. Mēs atrodam neskaitāmos depozītus, milzīgos aprakto mantu daudzumus, kas jau atrasti un kurus vēl atradīs, un redzam to bezgala izdevīgo situāciju, šo Daugavas un Gaujas lejteku, pa kuru nāca un gāja tirgoņi, ar kuriem varēja tirgoties, mainīties, arī laupīt, arī spekulēt. Kad notika laupītāju gājieni no svešas puses, tad tika ziņots, kādus milzīgus sudraba krājumus laupītāji varēja paņemt no šiem lībju un letgaļu ciemiem. Tātad bizness bija ļoti attīstīts. Ļoti! Kad ieradās šie no aizjūras un gribēja tanī pašā vietā palikt, – klausieties, kurš cietīs, ka viņa veikalam blakus konkurents uztaisīs savu veikalu! Tas nebija nekas cits, kā viens materiālistisks konkurences naidis, ka, lūk, šie svešie ienācēji - un vēl bez tam viņi dibina veselu pilsētu, - ka tie, tā sakot, aizcirtīs viņiem šo zelta bedres ieeju. Nu tirgoņi griezīsies iekšā Rīgā un tirgosies ar tiem, kas dzīvos Rīgā, un ne vairs ar Salaspils, Ikšķiles un citiem lībiešiem un letgaļiem. Daudz vienkāršākas lietas. Tur nav nekādas romantikas. Mēs neatrodam nekādas pieskares kaut kādam kultam. Vienīgā un arī maģiskā izdarība toreiz – pārbaude ar "likteņa zirgu" kas, celdams "dzīvības" kāju pāri noliktajam šķēpam, izglāba no nāves mūku Teodorichu - dēļ labības: visi lauki izkaltsi, ražas vairs nebūs, lūk, vainīgs ir kristīgo Dievs, un tāpēc tas priesteris ir jāupurē dievekļiem.

Daudzas lietas iegūst citu izskatu, ja ieskatāmies to norisēs.

Piedodiet, ka ne gluži sakarīgi esmu varējis jums dažas lietas pārstāstīt, jo šeit mijas cits caur citu laikmeti un notikumi, gan paralēli, gan pretnieciski. Pie mūsu kristianizācijas pirmsākumiem vēl pievērsīsimies, īpaši runājot par tā saucamo "miermīlīgo" pareizticības misiju.

2. lekcija

1992. gada 14. septembris

Latvijas ģeogrāfija XII, XIII gadsimtā

Pirms pārejam pie lekcijas turpinājuma, mazliet pievērsīsimies lietām, kas mums ir palikušas, tā sakot, bez ilustrācijas, par runāto. Vēsture bez ģeogrāfijas ir, ja ne gluži akla, tad, var teikt, pusakla, jo vēsture atbild uz jautājumiem: **kur, kad un kas**. Un, ja viens no šiem elementiem trūkst, tad vēsture ir kliba vai ar vienu aci neredzīga. **Kur** – to mūsu Latvijas Baznīcas vēsturē un arī Latvijas vēsturē ir būtiski un ļoti svarīgi zināt. Viena lieta ir tā, ko redzam tagad Švābes izdotajā “Latvijas vēsturē” – tāda maza, maza pielikuma kartīte, gan ļoti vispārēja, bet vismaz kādas divas no šīm kartītēm mums ir būtiski svarīgas. **Latvijas zemes un tautas XIII gadsimtenī**. Es lūdzu ievērot: lībju izvietojums, zemgaļu izvietojums un kuršu izvietojums – ļoti raksturīgs. Kurši saskārās ar prūšiem; tagadējās Lietuvas Klaipēdas apgabals un Žemaites apgabals bija senās kuršu zemes. Tikai pēc 1260. gada lielās katastrofas, milzīgās Durbes kaujas, kur ļoti lielā mērā aizgāja bojā un tika izklīdinātas mūsu tautas daļas, šeit Dienvidkursā radās tāds kā vakuums, kurā ieplūda lietuvji, kuri nāca no Baltkrievijas puses un kuri vēl atradās tādā migrācijas stāvoklī. Lībju novietojums bija ap Daugavu un Daugavas grīvu.

Latvijas ģeogrāfija XII gadsimta beigās, XIII gadsimtā. Vispirms, kā jūs redzat, ir igauņu zeme, ir tagadējā latvju zeme, ir lietuvju zemes, ir Austrumprūsija, ir Ziemeļvācijas novadi - mums ļoti svarīgi ievērošanai: Holšteinas novads starp Hamburgu, Ķīli, Lībeku un tāpat arī – Meklenburgas un Pomerānijas novadi. Ar tiem visiem saskaramies mūsu vēsturē.

Tad ļoti svarīgie novadi bija Novgoroda un Pleskava. Novgoroda savā laikā ieņēma ļoti plašus novadus Ziemeļkrievijā; Pleskavas novadi bija mazāki. Vēl viena ļoti svarīga vieta ir Polocka dienvidaustrumos no Latvijas. Polocka, Novgoroda, Pleskava saskārās ar mums tieši. Polocka, kā jūs zināt, jau bija nostiprinājusies mūsu teritorijā, tās pakļautais apgabals ap Jersiku, ko apzīmē dažādi – Jersikas ķēniņvalsts vai valsts - īstenībā protektorāts vai pat kolonija, kas bija pakļauta Polockai. Polocka ar savu teritoriju sniedzās Daugavas labajā krastā. Kreisajā krastā bija sēļi, zemgaļi,

kurši un arī lībieši. Bez tam, – Polocka sniedzās pa Daugavu uz leju, jau Koknese – stipra nometne - bija viņu ziņā. Polockas protektorātā stāvēja lībieši, kas dzīvoja ap Daugavas un Gaujas lejteci. Šis apgabals: Piedaugavas lībieši un letgaļi ap Daugavas lejteci un grīvu, un tāpat ap Gaujas lejteci un grīvu, – maksāja meslus. Patiesību sakot, protektorāts nozīmē daļēju pakļautību, atkarību no kādas virskundzības tomēr ar vēl zināmu pusneatkarības stāvokli. Kā jūs redzat, gadusimtu mijā šis Daugavas ceļš jau bija, tā sakot, ne vairs latviešu ziņā.

Atskats uz Latvijas kristianizācijas sākumiem

Pareizticīgo misija

Gribētu izcelt vienu ļoti svarīgu momentu, nedaudz atskatoties uz Latvijas kristianizācijas sākumiem, - pastāv tāds ļoti propagandēts uzskats, ka kristīgā ticība vispirms ir ienākusi no austrumiem, no pareizticības, no Polockas puses un ienākusi miermīlīgā (!) ceļā, salīdzinot ar to, ka rietumi šeit nākuši “ar uguni un ar zobenu”, te, Jersikā, jau zvanījuši baznīcas zvanu, un bijusi mierīga dzīve. Draugi, es jūs daru uzmanīgus uz vienu kļūdu, kuru pielaiž pat diezgan atzīti mūsu vēsturnieki. Viņi sajauc divus laikmetus.

Tā bija XII/XIII gs. mija, kad šeit ieradās rietumu misionāri. Polocka Jersikā jau “sēdēja”, tā nesāka tūlīnās vienlaicīgi ar **Meinhardu** zvanīt zvanus, – tas ir maldinājums, tā ir aplamība. Mēs zinām, ka krievu agresija pret Latviju vienmēr ir bijusi ārkārtīgi nežēlīga, rupja, asiņaina - arī 1180. gadā vai 1182. gadā, kad šeit jau bija saskare ar rietumiem. Pleskavas un Novgorodas krievi iebruka Dienvidigaunijā un Ziemeļlatvijā, tā sauktajā Tālavas novadā, kas sniedzās ap Valku, Alūksni un Latgales ziemeļiem, nežēlīgi izpostot – ilgstošā, nevis tikai vienā uzbrukuma gājienā, bet ilgstošā postīšanās. Pēc chronikām iebrukumi Igaunijas teritorijā un līdz ar to Ziemeļlatvijas teritorijā visā XII gs. bija regulāri, sistemātiski: ik pēc kādiem gadiem atkal tie paši iebrukumi, atkal tās pašas postīšanas, atkal tās pašas briesmas. Bet ko darīja Polocka? Polocka Jersikā zvanīja baznīcas zvanus un viss bija tik brīnišķīgi un skaisti. Vai bija tik brīnišķīgi un tik skaisti? Polockas chronikas ir uzglabājušas vienu ziņu, un šī ziņa ir atslēga, kas atslēdz visu mūsu izpratni par pareizticības “miermīlīgo” ienākšanu mūsu zemē. 1107. gadā, ievērojiet, tūkstoš **simtu** septītajā

gadā, tātad XII gs. sākumā, milzīgs Polockas karaspēks devās karagājienā, lai pakļautu Zemgali.

Kādēļ Zemgale bija tik svarīga? Polockas ziņā jau bija Daugava, bet Lielupe nebija mazāk svarīga. Ar savām daudzajām, sazarotajām pietekām tā bija viens no ļoti svarīgajiem ārējo tirdzniecības sakaru apvidiem. Piemēram, Nedervaldes (Zviedrija) rūnu akmens ieraksti liecina par braucienu uz Zemgali ap Domesness, tas noticis ap 1040 gadu. Zemgale Polockai nodrošinātu otru izeju uz jūru; abas izejas gandrīz saslēdzas kopā.

Polocka devās ar milzīgu karaspēku. Pēc tiem labajiem panākumiem, kādi Polockai bijuši Daugavas labajā krastā, nu vajadzēja arī otru krastu. Labas sekmes ir bijušas XI gs. sākumā, iekarojot Jersiku, pret samērā miermīlīgajiem letgaļiem un pa daļai arī lībiešiem. Lībieši bija materiālisti, un viņus interesēja tirdzniecība, – ja tiem ļāva tirgoties, tad viņi bija mierīgi, vienalga, kas pār viņiem valdīja. kas nu bija par lietu? Polockieši devās uz Zemgali un zaudēja kaujā 9000(!) vīru. Iedomājieties šo skaitli! Tajos laikos karoja simti un nevis tūkstoši. Vai tas nebūs pārspīlēts skaitlis? Mums to saka pašu polockiešu chronika, un nav pamata to apstrīdēt.

9000 polockiešu palika šeit. Kad tas notika, Jersika tātad jau bija viņu rokās. Atstarpe starp gadusimta beigām un gadusimta sākumu ir ļoti tuvu simts gadiem. Ja Meinharda ierašanos nosacīti datējam ar 1182. vai 1184. gadu un ja redzam, ka Zemgales neveiksme bija 1107. gadā, tad Jersika šeit ir bijusi "uz plāna" kādā 1100. gadā. Tuvu pie gadu simta bija šī starpība starp Jersikas pakļaušanu un rietumnieku ienākšanu. Nu, mazākais – 80 gadu. Pa 80 gadiem visi pelni jau bija atdzisuši, visas asinis bija izžuvušas, jau bija apmainījušās paaudzes, un nu varēja zvanīt zvanus, jau varēja turēt skaistu, brīnišķīgu dzīvi un izpaust šo slavu: redziet, cik miermīlīga bija šī austrumu misija. Tur ir tā nežēlība! Lai gan Meinhards, kā zinām, ieradās bez ieročiem un arī visu savu laiku viņš pavadīja bez ieročiem; ieroču lietošana nāca tikai vēlāk, bet tas ir atkal cits jautājums. Ievērojiet šo starpību – gandrīz simts gadu starpību, lai neteiktu: redziet, tie nāca ar uguni un šie nāca ar mieru. Arī tie nāca ar uguni. Ja 9000 gāja iekarot Zemgali, laikam arī kādi tūkstoši ir gājuši uz to pašu Jersiku. Un līdz ar to šī pakļautā Jersika jau ilgi nodzīvojusi miera apstākļos, bez šaubām, bija izveidojusies par tādu zināmu stabilu garīgo centru. Tās ir dabīgi saprotamas lietas. Tā kā šeit ap mūsu kristianizācijas sākumiem ir šī viena pasaka, kura balstās uz faktu neizpratni un ignorēšanu. Kā var ignorēt tāda veida starpību! Te nav vienlaicība.

Rietumu misija

Pievērsīsimies misijai no rietumiem. Visu laiku pastāvējis uzskats, ka misija sākusies ar bīskapa Meinharda ienākšanu. Viņš nācis no Holšteinas apvidus, no Zēgebergas klostera, kur vācu ekspansija uz ziemeļiem sasniedza pieeju Baltijas jūrai. 1142. gadā, ja nemaldos, vācieši nopostīja slāvu pilsētu Ļuboku. Tie toreiz bija slāvu apdzīvotie apgabali: Holšteina, Meklenburga, Pomerānija. Notika vācu militārā, kolonizatoriskā, garīgā ekspansija, un šis apvidus garīgā ziņā tika pakļauts Hamburgas–Brēmenes apvienotajai archibīskapijai. Mūks **Meinhard**s no Zēgebergas klostera bija tas, kas nāca no šīm zemēm, liekas, viņš zināja turienes apstākļus, jo Lībeka bija šis vācu logs uz Baltijas jūru. Līdz tam visi tirdzniecības sakari bija caur Visbiju, kas bija Hamburgas centrālais punkts satiksmei un tirdzniecībai ar Novgorodu, Pleskavu, Kijevu, Konstantinopoli un pat Romu. Ceļš uz Visbiju bija grūts un bīstams - apkārt Dānijai un cauri Dānijas šaurumiem, kur vajadzēja maksāt meslus, nodevas un kur ceļotājus varēja ļoti viegli aizturēt, aplaupīt, jo tirdzniecība un laupīšana – tās lietas bija kā labā un kreisā, viena otrai papildināmas. Ar Lībekas dibināšanu, ar vācu pieeju Holšteina un Lībekai vācu tirgoņiem šis neveiklais, grūtais ceļš, kas veda apkārt Dānijai, atvēra tā saukto logu uz Baltiju, tāpat kā Pēterburga atvēra Krievijai logu uz Baltiju.

Un te bija cēlusies atkal viena **leģenda**, ka 1157. gadā kāda vētra esot iedzinusi tirgoņu kuģus kādas nepazīstamas upes grīvā pie kādiem nepazīstamiem, primitīviem cilvēkiem, nekristīgiem, un, tā sakot, šī zeme – nepazītā zeme – tika atklāta apmēram tā, kā **Kuks** bija atklājis Austrāliju - šeit bijis kaut kas līdzīgs. Nejauši kuģis, tā sakot, vētras iedzīts, viņus ir iepazīstinājis ar nepazīstamām zemēm. Nu, tā ir atkal pasaciņa no otras puses.

Šīs zemes bija pazīstamas no vecās Romas laikiem, no laikiem pirms Kristus. Monētu atradumi, par ko runājām pagājušo reizi, ka mūsu numismātika ļoti atsedz mūsu vēsturi, ka mums – atsevišķi un arī depozītos – ir atrastas romiešu, Romas ķeizaru, monētas no laikiem pirms Kristus, kas rāda: šeit ir gājis tā sauktais lielais tirdzniecības ceļš no tās vietas pie Donavas, kas ir tuvu tagadējai Bratislavai, uz Brocu, tālāk uz Prūsiju, uz Sāmszemi – lielo, slaveno Dzintarzemi, bet arī vēl tālāk uz Latvijas piekrasti tanīs pašās dzintara iegūšanas lietās. Dzintars romiešiem bija

vērtīgāks par zeltu. Tā kā šie sakari rāda, – nav tā, ka mēs tikām atklāti kā viena *terra incognita*. Patiesību sakot, tā ir viena tāda pasaciņa bērniem.

Arī vācu tirgoņiem sakari ir bijuši jau agrāk, un Meinhards laikam kādreiz arī ir ceļojis līdz tirgoņu kuģiem, jo viņš jau ir varējis nodibināt attiecības pat ar Polockas kņazu un dabūt no viņa atļauju sludināt Evaņģēliju. Polocka pēc trieciena, ko dabūja Zemgalē, bija kļuvusi tāda rāma. Redzams tas īpatais paņēmieni, ka tā savu protektorātu nepastiprināja spēcīgāk, bet palika tikai pie Jersikas un īsti neizveidoja tālāk šeit koloniju, pat pieļāva ārzemnieku – rietumnieku – ierašanos un ticības sludināšanu tanī laikā, kad starp Austrumiem un Rietumiem pastāvēja milzīgais naidis: vēl tikko nesen bija notikusi īstā, lielā, pilnīgā **Baznīcas sašķelšanās** ar savstarpējo nolādēšanos, – un tomēr pravoslavais firsts šeit atļāva tirgoties un beidzot atļāva arī ierasties katoļu mūkam un sludināt Evaņģēliju. Bija svarīgi neradīt sajukumu, lai varētu šo ļoti izdevīgo vietu turēt savā ziņā un gūt no tā materiālo profitu.

Depozītu: arābu, senās Romas, visdažādāko Eiropas valstu monētu atradumi Rīgas apkārtnē jau līdz šim ir ļoti plaši. Par tiem samērā maz ir sacīts un publicēts, bet tie rāda, cik šī vieta ir bijusi svarīga un ievērojama. Tas arī rāda un liek saprast to, ko vēlāk redzēsim **lībiešu īpatnējā nostājā pret kristīgo ticību**. Viņi bija ļoti izteikti materiālisti, kuri pretojās ienācējiem nevis svešās ticības dēļ – viņu pašu ticība bija ļoti problemātiska, mēs nekur neatrodam nekādus īpašus pieķeršanās momentus, bet bija pieķeršanās šai izdevīgajai tirdzniecībai, kur varēja ar garāmbraucējiem, kas piestāja krastā, tirgoties un gūt lielus labumus. To jau rāda arī tas, ka tādos gadījumos kā laupītāju iebrukumos, kas varēja nākt no visām pusēm, uzbrucēji devās prom ar milzīgiem sudraba krājumiem, ar milzīgiem ieguvumiem.

Par Austrumu pareizticīgās baznīcas misiju mēs ar zināmu pamatu uzskatām, ka tā nepavisam nav bijusi miermīlīga, ka tā tāpat ir nākusi ar lielu nežēlību. Tas redzams, kā bija noticis Tālavā, tāpat arī Igaunijā un pie tam regulāri, – mums ir iemesls uzskatīt, ka šī misija arī Jersikā ir bijusi drausmīga un asiņaina pakļaušana, kura pēc 80 gadiem jau izskatījās kā miermīlīga pagātne.

Latviešu Jurgis un Jersikas Evaņģēlijs

Ir vēl viens moments, kas raksturo pareizticīgo misiju pirms Meinharda ierašanās. Tās ir ziņas par tā saucamo latviešu Jurgī un Jersikas Evaņģēliju.

Latviešu Jurgis XIII gadusimtā bija Latgales pareizticīgā latviešu mācītāja dēls, kas 1270. gadā pārrakstīja krievu valodā Evaņģēliju, kurš glabājas Maskavā, pirms kara tā sauktajā Rumjanceva muzejā. Šī Evaņģēlija 163 lapās atrodas pēcvārds, kas latviski skan šādi:

“6778. gadā (gadu skaitīšana bija pēc Vecās Derības) 23. martā, svētā mocekļa Nikona piemiņas dienā, pabeigta šī grāmata, šīs grāmatas. Un tajā pašā dienā bija zīmes pie saules. Šīs grāmatas sarakstītājs – es, Jurgis, mācītāja dēls, ko sauca par latvieti no Gorodišces (Az, Giorgiy, sin popov, glagoļeno latiša s Gorodišča – tas teksts skan), ar mūka Sīmaņa līdzekļiem no svētā Georgija, sev par pestīšanu un visiem kristīgiem par prieku.”

Evaņģēlija valoda liecina par Polockas kriviču fonētiskajām savādībām, kas tagad sastopamas arī Vitebskas un Polockas baltkrievu valodā. Tas, savukārt, dara ticamu, ka šī Evaņģēlija pārrakstītājs bija mācījies labu rakstību un kriviču izloksni Polockā, kas XIII gadusimtā bija Latgales metropole. Jurgis sevi sauc par mācītāja dēlu, tāpēc ir jāpieņem, ka arī viņa tēvs bijis skolots un iesvētīts par priesteri tuvākā bīskapa rezidencē Polockā. Evaņģēlija pēcvārdā minētā vieta Gorodišče nav droši nosakāma, jo parasti tā sauca katru krievu pilskalnu, respektīvi, bijušās pilsētas drupas. Tiesa, Novgorodas apkārtnē, Volchovas labajā krastā atrodas vikingu pils Gorodišče, bet nav domājams, ka tik dziļi krievos būtu dzīvojis latviešu Jurgis. Patiesību sakot, nav par to daudz arī ko šaubīties, jo viņš jau bija pārgājis ne tikai pareizticībā, bet arī krievestībā. Pareizticība vienmēr visos laikos jau bija identiska ar pāriešanu krievu tautībā, un bez tam viņa prasme rakstīt slāvu valodā ar slāvu burtiem to vēl pastiprina, jo ne letgaļiem, ne lībiešiem, ne latviešiem savas rakstības vispār nebija. Te arī iezīmējas tas unikālais moments, ka, ja arī latvieši kaut ko šinī virzienā darīja, tad tas bija, kā, piemēram, šeit - slāvu rakstībā. Tikai izplatība gan acīmredzot nav bijusi liela, jo pirms XII, XIII gs. mēs nekur latviešu tautās un ciltīs neatrodam ne mazākās rakstu pazīmes. Tās pazīmes, kas ir kaut kur uz kāda it kā Pērkona tēla vai uz kāda karoga ierakstītas, pa daļai atgādinādamas rūnu zīmes, pa daļai kaut kādas citas burtu zīmes, – to ir nedaudz un to atšifrēšana līdz šim nav devusi nekādus galīgus rezultātus, un pār visām lietām – tie nekad nav bijuši vispārējā lietošanā. Kā redzams, Gorodišces vieta meklējama citur; tā kā vāci šo Novgorodas Gorodišči sauca par Gersicke, tad jādomā, ka arī latviešu Jurgā Evaņģēlijā minētā Gorodišče bija kādas citas Gercikes krieviskotā forma. Šāda krievu pilsēta Latgalē ar divkāršo nosaukumu Gorodišče un Gercike bija tagadējās Jersikas pilskalns. No tā jāsecina, ka latviešu

Jurģa tēvs bija pareizticīgais mācītājs Latgalē ar dzīvesvietu Jersikā un ka dēla pārrakstītais darbs saucās par Jersikas Evaņģēliju. Nav skaidrs, kas tas ir bijis par bagāto mūku Sīmani, kas bija devis Jurģim līdzekļus Evaņģēlija rakstīšanai, varbūt tas bija toreizējais Polockas bīskaps Sīmanis. Latviešu Jurģa Evaņģēlijs pierāda, ka jau XIII gs. Latgalē bija pareizticīgo latviešu mācītāji un ka misijas centrs bija Jersika, no kurienes šī ticība jau pirms vāciskā katolicisma bija vairāk vai mazāk ieviesusies pārējā Latgalē. Nu, ņemiet vērā – tas bija jau XIII gs. nogalē - 1270. Tas bija jau gandrīz simts gadus pēc Meinharda ierašanās. Tik tālu, vēl papildinot ziņas, pie pareizticības, tās tapšanas un ienākšanas mūsu tautā.

Katoļu baznīcas misijas sākumi XII gadsimtā

Baznīcas vēsturē pārejam pie katoļu baznīcas misijas sākumiem Baltijā XII gadsimtenī.

Vēl neliels atskats. Kad aplūkojam ziņas, kas ir saglabātas, mēs tomēr konstatējam, ka misija no rietumiem, no katoļu puses, nebūt nav tik vēlu kā XII gs. beigās. Ziņās, ko sniedz dāņu chronikas, ko lasām pie Brēmenes chronista, atrodam pieminējumu, ka Kolkas ragā aptuveni kaut kur ap šo vietu ir bijusi uzcelta baznīca. Dāņu ķēniņš **Svens Estridsons** (*Svends Estridsens*) par to ir lielā sajūsmā un cildina tirgotāju, kas pielicis savas pūles, lai tas varētu notikt. Otrām kārtām, Svens Estridsons, kura monētas ir atrodamas arī Latvijā, bija ciešā draudzībā ar pāvestu **Gregoru VII**. Gregors VII bija XI gs. nogalē – no 1073. līdz 1085.gadam, un Gregora VII intereses sniedzās pie tā sauktās **Regnum universale**. Kas tas bija? Tā toreiz katoļu baznīcā, varētu teikt, jau bija kļuvusi par doktrīna, ka garīgā vara iet pāri pār laicīgo varu un - pat vēl vairāk – ka laicīgā vara ir atkarīga no garīgās varas, un ka laicīgie valdnieki ir garīgās varas vasaļi, speciāli pāvesta vasaļi. Gregors VII bija ļoti nopūlējies savu draugu Dānijas ķēniņu Svenu Estridsonu arī kaut kā iesaistīt vasalitātē, kas gan nebija izdevies, bet viņiem abiem bijuši šie kopējie sapņi par

baznīcas robežu izplešanos, pirmkārt, Skandināvijā, kur bez Dānijas vēl bija arī Norvēģijas un Zviedrijas novadi, bet, otrkārt, arī vēl tālu pāri pie nepazīstamām tautām, kas runā nepazītas valodas, tālos ziemeļos, kur pāvesta legātiem bija ļoti sarežģīta ceļošana. Šie norādījumi rāda, ka tanī skatījumā bija ietverti Baltijas jūras krasti arī šeit, kur mēs dzīvojam, un ka panākumi šai misijai ir bijuši jau tādā veidā, ka ir runa par vienu baznīcu, ka tā bijusi dibināta. Raksturīgi arī tas, ka jau no paša sākuma, jau no XII gs., pat XI gs. apzīmējums šai vietai – mūsu Kolkas ragam – ir **Domesness** – Doma rags jeb baznīcas rags. Vācu valodā ģeogrāfiskā nomenklatūra joprojām to saglabājusi un runā par Domesness. Tas norāda, ka šeit ir bijusi kaut kāda garīgā celtnie, tātad baznīca, kura kalpojusi tirgoņiem, ceļotājiem, kas ir devušies uz Zemgali, kas ir devušies uz Rīgu, arī par ceļa zīmi. Ja ir runa par Domesness, nav izslēgts, ka ir bijušas varbūt vairākas šīs celtnes, varbūt bijis arī kāds klosteris. Tā laika nemieros, juceklībā, un - pāri visām lietām - kuršu pretniecībā, kuriem arī tur bija sava teikšana, acīmredzot šīs lietas ir nopostītas bez zīmēm un pazīmēm, kas būtu palikušas pāri. Mūsu arheologi bija ņēmušies pētīt un pat bija tādā pārliecībā, ka turienes celtnu paliekas - bijušos pamatus - ir varējuši atrast. Tā kā katoļu misijas sākumi nepavisam nesaistās tikai ar mūku Meinhardu. Tikai tie ir pazuduši miglā kā atsevišķi pasākumi.

Bīskaps Meinhards

Rietumu **kristīgās Baznīcas** katoļu misijas sākumi laikā pirms XII gs. vidus ir sporādiski, laika un apstākļu ziņā grūti izsekojami un palikuši bez redzamiem, paliekamiem panākumiem.

XII gadsimta vidū šī misija ieguva jau noteiktu veidu, var uzradīt paliekamus rezultātus un, arvien plašāk izvērstā, noveda pie Baltijas, respektīvi, Livonijas: Latvijas un Igaunijas, Baltijas jūras austrumpiekrastes zemju, kristianizācijas. Šīs misijas sākumi un pirmie redzamie panākumi saistās ar mūka, vēlākā bīskapa Meinharda vārdu un darbošanos. Meinhards, priesteris, kanoniķis Zēgebergas augustīniešu kora kungu klosterī Holšteinā (*Canonicus regularis ordini beati Augustini*), ieradās kopā ar Lībekas tirgotājiem kuģos Daugavas grīvā **pēc** 1163. gada un no Polockas lielkunga (firsta, kņaza) Vladimira dažus gadus pirms 1184. gada

dabūja atļauju sprediķot Daugavas piekrastes lībiešiem (lībjiem) katoļu ticību ar noteikumu, ka šie lībji joprojām paliek meslu maksātāji Polockai, tas ir, viņu protektorātā, Polockas protektorāts netiek atcelts. Šī atļauja un noteikumi ir visai zīmīgi laikā, kad iecietība vienam pret otru bija neiedomājama lieta. Tāpēc šis nolīgums izliekas diezgan neparasti. Tomēr te redzams, ka politika un tirdzniecība ir ņēmušas pārsvaru pāri pareizai ticībai. Daugava bija ļoti svarīgs satiksmes un tirdzniecības sakaru ceļš. Polocka bija spējusi nodrošināt savu varu pār visu tās garumu, pakļaujot Jersiku un Koknesi, piespiežot savā protektorātā un meslu atkarībā lībjus līdz pat Daugavas grīvai. Rietumu tirgoņu ierašanās un viņu nometnes Daugavas krastos bija svarīgi preču apmaiņas centri, kuru uzturēšana Polockai un polockiešiem bija izdevīga. Bija vērts ielaisties kompromisos un ļaut nīstās katoļu baznīcas priesterim ierasties kopā ar šiem tirgotājiem, pat atļaut tam sludināt iedzimtājiem, ja vien netika skartas politiskās atkarības lietas, meslu došana. Daugavas paturēšana savā protektorātā Polockai vēl jo īpaši bija svarīga tādēļ, ka mēģinājums izlauzties uz jūru cauri Zemgalei un iegūt tās upju sistēmu cieta smagu neveiksmi jau XII gs. sākumā, kā to pieminēju.

Sakarā ar bīskapa Meinharda 800 gadu jubileju, ko 1986. gadā plaši atzīmēja Rietumu Baznīca - tiklab katoļu, kā evaņģēliskais zars, Meinharda vārds, iznirdams no vēsturisko notikumu pakrēslas, modinājis jaunu ievērību un interesi, kā viens no pēdējiem, varbūt pēdējais tā sauktais tautu misionārs—apustulis. Šī interese par viņu mums ir vēl īpaša. Kas bija tā sauktie tautu misionāri—apustuļi? Tas bija misionēšanas veids iepriekšējos gadsimtos: jau VI, VII, sevišķi VIII, IX, X gadsimtā, kad atsevišķi misionāri, pa lielākaļ daļai mūķi, devās uz svešām zemēm, pie svešām tautām, tur misionēdami. Ļoti daudz šinī ziņā bija darījuši īri, apmeklējdami tālas ziemeļu zemes un salas, arī Islandi jau pirms norvēģiem, min pat, ka viņi jau pirms vikingiem un pirms Kolumba ir bijuši Ziemeļamerikā. Šie misionāri - vientuļnieki, kādreiz dodamies ārkārtīgi grūtos apstākļos, bieži vien ciezdami arī martīriju, jau dibināja nometnes, klosterus un pulcināja ap sevi jaunkristītos. Šādi sporādiski misionētāji, neapbruņoti, tikai ticības pārliecībā iedami, tad bija pazīstami Eiropas ziemeļos, Skandināvijā un pa daļai arī ziemeļaustrumos. Mēs dzirdam par tādiem Prūsijā, piemēram, Austrumprūsijā bija ieradies Prāgas archibīskaps **Adalberts** un tur 999. gadā cietis mocekļa nāvi. Tāpat ir atsevišķi pieminējumi par mēģinājumiem sludināt Evaņģēliju šeit, Baltijas jūras piekrastē. Tomēr, lai tas būtu kā būdams, Meinhards paliek kā simbols īstam katoļu baznīcas misijas sākumam. Kāpēc viņš būtu

minams arī par šo tautu misionāru? Tas izrietēja no viņa dabas. Viņš pēc savas dabas, cik to varam uzzināt, bija miermīlības un ticības cilvēks, kas nāca neaizsargāts, tikai pašāvībā uz to, ka viņš varēs pārliecināt un pievērst kristīgajai ticībai šejienes ciltis.

Meinharda izcelsme un dzimšanas gads mums nav skaidri zināmi. Šķiet, ka viņš ir dzimis ap 1125. gadu un cēlies no aprindām, kas tuvos sakaros katoļu baznīcas vadībai. Ievērojamie līdzekļi, ar kādiem viņš ieradās Baltijā, un sekmīgais izkārtojums ar Polockas lielkungu liek domāt, ka viņš ir bijis informēts par šejienes apstākļiem un varējis tajos labi orientēties. Iespējams, viņš šeit jau iepriekš kādas reizes bijis atbraucis. Viņš ir dzimis Holšteinā, turpat Vagrijas novadā, kur vēlāk bijis arī Zēgebergas klostera kanoniķis.

Ir svarīgi nedaudz ielūkoties šī Vagrijas novada vēsturiskajos apstākļos un dzīvē ap Meinharda dzimšanas laiku. Tas arī varētu dot kādu ieskatu arī par Meinharda dzīves apstākļiem un ierosmēm, kas viņam lika uzņemties misionāra darbu jau mūža otrajā pusē, jo viņš ieradās jau kā pusmūža cilvēks, kas sliecās uz vecuma pusi. Vagrija, kā arī visa pārējā Holšteina XII gs. sākumā bija slāvu cilšu – vendu, obodritu un citu apdzīvota. Vācu ekspansija pāri Elbai uz austrumiem un ziemeļaustrumiem skāra arī šos novadus gan katoļu baznīcas, gan vācu firstu cīņu veidā. Šo vendu cilšu starpā ar lielu uzupurēšanos un gara spēku darbojās misionārs, vēlākais Oldenburgas bīskaps. Oldenburgas bija divas: viena Oldenburga, kas ir vairāk pazīstama – kādreizējās Oldenburgas pavalsts galvaspilsēta – ir uz rietumiem no Brēmenes. Otra Oldenburga tagad ir maza pilsētiņa netālu no Lībekas, toreiz ievērojams centrs. Šī Oldenburgas bīskapa–misionāra vārds bija **Vicelīns** – vendu apustulis. Viņš dzimis XI/XII gadsimta mijā, miris 1154. gadā, saukts – Vagrijas vendu apustulis, pastāvēdams un misionāra darbu veicdams lielās grūtībās un briesmās karu un juku laikos. Zēgebergā jau ap 1130. gadu atrodama misijas stacija, 1134. gadā ķeizars Lotars turpat lika uzcelt pili novada pakļaušanai, nosaukdams to par Zigebergu – Uzvaras kalnu. Turpat lika uzcelt arī klosteri un baznīcu, ko bagāti apdāvināja. Šo klosteri un Lībeku – slāvu Ļuboku (Ļubici) – ķeizars Lotars nodeva Vicelīna pārziņā. Pēc ķeizara Lotara nāves slāvi pili nopostīja, cieta arī klosteris, mūki bija spiesti bēgt, bet Vicelīns palika cauri briesmām savā uzdevumā, un 1142. gadā Zēgeberga atkal bija atjaunota. 1138. gadā vāci nopostīja slāvu pilsētu Ļuboku, un 1143. gadā Holšteinas grāfs Ādolfs II tās vietā bija uzcēlis vācu pilsētu Lībeku, bet, kad tā 1157. gadā nodega, uzcēla jaunu Lībeku, kurai bija lemts kļūt par vācu "logu" uz Baltiju.

Krusta karu psihoze, kas toreiz pārvaldīja prātus, izpaudās arī nesvētīgajā vendu krusta karā 1147. gadā, kas palika bez cerētajiem panākumiem, bet stipri kaitēja mierīgajam misijas darbam, ko bija veicis Vicelīns ar saviem līdzstrādniekiem. Viņš miris 1154. gadā kā Holšteinas–Oldenburgas bīskaps.

Šie intensīvie politiskie un garīgās dzīves notikumi Holšteinā norisinājās Meinharda bērnības un jaunības gados, kā arī tuvā pagātnē, kas vēl bija viscaur spilgtā atmiņā. Nav izslēgts, ka viņš pat ir bijis Vicelīna līdzstrādnieks Zēgebergā. Uz šo notikumu fona ir veidojusies arī Meinharda dzīve, garīgā tapšana, uzskati un domas par misijas darbu vēl pēdējo nekristīto Baltijas piekrastes cilšu starpā. Zēgebergas klosteris ar tā misijas tradīcijām, tuvā Lībeka un intensīvie sakari ar Baltijas piekrastes un tālākām zemēm nevarēja neatstāt savu iespaidu, bet ļāva rūpīgi apsvērt apstākļus un sagatavoties misionāra darbam. Iespējams, ka Meinhards kā kuģa kapelāns jau vairākkārt bija pavadījis tirgotājus viņu braucienos, varbūt jau pagūdam nogludināt ceļus pie Polockas lielkunga.

Katoļu autori izsaka domas, ka Meinhards, iespējams, pats arī ir bijis vendu tautības, jo katoļu baznīcas praksē vienmēr ir bijuši centieni sagatavot sev jaunos misijas darbiniekus no pašu atgrieztu tautu vidus. Meinharda vieglā kontaktu uzņemšana ar Baltijas piekrastes ļaudīm un ar Polocku it kā liecina par viņa slāvisko izcelsmi. Tāpat arī kulta praksē lietoto aizgūto slāvisko vārdu lietošana varot norādīt uz vendu vārdiem, kas lietoti jau Vagrijā. Pastāv arī uzskats, ka viņš ir pārvaldījis vendu valodu, un šīs valodas radniecība ar šejienes tuvajām slāvu valodām viņam arī atvieglājusi kontaktus.

Baltijā Meinhards ieradās jau pirms 1184. gada un ar Polockas lielkunga piekrišanu apmetās lībiešu ciematā Ikšķilē, kur cēla baznīcu un 1185. gadā arī pili, bet otru pili – 1187. gadā uz Mārtiņsalas Daugavā pretī Salaspilij; tagad tā ir appludināta. Meinharda laikos celta baznīca, kurai vēlākos laikos tika piebūvētas vēl lielākas telpas, bet pamatā bija šī senā baznīca kā altārtelpa, tā nu ir smagi cietusi. Vispirms to izdemolēja mūsu dedzīgie ateisti un palīdzēja arī vietējie iedzīvotāji, iznēsādami visu, ko vien var, no turienes ārā un prom, pēc tam to uzspridzināja, lai netraucētu šosejas izveidošanu, kaut gan baznīcas vieta atradās no šosejas nost. Tagad tur ir akmeņu kaudze.

Pils celšanai pamatā bija Meinharda nolīgums ar lībiešiem pēc kārtējā, pārlaistā, ļoti smagā leišu iebrukuma, laikam 1185. gadā, kad visi ikšķilieši un arī Meinhards bija spiesti glābties mežos. Meinhards teica, ka viņš lībiešiem, ja viņi pieņems kristīgo

ticību, uzcelš mūra pili, kuru nevarēs sagraut un kura būs patvērums uzbrukumam un briesmu laikos. Pils tika uzcelta. Lībieši pirms tam pieņēma kristīgo ticību, bet, kad pils bija uzcelta, viņi kāpa Daugavā un mazgāja svešo ticību nost – arī ļoti raksturīgi. Salaspilī, savukārt, zemgaļi, juzdamies traucēti ar mūra pils eksistenci, bija mēģinājuši to nojaukt - ievilkta pili Daugavā, apmezdami auklas vai virves. Meinhards gribēja ar lībiešiem un letgaļiem sadzīvot pa labam un paļāvās uz to, ka līgumi un apņēmības tiek turēti, bet viņš no vienas vietas piedzīvoja, ka visi līgumi, visi solījumi vienmēr tika laužti. Un šķietamie panākumi – kristību panākumi – atkal un atkal tuvojās nullei. Ir gan ziņas par atsevišķiem kristīgajiem, kas tiek pieminēti arī kā mocekļi, kas ir cietuši nāvi no saviem pašu tautiešiem par to, ka palikuši ticībā, kamēr pārējie ir atkrituši.

Šī attieksme pret ticību ir ļoti īpata. **Šajā negatīvajā nostājā pret kristīgo ticību mēs neredzam reliģisko naidu.** Nav tā, kā tas, piemēram, ir bijis savā laikā ar senajiem prūšiem, kuri ir nokāvuši Adalbertu un arī kādus citus par to, ka tie aizskāruši, vai domāts, ka aizskāruši prūšu svētvietas, (Tempļu tur vēl nebija, bet par svētvietām tur bija kādas birzis.) jo tur bija aizliegts iet, tā sakot, svētuma aizskaršana, reliģiskais fanātisms – fanātiska turēšanās pie savas ticības. To mēs pie lībiešiem un letgaļiem nejūtam. Viņus vairāk nodarbināja šī draudošā konkurence: ka viņu izdevīgajā tirdzniecības vietā iemetīsies šie svešinieki, kuri nu ņems labo peļņu, kas nāk pa Daugavu augšā un pa Daugavu lejā no tirgotājiem. Visās tanīs nostājās mēs jūtam izteiktu materiālismu, racionālismu un, varētu sacīt, areliģiozitāti.

Meinhards ieradās ar ievērojamiem līdzekļiem, domājams, ka ar klosteru dotācijām, bet arī ar personīgajiem līdzekļiem. Viņš varēja atļauties piļu celšanai aicināt akmeņkaļus un amatniekus no Visbijas. No apkārtējiem iedzīvotājiem – lībjiem un letgaļiem – viņam nekādas dotācijas neienāca. Meslus bija uzlicis un joprojām saņēma tikai Polockas lielkungs. Desmito tiesu par labu baznīcai vietējiem uzlika tikai Meinharda pēcteči, kad tā sauktā pievēršana vai piegriešana ticībai bija notikusi un zināmā mērā stabilizēta.

Mūra piļu celšanu noteica divi apstākļi. Kad 1184. gadā bija uzcelta pirmā koka baznīca, veltīta Jaunavai Marijai, un bija radušies arī pirmie nokristītie, tad ziemeļi iesākoties, tirgoņu kuģiem aizbraucot prom un Daugava aizsalstot, Ikšķilei uzbruka leiši, nopostīja un nodedzināja neaizsargāto ciemu. Meinhards ar ikšķiliešiem bija spiests bēgt un meklēt patvērumu mežā. Atgriežoties nopostītajā ciemā, Meinhards lika priekšā celt mūra pili pēc viņa dzimtenes parauga, kas dotu drošību un patvērumu

briesmu laikā, ar noteikumu, ka ikšķilieši pieņems kristīgo ticību. Kad pils un arī mūra baznīca bija gatava, ikšķilieši vāji atcerējās savus solījumus. Ar salaspiliešiem gāja vēl ļaunāk: kad mūra pils bija uzcelta, atkāpās pat jau nokristītie. Tie kāpa Daugavā nomazgāt svešo ticību. Salaspils piedzīvoja zemgaļu uzbrukumu, tiem nebija pa prātam svešinieku nostiprināšanās Daugavas krastos. Piebraukuši pa Daugavu un apmetuši pilij virves, viņi mēģināja to ievilkt Daugavā, protams, bez sekmēm.

Meinhards savā darbošanās laikā nevarēja uzrādīt lielus un drošus panākumus, tomēr ap jauno panākumu radās interese Brēmenē. Hamburgas–Brēmenes archibīskapi bija lolojuši domas par plaša **Ziemeļu patriarchāta**, lielā mērā neatkarīga no Romas, izveidošanu. Brēmenes archibīskaps **Hartvigs II** (1184–1207) dabūja iesvētīt par bīskapiem visus pirmos trīs šejienes bīskapus: **Meinhardu**, **Bertoldu** un tāpat arī **Albertu**.

Kādēļ šī Brēmenes - Hamburgas archibīskapija pieminama? Ko nozīmēja Ziemeļu patriarchāts? Brēmene–Hamburga toreiz vācu zemēs bija vistālāk uz ziemeļiem izvirzītā archibīskapija. Un šie archibīskapi, īpaši Hartvigs I, kas dzīvoja XII gs., loloja domu par visu šo ziemeļu novadu, vēl kristianizējamo Skandināviju, arī salām, kuras bija Ziemeļjūrā, iekļaušanu Hamburgas–Brēmenes bīskapijā kā atsevišķas bīskapijas un arī garīgās teritorijas, izveidojot tā saukto Ziemeļu patriarchātu, kurš, būdams pietiekami spēcīgs, lielā mērā varētu justies neatkarīgs no paša pāvesta. Protams, pāvesta jurisdikcija paliktu, bet atkarības moments jau būtu daudz mazāks, un tāpēc arī Hamburga–Brēmene meklēja Dāniju, Zviedrijas un Norvēģijas novadus, kā arī Baltijas novadus iekļaut savā garīgajā jurisdikcijā. Šis bija viens no galvenajiem motīviem tanīs cīņās, kas Meinharda laikā tikai sākās, bet īstenībā kulminēja bīskapa Alberta laikā: cīņas par garīgo varu, par garīgo patstāvību atsevišķajā katoļu baznīcas bīskapijā šajos novados un arī nacionālajās valstīs. Šeit bija vācu zemes un vācu pakļautās slāvu zemes, bet dāņi bija dāņi, zviedri bija zviedri, un tur tūlīnās arī radās opozīcija pret Hamburgu un Brēmeni no atsevišķajām zemēm, kas meklēja – pirmkārt, paši dāņi – garīgā ziņā pastāvību ar metropoles dibināšanu Dānijā. Kas ir metropole? Arī Rīga katoļiem tagad ir metropole, jo tajā rezidē archibīskaps, kuram ir pakļauti bīskapi. Tāpēc tas saucas metropolīta bīskaps vai archibīskaps, bet viņa pakļautībā ietilpst vairākas bīskapijas, izveidojot tā saukto garīgo provinci. No šīs iecerētās garīgās Hamburgas–Brēmenes provinces visiem spēkiem ārā raisīties meklēja Dānija un vēlāk arī Zviedrija, Norvēģija un Alberts arī. Tur sākās tās ļoti īpatnās cīņas – visu karš pret visiem, kur cīnījās pāvests, Hamburgas–

Brēmenes archibīskaps, Lundas bīskaps, vēlāk archibīskaps, tāpat arī Rīgas bīskaps Alberts, vēlāk šinī cīņā iesaistījās arī ordenis. Tomēr tie bija jau tālākie notikumi.

Hartvigs II, savu iespaidu meklējams pastiprināt, bija zināmā mērā Hamburgas–Brēmene misionārs, ja tā varam teikt. Viņam bija arī savas pamatotas tiesības, jo mūks Meinhards, tāpat viss Zēgebergas klosteris atradās Hamburgas–Brēmenes archibīskapa jurisdikcijā. Un 1186. gadā Hartvigs II Meinhardu iecēla, iesvētīja par Ikšķiles bīskapu. 1188. gadā pāvests Klements III šo iecelšanu apstiprināja.

Šie notikumi gan pacēla Meinharda prestižu katoļu baznīcas augstākajās aprindās, bet Baltijā tie izraisīja lielāku neuzticību pret svešiniekiem un viņu nodomiem. Bija brīži, kad Meinharda dzīvība bija apdraudēta.

Lielas grūtības un dzīvības briesmas dabūja piedzīvot arī Meinharda tuvākais līdzstrādnieks Turaidā, cisterciešu ordeņa mūks Teodorichs jeb Dītrichs. Viņš, liekas, ir kristījis arī Turaidas lībiešu ķēniņu Kaupu. Neražas un plūdu laikā turaidieši par savas nelaimes cēloni uzskatīja kristīgo Dievu un nolēma, lai nelaimi novērstu, upurēt Teodorichu saviem dieviem. Teodoricha likteni izšķīra ar zīlēšanu, ar tā saukto likteņa zirgu. Viena tāda spilgta, īpata epizode no šejienes apstākļiem. Lībieši nolēmuši, ka Teodorichs ir jāziedo, bet šo ziedošanu vai neziedošanu ir jāizšķir likteņa zirgam. Kas tas ir? Kādam no mūsu vecmeistariem ir arī glezna, kas attēlo šo notikumu - pāri šķēpam vai sakrustotiem šķēpiem ved tā saukto likteņa zirgu un vēro, kuru kāju tas pirmo cels pāri – vai dzīvības vai nāves kāju. Izrādās, ka zirgs ir pacēlis dzīvības kāju. Zīlētāji nav ar to apmierināti, viņi saka: kristīgo Dievs sēžot zirgam mugurā un tāpēc tas ir kaut kādā veidā jādabū nost; noslauka zirgam muguru un ved to atkal pāri šķēpam, un atkal zirgs ir cēlis dzīvības kāju. Tā šis misionārs, mūks Teodorichs palika dzīvs. Viņam bija arī sava liela nozīme miermīlīgajā misijas darbībā starp lībiešiem.

Meinhards juta sevi ielenktu un apdraudētu pēc salaspiliešu demonstratīvās atteikšanās no kristīgās ticības un rudenī gribēja doties prom aizbraucēju tirgoņu kuģos. Bīdamies, ka bīskapa rīcībai var būt viņiem bīstamas sekas, ka viņš var doties uz Visbiju vai uz Vāciju un noorganizēt tur karaspēku, kā tas ir piedzīvots un dzirdēts noticis citur, ikšķilieši, lišķēdami, liekuļodami bēdas un sirsnību, lūdzās Meinhardu, lai viņš paliek, solīdamies turēties pie ticības – kā chronika stāsta: ceļos krizdami, rokas skūpstīdami un raudādami, lūdzās: vai tu mūs, tēvs, pamečīsi, vai tu mūs pamečīsi. Vecā vīra sirds palika mīksta, un viņš nolēma palikt. Kad kuģi jau bija tālu prom Daugavā un kad tie vairs nebija sasniedzami, tie paši lībieši viņu apstāja

draudēdami. Apstāja viņu ar īpatu izsmieklu, un šis izsmieklis paliek kā tāds nejauks virsraksts mūsu tautas vēsturē. Viņu uzrunā un saka: sveiks, rabīn, cik Gotlandē maksā sāls un vadmala? To viņi ir iegaumējuši no kristīgās ticības – šo Jūdasa sveicienu. Un ar Jūdasa sveicienu viņi Meinhardu sveica. Ir kādreiz tādi vārdi, kuri paliek tā, kā iededzināti. Tāpēc atbildību par katru vārdu, ko runājam! Vārdi ieiet vēsturē. Krievijas vēsture iesākās ar krievu delegācijas runu pie vikingiem, kur teikts: mūsu zeme ir liela, plaša un bagāta, bet mums nav kārtības; nāciet un valdiet pār mums. Krievi ir visos laikos mēģinājuši šo teikumu kaut kā izravēt ārā no savas vēstures, bet tas paliek. Tie ir dokumentēti chronikas vārdi, un tie ir palikuši kā virsraksts pār Krievijas vēsturi.

Stāvoklis bija kļuvis kritisks. Nodoms doties cauri visai zemei uz Igauniju bija jāatmet, jo bija jau nācis zināms, ka ceļā Meinhardu gaida sazvērnieki un nāve. Viņa lielā darba rezultāti bija mazi un nedroši. Redzot, ka bez reālas varas un spēka nav cerēto panākumu, Meinhardam radās nepieciešamība informēt pāvestu un lūgt reālu palīdzību – krusta karotājus. Tomēr, kā nokļūt pie pāvesta, kad katrs solis tika uzmanīts? Uzdevumu veikt uzņēmās Teodorichs. Tērpies priestera tērpā ar stolu un Evaņģēlija grāmatu, viņš devās ceļā kā priesteris, kas dodas pie mirēja ar Sakramentu. Šis gājiens sekmējās. Teodorichs varēja aizkļūt līdz Vācijai un no turienes līdz Romai. Tur viņš pāvestam **Celestīnam III** (starp 1194.–1196.g.) sniedza ziņojumu par šejienes tautām, par misijas darbu, tā panākumiem, vajadzībām un grūtumiem. Rezultātā Celestīns III atļāva **Klervo** kungam **Bernardam** rīkot krusta karu pret lībiešiem, kas atkrituši no katoļu ticības, izsludinādams atlaižas krusta kara dalībniekiem. Praktisku seku šai pāvesta bullai nebija. Nedaudz dalībniekus ar vienu kuģi vētra aizdzina uz Igaunijas krastiem, un, nekā nepanākuši, tie atgriezās atpakaļ. Uz lībiešiem šī ziņa par krustnešu kuģiem bija atstājusi zināmu iespaidu. Viņu draudi kādu laiku mitējās. Šādos apstākļos 1196. gada 14. augustā Ikšķilē mira bīskaps Meinhards - pirmais Livonijas bīskaps. Tur viņš arī tika apglabāts. Mirdams viņš vēl no ikšķiliešiem pieprasīja solījumu, ka tie viņa vietā pieņems jaunu bīskapu. Viņu apbedīja Ikšķiles baznīcā, bet XIV gadusimtā viņa pīšļus pārveda uz Rīgu un apbedīja Rīgas Doma baznīcā. Altāra telpā ir šī Meinharda kapavieta, kura gan vairākkārt ir pārveidota, laikam arī nesaglabādama visus pīšļus. Altāra telpas kreisajā pusē,

Bīskaps Bertolds

Bīskapa Meinharda darba turpinātājs bija Livonijas otrais bīskaps **Bertolds** (1196–1198). Divus gadus. Lokumas (Loccum) cisterciešu klostera abats no 1194. gada. Brēmenes archibīskaps Hartvigs II, ko jau pieminējām, 1196.gadā Bertoldu iesvētīja par Ikšķiles bīskapu.

Viņš bija citāda rakstura vīrs nekā mirušais Meinhards. Šķēpu, pēc kura Meinhards tikai vilcinādamies sniedzās kā pēc drošības, pārliecināšanas un garantijas līdzekļa, Bertolds satvēra nešaubīdamies. Viņš, liekas, jau bija bijis šeit Baltijā arī bīskapa Meinharda laikā un pazinis šejienes apstākļus. Domājis, ka jau viņa ierašanās visus pamudinās uz kristietības pieņemšanu, bet bija spiests steidzīgi bēgt, jo lībji bija diskutējuši: vai viņu sadedzināt, vai noslīcināt, vai nosist. Tādas vien bija tās problēmas lībiešiem.

Atgriezies Gotlandē, viņš devās pie pāvesta. Celestīns III atkārtoti deva bullu, kas aicināja uz krusta karu pret atkritušajiem lībjiem. Sprediķodams un vervēdams Frīzijā, Vestfālē un Lejassaksijā, Bertolds savāca krusta karotāju pulku un 1198. gada jūlijā ar kuģiem iebrauca Daugavas grīvā, kur, kuģus pametis, devās uz Salaspili un sūtīja aicinājumu pieņemt kristīgo ticību. Bertolda bēgšanas mēģinājuma iedrošināti, lībieši bīskapam deva atraidošu atbildi. Nu likās, ka *ultima ratio* – pēdējais arguments – ir cīņa. Tā notika 1198. gada 24. jūlijā smilšu kalnos, tagadējās Rīgas tuvumā. Kara zirgs Bertoldu ienesa bēgošo lībju pulkā, kuri viņu nodūra un saplosīja. Krustneši par to nežēlīgi izrēķinājās slepkavodami un iznīcinādami. Baiļu pārņemtie lībieši lūdza mieru. Vienā dienā Salaspilī nokristīja sešdesmit, Ikšķilē - veselu simtu lībiešu. Priesteri saņēma pienesto labību no katra arkla, kā arī uzklaustīja solījumus, jo dotie solījumi arī par pārtikas piegādi priesteriem, kas bija internēti Salaspilī, netika turēti. Tikai pēc tam krusta karotāji aizbrauca. Palika tikai viens tirgoņu kuģis, kura ļaudis un priesteri pārziemoja. Tikko lībieši jutās drošībā, tie atkal devās Daugavā nomazgāt kristību un sāka izturēties draudīgi, bet, kad aizsala Daugava un kuģu ierašanās vairs nebija iespējama, izlaupīja Ikšķili un piespieda mūkus bēgt uz Salaspili. Bija izteikti draudi, ja līdz Lieldienām vēl būs palicis kāds priesteris, to upurēs dieviem. 1199. gada 18. aprīlī visi atlikušie priesteri kuģī devās prom. Likās, ka Meinharda uzsāktais misijas darbs nu bija pilnīgi izbeidzies.

Bīskaps Alberts un viņa laikmets

Pienākam pie jauna posma un jauna laikmeta, ko varētu apzīmēt par **bīskapa Alberta laikmetu (1199–1242)**. Patiesībā mēs varam to vēl paplašināt tālāk līdz 1292.gadam, līdz galīgai latviešu zemju pakļaušanai un arī iekļaušanai katoļu baznīcā.

Livonijas pirmā misionāra, vēlākā bīskapa Meinharda un viņa pēcteča bīskapa Bertolda darbībai bija visai mazi un nestabili panākumi. Ar bīskapa Bertolda nāvi un krusta kara neveiksmi: priesteru izraidīšanu, lībju atkrišanu un atlikušo priesteru internēšanu Salaspilī līdz viņu izraidīšanai vai nāvei, likās, ka šis pirmais misijas pasākums ir cietis galīgu neveiksmi un ir pilnīgi iznīcināts.

Par Baltijas austrumpiekrastes cilšu īsto kristianizētāju un piegriezēju katoļu baznīcai neapšaubāmi ir **uzskatāms trešais Livonijas bīskaps**, Brēmenes domkungs **Alberts**, kurš sevī apvienoja baznīcas vadītāja, valstsvīra, politiķa un karavadoņa īpašības. Viņā bija vienkopus visas tās īpašības, kas raksturīgas viduslaiku enerģiskajiem bīskapiem–cīnītājiem, kuri reizē bija baznīcas vadītāji, karavadoņi, cīnītāji par baznīcas tiesībām ar laicīgajām varām un dažbrīd pat ar pāvestu, nežēlīgi un konsekvēti cīnās pret ķeceriem un pagāniem, **Klervo Bernarda** (*Bernard de Clairvaux*) krusta karu idejas sekotāji, ka neticīgie ir piespiežami ar varu. Bīskaps Alberts bija sava laika bērns. Gados vēl jauns. Viņa spēju un radniecisko sakaru dēļ mātes pusbrālis, Brēmenes archibīskaps Hartvigs II, viņu iecēla par Brēmenes domkunu - Doma kapitula locekli, kas bija tā sauktais garīgās pārvaldes loceklis. Alberta tēva – viņa mātes pirmā vīra – dzimtais uzvārds nav skaidri zināms. Nav īsti droši, tas ir Bukshevedens vai arī savādāk rakstīts. **Alberts fon Bukshevedens**. Nav arī īsti skaidrs, kādā uzvārdā saukti viņa divi brāļi (pusbrāļi) – Rotmars un Gerhards. Otrā vai trešā laulībā Alberta mātei ir ar Appeldernu (Hogero no Apeldernas – pēc Indriķa chronikas), un šo vārdu kādreiz nepareizi uzskata arī par Alberta uzvārdu. Alberta pusbrāļi no šī viņa mātes vīra ir Egelberts (Engelberts), Teodorichs (Ditrichs) un Johans, kuri vēlāk saistīti ar Alberta darbošanos Livonijā.

Atrodoties Brēmenes domkunga amatā, Alberts guva plašu pieredzi katoļu baznīcas dzīvē un problēmās. Vēl vienmēr Brēmenē bija dzīvas atmiņas par vareno archibīskapu Adalbertu I un viņa plašajiem baznīcpolitiskajiem, godkārīgajiem plāniem nodibināt Eiropas ziemeļos Brēmenes vadībā Ziemeļu patriarhātu un

ietilpināt tanī tikko kristītās un vēl kristāmās tautas ap Baltijas un Ziemeļu jūru: Baltiju, Skandināviju, tālās ziemeļu salas.

Alberts tāpat bija ļoti labi informēts par Meinharda un Bertolda darbošanos un apstākļiem Baltijas austrumu piekrastē un tās kaimiņzemēs. Liekas, ka viņš jau bija apmeklējis Livoniju savu priekšgājēju laikā. 1199. gada martā vai aprīlī archibīskaps Hartvigs II, kurš savā laikā iesvētīja par bīskapiem Meinhardu un arī Bertoldu, iesvētīja Albertu par Livonijas bīskapu. Alberts tūdaļ pārdomāti un enerģiski stājās pie sava uzdevuma. Viņš bija pārliecināts, ka lībji un letgaļi **ir piespiežami** turēt savus dotos solījumus un palikt pie kristīgās ticības vienīgi ar ārēja spēka un ārējas varas palīdzību, jo visi Meinhardam dotie solījumi un līgumi bija pastāvīgi laužti, nokristītie atkal atgriezušies pagānismā. Viņa uzskati šajā ziņā diemžēl izrādījās pamatoti. Jau 1199. gadā viņš dabūja no pāvesta Innocenta III krusta karu bullas, kāda bija dota jau Bertoldam, atkārtojumu. Viņš devās pie Dānijas ķēniņa Knuda (Kānuta *Canutus*) un archibīskapa Absolona Lundā, kurš bija Brēmenes Hartviga pretinieks. Apmeklējums Ziemassvētku laikā Magdeburgā pie vācu ķēniņa deva tikai tukšus solījumus. Krusta karotāji no Dānijas, Saksijas, Vestfāles pulcējās Gotlandē, un 1200. gada pavasarī ar apmēram piecsimts karotājiem divdesmit trīs kuģos Alberts ieradās Daugavas grīvā un Salaspilī, un vēl atrada kādus iebiedētus mīkus, kuri tur bija patvērušies, atbēgot no Ikšķiles. Jau tūdaļ Alberts pārliecinājās par savu uzskatu pareizību. Viņš divas reizes piedzīvoja lībiešu uzbrukumus. Vienreiz pat pēc pašu lībju izlūgtā miera viņi Albertu turēja ielenktu Salaspilī. Par atbildi Alberta karotāji izpostīja lībiešu apvidus, un Alberts tos piespieda slēgt mieru. Viņš ielūdza lībju vecākus un paturēja tos *locus Rigae* – Rīgas ciemā, Rīgas vietā internētus kādā mājā, un no viņiem paņēma trīsdesmit ķīlniekus – lībju dižciltīgo dēlus. Tos viņš, dodoties uz Vāciju, paņēma līdzi, lai sagatavotu misijas darbam viņu pašu tautā. Vēlreiz atkārtotju – tas bija to laiku un arī vispār katoļu baznīcas misijā ļoti parasts un pielietots paņēmieni, kas dod labus panākumus – paņemt līdzi un izskolot par misionāriem jaunkristīto, svešo tautu locekļus, kuri tad var griezties atpakaļ savā tautā un misionēt.

Mazliet aizsteidzoties priekšā, jo mums tālāk par viņiem nebūs daudz ko runāt, – šie trīsdesmit jaunekļi ir palikuši vēsturē tā kā pazuduši, mēs nezinām, kas ar viņiem ir noticis. Viņi ir bijuši ievietoti kaut kur klosteru skolās un ir izgājuši, bez šaubām, varbūt ar kādu retu izņēmumu, savas apmācības un pat iesvētīti priesteru kārtā. Ļoti iespējams, ka kādi no viņiem nākuši vai sūtīti šeit atpakaļ, bet ir viens

tāds apstāklis, kas neļauj mums to īsti konstatēt. Tiklab no vācu puses, kā arī no viņu pašu puses. Viņi jau bija iegājuši citā tautā. Viņi bija iegājuši katoļu tautā, kā saka, viņi bija uzņēmuši Rietumu pasaules garīgo kultūru, bet arī citādi, iespējams, ka nemaz netika griezušies atpakaļ. Ja ņemam vērā, no kādas vides viņi bija nākuši – no tā īpatnēji primitīvisma kulturālā un garīgā ziņā, kādā šeit dzīvoja mūsu ciltis, šis vilinājums bija ļoti liels, redzot toreizējo Eiropu ar augsto viduslaiku uzplaukumu katedrālēs, mākslā, celtniecībā un arī sadzīves tikumos un veidos, klosteru intensīvajā dzīvē, kurā tika kopti visādi kultūras pasākumi, klosteri bija izglītības centri. Varbūt, ka daudzi bija iestrēguši tur un vairs netika nākuši atpakaļ. Varbūt, ka tie, kas atnāca atpakaļ, vairs šeit nebija pazīti kā savējie. Un varbūt, ka viņus arī negribēja tik ļoti eksponēt kā vietējos. To vēlāk redzam tanīs sakarībās, kad izsekojam latviešu un vācu attiecības. Tur gāja līdzīgs īpats pāveiciens: šīs pakļautās masas, jo latvieši tanī brīdī politiski, kulturāli bija tikai masa, bez veida, bez savas patstāvības, un atrautība no šīs masas – tā tika no abām pusēm veicināta.

Pastāv viena doma par chronistu, kas sevi dēvē – **latviešu Indriķis – Henricus (Heinricus) de Lettis** – Indriķis no latviešiem vai latviešu Indriķis. Ap viņu ir sīkstas cīņas. Vāci katrā ziņā viņu grib nostādīt par ienācēju no Vācijas un vācieti kā *Lonas Indriķi – Henricus de Lon*; latviešu vēsturnieki, rūpīgāk un pamatīgi vēl iedziļinādamies šajos jautājumos, tomēr nākuši pie slēdziena, ka šis *Henricus de Lettis* ir bijis latvietis, proti, viens no tiem Alberta aizsūtītajiem jaunekļiem. Par to, zināmā mērā, liecina viens apstāklis: chronista ļoti lielā uzticība bīskapam Albertam. Viņš patiesībā ir bīskapa Alberta chronists un viņa darbības izcēlētājs. Nav izslēgts, ka šī Vācijā iegūtā izglītība, garīgais pamats un stāvoklis bija to tik ļoti lielā mērā tuvinājuši bīskapam, kas viņu bija savā laikā sagūstījis un kā gūstekni aizsūtījis uz vietām, kuras taču izrādījās labākas nekā tās, kuras bija pametis. Nav izslēgts, ka ir bijuši arī citi, tikai mēs viņus nepazīstam.

Ja velkam tādu zināmu paralēlismu ar Jersikas Jurgu un viņa pareizticīgo stāju, tad Jurgis bija pilnīgi izkūsis krievstībā un pareizticībā. Viņš pārrakstīja krievu Evaņģēliju. Ir tikai atsaukšanās, ka viņa tēvs ir bijis latvietis; bet viņš vairs sevi par tādu nejūt.

Var jau būt, ka ir viens apstāklis, kuru mūsu vēsturnieki, mūsu patrioti - es teikšu vairāk, kaut kā neņem vērā. Visspriež mēs ļoti glaimojam sev. Mīļie komilitoni un komilitones, glaimot sev un savu vēsturi kaut kādā veidā uzfrizēt, un kaut kādā veidā to parfimēt vai vēl citādi uzlabot ir nepateicīgs darbs. **Neviena lieta nav tik laba kā pati patiesība.** Mēs visu laiku no romantiķu laikiem dzirdam par latviešu ļoti

augsto kultūru, un mūsu augstā kultūra ir mūsu villainītes, caunu cepurītes, labi koptās druvas un tā tālāk, bet mēs pilnīgi izlaižam no prāta, ka tādi kultūras elementi kā alfabēts, tādi kultūras elementi kā kults un reliģija – vienalga kādā izpausmē, bet organizēta reliģija, mēs aizmirstam, ka sabiedriskā organizācija un vadītāji - personības, ir savas tautas visdrūmākajos apstākļos izvadījušas cauri. Mums nav nevienas atmiņas latviešu garamantās, orālajā tradīcijā, ne par vienu personu vienalga kādā stāvoklī: ne vadoni, ne varoni, ne ķēniņu, ne priesteri, ne gudrinieku. Visa latviešu sabiedrība ir kaimiņš - tuvais kaimiņš, labais kaimiņš, ļaunais kaimiņš. Un, lūk, – kur trūkst šīs lietas, tur indivīds, kas tomēr saskaras un izjūt garšu šajos kultūras momentos, pazūd šai savai primitīvajai videi. Retumis viņš varētu arī atgriezties, ja nerodas apstākļi, kas viņu speciāli bremzē atgriezties, kā tas bija latviešiem vācu pārvaldes laikā, kad tā latviešu masa, bezpersoniskā masa, tika turēta šinī stāvoklī. Pirmoreiz vārdu “kungs” vai “kungis” latviešu tradīcija sāka pieminēt tad, kad “bargi kungis darbu deva, nedod svētu vakariņu”. “Bez saulītes vakarā” dzied barga kunga klausītāji. Tad latvietis iepazīna, ko nozīmē kungs, ko nozīmē sabiedriskās pakāpes.

Alberta darbošanās priekšā bija **četri galvenie virzieni**, viņa darbošanās mērķi. **Pirmais**, neapšaubāmi - pats galvenais, bija viņa tiešais bīskapa uzdevums – šejienes cilšu kristianizēšana, garīgās dzīves organizēšana un iekļaušana katoļu baznīcā. **Otrais** uzdevums bija noskaidrot un nokārtot savas attiecības ar Brēmenes archibīskapu, kuram bija pakļauta jaunā Livonijas bīskapija un kuras sufragāns viņš pats bija. Tāpat bija svarīgi noskaidrot un precizēt savas atkarības veidu pret pāvestu, kas vēlāk izrādījās visai svarīgs jautājums Albertam. **Treškārt**, noskaidrot un nokārtot jauniegūto zemju un to pārvaldi attiecībā pret Vācu Nācijas Svētās Romas Valsti. **Ceturtkārt**, noskaidrot attiecības ar apkārtējām kaimiņvalstīm, tautām un valdniekiem, pirmkārt, jau ar Baltijas vēl nepakļautajām, neatkarīgajām, pretniecīgajām ciltīm – sēļiem, zemgaļiem, kuršiem, igauņiem, tad ar Lietuvas valsti un lietuviešiem, ar Polockas, Pleskavas un Novgorodas valstīm, un ar Skandināvijas zemēm. Katrs no šiem uzdevumiem jau pats par sevi bija liels un sarežģīts. Tas prasīja vispusīgu un spēcīgu orientēšanās spēju un enerģiju, jo vairāk tādēļ, ka visi šie jautājumi bieži prasīja vienlaicīgu pārredzamību un vienlaicīgu risināšanu.

Jau pirmais iespaidīgais solis bija **viņa attiecības ar lībiešiem, ar viņu dižciltīgajiem un ar ķīlniekiem**, kuri bija saņemti gūstā, par ko nupat minējām.

Tāpat bija vēl kāds jauns pasākums, kas bija izkārtojams ar tiem pašiem lībiešiem. Pie tā bīskaps Alberts stājās ar visu savu enerģiju, pāriedams no defensīvas

– no aizsargāšanās stāvokļa – uz ofensīvu. 1201. gadā laikam tanī pašā laikā, kad bija runa ar šiem uzvarētajiem lībiešiem, kuri bija piespiesti dot ķīlniekus, **lībieši piespiedu kārtā dāvināja Albertam laukumu pie Rīgas upes pilsētas celšanai** - vietā, kura tika saukta *locus Rigae*.

Par šo *locus Rigae* – Rīgas ciemu vai Rīgas vietu vēsturnieki ir dalītās domās: vai tas ir tikai ģeogrāfisks vispārējs apzīmējums jeb tas ir apzīmējums kādai jau eksistējošai, konkrētai nometnei, varbūt pat pilsētai. Arvien vairāk rodas iespaids, ka tā tas nevarēja būt, ka tirdzniecības sakaros, kas gadu simtiem risinājās pa Daugavu augšup, lejup, ka tur būtu tikai smilšains upes krasts, pie kura pietāja un atnāca no vienas puses, no otras puses, patirgojās un aizbrauca. Kā zinām, tagad visi tie, kas nodarbojas ar komerciju, dibina firmas, un firmas dibina savas nometnes, savas noliktavas, savas pārvaldes ēkas. Kaut kas no tā paša visos laikos aptuveni arī tāpat ir bijis. Šai vietai ir jābūt kaut kādā veidā ierobežotai, ar kaut ko saistītai, tur ir jābūt kaut kādām lietām, kas paliek uz vietas. Beidzamajos archaioloģiskajos meklējumos Rīgas vecpilsētā, Alberta laukumā, kad šie pamati tika rakti ļoti dziļi, tika atrasti kārtu kārtām ielu klājumi vai ēku atliekas - to rādīja ievērojama architekta, arī archaioloģe, kas vadīja šos izrakumus. Tas uzstāda jautājumu mūsu archaioloģijai – atrasti mūra ēkas pamati, kas sniedzas vēl pirms Latvijas tā sauktā vēsturiskā laika. Ir jautājums par to, kā šādi pamati būtu varējuši rasties un ko tie ir nozīmējuši, kādas celtnes tur bijušas. Acīmredzot ir tā, kā arī mūsu vēsturnieki ir nākuši pie slēdziena: lībiešu ciemi šeit ir bijuši Rīgas vietā –viens vai pat vairāki, un šī tirgotāju apmetne ir eksistējusi. Un tā sauktā Rīgas dibināšana 1201. gadā, ko vācu vēsturnieki grib uzskatīt par dibināšanu tukšā vietā, kad atbraukušie karotāji, mūki, tirgotāji, vārdu sakot, Rietumu kultūras nesēji, šinī pilnīgi tuksnešainajā vietā nodibinājuši veselu pilsētu – nebūs patiesa. Acīmredzot, lietas ir bijušas savādāk - šī apmetnes vieta, kas sniedzās uz kādu pilsētas veidu, jau eksistēja, un Alberta rīcība bija tikai tā, ka šī vieta tika īsti nostiprināta, apveltīta ar celtnēm un nepieciešamajām ēkām, kas atbilst patiesai pilsētai. Tāpēc arī šeit bija tas pilsētas dibināšanas, respektīvi, pilsētas tiesību piešķiršanas brīdis šai nometnei, kas pastāvējusi jau agrāk.

3. lekcija

1992. gada 21. septembris

Atskats par bīskapu Bertoldu

Šodien turpināsim apskatu par bīskapa Alberta darbošanās laiku, bet vēl mazs atskats uz vienu lietu, ko bijām jau daļēji apskatījuši, tomēr būtu dažā ziņā vērtīgi, ja mēs vēl pakavētos pie bīskapa **Bertolda**, pie personības, kas mūsu vēsturē it kā pazibēja un ātri izzuda. Kā jūs redzat pēc datiem, viņa darbības laiks bija no 1196. līdz 1198. gadam.

Vēl nedaudz pie viņa biogrāfijas, bet arī pie īsā laika, ko viņš te pavadījis, raksturīgajām iezīmēm. Kāpēc iezīmes ir tik raksturīgas – to varbūt apskata noslēgumā varēsim saprast. Atkārtoju un atgādinu, ka Bertolds bija no Lokumas cisterciešu klostera, kur viņš 1194. gadā bija kļuvis par klostera abatu. Tas jau ir liels amats - klostera priekšnieks. Brēmenes archibīskapa Hartviga II 1196. gadā iesvētīts par Meinharda pēcteci Ikšķiles bīskapu. Liekas, ka viņš bijis Livonijā jau bīskapa Meinharda laikā un iepazinies ar šejienes apstākļiem. Viņš bija citāda rakstura vīrs nekā viņa priekšgājējs un tāpat arī viņa pēctecis: Bertoldam trūka Meinharda pacietības un lēnprātības, tāpat arī Alberta politisko spēju un enerģijas. Ieradies pirmoreiz 1196. gadā, domāja, ka jau viņa ierašanās vien būs pamudinājums lībiešiem uz kristīgās ticības pieņemšanu, jo no lībiešiem, neraugoties uz to, ar cik daudz sarūgtinājumiem un pat dzīvības draudiem viņam bija bijis jāsastopas, Meinhards mirstot bija dabūjis solījumu, ka vietā lībieši pieņemšot jaunu bīskapu. Bertolds atgādinājis, ka viņš ir nācis lībiešu aicināts un kā Meinharda darba turpinātājs, apdāvinājis un pamīlojis saaicinātos kristītos un arī nekristītos, bet jau pie kādas kapsētas iesvētīšanas Dolē lībieši savā starpā diskutējuši: vai viņu sadedzināt baznīcā, vai nosist, vai noslīcināt Daugavā. Briesmīgas lietas!

Tomēr mums mazliet jāieskatās arī lībiešu domu gājienos un lietās, ko viņi sacīja Bertoldam. Viņi pārmeta Bertoldam, ka viņš ieradies nabadzības dēļ, tas ir, lai šeit iedzīvotos. Vēlākās apsūdzībās parādās vēl citi motīvi. Raksturīgs šis motīvs ir tajā ziņā, kas rāda pašu lībiešu dabu - viņi bija tirgotāji-spekulanti. Viņi dzīvoja tanī izdevīgajā vietā, kur nāca labi ienākumi no visiem caurbraucējiem, un nu ieradās vēl kāds, kas arī grib iedzīvoties, pārņemt šo zelta upīti, kas te, Daugavas krastos, tecēja. Nekādi reliģiskie motīvi. Mēs nevaram tādus ieraudzīt un pierādīt. Arī citādi mēs nesastopam, ka lībiešu pretestība kristīgai ticībai būtu reliģiskas dabas pretestība: nevēlēšanās pieņemt svešus dievus un cieša turēšanās pie saviem ticības dārgumiem.

Bertolds slepeni devās uz kuģiem un ceļoja atpakaļ uz Gotlandi un no turienes uz Saksiju, un sūdzējās kā archibīskapam Hartvigam, tā arī pāvestam un visai kristīgajai pasaulei par Livonijas baznīcu. Un šī lielā sūdzēšanās bija par iemeslu tam, ka pāvests atjaunoja jau savā laikā Meinhardam izdoto krusta karu bullu līdz ar atlaidēm visiem, kas uzņems krusta zīmi. Tikt apzīmētam ar krusta zīmi – tas nozīmēja iestāties krusta karotāju pulkā, krusta karotāju dienestā. To šķēpu, pēc kura Meinhards tikai vilcinādamies sniedzās, Bertolds satvēra ar drošu roku kā vienīgo iespējamo argumentu sarunās ar lībiešiem.

Sapulcinājis karotāju pulku no dažādām Eiropas zemēm, viņš ieradās Daugavas grīvā, kur, kuģus pametis, devās uz Salaspili un sūtīja uzaicinājumu pieņemt kristīgo ticību. Salaspils atradās Daugavas vidū uz salas, tātad zināmā mērā drošā vietā, pasargātā pret kādiem pēkšņiem uzbrukumiem. Ar krusta karotājiem nonācis Salaspilī, kas atrodas upes vidū, viņš izsūtīja sūtņus krastā apvaicāties, vai lībieši ir ar mieru pieņemt kristību un arī to turēt. Viņš uzstādīja **tiešu prasību**. Uz to lībieši skaļi paziņoja, ka viņi šo ticību nevēlas ne pieņemt, ne turēt. Laikam ir notikusi tāda sakliegšanās pāri upei. Skaidra deklarācija. Kuģi jau bija prom, Bertolds vairs lībiešiem kaitēt neko nevarēja, tie jutās droši un sapulcināja savu karaspēku kaujas gatavībā aiz Rīgas kalna.

Kas tas par Rīgas kalnu ir bijis? Vai tas bijis Dzegužkalns, vai tas bijis Grīziņkalns, vai arī vēlāk pieminētais Kubes kalniņš tagadējās Esplanādes vietā – to nezinām. Katrā ziņā Rīgas tuvumā.

Tomēr lībieši bīskapam nosūtīja vēl vienu sūtni un lika vaicāt, kāpēc viņš atvedis līdzī karaspēku. Uz to Bertolds lībjiem licis atbildēt, ka tas noticis tādēļ - un te viņš teicis ļoti rupji -, ka viņi kā suņi atgriežas pie vēmekļa – no ticības atpakaļ pagānismā. Tad lībieši, šo pamatu noraidot un nepieņemot, paziņoja: atlaid karaspēku

mājās un atgriezies pats ar mieru pie savējiem savā bīskapijā; tos, kas ticību pieņēmuši, vari spiest to arī turēt, pārējos aicini ar runām, ne ar rīkstēm. Bīskaps prasīja, lai drošības pēc viņam dotu par ķīlniekiem savus dēlus, ko tie pavisam noteikti noraidīja. Bija īss pamiers. Par zīmi nosūtīja savā starpā apmainītus šķēpus, bet, kad vāci gribēja dabūt zirgiem barību, viņiem uzbruka un vairākus nokāva. Uz to bīskaps nosūtīja šķēpus atkal atpakaļ un uzteica šo laužto pamieru. Nu priekšā stāvēja tikai cīņa. Tad lībji kļiedza savus kara saucienus, un iesākās cīņa. Krustneši ļoti spēcīgi bija devušies virsū lībiešiem un piespieduši lībiešus bēgt, bet Bertolda zirgs, ātrs un nevaldāms, bija ieskrējis dziļi bēgošo lībiešu pulkā, kur viņu kāds lībietis vārdā **Imants** nonāvēja – nodūra ar šķēpu, un pārējie viņu saplosīja gabalos. Par notikušo krustnešu karaspēks ļoti smagi atriebās, nodedzinot lībiešu sējumus, izpostot viņu ciemus. Tie atkal lūdza mieru un lūdza, lai viņiem sūta jaunu bīskapu.

Pa to laiku lībieši bija apgādājuši mūkus Salaspilī un Ikšķilē ar pārtiku un aiz bailēm, ka var nākt vēl lielākas sodības, steigā likušies arī nokristīties: Salaspilī kādi piecdesmit, Ikšķilē kāds simts. Lībieši sūtīja arī sūtņus uz Vāciju, lai viņiem dod jaunu bīskapu. Tomēr, kad krusta karotāji nomierinājās un aizbrauca, tad notika tā, ka lībieši, kā chronika saka, iznāca no savām pirtīm – vai viņi ir tur pērušies, vai tikai tvērušies, nezinām, - un aplaistījās ar Daugavas ūdeni, sacīdami: te mēs nomazgājam kristības ūdeni Daugavas ūdeņos, lai tie to aiznes pakaļ aizbraucējiem uz Vāciju. Vācieši bija kādā kokā izcirtuši kaut ko līdzīgu cilvēka sejai vai galvai, – to lībieši uzskatījuši par vāciešu dievu, no kura nākot visādas nelaimes viņu zemei. Viņi to koka galvu piestiprinājuši pie tāda kā plostas un arī laiduši pa Daugavu pakaļ aizbraucējiem, lai tas iet atpakaļ uz vācu zemi.

Lībieši atkal bija laužuši savus solījumus, apdraudējuši, spaidījuši un apgājušies ļoti rupji ar priesteriem. Priesteri no Ikšķiles bēga tuvāk jūrai uz Salaspili, un tur viņi bija zināmā mērā internēti. Bija noteikts zināms termiņš: ja viņi nebūs vēl aizbraukuši prom, tad pēc Lieldienām arī tos visus nokauss. Lībji bija gribējuši nokaut arī tirgotājus, bet tie bija paguvuši ar savu kuģi aizbēgt.

Kādēļ šāds pārstāstījums ar dažām tādām sīkām lietām? Šie ir viedokļi no abām pusēm, kas tika izpausti: bīskapa **Bertolda viedoklis** un arī **lībiešu viedoklis**.

Vispirms, bīskaps Bertolds bija pilnā mērā **Klervo Bernarda** ideju skolnieks. Pēc visa veida kristīgās misijas senajos laikos Klervo Bernards, kas bija lielais krusta karu ierosinātājs, tam pamatojumu guva, balstoties uz vārdiem no Svētajiem Rakstiem: “Spiediet tos ienākt.” Jūs zināt, tas ir no Evaņģēlija, kur ķēniņš pavēl

saviem kalpiem spiest uz viņa mielastu ienākt tos, kas vēl kavējas un nenāk iekšā, un šī prasība – piespiest tos, kas nevēlas vai kas vēl nav kristīgie, tā sakot, masu evaņģelizācija ar šķēpu un masu ietilpināšana – tas bija šis tā laika domu gājiens un paņēmiens. Tagad atkal ar citiem paņēmieniem grib uzreiz apsmelt veselās masas un tās iebīdīt kristīgajā ticībā un Baznīcā

Tomēr lībiešiem un arī nelībiešiem šāds domu gājiens bija absolūti svešs. Bez šaubām, tas viņus nekādā ziņā nevarēja ne apmierināt, ne arī dot pamatu tam, ka viņiem ir jātop kristītiem tad, kad šeit ar karaspēku ierodas viens kungs un prasa tā: nu, vai būs, vai nebūs, vai nāksiet, vai nenāksiet, ja ne – tad karš. Un šī lībiešu prasība: sūti karaspēku atpakaļ, aizej pats, pārliecini ar vārdiem un nevis ar rīkstēm. Otrām kārtām, tās aizdomas: nu jā, tu esi nācis nabadzības dēļ. Nevis nabags pats, tā sakot, nabadzību kā tikumu nesdams, bet nabadzība, kas meklē. Un to jau arī rādīja krusta karotāji, ka viņi atnākdami ne tikai spieda pie ticības, bet arī bagātīgi iedzīvojās laupīdami un vienmēr griezās atpakaļ, saņēmuši visu savu grēku piedošanu pēc pāvesta bullas, ar saņemto laupījumu, kuru nezin vai pat varēja pastiept. No tā arī redzam, cik bagāti ir bijuši šie Daugavas grīvas tirgotāji–spekulanti, kas kuģus redzēja braucam turp un atpakaļ. Laupītāji tur vienmēr nesa milzīgus sudraba daudzumus uz saviem kuģiem līdzī, tāpat vēl citas kādas lietas. Šie divi pamati.

Ievērojiet vienu interesantu lietu! Vai varam īsti saukt Bertolda metodi par reliģisku motīvu? Liekas, ka grūti. Pie Meinharda to vēl redzam: pie viņa lēnprātības, pacietības, izturības un nejaukšanās ar militāro spēku, bet Bertoldam redzam tikai šo varmācīgo paņēmienu – piespiest. Un saņemt drošības garantijas. Līgumi, kurus piedāvāja Bertolds par ticības pieņemšanu, ka tā nu lībiešiem jātur, – viņiem gluži vienkārši radās tāds izbrīns, jāteic: jā, bet kādēļ, kas tas ir? Lībiešiem laikam nemaz pietiekami nav bijis skaidrs, ko tas nozīmē – šī ticība, kā to viņu iebildumos arī dzirdam.

Otra lieta: tā cīņa, kas notika lībiešiem ar Bertoldu, nepavisam nebija ticības kontrastu cīņa, kur katrs aizstāv un katrs cīnās par savu ticību, kā par savu taisnību. Ar to bieži sastopamies misijas darbā un misijas laukā, ka tautas vai ciltis, vai personas, pie kurām nāk ar Evaņģēlija vēsti arī bez šķēpa, ka tas viņus ne tikai nepārliecina, bet kādreiz sacelš milzīgu naidu, vajāšanas, cīņu par saviem dieviem, par saviem svētumiem, par savu reliģiju, kāda ir pārmantota no viņu senčiem. Pie lībiešiem šo dedzību neredzam. Gan redzam viņu māņticības paņēmienus, to maģiju, kas bija tāds pavisam nožēlojams reliģijas substitūts, kā, piemēram, šie maģiskie paņēmieni nomazgāt kristību, paņēmieni ar šo koka tēlu vai tēla daļu, kurai, bez šaubām, vācieši

nepiešķīra nekādu vērtību, bet kas bija tapis lībiešu acīs par kristīgo Dievu un kas bija jāaizsūta prom. Vai vēlāk šī uzstāšanās pret Teodorichu, par kura dzīvību zīlēja ar likteņa zirgu. Tā bija maģija. Tā bija gan kaut kādas reliģijas korelāts, bet īstu reliģijas pārliecību par kaut kādu patiesības vērtīgumu, kuru nu grib apstrīdēt vai atņemt, – tādu neredzam. Vai tas ir tik ļoti paslēpts vēstures notikumos, mēs nezīnām, bet katrā ziņā liecības par kaut kādu ticības degsmi lībiešos un arī vēlāk pārējās ciltīs – neredzam.

Var būt, ka šeit saskatām arī kādu daudz dziļāku sakni tautu un šo cilšu raksturā – ne tikai lībiešos, bet arī pārējās latviešu ciltīs. Un tā ir ļoti lielā vienaldzība vai pat vakuums reliģijas pusē, arī savas dabas reliģijas pusē. Maģija jā, bet ne reliģija. Un var būt – ja arī neturamies pie kaut kādām rases teorijām – var būt, ka šie notikumi dod zināmu izskaidrojumu tam, kā tas ir ar latviešu dievbijību vispār. Mēs dzirdam gan tādas īpatas žēlabas no ateistiskiem kultūrvēsturniekiem: jā, mums uzspieda – septiņsimt gadus atpakaļ – uzspieda svešu ticību, un tāpēc mums šī svešā ticība nav pa prātam. Mīlie draugi, septiņsimt gadu ir milzīgs laika posms dažāda veida augšanai un attīstībai. Un tautas, kas arī tāpat kādreiz ar varmācību ir kristianizētas, kā tas bija noticis ar sakšiem, kā tas bija noticis ar norvēģiem, – tur pēc vienas vai divām paaudzēm šī varmācība tika aizmirsta, bet šī iegūtā vērtība – kristīgā ticība dzina dziļas saknes un pat riesa jau ziedus. Ungāri, mežonīga Āzijas tauta, kas ienāca Pannonijas līdzenumā, pēc gadu simta - tā tika kristīta 1000. gadā - pēc gadu simta iesaistījās ārkārtīgi asās cīņās pret turkiem, pret turku uzmācību kristīgajai ticībai. Dziļu pārliecību par kristīgās ticības vērtību – to mēs nejūtam nemaz. Un, ja tā labi izsekojam, ļoti maz to jūtam arī tālākajā latviešu garīgās dzīves izpausmē un veidojumos. Un šie pārmetumi: mums septiņsimt gadus atpakaļ uzspieda, – mīlie, te jūs ar kaut ko taisnojaties. Tāpat kā šī otra taisnošanās: mūs paverdzināja septiņsimt gadus atpakaļ, mūs turēja par vergiem, – jūs laikam esat vergi, tie, kas tā saka, – ka septiņsimt gadus sistā mugura vēl šodien sāp un liecas. Ar visiem šiem teicieniem mēs kaut kādas tādas īpatas rehabilitācijas taisām. Rehabilitāciju savai reliģiskajai vienaldzībai, pat pretniecībai un rehabilitāciju savai nepārvarētai vergdabai, ja tā var sacīt. Ar to ir ļoti bagāta mūsu poētiskā un prozas literatūra, kas apcer latviešu pagātni un tagadni, raksturu un vēsturi. Mēģiniet mazliet šajos jau gandrīz par dziļu patiesību pieņemtajos pieņēmumos orientēties un arī tos kritizēt. Tā ir tā lieta, kurā tekstu kritika ir ļoti vietā.

Bīskaps Alberts

Tagad piegriežamies bīskapam Albertam un redzam, ka bīskapa Alberta rīcība bija pavisam citāda. Viņā tūlīt redzam politiķi, lielas enerģijas cilvēku. Viņš ieradās ar jau organizētu karaspēku, piestāja Daugavas grīvā un tūdaļ piedzīvoja to pašu, ko piedzīvoja Meinhards. Meinhards sākotnēji vēl tā, bet, ko piedzīvoja Bertolds: tūlīt lībieši viņu aplenca un jau apdraudēja pie dzīvības. Viņš dabūja no Salaspils bēgt uz Ikšķili un tur tad saaicināt lībiešu vecajus. Un, kā jau jūs to dzirdējāt, neprasīdams un neuzstādīdams nekādas iepriekšējās prasības, viņš sanāksmē tad uzstāda šo ultimātu: dodiet šurp ķīlniekus. Krustneši, protams, pēc šī uzbrukuma atkal darīja savus postījumus, tāpēc lībieši bija pakļāvīgi un baiļu pilni. Bīdamies, ka viņus neaizved uz Vāciju, jo Alberts bija licis viņus internēt kādā no telpām tanī pašā Rīgas vietā, tātad kaut kur Rīgā, bīdamies, ka viņus visu baru neaizved uz Vāciju, viņi tos trīsdesmit jaunekļus vai zēnus bīskapam bija nodevuši. Apmēram trīsdesmit - chronists saka. Bīskaps bija ļoti iepriecināts, sēdās kuģī un brauca uz kādu neilgu laiku atpakaļ uz Vāciju.

Kas notika ar šiem zēniem, ar šiem jaunekļiem, tālāk chronika to nestāsta. Mūsu domas un secinājumi var iet visādos virzienos. Iespējams, ka no viņiem ir kādi nākuši atpakaļ jau kā sagatavoti katoļu priesteri. Iespējams, ka viena daļa ir gluži vienkārši palikusi Vācijā, jo arī toreizējās ārzemes, arī toreizējā Eiropa fascinēja šos primitīvos dzīves apstākļos un primitīvā kultūrā dzīvojušos cilvēkus. Tā kā nebija brīnums, ka viņi palika arī uz neatgriešanos. Nav domājams, ka viņiem noticis kaut kas ļauns, bet gluži vienkārši viņi, iemācīdamies valodu, iepazīdami rakstus un rakstīšanas iespēju, ar to pašu jau gluži dabīgi bija atraisījušies no tautas, kurai šīs kultūras lietas bija svešas.

Bīskapa Alberta darbošanās mērķi

Bīskaps Alberts, arī lielais politiķis, stāvēja vienlaicīgi vairāku lielu problēmu priekšā. To arī atkārtotu vēlreiz. Neapšaubāmi, ka pats galvenais bija viņa tiešais bīskapa uzdevums – šejienes cilšu kristianizācijā, garīgās dzīves organizēšana un

iekļaušana katoļu baznīcā. Noskaidrot un nokārtot savas attiecības ar Brēmenes archibīskapu, kuram bija pakļauts šis bīskaps un jaunā bīskapija un kuras sufragāns viņš bija. Tāpat bija svarīgi noskaidrot un precizēt savu atkarību pret pāvestu, kas vēlāk Albertam izrādījās visai svarīgs jautājums. Kā vēlāk redzēsim, – šī ļoti intensīvā spēle: bīskaps **Alberts**, archibīskaps **Hartvigs** un pāvests **Innocents**, pa starpām nedaudz arī Vācijas ķeizars. Noskaidrot un nokārtot jautājumu par jauniegūtajām zemēm un to pārvaldīšanas veidu un stāvokli pret Vācu Nācijas Svētās Romas Valsti. Un noskaidrot attiecības ar apkārtējiem kaimiņiem, kaimiņu valstīm un tautām. Vispirms ar Baltijas vēl nepakļautajām, neatkarīgajām, pretniecīgajām ciltīm: sēļiem, zemgaļiem, kuršiem, igauņiem, ar Lietuvas valsti un lietuviešiem, ar Polockas, Pleskavas un Novgorodas valstīm, ar Skandināvijas valstīm. Viņš pēkšņi atradās vienā zemē un situācijā, kas līdz tam atradās kādā īpatnīgai zināmā stabilitātē pret visām šīm dažādajām varām, bet arī šo dažādo varu ietekmēs un to spēku laukā vajadzēja orientēties un izvadīt cauri savu uzdevumu un savas idejas. Katrs no šiem uzdevumiem jau pats par sevi bija liels un sarežģīts. Tas prasīja vispusīgu un spēcīgu iedziļināšanos, gudrību, enerģiju – jo vairāk tādēļ, ka visi šie jautājumi bieži vienlaicīgi pārsedzās un līdz ar to lielā mērā arī sarežģīja pārredzamību un risināšanu.

Jau pirmais solis – lībiešu dižciltīgo gūsts, ķīlnieku saņemšana – rādīja enerģiju un mērķtiecību, ar kādu no paša sākuma jaunais bīskaps stājās pie sava uzdevuma, pāriedams no defensīvas, kādā atradās viņa priekšgājēji, ofensīvā. Tajā pašā 1200. gadā lībieši piespiedu kārtā dāvināja Albertam laukumu pie Rīgas upes pilsētas dibināšanai. Šī vieta – *locus Rigae* – Rīgas ciems nebija nekāda sveša, nepazīstama vieta. Šeit jau bija sena tirgoņu sastapšanās un preču apmaiņas vieta. Bīskaps Bertolds šī ciema tuvumā atstāja savus kuģus. Turpat tuvumā notika izšķirošā un viņam liktenīgā kauja.

Uz to pašu vietu arī Alberts devās ar lībju vecajiem, kuri tika kristīti - *Anno*, *Aso* un citi. Te, Rīgas ciemā, saaicinājās lībju vecajus, viņš saņēma pieprasītos ķīlniekus. Šajā lībju ierādītajā vietā bīskaps Alberts lika pamatus jaunceļamai pilsētai Rīgai 1201. gadā, kad sākās pilsētas celšanas darbi.

Ap Rīgas izcelšanos, kā jūs zināt, ir daudz vēl neskaidru jautājumu un pieņēmumu. Vecu vecā vēstures tradīcija – vācu tradīcija – mēdz lietas uzskatīt tā, ka patiesībā nebija nekas - pilnīgi tukša vieta, un šinī tukšajā vietā, kas izrādījās visādā veidā piemērota un ērta, bīskaps Alberts pēkšņi iedomājās uzcelt pilsētu. Tas ir tā. Arī šādā izskaidrojumā jau slēpjas kāda interpretācija. Proti, interpretācija, kas pastiprina

vācu chistoriogrāfijas agrākos uzskatus, ka šī zeme vispār bija dziļas mežonības un pilnīgas anonimitātes vieta, kura pasaulē nemaz nebija pazīstama, un, lūk, šie vācu kultūras un ticības nesēji to atslēdza un sāka visu no nulles. Arī šāda pilsētas dibināšana tur notikusi. Šis pieņēmums jau sen ir izgaiss.

Šī *locus Rigae* – Rīgas vieta bija kaut kas ļoti stabils. Jau izrakumi ir pierādījuši ciemu atliekas, pie tam tur – tagadējās Rīgas teritorijā – ir bijuši vairāki šādi ciemi. Ir lielā mērā izpētīta arī vieta, kur varēja atrasties pati Rīgas osta – Rīdzenes upes ietekā un grīvā – un ir bijušas, bez šaubām, arī citas celtnes. Tur, kur notika tirgošanās, tā nevarēja notikt, kā mums tagad uz ielām: viens noliek galdiņu, saliek tur visādas mantiņas un pārdod tās. Tā jau kādreiz arī vecos laikos kaut kur notika, bet, kad tirgoņi ieradās uz vairākiem mēnešiem vai tirgoņi nāca un gāja, kaut kādas patvertnes vietas tomēr bija. Tām vajadzēja būt. Kā minēju pagājušo reizi, izrakumos Alberta laukumā zem visiem koka seguma uzslāņojumiem bija redzams, kas varēja būt kādas celtnes pamatos. Tātad ir bijušas arī tādas celtnes. Ko darīja bīskaps Alberts, – tas bija tikai jau eksistējošās ļaužu nometne, zināmā mērā, centra pacelšana par pilsētu ar nepieciešamām celtnēm, kas ir vajadzīgas pārvaldei un visādām citām lietām, arī baznīcu celšana, arī vietas nocietināšana un pilsētas statūta došana šai vietai. Tiktāl varētu sacīt: bīskaps Alberts ir nostiprinājis un arī juridiski pamatojis šīs jau tapušās nometnes vietu. Tas bija ārkārtīgi liels un svarīgs darbs.

1202. gadā ieradās mūrnieki, kurus Vācijā savervēja bīskapa Alberta brālis Egelberts (Engelberts). Pilsētas vieta bija izvēlēta ļoti izdevīgā vietā, līdzīgi Lībekai – pie upītes un lielās upes ietekas jūrā, kas vienlaikus deva ļoti ērtu iespēju satiksmei un arī lielu nosargāšanas iespēju. Un tā Rīga jau no paša dibinājuma momenta tūdaļ izveidojās par centru, par metropoli, ap kuru pārējie novadi satecēja kopā, tāpat kā tās trīs lielās upes, kas, no dažādiem novadiem nākdamas, turpat Rīgas tuvumā satecēja jūrā. Tur bija kaut kas reizē simbolisks un arī kaut kas ļoti konkrēts. Rīgai bija jātop par metropoli. Un tāda tā arī kļuva.

Uz šo pilsētu Rīgu bīskaps Alberts jau 1201. gadā pārcēla savu sēdekli un tāpat arī domkapitulu no Ikšķiles, kas bija tālu no jūras un satiksmei neērtā vietā aiz Daugavas krācēm, kuras tomēr bija par lielu traucējumu kuģošanai. Rīgā cēla arī pirmo katedrāli. Tā vēl bija koka celtnes, kura pēc 1215. gada ugunsgrēka tika celta no jauna jau kā mūra celtnes – vietā, kas bija izraudzīta un izvēlēta jau 1211. gadā. Šo Doma uzcelšanas vietu, kas toreiz atradās vēl ārpuspilsētā, tad arī pievienoja pilsētai.

Doma baznīca tika celta un veltīta Jaunavai Marijai kā zemes patronesei. Kā tapa šis patronāts, par tām lietām runāsim nedaudz vēlāk, kad mums būs jārunā par pāvesta attiecību pret šo zemi – *Assumptionis beate Virginis Maria*.

Regulārkleriķi – ne pasaulīgie kleriķi – bija kapitula locekļi ar vēl Meinharda laikā noteikto Svētā Augustīna ordeņa statūtu un arī melno tērpu, bet 1210. gadā bīskaps Alberts domkapitulam piešķīra premonstratiešu (premonstriešu) statūtu un baltu tērpu.

Domkapitula statūtu mainīja vairākkārt: XIII / XIV gadusimtā tas atkal bija augustīniešu, tad Vācu ordeņa, 1425. gadā – atkal augustīniešu, no 1452. g. līdz Reformācijai – domkungu kanoniķu – augstāko garīdznieku kolēģija pie bīskapa vai archibīskapa. Šis domkapituls – kolēģija pie bīskapa vai archibīskapa baznīcas ar mūku dzīvei līdzīgu iekārtu un kopdzīvi (Viņiem bija tiesības iegūt arī privātīpašumu.) – domkapituls kā bīskapa Senāts sapulcējās ik dienas, lai pārspriestu svarīgās lietas. Sapulces laikā lasīja arī kādu Svēto Rakstu nodaļu - kapiteli; no šī nodaļas lasījuma ir cēlies "kapitula" nosaukums. Jauno domkapitulu vairs nedēvēja par Livonijas, bet par Rīgas bīskapiju un Rīgas bīskapijas domkapitulu – (*Episcopatus Livoniensis* vietā *Episcopatus Rigensis*).

Tāpat bija ar Albertu: Alberts bija tikai Rīgas bīskaps. Jau šinī apstākļī iezīmējās pāvesta īpašā politika un viņa nodomi Baltijā. Alberta centieni bija valdīt pār visu Livoniju, tātad tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijā dzīvojošām ciltīm, un viņa ideja bija, ka pāvests paceltu Rīgas bīskapiju vai Livonijas bīskapiju, kā tas bija sākotnēji, par archibīskapiju, respektīvi, par īpašu baznīcas provinci.

Saprotiet šajos nosaukumos vienu zināmu starpību: **Livonijas** bīskaps un **Rīgas** bīskaps. Livonija bija viss apvidus no Narvas līdz Ventai – latviešu, igauņu zemes. Lūk, Livonijas bīskapam, kas rezidēja Rīgā, tas nozīmēja savā dīglī turēt šo provinci, kurā ietilpst arī nākošās iespējamās bīskapijas šajā teritorijā. Pāvests Albertam atļāva tikai **Rīgas** bīskapa titulu. Tas nozīmēja, ka no visas Livonijas teritorijas tikai kāda teritorija ap Rīgu bija viņa garīgajā jurisdikcijā.

Šeit jau iezīmējās cīņas moments. Pāvesta doma bija cita: pāvests gribēja paturēt šīs jaunatgrieztās un vēl atgriežamās zemes savā tiešajā protektorātā. Organizēt tās tā, kā ir organizēts ap Romu, tā sakot, *Patrimonium Petri*, tas ir, *Pētera daļa* vai *Pētera iecirknis*, – tā šeit organizēt *Jaunavas Marijas iecirkni* – *Patrimonium beate Virginis Maria*. Palestīna bija Pestītāja zemē. Šeit atkal būtu bijuši sadalījumi – Pētera un Marijas zeme utt. Un šejienes bīskapi, ja arī kāds no viņiem būtu

archibīskaps, būtu jurisdikcijā padoti tieši pāvestam. Protams, lūkojoties no bīskapa Alberta viedokļa, tas viņam bija neizdevīgi, tas gāja pret viņa godkāri, pret viņa dažā ziņā varbūt arī pareizo plānu, lai viss šeit sakļautos ap Rīgu.

No otras puses, tagad iedomāsimies tādu stāvokli, ja pāvestam būtu izdevies šo ideju īstenot, ka Alberts paliktu Rīgas bīskaps, viņam vēl piedroštos citi bīskapi, bet šī zeme būtu pāvesta teritorija. Pāvesta teritorija, protams, tiktu pārvaldīta arī laicīgā veidā. Varbūt tie varēja būt arī bīskapi, kuri reizē būtu arī laicīgie valdnieki, bet varbūt tie būtu bijuši laicīgie valdnieki, kas būtu nākuši no šejienes. Viens no pāvesta politikas veidiem bija iedzimto virsaišus, pakļaujot savai jurisdikcijai – garīgai un arī politiskai, šos cilšu virsaišus kādreiz pacelt par pāvestam pakļautajiem hercogiem vai firstiem. Zīmes uz to mums ir skaidras, par tām mazliet vēlāk runāsim, ka pāvests tiešām jau šādus soļus bija sācis spert. Rezultātā šeit būtu varējusi izveidoties viena kompakta teritorija pāvesta garīgā un arī laicīgā pārziņā, kuras valdnieki būtu mūsu pašu zemes cilšu virsaiši. Būtu izveidojušās, piemēram, Vidzemes vai Latgales hercogiste, Zemgales hercogiste vai Sēlijas hercogiste, vai Kurzemes hercogiste, un līdz ar to vācu iespaids būtu ļoti mazināts, ja arī ne izdzēsts. Viņiem nebūtu ilgstošas noteikšanas pār šīs zemes likteņiem. Mēs varētu būt zināmā mērā tāda kā vietējo – latviešu un igauņu – zemju federācija. Tas bija pāvesta nodoms, tomēr gan bīskapa Alberta, gan arī Brēmenes archibīskapa intereses bija tam pretī, un ap šo jautājumu jau pašā sākumā iedegās sīksta cīkstēšanās, ko mēs redzēsim tālākajā secībā. Šajā situācijā ārējās varas jautājums bija visai aktuāls.

Kristianizācijas pasākumu apdraudējumi

Jaunie veidojumi un kristianizācijas pasākumi bija pastāvīgi apdraudēti no tuvākajiem un tālākajiem pretiniekiem. **Tuvākos pretiniekus** jau pietiekami skaidri redzējām. Mēs redzējām, kādā noskaņā bija, piemēram, lībieši pret Bertoldu un kā viņi deklarēja savu sapratni par šo svešinieku mēģinājumiem viņiem uzspiest kaut kādus līgumus, pieņemt kaut kādu ticību un maksāt kaut kādas nodevas. Protams, viņi aiz saviem saimnieciskajiem un politiskajiem apsvērumiem tam visam arī pretojās.

Bez tam bija arī **ārējie apdraudējumi**. Laiku pa laikam ārzemēs salīgtie karotāju pulki bija ļoti nepastāvīgs un ļoti nedrošs spēks, lai nodrošinātu kristīgās ticības rezultātus. Kas bija šie ārzemēs salīgtie krustneši? Tiešām, šeit atkal

sastopamies ar tiem negarīgajiem momentiem, kas kādreiz tika ienesti un piesegti ar garīgo motīvu, bet patiesībā šo garīgo motīvu ļoti spēcīgi postīja. Viņi ieradās pavasarī un gāja savās kara kļaušanās nežēlīgi pret nepakļāvīgajām ciltīm svešā zemē cīnīdamies, kur nu katrreiz bija vajadzīgs. Viņiem ar pāvesta bullām vienmēr bija pasludināta visu grēku piedošana. Viņi varēja darīt, ko vien gribēja, jo grēku piedošana jau bija nodrošināta. Bez tam viņi drīkstēja laupīt, bet rudenī atgriezās apmierināti ar to, ka ir viskārtīgākie cilvēki pasaulē: ar piedotiem grēkiem un ar pilniem maisiem laupījumu. Pat tādām nolūkam, kādam viņi kalpoja, - pakļaut vai - kā viņi toreiz vēl gribēja sacīt – nomierināt šīs pretniecīgās ciltis, pat tādām nolūkam šis paņēmieni un šie darītāji ļoti maz līdzēja. Kad bija saņēmuši visu apsolīto algu un grēku piedošanu, viņi rudenī ar savu laupījumu kuģoja atpakaļ, itin nemaz neieinteresēti vairs tālāk cīnīties par ticības izplatīšanu pie nekristīgajiem, bet atstādami jaunos pasākumus un panākumus neapsargātus pret vietējo cilšu un arī ārējiem uzbrukumiem.

Zobenbrāļu ordeņa dibināšana

1202. gada ziemā, kad bīskaps Alberts vervēja krusta karotājus Vācijā, Turaidas Teodorichs saziņā ar bīskapu Albertu nodibināja garīgu bruņinieku ordeni – *Fratres Militiae Christi* – *Kristus cīnītāju brālība* – Kristus cīnītāju brāļi vai brālība (Kristus karapulku brāļi – L.Adamovičs). Šim ordenim, kas bija dibināts pēc Palestīnas Tempļiešu ordeņa parauga, bija arī dots tempļiešu statūts. Atšķirībā no tempļiešiem *Fratres Militiae Christi* – vēlāk saukti par zobenbrāļiem vai Zobenbrāļu ordeni – laicīgajās un garīgajās lietās nebija pakļauts pāvestam, bet Rīgas bīskapam. Šeit bija viena ļoti būtiska atšķirība no pārējiem ordeņiem. Pirms krusta kariem, bet arī līdztekus krusta kariem bija dibināti trīs šādi ordeņi.

X gs. noslēgumā un XI gs. Palestīnā bija izveidojušies trīs spēcīgi ordeņi. Pirmais bija tapis tā sauktais Hospitāliešu ordenis vai joannīti, vēlāk pazīstami arī kā maltieši pēc tās vietas, kur viņi novietojās pēc Palestīnas zaudēšanas. Viņu pirmais uzdevums bija apsargāt svētceļniekus, kuri devās no Eiropas uz Svēto Zemi, jo bija jāceļo cauri muhamedāņu apdzīvotiem apgabaliem. Pastāvēja, bez šaubām, kaut kādi nolīgumi, ka svētceļniekus muhamedāņi laida cauri, bet tajā pašā laikā ceļotāji joprojām bija briesmās un arī uzbrukumos. Tāpat arī bija uzdevums slimnieku

kopšana. Joannītu ordenis jau arī tapa kā Hospitāliešu vai Slimnīcas ordenis, kā slimnieku kopēju ordenis, mazāk kā karotājs.

Nākošie bija tā sauktie templieši – Templiešu ordenis, kas savu nosaukumu bija ieguvis no novietnes kādreizējā Tempļa laukuma tuvumā, tas bija izteikti militārs ordenis, galvenokārt no franču bruņniecības. Hospitālieši – tie bija itāļu bruņinieki. Franču ordenis pēc Palestīnas zaudēšanas, kad to atguva muhamedāņi, pārcēlās uz Eiropu.

Un beidzamais bija Teitoņu jeb Vācu ordenis, kas pēdējais izveidojās Palestīnas teritorijā un kur tas varēja palikt tikai īsu brīdi, jo, kad Palestīna bija zaudēta, tad arī Teitoņu vai Vācu ordenis pārcēlās uz Eiropu, vispirms uz Venēciju, bet vēlāk - 1230. gadā šis Vācu ordenis pārcēlās uz Polijas novadu, Polijas varā esošo prūšu novadu – uz Kulmas zemi. Mūs Vācu ordenis interesē tāpēc, ka tas ienāca arī mūsu vēsturē.

Lai tā lieta būtu nedaudz skaidrāka, ievērojiet šo zemi, kura te nav parādīta savās īstajās robežās, – šī nelaimīgā mūsu brālīgo senču zeme, kas tagad ir salauzta gabalu gabalos. Tā bija gar Vislas teci un sniedzas vēl uz augšu līdz Lietuvas robežai, agrāk arī līdz Klaipēdai. Šī vieta, ko krievi sauc par Kaļiņingradas apgabalu, patiesību sakot, ir Austrumprūsijas ziemeļdaļa; Austrumprūsijas dienviddaļa un Austrumprūsijas rietumi tagad ir Polijas pakļautībā. Polija te bija veidojusies atkal kā viena nacionāla zeme. Šeit bija tā sauktā Mazovija, Polijas centrs - varbūt vairs ne gluži sākotnējais - centrs ir citur, bet šeit bija izveidojusies Mazovijas firsta zeme. Šeit ir raksturīgais Vislas līkums, no kura tad uz augšu sniedzās prūšu zeme. Mazovijas firsts, nespēdams tikt galā ar prūšiem, kas bija ļoti kareivīgi un spaidīja poļus itin spēcīgi un bija neuzvarami, – nevarēdams ar viņiem tikt galā, aicināja palīgā Vācu ordeni, kas bija apmeties Venēcijā un kurš stāvēja bez darba, tā sakot, - kam ieroči rūšē. **Aicināja** palīgā pret kareivīgajiem prūšiem un **piešķīra** (Ņemiet to vērā, šeit mēs atkal sastapsimies ar vēstures pasācīnām un leģendām!) viņiem šo Kulmas novadu par īpašumu un uzdāvināja viņiem visu Prūsiju. Kad poļi visā savā vēsturē vēl tagad runā niknu valodu par Vācu ordeni, kas viņiem bija lielais ienaidnieks, kurš apdraudēja poļu zemes un kurš galu galā arī pakļāva poļu zemes un iespaidoja tālāko Polijas atkarību un apdraudētību no Vācijas, tad viņi aizmirst vienu lietu, ka **Vācu ordeni Mazovijas firsts Konrāds IV aicināja**. Vācu ordenis **neiebruka** Polijā. Mazovijas hercogs aicināja, ielūdza, uzdāvināja vienu novadu un uzdāvināja arī visu Austrumprūsiju tam klāt! Un Vācu ordenis iesāka sistemātisku Prūsijas sagraušanu. Protams, arī ordenis reiz tika novests līdz katastrofai. Ar laiku šeit izveidojās ordeņa valsts – Vācu ordeņa valsts. Šī Vācu ordeņa valsts bija nozīmīga, kad nodibinājās Livonijas ordenis – ceturtais ordenis no šiem karotājiem bruņiniekiem - mūki bruņinieki, mūki karotāji – arī tā viņus var saukt. Šie iepriekš

pieminētie trīs bija padoti tieši pāvestam, bet ceturtais - Rīgā dibinātais ordenis, pēc būtības pilnīgi analogs šiem Palestīnas ordeņiem – bija padots Rīgas bīskapam, vēlāk Rīgas archibīskapam. Tas atkal bija unikāls stāvoklis, un tam vēsturiski bijusi liela nozīme mūsu tautas likteņos.

Zobenbrāļu ordenis – *Kristus karotāju brālība* - šeit jau bija ieguvis lielus zemes gabalus, jo pēc nolīguma ar bīskapu no visām iekarotajām zemēm ordenis saņēma vienu trešo daļu, pāvestam nāca divas trešās daļas, tomēr cīņās, kuras izraisījās ordenim sadursmē ar latviešiem, zemgaļiem, kuršiem un arī pa daļai lietuviešiem, – cīņās pie Saules – Zobenbrāļu ordenis tika sakauts un iznīcināts tā, ka bija palikuši tikai divi brāļi, un tie lūdza pāvestu, lai viņus uzņem Teitoņu ordenī – Vācu ordenī.

Tā ar 1236., 1237. gadu izveidojās jauns stāvoklis, kad šīs teritorijas tika iekļautas ordeņa valstī. Pa starpām atradās bīskapa teritorijas, bet šeit izveidojās liela ordeņa valsts, kas sniedzās no Aizvislas līdz Rēvelei pie Somu līča. Ordenim piederēja apgabali arī Pomerānijā un tad sniedzās pāri, Lietuvu neieskaitot, sniedzās pāri uz Kurzemi, Vidzemi un Igauniju. Tā sauktais bijušais Rīgas ordenis tur bija iekļauts, bet Livonijā esošā daļa tika saukta par Livonijas ordeni – Teitoņu ordeņa Livonijas zars.

Kā jūs zināt, ordeņa brāļi dod trīs parastos mūku solījumus - nabadzība, šķīstība, paklausība un ceturtais solījums ir cīņa pret neticīgajiem. Vēlāk Reformācijas laikā katoļu baznīcā izveidojās garīgais, var teikt, agresīvais militārais ordenis – jezuīti, kuriem tāpat bija četri solījumi. Parastie mūku solījumi: nabadzība, šķīstība, paklausība pāvestam un cīņa pret neticīgajiem un baznīcas ienaidniekiem. Tā kā šī ideja nekad katoļu baznīcu nav pametusi, ka pie ticības cilvēki ir jāpiespiež un jāpietur tad, kad viņi ir piespiesti.

Ordeņa stāvoklis šeit un tā padotība Rīgas bīskapam. Tas var radīt iespaidu, ka Rīgas bīskaps, vēlāk archibīskaps, bija ļoti varens vīrs: viņa rīcībā bija karaspēks, pie tam karaspēks, kas nedevās katru rudeni prom, bet kas šeit pastāvīgi bija uz vietas, kuru varēja izmantot, kurš varēja darboties nepārtraukti visu laiku. Tātad liela priekšrocība un varbūt liels ieguvums bīskapam Albertam.

Nolīgums dalīt iekarojumu. Šī zeme vairs netika uzskatīta par novadiem, šādiem vai tādiem, bet – iekarotās zemes, bīskapa teritorija, vēlāk arī cita bīskapa teritorijas un ordeņa teritorijas. No vienas trešdaļas vēlāk apvērsās lietas otrādi - sevišķi tas attiecās uz Igauniju un Vidzemes apvidiem -, ka ordenis paturēja sev divas trešdaļas,

un bīskapam palika viena trešdaļa. Un beidzot notika tā, ka tas uzrīdāmais zvērs, kas bija bīskapa rīcībā, izspruka no maisa, kurā bīskaps to turēja, un uzmetās pašam bīskapam plecos. Un jau ar XIV gs. Rīgas archibīskapi īstenībā bija ordenim pakļautie, nemaz nerunājot par mazāko bīskapiju bīskapiem. Tādējādi ideja, ko savā laikā bija lolojis bīskaps Alberts, arī bija galīgi izirusi.

Ordeņa priekšgalā stāvēja brāļu vēlētais meistars jeb *mestrs*. Viņa sēdeklis bija Rīgā. Svarīgos gadījumos sanāca visu ordeņa brāļu kopsapulce – ordeņa kapituls. Karā mestrs bija visa karaspēka virspavēlnieks, bet organizētājs un mobilizētājs bija bīskaps. Tur parādījās viņa vara un viņa tiesības pār ordeni. Ordeņa brāļu skaits nebija liels, un tas arī ļoti mainījās. Brāļi krita kaujās, tāpēc ordeņa locekļu skaitu vienmēr papildināja ar iebraucējiem.

Rīgas un ordeņa dibināšanas nozīme

Šiem diviem pirmajiem, lielajiem pasākumiem – Rīgas dibināšanai un ordeņa dibināšanai – bija ļoti liela izšķirēja nozīme ne tikai bīskapa Alberta darbībā un viņa mērķu sasniegšanā, tam pienācās izšķirēja nozīme visas mūsu tautas un Baltijas vēstures gaitā. Jā, pat zināmā mērā pasaules vēstures mērogā. Par šo ordeni mēs varam būt dažādās domās.

Protams, lūkojoties no latviešu un latviešu cilšu viedokļa, varam sacīt tikai to pašu, ko savā laikā lībieši sacīja bīskapam Bertoldam: viņš ir varaskārs un mantkārtīgs, brutāls un nežēlīgs, un netaisns savās cīņās, bradādams pāri šīs iekarotās un iekarojamās zemes ciltīm, cilvēkiem un viņu interesēm.

Tomēr vienā ziņā mēs esam kaut kādu pateicību parādā arī šim ordenim. Ordenis, pieaugot savā spēkā, izveidoja Baltijas ģeogrāfiju uz vairākiem gadu simteņiem, ieskaitot vēl šo laiku. Ordeņa varā nāca igauņu zemes un latviešu zemes. Mēs runājam par prūšu zemēm, kuras bija pakļautas tiešajam Vācu jeb Teitoņu ordeņa iespaidam. Ordenis cīnījās ne tikai uz iekšpusi ar nepakļautajām un nekristianizētajām ciltīm, bet izveidoja arī valni pret austrumiem, jo austrumu ekspansija joprojām bija ļoti spēcīga. 1240. gadā ordenis taisīja lielu sitienu pret Pleskavu, ieņēma un divus gadus noturēja Pleskavu. Tāpat ordenis taisīja vienu atsitieni pret Novgorodu. Kādu laiku tas turēja savā varā pat ingru zemes daļu. Šeit Kaporijā uzcēla cietoksni, kur bija izveidota pat viena bīskapija. Tātad šeit ordeņa darbība ar savām pilīm pret Vitebsku,

pret Polockas zemēm sakrita ar latviešu un igauņu etnogrāfiskajām robežām. Šīs latviešu un igauņu etnogrāfiskās robežas arī kļuva par ordeņa varas jeb ordeņa valsts, gandrīz varētu sacīt, robežām un tika noturētas līdz Livonijas sabrukumam. Un arī tad, kad XVI gs. iestājās Livonijas sabrukums, arī tad, kad Livonija tika sadalīta un kad vēlāk to pārstaigāja un ieguva savā varā Krievija, arī tad šī robeža, kas kādreiz bija izveidota kā militārā robeža, – šī robeža kā kulturālā robeža palika nemainīta. Arī pēc tādiem, jāsaka, Pospolītijas iebrukumiem un pakļautības mēģinājumiem, kādi norisinājās no 1629. gada līdz Pirmajam pasaules karam un kuri atkārtojās tagad – XX gs. vidū, kad šī pakļautība un mērķtiecīgā anihilācija, tas ir, mērķtiecīgā iznīcināšana tiklab nacionālā, kā kulturālā ziņā, neraugoties uz pilnā mērā neaizsargātību pret šīs agresijas spēku, – šī robeža nav zudusi. Un, lai gan mēs tagad, kā paši sakām, ieejam Eiropā un izskatāmies tanī Eiropā īsti noskranduši, tomēr tā Eiropa no šejienes vēl nav zudusi. Robeža starp Austrumu un Rietumu kultūrām. Robeža starp Austrumu baznīcu un Rietumu baznīcu. Ko būtu varējis nozīmēt šīs robežas trūkums, jūs varat iedomāties. Notikumi, kas norisinājās latviešu un igauņu zemē vēl īsi pirms Meinharda ienākšanas, jau rādīja, uz ko lietas tēmē. Pie šī jautājuma vēl atgriezīsimies tad, kad nedaudz pakavēsimies pie kādas ievērojamas, izcīlas personības mūsu vēsturē. Un tas ir lībju ķēniņš vai virsaitis **Kaups**, kas ļoti drūmajā politiskajā un militārajā situācijā mēģināja izrauties no tiem žņaugiem, kādi nāca arī pār viņa zemi, kad Tālava un Jersika, un visa Daugavas lejaestece bija krievu ziņā.

Varam sacīt, ka šajā ziņā ordenis ir veidojis arī kādus pasaules vēstures notikumus un radījis situāciju, kas tagad skatāma kā viena ģeogrāfiskā konstante.

Ar ļoti labi izraudzīto vietu jaunceļamajai pilsētai Rīgai jau no paša sākuma pienācās metropoles loma, ap kuru centrējās un veidojās tiklab garīgā, kā arī saimnieciskā, politiskā dzīve. Un tāpat tapa arī pirmais politiskais un administratīvais veidojums, pirmie valstiskā veidojuma sākumi. Neapšaubāma bija arī garīgās metropoles loma, kuras iespaids izšķirīgi ietekmēja visas apkārtējās ciltis.

Tāpat ordenis, neskatoties uz visām savām negatīvajām īpašībām, neapšaubāmi bija tas, kas izveidoja šo jauno stāvokli, kas bija ne tikai jaunais stāvoklis mūsu zemei, bet arī jaunais stāvoklis visai Eiropai.

Bīskapa Alberta attiecības ar kaimiņiem

Jaunajā situācijā, kas bija radusies ar Rīgas dibināšanu, ordeņa tapšanu un organizētajiem krusta kariem pret vietējiem iedzīvotājiem, aktuāla kļuva arī problēma par attiecībām ar austrumu kaimiņiem, pirmkārt, ar Polockas valsti, kuras pakļautībā atradās Jersikas un Kokneses valstiņas un Daugavas piekrastes lībieši – viss Daugavas labais krasts.

Tātad, vēlreiz kavējoties pie austrumu ietekmēm, Tālava bija šeit. Gaujas augštece un tāpat novadi līdz pat Burtnieku ezeram, kas chronikās vēl tiek saukts igauņu vārdā – Astigerwe (Astijārv, Astijārve), un tāpat Gaujiena, kādreizējā Atzele. Šis vārds saglabājies vācu ģeogrāfiskajos nosaukumos; vācieši sauca Gaujienu par Atzeli, kas patiesībā ir vecāks vārds nekā Gaujiena. Tālavas novadi bija nopostīti un jau krievu rokās saņemti. Polocka bija iepletusies tanī vietā, kura bija aiz Jersikas robežas, varbūt jau līdz pat Aiviekstei, katrā ziņā arī Koknese bija krievu varā. Un, protams, ka lībieši maksāja nodevas Polockai – līdz pat Salaspilij, tātad līdz pat Rīgai. Un atkal ļoti īpatnēji stāvoklī bija Kurzeme, Zemgale un sēļu zeme. Ne velti kurzemnieki savā īpašā lokālpatriotismā kādreiz dziedāja: “Kurzemīte, Dievzemīte, brīvas tautas auklētāja.” Nu jā, tai bija vairāk tādu brīvības momentu nekā Vidzemei.

Jau 1203. gadā notika pirmā sadursme ar Polocku. Polockas valdnieks iebruka lībiešu zemē, aplenca Ikšķili, Salaspili. Jersikieši uz Rīgu devās viņam vēl palīgā. Tomēr, kad lībji nomaksāja meslus, polockieši tomēr aizgāja. Galu galā arī viņiem svarīgs bija materiālais ieguvums. Viņus būtu uztraucis tas, ja Alberts kaut kādā veidā šiem lībiešiem būtu aizliedzis maksāt meslus. Tas notika drīz pēc tam, bet vēl tad tas nebija noticis.

Veselu gadu desmitu ilgstošo cīņu, kurās piedalījās Koknese, Jersika, Turaidas lībji, sēļi, leiši un Polocka, rezultātā Koknese un Jersika tika nopostītas un atzina bīskapa Alberta virsvaru. **1208. gadā bīskapa karaspēks** ieņēma Sēlpili un **pakļāva sēļus**, kas līdz tam bija leišu atbalsta punkts iebrukumiem Livonijā. Sēļu centrs bija Sēlpilī, kas ir pie Daugavas nedaudz zemāk par tagadējo Jēkabpili. Kad mūsu draugi leiši gāja sirot vai nu uz Vidzemi, vai uz Igauniju, te bija tā kāpnīte, pa kuru viņi kāpa pāri Daugavai un tad devās tālāk. Nu, un viņiem jau, protams, gāja arī pretuzbrukumā, droši vien tādā pašā ceļā.

1212. gadā Jersikā Rīgas bīskaps Alberts ar Polockas valdnieku Vladimiru slēdza miera, draudzības un tirdzniecības līgumu, ar kuru Polocka atteicās no savām pretenzijām uz Rīgu un Latgali un atslēdz vācu tirgotājiem Daugavas tirdzniecības ceļu. Bīskapa Alberta pakļautībā nu bija abi Daugavas krasti.

Zemgaļu pieceja Daugavai nav skaidra. Liekas, ka viņi tomēr pie Daugavas nav piesniegušies, bet sēļi, protams, gandrīz līdz pat Salaspilij – otrajā krastā. Sēlija

pieņēma misionārus, deva ķīlniekus, apņēmas pieņemt kristīgo ticību un 1218. gadā dabūja savu bīskapu, kas drīz tika apvienots ar Zemgales bīskapiju.

Attiecības ar Vācijas ķēniņu, Brēmenes archibīskapu un pāvestu

Viss šis laikmets un turpmākie gadu desmiti tika aizpildīti ar gandrīz nepārtrauktām cīņām – *bellum omnium contra omnes* – visu karš pret visiem. Savā starpā vāci, leiši, lībji, letgaļi, zemgaļi, kurši, igauņi – visi bija iekļauti karos un karadarbībās, kur draugi un kur pretinieki, kur sabiedrotie un ienaidnieki nepārtraukti mijās. Šis cīņu attēlojums neietilpst mūsu apskatāmajā vielā, tās norises precīzais attēlojums pieder vispārējai vēsturei, un tas ir ļoti lielu, dažādu svārstību un pārmaiņu pilns. Gala rezultāts tomēr bija, ka šī pakļautība beidzot notika, un palika vienīgi vēl tikai Zemgale un tāpat lielā mērā arī Kursa, kas nebija pakļautas.

Tajā pašā laikā šinī notikumu jūklī bīskaps darbojās ar parasto enerģiju. Viņš vairākkārt ceļoja uz Vāciju, vēl vienmēr vervēdams krusta karotājus, tajā pašā laikā izkārtodams savas attiecības ar Vācijas ķēniņu, Brēmenes archibīskapu un pāvestu.

1207. gadā bīskaps Alberts spēra vienu izšķirīgu soli: viņš ieradās pie Vācijas ķēniņa. Toreiz īpatnēji kārtā Vācijas ķēzaru rindā šis viens ķēniņš **Filips** bija tikai ar ķēniņa titulu, bet viņš bija tā sauktās Vācu Nācijas Svētās Romas Valsts oficiālā galva. Bīskapam Albertam tanī brīdī kā Rīgas bīskapam piederēja iespaids pa Daugavu uz augšu - labais krasts. Šeit ir Koknese, šeit ir Jersika un Jersikas novadi, kuri mums nav skaidri zināmi, bet kuri ir aptvēruši vienu labu daļu Latgales, cik mēs varam saprast. Bez tam bija jau iegūtie apvidi, arī virzienā uz Gauju, jo ordenis savienībā ar tālaviēšiem bija cīnījies un atsitis krievu okupantus no Ziemeļlatvijas un no Dienvidigaunijas. Tātad bīskapa ziņā, respektīvi, arī ordeņa pakļautībā bija viena, nu, ne visai liela, bet jau iespaidīga teritorijas daļa. Un nu bīskaps Alberts pie vācu ķēniņa Filipa šo iekaroto zemi, pakļauto zemi nodeva ķēniņa jurisdikcijā un saņēma to atpakaļ no ķēniņa kā lēni.

Lēnis ir stāvoklis, kad kāds virskungs kādu daļu savas zemes, kādu novadu nodod kādam citam ar zināmām saistībām. Lēņa saņēmējs ir atkarīgs no lēņa devēja ar ārējām lietām, zināmā mērā, kopējo politiku, arī militārām saistībām: viņam ir jāuztur karaspēks un jācīnās līdzī savam lēņa kungam. Tajā pašā laikā novadā, ko saņēmis, viņš ir pilnīgs un neierobežots kungs: tiesas spriešanā, naudas kalšanā, administratīvi visādās lietās – tur viņš ir brīvs kungs.

Vācu zemēs šādi lēņa kungi, šādi lēņa saņēmēji daudzkārt bija arī bīskapi, kuri saņēma vienu bīskapijas teritoriju kā savu laicīgo valsti. Tādu laicīgo valsti nu ieguva bīskaps Alberts.

Kādas sekas un nozīme bija šim aktam? Bīskaps Alberts joprojām palika Brēmenes bīskapa sufragāns – Brēmenes bīskapam garīgi padotais. Bīskaps Alberts joprojām palika pāvestam pakļauts caur Brēmenes archibīskapu. Pakļauts bīskaps – kā simtiem citu, bet viena lieta bija mainījusies: pāvestam ceļš uz šīs zemes iegūšanu par savu teritoriju bija ciet. Nu šīs zemes kungs skaitījās Vācijas ķeizars. Pāvests, ja nu varbūt ļoti gribētu, tad varētu arī kādus paņēmienus lietot, lai ko panāktu, bet katrā ziņā viņam vairs nebija tiesiskās iespējas to darīt.

Pāvesta sapnis par tā saukto Māras valsti - *terra Mariana*, ko katoļi šodien neatlaidīgi propagandē kā savu, tā sakot, piesaistīšanas un biedrošanās līdzekli, bija izsapņots. Tādas Māras zemes nav! Tā netapa. Nosaukums tapa priekšlaikus un izgaisa līdz ar notikumiem, kas to neapstiprināja. Palika tikai vācu ķeizarvalsts viens garīgais firsts ar šo teritoriju, kas viņam bija izveidota.

Ar to bīskaps Alberts sanīdās ar pāvestu un arī ar Brēmenes archibīskapu. Un tā doma, ka viņš varētu dabūt – viņa mērķis bija dabūt **metropolitāna** statūtu - kļūt par Rīgas archibīskapu, nepiepildījās, jo pāvests bīskapam Albertam to nedeķa. Pēc tā laika mērauklām archibīskapus, ne tikai bīskapus iecēla vēl cerējamās zemēs, kur tikai nedaudz bija kristīgo, lai, tā sakot, rosinātu šīs lietas. Tā tas notika arī Skandināvijā ar Lundas, Upsalas un Trondheimas archibīskapijām savā laikā. Pāvests rīkojās citādi, lai sarieltu Brēmenes archibīskapam, kas visu laiku bija lolojis lielās domas par Ziemeļu patriarchāta izveidošanu, kurā plašās Brēmenei pakļautās zemes Ziemeļvācijā un pa daļai Skandināvijā jau atradās Hamburgas–Brēmenes metropolitāna varā. Ideja bija arī Skandināvijas zemes garīgā ziņā pakļaut Brēmenei. Un pakļaut Brēmenei, lūk, šo jauno bīskapiju, kura jau bija tapusi kā Brēmenes pakļautā bīskapija. Visi šie trīs bīskapi: **Meinhards**, **Bertolds** un arī **Alberts** bija viena un tā paša archibīskapa – Brēmenes archibīskapa **Hartviga II** – konsekrēti, iecelti bīskapa amatā, un viņu pārvaldītie iecirkņi līdz ar to ietilpa Brēmenes archibīskapijā kā atsevišķas bīskapijas. Pāvestam šī Ziemeļu patriarchāta lieta tiešām nelikās pa priekam un pa dūšai. Viņš vispirms atbalstīja Dānijas metropolitāna neatkarību un Lundas bīskapiju – vēlāk archibīskapiju – atraisīja no Brēmenes pakļautības, tāpat atraisīja Rīgas bīskapiju no pakļautības Brēmenei. Radās tāds īpati vienreizīgs stāvoklis: tā sauktā nepakļautā bīskapija – *ekseptā* bīskapija. Tāds stāvoklis šur un tur katoļu baznīcā ir, kad viena otra bīskapija nav pakļauta nevienam archibīskapam. Tās bīskaps bauda gandrīz pilnīgas archibīskapa tiesības, viņš atrodas kaut kādā tiešākā sakļautībā ar pāvestu, bet nav vietējā, tuvākā archibīskapa sufragāns.

Un, lūk, bīskaps Alberts nu palika „karājoties gaisā”: Vācijas zemes firsts ar savu bīskapiju, nepakļauts Brēmenei, bet arī nekļuvis metropolitānbīskaps. Notika vēl divainākas lietas: pāvests pieļāva, ka bīskapam Albertam ir sufragānbīskapi jeb pakļautie bīskapi - kā īstam archibīskapam. Tādi, piemēram, bija Sēlijas un Zemgales bīskapi. Viņi gan nepastāvēja ļoti ilgi, bet tomēr – bija bīskapi Sēlijā, bija arī Zemgales bīskapi tanī vēl neīstās pakļautības laikā, un tie bija Rīgas bīskapa, ne archibīskapa, pakļautie bīskapi.

Redziet, kāda sarežģīta spēle. Un šai spēlei cauri redzam, ja to gribam saskatīt, arī tālāko vācu politiku, kā vēlāk to redzēsim, kad šeit bija ieradušies pāvesta legāti. Vispirms archibīskaps **Modenas Viļums**, lai šeit kārtotu lietas ar jaunkristītajiem un viņus kaut kā pasargātu pret netaisnībām, bet sevišķi otrais legāts – bīskaps **Alnas Balduīns**. Vācieši viņu ļoti, ļoti nosoda, jo Alnas Balduīns ieradās jaukt lielisko baznīcpolitiku šinī zemē. Jautājums bija, kā Alnas Balduīns bija panācis to, ka ķēniņš **Lameiķis** no savas puses slēdza ar pāvestu lēņu līgumu, kļuva pāvesta lēnis un kļuva valdnieks savā teritorijā. Un kurši bija neatkarīgi no Rīgas archibīskapa, neatkarīgi no ordeņa. Tas, protams, ārkārtīgi sanikvoja vispirms jau pašu ordeni, un notika ļoti neglīts fakts, kurš vēlāk lielajā pasaules politikā šad un tad ir atkārtojies un lietots kā ļoti iespaidīgs paņēmieni: šos dokumentus kuršiem nolaupīja, atņēma Zobenbrāļu ordenis. Kā tas notika, nav tuvāk zināms. Kurši palika, tā sakot, bez apliecības par to, kas viņi ir. Un tūdaļ arī ordenis metās ar visu spēku uz Kursu un mēģināja to pakļaut.

Šis kuršu līgums ir datēts ar 1231. gadu. Līdz ar to vajag būt arī tuvu tam laikam, kad šie līgumi tikuši iznīcināti, Kursā tika pakļauta un Kursas zemi sadalīja citādi: ordenis dabūja divas trešdaļas un jaundibinātā Kurzemes bīskapija – Piltenes bīskapija – dabūja vienu trešo daļu teritorijas.

Atkarība no vācu ķeizārvalsts mūsu vēsturē bijusi pilnīgi vai gandrīz nemanāma. Mēs zinām, ka tā sauktā Vācu Nācijas Svētās Romas Valsts bija viens milzīgs konglomerāts – sīkāku, lielāku lēņvalstiņu sakopojums no Ziemeļjūras līdz Alpiem, kur daža laba valstiņa bija tikai viena pagasta lielumā un kuru atkarība no vācu ķeizara bija minimāla, vācu ķeizars īstenībā praktiski vispār tikpat kā nevaldīja. Šī valdīšana notika to lēņu un viņu cīņu starpā, kas norisinājās tā, it kā viņi nebūtu viena kunga pavalstnieki, it kā viņi būtu viens otram pretinieki. Lielās cīņās, ko vācu ķeizari izcīnīja tanī laikmetā, bija cīņas par varu ar pāvestu, cīņas par Itāliju. Piegriezt vērību, kas notiek te, augsti ziemeļos, tas viņiem likās pārāk neinteresanti. Ļoti interesanti bija tur, kur tie apelsīni un citroni zied un ienākas tajā smukajā, skaistajā Itālijā. Tur vācieši sevi lielā mērā bija iesaistījuši uz dažiem gadu simteņiem. Vēlāko laiku, tagad moderno laiku, vācu nacionālisti, politiķi ar lielu gaušanos pārmet to saviem kādreizējiem valdniekiem, ka viņi tur ir pilnīgi neaugsīgi cīkstējušies par Itāliju un neko nav ieguvuši, neskatoties uz to, ka tā zeme

bija viņiem atvērta, tomēr viņi nav to ne kolonizējuši, ne pakļāvuši sev, ļāvuši lietām pašām par sevi kaut kā citādi notikt. Mēs sakām paldies Itālijai, ka tā vācus pieturēja valgā un mums bija nedaudz brīvāk, vācu ķeizarvalsts iespaids uz šejieni bija minimāls. Sevišķi to varēja manīt tad, kad bija kāds kritisks stāvoklis, un tāds kritisks stāvoklis radās Reformācijas laikā, kad Livonijas sabrukums bija tuvu, kad krievu uzbrukumi nāca virsū ļoti spēcīgi. Kad ordeņa mestrs lūdza vācu ķeizaru palīgā, tālāk par solījumiem lieta negāja. Kas bija solīts, tas arī netika turēts, un tā šī zeme bija atstāta pati savam liktenim draudošo briesmu priekšā. Tā kā šī pakļautība un atkarība praktiski nebija nekāda, un Alberts bija suverēns valdnieks savā teritorijā, bet arī tikai savā teritorijā.

Pa to laiku ordenis bija tā nostiprinājies, ka tas jau jutās no bīskapa neatkarīgs. Jāņem vērā vēl tikai viena lieta, ka bīskapa garīgā vara sniedzās arī pāri ordeņa zemēm. Viņš bija arī ordeņa garīgais virskungs, tomēr politiski viņš bija tikai viens no partneriem, un vēlāk tas izvērtās par bīskapa, respektīvi, archibīskapa pakļaušanos ordeņa varai un spēkam.

Piemēram, šis izkārtojums tūdaļ ļoti būtiski atsaucās arī uz attiecībām ar Jersiku, Polocku un Koknesi. Lai gan zināmā mērā Vācijas ķeizara vara bija iluzora, tomēr tas un visāda veida līgumu, visāda veida attiecību veidošanās bija faktors, kas nosvēra svaru kausu lielā mērā uz Alberta pusi. Tāpēc arī Jersikas pakļaušana, neskatoties uz cīņām, kas ar Polocku vēl notika, un draudzības līgumu slēgšana būtu grūti saprotamas, ja ņemtu vērā, ka Alberta vara vēl bija ļoti niecīga, salīdzinot ar Polocku, tomēr ordenis plus vācu ķeizara aizmugure bija tie momenti, kas palīdzēja šeit nostiprināties un izvērsties.

Centieni iegūt archibīskapijas statūtu Albertam neizdevās. Jāatzīmē, ka šinī laukā sastapās divi ļoti līdzīgi raksturi un ļoti līdzīgi spēki: enerģiskais, politiski spējīgais, mērķtiecīgais bīskaps Alberts un taisni tikpat enerģiskais, tikpat lielais politiķis, tikai pār daudz lielākiem plašumiem – tā laika pāvests **Innocents III**, lielākais no pāvestiem, tāpat kā **Gregors VII** pirms viņa, lielākais starp pāvestiem pāvestu garajā rindā, kas savai varai centās pakļaut arī laicīgo varu. Sevišķi to varēja just pie Gregora VII, kas gluži vienkārši deklarēja, ka laicīgie valdnieki vispār ir tikai vasaļi un pāvests ir tas, kas viņiem izdala šos lēņus. Viņš gribēja to ļoti panākt, zīmējoties uz Dāniju, bet tas viņam neizdevās, un vēlāk tā lieta vispār galīgi izjuka. Beidzamo triecienu šinī virzienā pāvests dabūja piedzīvot vēl vienu gadusimtu vēlāk – 1308. gadā, kad valdīja pāvests **Bonifācijs VIII**. Vēl bija mēģinājums to panākt, bet uz mēģinājumu bija ļoti spēcīgs prettrieciens no Francijas puses.

Innocents III palika nepakustināms, zīmējoties pret Albertu. Viņš Albertam nevarēja piedot, ka tas bija atraisījies no viņa lēņa, no vasalitātes. Tātad pāvests

viņam arī nedeļa šo archibīskapiju, lai gan dabīgi tas varēja arī notikt, jo pāvesta paša intereses jau nu bija zudušas.

Tāda pat bija arī Innocenta III politika, zīmējoties pret Brēmeni, ka Brēmenes vara arī tika sašaurināta ar to, ka Skandināvijas bīskapijas vairs netika tai pakļautas.

Vēl viens ļoti interesants moments, kas arī rāda šo varbūt īpato iespētību cīņā Innocentam ar Albertu. 1211. gadā ir dibināta Rēveles, respektīvi, tagad sakām – Tallinas – bīskapija, pirmā bīskapija igauņu zemē. Dabīgi būtu, ka šī Livonijas bīskapija būtu sakarībā ar Rīgu, bet pāvests ar vienu sitienu, tā sakot, trāpa diviem saviem pretiniekiem: viņš pakļauj Rēveli Lundai – Dānijas metropolei. Šis apvidus toreiz bija Dānijai; neaizmirstiet, ka zviedri tur ir tikai kādus trīs gadsimtus. Līdz ar to tā tika izņemta no Brēmenes–Hamburgas un izņemta arī no Rīgas pakļautības. Dabīgi, pēc visiem apstākļiem tai vajadzēja būt Rīgai. Interesanti tas, ka arī vēlāk, kad Rīga jau bija archibīskapija, arī tad Rēvele jeb Tallina neietilpa Rīgas metropolē. Tur gan ietilpa citas Igaunijas bīskapijas – Tērbatas un Hapsalas (Hāpsalas) bīskapija, bet neietilpa Rēvele, jo tā bija un palika pakļautībā Dānijai, Dānijas archibīskapam.

4. lekcija

1992. gada 5. oktobris

Kopsavilkums par bīskapa Alberta laikmetu

Vēl visu laiku runājam par bīskapa Alberta laikmetu, bet pašlaik to mēģināsim zināmā kopsavilkumā nobeigt. Šis laikmets patiesi iezīmējas mūsu Baznīcas vēsturē un arī Latvijas vēsturē vispār kā kaut kas tāds vienreizīgs un arī zināmā mērā tāds komplekss, ar kuru sakars daudziem citiem mūsu vēstures notikumiem un dzīvei.

Bīskapa Alberta mērķi un to panākumi

Mēs jau apskatījām dažu bīskapa mērķu apgūšanu, kur viņa priekštečiem nebija veicies, proti, radīt zināmu stabilitāti attiecībā pret pakļautajām, respektīvi, kristianizētajām šejienes ciltīm, to bīskaps Alberts bija visumā varējis panākt, vismaz

pirmajā stadijā. Sevišķi ar divām lietām - **Rīgas dibināšanu** un ar **ordeņa dibināšanu** - šeit radās tas stablais stāvoklis, kad zināma vara deva pasākumiem aizsardzību no tāda veida nejaušībām un katastrofām, kādas bija gadījušās viņa priekšteču laikā. Palika vēl citas lietas.

Bīskaps Alberts savos domu gājienos, bez šaubām, bija gājis tālāk, nodrošinot sevi, savus garīgos un arī laicīgos iekarojumus attiecībā pret Polockas valsti. Tas notika vairākos paņēmienos, un arī Polockas pretestība bija salauzta. Tā beidzās ar to, ka Jersika, kā Polockas pavalsts, nāca bīskapa varā un līdz ar to piedzīvoja arī savu ticības maiņu. Ar pašu Polocku bija noslēgts miers, un no šīs puses apdraudējumi bija izbeigti.

Atlika vēl divas ļoti lielas problēmas: attiecības ar pāvestu un ar Vācu valsti. Kā to redzējām jau iepriekš, šeit bija tāda sarežģīta vairāku spēku cīņa un sacensība savā starpā. Mēs zinām par pāvesta nodomiem, ka pāvests Innocents III lielā mērā turpināja jau Gregora VII iesākto lielo pasaules politiku, zīmējoties uz *Regnum universale*, tas ir, laicīgās varas pakļaušanu garīgai, un šeit Innocenta III speciālie nodomi bija šīs katoļticībai jaunpiegrieztās zemes organizēt par vienu īpašu pāvesta teritoriju un valsti. Jāpiezīmē, ka Innocentam III, kas bija ārkārtīgas godkāres un lielas pašapziņas cilvēks, bija izdevies sasniegt tos kalngalus – ja ne gluži visā pilnībā, tad ļoti lielā mērā – pēc kā jau Gregors VII bija centies, tas ir, pakļaut pāvesta virskundzībai – ne tikai garīgai, bet arī lēņatkarībai – laicīgās varas. Tādā stāvoklī jau bija nonākušas tādas zemes kā Aragonija, Portugāle, Anglija, Dānija un vēl dažas citas valstis, bet to mums pašreiz nav tik svarīgi zināt. Arī cīņas ar Vācijas valstīm, pavalstīm un ar Vācijas ķeizaru gāja tanī pašā virzienā. Un tā šī ideja par jaunatgrieztu zemju iekļaušanu īpašā pāvesta teritorijā bija dzīva, un to arī Innocents III centās un vēlējās piepildīt.

Sakarā ar to Innocents aizardēja Albertam archibīskapa titula piešķiršanu. Kļūstot par archibīskapu, viņš būtu zināmas garīgās provinces kungs un lielā mērā arī neatkarīgāks, piemēram, katrā ziņā neatkarīgs no Brēmenes, bet arī pret pāvestu jau pavisam citādās attiecībās. Šeit nu bija punkts, kurā saskārās un sadūrās šīs intereses. Alberts nekādā gadījumā to negribēja. Albertam bija vēlams paturēt šīs iekarotās un kristianizētās zemes **savā** garīgajā un arī lielā mērā laicīgajā varā, un, lai izvairītos no tā, ka pāvests te varētu ar ātru akciju kaut ko darīt, viņš 1207. gadā zvērēja lēņu atkarību Vācijas ķēniņam Filipam un kļuva par Vācu Nācijas Svētās Romas Valsts vasali. Šī vasalitāte bija pilnīgi iluzora un nekā arī nedeļa, bet juridiski tā nobruņoja

Albertu pret pāvesta ambīcijām. Tāda bija situācija, un iespēja no vienas un no otras puses turpinājas arī uz priekšu.

Arī 1214., 1215. gadā bīskaps Alberts nekļuva par archibīskapu. Bija lielais *Laterāna koncils* – lielākais viduslaiku koncils, kāds bija noticis katoļu baznīcā, kur tika izlemtas ļoti daudzas lietas un kur varēja arī gaidīt, ka tik nopietna un svarīga lieta kā Rīgas archibīskapijas jautājums arī dabūs savu atrisinājumu, tomēr tur šī lieta palika neatrisināta. Pāvests gan izņēma Albertu no pakļautības Brēmenei, lai nestiprinātu Brēmenes archibīskapa varu, un padarīja viņu *ekseptu* – ārā izņemtu no hierarchiskās pakļautības, tā kā bīskaps Alberts bija faktiski tikpat kā archibīskaps: viņš pat varēja iesvētīt sev sufragānbīskapus. Kā to redzēsim, tādi tad arī tapa Sēlijai un Zemgalei.

Kristianizācijas tālākie notikumi

Kad esam ieskatījušies bīskapa Alberta rīcībā, jāpieskaras arī tam, kas bija noticis tālāk tā sauktajā kristianizācijā.

Arī šeit – misijas un kristianizēšanas metodēs un praksē – tāpat kā politiskajos un militārajos pasākumos bīskaps Alberts un viņa līdzstrādnieki parādās kā sava laikmeta cilvēki tā laika uzskatu, ideālu un metožu varā. Lielā mērā **Clervo Bernarda** proponētā uzskata par krusta kariem un krusta karu laikmeta prakses rezultātā miermīlīgas pārliecināšanas vietā bija stājusies neticīgo un atkritēju piespiešana ar varu pakļauties un pieņemt patiesību – kā ātrākais un efektīvākais misijas veids.

Nekristīgu, svešu tautu iekarošana un pakļaušana bija saistīta arī ar šo tautu piespiedu kristianizāciju, kā, piemēram, tas bija noticis ar sakšiem, tāpat ar slāvu ciltīm Vācijas ziemeļos. Nekristīgās valsts valdnieka pāriešana kristīgajā ticībā bija par iemeslu tam, ka sekoja arī valsts pavalstnieku piespiedu kristīšana un pāriešana valdnieka jaunajā ticībā, kā tas bija, piemēram, Kijevā ar pareizticības ieviešanu, kad Kijevas valdnieks, pieņemdam pareizticību uz nolīguma pamata ar Bizanti, lietoja savas valsts varas līdzekļus, piespiezdam arī pārējos kristīties. Krievu tautā, tās folklorā vēl saglabāties daudz tādu interesantu ziņu par šo kristīšanu Dņeprā, un Dņepra ir kļuvusi par tādu simbolisku slāvu tautu upi. Līdzās žēlabām, kas

ir pavadījušas elkus, kurus gāza upē iekšā un pludināja prom, bija arī gaviles un prieki par jauniegūto ticību.

Tā tas notika arī Livonijā Baltijas austrumpiekrastes tautās. Pievēršoties vietējo cilšu kristianizācijas gaitai, redzam, ka jau bīskapa Meinharda mēģinājumi miermīlīgā kārtā pievērst kristīgai ticībai Daugavas un Gaujas piekrastes lībiešus un letgaļus palika mazsekmīgi, gandrīz varētu sacīt, nesekmīgi. Te panākumus guva tikai bīskaps Alberts ar enerģisko rīcību jau savas darbošanās sākumā. Kā jūs atceraties, vispirms jau šis ultimāts, ko lībieši saņēma toreiz, kad viņi bija uzlūgti viesos un internēti kādā mājā tepat Rīgā vai tā sauktajā Rīgas vietā, kad viņi izdeva ķīlniekus un apņēmas arī dot nodevas, kas vajadzīgas priesteru uzturēšanai.

Tanī pašā laikā kristianizācijas ekspansija gāja vienlaicīgi abos virzienos: pa Daugavu uz augšu un pa Gauju uz augšu. 1206. gadā kristīti Idumas latvieši ap Gaujas vidusteci, 1206. gadā – imerieši ap Sedu, ap Burtnieku ezeru, 1207. gadā – Koknese, 1209. gadā – Jersika, kas padevās un pārgāja no austrumticības katoļticībā, 1208. gadā kristīti sēļi. Protams, tie ir ļoti aptuveni minējumi, jo šī – kādreiz formālā – kristīšana vēl faktisko stāvokli īsti neizpaua. Visa Gaujas piekraste līdz igauņu apdzīvotajiem vietām un apvidiem un visa Daugavas pakraste līdz Polockas valsts tiešajiem krievu tautas etnogrāfiskajiem novadiem bija bīskapa Alberta pārziņā un pārvaldē. Draudzības līgums ar Polockas valdnieku nodrošināja abām pusēm izdevīgu, brīvu satiksmi pa svarīgo tirdzniecības ceļu Daugavu.

Sēlija

Tas īpaši lika pievērsties Sēlijai. Sēļi bija tiešie kaimiņi, sabiedrotie un atbalstītāji saviem kaimiņiem leišiem, palīgi viņu sirojumos pāri Daugavai. 1208. gadā bīskaps Alberts kopā ar kristīgajiem lībiešiem un letgaļiem ieņēma Sēlpili, kura bija sēļu galvenais politiskais un militārais centrs, patvērums visiem Daugavas pārnācējiem leišiem. Bīskaps Alberts piespieda sēļus kristīties, dot ķīlniekus un atteikties no savienības ar leišiem. Īpašu bīskapiju Sēlijai nodibināja tikai 1218. gadā, ieceļot par tās pirmo bīskapu **Lipes Bernhardu** un par Sēlijas bīskapijas sēdekli noteicot Mežotni.

Mežotne bija bīskapa sēdeklis no 1219. gada, tomēr, kā vēl redzēsim, arī tas bija kaut kas pilnīgi nedrošs. Pēc bīskapa Bernharda nāves 1224. gadā bīskaps Alberts par

tā pēcteci iecēla **Lambertu**. 1226. gadā, divus gadus vēlāk, Sēliju atdalīja no Mežotnes un vēlāk pievienoja Rīgas bīskapijai. Sēlijas bīskapija beidza eksistēt 1226. gadā. Zemgale palika atsevišķi. Zemgales likteņi vispār bija pavisam citādi.

Tālavas novads

Tālavas novads bija ap Gaujas augštecī, Smiltēni, Trikātu un Alūksnes novads līdz pat Tālavas ezeram. Pleskavas ezers, kas arī vēl tagad nesen krieviski tika saukts par *ozero Talabskoje*, – Pleskavas ezers ir Tālavas ezers. Tas rāda, ka Tālavas robežas, latviešu apdzīvotās robežas ir sniegušās līdz pat Pleskavas ezeram un līdz pat Mudas upei. Muda. Tagad krievu valodā to sauc Veļikaja. Tā ir upe, kas ietek Pleskavas ezerā un tek paralēli Latvijas austrumu robežai. Augstāk ir Peipuss. Tie ezeri ir savienoti: Tālavas, respektīvi, Pleskavas ezers un Peipuss. Tātad Tālavas robežas ir sniegušās gandrīz līdz pašai Pleskavai.

Tālavas novads bija pastāvīgi igauņu un krievu sirotāju apdraudēts. Ar 1180. gadu, tātad jau bīskapa Meinharda laikā, pēc Novgorodas kņazu ilgā iebrukuma čudu un atzeliešu zemēs (Čudi krievu apzīmējumā ir somu tautas – *čudj* – somu cilšu tautas. Atzelieši ir tālavieši. Raksturīgi ir tas, ka šis vārds saglabāties vācu ģeogrāfiskajos atzīmējumos. Vācieši Gaujienu sauc par Atzeli, uzglabādami vecveco šī novada nosaukumu. Mēs to esam vairāk piegriezuši tādai modernākai ģeogrāfijai kā Gaujas pakrasti un saucam par Gaujienu, bet vecais nosaukums bija Atzele.) Atzeles novadā sākās drausmīga izpostīšana. Tālavieši spiestā kārtā maksāja meslus Novgorodai. Tajā pašā laikā Tālavā arī ienāca Austrumu baznīca un ticība.

Te vēlreiz gūstam ieskatu par tā saukto kristianizāciju un tās metodēm Austrumu baznīcā. Tā ir pasaciņa, ko kādreiz pieminējām, par to, cik brīnišķīgi “miermīlīgā” pareizticība ienākusi mūsu novados. Piemēram, par Jersiku, kur zvana zvanus. Jersika acīmredzot taisni tādā pat veidā jau simts gadus iepriekš bija iekarota, kā 1180. gadā tika izsirota, pakļauta un pravoslavizēta Tālava. Tā kā šeit tas duālisms tiek apstrīdēts, kad reizēm ir tādi populāri chistoriogrāfi, kas saka: nu, rietumnieki nāca ar uguni un ar zobenu, bet austrumnieki nāca pie mums ar mīlestību un ar maigumu.

Gribēdami izbeigt šo atkarību, jau pirms 1208. gada tālaviēši **Satekles Rūsiņš**, **Autines Variģots** un **Beverīnas Tālivaldis** slēdza līgumu ar Zobenbrāļu ordeni, ar ordeņa Cēsu komturu **Bērtuli** kopējai aizsardzībai un arī kopējai cīņai pret krieviem. Sarunas ar igauņiem beidzās nesekmīgi un ar ilgiem cīņiem. 1214. gadā Tālivalda dēli slēdza līgumu ar bīskapu Albertu, nododot viņa ziņā savas valstis, kļūstot tā pavalstnieki un pārejot katoļticībā. Raksturīga bija šī konfesiju maiņa. Tā notika bez "sāpēm" un bez sentimenta. Acīmredzot sirojumos un izpostīšanās uzspiestā Austrumu ticība nebija varējusi laist dziļas saknes Tālavas latviešos un viņu simpātijās. Viegļums, ar kādu ticību mainījušas arī Koknese un Jersika, neraugoties uz dievnamiem un kultu, liek domāt, ka arī tur piegriešana nebija tik miermīlīgi norisinājusies, kā to kādreiz esam dzirdējuši. Krievu iebrukums 1215. gadā meslu piedzīšanas nolūkos palika bez sekām. Ar šiem notikumiem Austrumu baznīca bija uz gadu simtiem zaudējusi savu ietekmi un iesaistību uz latviešu tautu.

Tikai pēc tam, kad latviešu tautas apdzīvotās zemes tika iekļautas Krievijas ķeizārvalstī, tā, bruņota ar spēcīgiem ārējās varas un garīgās varmācības līdzekļiem, centās sagraut jau kristīgās tautas garīgo dzīvi un pārvilt tās locekļus savā pusē. Tie notikumi norisinājās XIX gadsimta vidū.

Kursa

Kursa – kādreizējais Latvijas rietumu novads ar nenoteiktu norobežojumu pret zemgaļu zemēm. Kursā ietilpa vairākas valstis, vairāki novadi ar to valdniekiem, kas tika dēvēti par ķēniņiem. Dienvidos Kursas novadi sniedzās tālu iekšā tagadējās Lietuvas Žemaites un Klaipēdas piejūras novados. Atvērta pret jūru, kuršu zeme bieži nāca gan draudzīgos, gan naidīgos sakaros ar skandināviem. Vēl ap 1210. gadu tie pretendēja uz Zemgali, Kursu un Prūsiju. 1230. gadā pāvesta vicelegāts Alnas Balduīns slēdza līgumu ar kuršu ķēniņu **Lamekinu (Lameiķi)** par viņa valsts nodošanu pāvesta rokās (Piemare, Bandava, Ventava) un 1231. gadā slēdza līdzīgu līgumu arī ar Austrumkursas - tā sauktās Miera Kursas – kuršiem uz austrumiem no Ventas. Līgums paredzēja zemes atbrīvošanu no dāņu un zviedru varas. Līdz ar to vēlreiz atplaiksnāja jau toreiz mirušā Innocenta III ideja par pāvesta valsts izveidošanu ar vietējiem valdniekiem kā pārvaldītājiem. Šis bija vienīgais gadījums, kur kaut vai

tādā daļējā gadījumā bija mēģinājums realizēt šo pāvesta valsts veidošanu jaunatgrieztajās zemēs, bet tas attiecās tikai šeit uz mūsu Kurzemi.

Kurzemes robežas mainījās – un tas ir jautājums atkal par sevi – pēc briesmīgās 1260. gada Durbes kaujas. Tā bija lielā tautu kauja, kurā no vienas puses piedalījās Zobenbrāļu ordenis, no otras puses - prūši, kurši, zemgaļi un visas šejienes ciltis, šie Kursas novadi, kas iepriekš sniedzās dziļi iekšā Lietuvā. Mūsu kādreizējā Kursā bija tagadējā Lietuvas Žemaitē. Pēc šīs Durbes kaujas Kursā bija galīgi iztukšota no cilvēkiem kara un visu to notikumu sekās. Un tad leisu ciltis, kas virzījās austrumu rietumu virzienā, aizpildīja šo vakuumu. Tur derētu vēsturniekiem papētīt, vai zemgaļu emigrācija 1290. gadā, kad zemgaļi kapitulēja ordenim un tajā pašā laikā simts tūkstošu zemgaļu pameta Zemgali un aizgāja uz Lietuvu, vai viņi neaizgāja uz šo Žemaiti, jo leiši vēl šodien runā par to, ka Žemaitē ir kaut kas citādāks nekā pārējā Lietuva. Es nezinu, vai kāds vēsturnieks šo jautājumu kādreiz ir pētījis, bet tas varbūt būtu interesanti Latvijas vēsturē: uz kurieni zemgaļi bija devušies.

Vēl viena ļoti interesanta lieta ir šī saskare, kas toreiz etnogrāfiski bija Kursai ar prūšiem. Tas ir interesanti, ka, piemēram, valodnieciski taču senprūši mums ir tuvāki nekā lietuvieši un ka laikam tā saskare Kursai ar Prūsiju bijusi ļoti intensīva. Te bija tas dabīgais, plašais tilts – dabīgais savienojums abām ciltīm.

1234. gadā dibināta Kurzemes bīskapija. Tas notika pēc tāda zināmā mērā traģiska notikuma, kad šie līgumi ar Alnas Balduīnu kuršiem tika nolaupīti: Zobenbrāļu ordenis tos nolaupīja un devās virsū Kursai, pakļāva un sadalīja Kursu. 1234. gadā tika nodibināta Kurzemes bīskapija – mazākā no Livonijas bīskapijām, kas aptvēra tikai apvidu ap Aizputi un Dundagas apvidu ar Pilteni. Daļējumā šoreiz bija noticis pavisam cits veids kā iepriekš.

Kā jūs atceraties, Zobenbrāļu ordenim nodibinoties, tas bija padots Rīgas bīskapam un iekarojumi, ko Zobenbrāļu ordenis guva, tika sadalīti tādā veidā, ka bīskapam pienācās divas trešdaļas un ordenim pienācās viena trešdaļa. Tomēr pa to starpu bija notikusi kāda liela, radikāla izmaiņa. 1236. gadā leisu un zemgaļu karapulki pie Saules sakāva un faktiski iznīcināja Zobenbrāļu ordeni. Pie dzīvības palika tikai divi brāļi, un tie bija lūguši pāvestu pievienot viņus, ļaut Prūsijas ordenim – Teitoņu ordenim – pārņemt Zobenbrāļu ordeni savā rīcībā. Pāvests ar savu bullu 1237. gadā to arī apstiprināja, un izveidojās pilnīgi jauns stāvoklis: vairs nebija

Zobenbrāļu ordeņa, tā vietā bija Teitoņu jeb Vācu ordenis, un šis Zobenbrāļu ordeņa iekarotās, iegūtās zemes līdz ar to tika pakļautas Teitoņu ordenim. Visa Teitoņu ordeņa rīcība bija citāda. Tas vairs nebija pakļauts Rīgas bīskapam, jo Teitoņu ordenis bija pāvesta ordenis, tas bija pāvesta pakļautībā. Rīgas bīskaps vairs nebija nekāds virskungs, bet zināmā mērā tie jau bija sacensoņi. Tas arī vēlāk bija par iemeslu cīņām, kas norisinājās ordeņa un archibīskapa starpā, kur Teitoņu ordenis ieguva pārsvaru. Šis zars – bijušais Zobenbrāļu ordeņa zars – tad tika dēvēts par Livonijas ordeni, tā faktiskais centrs bija Marienburgā, kas gan nebija ordeņa galvaspilsēta. Un šīs zemes bija visas vienā apvienojumā.

Tajā zemju sadalījumā, kas notika 1253. gadā, sadalot Kurzemi, ordenis paņēma divas trešdaļas un Kurzemes bīskaps dabūja tikai šo vienu mazo trešdaļiņu. Vēlākajās cīņās, kad beidzot tika pakļauta arī Zemgale, visa Zemgale nāca ordeņa rīcībā. Tur nekādas bīskapa zemes vairs nebija piešķirtas.

Zemgale

Zemgaļi visilgāk, vissīkstāk, vissekmīgāk ir cīnījušies par savu patstāvību. Pirmā sadursme ar vāciem notika jau 1187./1188. gadā pie Ikšķiles. Kā jūs atceraties, zemgaļi, būdami nemierā ar to, ka uzcelta mūra pils Salaspilī, centās to ievilkt Daugavā ar virvēm, lai novērstu traucēkli, kas viņiem apgrūtināja pāreju pār Daugavu, nu, protams, karošanas nolūkos. Tas viņiem toreiz neizdevās, bet cīņas ar zemgaļiem ilga gandrīz veselus simts gadus. Pirmās kristīšanas un pirmā bīskapa iecelšana 1218. gadā Mežotnē, kurp devās arī bīskaps Alberts, bija tikai šķietams panākums. Tāpat arī pāvesta legāta Modenas Viļuma tikšanās ar ķēniņu **Viesturu** Rīgā 1225. gadā nedeļa nekādus vēlamos rezultātus. Viestura pāriešana katoļticībā nenotika. 1226. gadā zemgaļi nopostīja Daugavgrīvas klosteri, bet 1230. gadā kaujā pie Saules kopā ar leišiem sakāva un iznīcināja Zobenbrāļu ordeni. 1219. gadā ieceltais Sēlijas bīskaps rezidēja Mežotnē, bet pēc Sēlijas atšķiršanas 1226. gadā zemgaļiem bija sava bīskapija, kas tika likvidēta 1251. gadā, apvienojot ar Rīgu. 1265. gadā ordenis uzcēla Jelgavas pili, 1286. gadā – Svētkalni (Svētkalnu) pretī Tērvetei.

Cīņas bija ilgstošas un ar mainīgiem rezultātiem. Arī tad, kad zemgaļi uzvarēja, arī tad, kad viņi atspieda atpakaļ ordeņa varu un spēkus, tas viss notika zināmā mērā tikai uz laiku, jo sistemātiskā cīņa un bruņotais spēks, kāds bija ordenim, pamazām sagrauza un salauza zemgaļu pretestību. 1289.-1290. gadā zemgaļi atstāja Dobeli (Dobeni), Rakti un arī Sidrabeni. 1290. gads bija Zemgales patstāvības beigu gads. Simts tūkstoši zemgaļu aizgāja uz Lietuvu. Tukšā, nopostītā zeme padevās, tās atlikums, tās atlikušie iedzīvotāji pieņēma katoļticību.

Līdz ar izpostītās, tukšās Zemgales pakļaušanu izbeidzās simts gadus ilgstošās Latvijas cilšu cīņas ar vācu ienācējiem un zināmā mērā izbeidzās arī šo cilšu ārējā kristianizācija. Tāpat kā nemieri un cīņu uzliesmojumi pret pakļāvējiem un nebrīvību, tāpat paaudzēm ilgi un sīkstī turējās senais pagānisms ieražās, pat kultiskās izdarībās. Līdz ar Zemgales pakļaušanu tā tad tika izbeigtas simtgadīgās cīņas.

Kristianizācijas centienu bilance

Reliģiskā sinkrētisma laikmets

Dabīgi rodas jautājums: kāda bijusi šīs simtgadu ilgās kristianizācijas centienu bilance. Ārēji panākta pakļautība neatļauj taisīt drošu un skaidru slēdzienu un būt par mērauklu. Viss aiztecējušais gadusimts bija pretpierādījumu pilns. Daži nopietni fakti jāpatur vērā, lai saprastu tiklab ārējās kristianizācijas procesu lēno, nestabilo gaitu, kā arī paša rezultāta apšaubāmo kvalitāti.

Šo katoļu baznīcas “misijas” (jāsaka pēdīnās) un garīgās valdīšanas laikmetu, kurš atrada savu spēcīgāko kāpinājumu vēlāk, Vidusamerikas un Dienvidamerikas tautu ietilpināšanā katoļu baznīcā, var raksturot kā īpatu garīgā mijkrēšļa laikmetu, vulgārkatolicisma apšaubāmajām ticības dzīves praksēm un prasībām pakļaujoties un iekļaujoties ārējās normās un formās.

Iekļaušana katoļu baznīcas organizācijā un dzīvē notika visumā tam laikmetam raksturīgajā veidā: pirmkārt, kristīšana uz līguma vai spaidu pamata, bieži vien vispārēji iepazīstinot tikai ar dažiem kulta elementiem, bet varēja būt pat bez šādas sagatavošanas.

Ap 1220. gadu, kad dāņi centās nostiprināties Ziemeļigaunijā, tie sacentās ar vācu misionāriem tādā kārtā, ka, nespēdami sasniegt igauņu ciemus, turp sūtīja koka

krustus un deva vietējiem līdzī svētīto ūdeni pārējo ciema ļaužu aplaistīšanai, respektīvi, kristīšanai. Nostiprināt kaut kur šo koka krustu, aplaistīt visu pagalma pulku ar svētīto ūdeni – jau nozīmēja iekļaut viņus kristīgā ticībā, respektīvi, katoļu baznīcā.

Ko šādas metodes dod un kas ir šie panākumi, to arī mūsu Baznīcas vēsturē varam izsekot un novērtēt no tālākajiem notikumiem.

Otrkārt, iepazīstināšana ar katoļu kulta dažiem elementiem – arī visai primitīvā, maģiskā veidā, piemēram, kādas maģiskās izdarības varētu būt tikai ārišķīgi.

Treškārt, priesteru sūtīšana misas noturēšanai. Uz tādu jau nokristītu vietu nosūtīja priesterus. Nu, kur viņi atrada iespēju turēt šo misu? Vai tur tika uzcelts kaut kas jau iepriekš? Ko cilvēki no visa tā saprata? Tas viss bija ļoti neskaidri un problemātiski.

Ceturtkārt, priesteru darbības iecirkņu, vēlāko draudžu izveidošana. Arī tas pieder pie šīs misionēšanas vai katolizēšanas veida. Atsevišķie novadi tika izveidoti par tā sauktajām draudzēm. Šis teritoriālais draudžu iedalījums vēl tagad dažā ziņā turas mūsu zemē, lai gan tas daudz jau ir izmainīts un iedragāts. Un tas ir tas, ka iedzīvotāji, kas visi tāpat pieder vienai un tai pašai ticībai - šinī gadījumā tā bija katoļticība, – viņu novads tika organizēts par vienu draudzi, kuras priekšgalā bija priesteris un centrā draudzes baznīca. Tai varēja būt arī vēl citas baznīcas klāt, bet bija šīs novadu baznīcas. Visumā arī Reformācija paturēja šo pašu iedalījumu draudzēs, jo cilvēki jau paaudzēm ilgi bija pieraduši turēties novados pie šiem centriem, un bez tam bija arī vēl citi nosacījumi, vēlāk arī ar cilvēku iekļaušana atkarībā no zemes kungiem. Tas gluži vienkārši jau arī tika uzturēts normētā veidā. Tā izveidojās šīs draudzes, un sevišķi Vidzemē šīs teritorijas bija krietni lielas. Piemēram, tāda teritorija kā Trikāta, Rauna, Smiltene, Rūjiena. Tās visas bija atsevišķās draudzes, kurās vēlāk, kad iedzīvotāji sāka mainīt savas dzīves vietas, sāka sašķobīties arī šīs robežas. Kad tur vēl palika iedzīvotāju kontingenta lielā daļa, joprojām tās draudzes bija, bet, piemēram, kad tapa pilsētas, tad viena daļa "noplūda" uz pilsētām, un veidojās pavisam citādas draudze, tāpat arī vēlāk, kad lauku ļaudis dalījās sīkākās draudzēs. Tomēr šis novadu draudžu veidojums jau tajos laikos bija ņēmis savu sākumu.

Katoļu kulta propaganda un ieviešana svētkos, svinībās, svētvietās. Procesiju veidā izpaudās kulta īpatības. Klosteru dibināšana. Tāpat notika tā sauktā kristianizācija no iekšpuses. Pamazām tautas iedzīvotāji, draudzes locekļi tika ievadīti

kulta īpatībās, arī pa daļai kulta lietu izpratnē. Prasot padošanos baznīcas autoritātei un dvēseļu vadībai un apkarojot pagāniskos kultus un paradumus, katoļu baznīca prata izmantot savā labā dažādas senās pagāniskās paražas. Dažā labā senču svētvietā vai kapsētā uzcēla baznīcu vai kapelu, vai vienkārši krustu. Dabas un mājas garu funkcijas pārņēma katoļu svētie. Gadskārtas svētki sakļāvās ar kristīgo kalendāru. Izveidojās tā sauktais **religiskais sinkrētisms**, kas ir ļoti raksturīgs katoļu misijas veidam arī modernos laikos, ne tikai viduslaikos un jaunlaikos.

Kad katolisko valstu varā nāca milzīgas platības ar senu kultūru tautām Amerikā un arī citur, tad šie cilvēki gluži vienkārši tīri mehāniski tika iekļauti katoļu baznīcā, pamazām iemācīti un apmācīti katoļu kulta īpatībās, un viņu, teiksim, pagāniskie uzskati un reliģiskie domu gājieni tur arī atrada savu vietu.

Raksturīga šajā ziņā ir modernā attīstība. Kad jūs lasāt par tā saukto atbrīvošanās teoloģiju, kura ir ieguvusi sevišķu izplatību Dienvidamerikā, tad redzama tāda ļoti īpata lieta, ka katoļu baznīca tur piedzīvo savu īpašo krīzi, kura nāk virsū divos galvenajos virzienos. Šīs pamatpirmtautas tika noturētas pilnīgā ignorancē, neizglītotas, padotas tikai šādai katoļu baznīcas ietekmei caur tās priesteriem. Pirmkārt, līdz ar iespējām izglītoties, lietas saprast un vērtēt šajās tautās rodas arī zināma pretniecība māņticībai, kas tiek proponēta. Otrkārt, ļoti plaši ir izplatītā sociālisma un komunisma propaganda, kas nemantīgajos, nabadzīgajos cilvēkos ar tiem pārsteidzoši skaidrajiem, noteiktajiem, radikālajiem lozungiem rod plašu izplatību un lielā mērā satricina katoļu baznīcas gadsimtiem ilgo mieru, kas tur bija valdījis, kad visas lietas noritēja sinkrētiskā katolicisma turēšanā.

Šis sinkrētisms atrada, kā jau minēju, savu izpausmi arī šeit, mūsu zemē. Ārējās varas nesēji, šķiet, parādījuši savu attieksmi kristīgā mīlestībā atgrieztajiem ticības brāļiem, reti šo mīlestību tiešām arī parādīja kaut kādā veidā darbos. Tā sauktie jaunatgrieztie – šis katoļu baznīcā ietilpinātais ļaužu pulks – palika lielā mērā rezervēts pret tiem, kas viņus kā iekarotāji bija pakļāvuši. Pāvesti vairākkārt caur saviem legātiem atgādināja varenajiem, tas ir bīskapiem un ordenim, lai jaunkristītie netiktu apspiesti un kalpināti, lai nenonāktu smagos apstākļos. Šie pastāvīgie atgādinājumi jaunkristīto labā liecina, ka samērā maz ticis darīts viņu labā. Netrūka arī naida pret ienācējiem un viņu uzlikto nastu. Un uzlikto spaidu dēļ notika nemieri, arī sacelšanās, kuru nolūks bija izdzīt vācus un kristiešus no sava pulka. Igaunų sacelšanās 1343. gadā bija sevišķi raksturīga.

Kristīgas pārliecības darbinieki

Visā šai ticības mijkrēsli bija arī kādi dziļas kristīgas pārliecības un pašai dziedzības pilni darbinieki, kas kalpoja kā Evaņģēlija nesēji pagāniskajā vidē. Tie īpaši būtu pieminami divi priesteri, kuru vārdus arī vēsture ir uzglabājusi – **Heinrichs** un **Alobrands**.

Heinricha izcelsme nav droši zināma. Viņš varētu būt dzimis ap 1187. gadu. Liekas, ka viņš cēlies no Lonas apgabala Vestfālē, kristīts un ienācis kā jauneklis kopā ar bīskapu Albertu, kļūdams viņa skolnieks un palīgs. Nav pierādāms, ka viņš būtu kāds no šejienes dižciltīgo dēliem, kuri bija kā ķīlnieki aizvesti uz Vāciju un sagatavoti tur misijas darbam. Daudzi pētnieki viņu uzskata par Livonijas chronikas autoru. Tā sarakstīta ap 1222. - 1227. gadu, un tās autors sevi sauc par *Henricus (Henricus) de Lettis*. 1208. gadā viņš ordinēts par imeriešu priesteri. Bijis bīskapa Alberta uzticības vīrs, līdz ar bīskapu bijis Romā 1215. gadā uz *Laterāna koncilu*. Daudz darbojies kā misionārs arī pie igauņiem. 1219. gadā piedalījies pirmo zemgaļu kristīšanā. Tāpat kā Alobrands baudījis latviešu uzticību, kā tas parādījies strīdā starp latviešiem un Cēsu ordeņbrāļiem, kad latvieši un lībieši nepieņēma pat bīskapu Albertu un viņa pavadoņu starpniecību. Miris sirmā vecumā ap 1260. gadu.

Jautājums par to, vai viņš ir šīs chronikas autors, un jautājums, vai viņš nav to jaunekļu pulkā, kuru savā laikā bīskaps Alberts bija paņēmis no lībiešiem un aizvedis līdz uz Vāciju, tik galīgi skaidri izšķirts nav, un, liekas, ka beidzamajā laikā atkal tā versija tiek cīlāta, ka viņš tomēr būtu varējis arī būt viens no tiem jaunekļiem.

Raksturīgi, ka nekur neatrodam nekādas drošas ziņas par to, kur palikuši tie apmēram trīsdesmit jaunieši – lībiešu augstmaņu dēli. Nekādā gadījumā, protams, tas nav pieņemams, ka viņi kaut kādā veidā gājuši bojā. Tas nekādā veidā neatbilst tam nolūkam, ar kādu viņi tika sapulcināti, kur chronika stāsta, ka tad, kad bīskaps Alberts viņus saņēmis, viņš bijis ļoti priecīgs un devies ar viņiem uz Vāciju. Mēs varam iedomāties, ka viņi, bez šaubām, tika kādā no klosteru skolām mācīti un izglītoti. Nav grūti iedomāties, ka varbūt kāds no viņiem būtu ieguvis kādu amatu, arī kādu garīgu amatu. Šis viens **Heinrichs** vai **Indriķis** bija izrādījis tādu īpašu pieķeršanos bīskapam Albertam un īstenībā bija bīskapa Alberta chronists, jo visa chronika vairāk

vai mazāk grozās ap bīskapa Alberta darbošanos, – varam iedomāties, ka viņam bija pastāvējusi kāda dziļāka garīga saite ar šo bīskapu.

Mēs kādreiz izslēdzam no ievēribas dažus tādus motīvus un momentus, īpaši garīgo momentu. Iedomājieties tādu stāvokli: šie jaunekļi varēja būt kādi padsmiņieki, kas bija uzauguši šinī dzīvē varbūt samērā labos dzīves apstākļos, bet dzīvē, kurai nebija nekādas dziļākas garīgās rosmes. Iedomājieties šo analfabētismu un tos augstākās kultūras izpausmes veidus, kādi tajā laikā mūsu zemē bija! Cilvēks, kas ieradās Rietumos, neapšaubāmi bija satverts no tā, ko viņš redzēja. Ja arī tagad jūs, aizbraukdami uz Vāciju vai Skandināviju, nākat atpakaļ ar aizrautu elpu, ko jūs tur esat redzējuši. Varat iedomāties, kad jūs tādus mežonius aizvestu, kas nekad neko tamlīdzīgu nav redzējuši: kas nav redzējuši ne grāmatu, ne rakstību, kas nav redzējuši mūra celtni, kas nav redzējuši kādu no katedrālēm, kas nav bijuši klāt dievkalpojumos, kur tik skaisti dziedāja, kas bija klāt pie tā, kā norisinājās ļaužu dzīve; ko tas nozīmē – pilsēta – tajos laikos! Tur varētu būt visādas izpausmes. Tur varētu būt tas, kas ir dažam labam noticis un notiek vēl tagad. Kad viņš redz tādus apstākļus, viņš vairs nemaz negrib griezties atpakaļ. Viņam te nav ko meklēt. Vai viņš te brauks lāčus šaut un sirojumos līdzī piedalīties - kaut kur uz kaut kuriem? Un dzīvot šinī primitīvismā? Taču nē! Iespējams, ka viņi bija, tā sakot, izšķīduši vai izšķīdināti turienes kultūras apstākļos, kļūdami par priesteriem. Un te nu ir jautājums: palikdami tur, bet varbūt arī šurp nākuši? Un, kas jau bija tapis katoļu priesteris un nācis no Eiropas, tas šeit bija un palika anonīms un nezināms. Viņam ar šejieni nebija nekādu sakņu, atskaitot to, ka viņi varēja mācīt, teiksim, attiecīgo draudzi vai ieviest katoļu ticību. Viņi nekur latviešos nav dabūjuši nekādu atskaņu. Un te atkal atgriežamies pie mūsu latviešiem. Mēs nesaglabājam neviena vārda mūsu garamantās: ne dzejā, ne prozā, ne teikās, ne stāstījumos! Mēs neatceramies nevienu cilvēku! Visi mūsu cilšu vadoņi un karavadoņi –viņus pazīstam no tās pašas vācu chronikas. Ne no latviešu stāstījuma, ne no mūsu orālās tradīcijas. Varbūt, ka tur bija, ja ne visi trīsdesmit, bet tur bija savi piecpadsmi vai cik šie lībieši, kas prata savu lībiešu valodu, bet kas prata arī vācu valodu, prata arī latīņu valodu un darbojās kā katoļu misionāri. Tas nav izslēgts. Mēs paši nekā nezinām. Vienīgais ir Heinrichs vai Indriķis, tāpēc ka viņš bija šis chronists, tāpēc ka viņš bija tiešais līdzstrādnieks bīskapam, – viņš arī šinī chronikā nāk līdz mums.

Otrs rosīgs priesteris, kura vārds ir saglabāts, bija **Alobrands**, kura draudze sākumā bija Krimulda, vēlāk – Straupe. Kopā ar Heinrichu viņš kristīja Imeras

latviešus un Gaujas lībiešus. Bija iecienīts, laipni vienmēr aicināts par šķīrējtiesnesi visādos strīdos. Piedalījies arī citur latviešu un igauņu kristīšanā.

Sākumā par priesteriem varēja kļūt arī vietējie tautu locekļi, bet ne par viņiem, ne par kādreizējiem ķīlniekiem – iespējamiem priesteriem – mums nekādas drošas ziņas nav uzglabājušās. Priesteru starpā ir bijuši arī asinsliecinieki, kas miruši mocekļu nāvē. Tādi bijuši arī no latviešu vidus. Chronika piemin divus vīrus – lībiešus – *Ķīrānu (Kirjānu)* un *Lejānu*, kuri 1206. gadā 30. maijā Ogrē notikušajās pārrunās ar Polocku un nekristīto lībiešu pārstāvjiem nostājušies bīskapa pusē un apliecinājuši savu kristīgo pārliecību. Tie miruši, saraustīti gabalos. Chronists te piebilst: nav šaubu, ka par tik lielām mocībām tie līdz ar svētajiem mocekļiem iemantojuši mūžīgo dzīvību. Viņu mirstīgās atliekas bija apglabātas Ikšķiles baznīcā blakus bīskapiem Meinhardam un Bertoldam. Ka tādi mocekļi varēja būt bijuši, jau no tā varam secināt, cik ļoti draudoši lībieši izturējās Meinharda beidzamajos gados un dienās, tāpat Bertolda laikā pret ienācējiem un pret viņu līdzgaitniekiem šejieniešiem. Lai gan tas vairāk nekā sevišķi nav pieminēts, atskaitot šos gadījumus, tomēr var secināt, ka šādi gadījumi ir bijuši.

Tas ļauj mums secināt, ka, neskatoties uz metodēm, kuras nevaram atzīt par īsti pareizām kristianizēšanā, tomēr kristīgā Evaņģēlija vēsts kaut kādā veidā bija kādus sasniegusi, sasniegusi dzīvi un nopietni. Viens tāds piemērs, ko vēlāk pieminēsim mazliet citādā sakarībā, bija lībiešu ķēniņš Kaups, kura kristīgā stāja un pārliecība ļoti pārliecinoši un skaidri ir apliecināta arī chronikas notikumos, kur nebija nekāda iemesla viņu kaut kādā veidā īpaši izcelt. Tā kā nav tādas lietas, ka gluži nekas un nemaz nebūtu no visa tā iznācis.

Teitoņu ordeņa sakāve

Robeža starp Rietumiem un Austrumiem

Mēs jau pieminējām, ka Zobenbrāļu ordenis, kas bija piedalījies šejienes zemju iekarošanā, pats aizgāja bojā kādā no kaujām 1236. gadā, un, kad 1237. gadā ar pāvesta bullu notika tā sauktā ordeņu apvienošana, atlikušie ordeņa brāļi tika uzņemti Teitoņu ordenī.

Savukārt Teitoņu ordenis tapa, kad Mazovijas (Mazovija bija novads, kurā laikam ietilpa arī Varšava) firsts **Konrāds IV**, nevarēdams tikt galā ar kareivīgajiem

prūšiem, Teitoņu ordenim uzdāvināja **Kulmas** novadu - šo Vislas līkuma stūri, un visu prūšu zemi, kura viņam nepiederēja, un ļāva ordenim to iekarot.

Teitoņu ordenis pārnāca un nometās Kulmas novadā 1230. gadā un iesāka rosīgu Prūsijas drupināšanu. Nav mūsu uzdevums pārstāstīt Prūsijas iekarošanu un kristianizēšanu, bet svarīgi ir, ka 1237. gadā šis Prūsijas ordenis bija arī Livonijas zemju kungs un tūdaļ jau izrādīja savu agresivitāti ne tikai pret šejieni un ne tikai ar to, ka izmantoja citas tiesības. Teitoņu ordenis ieguvumus sadalīja pavisam citādāk nekā tas bija ar Livonijas ordeni, kurš paturēja divas trešdaļas no iekarotām zemēm. Teitoņu ordenis jau tūlī arī rīkojās enerģiski virzienā pret Krieviju. 1240. gadā bija karagājiens uz Pleskavu, un ordenis lībiešu, letgaļu karaspēka pavadībā Pleskavu ieņēma un turēja savā ziņā divus gadus. Tāpat ordenis spiedās iekšā Ingrijā. Šis novads starp Narvas grīvu un Ņevas grīvu (Pēterburgas toreiz vēl nebija) bija tā sauktā Ingrija, ingru cilts apdzīvots. Ingri ir somu un igauņu radinieki. Padomijas laikos viņi visi bija izsūtīti, izkaisīti, pārtautoti, bet viņi bija evaņģēliskie. Un, kā nupat dzirdu, ka ingri ir varējuši atkal sākt atjaunot savu evaņģēliski luterisko baznīcu, kas, iespiesta starp milzīgo krievu imigrāciju, tomēr pastāv. Ingru zemes 90 daļas ir piepludinātas ar krieviem. Tas sevišķi noticis pēc Pēterpils dibināšanas, un tomēr ingru baznīca – evaņģēliski luteriskā – pastāvēja. Toreiz ordenis spiedās iekšā Ingrijā, tāpat kā Pleskavā.

Izšķirošais bija tas, ka ordeni sakāva. Teitoņu ordeni sakāva 1242. gadā tā sauktajā Ledus kaujā. Šī kauja notika uz Pleskavas ezera ledus, ordenis ļoti smagi cieta un bija spiests atstāt Pleskavu. Cīņas krievu pusē vadīja Novgorodas firsts **Aleksandrs**, kas par godu savai uzvarai nosaukts par **Ņevas Aleksandru** un, kā tas Krievijā arī parasts, iecelts svēto kārtā. Nu, tad jau mums varbūt arī vajadzētu iecelt mūsu ģenerāļus un pulkvežus svēto kārtā.

Tomēr fakts paliek tas, ka līdz ar to robeža palika stabila un tā joprojām eksistē. Šī robeža ir tapusi pirms 700, gandrīz pirms 800 gadiem starp Rietumiem un Austrumiem. Krievu zemes palika Krievzemē, latviešu un igauņu zemes palika ordeņa ziņā un ordeņa varā.

Vairs neatgriezīsimies pie pāvesta legātiem, kuri te bija sūtīti, lai kārtotu iekšējās lietas iekarotājiem ar šejieniešiem, arī iekarotājiem savā starpā, zīmējoties uz teritoriāliem un citādiem strīdiem. Tas pieminamais moments bija līgums ar kuršiem,

kas bija vēl beidzamais mēģinājums šeit uzturēt pāvesta intereses un kas kuršiem tomēr beidzās traģiski, jo līgumi viņiem tika nolaupīti.

Modenas Viļums un tāpat pārējie legāti galīgā veidā noregulēja arī tā saukto bīskapiju sadalījumu.

Rīgas archibīskapija

Tajā pašā laikā ar **ceturtnā** Ikšķiles bīskapa **Nikolaja** nāvi sākās jauns posms šejienes baznīcas organizācijā. Par bīskapa Nikolaja pēcteci Rīga dabūja savu pirmo archibīskapu – arī **Albertu**. Nesajauciet šos divus **Albertus**! Pirmā Alberta uzvārdu mēs skaidri nezinām – vai viņš bija *Bukshevedens*, vai kā citādi, bet šis otrais Alberts bija *Zauerbērs*. **Alberts Zauerbērs**.

Līdz ar to Rīga kļuva par metropoli, tas ir, Rīgai bija padota lielāka garīgā teritorija. Patiesībā Rīgai bija padots, atskaitot Tallinu jeb veco Rēveli, kura joprojām palika Lundas garīgajā pakļautībā, viss novads, arī Prūsija; visa tā sauktā Rīgas garīgā province, Rīgas archibīskapa garīgā province, kurā ietilpa pati Rīgas archibīskapija ar lielāko teritoriju, Kurzemes bīskapija, Tērbatas bīskapija, Sāmsalas–Vīkas bīskapija ar centru Hapsalā un četras bīskapijas prūšu zemē: Semba (Sāmlande), Pomezānija (Pamede), Varmija ((Ermlande) un Kulma (Chelmža). Šīs Prūsijas bīskapijas bija teritoriāli mazas, un tās arī bija citādā atkarībā un citādā stāvoklī: tās bija lielā mērā pakļautas Teitoņu ordenim. Ārpus Rīgas archibīskapa jurisdikcijas palika Tallinas bīskapija, kas bija pakļauta Lundas archibīskapam. Viņam gan nepiederēja nekāda laicīgā vara, un Rēveles jeb Tallinas bīskapam nebija savas teritorijas.

Visu karš pret visiem

Līdz ar šiem notikumiem – ar iekaroto, pakļauto zemju sadalīšanu un iekarošanu, ko vācu vēsturnieki apzīmē par *zemes nomierināšanu*, protams, vietējās Baltijas tautas bija ārēji nomierinātas, vietējie nemieri un sacelšanās, pat lielā igauņu sacelšanās (1343–1345) vairs neko nespēja izmainīt šinī stāvoklī.

Nomierināšanās tomēr nenāca. Sākās cita veida nemiers. Tas iezīmējās jau bīskapa Alberta laikā: sākās cīņas ordeņa un bīskapa, vēlāk archibīskapa, starpā varas

un iekarojumu dēļ, kas gandrīz nepārtraukti ilga visus trīs katoļu laikmeta gadusimtus un kas arī veicināja pašas Livonijas sabrukumu. Raksturīgi ir tas, ka agrāko cilšu nesaticības vietā, kas radīja šo nedrošību un vienmēr arī atklātumu pret uzbrucējiem no ārpuses, tagad šī nedrošība bija kļuvusi stabila un konstanta tanī pastāvīgajā kontraversē, kāda bija starp ordeni un starp bīskapu, respektīvi, archibīskapu un bīskapiem.

Arvien vairāk šinīs cīņās par varu un iespaidu iesaistījās arī citi dalībnieki: domkapituli, lēņu kungi, pilsētas. Viss šis laikmets bija – *bellum omnium contra omnes* – visu karš pret visiem. Īsti kari. Iekarojumu un ieguvumu sadalīšana un pārvaldīšana sagādāja tā sauktiem “laimīgajiem” mantiniekiem rūpes, nepārtrauktas cīņas, zaudējumus, savstarpēju neuzticību un naidu.

Pakļauto tautu anonimitātes laikmets

Šajā situācijā izveidojās vietējās varas politiskā mentalitāte ar tai raksturīgo konsekvento norobežošanos no lielās, pakļautās tautas masas, uzturot gadu simtiem cauri striktu aparaidu.

Jā, šo vārdu drīkstam attiecināt un lietot arī mūsu vēsturē, lai gan esam to iemācījušies tikai nesen, domājot par Dienvidāfrikas apstākļiem, kur līdz beidzamam laikam tā sauktais melnais cilvēks nemaz netika uzlūkots par cilvēku. Patiesību sakot, stāvoklis līdz ar vietējo cilšu pakļaušanu bija izveidojies arī šeit Latvijā un Igaunijā, un pakļautajās zemēs šeit pakļāvēji bija tikai plāna virskārta pāri zemajai, nospiestajai, praktiski beztiesīgajai, varētu sacīt, pavisam anonīmajai zemnieku kārtai. Raksturīgi tas, ka šinī laikā nekādi tautas apzīmējumi netika lietoti – ne igauņu, ne latviešu. Ja vēl iepriekšējās cīņās tas tā bija, tad nu sadalītajā zemē, kur bija cīņas par zemes turēšanu, piedrošanās vēl nākošās cīņās, kad bruņinieki, kuriem bija dotas tikai lēņu tiesības, meklēja šīs lietas vēlāk pārvērst par īpašuma tiesībām uz apvidiem, kas viņiem bija piešķirti. Un ar to saistījās arī zemnieku kārtas pakļautība vietējai varai, vietējai pārvaldei, vietējam kungam. Šauras lokālās un šķiriskās intereses, savstarpējā sacensība bez apvienojošās valstiskās domas padarīja šo virskārtu allaž labprātīgu pakļauties jebkurai varai no ārpuses, kura tikai garantēja tās kārtas interešu un privilēģiju saglabāšanu. Tā tas bija gadu simtiem cauri.

Kas bija noticis ar tā sauktiem nomierinātajiem? No vēstures skatuves tie bija nobīdīti. Vācu chistoriogrāfija tikai retumis ieminas par tiem sakarā ar nemieriem vai pāvesta bullām ordenim, bīskapiem, saviem legātiem. Citādi, šķiet, šo tautu it kā nemaz nebūtu. Sākotnēji taču pamatā bija doma par šo tautu kristianizāciju. Tāda rupjos, vispārējos vilcienos bija notikusi ar līgumiem un tāpat ar militārās varas palīdzību. Arī tās katastrofas, kas bija notikušas ar zemgaļu izceļošanu, bija novājinājušas šīs vietējās, nomierinātās ciltis.

Latviešu un lībiešu apdzīvotajā teritorijā iedzīvotāji – šī zemnieku kārta – bija padota, pakļauta četriem valdniekiem, respektīvi, četriem zemes kungiem. Pirmais zemes kungs bija Rīgas archibīskaps. Tad savas ekspansijas paplašinātājs vienmēr bija arī 1202. gadā dibinātais ordenis, gan sākumā pakļauts bīskapam, vēlāk – neatkarīgs no viņiem. Tad – samērā lielās Igaunijas Tērbatas bīskapijā bija iesaistīti arī daži latviešu novadi. Un bez tam bija mazs, neliels novads, kura pakļautība bija Kurzemes bīskapam.

Draudzes, patroni un svēto kulta

Mēs runājam par draudzēm, kas bija dibinātas. Šīm draudzēm bija arī tā sauktie **patroni**, kuri bija atbildīgi un rūpējās par viņu uzturēšanu. Tie varēja būt dažāda veida garīgās personības, piemēram, augsti prelāti, ordeņu zemēs arī pats ordenis. Laju patronāts pirms Reformācijas laika nav droši pierādāms.

Draudžu skaits un izvietojums līdz ar baznīcām laikā no XII līdz XVII gadusimtam visumā bija palicis nemainīgs. Rīgas archibīskapijā bija 40 vai 48, Kurzemes bīskapijā – 30, varbūt 26 draudzes, ieskaitot arī ordeņa zemes, jo tās bija padotas bīskapu garīgajai jurisdikcijai. Ordenis bija gan valdnieks pār šo teritoriju, bet draudzes, kas atradās ordeņa teritorijā, garīgi bija pakļautas arī attiecīgajiem bīskapiem. **Baznīcas vienmēr bija veltītas kādam svētajam.** Rīgas Doms – Jaunavai Marijai, īpaši viņas debesbraukšanai, kā visas zemes patronesei. Nepareizi ir ieviesies šis nosaukums “Māras baznīca”. Var būt runa par Jaunavas Marijas baznīcu vai arī vienkārši tikai par Doma baznīcu, bet nekādā ziņā ne par Māras baznīcu. Māra ir viena sinkrētiska dievība, kas izveidojusies no kādām latviešu sieviešu dievībām – sieviešu patronesēm, sieviešu aizstāvēm – un kuras vārdā ir ietilpināts arī Jaunavas Marijas vārds īpatnē latviskā veidā. Šis sinkrētisms ir tagad beidzamajos pētījumos pavisam skaidri parādīts, ka sākotnēji nekādas dievietes Māras nav bijis, ka šeit ir tā

ļoti raksturīgā reliģiskā saplūšana, kad pagāniskais moments ar kvazikristīgo tiek salikti un savienoti kopā. Mums nav nekāda iemesla vienu kristīgu dievnamu pārdēvēt tādā apšaubāmas, puskristīgas, puspagāniskas personības vārdā. Tas ir atkal tāds jūsmojuma vai jūsmības moments, kas grib mūsu reliģiskos vai kvazireliģiskos elementus izbīdīt kaut kādā veidā tādā priekšplānā kā būtiskus un svarīgus, un arī vērā ņemamus un mantojamus tālāk. Tātad, šai baznīcai – Doma baznīcai – arī ir savs nosaukums. Tāpat šis Marijas vārds ir arī Alūksnes, Burtnieku, Gaujienas, Umurgas, Mazsalacas un vēl citām baznīcām.

Svētajai Annai veltītas Doles, Ērgemes, Palsmanes, Piņķu, Kuldīgas, Krimuldas, Limbažu, Suntažu baznīcas.

Svētajam Andrejam – Madlienas un Salacgrīvas baznīcas.

Svētajam Bērtulim veltītas Carnikavas, Rūjienas, Siguldas, Salas baznīcas.

Un svētajam Jurim, ordeņa patronam, veltīta Rīgā vecā ordeņa baznīca, kuras mūri vēl tagad ir, bet pārvērsti par kaut kādu, nezinu, kādu kultūras iestādi; arī Salaspils baznīca.

Svētajam Jēkabam – Rīgā lauku draudzes baznīca.

Svētajam Jānim Kristītājam veltītas Rīgā dominikāņu baznīca; Cēsu, Lēdurgas, Trikātas, Valkas baznīcas.

Svētajai Katrīnai – Rīgā franciskāņu bijušā klostera baznīca, Viļķenes, Nītaures, Kuldīgas baznīcas.

Erceņģelim Miķelim – Baldones, Alsungas baznīcas.

Svētajam Nikolajam – Piņķu, tāpat arī klostera baznīca Daugavgrīvā.

Svētajam Pēterim – Rīgas pilsētas patronam pilsētnieku baznīca, Ādažu, Jēkabpils baznīcas.

Svētajam Pāvilam – Kokneses baznīca.

Svētajam Sīmanim – Valmieras, Mālpils baznīcas.

Katoļu baznīcas kults, liekas, visumā kārtīgi izpildīts.

Draudzes par saviem baznīckungiem un viņu dzīvesveidu daudreiz tika ievākušas smagas apsūdzības par neatļauto, tā saukto konkubinātu, viņu bezlaulības stāvokli pārkāpjot. Tad arī sūdzības par vietējo valodu neprašanu. Sprediķošana kādreiz notika ar mūku palīdzību. Mūki, kas dzīvoja šeit savos atsevišķajos klosteros, īpaši franciskāņi un dominikāņi, vienmēr bija pazīstami arī kā sprediķotāji mūki, bez tam arī kā tādi ļaudis, kas vairāk palika kontaktā ar iedzīvotājiem un, protams, bija apguvuši vietējās valodas.

Klosteri

Pastāvēja klosteri: cisterciešu, franciskāņu, dominikāņu. Cistercieši bija viens īpats benediktiešu nozarojums, kas īpaši tanī laikā – XI/XII gs. Ziemeļvācijā rosīgi darbojās misionēšanas darbā. Ar vienu tādu klosteri – ar Heisterbachas klosteri – Rīgai ir bijuši ļoti īpaši sakari. Starp citu, no šī Heisterbachas klostera ir nācis bīskaps Bertolds, tāpat arī viens no legātiem – Alnas Balduīns ir cisterciētis no Heisterbachas. Pastāvīgi klosteri bija arī Rīgā pie Katrīnas baznīcas (franciskāņu), dominikāņu pie Jāņa baznīcas, Daugavgrīvā pats pirmais, kas tika dibināts 1205. gadā, tāpat Limbažos, Koknesē, Aizputē.

Skolu un izglītības lietas

Nav nekādu drošu ziņu par skolu pastāvēšanu. Iespējams, ka kādas ir bijušas pie klosteriem un pie Doma baznīcas. Archibīskaps **Jaspers Linde** (1509–1524) centās arī Livonijā panākt kādas latīņu skolas dibināšanu pēc Holandes ”kopdzīves brāļu” priesteru skološanas metodēm, lai novērstu lielos trūkumus zemnieku garīgajā apkopšanā un viņu dzīvē.

Pagastu sapulcēs tikušas pārcilātas arī citas izglītības lietas un garīgu rakstu apgādāšana vietējā valodā. Nekas no šiem mēģinājumiem vai centieniem nebija iznācis. Tam visam vēl nebija pienācis laiks. Raksti un skolu izglītība tikai Reformācijas laikmetā nāca pie latviešu tautas.

Latviešu tautas attieksme pret katoļu baznīcu

Kāda bijusi latviešu tautas attieksme pret katoļu baznīcu un kāda bija baznīcas līdzdalība tautas dzīvē un ticībā?

Lauku apstākļos tā visumā ir bijusi pavirša, virspusēja, pasīva. Ja pirmsākumā uzspiesto jauno ticību ātri un demonstratīvi mazgāja nost, tad vēlākos – *nomierinātos* – laikos pie tās ārēji turējās, bet turpināja vecās, pagāniskās ieražas un kultus. Tā

pretestība, kāda bija parādījusies pirmajos laikos un varēja izpausties neatkarīgi, protams, vairs nevarēja tādā veidā izpausties. Nu tā izpaudās pasivitātē un ārišķībā.

Pilsētās, īpaši Rīgā apstākļi bija citādi. Rīga bija svarīgs administratīvs, saimniecisks un kultūras centrs, kur krustojās vietējie un ārzemju ceļi un iespaidi. Viduslaikos latviešu bija apmēram viena ceturtda līdz vienai trešdaļai no visiem iedzīvotājiem, tas ir, apmēram divi līdz trīs tūkstoši. Viņi piederēja noteiktam iedzīvotāju slānim: zemākajiem kalpotājiem, zemāko arodu amatniekiem, arī ostas un būvstrādniekiem. Pieeja augstākām kārtām un arodiem viņiem bija liegta. Piederībai šīm viņu pašarodu organizācijām, tā sauktiem amatiem, nāca līdz arī kāda noteikta līdzdaļa katoļu kulta paradumiem un ārējai reliģiozitātei. Katram tādām amatam bija savs amata patrons, tas ir, amata svētais, kas īpaši rūpējās par saviem, tā sakot, garīgajiem pavalstniekiem. Tā, piemēram, alus nesēju brālībai XII gs. bija savs patrons. XII gs. Rīgā, Jēkaba baznīcā, kas bija lauku baznīca, nodibināja altāri Jānim Kristītājam. Krāvēju brālība Pēterbaznīcā cēla altāri Tā Kunga Miesai – ar svēto Pēteri, Kristapu un Erasmu. Pēc uzglabātajām ierakstu ziņām redzams, ka tie attīstījuši lielu rosību par godu Svētajai Miesai un visiem svētajiem: bilžu godināšanu, Mišu noturēšanu. Liģeri saņēma pienākušās preces un tās nogādāja tirgotājiem. Tiem kopš 1463. gada bija savs altāris un vikārija Pētera baznīcā ar Jāni Kristītāju kā patronu. Zemākajiem arodiem vēl piederēja arī sālsnesēji un kaņepju kūlēji. Tie visi zināmā mērā aktīvi darbojās līdz tai katoļu baznīcas, teiksim, rosmei, ko viņi uzskatīja par ticības dzīves kopšanu, proti, svēto kulta un arī īpaša piederība un veltījums kādam sevišķajam svētajam.

Tā laika valodas **terminoloģija** galvenokārt darināta no Baltijā oficiāli lietotās vidus un lejasvācu valodas paraugiem, kas, savukārt, gandrīz visi aizgūti no latīņu valodas: *altāris*, *priesteris*, *mūks*. Tomēr kādreiz jāšaubās, vai tas vienmēr ir tiešām tikai no vācu valodas. Piemēram, *mūks* varēja būt tikpat labi aizgūts no skandināvu – *mukk* vai *priesteris* – *prest* – arī no skandināviem varētu būt aizgūts, *Miša* – *Missa* – tas ir aizguvums, kas nācis no latīņu valodas caur vācu valodu. *Upuris*, *upurēt*, *bīskaps*, *prāvests*, *klosteris*, *eņģelis*, *paradīze*, *elle*, *baznīcas kungs* – arī darināti katoļu laikos.

Par **religisko dzīvi laukos** var spriest tikai netieši. Archibīskapa **Jaspera Lindes** jau pieminētajās norādēs baznīcas dzīves un nabaga nevācu labā 1516. gadā vairākkārt uzsvērts, ka šejienes nule kristītie neesot līdzīgi īsti ticīgajiem un tos līdz pat XVI gadsimtam dēvēja par neofītiem (neofīts ir tikko nokristītais). Šiem neofītiem

tika atgādināts ievērot baznīcas baušļus, ieturēt svētdienas mieru, apmeklēt svētdienas Mišas, noteiktajos laikos gavēt, dot desmito tiesu un upuri, kristīt bērnus mēneša laikā, parādīt pienācīgu cieņu sakramentiem. Turpat līdzās – stingri noteikumi, kas apkaro senas pagāniskas paražas, māņticības, kuras vēl turpinot viens otrs neofīts: kristības nomazgāšanu (arī tāda lieta tomēr vēl tiek pieminēta), firmācijas atlikšanu uz nāves stundu, Dieva tiesu ar nokarsēto dzelzi, zīlēšanu, pareģošanu, buršanu, laulības noteikumu pārkāpumus, apbedīšanu senajās kapenēs, pat mežā, mirušo mielošanu. “Dažs labs zemnieks no mūsu provinces, Livonijas iedzīvotājs, gaida savu laicīgo mantu pieaugumu un varu, un laimi no Pērkona, ko viņi sauc par savu dievu, no čūskām, tārpiem un kokiem, kam viņi pakļaujas” – tās ir chronikas ziņas.

Te jāsaka, ka katoļu baznīca pati lielā mērā bija veicinājusi senā pagānisma saglabāšanu ar savām adaptācijas un sinkrētisma metodēm, nākdama pretī formāli nokristītajiem un ievadīdama tos savās maģiskajās, kultiskajās paražās. Lielā mērā leģendu un teiksmu veicinātāja pati bija sekmējusi jaunpagānisma izveidošanos, kur mierīgi koeksistēja vecie ticējumi ar jaunajiem un ar kuriem iznāca cīnīties katoļu ticības restauratoriem vēl pretreformācijas laikā, kā arī evaņģēliskās ticības pārstāvjiem, kam bija ticis šis bēdīgais garīgais mantojums.

Ķēniņš Kaups

Zināmā mērā noslēdzot šī laikmeta apskatu, gribētos vēl pakavēties vienā mazā jautājumā. Un tas ir jautājums par ķēniņu **Kaupu** – vienu no tām personībām, kura mums no chronikām un no vēsturiskām ziņām samērā spilgti ir izcelta vai samērā spilgti izceļas ar to, ka ir tur pieminēta.

Pieminot šo vārdu, mēs latviešu literatūrā un populāros uzskatos sastopamies ar tādu īpatu aizspriedumu, kas ir vairāk pamatots literatūrā nekā faktos, ka šis lībiešu virsaitis vai ķēniņš tiek uzskatīts par nodevēju. Kādā ziņā un kāpēc, to mēs varam tikai minēt aplinkus, domājot par to, ka viņš nepārstāvēja to uzskatu, kas tautiskā romantisma laikā, kad pagātnes uzminēšana bija nonākusi tādā dzejnieku brīvvalā, atainoja lietas citādi, nekā mēs tās esam mācījušiem pazīt.

Kā zinām, ķēniņš Kaups bija valdnieks tā sauktajos Piegaujas lībiešos. Šis Piegaujas lībiešu apvidus sniedzās no Daugavas grīvas, visgarām Gaujai līdz pat

igauņu novadiem. Šeit bija lībiešu zeme, kuras valdnieks bija ķēniņš Kaups, ar rezidenci Turaidā.

Lūdzu iedomājieties laikmetu XII /XIII gadsimteņa mijā. Daugava un Polocka. Polocka valdīja Jersikā. Jersikas valsts vai Jersikas protektorāts sniedzās iekšā letgaļu zemē un vēl tālāk: arī Koknese jau bija pakļautībā, arī Salaspils lībieši maksāja Polockai meslus, tātad, viņi jau bija protektorātā, kā mēs tagad sakām. Lūk, visa Daugava jau bija sveša upe. Te gan dzīvoja lībieši un letgaļi, bet valdīja jau krievi. Tālāk - Pleskava un Talabas jeb Tālavas ezers. Alūksne un Tālavas novads. Gaujas augštece. Pleskava un Novgoroda nepārtraukti, nepārtraukti "sita" pa šo vietu. Vēl šis Gaujas gabaliņš Turaida nebija pakļauta. Turaida bija maiglēs no abām pusēm. Maigles varēja saslēgties. Tās arī būtu saslēgušās, ja pēc tik baismīgās Tālavas izpostīšanas 1180. gadā, kad vairāk nekā gadusimtu Dienvidigauniju un Ziemeļlatviju "dragāja un drupināja" Novgoroda ar Pleskavu, ja šeit nebūtu ieradušies tādi vīri, kuri cilāja arī ieročus, nezina vai šeit nebūtu sastapušies vieni krievi ar otriem.

Šeit vidū bija viens no tiem valdniekiem, kurš ļoti labi atcerējās to, ko zināja stāstīt vēl pagājušās paaudzes par Polockas iebrukumu Zemgalē. Pēc tam, kad Polocka bija ieguvusi Jersiku, tai vēl vajadzēja dabūt Zemgali, lai tiktu arī pa Lielupi un pa Lielupes pietekām uz jūru. Ar Zemgali bija ļoti čakla un rosīga tirgošanās skandināviem; skandināvu akmeņi (Zviedrijā Nedervāldes rūnu akmens ieraksts) mums to stāsta. Tas viss šim valdniekam bija zināms. Šajā situācijā pie valdnieka Kaupa ieraugām īpašību, kuru neredzam ne pie viena cita (varbūt pie kuršu *Lameiķa*) – reālpolitiķi: ja draud kāds spēks, tad jāmeklē pretspēks. Šie, kas bija ieradušies – tas karotāju pulks, – tiem bija ieroči, tie varēja stāvēt pretī. Kas no tā iznāks tālāk, to jau viņš nezina. Tas ir viens.

Otra lieta. Šis valdnieks bija viens no tiem, kas pieņēma kristīgo ticību un to nenomazgāja, bet parādījās savā izpausmē kā pārliecības cilvēks. Tas tik lielā mērā iejūsmina. Mēs nezinaim viņa kristīšanas laiku. Chronika viņu pirmo reizi piemin 1200. gadā. Vai tas būtu viņa kristīšanas gads? Pēc viena uzskata tas bija noticis jau Meinharda laikā. Viņa dēlam bija vārds Bertolds – arī kristīts. Un te nu nezinaim, kādā veltījumā tas bija nācis. Vai tas bija veltījums bīskapa Bertolda piemiņai, vai viena izcila bruņinieka Bertolda vārdam, kas kaut kādā veidā bija izcēlies ar tādām īpašībām, kas imponējušas Kaupam, vai kā. Katrā ziņā Kaupa ģimene bija kristīga, vēlāk arī viņa meitas dāvinājumi un darbošanās sakarā ar Madlienu un tamlīdzīgi.

Viņš bija pārliecības cilvēks, ar kuru Alberts satikās jau kā ar pārliecinātu kristieti. Alberts, gribēdams radīt pāvestam iespaidu par savas misijas sekmēm un līdz ar to dabūt apstiprinājumu Rīgai kā archibīskapijai, deleģēja Kaupu līdz Teodoricham uz Romu pie pāvesta pie Innocenta III 1203. gadā. Tomēr notika kaut kas pavisam cits. Kamēr Alberts domāja par to, kā iespaidot pāvestu sev par labu, pāvests Innocents III, kura virskundzību atzina vesela rinda lielu Eiropas valdnieku (ne tikai garīgo virskundzību, bet arī politisko vasaļu atkarību) –pāvests Innocents, lielais politiķis, milzīgās enerģijas cilvēks, līdz ar to arī lielās godkāres cilvēks – uzrunāja lībiešu virsaiti – šo mežoni no kaut kurienes – **par ķēniņu**. Tas bija kaut kas sevišķs.

Jūs zināt, ka tā sauktajā diplomātijā un diplomātijas adresējumā ir vienmēr ietverta kāda dziļāka doma. Jūs nevarat uzrunāt vienādi Dānijas ķēniņieni un viņas vīru. Dānijas ķēniņiene ir *ķēnišķā majestāte*, viņas vīrs ir *ķēnišķā augstība*, jo viņa ir ķēniņiene, bet viņš ir tikai viņas vīrs. Redziet, tādas diferencītes mums aizslīd gar ausīm kā tukši vārdi.

Tomēr no visvarenā pāvesta tikt pagodinātam par ķēniņu – te jau iekšā slēpās kaut kas tālāks. Te bija tas moments, kur pāvests redzēja: še sākās Livonijas veidošana par tā saukto kristīgo katoļu pāvesta valsti, kur atsevišķie novadi būs **vietējo valdnieku** hercogistes vai kā citādi tās sauktus: par lībiešiem, kuršiem, zemgaļiem, letgaļiem utt., būs viņu patstāvīgās īpašās valstiņas vienā kopsakarībā, padotībā pāvestam. Ja tas būtu noticis, vācu loma šeit būtu bijusi niecīga. Nemaz nevarētu būt doma par to, ka šeit nodibinātos vācu virsvara vai virskundzība.

Viņš apdāvināja šo lībiešu ķēniņu un uzdāvināja viņam *Chieronīma* pārrakstītu Bībeles eksemplāru. Tā bija milzīga relikvija! Relikviju dēļ karos cīnījās! Relikviju iegūšanu atsvēra ar zeltu! Tām bija milzu vērtība. Kad raugās mūsu tagadējie vēsturnieki, kas pieskaras šim jautājumam par Kaupa saņemto grāmatu, tad viņi nicīgi saka tā: kas tad tur, pāvests iedeva vienu grāmatu līdzī. Tas nebija tā, ka viņš iedeva tur vienu dzeju grāmatiņu vai vienu partijas programmu. Tā bija grāmata, kuras vērtība nemaz nebija izsakāma toreizējā pasaulē un toreizējos vērtību standartos. Tas rādīja tikai, ar kādu lielu vērtību pāvests redzēja iespēju šeit veidot savu ideju. Un viņa ideja, savukārt, ko tā būtu nesusi šīm tautām, kuras nebūtu ne ordeņa, ne arī vācu valsts pakļautībā.

Alberts to lietu laikam saprata, ka noticis citādi, nekā viņš bija domājis. Mēs tālākajās attiecībās redzam, ka Alberts centās, lai aizsteigtos priekšā pāvestam. Šī

ķēniņa Kaupa viesošanās pie pāvesta bija 1203. gadā. 1207. gadā bīskaps Alberts savu novadu, kas jau bija viņa rokās, un vēl iespējamās citas zemes nodeva un saņēma atpakaļ kā lēni. Kā vasalis saņēma lēni no vācu ķēniņa. Toreiz nebija ķeizars, bet tanī vienā starpvaldīšanas laikā bija ķēniņš. Līdz ar to šis apvidus kļuva politiski atkarīgs no Vācu Nācijas Svētās Romas Valsts. Šeit pāvestam bija aizšauts priekšā aizšaujamais. Pāvests atspītējās, Alberts par archibīskapu netika. Nomira Innocents, nomira Alberts, bet Rīgas archibīskapijas nebija. Tā tapa tikai ar piekto Rīgas bīskapu – ar **Albertu II Zauerbēru**. Tā kā šeit bija viena liela spēle, kurai būtu bijusi ļoti liela ietekme un nozīme mūsu tautas likteņos.

Otra lieta, ko arī pārmet Kaupam, ka viņš tajos karagājienos, kas bijuši, piedalījies ar - kā chronika saka – ar uzticīgajiem lībiešiem, uzticīgajiem letgaļiem ordeņa pusē. Kas bija šīs cīņas? Šīs cīņas bija, piemēram, ļoti spēcīgā cīņa pie Imeras upes ar igauņiem 1210. gadā, kur šis baismīgais igauņu iebrukums un postījumi, un arī naidis pret kristīgo ticību – tas saņēma pretspēku. Tā bija smaga un briesmīga cīņa. Igauņi it kā uzsverot to, ka Kaups esot bijis nodevējs, bet mēs no viena viedokļa varam to saprast, jo igauņi uzskatīja visas šīs vietas par savas zemes turpinājumu. Lībieši arī bija viņu cilts. Un, lūk, te viens stājās pretī, šo cilti neļaudams sakļaut ar igauņiem. Būtu tas noticis pēc mīlo brāļu igauņu prāta, Rīga tagad būtu Igaunijā.

Vēsturē ir daudz vairāk pasakainā un brīnišķīgā nekā dēku romānos, bet ar šo personu – ar ķēniņu Kaupu – mūsu literatūra ir apgājusies nejēdzīgi. Mūsu literatūrā, – jūs jau zināt, ka literārā sacerējumā ir tāds zināms karkass, tāds režģis, pēc kura būvē to tālāko. Tur ir varoņi, teiksim, pozitīvais varonis, izcilais pozitīvais varonis, blakus personāži, tumšā personība, naidīgais spēks. Un tikai tad, kad tas viss ir kopā, tad var uztaisīt kādu fabulu. Lūk, pēc tāda fabulas konstruēšanas paņēmiena mūsu romantiķi un arī toreizējie, var teikt, "īpatpatrioti" bieži šo un to iekonstruējuši iekšā mūsu vēsturē. Un tur, kur ir bijis vajadzīgs negatīvais tips, tur ir iesprauduši ķēniņu Kaupu, jo, kamēr Lāčplēsis cīnās par kaut ko gaišu un labu, tur viņam apkārt ir Spīdola un Laimdota un kas vēl visi, bet **tas tur** sadarbojas ar iebrucējiem, ir postītājspēks un tamlīdzīgi. Nu, šodien to redzam sevišķi spilgti, ka mirušie ir visklusākie liecinieki, viņi vairs nevar pateikt "nē", bet tad viņu vietā kādreiz, mēdz sacīt, – tad runā tie, kas viņus interpretē. Nepadodieties vēsturiskiem romāniem, dzejnieku un rakstnieku fantāzijām! Vēsturē tās ir bīstamas. Visas pasakas ar laiku atkal atklājas, un tad ir slikti.

Tomēr ir vērts šos jautājumus pētīt.

Kā kristīga personība cilvēks, kas bija aizbraucis no šejienes uz Romu, cilvēks, kas bijis audiencē pie pāvesta, kas redzējis šo – kaut vai ārējo – krāšņumu, kas redzējis kristīgās ticības izpausmi, nu, ne jau vienmēr kaut kādās katoļu baznīcas ēverģēlībās, jo tās atklājas cilvēka skatiem citādā veidā un citādos sakaros, bet tajā brīdī, kad viņš tur bija viesis un kad viņš dabūja redzēt šīs baznīcas, šīs ticības izpausmi tās garīgajā spēkā, tās ārējā spožumā, – mēs esam tiešām līdzī pārliecināti par to, ka tas, ko viņš kā neofīts saņēma šeit Livonijā – kristību, – tas viņā bija guvis spēcīgu pastiprinājumu. Viņš kā viena kristīga personība bija atnācis un darbojies tur, kur viņš bijis kā izlīdzinātājs un aizstāvis pret netaisnībām, kas notika latviešiem, lībiešiem no ordeņa puses un no viņu spaidīšanām. To **arī** chronika stāsta, tikai to kādreiz negrib redzēt, jo tas mazina to literārās personas, literārās personības radīto tēlu. Tēlu rada – ir tāds teiciens. Neradiet tādus tēlus!

5. lekcija

1992. gada 12. oktobris

Esam izsekojuši Latvijas kristianizācijas pirmajam posmam - sākumiem un arī tā sauktajiem katoļu laikiem līdz Reformācijas sliekšnim. Vēl viens mazs, bet tomēr dažā ziņā svarīgs atskats.

Kā zinām, 1272. gadā, kad padevās Zemgale un kad simts tūkstoši zemgaļu izceļoja uz Lietuvu, noslēdzās Latvijas teritorijas un Latvijas cilšu iekarošana un pakļaušana. Iestājās samērā mierīgs periods – kā vācu vēsturnieki to apzīmē – zemes nomierināšana un zemes saņemšana, no viņu viedokļa skatoties. Latviešu ciltis nu bija pakļautībā un tikai lokāli nemieri, kas kādreiz izpaudās, vēl šad un tad bija manāmi visā nākošajā laikmetā.

Rodas jautājums, kā tas varēja notikt un kas bija tie faktori, kas veicināja šo pakļautību tik īpatnī un tik pilnīgā veidā? Vēlreiz atcerēsimies to, kādā stāvoklī kulturāli, politiski, saimnieciski un reliģiski atradās latviešu ciltis XIII gs. sākumā. Mēs konstatējam, ka latviešiem bija dažas īpatnības, kuras ļoti grūti saskatīt kaut kur citur. Neskatoties uz ļoti intensīvajiem sakariem, sevišķi austrumos ar Krieviju, kur tirdzniecības sakari bija ļoti izteikti jau pirms XIII gs., un lielā mērā arī ar Skandināviju, – neskatoties uz šiem sakariem, tie palika ļoti šauri saimnieciskos rāmjos. Tās, kas tur bija iespējamās kā kultūras mantas, tās kaut kā latviešiem pagāja garām nepamanītas.

Latviešiem nebija **rakstniecības**. Tā jau tas varētu arī būt, bet viņiem bija ļoti dzīva, plaša iespēja iegūt rakstību no krieviem. Mēs gan zinām, ka tad, kad Jersika jau bija pakļauta un tur bija arī pareizticīgo baznīcas, tur bija kādi priesteri, liekas, arī no latviešu vidus. Vismaz viens tāds priesteris dēls ir pārrakstījis Evaņģēliju krievu

valodā. Ja tādi bija, kas apguva šo kultūras mantu – rakstniecību, tad viņi līdz ar šo apgūto kultūras mantu un apgūto ticību izkusa krievestībā un palika latviešiem atkal tāda kā pilnīgi tukša vieta. Starp citu, šī asimilācija ar pareizticības palīdzību – tā arī ir ļoti raksturīga Austrumu baznīcai. Latviešiem nebija rakstniecības. Tas nozīmē, ka nebija iespējas sazināties - aizsūtīt ziņu, uzrakstīt vēstuli un dot kādu vēsti. Tam bija ļoti liela nozīme nemiera, kara un cīņu laikos, pakļautībās, kad pakļautās tautas, lietoja šos līdzekļus, lai savā starpā sazinātos, lai rastu kaut kādus kopīgus mērķus un kopīgu rīcību.

Tāpat otra lieta, kas pārsteidz pie latviešiem un ko šeit jau vairākkārt apcerējām, – latvieši savā orālajā tradīcijā nav saglabājuši nevienas personas vārdu: neviena varoņa, neviena karavadoņa, neviena gudrā, neviena priesterā vārdu. Mēs gan dziedam savās dziesmās par kumeliņiem un raibaliņām, un villainītēm, un caunu cepurītēm, bet – kas valkāja šīs caunu cepurītes, kas jāja šajos kumeliņos – nezinām. Tautudēls, tautumeita un nekas vairāk. Tautām kādreiz ir uzglabāti milzīgi atmiņu klāsti. Skandināviem ir tūkstošgadu vecas sāgas. Pēc tūkstoš gadiem personas, kas tur pieminētas, vēl joprojām ir dzīvas islandiešiem, norvēģiem un dāņiem. Latviešiem nav neviena vārda, ko atcerēties. Nebrīvības un cīņu laikā ir ļoti liela nozīme, ka cilvēks cilvēkam var atgādināt: lūk, tajos laikos bija šis varenais vai gudrais, vai varonīgais, kas ar savu piemēru, kas ar vienu teikumu, ko viņš ir atstājis, nu iededzina cilvēku sirdis uz kopīgu darbošanos. Latviešiem tādu nebija. Viņiem visa sabiedrība bija kaimiņš un arī ne vienmēr. Bija kaimiņi, kas nevarēja viens otru ieraudzīt, bet pārējie tikai tik daudz, cik aiziet pēc uguns vai apmainīties ar savu pieredzi laukā vai kūtī. Nevienas šīs dzirksts, kur kāds varonis tiktu daudzinais un kas varētu uzturēt tautā šo tālāknešanu, šo aristokrātisko līniju. Savu senču atcerēšanās ir aristokrātisms. Aristokrātijas spēks ir, ka tā dzīvo trīs laikos vienlaicīgi: ne tikai šodienā, bet arī pagātnē un, protams, arī ar skatu nākotnē. Latvieši ir tipiska nearistokrātiska tauta, zemnieku kārta – kā viņus pēc iekarošanas definēja svešie iekarotāji.

Latviešiem nebija savas **relīģijas**. Tie māņi, kurus viņi piekopa, un maģiskās paražas nekur neapkopojās ap reliģiskiem priekšstatiem, ap kaut kādu dedzību, pastāvēšanu ticībā un šīs ticības sargāšanu. Mēs neatrodam, ka latvieši vai lībieši būtu iekarsuši savas ticības sargāšanā. Viņi gan pretojās kristīgajai ticībai un tās vēstnešiem, bet ne jau aiz reliģiskiem motīviem. Pretojās tikai aiz motīviem, ka kristietība traucēs viņu dzīvi, īpaši patīkamo tirgošanos, kas šādi tranzītzemei vienmēr bija prātā. Nekas tāds, kas iededzina, kas sajūsmina, kas uztur!

Kāpēc pakļaušana varēja notikt tik pilnīgi? Šī superindividuālisma dēļ: latvietis tikai pats par sevi un nekas vairāk. Tie karagājieni, kur kāds virsaitis nostājās priekšā, – tas bija tāpat kā akmens, iesviests akā. Tikai tik ilgi šis vārds pastāvēja. Nevienš vairs neatcerējās un nedeva tālāk šo varoņu vārdus, kas kādreiz izcīnīja varenas uzvaras, ja domājam par cīņām, kādas Zemgalē bija Viesturam, – tur būtu ko atcerēties, tur būtu ko dziedāt dziesmās un stāstīt stāstos. Nekā tamlīdzīga. Latvieši nekad nav cienījuši savus vadoņus, savus prezidentus, savus ministrus, savus bīskapus, bet paturējuši šo senso tradīciju: tikai par sevi vien. Un, lūk, šinī superindividuālistiskā, šinī ieslēgtībā sevī, apmierinātībā ar sevi vien ielauzās spēks – organizēts spēks. Spēks, kuru vadīja kāds spēcīgais. Spēks, kurš šim spēcīgajam disciplinēti sekoja, darbojās un pildīja uzdevumus: karavīri, nekaravīri, kā arī pārējie. Un te dzirdam no šo ienācēju puses, ka viņi mums atnesuši kultūru. Diemžēl dažā ziņā tā ir taisnība. Lai gan arī vēl ne tad, kad šī pakļautība notika. Un šinī pakļautībā – kas bija tās spēks? Šo zemi un šos ļaudis dalīja. Gluži vienkārši - kā vienu masu, un nu šī masa, izrauta no sava individuālisma miega un labklājības izjūtas, un saspiesta klausībā kaut kur kādam kungam - muižā vai kādā citā sakopojumā. Nu mēs atrodam latviešu garamantās vārdu **kungs**. Šis kungs ir tas ienācējs. Jā, tur atmostas mūsu tradīcijas. Tur “bez saulītes vakarā” dzied barga kunga klausītāji. Barga kunga klausītāji. Jāsaka – ko negribēja, nevarēja, nemācēja, nespēja: klausīt paši savus un savējos, nu nācās klausīt svešos.

Redzam, kā šī latviešu cilšu masa sastapās ar kaut ko pilnīgi jaunu un nebijušu visā savā dzīvē. Protams, šī reakcija nebija tīkama, bet par to mums šeit nav jārunā. Šai reakcijai, neapmierinātībai, arī naidam un visam tam ir daudz visāda veida atmiņu un liecību, bet tas nemaina lietas pēc būtības. Pakļautība tik pilnīgi varēja notikt tāpēc, ka nebija nekādas garīgās rezistences. Nebija neviena, kas varētu sacīt barga kunga klausītājiem “bez saulītes vakarā”: brāļi, mostieties, brāļi, turieties, brāļi, darbojieties! Var tikai dziedāt un raudāt, jo apkopot latviešus kādai rīcībai, tas laikam būtu bijis par daudz prasīts.

Tāds mazs ieskats ir vairāk dots jums pārdomām. Kad mēs tagad tik ļoti daudz nodarbojamies paši ar sevi, ar savām īpatībām, ar savām priekšrocībām, ieiedami atkal par jaunu pasaulē un tās plašumā, mums der atcerēties arī nākotnei tās mūsu tautas īpatības, kas to lielā mērā ir veidojušas.

Ar Zemgales pakļaušanu un ar zemes nomierināšanu, lietojot vācu izteicienu, latviešu tautā iestājās viens vēsturiskās anonimitātes laikmets. Latviešu tauta pazuda

no vēstures. Tā tika reprezentēta vairs tikai kā zemnieku kārta. Tās vārds netika nosaukts trīs gadsimtus. Trīs gadsimtus notiek iekļaušana un iekausēšana katoļu baznīcā, katoļu ticībā, notiek process, kas šinī laikā sevī nesa tomēr kaut ko arī pozitīvu, ka šī vara, satvērusi visu masu vienkopus, to arī galu galā sakausēja par vienu kopību. Īstenībā latviešu tautas izcelšanās, izveidošanās no dažādajām ciltīm, klāt ieskaitot arī vēl lībiešus, – tā norisinājās šinī anonimitātes laikmetā. Šī sakausēšana bija iespējama kopējās saturētājas varas rāmjos. Pie visa šī stāvokļa vēl pozitīvu varam sacīt to, ka tas bija tomēr tāds laimīgs pavērsiens, ka mūsu tauta nebija sadalīta starp dažādiem kungiem un dažādu zemju valdniekiem. Tas nāca vēlāk, bet šinī – tapšanas laikmetā – tā atradās vienā vienvēdīgā kopumā, savienota ordeņa un bīskapu izveidotās valstu savienības rāmjos. Jau tad, kad Latgale agrāk par citām tika atrauta no šīs kopības, tūdaļ piedzīvojām atdalīšanas rūgtumu un nelaimi: atsvešinātību, kura vēl šobaltdien sevi īpatnē veidā uzrāda.

Reformācija

Tagad pievērsamies tieši **Reformācijai** un **Reformācijas laikmetam**.

Mums šajā sakarā jāizdara daži ieskati laikmeta vispārējā fonā, tāpat arī ieskati apkārtējos apstākļos XVI gs. sākumā, kādi apstākļi bijuši mūsu kaimiņiem.

Divi gadu simti - no XV gs. vidus līdz XVII gs. - bija lielu, pasaules vēsturē izšķirošu notikumu laikmets. Tā apzīmējumi ir dažādi. Ar lielām tiesībām, bez šaubām, runā par **jauniem laikiem**. Salīdzinājumā ar viduslaiku notikumiem un dzīvi, bez šaubām, šis laikmets nesa kaut ko pilnīgi jaunu. To mēdz arī saukt par **Renesanses laikmetu**, **Atdzimšanas laikmetu**, kad sevišķi grieķu emigrācija, kas plūda no pakļautās Bizantes, bēgot no turku briesmām, nesa sev līdzī vēl saglabātās senās Grieķijas tradīcijas literatūrā, filosofijā, mākslā. Beidzot tas bija arī Reformācijas laikmets – lielās garīgās sakustēšanās laikmets, kas sevī ietvēra, salīdzinot ar iepriekšējiem laikiem, kaut ko specifisku, jaunu, vēl nebijušu un iezīmēja cilvēces dzīvē lielas, būtiskas izmaiņas. Tas pilnā mērā attiecās arī uz **kristīgo Baznīcu** tās kopumā un tikpat dziļi un būtiski skāra arī mūsu tautas un **mūsu Baznīcas** dzīvi līdzī.

1453. gada 29. maijā Konstantinopole krita turku varā. Mežonīgo aziātu pulki izdzēsa vēl pēdējo senās Romas valsts, kas bija pastāvējusi 2200 gadus, atlikumu un

ievadīja strauju, spēcīgu, ilgstošu turku ekspansiju. Pakļaujot savai varai un islāmam kristīgās Balkānu tautas, turki kļuva par ilgstošu un nepārtrauktu draudu arī pārējai Eiropai un kristīgajai ticībai. Tas ļoti spilgti izpaudās arī Mārtiņa Lutera laikā.

1492. gadā kapitulēja **Granāda** – arābu un islāma varas pēdējais cietoksnis Eiropā, Spānijas dienvidos. Gandrīz 800 gadu ilgās cīņās spāņi un portugāļi bija atbrīvojuši savas zemes no pakļautības islāmam, un šinīs cīņās tā sauktie *rekonkista* – atpakaļatkarošana, atkalatkarošana – guvuši spēcīgu militāru rūdījumu un lielu kāpinājumu nacionālajā pašapziņā un kvēlajā ticības pārliecībā.

1480. gads iezīmēja vairāk nekā divi simti piecdesmit gadus ilgās tatāru varas sabrukumu Eiropas austrumos un krievu un citu turienes tautu atbrīvošanos no rupjās, mežonīgās aziātu virskundzības, paverot atkal Krievzemei kontaktu atjaunošanu ar Eiropu, līdz ar Krievijas impēriskās ekspansijas spēcīgo atjaunošanos rietumu virzienā. Te varam runāt – pretstatā tam, kā mēdz apzīmēt vācu cenšanos spiesties uz austrumiem – *drang nach Osten* – tā vēsturē ir aizmirsusi šo vienu definīciju, ka mēs no austrumu puses, no Krievijas piedzīvojām tūkstoš gadu ilgu *drang nach Westen* – spiešanos uz rietumiem. To esam izjutuši gan kā tauta, gan arī kā valsts.

Tieši šodien varam svinēt kādu neparastu jubileju. 1492. gada 12.oktobrī **Kristofors Kolumbs** izkāpa Amerikas krastā. Notika tas, ko vēsture nosaukusi – Amerikas atklāšana, patiesībā – tās atkalatklāšana, jo tā arī līdz tam nebija nepazīstama ziemeļu tautām. Vienaļcīgi ar Granādas krišanu 1492. gadā un burtiski pie tās vārtiem notika kāds necerēts, vēsturisks notikumu pagrieziens, kas ienesa milzīgi plašas izmaiņas pasaules tautu dzīvē. Spānijas valdnieki - **Kastīlijas ķēniņiene Izabella** un **Aragonijas ķēniņš Ferdinands** deva savu atbalstu dženovietim Kristoforam Kolumbam un viņa iecerētajam, pārdrošajam pasākumam – ceļojumam pāri Atlantijas okeānam, kura rezultātā Eiropai atklājās vēl neredzēti vai aizmirsti kontinenti ar to senajām, augstajām kultūrām un milzīgajām dabas bagātībām.

Tomēr līdz ar to nebūtībā iegrīma senā ilgošanās galīgi satriekt islāma varu un atbrīvot Svēto Zemi, turpinot *rekonkistu* Ziemeļāfrikā un Ēģiptē. Spānijas ķēniņiem jau bija padomā ļoti pašapzinīgā doma par došanos uz austrumiem un līdz ar Granādas krišanu un Spānijas atbrīvošanu šo karu pārnest uz Ziemeļāfriku, atbrīvojot kādreizējās kristīgās zemes no arābu virskundzības, tajā pašā laikā dodoties arī vēl tālāk gar Vidusjūras krastu uz Ēģipti un uz Palestīnu. Tā būtu kampaņa pret Maroku, tagadējo Maltu, Alžīru, Tunisu, Lībiju un Ēģipti. Kolumba ceļojums un tas jaunais, kas ar to atklājās, pilnīgi pārsedza šo nodomu un deva gluži citu virzienu visam domu gājumam un visai rīcībai.

1498. gadā pēc gadu simtiem ilgas, pakāpeniskas Āfrikas zemju un krastu iepazīšanas portugāļi, kas lēnām virzījās gar Āfrikas krastu arvien vairāk un vairāk uz leju, bija sasnieguši Āfrikas dienvidu smaili, tā saukto Labās Cerības ragu, un portugāļu jūrniece Vasko de Gama, dodoties Kolumbam pretējā virzienā, apbrauca Āfriku un sasniedza Indijas krastus – zemi, kas simtiem gadu bija vilinājusi Eiropas tautas ar pasakainajām bagātībām, ar savu eksotiku. Sakarus ar to pa sarežģītajiem starptautiskiem ceļiem savā varā bija turējuši arābi. Nu arābi tika izslēgti no šīs starpniecības un arī no izdevīgās peļņas.

Šo notikumu rezultātā Eiropas tautu dzīvē radās vēl līdz tam neapjaustas un nepārredzamas pārmaiņas tikpat saimnieciskā un politiskā, kā arī garīgā dzīvē: jaunas pieredzes, uztveres un atziņas. Pēc Konstantinopoles krišanas uz Eiropas rietumu zemēm, īpaši uz Itāliju, plūda bēgļi un emigranti no senās Grieķijas un Bizantes kultūras pasaules, glābdamies no turku zvērībām un no islāma.

Rietumeiropa atjaunojās. Padziļinājās ieskats senās Grieķijas garīgajā mantojumā, īpaši filosofijā, literatūrā, mākslā un ievadīja tā saukto Renesansi – atdzimšanu, klasiskās kultūras elementu atkal apgūšanu, atjaunošanu. Līdz ar to sekoja zinātnes un pētniecības uzplaukums.

Poļu zinātnieks **Nikolajs Koperniks** (1473–1543) bija heliocentriskās Saules sistēmas izpētītājs un ieviesējs pasaulē. Divi citi ievērojamie astronomi bija dānis **Tiho Brahe** (Tycho Brahe, 1546.–1601.) un vācu zinātnieks **Johans Keplers** (Johannes Keplers, 1571.–1630.).

Grāmatu iespiešanas māksla nāca ilgstošās un sarežģītās pārrakstīšanas vietā. Klosters bija izveidojušies tā sauktie pārrakstītāji, kur sapulcētajiem varbūt 100 mūkiem lasīja priekšā, tie rakstīja un tā pavairoja grāmatas. Cik sekmīgi tas varēja būt un cik daudz tas varēja dot? **Johans Gūtenbergs** (1394 -1468) uz XV gadsimta sliekšņa atklāja iespēju grāmatas pavairot mehāniskā ceļā, pie tam neierobežotā daudzumā. Ko tas nozīmēja, to piedzīvoja jau Reformācijas laikmets, kad polemika ticības jautājumos ļoti lielā mērā tika izvēsta ar skrejlapīņām un ar brošūriņām. Tā, kā to piedzīvojam arī mūsdienās, kad kaisa un piekaisa ar visāda veida iespieddarbiem, tā Gūtenberga izgudrojums kalpoja šādās uzskatu cīņās jau Reformācijas laikā.

1519. gadā Magelāns uzsāka savu ceļojumu apkārt zemeslodei. Priekšstati par zemeslodi, par pasauli izmainījās un jau ieguva to veidu, kādu mēs to pazīstam un saprotam, tas ir, pareizo, objektīvo lietu sakarību.

Renesanses rezultātā notika arī citas lietas. Iestājās tā sauktais pagānisma iebrukums kristīgajā ticībā. Apbrīnojami ir tas, kas arī vēl tagad pārsteidz, kad skatāmies tajā laikā celtās baznīcas, garīga satura pieminekļus, gleznojumus, ka klasiskās mitoloģijas piejaukumi kristīgajā mākslā, sižeti, kas aprobežojās cieši tikai ar Svēto Rakstu vai arī leģendu tematiem, guvuši piejaukumus no pagānisma. Piemēram, tik ļoti slavenā mākslas vieta kā Siksta kapela Vatikānā, šī atsevišķā dievkalpojuma telpa, kuras sienas un griestus gleznojis lielais mākslinieks **Mikelandželo**. Tur ir attēloti visi lielie pasaules notikumi, piemēram, pasaules radīšanas notikums alegoriskā skatījumā, bet apkārt tam novietoti pagānisko praviešu Sibillu tēli.

Humānisms bija vēl viena no šīm iezīmēm. Dziļi izglītots vīrs XVI gs. sliksnī (1466–1536) bija **Roterdamas Erasmus. Johans Roišlics (Reuchlins)** (1455–1522) – humānists un valodnieks, izdeva pirmās senebreju valodas mācību grāmatas, izdeva Jauno Derību grieķu valodā, kā arī izdeva citus – pa daļai polemiskus, pa daļai teoloģiskus, pa daļai valodnieciskus - rakstus. Spēji pieauga universitātes. Pirmās universitātes, kas bija tapušas jau XIII gs., papildinājās ar jaunām universitātēm, kuras jau plašāk izsējās pa visu Eiropu. Šie notikumi laika ziņā sakrīta, bieži un cieši arī sasaistās ar laikmetu Baznīcas vēsturē, ko apzīmējam par **Reformācijas laikmetu**.

Mārtiņš Luters

Reformācijas laikmets, pirmkārt, saistās ar **Mārtiņa Lutera** vārdu. Mēs šeit nekavēsimies pie citiem Reformācijas darbiniekiem Lutera laikā un arī pēc Lutera, – tas mūs novestu sānis un tas pārsniedz mūsu tiešo interesi Latvijas Baznīcas vēsturē.

Mārtiņš Luters dzimis **1483. gada 10. novembrī** un miris **1546. gada 18. februārī**.

Ir labi, ka šādus datus arī iegaumējam. Pēc tiem kādreiz mērījam notikumus. Šis laiks un šie Mārtiņa Lutera gadi ir ļoti spēcīgie vēstures notikumu gadi mūsu Latvijas Baznīcas vēsturē.

Viņš bija reformators, **luteriskās kristīgās Baznīcas** izpausmes ierosinātājs un viena no visizcilākajām personībām pasaules vēsturē. Par Mārtiņu Luteru ir ļoti daudz

rakstīts. Viņa dzīve un darbošanās sakrita ar jaunā laikmeta nākšanu cilvēces vēsturē, ar Renesansi, ar lielo atklājumu un garīgo sakustējumu laikmetu.

Luters cēlies no senas zemnieku cilts un baudījis labu tā laika izglītību. No 1501. līdz 1505. gadam viņš studējis Erfurtes universitātē, 1505. gadā iestājies augustīnu–eremītu klosterī Erfurtē, 1507. gadā iesvētīts par priesteri. No 1508. līdz 1509. gadam Luters lasījis morālfilosofiju, tad arī Bībeles zinātnes priekšlasījumus jaundibinātajā Vitenbergas universitātē; no 1509. līdz 1511. gadam – Erfurtes universitātē. 1512. gadā – doktora grāds; M.Luters kļuva un palika visu mūžu par profesoru Bībeles zinātnē. Luteru vārds un Bībele ir tādā īpatnīcībā, neatdalāmā sakarībā, kā mēs to arī šeit zinām – *sola Scriptura* – **tikai Svētie Raksti, sola Cristus** – **tikai Kristus**, zināmā mērā viņa darbošanās un viņa pasludinājuma vārds, ar ko Mārtiņš Luters iegājis pasaulē.

1517. gada 31. oktobrī – tas ir datums, kas jāiegaumē katrā ziņā un bez kādām ierunām – viņš piesita pie Vitenbergas pils baznīcas durvīm rakstu, kas saturēja 95 teikumus – 95 tēzes, kurās uzaicināja zinātniekus uz disputu tā sauktajā **atlaižu jautājumā**. Tagad mēdz sacīt: jā, lūk, Mārtiņš Luters iesāka Reformāciju, un šīs piesistās tēzes bija tas Reformācijas sākotnējais darbs. Tas nebija tā domāts. Bija domāts tikai dispušs šaurā lokā, pie tam jautājumā, kas nepavisam vēl nevērsās pret pastāvošo **Baznīcu** un tās esamību, bet šīs tēzes, šis notikums kļuva par tādu pēkšņu ierosinājumu, to var salīdzināt ar dzirksteli, kas iekrīt pulvermucā un izraisa milzīgu sprādzienu un milzīgu efektu. Tā šī dzirkstele pēkšņi pārvērtās par milzīgu liesmu, kas apņēma Vāciju un arī vēl citas zemes. Raksturīgi, ka Rīgā šīs tēzes kļuva zināmas jau pēc divām nedēļām. Padomājiet par tā laika satiksmi: kājām, jāšus, ratos, retāk ar kuģi. Cik ārkārtīgi liela ir bijusi ieinteresētība, cik ārkārtīgi ātri – patiesībā vēl ātrāk – pēc desmit dienām šīs tēzes Rīgā jau ir bijušas pazīstamas. Līdz ar to vēl tikai viena piebilde – Rīga un Livonija bija no pirmajām vietām, kuras dzīvi atsaucās uz ierosināto Reformācijas kustību.

Raksturojot Mārtiņu Luteru, ļoti daudz rakstījuši gan viņa piekritēji, cienītāji, apbrīnotāji, gan arī viņa pretinieki. Diemžēl Mārtiņa Luteru pretiniekos mums ir jāieskaita arī profesors Grīslis, jo viņa grāmata par Mārtiņu Luteru ir ļoti neobjektīva. Viņš ļoti būtiskas lietas nepiemin un tās lietas, kuras piemin, profesors Grīslis piemin Romas katoļu interpretācijā. Katoļi, nevarēdami panākt pie Luteru to, ko bija panākuši pie Husa, sadedzinot viņu kā ķeceru, visu laiku nepārtraukti ir pūlējušies Luteru visādā veidā diskriminēt. Un šo katoļu diskrimināciju cienījamais profesors ir pārņēmis kā

patiesību un uz tās pamata arī uzkonstruējis savu darbu, kur katoļu baznīca ir parādīta ārkārtīgā mīlestībā un iecietībā pret šo stūrgalvīgo cilvēku. Viņam ir visādā veidā mēģināts nākt pretī, bet viņš ir palicis savā stūrgalvībā ierobežots utt. Tāpat arī Lutera nāve tiek raksturota, ka cilvēkam, kas ir miris miegā no labi paēstām vakariņām, līdz ar to viņš tiek īpaši degradēts par tādu ļoti primitīvu cilvēku, lai gan pastāv dokumentēts Mārtiņa Lutera nāves brīža konstatējums. Tajā brīdī pie viņa bijuši ārsti un viņa domubiedri, arī Justs Jonass ir bijis, kas vārgajam slimniekam ļoti sekojuši. Lutens bija ļoti smagi slim. Šī slimība viņam bija jau ilgu gadu, līdz beidzot tā viņu bija pārvarējusi. Tā bija smaga nieru slimība, ar ko viņš ļoti mocījās jau, piemēram, Šmalkaldē, kad bija ieradies uz sanāksmi un tikai ar lielām mokām, savaldīdamies, viņš bija braucis uz Eislēbeni, lai samierinātu divus ķildīgos turienes zemes kungus. Mārtiņa Lutera miršanas brīdī klātesošie, ja nemaldos, tas bija Justs Jonass, viņam vēl īpaši pārjautāja: cienājamo skolotāj, vai tu paliec pie tās mācības, ko tu esi sludinājis? Uz to Lutens pavisam skaidri un gaiši atbildējis ar “jā”. Šis pārvaicājums ir atkārtots laikam divas reizes, un vienmēr ir bijusi pilnīgi skaidra, neaptumšota atbilde. Tāpat arī viņa beidzamā lūgšana, ar kuru viņš ir šķīries un miris. Tā kā šie katoļu retušējumi un visi tie diskriminācijas veidi - varētu jau tos pieminēt, bet nevajadzētu visu pataisīt par patiesību.

Tajā pašā laikā mēs varētu sacīt pret šo diskriminējošo varu un spēku ļoti daudz apsūdzību visās lietās, arī attiecībā pret Luteru. Paskatieties un izpētiet Reformācijas pirmo disputu norisi un archibīskapa, kardināla Albrehta nostāju pret Luteru un pret Reformāciju. Šis Magdeburgas un Maincas archibīskaps jau pret pašu katoļu baznīcu bija pārkāpis tās kanoniskos noteikumus. Pēc kanoniskiem noteikumiem priesteri kārta drīkstēja iesvētīt tikai no 25 gadu vecuma. 24 gadu vecumā Albrechts, kas bija Brandenburgas kūrfirsta brālis, vēl neiesvētīts par priesteri, jau panāca, ka pāvests viņu iecēla par archibīskapu un tūlīt pat, vēl pēc pāris gadiem – par kardinālu. Pie tam viņam nemaz nebija nekādas teoloģiskās izglītības. Viņš gan bija nodarbojies ar filosofiju, ar mākslas lietām, ar relikviju krāšanu, bet visa Reformācijas lieta un šīs mūku ķildas viņam likās garlaicīgas un tādas, kas kaitē atlaižu izplatīšanai, jo tā viņam bija ļoti svarīgs ienākumu avots. Līdz savam mūža vakaram viņš nesaprata, kādā laikā patiesībā ir dzīvojis, kas no viņa nostājas būtu bijis atkarīgs un kas no tā labs būtu varējis tapt. Lūk, tāda toreiz bija katoļu baznīca, nerunājot par pāvestiem, kas bija iestiguši visnetīrākajā, nekrietnākajā dzīvesveidā, kāds vien tikai toreiz bija iespējams. Veselu pusgadsimtu pirms un pēc Lutera šie kungi ir dzīvojuši tādu dzīvi,

ka ir kauns par to vispār runāt. Kāds no ievērojamajiem teologiem – un tas ir Nātans Sēderblūms, labs Luteru pētnieks, Luteru ir raksturojis tā, ka pēc apustuļa Pāvila kristīgajā pasaulē nav otra, kas **varētu būt pielīdzināms** Mārtiņam Luteram. Un tiešām, ja domājam par Luteru teoloģiju, mēs viņā dzirdam šo pašu apustuļa Pāvila degsmi Kristus un Dieva Vārda lietā.

Livonija un tās kaimiņi Reformācijas laikmetā

Viduslaiku noriets nesa sev līdzī arī radikālas izmaiņas saimnieciskajos un politiskajos apstākļos apvidos ap Baltijas jūru. Hanzas savienība, kuras aktivitāte Baltijas jūrā un tās piekrastes zemēs bija vienlaicīga ar kristianizācijas sākumiem Livonijā, pēc uzvaras pār Dāniju un pēc Štralzundes miera līguma 1370. gadā bija savas varas augstumos Baltijas jūrā. Šī tirgotāju savienība, milzīgais saimnieciskais, bet arī reizē politiskais spēks, un Lībeka, kura zināmā mērā toreiz bija Hanzas galvaspilsēta, daudz nosacīja šinī reģionā. Lībeka mums ir pazīstama no mūsu kristianizācijas sākumiem. No turienes līdzī Hanzas tirgotājiem nāca arī mūsu pirmais misionārs, vēlākais bīskaps Meinhards.

XV gadsimta nogalē Hanza sāka zaudēt savu iespaidu. Zemēs ap Baltijas jūru izveidojās citi apstākļi un radās citi spēku samēri. Blakus Dānijai, kuras iespaids vēl joprojām palika ievērojams, uz vēstures skatuves nāca valstis un spēki, kas turpmākajos gadsimtos izšķirīgi ietekmēja Baltijas jūras piekrastes zemju likteņus. Nevaram paiet garām, neielūkojoties šajos notikumos, kad mēģinām izziņāt un saprast Reformācijas kustību un politiskos notikumus Livonijā. Tāpat kā notikumi Baltijas austrumu piekrastē XII/XIII gadsimtu mijā noteica simtiem gadu uz priekšu ne vien Baltijas, bet zināmā mērā arī visas Eiropas vēsturi, tā šīs XVI/XVII gadsimtu mijas notikumi iezīmēja tautu un valstu likteņus nākošajos laikos.

Livonijas vēsturiskā situācija

Pirms pārejam pie tiešajiem **Baznīcas** dzīves notikumiem, bez jau pieminētā laikmeta raksturojuma ir nepieciešams ieskatīties mūsu zemes vēsturiskajā situācijā šajā laikmetā.

Reformācijas kustība sakrita ar viduslaiku Livonijas valsts, kas bija pastāvējusi 300 gadus, sairšanu un izbeigšanos. Tā sakrita ar politiskiem un teritoriāliem jaunveidojumiem Baltijas austrumu piekrastē Maskavijas, Polijas, Lietuvas, Dānijas un Zviedrijas savstarpējās cīņās un sacensībā par šo zemju pakļaušanu. Tāpat arī Reformācijas kustība Livonijā nav atdalāma no vispārīgās Reformācijas kustības Eiropā, īpaši Vācijā, Zviedrijā un Polijā. Livonijas sakari ar Viduseiropu, īpaši ar Vāciju, kas jau viduslaikos bija dzīvi, Reformācijas laikā kļuva vēl spēcīgāki un pastāvīgāki.

Austrumu kaimiņi

Mūsu pirmais skats pievēršas lielajiem kaimiņiem austrumos, ar kuriem saskare ir bijusi, liekas, jau vissenāk. Ļoti lielus un visai tās turpmākai attīstībai un vēstures norisei svarīgus notikumus Krievija piedzīvoja XV gs. nogalē. Pēc divarpus gadu simtiem iekšēju cīņu un sairuma 1480. gadā sabruka tatāru virsvara pār krievu zemēm - vēsturē saukts arī par *tatāru jūgu*. Nelielā Maskavas kņaziste veiklas politikas rezultātā tatāru virsvaras laikā paguva ap sevi apvienot labu tiesu sīkāko kņazistu un ar tatāru labvēlību izvirzīties par lielkņazisti.

Divarpus gadsimtus krievu zeme bija iespiesta starp citiem spēkiem - tatāru, Lietuvas un ordeņa zemju iekļautībā, nu, atbrīvodamās no tatāru virskundzības, pārgāja milzīgā ekspansijā. Un šī ekspansija lielā mērā sākās no Maskavas ar to notikumu, kuru tā maigi un mīļi krievu vēsture apzīmē, ka Maskava salasīja, sakopoja ap sevi krievu zemi; ka šī sakopošana, kuru bija izdarījis firsts Jānis Kaļita (*kaļita* ir naudasmaks), patiesībā bija notikusi ar ļoti daudzām intrigām, politiskām spēlēm un saspēlēm. Maskava centās uzturēt labas attiecības ar tatāru virsvaru un līdz ar to izspēlēt savus brāļus – citu firstu zemju īpašniekus – citu pret citu, tā vājinot viņus un ar tatāru palīdzību iegūstot varu pār šīm zemēm. Tādā veidā tā pievienoja sev šīs sīkās valstis. Viena no tām, piemēram, bija Tvera, tad bija Vladimira un visas tās sīkās firstu zemes, kuras tika iekļautas Maskavā, un Maskavas firsts dabūja lielfirsta titulu – arī no tatāru žēlastības. Lielfirsts agrākajā Krievijā gan bija goda nosaukums, un tas galvenokārt bija saistīts ar Vladimiras firsta vārdu. Kad Maskava to dabūja savā ziņā,

tad šis tituls pārgāja uz Maskavu, bet tas jau nebija priekšnieka tituls – tas nenozīmēja, kas lielfirsts būtu virskungs pār visiem pārējiem, – viņš bija tikai viens starp citiem. Tomēr ar tatāru varas izkārtojumu Maskavas lielfirsts tika pataisīts par priekšnieku visiem citiem sīkākajiem Krievijas firstiem un zināmā mērā bija tatāru ieceltais virsuzraugs pār visiem pārējiem. Tam bija jāvēro, cik kārtīgi tiek pildītas visas tatāru prasības, zīmējoties uz kontribūciju un citām tamlīdzīgām lietām.

Šis laiks no XIII līdz XV gadsimtenim bija Maskavas varas un teritorijas augšanas laiks uz citu Krievijas valstiņu rēķina.

Lielfirsta tituls kļuva pārmantojams: tas bija ne tikai priekšnieks pārējiem, bet tatāri tam piešķīra arī šo pārmantojamības raksturu, t. i., ka firstu vairs neievēlēja. Vecajā Krievijā valdīja tāda īpata demokrātija, ka firsts bija tikai ievēlētais valdnieks un viņu ievēlēja tautas sapulce, kura no amata varēja arī atcelt. Tas vēl turpinājās Pleskavā un Novgorodā, kamēr tās nebija pakļautas.

1480. gadā iekšējo cīņu un sadrumstalotības dēļ – tur bija sabrukusi tatāru virsvara – sākās šis intensīvākais Maskavas izplešanās laiks. No 1463. gada līdz 1505. gadam Maskavas lielkņaza tronī sēdēja **Ivans III**. Šis vārds mums jāpatur atmiņā, jo viņa laikā Livonija pirmoreiz atkal sajuta Krievijas uzbrukuma spēku.

1492. gadā pretī Narvai, kas ir Igaunijas austrumu punkts un kur Narvas upes kreisajā krastā bija ordeņa pils un nocietinājums, Narvas upes labajā krastā Ivans III lika uzcelt Ivangorodas cietoksni. Vēl šodien, lai gan kara laikā bija sapostīti, šie cietokšņi atkal ir atjaunoti. Tas ir viens ļoti zīmīgs un īpatējs ansamblis – viens otram pretī pāri upei stāv divi spēcīgi nocietinājumi. Protams, tas nebija domāts mierīgai līdzāspastāvēšanai – šī nepārtrauktā skatīšanās vienam uz otru. Un to jau Livonija arī piedzīvoja pēc nepilniem desmit gadiem, kad 1501. gadā kopā ar pakļautajiem tatāru pulkiem Ivana III karapulki iebruka Vidzemē, ļoti pamatīgi un spēcīgi to izpostīdami. Ordeņa mestrs Pletenbergs šo uzbrukumu pie Sericas vēl atsita.

Ivans III pakļāva Rostovu. Ir arī cita Rostova, tā tapusi daudz vēlāk, bet vecveco senkrievu centru vietā arī bija Rostova. Vladimira, Rostova, Suzdaļa – vecās pilsētas, kuras arī tagad pēc daudzkārtīgām dievnamu izpostīšanām un sagandēšanām joprojām vēl ir saglabājušas kaut ko no sava senatnīguma un, jāsaka, patiešām ir arī arhitektoniskas un mākslinieciskas liecinieces par Senkrievijas tādu kultūras uzriedu. Katrā ziņā ir ļoti interesanti redzēt arī Pleskavu un Novgorodu - šīs senpilsētas. Tām nav nekāda līdzība ar bezgaumīgajām barakām, ar kādām tagad ir pieblīvētas krievu pilsētas, tāpat kā pie mums, bet tur jūs redzat kaut ko ļoti patiesi Krievzemei īpatīgo:

neskaitāmus klosterus, daudzās baznīcas, no kurām liela daļa tīšām ir izpostītas un sagandētas, un līdz ar to patiešām ir zaudētas ļoti lielas mākslas vērtības. Tomēr vēl kaut kas ir redzams.

1478. gadā milzīgais ieguvums – Novgorodas pakļaušana. Novgoroda bija ļoti svarīgs Krievijas satiksmes logs uz Eiropu: Hanzas laikos pa šo ceļu bija tā īstā Krievijas saskarsme ar pārējo Eiropu, pie tam ļoti intensīva un, var teikt, arī ļoti kulturāla – tā savstarpējā uzticība tajos laikos, kad nebija pasta satiksmes, nebija telegrāfa, nebija saziņu, kad ticamība un uzticamība ļāva iet kravas kuģiem no šejienes uz turienes un turienes uz šejieni tikai uz norunas un godavārda rēķina. Kad krievi ieņēma Novgorodu un ieņēma visu Novgorodas zemi (Novgorodas zeme sniedzās ļoti tālu līdz pat Urāliem un līdz pat ziemeļu jūrai - Baltajai jūrai, vēlāk arī pārsniedzās pa daļai pat vēl pāri Urālu priekškalniem.), šī republika – tādā īstā republikas nozīmē – krita ar visu savu bagātību Krievijas kņaza rokās un bija pirmais lielais, tā sakot, Krievijas uzmūrējums par lielvalsti.

Tas bija 1478. gadā. Novgorodiešus izkaisīja. Notika tā sauktās deportācijas, kuras mēs esam piedzīvojuši un šausminājušies. Tā bija metode, kuru pazina jau Jānis III un tāpat citi Krievijas valdnieki: iekaroto pilsētu padarīt nekaitīgu – šo iekaroto apgabalu, lai tur nedumpojas un atkal nemeklē savu patstāvību, milzīgos pūļos un pulkos pārvietoja uz Urāliem. Protams, cilvēki gāja kājām. Nebija toreiz sarkano vagonu. Viena daļa ļaužu arī tika apkauta. Gandrīz var teikt tā: trešdaļa, trešdaļa, trešdaļa. Viena trešdaļa palika, un tā tika uzpildīta ar krievu iedzīvotājiem no Maskavijas un pat arī nekrieviem.

Tāds pats liktenis vēlāk ķēra arī Pleskavu, kas vēl bija palikusi neskarta. Tad Vjatka, kas arī bija vēl viena firsta valsts.

1485. gadā – Tvera. Tvera bija palikusi neiekļauta tanī Krievijas lielajā blāķī, tad nu tās beidzamo valdnieku tādā īpatnē krāpšanas veidā dabūja pie malas un viņa zemi iekļāva Maskavijā.

Pēc kariem ar Lietuvu 1503. gadā uz mierlīguma pamata no Lietuvas ieguva Čerņigovu, Novgorodseversku. Novgorodseverska – tā ir atkal cita Novgoroda. Tas bija pirmais Krievijas ekspansijas izpaudums pēc atbrīvošanās no pakļautības. Kazaņu pagaidām tikai uz laiku pakļāva 1487. gadā. Kazaņas pakļaušana notika vēlāk. Kā jau minēju, Ivangorodas cietoksnis, kurš bija uzcelts pretī Narvai, bija tas uzbrukuma stobrs, kas pievērsts Livonijai. Un pirmais uzbrukums tika izdarīts jau 1501. gadā.

Vēl bija kāds ļoti svarīgs notikums, kas saistās ar šo pašu Ivanu III. 1472. gadā viņš otrreiz apprecējās. Šinī otrajā laulībā viņš apņēma pēdējā Bizantes ķeizara

brāļameitu Zoiu. Tas ir grieķu vārds. Krievijā viņa dabūja Sofijas vārdu - ko nevar krieviski saprast, to krievi tūliņ pārdēvē savā veidā. Un Ivans III pieņēma par savu ģerboni Palaiologu (Paleologu) dinastijas divgalvaino ērgli. Palaiologi bija beidzamās Bizantes ķeizara dinastijas nosaukums. Viņu, beidzamo Bizantes ķeizara brāļameitu, apprecēja Ivans III un pārņēma Bizantes ģerboni – divgalvaino ērgli līdz ar pretenzijām uz Bizantes sukcesiju.

Bizante jau bija kritusi turku varā. Konstantinopole krita 1453. gadā, un nu, pēc 20 gadiem, beidzamā ķeizara brāļameita kļuva par Maskavas firsta sievu ar tā saukto ideju pūrā, ka Maskava ir Bizantes vietniece un Bizantes mantojuma turpinātāja. Tas arī jāņem vērā, jo šī pretenzija un šis ideāls vienmēr bijis visos Krievijas ķeizaru valsts laikos un arī pēc tam kā tās uzdevums: pārņemt kādreiz visu šo mantojumu arī teritoriāli.

Tā bija trešās Romas ideja. Jā, līdz ar to viņi pieņēma ideju par trešo Romu. Divas Romas bija bijušas, un nu, kad viena Roma – Konstantinopole – bija kritusi, tad Maskava bija stājusies tās vietā. Līdz ar to Krievijas galmā ienāca liela greznība, bet arī sakari tika uzņemti ar Eiropas kultūru un ar māksliniekiem. Maskavā tika celtas mūra celtnes, ja nemaldos, tad laikam arī Maskavas nocietinājumi, tā sauktie Kremļa mūri, tika celti tanī laikā.

Ivanam III sekoja dēls – Vasīlijs IV (1505–1533). Šeit ir kāda reta parādība, kas vēsturē nemaz tik bieži nav sastopama. Viņš valdīja, sava tēva līniju turpinādam. Tādā pilnā saskanībā. Mēs bieži vien piedzīvojam to, ka, valdniekiem nomainoties, iepriekšējā līnija lūzt, un jaunais valdnieks uzņem pavisam citu līniju. Tas, piemēram, ļoti spilgti parādījās tad, kad mira Katrīna II, – viņas dēls Pāvils speciāli lauza visu to, ko viņš bija mantojis no savas mātes valsts lietās, idejās un tamlīdzīgi, bet šeit bija tas, kas līdz ar to arī šī kontinuitāte radīja vienu milzīgu spēku Maskavas valsts spēka un varas pieaugumā.

1510. gadā Vasīlijs pakļāva Pleskavu, pēdējo no abām Krievijas zemēm, kurām bija dzīva saskare ar Rietumeiropu, kuras nebija pakļautas tatāru virsvarai un kurās bija īpatnā demokrātiskā iekārta. 300 ģimenes deportēja un izkaisīja pa Krieviju.

1514. gadā poļiem atņēma Smoļensku. Līdz ar šo ieguvumu Maskavijas valsts bija pienākusi cieši pie Livonijas robežas.

Rjazaņa vēl bija palikusi. Tad apcietināja ciemos ielūgto Rjazaņas kņazu un okupēja viņa valsti. Pleskava kā tāds valnis gulēja pie Livonijas robežām - nu tā bija

pievienota. Arī Smoļenska bija atņemta poļiem un Rjazana, kura bija iekšā jau Krievijas melnzemes apvidos.

Vasīlijam IV (1533–1584) sekoja Ivans IV Briesmīgais – Jānis Briesmīgais mūsu vēstures rakstos. Padomju laikos, kad mēs bijām ļoti humāni noskaņoti, tad arī šo briesmoni pārdēvēja par Bargo. Bargs ir tikai tāds stiprs, var teikt, noteikts, stingrs, bet tur nebija stingrība un noteiktība. Tur bija drausmīga, patoloģiska nežēlība, kas gāja līdzī šim cilvēkam. Krievija piedzīvoja savu nākošo lielo, milzīgo pacēlumu.

1547. gada janvārī Jānis Briesmīgais tika kronēts par ķēniņu, par caru. Ja šie bija tikai vēl lielkņazi, arī Jānis III bija lielkņazs, tad šeit jau ķēniņš, tātad, Krievijas valdniekam nu bija varas pilnība; pie tam viņš nu bija ne vairs Maskavas lielkņazs, bet Krievijas cars. Sava monstrozā rakstura, nežēlības un necilvēcības dēļ saukts par Briesmīgo.

Ārkārtīgi paplašinājās Krievijas teritorija 1552. gadā, pakļaujot Kazaņas tatāru valsti, un divus gadus vēlāk Astrahaņas valsti – abas lielās tatāru valstis. Kazaņas valsts bija Volgas vidustecē un Volgas pietekās līdz pat Urāliem, līdz Urālu dienvidu nogāzēm. Un Astrahaņas valsti – arī tatāru valsti - pakļāva 1554. gadā, tā apņēma pa daļai Ziemeļkaukāzu, pa daļai apvidus ap Volgas lejassteci. Apvidi ap Donu izveidoja kaut ko līdzīgu tādai brīvai republikai, kur krievu cilvēki bēga brīvībā no zvērībām un necilvēcībām, no Krievijas caru nežēlības un veidoja tur tā sauktos kazaku pulkus, tāpat kā ap Dņepras vidusteci Ukrainas apvidos.

Tūdaļ pēc šo divu – Kazaņas un tatāru Astrahaņas valsts pakļaušanas – 1581. gadā notika vēl trešās valsts iekļaušana – Sibīrijas tatāru valsts ar galvaspilsētu Iskeru. Arī tā tika iekļauta milzīgajā valstī Krievijas impērijā un kļuva par izejas punktu tālākai ekspansijai austrumu virzienā, kas turpinājās visu nākošo gadusimtu, un beidzot nonāca līdz Klusajam okeānam, kolonizācijas ceļā ļoti vāji apdzīvotajos apvidos pakļaujot vietējās, samērā primitīvās mednieku un zvejnieku ciltis.

Krievijas lielvalsts jau gandrīz ieguva savu izskatu. Vēlāk tas tika papildināts un paskaistināts ar pievienojumiem Eiropā un Vidusāzijā, bet tas izpletiens no Pleskavas līdz Kamčatkai – tas jau bija tapis, šis milzīgais, nekur pasaulē nepiedzīvotais teritoriālais ekspansionisms.

Tajā pašā laikā šī vara spiedās arī uz rietumiem, vienlaicīgi notika cīņas pret Lietuvas valsti, arī uzbrukumī Livonijai.

Latvijas vēsturē ar Jāņa Briesmīgā vārdu un valdīšanas laiku saistās baismīgā Livonijas izpostīšana ilgstošajos Livonijas karos, kuru sākums bija jau pirms Jāņa IV

– viņa vectēva Jāņa III laikā, kas bija uzcēlis Ivangorodu. Pēc šī iebrukuma, kas tika atsists un šī izpostīšana (1501.g.) apturēta, 1558. gadā sākās 24 gadus ilga Livonijas karš, kad Jānis jeb Ivans Briesmīgais iebruka Livonijā.

1554. gadā krievu cars uzstādīja ultimātu Livonijas ordeņa mestram, ka Krievija būs mierā tad, kad Tērbatas bīskapija nomaksās kontribūciju – vienu marku no cilvēku, ko vidzemnieki esot apņēmušies maksāt, bet kopš 1473. gada, gandrīz simts gadus, vairs nav maksājuši. Milzīgās kontribūcijas prasība sacēla šausmas Livonijā. Iedomājieties, gandrīz simts gadu no katra iedzīvotāja pa vienai markai! Ko tas nozīmēja naudā toreiz, grūti iedomāties, bet katrā ziņā tās bija neiedomājamās, milzīgas summas.

Arī ļoti interesants gājiens tā sauktajā diplomātijā, ko vēlāk Krievijas diplomātija pielietoja un ko tā pielietoja arī 1940. gadā, kad tā jutās apdraudēta no Baltijas valstu puses, jo tās noslēgušās militāru uzbrukšanas savienību pret Padomju Savienību. Apgalvojums katrā ziņā bezjēdzīgs, bet tas tika ar nopietnību uzturēts, tāpat kā šinī kontribūcijas gadījumā. Kontribūcijas maksu vēl galu galā nolaida uz 10 000 dukātu un 15 gadu ilgu mieru, bet tūdaļ bija jānomaksā 45 000 dālderu. Krievu karaspēks, kurš sastāvēja galvenokārt no tatāriem, Šigaleja vadībā iebruka Vidzemē.

24 gadus starp ordeni, krieviem, zviedriem, poļiem, leišiem notika cīņas, kas nežēlīgi izpostīja Livoniju: izlaupīšanas, iedzīvotāju apkaušanas, gūstā aizvešanas, beidzot vēl sērgas iezīmēja Livonijas bojāeju.

Krievija, neraugoties uz lielajiem panākumiem, kapitulēja Polijai un 1582. gadā ar Zapoljes mierlīgumu atteicās no tiesībām uz Vidzemi. Tas bija viens brīnums, jo krievi savā iebrukumā bija iegājuši un, tā sakot, izēduši šo zemi tā, kā izposta un izēd no iekšpuses kādu organismu vai kādu augu. Tikai piekrastes pilsētas: Rīga, Jelgava, Rēvele vēl bija palikušas neieņemtas, bet citur ieņemts un līdz nežēlībai izpostīts. Tanī pašā laikā cīņas bija notikušas arī ar Poliju, tā kā Krievija bija spiesta atzīt šos apvidus kā piederošus Polijai. Polija tanī laikā savā varā pārņēma Vidzemi.

Ordenis pēc zaudētās kaujas pie Ērgemes 1560. gadā beidza eksistēt. Pēdējais mestrs **Gothards Ketlers** 1562. gadā zvērēja uzticību Polijas–Lietuvas ķēniņam un saņēma par lēni kā hercogisti Kurzemi un Zemgali. Rīga 1561. gadā padevās Polijai, Ziemeļgaunija – Zviedrijai. Kurzemes bīskaps jau 1559. gadā pārdeva savas tiesības uz teritoriju Dānijas ķēniņam, kura brālis Magnuss mēģināja "konstruēt" Livonijas ķēniņvalsti.

Tātad Livonija bija drumstalās. Ziemeļigaunija, šis apvidus, padevās Zviedrijai. Vidzeme, arī Igaunijas dienviddaļa, kas tika dēvēta par Vidzemi – tā nāca poļu varā. Kurzeme, Zemgale bija kā patstāvīga hercogiste, bet Polijas vasaļvalsts. Hercogs bija Polijas ķēniņa vasalis. Rīga kā brīvpilsēta vēl 20 gadus turējās pati par sevi.

Ar šo iesākas pilnīgi jauns posms mūsu vēsturē, protams, ar ļoti lielu atskaņu arī Baznīcas vēsturē.

Krievijā norisinājās vēl tālākas pārmaiņas. Pēc briesmīgās Jāņa IV valdīšanas un posta, kādā bija nonākusi arī Krievija, Maskavas tronī nāca Fjodors – fiziski vārgs un garīgi aprobežots. Viņa valdīšanu iezīmēja Maskavas metropoles pacelšana par patriarchātu. Maskavas metropolīts bija Konstantinopoles patriarcha pakļautībā. 1589. gadā atceltā metropolīta Dionīsijs vietā patriarcha kārtā tika ievēlēts Ījabs (*Iov* – krieviski). Ar to Maskavas garīgais prestižs bija ļoti cēlies pāri pār Kijevu, kas atradās katoliskās valsts varā, un pāri pār Konstantinopoli, kas bija zem turku varas un iespaida. Šie bija Austrumu baznīcas lielie un svarīgie centri, protams, arī pati Konstantinopole, bet no Krievijas kristīšanas laikiem Kijeva skaitījās tāda kā Krievijas garīgā galvaspilsēta. Tagad par tādu kļuva šis spēcīgais politiskais centrs – Maskava.

Kas notika ar ordeni? Šeit ordenis sabruka, bet jau pirms tam tas bija izbeidzis savu eksistenci Austrumprūsijā.

Kā jūs zināt, ordeņa valsts bija divdaļīga – tiešā Teitoņu ordeņa valsts un šīs Teitoņu zars jeb Livonijas ordenis. Jau 1525. gadā, vēl labu laiku pirms ordeņa kapitulācijas Livonijā, Prūsijas hercogs Albrechts – Brandenburgas markgrāfs, kas bija Vācu ordeņa lielmestrs, tātad zināmā mērā valdīja arī pār Livoniju, nolika savas ordeņa lielmestra pilnvaras un kļuva par Prūsijas hercogu, arī kā Polijas valsts vasalis. Viņš bija slavenā Magdeburgas archibīskapa brālēns.

Prūsijas ordeņa daļa arī bija beigusi eksistēt. Austrumprūsiju samazināja poļu cīņas pēc varas 1430. gadā, kad ordeni sakāva poļu–leišu karaspēks pie Tannenbergas. Ordenis jau bija nācis Polijas pakļautībā, un nu beidzamais mestrs pieņēma hercoga titulu un kļuva par Polijas vasali. Līdz ar to arī pārtrūka tā saite, kas bija Livonijas ordenim ar Teitoņu ordeni.

Lietuva un Polija

Lietuvai vēl senos, jo senos laikos bija tās valdnieki, Lietuvai bija sava vēsture, un Lietuva joprojām spēcīgi turējās pretī ordeņa mēģinājumiem to pakļaut. 1382. gadā poļi par savu ķēniņieni aicināja mirušā Kazimira Lielā dēla – Ungārijas ķēniņa – meitu **Hedvigu**. Savukārt šī ķēniņiene Hedviga, saraujot savas iepriekšējās saderināšanās saites, politisku apsvērumu dēļ noprecēja Lietuvas firstu **Jagaili**, kuram piešķīra **Vladislava** vārdu un katoļu ticību. 1386. gadā notika šīs politiskās laulības, kas Poliju no samērā mazas valsts padarīja par lielvalsti, lai gan Polijas ķēniņš neskaitījās Lietuvas valdnieks, tomēr pastāvēja zināma ūnija starp abām pusēm – Poliju un Lietuvu. Lietuvas īpašumos toreiz bija apvidi - Ukrainas apgabali līdz pat Melnajai jūrai un tāpat Baltkrievijas apgabali, un arī mūsu Livonijas pakļaušanās. Arī Kurzemes hercogs īstenībā bija Lietuvas vasalis, ne tieši Polijas. Vēlāk poļi, protams, stāvokli izmainīja tā, ka faktiski arī Lietuva tika iekļauta Polijā.

Izmaiņas citās kaimiņvalstīs

Tanī pašā laikā notika ļoti lielas un būtiskas izmaiņas arī mūsu pārējos kaimiņos. Arī Zviedrija uzsāka jaunu gājumu. Tā salauza dāņu virsvaru. 1389. gadā bija noslēgta tā sauktā Kalmāras ūnija, kura atzina Dānijas valdnieku par šīs ūnijas galvu, toreiz valdīja ķēniņiene Margarieta. Tagad ķēniņiem patīk šie vecie vārdi. Tā, piemēram, Anglijas ķēniņiene pieņēmusi Elizabetes nosaukumu. Elizabete bija savā laikā Anglijas imperiālisma īstā un lielā izveidotāja. Tāpat arī Dānijas Margarieta bija tā, kura sakļāva Skandināvijas zemes – Norvēģiju, Dāniju un Zviedriju – tā sauktajā Kalmāras ūnijā, bet 1521. gadā Zviedrija atkratījās no šīs ūnijas, un valsts priekšgalā stājās jauna dinastija ar ķēniņu Gustavu I Vāsu (1523–1560). Šī ķēniņa laikā 1527. gadā Vesterosas valsts sanāksmē tika nolemts pievienoties Reformācijas kustībai un tālākās valsts sapulcēs tika pieņemta arī Zviedrijas pievēršanās evaņģēliskai ticībai. Tālākā norise mums šinī gadījumā vairs nav svarīga. Vairāk nozīmes šajā ziņā Zviedrijas vēsturē ir igauņiem, jo igauņi simts gadus ilgāk par mums ir bijuši Zviedrijas varā. Tomēr mums ļoti svarīgs vārds ir Zviedrijas ķēniņš **Gustavs II Ādolfs (1594–1632)**. 1621. gada 16. septembrī Gustavs II Ādolfs ieņēma Rīgu un līdz ar to nostiprināja Vidzemē evaņģēlisko ticību, kura bija smagi apdraudēta no

rekatolizācijas centieniem, ko mēs redzēsim nedaudz tālāk. Šī ir tāda neliela atkāpe no laika secības, bet mums būtu šis personāžs jāpazīst, lai saprastu arī tālākos notikumus mūsu vēsturē un mūsu Baznīcas vēsturē.

Reformācija Latvijā

Kā tas jau bija minēts, Reformācijas sākuma pirmās ziņas Rīgu īpatnā kārtā bija sasniegušas ļoti ātri. Tik ļoti ātri un spēcīgi, ka pēc desmit dienām Vitenbergas tēzes jau bija pazīstamas Rīgā. Tas, kā Rīga uzņēmusi šīs lietas, rāda, ka zināma rosība garīgās lietās šeit ir bijusi. Kā to jau iepriekš pieminējām, tā sajūta un nepieciešamība pēc uzlabojuma, pēc kārtības baznīcā, arī mūku un klēra dzīvē, tāpat arī pirmie mēģinājumi izglītības veicināšanā, kas jau XVI gs. pirmajos gados sāka izpausties šeit Latvijas teritorijā, tas viss rādīja, ka nav gluži tā, ka šejieni bija iegrimusi kaut kādā miegā, bet šī laikmeta rosme, kas jau lielā mērā bija Rietumeiropā, un gatavošanās uz kaut kādu apstākļu uzlabošanu – tā bija arī šeit.

Protams, katoļu kults atkal tika pastiprināts visos tajos ārišķības veidos, ar kādu katoļu baznīca mēģinājusi piesaistīt ļaužu masas pie sevis. Ja mēs varam tā salīdzināt – tas, ko tagad evaņģēliskajā baznīcā sauc par evaņģelizāciju, proti, ticības pastiprināšanu ar sludināšanu, tad katoļu baznīca arī laiku pa laikam atrada visādus jaunus kulta paņēmienus, pielūgšanas un godināšanas veidus jauniem svētajiem vai jauniem brīnumiem, tādējādi ierosinot cilvēkus uz ciešāku pieķeršanos katoļu baznīcai. Šīs lietas Reformācijas priekšvakarā arī šeit jau bija labi zināmas, un tāpēc Reformācijas kustība nāca gandrīz tādā kā sagatavotā, gaidītā zemē.

Tās īstie sākumi mūsu zemē saistās vispirms ar Rīgu un lielā mērā gandrīz arī aprobežojas tikai ar Rīgu, ar **Andreja (Andreasa) Knopkena** personu. Treptovā, Pomerānijā, jau kopš 1520. gada pastāvēja ievērojama skola, ko vadīja divi ievērojami zinātnieki un Reformācijas darbinieki – **Johans Bugenhāgens** un viņa palīgs **Andrejs Knopkens**. Johans Bugenhāgens – viens no Reformācijas darbiniekiem un Lutera līdzstrādniekiem. Treptovas skola bija ievērojams garīgās rosmes centrs. Skolu apmeklēja arī Rīgas pilsoņu dēli. 1517. gadā Jēkabs Knopkens – Rīgas domkungs – aicināja savu brāli Andreju uz Rīgu. Andrejs Knopkens te darbojās divus gadus – no 1517. līdz 1519. gadam, tad devās atkal uz Treptovu, un kļuva par spēcīgu Reformācijas piekritēju. Liekas, ka tas noticis 1520. gadā un bijis sakarā ar Lutera

rakstu par baznīcas Bābeles gūstu. Kad 1521. gadā Treptovas skolu Reformācijas ideju dēļ slēdza, Knopkens ar Bugenhāgena starpniecību saņēma Melanchtona ieteikuma rakstu un, sava jaunākā brāļa, Rīgas domkunga aicināts, 1521. gada vasarā atgriezās Rīgā agrākajā darba vietā, būdams palīgmācītājs pie izkrāvēju altāra Svētā Pētera baznīcā. Šis ieteikuma raksts ir gājis bojā. Knopkens sprediķoja evaņģēliskā garā un turēja priekšlasījumus par Vēstuli romiešiem. 1524. un 1525. gadā viņa Romiešu vēstules komentārs izdots četras reizes. Ļoti interesanti, ka tajos laikos varēja būt tāda veida izdevumi. 1522. gadā Pētera baznīcā viņš noturējis disputu evaņģēlisko un vecticīgo starpā (katoļticīgie jeb katoļu ticībai piekritīgie tika saukti par vecticīgiem), kurā bija uzstādītas 24 tēzes: taisnošana caur ticību, ne darbiem, uzbrukums visai viduslaiku atlaižu kārtībai, mirušo kultam, relikvijām un Romas vilkam, Romas antikristam – te domāts pāvests. Knopkens palika neaizskarts, lai gan Rīgā, kā vienmēr, rezidēja katoļu archibīskaps. Tas viss rāda laikmetīgo noskaņu.

Centieni ierobežot un aizkavēt Reformācijas kustību Valmieras landtāgā 1522. gadā jūlijā, kur sanāca visas zemes bruņniecība un trīs lielo pilsētu pārstāvji, bija pret prelātiem, tas ir pret garīdzniecību, un aizstāvēja savu patstāvību, tiesības vēlēt garīdzniekus. Pāvesta bullu pret Luteru landtāgs nepieņēma un nolēma atlikt visu Luteru lietu, kamēr augstākās varas – laicīgās un baznīcas - būs šo jautājumu izlēmušas. Kāpēc šīs bruņniecības kārtas jeb tie, kas nāca no ordeņa puses un pilsētas, nostājās pret garīdzniekiem, pret prelātiem - pirmkārt, pret bīskapiem un arī pret garīdzniecību? Tur bija viens ļoti materiāls aprēķins: viņu vēlēšanās atrast patstāvību, tā sakot, gūt tiesības uz zemi, kura viņiem tikai lēņu kārtā bija piešķirta lietošanā. Visu laiku starp dižciltīgajiem - muižniekiem vai bruņiniekiem - bija šī cīņa par savu īpašuma tiesību paplašināšanu uz zemi – nevis, lai būtu tikai lēņu ļaudis, kas lieto to sava mūža laikā, bet iegūtu to savā dzimtīpašumā. Tāpēc arī bija šī cīnīšanās par savām brīvībām un savām tiesībām.

Knopkens darbojās netraucēti. 1522. gadā Rāte ar abu ģilžu piekrišanu viņu iecēla par Pētera baznīcas mācītāju. Rāte bija uzņēmusies sev domkapitula tiesības. Kā jūs zināt, šinī archibīskapa valstī un tās kārtībā tiesības iecelt mācītājus bija domkapitulam - bīskapa tuvākajai padomei, bet nu Rīgas Rāte – tātad, laicīgā, administratīvā iestāde – pieņēma par Pētera draudzes mācītāju Andreju Knopkenu. Tūdaļ pēc tam viņa līdzstrādnieku **Silvestru Tegetmeijeru** (Sylvester Tegetmeyr) iecēla par otras pilsētas baznīcas – Jēkaba baznīcas – mācītāju.

Tegetmeijers, Rostokas Dombaznīcas kapelāns, 1522. gada rudenī ieradās Rīgā kārtot mantojuma lietas. Viņš bija jauns un dedzīgs, un pēc 30. novembra viņš jau sprediķoja Jēkaba baznīcā.

Archibīskaps bija nevarīgs kaut ko iebilst pret šīm iecelšanām. **Archibīskaps Jaspers Linde** (1509–1524) bija vecs un slimīgs, un pasīvs. Tātad Reformācijas aktivitātes Rīgā notika vēl archibīskapa Jaspersa Lindes dzīves laikā.

6. lekcija

1992. gada 19. oktobris

Reformācijas notikumi Latvijā

Mūsu zemei liktenīgie gadskaitļi

Pirms pievēršamies šiem notikumiem, mums ir mazliet jāiegaumē daži skaitļi. Tie ir: **1492.**, **1510.**, **1554.–1558.** un **1582.** Kādēļ šie skaitļi? Tādēļ, ka, kavējoties pie Reformācijas notikumiem mūsu zemē, stāvam zem šiem skaitļiem, tā kā zem tāda drūma, melna padebeša, jo līdztekus Reformācijai Eiropā norisinājās arī ļoti daudz politisko, militāro notikumu, kur vienās, var teikt, ugunīs dega daudzas vietas, un mūsu zeme šinī ziņā nebija izņēmums, jo bija iestājies Livonijas valsts sabrukuma laiks, un šī sabrukuma lielais veicinājums bija Krievija, kas bija atbrīvojusies no tatāru virskundzības un ar lielu enerģiju atkal uzņēmusi savu ekspansiju.

1492. gads

1492. – pirmais drauds, kad **Jānis – Ivans III** – Maskavas lielkņazs – uzcēla pretī Narvas cietoksnim un Narvas pilsētai upes otrā krastā *moskovītu* (toreiz nebija runa par Krieviju, bet par Moskoviju), Moskovijas cietoksni – Ivangorodu, ar to iezīmēdams, ka šeit ir ne tikai robeža, bet šeit ir drauds tai zemei, kas atrodas otrpus Narvas upei.

1510. gads

Nākošais skaitlis – 1510. – mums ir viens no ļoti draudošajiem atgādinājumiem. Ivana III dēls **Vasīlijs IV** pakļāva Pleskavu.

Kas ir Pleskava, to jūs, bez šaubām, zināt. Pleskava atrodas Krievijas teritorijā nedaudz uz ziemeļaustrumiem no Latvijas robežu stūra pie Veļikajas upes, kuru senā latviešu valodā sauca par Mudu – Mudas upe – un par kuru arī krievi vēl stāstīja, ka “*za rekoī veļikoi – ļetj*”, tas ir, latvieši, Latvija ir aiz šīs Veļikajas upes. Šīs upes tecējumam, kas sniedzās uz leju

gar visu mūsu Latgales robežu, – visa Latvijas, latviešu teritorija un toreiz arī Livonijas teritorija, kas ietvēra Latgali, – visgarām Latgalei piegūla klāt Pleskava, Pleskavas kņaziste. Pleskavieši arī savā laikā bruka iekšā līdz ar Novgorodu. Ar pleskaviešiem bija arī tirdzniecības sakari, bet nu Pleskava atradās lielās Krievijas varā. Un tas bija tieši pievirzītais Krievijas drauds Latgalei un arī tālākai Latvijai. 1510.gads – pirmais lielais, draudīgais atgādinājums, ka mums kaimiņos ir ļoti spēcīgs un ļoti agresīvs spēks.

1554.–1558. un 1582. gads

Nākošie skaitļi rāda jau pavisam nopietnas lietas. 1554. – Ivana III mazdēls, Vasīlija IV dēls **Jānis Briesmīgais** pieteica savu baismīgo ultimātu Tērbatas bīskapijai, par ko mēs jau runājām, tāpēc to neatkārtošu. Un 1558.gadā notika iebrukums Livonijā ar milzīgu spēku, kurā bija ļoti daudz tatāru, kas kā Krievijas pakļautie ietilpa arī armijā. Sākās drausmīgais, 24 gadus ilga Livonijas karš, kurš beidzās 1582.gadā.

Kad runāsim par mūsu vēstures datiem, tad vienmēr paturiet vērā, ka visi mūsu Reformācijas notikumi stāv šo notikumu paēnā, tā kā zem kāda melna padebeša. Jau **Reformācijas** sākums, kuru varam datēt ar 1522.gadu, ietilpst laikā, kad Pleskava jau bija krievu varā, bet Livonijas notikumi vēl risinājās savā īpatnējā norisē.

Reformācijas sākumi Rīgā

Reformācijas notikumi ļoti drīz atbalsojās Rīgā. Vitenbergas tēzes jau pēc desmit dienām bija Rīgā. Iedomājaties tā laika satiksmes apstākļus un ziņu izplatīšanās ātrumu. Tas patiesi bija pārsteidzoši ātri, un tas arī rāda, ar kādu spēku šie notikumi un šīs ziņas izplatījās. Arī pati Reformācijas kustība Rīgā sākās jau 1521.gadā. Tomēr tā nenāca no Ziemeļvācijas, no Hanzas pilsētām, ar kurām – īpaši ar Lībeku – Rīgai bija dzīva satiksme, bet, varētu sacīt, tā gluži neuzkrītoši nāca no Pomerānijas, no samērā nelielas pilsētas - Treptovas.

Reformācijas laikmeta nozīme Latvijas vēsturē

Pirms Reformācijas notikumu apskata vēl tādu mazu skatu uz priekšu – par Reformācijas laikmeta nozīmi Latvijas vēsturē, Latvijas Baznīcas vēsturē un arī visas latviešu tautas vēsturē.

Parasti mēdz domāt, ka tie ir notikumi, kas ietekmējuši ticības dzīvi. Nu, tas, bez šaubām, ir pareizi, bet Reformācijas notikumiem latviešu tautā ir vēl kāda cita - ļoti dziļa un ļoti būtiska nozīme, kāds pavērsiens latviešu tautas garīgajā dzīvē.

Kopš iekarošanas un šejienes cilšu pakļaušanas visus trīs gadu simtus Baltijas, respektīvi, Latvijas vēsture un līdz ar to arī tās Baznīcas vēsture bija vienīgi nelielās iekarotāju, pakļāvēju virskārtas – vācu bruņniecības, vācu garīdzniecības, vācu pilsonības vēsture, tāpat kā līdzī atvestā kultūra un politiskā rosme, kura bija tikai šīs vienas plānās virskārtas priekšrocība un daļa.

Ar Reformācijas laikmetu un vēsturiskās anonimitātes iziršanu un pakļauto tautu izniršanu no šīs anonimitātes zemnieku kārtā, iegūdamā latviešu tautas un igauņu tautas nosaukumus, uzsāka ļoti lēno, bet tomēr drošo iekļaušanās procesu vispārējā Eiropas tautu vēsturē un kultūras dzīvē. Līdz šim nemaz īsti nepazīta kā tauta, bet visur dēvēta tikai par zemnieku kārtu atšķirībā no valdošās virskārtas, kura ilgstoši un konsekventi uzturēja pilnīgu aparteīdu. Tas atturēja pakļauto zemnieku kārtu no jebkāda kultūras progresa. Reformācijas kustības rezultātā pavērsās pirmā spraudziņa šīs kārtas augšupejai.

Mārtiņš Luters savā cīņā par ticības dzīves skaidrošanu un ticības nostiprināšanu izcēla Svēto Rakstu ārkārtīgi lielo nozīmi tautas garīgajā dzīvē. Svēto Rakstu pazīšana, lasīšana, izskaidrošana tautas valodā, tāpat arī dievkalpojumu noturēšana, garīgo dziesmu dziedāšana tautas valodā pašā vācu tautā ienesa milzīgu kultūras apvērsumu, kad vācu tauta, kurai jau bija zināma rakstība, bija zināmi visi šie kultūras sākumi, ieguva milzīgu impulsu, kas to pacēla citu tautu starpā. Šī Mārtiņa Lutera prasība pēc Dieva Vārda tautas valodā gāja Reformācijas kustībai visur līdzī.

Un tā, ienesot un īstenojot Reformācijas idejas Baltijā, tūdaļ radās nepieciešamība sprediķot un dziedāt ne tikai vācu, bet arī nevācu valodā. Lietoja

apzīmējumus, kādi tie toreiz bija, zīmējoties uz šīm tautām. To pa daļai jau bija darījuši mūki, sprediķodami nevācu valodā šur un tur, zināmā mērā, slinko, laisko priesteru vietā, kuriem šīs lietas lāga nevedās, un viņi labprāt "pameta" šīs darīšanas mūkiem. Dzirdam, ka Rīgā arī ir bijusi kaut kāda mūku uzturēta apmācība – skola tā sauktajiem nevāciem. Bija nepieciešamība pēc sprediķošanas šajā nevācu valodā. Šai mēmajai nevācu valodai bija jāizveido alfabēts, kaut visai nepilnīgs, bet, lai nelatviešu mācītāji kaut kā varētu orientēties jaunajos apstākļos, nolasītu Svēto Rakstu teikumus, liturģiju un liktu draudzei dziedāt kristīgās, garīgās dziesmas šinī valodā. Alfabēts – augstākās garīgās kultūras kāpņu pirmais pakāpiens. Latvieši un igauņi ar to iznāca no savas mēmās vēsturiskās anonimitātes un sīkstā pretestību cīņā pamazām, bet noteikti kāpa augšup. Vienai iekarotāju - pakļāvēju vēsturei līdztekus tapa vēl otra – vietējās pamattautas vēsture un arī tās Baznīcas vēsture. Ar šādu priekšskatījumu mēs ieejam Latvijas Baznīcas vēsturē Reformācijas laikā.

Latvijas Baznīcas vēsture Reformācijas laikā

Kā jau minēju, Reformācijas notikumi ļoti drīz atbalsojās Rīgā, un Reformācijas kustība vai sakustinājums uz Rīgu nāca ne no tām pilsētām, ar kurām uzturēja dzīvu tirdzniecību, bet gan no samērā neievērojamas vietas, no patālas provinces vācu zemēs – no Pomerānijas, no **Treptovas** (*Treptow*). Treptovā atradās kāda ievērojama pilsētas skola. Šo skolu vadīja **Johans Bugenhāgens** – ievērojams zinātnieks un pārliecināts Reformācijas piekritējs, tuvs **Mārtiņa Luteru** un **Melanhtona** draugs. Starp citu, 1525.gadā viņš laulājies Luteru. No tā redzams, cik tuva draudzības saite viņiem bijusi. Bugenhāgena palīgs bija **Andrejs Knopkens**. Šo vārdu ir jāpatur vērā, jo ar to saistās mūsu **luteriskās Baznīcas** sākums Latvijā. Andrejs Knopkens – izglītots vīrs, kas bija studējis, liekas, Ingolštātē un Frankfurtē pie Oderas chumanitārās zinātnes, arī patristiku un kas bija sarakstījis ar **Roterdamas Erasmu** – toreiz ļoti ievērojamo zinātnieku un chumānistu, kurš lielā mērā piedeva savam laikmetam arī īpato izglītības virzienu. Andrejs Knopkens, kas darbojās Rīgā no 1517.gada līdz 1519.gadam, bija ieradies no Treptovas. Viņš strādājis par kapelānu **pie izkrāvēju brālības** altāra Pētera baznīcā. Izkrāvēju brālība bija latviešu organizācija. Pēc tam Knopkens atkal atgriezās Treptovā. Kad Kamīnas bīskapa koadjutors Treptovas skolu Reformācijas ideju dēļ slēdza, Knopkens ar

Bugenhāgena starpniecību, saņēmis Melanhtona ieteikuma rakstu, sava jaunākā brāļa Jēkaba Knopkena – Rīgas domkapitula locekļa – aicināts, līdz ar vairākiem jauniem vidzemniekiem, skolas audzēkņiem, atkal atgriezās Rīgā, savā agrākajā darbavietā Pētera baznīcā. Rīgā viņš iemantoja daudz draugu sava laipnā rakstura dēļ. Viņš sprediķoja evaņģēliskā garā, liekas, privātās telpās un turēja priekšlasījumus par Romiešu vēstuli. Viņa komentārs par Romiešu vēstuli latīņu valodā 1524. un 1525.gadā iespiests četras reizes. Tas rāda, cik ievērojams toreizējiem laikiem šis komentārs ir bijis. Knopkens no Rātes dabūja atļauju noturēt disputu.

Tagad mēģiniet izsekot divām tādām līnijām. Rīga bija katoļu archibīskapa rezidence, galvaspilsēta. Visas garīgās lietas vēl lielākā mērā, kā visur citur, taču atradās Rīgas archibīskapa tiešā uzraudzībā un pārziņā. Tomēr Knopkens dabūja atļauju no Rātes, no pilsētas valdes 1522.gada 12.jūnijā noturēt Pētera baznīcā disputu ar mūkiem ticības jautājumos par 24 tēzēm, asi kritizējot katoļu baznīcas iekārtu un mācību.

Šeit citēšu dažas no Knopkena tēzēm, kas ir atrodamas profesora L.Adamoviča grāmatā “Kristīgās Baznīcas vēsture” (225. lpp.). No šīm tēzēm var spriest arī par viņa uzskatiem.

VII tēze: Kas tic, tas dabūs taisnojošo garu, kurš pārvērš mūsu dziņas, tā ka mēs izpildām bauslību: nevis ar darbu liekulību, bet ar sirdsprātu un no sirds [loti evaņģēliska tēze], jo bauslība ir garīga.

X tēze: Ticīgie ir taisni nevis ar savu, tas ir ar darbu, taisnību, bet ar taisnību, ko Dievs sniedz caur Kristu savā žēlastībā bez mūsu nopelna. Tādēļ ar darbiem nevar nākt pie Dieva, nedz Viņu salabināt, bet nākt pie Viņa ar ticību, kas vēlāk top redzama caur mīlestību darbos. Jo ticīgiem ir dota vara tikt par Dieva bērniem, nevis darbu darītājiem (sk. Romiešu vēstules 10,3; 3,12).

XIV tēze: Pastarā tiesā Kristus neatdzīs nekādu (ārēju) dievbijību, nekādu māņticīgu gavēni, nekādas mūžīgas dziesmas, ne aizlūdzēju Olimpu, ne memorijas, brālības, dalību labos darbos, ne indulgencijas (atlaižas), ne vikāriju dibinājumus, ne tempļu un altāru celšanu, ne svētceļojumus, bet mīlestības darbus, kas izriet no ticības (sk. Rom.7,4).

[Tātad, sīki uzskaitīti visi katoļu tik svarīgie svēttapšanas darbi.]

XVIII tēze [loti asa]: Romas vilks ir aptumšojis Kristus slavu ar savu vārdu, apgalvo nekaunīgā kārtā, ka viņš esot klints, Pētera vietnieks un baznīcas galva un, izrāvis Evaņģēliju no cilvēku sirdīm, sēd Dieva svētnīcā kā ”izpostīšanas negantība”

(antikrists), it kā būtu lielāks grēks noziegties pret viņu nekā pret Dieva bausli (sk.Rom.12,4).

XX tēze: Kristus negrib, ka viņa mācekļi tēlotu valdnieku lomas un lietotu varmācību pret avīm, kas izpirktas Viņa asinīm. Kristus atzīst par apustuļu pēcnācējiem tikai kalpotājus, kam viņš aizliedzis būt par valdniekiem (sk. Rom.12,17).

XXII tēze: Lai trīs Romas antikrists, kas citu priekšā piesavinājies Dieva kalpa titulu, un tomēr nemaz kā tāds neizturas, jo viņš tikko pielaiž ķeizara majestāti skūpstīt viņa netūrās, mūžīgās podagras cienīgās kājas un nolādē Viņu, ko Dievs atzinis par savu kalpu (Rom.13,2) un apkrauj lāstiem (sk.Rom.13,4).

Nu, asāk jau nevar par to, kas te ir teikts.

Tomēr ļoti savādi ir tas, ka, neraugoties uz šo aso cīņas pieteikumu, Knopkens palika neaizskarts. Tas bija Rīgas Rātes nostājas dēļ, kur viņš jau bija iemantojis draugus, un vecā, slimīgā archibīskapa **Jaspera Lindes** pasivitātes dēļ. Jaspers Linde jau bija tuvu savai nāvei, viņš mira 1524.gadā, nekādā veidā nevarēdams un arī lāga nespēdams turēties un nostāties pretī šai jaunajai kustībai, kas aizrāva cilvēkus.

1522.gada rudenī Rīgā kārtot savas mantojuma lietas ieradās kāds jauns, dedzīgs priesteris no Rostokas, Dieva Vārda un Luterā mācības sludinātājs, maģistrs **Silvestrs Tegetmeijers**. Viņš ātri guva piekrišanu, tā kā jau 30.novembrī - 1.adventā (Ievērojiet, ka Knopkens savu disputu turēja jūlijā Pētera baznīcā.) Tegetmeijers sāka sprediķot Jēkaba baznīcā.

Rāte ar pilsoņu piekrišanu 1522.gada oktobrī Knopkenu iecēla par mācītāju Pētera baznīcā. Iestājsprediķis notika 1522.gada 23.oktobrī.

Šīs abas iecelšanas, ko izdarīja Rāte, – Knopkena un Tegetmeijera iecelšana bija tieša iejaukšanās archibīskapa tiesībās un kompetencē, kura domkapitulam piekrita tiesības iecelt mācītājus. Archibīskaps bija pilnīgi nevarīgs pret šādu patvaļu. Jau bija sākušies zākājumi un uzbrukumi mūkiem, Aizputes klosteri pa daļai jau bija izpostīti. 1523.gadā divi Rīgas minorītu klostera mūki, sava priekšnieka sūtīti, devās uz Romu un arī pie ķeizara lūgt palīdzību nekārtību novēršanai. Tas palika bez panākumiem. Tie atgriezās Rīgā, neko nepanākuši. Taisni otrādi – viņi dabūja piedzīvot lielas nepatīkšanas: Bomhofers tika apcietināts un viņam draudēja pat nāvessods par valsts nodevību toreizējā skatījumā, bet viņš tika cauri ar cietumu, vēlāk viņš arī aizceļoja.

Rīgas Rātes izdarītā mācītāju iecelšana iezīmēja pilnīgi jauna stāvokļa izveidošanos Baznīcas iekārtā un dzīvē – tās atkarību vai pakārtotību laicīgai varai, kas sevišķi spilgti izveidojās Reformācijas zemēs Vācijā, arī ar iejaukšanos baznīcas iekšējās lietās. Vācijā šīs lietas notika no vienas vietas, kad baznīcas pārvaldes lietas nāca vietējā valdnieka kancelejas izkārtojumā, kad vispār arī bīskapa amats vairs nepastāvēja, un tā sauktie baznīcas augstākie priekšnieki – superintendenti – bija valdnieka iecelti un no viņa zināmā mērā arī atkarīgi kā valdnieka ierēdņi.

Šajā laikā notika arī Rīgas tiešais sakars un sarakstīšanās ar **Luteru. Johans Lomillers** 1517.gadā bija archibīskapa sekretārs, no 1520.gada – Rīgas Rātes rakstvedis. 1522.gada augustā, tātad, pēc Knopkena disputa viņš rakstīja Luteram ļoti glaimīgu, var teikt, cildinošu vēstuli - “Aicinātajam Kristus apustulim, svētajam draugam”. Nu, uzrunas vārdi ir ļoti augsti celti. Lomillers ziņoja, ka šī tālā, nomaļā ziemeļu zeme – kristīgai pasaulei tikpat kā nepazīstama – arī pieķeras ticībai un tīrai mācībai. Ļoti pozitīvi vērtējis Knopkena darbu, bet kaut kas ir arī pārspīlēts un lietas nostādītas tā, ka visa šī zeme jau būtu atvērusies Reformācijai, ieskaitot arī ordeni, - kas nu bija drusciņ tiešām par tālu grābts – tāds stāvoklis vēl nebija.

Luters atbildēja tikai pēc gada – 1523.gada novembrī ar iespiestu apkārtrakstu “Izredzētajiem, mīļajiem Dieva draugiem, visiem kristīgajiem Rīgā, Rēvelē un Tērbatā - Livonijā, maniem mīļajiem draugiem un brāļiem Kristū”. Luters izteica atzinību rīdziniekiem par viņu ticību un deva garīgas pamācības.

Uz vēstuli atbildēja Rīgas Rāte “visas Rīgas kristīgās baznīcas vārdā”, sirsnīgi pateicās un izlūdās joprojām viņa padomu un aizlūgšanas Rīgas baznīcai. Nepārstāstīšu šeit visu saturu, tas pats par sevi ir interesants, bet tas aizņemtu daudz laika.

Jau 1524.gadā Luters atbildēja Rīgas Rātei, nosūtidams 127. Psalmā komentāru “Ja Dievs pilsētu neapsargā, tad sargi ir velti nomodā”, un izteica rūpes par skolu darbu, par garīdznieku materiālā stāvokļa nenokārtotību Vācijā un garīgas pamācības. Var redzēt – Luters šinī gadījumā bija iegājis tādās ļoti praktiskās lietās, skolu iekārtojuma jautājumā. Šeit viņš, bez šaubām, kavējās pie Vācijas apstākļiem un lietām, kas tur būtu nokārtojamas, un tāpat arī par tā saukto materiālā stāvokļa nenokārtotību garīdzniekiem, itin plaši raksturodams to, ka laicīgās varas rūpes par garīdzniekiem esot ļoti nekārtīgas un trūcīgas, tā kā viņiem jādzīvo badā vai jāmeklē sev citāda veida iztika.

Ļoti interesanti bija šie simptomi, kuri vēlāk arī parādījās pie dažām citām lietām, ka Reformācija, tā sakot, dzēsa dažas tādas lietas, kuras katoļu baznīca bija uzskatījusi gandrīz kā ticības un kulta pienākumus un ar kurām tā tomēr bija varējusi jautājumus risināt. Nu tā bija iekļuvusi tādā individuālās labprātības sfērā, un šī individuālā labprātība vienmēr meklē aizbaidināties pret visādiem šāda veida pienākumiem - kā labdarības darbiem, kā arī, teiksim, uzturēšanām. Vēlāk visai vēsturei cauri mēs to arī redzam, cik daudz bija cīnīšanās – arī zviedriem, arī visiem citiem – ar patroniem, kuru rīcībā un aprūpē bija dievnami un skolas, ka viņi šinīs lietās bija kūtri, negribīgi un šīs lietas nemaz neņēma vērā. Jau šeit redzam šo iezīmi, kas vēlāk arvien vairāk sevi atklāja.

Lutera pirmās vēstules noslēgumā pēc ticības un kristīgās dzīves jautājumu apceres ir kāda piezīme. Tāda īpata piezīme. Kad viņš ir visāda veida garīgos padomus devis, kas ir tādā praktiskā nozīmē, tad viņš vēl piestarpina klāt un saka, ka visos citos kulta un morālās dzīves jautājumos jāgriežas pie vietējām autoritātēm. Tāds ļoti divdomīgs padoms, saprotams gandrīz tā, ka kulta lietām arī būtu jābūt atkarīgām no kārtojumiem, kādi būtu nākuši no ārējām varām.

Lutera raksti, bez šaubām, ļoti stiprināja evaņģēliski noskaņotos. Dedzīgie sprediķi, īpaši Tegetmeijera, pret katoļu mācību un kultu sakarsēja prātus.

1524.gada martā Rātes rokās nāca Bomhofera, kas bija viens no sūtņiem, kuri bija braukuši meklēt palīdzību pie pāvesta, vēstule savam ordeņa priekšniekam Vidzemē ar plāniem plašām represijām īpaši pret Rīgu. Tādas bija paredzētas pret jauno kustību un tās dalībniekiem. Šī pārķertā vēstule ļoti satrauca un radīja nemieru Rīgas Rātei īpaši un arī rīdziniekiem vispār, un rīdzinieku dusmas izvērtās tā sauktajos **bilžu grautiņos**. 1524.gada 6.martā notika uzbrukums franciskāņu klosterim. Daļa izlaupīto grāmatu nonāca Rātes īpašumā.

Rīgas pilsētas ievērojamā bibliotēka tās seno rakstu fondos glabāja daļu šo lietu, kas bija pārņemtas no Rīgas klosteriem, bet lielajā ugunsgrēkā, kad Rīga beidzamā kara laikā dega, tad sadega Rātsnams ar visu to, kas tur bija iekšā, - laikam tikai kāda neliela daļa ir izglābta.

10. martā notika īsts grautiņš. Pulks jaunāko **melngalvju** (Melngalvji bija tirgoņu brālība, **neprecēto tirgoņu brālība**, un šiem melngalvjiem Pētera baznīcā bija altāris, jo katrai šādai brālībai bija savs altāris, pie kura notika viņu īpašie dievkalpojumi vai aizlūgumi.) izpostīja Pētera baznīcā šo savas brālības altāri. Šim piemēram radās sekotāji. Satraukts pūlis ielauzās Pētera un Jēkaba baznīcās un

izpostīja visas kapličas un blakusaltārus, izlauza iemūrētās relikvijas, sadragāja Marijas un citu svēto attēlojumus, tos sanesa un sadedzināja uz Kubes kalna tagadējās Esplanādes vietā.

Nedēļu vēlāk, 16.martā, Pētera un Jēkaba baznīcas tīrīja no pāvesta gružiem – kā toreiz teica – vēlreiz.

Parastā priesteru procesija Lielajā piektdienā, 25.martā, sakāpināja uztraukumu vēl vairāk, un 26.martā, Klusajā sestdienā, pūlis Tegetmeijera vadībā ielauzās Doma baznīcā un to izdemolēja. Lai novērstu iespējamo nemieru izcelšanos un asinsizliešanu (jau bija notikuši uzbrukumi franciskānietēm), Rāte 2.aprīļa agrā rītā izraidīja no pilsētas visus franciskāņus, kurus uzskatīja par nemiera izcelšanās vaininiekiem, jo Bomhofera sūdzība pie pāvesta un represiju draudi bija nākuši no franciskāņu puses.

4.maijā – atkal procesiju dienā – izraidīja arī visus priesterus.

Nenoskaidrotos apstākļos vēl augustā Doma baznīcā tika saskaldītas kapu plāksnes un demolēta archibīskapa kapavieta.

Tā kā arī latviešu organizācijām bija savas kulta vietas (izkrāvēju brālībai bija altāris Pētera baznīcā), tad arī latvieši, bez šaubām, būs aktīvi piedalījušies šajās demolēšanās un nemieros, līdz ar to vēsturē ierakstīdami arī savu vārdu.

1524. gada 29. jūnijā mirušā archibīskapa Jaspēra Lindes vietā par Rīgas archibīskapu pāvests nozīmēja **Jāni VII Blankenfeldu**. Viņa asā, nepārdomātā varas politika apstākļos vēl vairāk saasināja. Lai nodrošinātu sev bruņniecības, tas ir ordeņa, atbalstu, viņš archidiacēzes vasaļiem piešķīra patronāta tiesības viņu muižu baznīcām, kas stipri atvieglāja pāreju uz Reformāciju laukos. Reformācija laukos ieviesās ļoti lēni un vāji. Ir ziņas par sprediķotājiem Koknesē, Straupē un vēl šur tur.

Bija radies viens apstāklis ar divējādu nozīmi. Kā jūs zināt, archibīskaps bija arī zemes kungs, tās laicīgais valdnieks. Un viņam bija pakļautie vasaļi, t.i., bruņniecība – vēlāk tapuši par muižniekiem, kas par savu kalpošanu virskungam saņēma lietošanā muižas un īpašumus, bet kuri pēc viņu nāves pārgāja atkal citās rokās. Un tāpat arī draudzū lietās viņi nebija patstāvīgi. Nu Blankenfelds piešķīra **patronāta** tiesības šiem saviem vasaļiem, ka vietējais zemes īpašnieks – vēlākais muižnieks, pagaidām bruņinieks, vietējais zemes īpašnieks drīkst izvēlē un noteikt mācītāju savas muižas robežās esošajās baznīcās un draudzēs. Tas bija tā sauktā patronāta sākums, ko vēlāk Reformācija arī pārņēma līdzīgi un kas izveidoja ļoti īpatni, latviešiem patiesībā ļoti smagu un netīkamu stāvokli baznīcā. Piemēram, līdz pat

Pirmajam pasaules karam pastāvēja patronāta tiesības un muižniekiem bija tiesības baznīcās iecelt mācītājus. Vairāku tūkstošu draudzes locekļu lielā draudze – nespēcīga kaut ko vēlēties; muižkungs pats nosaka, kas būs mācītājs. Protams, tas bija viņa labs draugs, arī viņa ciltij piederīgais vācietis. Un tanī laikā, kad jau sāka rasties arī latviešu tautības mācītāji vai kad latvieši paši gribēja izvēlēties savu kandidātu no vācu mācītāju vidus, tas parasti viņiem netika ļauts, un tas radīja smagus konfliktus, kā to redzēsim, XIX gs., arī XX gs. sākumā.

Otra lieta bija tā, ka archibīskapa vara tika ļoti ierobežota arī garīgajās lietās. Blankenfelds, meklēdams atbalstu un aizmuguri pie muižniecības, atteicās no savas virskundzības pār Rīgu, par vienīgo virskungu Rīgā un tāpat lielā mērā arī Livonijā atzīdams ordeni. Tā bija gadu simtiem ilgā cīņa, ka ordenis, kuru bīskaps bija dibinājis kā savu ieroci un atbalstu, bija bīskapam "uzmeties plecos" un nepārtrauktajās cīņās meklēja iegūt varu pār Rīgu. Tas bija tas svarīgākais, vērtīgākais objekts visā politiskajā cīņā. Vairāk vai mazāk, ja arī tiesības ordenim tika piešķirtas daļēji, tad tomēr virskungs – Rīgas virskungs – bija Rīgas archibīskaps. Blankenfelds no šīm virstiesībām atteicās ordenim par labu.

Tajā pašā laikā bija kāds notikums, kas pašu ordeni ļoti smagi satricināja, un arī ordeņa mestra stāvoklis kļuva ļoti sarežģīts. 1525.gadā visā šinī notikumu mutulī Vācu ordeņa lielmestrs, kas rezidēja Karalaučos Prūsijā, nolika savu virsmestra titulu un tiesības un sekularizēja ordeni - tam tika dzēsts garīgās organizācijas stāvoklis. Ordeņa zemes kļuva par laicīgu valsti, un virsmestrs, lielmestrs **Albrechts** kļuva par pirmo Prūsijas hercogu, tajā pašā laikā būdams Polijas ķēniņa vasalis.

Šis Prūsijas hercoga, Vācu ordeņa lielmestra, solis ļoti sarežģīja Livonijas ordeņa mestra un Livonijas ordeņa stāvokli. Stādieties priekšā Igauniju un Latviju, un ar mazu, mazu pārtraukumu pie jūras (patiesībā tā pārtraukuma nebija, jo Palanga nebija Lietuvā), caur Palangu savienojās šīs zemes ar Austrumprūsiju. Pēc Tannenbergas kaujas 1430.gadā ordenim bija palikusi vairs tikai puse no tā zemēm, tā sauktā Austrumprūsija ar Karalaučiem. Nu šī Austrumprūsija kļuva par laicīgu valsti un atdalījās. Ordenis sadalījās, jo Livonijas ordenis bija Vācu ordeņa viens zars. Livonijas ordeņa mestrs Pletenbergs, jau pavecs septiņdesmitgadīgs vīrs bija ļoti lielās grūtībās un spīlēs. Viņam gan vēl lika priekšā, ka viņš arī varētu darīt pēc Albrehta parauga un pārvērst Livonijas ordeņa zemes par hercogisti. Tomēr viņš no tā atteicās sava vecuma dēļ, bet ļoti lielas grūtības palika arī visādā citādā veidā. Viņš ieguva

Vācijas valsts firsta tiesības, kas gan tikai teorētiski deva zināmu nodrošinājumu no Vācijas valsts puses. Vācijas valsts firsts bija tikai Rīgas archibīskaps. Ordenis tāds nebija. Šinī katastrofas laikā ordenis par tādu kļuva. Pletenbergs palika vecajā ticībā, bet viņš bija cilvēks ar zināmu toleranci, garīgajās lietās un to kārtojumos neiejaucās.

Runājot par maldu mācībām tā laika Latvijas Baznīcas vēsturē jāsaka, ka, lai gan saites ar seno kārtību bija sarautas, tomēr sektantisma un ekstātisma sludinātāju, orākulu bija maz. Nevar sacīt, ka Latvijas teritorijā viņiem būtu bijuši kādi lieli panākumi vai ka tādas kustības, kādas Vācijā iezīmējās ar tā sauktajiem atkalkristītājiem, jūsmoni un ekstrēmisti, vai arī pievēršanās jau bijušajām ķecerībām, valdiešiem un tamlīdzīgām, būtu novērotas. Vienīgais tāds, par kuru varētu runāt, bija kažoku meistars **Melchiors Hofmans**, kas bija ieradies Baltijā un šeit arī uzstājies - gan Rīgā, gan tāpat arī igauņu pusē - ar saviem sludinājumiem. Viņš cilvēkus pa daļai bija aizrāvis, bet bez kādiem paliekamiem panākumiem un drīz tika arī izraidīts.

Līdz ar to sāka rasties un iezīmēties baznīcas pirmās organizācijas ārējās iezīmes, kuras diktēja pati dzīve. 1524. gada 24. martā, tātad, īsi pirms grautiņu sākuma pie Pētera baznīcas, nodibināja tā saukto **nabagu lādi**. Izklusās diezgan drūmi, bet tas bija tāds kristīgās palīdzības, sociālās palīdzības vai diakonijas sākums. Kādēļ tas bija vajadzīgs? Protams, trūcīgo, apgādājamo, nespējīgo netrūka. Kā tie tika apgādāti katoļu laikos? Katoļu laikos viņu apgāde bija, zināmā mērā, individuāla. Pa lielākai daļai tā saistījās ar klosteriem, kad klosteri no saviem līdzekļiem vai ienākumiem deva parasto pabalstu, ko trūcīgie saņēma pie baznīcām un klosteriem. Tas notika bez kādas īpašas sistēmas.

Ļoti raksturīga ir viena lieta, ko tūdaļ nomanām šeit tāpat, kā tas notika arī Vitenbergā, ka līdz ar katoļu garīgās saimniecības sagrūšanu notika ļoti būtiskas izmaiņas un grūtumi, šīs lietas organizējot. Mārtiņš Luters pats žēlojās, šķendējās un bārās, ka pilsoņi – kristīgie draudzes locekļi – briesmīgi kūtri nomaksā tos pāris grašus, kas būtu vajadzīgi vispārējam garīgam darbam un baznīcas uzturēšanai. Turpretī katoļu laikos viņi bija bagātīgi nesuši lielus ziedojumus par visām vajadzīgajām, teiksim, Mišām un devuši visādus, citādus maksājumus baznīcai. Tā, savukārt, bija varējusi ļoti labi ar šiem līdzekļiem grozīties.

Nu, ko mēs varam darīt un teikt? Tas neiederas, protams, šinī kursā, bet tas iederas dzīves lietu vērošanā. Mēs kaut ko no tām lietām arī joprojām esam mantojuši. Cik ļoti grūti ir ziedot baznīcai to latu! Tajā pašā laikā visām citām dzīves izdarībām varētu ar pilnu sauju bērt un dot, bet baznīcai kaut kā – tā taču garīga iestāde – tai kaut kā no gara jāpārtiek. Apmēram tā.

Un te nu ir arī viena no Reformācijas blakusparādībām: šī kristīgā cilvēka brīvība pēkšņi parādās tādā virzienā, ka viņš ir brīvs arī no visām saistībām, no visiem pienākumiem. Vācijā tas izpaudās ekstrēmā veidā, kad zemnieki sajuta, ka viņi bija brīvi arī no kungiem, no visas virsvaras un cēlās lielajā **zemnieku karā**. Jā, tās lietas liek daudz ko domāt. Vai ir tā, ka garīgās lietas cilvēkiem ir tās primārās, ja tās atstājam viņu pašu izšķiršanā?

Tātad, pie Pētera baznīcas bija nodibināta šī trūkumcietēju un nespējnieku apgāde, kuras ienākumi nāca galvenokārt no ziedojumiem un novēlējumiem, kas agrāk bija domāti katoļu baznīcas iestādījumiem. Šī sociālā palīdzība bija tās palīdzības vietā, ko katoļu laikos trūcīgie saņēma pie baznīcām un klosteriem. Šo kasi pārzināja septiņi vīri: divi pārstāvji no pilsētas valdes – no Rātes, divi pārstāvji no Lielās ģildes, divi no Mazās ģildes un viens pārstāvis no izkrāvēju brālības. **Izkrāvēju brālība** bija latviešu strādnieku brālība. Un šīs izkrāvēju brālības nozīmētais delegāts pie šīs kases pārziņas bija **Jēkabs Celle**. Tā kā šī brālība bija latviešu brālība, var domāt, ka viņš arī bija kāds no latviešiem, bet pēc viena gada pārvalde pārstāvi no izkrāvējiem vairs neuzņēma. Mēs nezinām – kādēļ. Tomēr vēlākos gados ļoti noteikti parādījās norobežošanās no nevāciem visās tanīs lietās, kur bija darīšana ar kādiem amatiem un arī ar kādām administratīvām lietām. Tā kā tas atkal ir kaut kas par sevi īpatējs.

Pirmā latviešu draudze

1524.gads bija nozīmīgs arī citādā ziņā, Latvijas Baznīcas vēsturē un latviešu tautas dzīvē tam ir tāda īpaša, izcila nozīme, jo pie Jēkaba baznīcas nodibināja latviešu draudzi. **Silvestrs Tegetmeijers**, otrais Rīgas reformators, tur sprediķoja jau 1522.gada novembrī.

Pirmais mācītājs latviešu draudzē minēts **Nikolajs Ramms** (Nicolaus Ramme). Ar viņa vārdu mēs vēlāk vēl sastapsimies citā sakarā. Mācītājs no 1527. līdz 1541. gadam. Nav skaidrs, vai viņš bija pirmais jeb pirms viņa vēl bija kāds, bet šis tiek skaitīts par pirmo latviešu mācītāju pie Jēkaba baznīcas. Varbūt, ka kāds cits arī ir darbojies, bet, kā viņš ticis ar latviešiem galā, grūti zināt, jo Tegetmeijers jau nu latviešu valodu neprata un tik īsā laikā arī nezina, vai varēja iemācīties. Un tie palīglīdzekļi, kādi toreiz varēja būt, nezina, vai bija varējuši būt pietiekami.

Viņam sekoja **Johans Eks** vai *Johann Ekke*, saukts arī *Meks*. Dažāda ir šī uzvārda rakstība: *Ekks*, *Mekks*, arī *fon Mekks*, *fon Mecke*, *von Ecken*, *Eycken*. Pie viņa darbības pakavēsimies nedaudz vēlāk un citā sakarā, kur mums būs jāstopas ar to lielo, jauno sākumu, kas iezīmējās latviešu garīgajā dzīvē un arī latviešu tautas dzīvē vispār ar latviešu rakstības sākumu.

Šīs draudzes tapšanai bija ļoti liela nozīme Latvijas Baznīcas vēsturē, Latvijas un latviešu vēsturē vispār. Latviešu tauta kā garīgi organizēta vienība pirmo reizi nāca vēstures gaismā un spēra pirmo soli kristīgās un garīgās kultūras attīstības ceļā.

Pirmsreformācijas laikmetā, apmācīta mutvārdiski tikai kulta izpratnē un kulta izpildīšanā, latviešu tauta izveidoja sinkrētisko reliģiju hibrīdu – bez kāda virziena uz priekšu un uz augšu. Mēs zinām, ka katoļu laikā visa tā sauktā kristianizēšana (par evaņģelizēšanu nevar būt runa) pastāvēja dažu lūgšanu iemācīšanās, labi, ja kādu ticības locekļu apgūšanā, bet pār visām lietām – kulta izpildīšanā, piedalīšanās dievkalpojumos un visa tā līdzī darīšana, kas tur notika, un, protams, arī tādā īpatnē patstāvīgā šo lietu pārstrādāšanā, bagātīgi izmantojot katoļu baznīcas dažādās, daudz proponētās leģendas un svētstāstus ar sevišķu uzsvaru Jaunavai Marijai. Marijas kulta, sevišķi īsi pirms Reformācijas, uzrādīja ļoti lielu pastiprinājumu: jauni veltījumi, jauni altāra iekārtojumi, karogu veltīšanas un tamlīdzīgas lietas. Tas viss iestrādājās, tā sakot, mutvārdiski latviešu garīgajā apziņā, un no tā tapa un izveidojās šī sajauktā reliģija – sinkrētisms, kurš katoļu zemēs ir ļoti raksturīgs. Ļoti spilgti to redzam tādās zemēs, kur katoļu baznīcas vienvaldība un virsvaldība bija neapstrīdama gadu simtiem ilgi, kā, piemēram, Dienvidamerikā, Vidusamerikā, kur uz veco kultu un uz veciem ticējumiem speciāli uzpotēja Marijas kultu un vēl dažas katoļu baznīcas īpatības. Tas radīja to apjukuma stāvokli, kuru pašreiz katoļu baznīca tur dabū ļoti smagi pārdzīvot.

Šinī stāvoklī bija arī latviešu tauta. Un pirmās evaņģēliskās draudzes nodibināšana bija durvis uz kristīgo ticību un durvis arī uz kultūras dzīvi – kristīgās kultūras dzīvi un kultūras dzīvi vispār, kā to vēlāk dabūsim arī redzēt.

Mārtiņa Luteru ierosinātā Reformācija, izveidojusies **evaņģēliskā Baznīca** uzskatīja par savu uzdevumu iepazīstināt ļaudis ar Svētajiem Rakstiem, galvenajiem ticības mācības gabaliem Katķismā un ar Jēzu Kristu. Tāpēc Reformācija visur radīja baznīcas rakstniecību tautas valodā: Bībeles tulkojumus, Katķismus, lūgšanu grāmatas, Dziesmu grāmatas, dievkalpojumu kārtību.

Līdz ar pirmās evaņģēliskās draudzes nodibināšanos un Reformācijas tālāko izplatīšanos latviešos radās šī neatliekamā vajadzība pēc latviešu alfabēta un latviešu rakstu valodas. Reformācija kļuva par vārtiem ārā no māņticības un anonimitātes tumsas, kādā latviešu tauta bija ieslēgta.

Pāvesta izsludinātajai lāstu bullai pret Luteru, kuru bija uzdots izziņot arī Livonijā, panākumu nebija. 1525.gada Valmieras landtāgs un - vēl vairāk – kārtu sapulce nolēma lietu atlikt uz laiku, kad vispārējais koncils, pāvesta sasaukts un ar ķeizara piedalīšanos, izlems jautājumu par ticības lietām. Tas, protams, nekad nenotika. **Turku briesmas** Eiropā šādus pasākumus aizkavēja.

Turku briesmas. Turki jau bija nonākuši līdz pat Vīnei un aplenkuši to. Reformācijas izplatīšanās lietā šī briesmīgā turku uzmācība Eiropai pieklusināja visas citas intereses, visas pārējās lietas: ķeizara un pāvesta savstarpējās cīņas, cīņas un nodomus uzstāties ar spēku un ar varu pret Reformāciju. Beidzot - gribot negribot – pat vajadzēja šos evaņģēliskos dabūt savā pusē labprātīgi, lai varētu kopīgi novērst turku briesmas. 100 gadus pēc Konstantinopoles iekarošanas turki jau bija pārņēmuši visu Mazāziju, visus Balkānus un draudēja pašai Eiropas vidienei. Tā kā šī turku nelaime nāca par glābiņu Reformācijai vispār un lielā mērā arī tām lietām, kas bija saistītas ar Reformāciju mūsu zemē.

Konsistorijas sākumi

Šinī pašā laikā sāka veidoties arī pirmie baznīcas iekārtas elementi. 1532. gadā veidojās konsistoriju sākumi. Rīgas pilsētas valde – atkal Rīgas pilsētas valde – uzticēja atsevišķām personām no sava vidus un arī kādiem garīdzniekiem baznīcas

lietu pārzināšanu. Bija jau radušās draudzes, bija draudžu lietu darīšanas, kārtojumi, bija jābūt kaut kādai virsinstancei. Rāte šādu virsinstanci izveidoja no saviem locekļiem, tātad – laicīgajiem locekļiem, un pieaicinot arī kādus garīdzniekus. Tomēr galīgi konsistorija nodibinājās 1577.gadā - jau kā **Baznīcas virsinstance**, tā sauktā jauktā konsistorija, kas sastāvēja no laicīgajiem un garīgajiem locekļiem. Tā palika vienīgā Baznīcas pārvaldes iestāde visā zemē **līdz** pat **zviedru laikiem**, līdz pat kārtojumiem, kas sākās pusgadsimtu vēlāk. Tad notika arī ģenerālsuperintendenta vai superintendenta amata izveidošanās.

Krievijas uzbrukums un Livonijas sabrukšana

Šo notikumu rosmē nedrīkstam aizmirst lietas, kas draudoši karājās pār mūsu zemi. Un tas bija Krievijas iebrukums, Krievijas uzbrukums.

Jāņa Briesmīgā karapulki bija tie, kas nu noteica visu šīs zemes dzīvi un kārtību. 1558.gadā Jānis Briesmīgais ar saviem karapulkiem, tāpat kā savā laikā viņa vectēvs Jānis III, iebruka Livonijā, šausmīgi, neganti, drausmīgi postīdams.

Livonija bija pilnīgi neaizsargāta. Tā sastāvēja no vairākām atsevišķām, nevis administratīvām, bet, zināmā mērā, jau valstiskām vienībām, jo ne tikai ordenis reprezentēja savā teritorijā valsts varu, bet Rīgas archibīskaps - savā teritorijā, Tērbatas bīskaps - savā, Sāmsalas-Vīkas bīskaps - savā un Piltenes bīskaps - savā. Bija vairākas šādas teritorijas. Tās visas arī bija, ordeni tanī ziņā varbūt izņemot, militāri pilnīgi nesagatavotas, bezrūpīgi mierīgi dzīvodamas, savā starpā ķildodamās. Ordenī pēc visām perturbācijām, kas bija nākušas, kad Prūsijas ordenis atkrita, arī bija ieviesušās sabrukuma pazīmes, tas arī vairs nevarēja atrast spēku. Mestrs Valters Pletenbergs (Volters fon Pletenbergs) bija ļoti rosīgs un enerģisks vīrs, viņš vēl spēja atsist pirmos uzbrukumus, kādi nāca, bet īstenībā noturēt milzīgo krievu uzbrukumu un iebrukumu vairs nespēja.

1560.gadā ordenis piedzīvoja galīgu sakāvi pie Ērgemes un īstenībā beidza eksistēt. Livonija beidza eksistēt tādā izskatā, kāda tā bija līdz šim.

Vidzeme un daļa Igaunijas gandrīz pilnīgi bija krievu rokās. Krievi, būdami tanī pašā laikā cīņās ar poļiem, nebija spējīgi paturēt šo Vidzemi un bija spiesti kapitulēt poļiem. Poļi pārņēma visu Vidzemi, atskaitot tikai Rīgu.

1582.gadā beidzamais Kurzemes ordeņa mestrs **Gothards Ketlers** zvērēja vasaļu uzticību Polijas ķēniņam un saņēma Kurzemi un Zemgali kā lēnhercogisti savā pārvaldīšanā. Ar to izbeidzās Livonijas eksistence, un tālākais jau bija mūsu zemes atkarība no dažādajiem kungiem un arī atsevišķiem vēstures gājieniem.

Rakstniecības izveidošanās Latvijā

Tālāk palūkosimies, kādu ārkārtīgi vērtīgu ieguvumu Reformācija bija devusi latviešu tautai, nesot evaņģēlisko ticību, nesot izglītību latviešu tautā, nesot latviešu tautā kristīgās kultūras sākumus ar pirmo rakstniecību, kas uzplauka, kas sāka veidoties vēl šīnī Livonijas nesabrukušajā stāvoklī, bet vēlāk Kurzemē atsevišķi un Vidzemē atkal atsevišķi, izveidojot pirmo latviešu rakstniecību un arī skolas. Tomēr tas mums būs nākošās lekcijas iesākumā.

Rīga Livonijas sabrukuma laikā

Tikai mazliet šīnī Livonijas sabrukuma laikā varam pievērsties pašas Rīgas vēsturei. Rīgas patstāvības laiks no ordeņa sabrukuma brīža, no 1562. gada līdz 1582.gadam. 1562.gadā notika Livonijas padošanās Polijas ķēniņam. Virsbīskaps, ordeņa mestrs un muižnieku kārtas padevās Polijas ķēniņam. Arī Rīga zvērēja uzticību, bet tikai ar nosacījumu, ka tās prasības pieņems Polijas Seims. Tas nenotika, un tā Rīga palika patstāvīga, lai gan ordeņa mestrs Gothards Ketlers Rīgas – Viļņas līgumā Rīgu jau bija nodevis poļiem. Līdz ar to Rīga bija ieguvusi tādu nenoteiktu statusu, tomēr, tā kā šīs lietas bija neskaidras arī visās pārējās lielajās varās un cīņās laiks turpinājās, Rīga vēl varēja baudīt zināmu patstāvības laiku, kamēr Polijas ķēniņš **Stefans Batorijs** (1533-1586) – pēc tautības ungārs un liels varonis cīņās ar turkiem 1581.gadā panāca Rīgas pakļaušanos.

1582.gadā izdeva tā sauktās Pārdaugavas hercogistes iekārtas likumus. Līdz ar to, pārņemot varu pār Rīgu, arī Rīgas evaņģēliskie apstākļi tika līdzīti šīm īpatējām pārmaiņām. Jau tūdaļ Stefans Batorijs atjaunoja katoļu baznīcas virsvaru, atņēma latviešu draudzei Jēkaba baznīcu, ierādot tai bijušo dominikāņu baznīcu, kas

Reformācijas laikā bija pārvērsta par noliktavu, tagadējo Jāņa baznīcu. Tā saucamos kalendāra nemierus, kas izcēlās Stefana Batorija laikā, apskatīsim turpmākajā sakarā, jo tie saistās arī ar dažiem citiem ekscesiem, ne tikai uzstāšanos pret **jezuītiem**, kurus Rīgas pilsoņi no Jēkaba baznīcas atkal gluži vienkārši izmeta ārā un varēja šo baznīcu paturēt vēl pāris gadus ilgāk, kad tomēr tā pati poļu virsvara ķēniņa Batorija vadībā atkal par jaunu restaurēja katoļu stāvokli, kas, savukārt, mainījās ar Rīgas pakļaušanos Zviedrijai. Tad Rīga vēlreiz tika atjaunota savā evaņģēliskajā nostājā, jau pilnīgākā un visu **zviedru laiku**, visus tālākos laikus garīgi palika nemainīgā veidā.

*Draudzes darba rosmē radās pirmā latviešu garīgā rakstniecība. Pirmie darbinieki bija vācieši. Vispirms jau **Lorencs fon Šēdens** (1524–1534). Arī **Ramms** ir bijis. Ramms tanīs lietās ir piedalījies arī kā garīgais dziesminieks, sadzejojis garīgo dziesmu par desmit baušļiem ļoti neveiklā valodā un tomēr tā tikusi arī dziedāta. Palīgmācītājs **Rīvijs**, arī **Johans Eks**, pieminētais otrais Jēkaba draudzes mācītājs. **Toms Meigers, Latijs Trebots, Gerhards fon Broks**. Viņi palīdzēja draudzei un jaunajiem darbiniekiem ar tulkojumiem, kas vispirms parādījās kā atsevišķo daļu tulkojumi, jo vācu tautības mācītājiem bija grūtības ar svešo valodu. Bija nepieciešams kaut kas, ko viņi varētu lasīt šinī svešajā valodā, un līdz ar to kaut kādā veidā noturēt dievkalpojumus.*

*No šo pieminēto darbinieku aprindām nāca latviešu garīgās rakstniecības sākumi. Liturģijas gabali bija tulkoti jau divdesmitajos gados. Tāpat bija arī Ramma sacerētā dziesma par desmit Dieva baušļiem. Epistulas, psalmi, dziesmas, kolektes un liturģijas teksti, Katķisma daļas. 1537.gadā mācītājs Eks pēc Brīsmāņa parauga sastādīja dievkalpojumu kārtības rokasgrāmatu latviešiem, kura rokrakstā izplatījās arī ārpus Rīgas. Rīgas palīgmācītāji aizgāja uz citām draudzēm un sāka tur turēt dievkalpojumus latviešiem. **Stefans Krāmers** 1541.gadā – uz Tukumu, tad kāds mācītājs 1551.gadā – uz Gulbeni, **Šlēders** – uz Ventspili, **Rīvijs** – uz Dobeli.*

*1560.gadā Prūsijas baznīcas vizitors **Franks** ziņojis, ka 19.jūnijā Sventajas baznīcā atradis divas uz pergamenta rakstītas un iesietas grāmatas. Tās bijušas kuršu valodā. Ko nozīmējis šis viņa teiktais - kuršu valodā, nevar pateikt: vai tā tiešām bijusi vēl seno prūšu valoda jeb tā ir bijusi jau latviešu valoda. Ir iemesls domāt, ka jau 1560.gadā Lībekā iespiests kāds latviešu Katķisms. Attīstība, kas bija notikusi šinī ziņā Kurzemes hercogistē, mums katrā ziņā jāapskata atsevišķā veidā.*

Par jautājumu, vai bija radušies arī kādi latviešu mācītāji jau Reformācijas laikā, ir diezgan grūti domāt un spriest. Laiku gaitā tādi varbūt ir bijuši, un tagad arī

tādas pēdas tiek atrastas un meklētas, XVIII gs. Tukuma mācītājs **Šteinbeks** esot it kā bijis latviešu izcelsmes. Tomēr bija šīs nepārvaramās kārtas barjeras. Jāņem vērā, ka latvieši līdz šim bija atradušies pilnīgā vispārējās kultūras trūkumā. Ja mēs domājam par tādām lietām kā izglītība, tad vēl nemaz īsti nebija ne latviešu alfabēta, ne rakstniecības. Rakstniecība te bija svešu apgādāta, – mums ir grūti iedomāties, ka tanī laikā kāds būtu varējis tik tālu un tik augstu no šīs zemnieku kārtas uzstrādāties, tikt līdz kādām studijām, kuras, protams, arī nebija šeit. Tā kā domāt par to, ka mums jau sākotnībā būtu bijuši kādi latviešu garīgie darbinieki, – tāda doma patiesībā būtu jānoraida. Tas viss varēja nākt tikai vēlāk un arī ar ļoti lielām grūtībām. Pirms XIX gs. Varbūt tikai kādā īpašā izņēmuma kārtā.

Ar to pagaidām beigsim, un tas arī nav uzskatāms par kaut kādu galīgu pārskatu. Mums ir mazliet sīkāk jākavējas pie šīm pirmajām rakstu zīmēm, pirmajām grāmatām, pie to rakstītājiem un pie iespaيدا, ko tas ir atstājis mūsu tautā.

7. lekcija

1992. gada 26. oktobris

Reformācijas un pretreformācijas laiks Vidzemē

Turpinot pavisam nelielā atskatā vēl pakavēsimies pie situācijas, kādā norisinājās Reformācijas turpinājums Vidzemē un kā norisinājās arī pretreformācijas kustība. Tur vērā ir ņemami divi apstākļi: briesmīgais 24 gadu ilga Livonijas karš jeb, patiesību sakot, Livonijas kari, un Baltijas valstu sistēmas sabrukums un sadalīšanās.

Kā dzirdējām, jau 1501. gadā krievu–tatāru karapulki iebruka Baltijā un pieteica Krievijas ekspansijas atjaunošanos, kas bija pārtrūkusi sakarā ar tatāru jūgu pār Krieviju. Ordenis mestra Pletenberga vadībā 27. augustā pie Sericas upes Izborskas tuvumā sakāva trīsdesmit tūkstošus lielu karaspēku, bet nespēja aizkavēt un panākt 1. novembrī – Visu Svēto dienā – iebrukušā krievu–tatāru karapulku gaitas, kuri nonāca līdz pat Vīlandei, Cēsīm, Alūksnei un atkāpjoties līdzī paņēma četrdesmit tūkstošus gūstekņu.

Maza piezīme – šeit jūs redzat īpato kara vešanas paņēmieni. Eiropā norisinājās daudz karu, bija kara postījumi un nelaimes, bet Eiropas tautas cīņās nepazīna cilvēku laupīšanu. Ar to nodarbojās arābi un turki, kas uzbruka Eiropas zemēm no austrumiem, ar to sistemātiski, regulāri nodarbojās Krievija, iebrukdama

Baltijas zemēs un vienmēr kā kara laupījumu ņemdama līdz tūkstošiem, desmitiem tūkstošu iedzīvotāju, iztukšodama zemi. Te atkal ir viens no gadījumiem, kad četrdesmit tūkstoši toreiz mūsu vāji apdzīvotajās zemēs bija milzīgs zaudējums. Ne velti vēlākos karos sacīja, ka pie Volgas vairāk par krievu valodu dzirdot vācu valodu. Volgas apgabali bija toreizējā izsūtīšanas vieta, tāda vēlāk tapa Sibīrija. Un tā atkāpjoties, šis postītājspēks, kas bija iebrucis bez kara pieteikuma, paņēma līdz četrdesmit tūkstošus cilvēku no Vidzemes.

Pamieru noslēdza līdz 1551. gadam. Jānis Briesmīgais, atcerēdamies, ka Tālava XIII gs. maksāja meslus Pleskavai, pieprasīja no Tērbatas bīskapijas milzīgu kontribūciju, un tas arī bija iemesls iebrukumam Baltijā, kura cīņai bija galīgi nesagatavota. Tās valstiņas, kas izveidoja Baltijas zemi – šīs četras bīskapu zemes un ordeņa zemes, bija nepārtrauktās, savstarpējās cīņās un pilnīgā bezrūpībā par kaut kādu ārēju nodrošinājumu. To vēl kaut cik darīja ordenis.

Iebrūkot Baltijā, līdz 1558. gada rudenim krievi bija ieņēmuši desmit pilsētas un kādas trīsdesmit pilis. Un nozīmes pilnais 1560. gads bija, tā sakot, nāves dūriens ordenim. 2. augustā kaujā pie Ērgemes krievi galīgi sakāva ordeni un ieņēma Vidzemi līdz pat Cēsīm un Pērnai.

1561. gadā Lietuvas valdība sūtīja karaspēku pret krieviem. Karš ar krieviem izbeidzās ar Zapoljes mierlīgumu 1582. gadā, pēc kura Jānis Briesmīgais Polijai par labu atteicās no iekarotās Vidzemes daļas, kas viņa varā bija kopš 1558. gada.

Ar 1561. gada septembrī Rīgas tuvumā sanākušo landtāgu Livonijas patstāvība tādā veidā izbeidzās. Pēdējais ordeņa mestrs Gothards Ketlers pirmais sevi atzina par Polijas–Lietuvas vasali. Par labu Polijai izteicās arī archibīskaps, kā savas teritorijas kungs, un muižniecība.

1561. gada 28. novembrī – tas ir zīmīgs datums mūsu vēsturē – Viļņā noslēdza tā saukto Padošanās paktu – *Pacta subjectionis*. Kas padevās un kam padevās? Kurzeme līdzīgi Prūsijai kļuva par Polijas lēnhercogisti, ar Gothardu Ketleru kā pirmo hercogu un ar pārmantošanas tiesībām vīriešu līnijā. Vidzeme līdz ar poļu Vidzemi – tādā vārdā tika saukta mūsu Latgale, savā laikā neatdalīta no Vidzemes, – tātad, latviešu un igauņu apdzīvotā Vidzemes daļa un arī Latgale kļuva par Pārdaugavas hercogisti, ieskaitot arī archibīskapa zemes, padota tieši Polijas ķēniņam. Igaunija ar Rēveli un turienes bruņniecību jau bija padevušās Zviedrijai. Kurzemes bīskapija un Sāmsalas–Vīkas bīskapija Igaunijā nāca dāņu varā, dāņu ķēniņš ieguva šīs bīskapijas un nodeva tās savam brālim Magnusam, kurš mēģināja šeit izveidot šeit īpašu Livonijas ķēniņvalsti un kļūt par Livonijas ķēniņu. Tā bija viena tāda īpata epizode.

Viņš sadarbojās un pat dabūja pat Jāņa Briesmīgā piekrišanu saradoties, noprecēdams viņa brāļameitu, bet arī tas neko nelīdzēja: ne viņam bija šīs organizēšanas spējas, ne arī kāds viņu vispār šādā stāvoklī atzina. Epizode izbeidzās bez kāda tālāka turpinājuma.

Simts gadus – no 1521. līdz 1621. – Livonija bija divu konfesiju cīņu lauks, kuru bez tam vēl plosīja ilgstošie kari. Nekāda evaņģēliskās Baznīcas kopvara vai centrālā pārvalde Livonijā rasties nevarēja – ne šaurākā, ne plašākā nozīmē.

Latviešu apdzīvotajā Livonijas daļā zināmi organizācijas sākumi beidzās Rīgā vienīgi ar **nabagu lādes** nodibināšanu 1524. gadā pie Pētera baznīcas, tas ir ar tā saukto baznīcas diakonijas vai palīdzības darba sākumu, un 1532. gadā ar Rātes norādījumu Rātes locekļiem un kādiem mācītājiem pārzināt Baznīcas lietas, kuras pēc Reformācijas, pēc pāriešanas evaņģēliskajā ticībā bija palikušas bez kaut kādiem organizatoriskajiem pamatiem. 1577. gads bija pirmās konsistorijas nodibināšanas laiks un liels solis uz priekšu, kas ievadīja jaunās ticības nostiprināšanos un dzīvi pēc brāzmainajiem Reformācijas laika notikumiem. Ar to arī sākās garīgās dzīves sakopšana Rīgā.

Pirmie latviešu draudzes mācītāji un pirmā Dziesmu grāmata

Tapa jaunā dievkalpojuma kārtība, tapa Dziesmu grāmata – vispirms vācu valodā. Pirmais uzmetums “Dievišķai kristīgai dievkalpojuma kārtībai” vācu valodā tapa Tallinā, un to sakārtojis Lange.

Rīgas pilsēta par Doma baznīcas mācītāju aicināja Karalauču jeb Kēnigsbergas reformatoru, doktoru **Johanu Brīsmāni** (Briesmann) ar, zināmā mērā, superintendentam līdzīgām tiesībām. Brīsmans, kādreizējais franciskāņu mūks, bija studējis Vitenbergā un bija Mārtiņa Luterā draugs un skolnieks. Viņš uzturējās Rīgā līdz 1531. gadam. 1529. gada pavasarī – mums tas datums arī pieminams, lai gan tā bija pirmā vācu grāmata, bet sava nozīme tai bija arī pie latviešiem - 1529. gada pavasarī kopā ar Knopkeni viņš paveica uzdevumu, ko tam bija uzdevusi Rīgas Rāte saziņā ar vēl citām Livonijas pilsētām, – izstrādāt evaņģēlisko dievkalpojuma kārtību, ko pirmoreiz iespieda Rostokā 1530. gadā. Izdošana tika arī vairākkārt atkārtota, un

šis darbs saturēja Agendu augšvācu valodā un Dziesmu grāmatu lejasvācu valodā. To vēlāk lietoja arī Ziemeļvācijas evaņģēliskās draudzes. Šajā darbā Brīsmans pārņēma daļas no savas Karalaučos radītās Ceremoniju grāmatas un daudzus gabalus no Mārtiņa Luterā 1526. gada *Deutsche Messe* – Vācu mesas. Pēc gara šī pirmā vācu Dziesmu grāmata un Agenda arī pilnīgi atbilst Luterā uzskatiem. Mums nav zināms, vai kāda līdzīga dievkalpojumu kārtība bija arī latviešiem Rīgā. Iespiestā veidā katrā ziņā nav bijusi.

Pirmā Dziesmu grāmata netapa Vidzemē. Tas mums varbūt liksies diezgan īpati, bet mūsu Baznīcas vēsture Reformācijas laikā Vidzemē un Kurzemē katra gāja savu atšķirīgu ceļu. Kurzemi neietekmēja tādi notikumi, kādi Vidzemi, un arī Kurzemes rosmes bija citādas. Pirmā Dziesmu grāmata Kurzemē tapa 1587. gadā un bija vispār pirmā iespiestā grāmata – evaņģēliskās Baznīcas pirmā iespiestā grāmata latviešu valodā. Īsti pirmā grāmata latviešu valodā bija katoļu Katķisms, bet tūdaļ pēc tam nāca šī Kurzemes Dziesmu grāmata. Mēs pagaidām to noliekam pie malas, jo mums vēl mazliet ir darīšana ar Vidzemi. Acīmredzot latviešu draudzē, kura pastāvēja no 1524. gada pie Jēkaba baznīcas, tika lietota šī vācu grāmata, kuras daļas pēc vajadzības pārtulkoja latviešu draudzes mācītāji, kuri jau sniedza arī pirmos garīgo dziesmu mēģinājumus latviešu valodā.

Te pieminami Nikolajs Ramms, Jēkaba baznīcas latviešu draudzes pirmais mācītājs, un viņa pēctecis Jānis Eks. Ir neliela starpība un nav bijis iespējams noskaidrot, kāpēc šī dažādība. Ramms tiek apzīmēts par latviešu draudzes mācītāju no 1526. vai 1527. gada, lai gan draudze pastāvēja jau no 1524. gada. Vai tajā starplaikā bijis vēl kāds cits darbinieks – to nezinām. Vispār datumu atšķirības dažādos avotos kādreiz ir diezgan lielas.

Latviešu valodas rakstības sākumi

Garīgā satura iespiestie teksti vispār ir pirmie latviešu valodas rakstiskie pieminekļi. Tie ir iespiesti laicīgā satura grāmatās kā valodas paraugi. Mēs tos pieminam tikai tādai zināmai ilustrācijai, jo tie īstenībā neko neiespaido mūsu garīgajā dzīvē.

Pirmais šāds paraugs ir tā sauktā **Simona Grunava** Tēvreize, kur “Mūsu Tēvs” lūgšana ļoti neveiklā, grūti saprotamā valodā ievietota Simona Grunava **Prūšu chronikā** – laikā starp 1529.- 1531. gadu kā prūšu valodas paraugs. Ļoti neveiklā valodā un rakstībā.

Otra “Mūsu Tēvs” lūgšana ievietota Bāzeles zinātnieka **Sebastiana Menstera** w(Münsters) 1550. gadā izdotajā ”Kosmogrāfijā” kā lībiešu valodas paraugs. To viņam bija piesūtījis kāds ceļotājs, literāts Hazentoiters (Hasenöters), to kādreiz sauc arī par **Hazentoitera** Tēvreizi. Arī šeit ir ļoti, ļoti neveikla valoda un tie, kas par šo neparasto valodu bija interesējušies, patiesībā nemaz nezināja, kas tā bija par valodu. Vienam tā bija prūšu valoda, jo ietilpa Prūšu chronikā, otram tā bija lībiešu valoda, kas ietilpa vienā zinātniskā darbā par kosmogrāfiju. Tā kā jūs redzat, cik neveikli bija tie sākumi, tomēr pēc datumiem tas neko lielu arī nemaina un neiespaido. Latviešu valodas rakstniecība ir sākusies ar šīm pirmajām garīgā satura grāmatām.

Par latviešu valodas fonētiskās rakstības un reizē arī garīgās rakstniecības nodibinātāju jāuzskata Jēkaba baznīcas latviešu draudzes pirmais mācītājs **Nikolajs Ramms**. Dzimis Rīgā. 1507. gadā bijis students Rostokā. 1520. gadā ieradies Rīgā un pieslēgjis Lutera mācībai. Viņš miris jau 1532. gadā, lai gan **Buša** uzrādītajā chronoloģijā parādīts, ka viņš vēl 1541. gadā ir Jēkaba draudzes mācītājs. Grūti saprast, kā tapušas šīs atšķirības.

Ramms baznīcas vajadzībām pārtulkojis vairākas dziesmas, kas izplatītas rokrakstā. Uzglabājusies tikai viena, sacerēta 1530. gadā, tātad, vācu Dziesmu grāmatas izdošanas gadā –laikam kaut kāda veida sakarība sadarbības ziņā tur ir bijusi. Un šī dziesma saucas “Svētie desmit Dieva baušļi”. Valoda, salīdzinot ar chronikās sastopamo valodu, tāpat arī rakstība, ir nesalīdzināmi labāka:

“No sirdes dubbena buus tōv titczet unde Dewam weenam kalpota” – rakstībā ir īpatības, dubultnieki, vārds ‘kalpot’ ir beigās rakstīts ar ‘ta’ – ar piedvesumu, kā toreiz tā latviešu valoda runāta, kā tā ir sadzirdēta. “No sirdes dubbena” – “no sirds dibena” - varbūt, ka tā ir vecā dzirdamā skaņa; “unde” – “un” vietā.

Kaut gan bez atskaņām un ritma – Rīgas draudzēs šī dziesma dziedāta kādus 150 gadus.

Jānis Eks. Viņš bijis mācītājs no 1536. līdz 1552. gadam, bet atkal ir kaut kāda neskaidrība pie viena avota, kas uzrāda citādu viņa miršanas gadu. Viņa dzimšanas gads nav zināms. Viņš bijis Ramma pēctecis Jēkaba latviešu draudzē, bet pēc kāda variantā viņš visu to laiku nav bijis pie Jēkaba baznīcas. Ir uzglabājušās divas dziesmas, tulkotas 1535. un 1537. gadā. “Patteikts gir tas Kungx, tas Dews Israel” (tas

ir pēc Lūkas ev. 1,68) un slavas dziesma “O, Jesu Christ, Tu es pattess Czilwex unde Dews”. Nu, protams, ‘ie’ skaņa nav nekur arī uzrādīta, tomēr arī šinī neveiklumā jau pazīstam latviešu valodu, jau pazīstam arī tās rakstību. Kopā ar ”Svētiem desmit Dieva baušļiem” šīs Eka dziesmas iespīestas 1615. gadā izdotajā latviešu Vidzemes Dziesmu grāmatā, kurai ir vācu virsraksts “Psalmen und geistliche Lieder oder Gesengen welche in der Kirchen Gottes zu Riga und anderen ortern Liefflandes mehr in Liefflendischer Pawrsprache gesungenwerden dem gemeinen Hausgesinde und Pawren zur erbawung nutz und fromen”, t. i., “Psalmi un garīgās dziesmas”.

Kāpēc lasu priekšā šo vācu virsrakstu? Tāpēc, ka tur pieminēts, kam tad šī Dziesmu grāmata bija veltīta. Tā veltīta Dieva baznīcām Rīgā un citās vietās Līflandē, vairāk līflandiešu bauru valodā. (Zemnieku valodā – *pawr sprache* – šo bauru; no tā latviešiem cēlies tas zāku vārds, kādreiz tā parafrāzē mēdz lietot – nu, bauri, – latviešu zemnieki apzīmēti par bauriem. Te tas vārds ir. Jūs redzat, ka tas vārds – latvieši – vēl kaut kā tā īsti neieskanējās pasaulē.) Jā, dziedāt un tāpat arī parastajās mājas draudzēs bauriem par celsmi, derīgumu un dievbijību – tā grāmata sataisīta. Tomēr grāmata ir latviešu valodā, tikai virsraksts ir vācu, lai tie, kas to ņem rokās, kas apkopj latviešu draudzes, lai tie var orientēties, ap ko lieta grozās.

Ja neuzskata par Katķisma daļu abas pieminētajās chronikās ievietotās Tēvreizes, tad tās arī ir pirmās grāmatas.

Rīgas neatkarības periods

Baismīgajā karā, kad Jāņa Briesmīgā karapulki pārpludināja gandrīz visu latviešu Vidzemes daļu, jūru neaizsniedzot, to draudīgi izpostīdami, cieta arī evaņģēliskās baznīcas laukos. Evaņģēliskās draudzes, kas jau bija sākušas izveidoties uz laukiem un mazpilsētās, – daudzas gluži vienkārši aizgāja bojā.

No kara briesmās neskarta palika tikai Rīga, nepievienodamās 1561. gada *Pacta subjectionis*. Ņemiet vērā šo Rīgas īpato periodu, tas bija ļoti svarīgi. *Pacta subjectionis* bija 1561., tad līdz 1581., respektīvi, 1582. gadam Rīga dzīvoja, zināmā mērā, tādu neatkarīgu dzīvi, piemēram, tas pats ļoti svarīgais 1577. gads – konsistorijas izveidošanās varēja notikt, jo Rīga bija neatkarīga un varēja savas

iekšējās lietas vairāk vai mazāk kārtot. Līdz 1582. gadam, kad poļu ķēniņš Stefans Batorijs, sakāvis krievus un ieguvis no krieviem viņu kopš 1558. gada ieņemto Vidzemi, ieņēma Rīgu un iekļāva to savā jau izveidotajā Pārdaugavas hercogistē.

Šajos divdesmit Rīgas neatkarības gados veidojās un nostiprinājās evaņģēliskā Baznīca. Bija svarīgais, kā jau pieminēju, organizatoriskais notikums – konsistorijas veidošana.

Latviešu draudzes dzīvoja no Ramma un Eka mantojuma. Šim Eka un Ramma mantojumam nāca klāt vēl viens mācītājs ar savu tiesu – **Johans ton Dale** (Dalen), arī Jēkaba draudzes mācītājs. Šis īpatais ir ‘ton’ norāda, ka tur bijusi kāda holandiska vai arī lejasvācu pieskaņa. Vāciešiem pie dižciltīgajiem kādreiz arī ir tas ‘cum’ – baron *fon* un *cum Dalen*. Viņš tāpat bijis saistīts ar kādu dižciltību. Jēkaba draudzes mācītājs tikai trīs gadus: 1563.–1566. Vēlāk viņš bijis Doma draudzes mācītājs, un viņam ir vairākas tulkotas dziesmas, kuras arī vēlāk ir ievietotas tapušajā latviešu Dziesmu grāmatā.

Polu laiki Vidzemē

Lūzums un krass pasliktinājums **evaņģēliskajai baznīcai** nāca ar Polijas uzvaru pār Krieviju. Arī pēcreformācijas laikā zināmas katoļu rosmes bija palikušas, bet ar Stefana Batorija nākšanu Livonijā, visa situācija Rīgā un Vidzemē ļoti krasi izmainījās.

Stefans Batorijs (1533–1586) bija Polijas ķēniņš no 1576. gada. Lielais – ne tikai krievu – uzvarētājs, kas ar savām kara operācijām piespieda krievus no Vidzemes atkāpties, viņš bija arī liels varonis pie Vīnes aizstāvēšanas pret turkiem; cēlies no ungāru dižciltības, ļoti neiecietīgs un krass katoļu baznīcas cīnītājs.

Viņš pats ieradās Rīgā un tūdaļ sāka ļoti rosīgi darboties, tūdaļ deklarēja, ka viņš Vidzemi, respektīvi, Livoniju ieguvis kā *tabula rasa* – (Šo vārdu jums nāksies šad un tad sastapt vēsturē arī citur, tas ir latīņu teiciens.) – neaprakstīta, tīra, balta lapa. (Starp citu, psiholoģijā arī kādreiz tāds uzskats ir pārstāvēts, ka cilvēks piedzimstot esot *tabula rasa* un ka tikai audzināšana, iespaidi to lappusi pieraksta pilnu. Nu, mēs tagad zinām, ka tas gluži tā nav, bet šis vārds tomēr ir tāds *terminus*

technikos.) Viņš esot ieguvis Vidzemi, iekarodams to, un tūdaļ viņš var lietot savas ķēniņa tiesības, lai izskaustu ķecerus un dēstītu katoļu ticību. Batorijs nolēma dibināt Livonijas bīskapiju Cēsīs, izdot Pārdaugavas hercogistes iekārtas likumus tajā pašā 1582. gadā, neņemdam vērā nekādus šejienes vācu muižniecības nosacījumus, ieteikumus vai iebildumus.

Rīgas latviešu draudzei viņš atņēma Jēkaba baznīcu, to nododot jezuītu rīcībā, un tāpat arī Marijas Magdalēnas klostera baznīcu. Latviešu draudzei ierādāja bijušo dominikāņu baznīcu – Jāņa baznīca, kas Reformācijas laikā bija pārvērsta par noliktavu. Rīgā ieradās katoļu priesteri un jezuīti, kas nodibināja savu kolēģiju un iesāka rosīgu pretreformācijas darbību. 1582. gadā izdotā Livonijas Satversme neņēma vērā tā saukto Sigismunda Augusta privilēģiju, kas bija garantējusi evaņģēliskās Baznīcas stāvokli, bet **evaņģēliskās Baznīcas – Augsburgas konfesijas Baznīcas** – brīvā darbība bija tikai kā pieciestā blakus valdošajai katoļu baznīcai.

Pie Stefana Batorija sastopamies ar vienu īpatu, var teikt, precedentu šejienes zemju stāvoklī. Viņš deklarēja, ka Vidzemi ieguvis kā baltu lapu. Viņš to iekarojis, viņš to atņēmis Jānim Briesmīgajam. Viņš to nav mantojis tā, kā tajos laikos tik bieži bija, ka veseli novadi nāca valdnieka varā mantojuma vai dinastisko nokārtojumu ceļā. Un līdz ar to šis Stefana Batorija deklarējums, ka viņam nav jāņem nekas vērā, kas te iepriekš bijis: ne muižnieku privilēģijas, ne Sigismunda Augusta privilēģijas, ne evaņģēliskās baznīcas stāvoklis, viņš var rīkoties pilnīgi neatkarīgi, – tas atgādina mums 1941. gadu. 1941. gadā, kad Rīgu, Latviju un tāpat Igauniju ieņēma vācu karaspēks, izdzīdamus krievus, un kad tūdaļ latviešos sākās pirmā lielā rosme atjaunot Latvijas valsti, protams, nu jau kaut kādā Vācijas pakļautībā vai atzīšanā, bet tomēr atjaunot bijušo Latvijas valsts stāvokli, tad vācieši un vācu kara pārvalde deklarēja taisni to pašu, ko Stefans Batorijs, - šī zeme ir okupētā teritorija un te nekādas bijušo valstu atjaunošanas nevar būt un notikt, šīs zemes likteņus izkārtos Vācijas valdība, Vācijas vara pēc saviem ieskatiem un savām interesēm. Tas bija viens ļoti rūgts atsitens toreiz, bet precedentu – mēs jau redzējām – bija devis šis Polijas ķēniņš ar to, kā arī viņš lietas nostādīja. Batoriju nesaistīja nekas – tā ir iekarotā zeme, ar kuru viņš rīkojās pēc saviem ieskatiem.

Jezuīti savā mācību iestādē sagatavoja priesterus darbam arī uz laukiem un savā kolēģijā mācīja arī latviešu valodu, lika audzēkņiem latviešu valodā vingrināties katru dienu kādu pusstundu. Tas bija domāts šejienes katolizēšanas nolūkos.

Rosme izvērtās ļoti liela. Izpostītajā Vidzemē iekšā devās katoļu priesteri, dibināja tur katoļu draudzes, pārņēma vai atņēma evaņģēliskās baznīcas, padzina mācītājus, kādi tur bija, un nostiprinājās kā katoļu zemē.

Pilsētās katoļiem bija spēcīga pretestība, sevišķi Rīgā. Pie pretošanās katoļu varai mēs vēl atgriezīsimies vēlāk, bet Stefana Batorija jauniekārtošanas radīja ne tikai nepatiku, bet arī īstus nemierus.

No 1584. līdz 1589.gada, izcēlās tā sauktie **kalendāra nemieri**. Kas bija šie kalendāra nemieri? Ienākot Rīgā, apbrīnojama bija šī Stefana Batorija rosme; kad paskatāmies, ko visu viņš tanī vienā gadā tika paveicis. Viņš tūdaļ lika pāriet uz tā saukto gregoriāņu kalendāru. Gregoriāņu kalendārs bija savā laikā pāvesta Gregora XIII uzdevumā izdarītie astronomiskie aprēķini, kas bija konstatējuši, ka kalendārs tanī laikā Saules laikam atpalicis 10 dienas, un 1584. gadā, kad Krievija vēl turējās pie vecā kalendāra, starpība bija 14 dienas – ar katru gadusimtu pa vienai dienai. Uz paša pāvesta ieteikumu Stefans Batorijs šo kalendāru bija ievēdis Pārdaugavas hercogistē, kuru viņš jau bija iekarojis, un nu to ieviesa arī Rīgā. Tas Rīgā sacēla lielus nemierus. Rīdzinieki šinī apstākļī atkal saskatīja katoļu uzmācību un jaunus ierobežojumus, lai gan, patiesību sakot, tai lietai nebija tāda rakstura, bet pretestība šai kalendāra reformai izvērtās par īstiem nemieriem, kam pievienojās vēl arī visādi citādi blakusmotīvi, zīmējoties uz pašas Rīgas pārvaldi utt.

Šo nemieru laikā 1586. gadā Stefans Batorijs mira, un rīdzinieki uz īsu brīdi atguva Rīgas neatkarību. Ar 1586. gadu Rīga atkal izdzina katoļu priesterus no Jēkaba baznīcas, un trīs gadus Jēkaba baznīca atkal bija latviešu evaņģēliskās draudzes baznīca. Tāpat izraidīja visus jezuītus un lielā mērā atgriezās pie savas kādreizējās evaņģēliskās kārtības. Protams, nemieri ar to vēl nebija norimuši un pārsviedās arī, tā sakot, pilsoņu aprindās, visādās cīņās, galvenokārt ar Rāti par demokrātiskāku iekārtojumu un tamlīdzīgi. Tas viss izbeidzās tikai nākošā poļu ķēniņa valdīšanas laikā, kad tos, ko uzskatīja par galvenajiem vainīgajiem šajos nemieros – Gīzi un Brinkenu – sodīja ar nāvi 1589. gada 2. augustā – jau ķēniņa Sigismunda laikā. Līdz ar to Polijas vara pār Rīgu un Vidzemi turpinājās vēl gandrīz trīs gadu desmitus.

Polijas virsvaras laiks Vidzemē iezīmējās kā pretreformācijas laiks. Evaņģēliskās ticības nomākšana no katoļticības un katoļticības atkalatjaunošana Rīgā un Vidzemē. Latviešu, igauņu un latgaļu daļā visrosīgākie bija jezuīti, kuriem jau bija plaša pieredze un panākumi rekatolizācijā.

Kā zinām, tā sauktā pretreformācija, kura iezīmējās ar Jezuītu ordeņa dibināšanu tās īstajā un spēcīgajā fāzē, panāca daudzu Vācijas zemju atkalatgriešanu katolicismā, un, piemēram, tādas zemes kā Austrija, Ungārija, Čehija, arī Polija, kuras jau bija ļoti stipri evaņģelizētas un ar ļoti daudz evaņģēliskajiem iedzīvotājiem, Jezuītu ordeņa darbības sekās tika pievērstas katoļticībai un atkal rekatolizētas. Saka, piemēram, ka Polija jau bija uz robežas kļūt par evaņģēlisku zemi un sevišķi Lietuvā vairs bija palikušas tikai kādas dažas katoļu baznīcas. Pārējā Lietuva jau bija evaņģēliska, bet ar saviem paņēmieniem – un jezuīti tajā ziņā bija ļoti veikli un prasmīgi – viņi mēģināja tūlīnās iegūt zemes augstākās virskārtas un ievērojamākos cilvēkus, kuru varā bija zemes pārvaldīšana un kāda noteicošā loma, līdz ar to notika rekatolizēšana. Nu šī rekatolizēšana ar lielu sparību metās virsū evaņģēliskajai ticībai Vidzemē.

Kā pretreformācijas darbinieks tādu īpašu ievērību pelna **Ertmans** vai **Hertmans Tolgsdorfs** vai **Tolksdorfs** – dzimis prūsis, ienācis no Austrumprūsijas, darbojies kādu laiku Valmierā, tad iestājies Jezuītu ordenī un iecelts par Jēkaba baznīcas priekšnieku. Vēlāk darbojies Rīgā un Valmierā, 1620. gadā miris Valmierā. Neatlaidīgs savā darbā. Ar savu pašai izlēmtā darbu mēra laikā no 1601. līdz 1603. gadam viņš iemantojis lielu latviešu uzticību un mīlestību, iemācījies latviešu valodu, sastādījis un sarakstījis Katķismus, sprediķus, himnas. Viņu uzskata arī par pirmās katoļu Katķisma grāmatas – Pētera Kanēzija latīņu Katķisma – tulkotāju latviešu valodā. “Kriscige pammacischen no thems Papreksche Galwe gabblems Christites macibes. Prexskan thems nemacigems vud iounems bernems”. Šī grāmata iespiesta Viļņā 1585. gadā, un tā ir uzskatāma par pirmo mums zināmo iespiesto latviešu grāmatu. Ievērojiet – tas ir trīs gadus pēc Stefana Batorija ienākšanas Rīgā – uzreiz šis pēkšņais, atraisītais rekatolizēšanas spēks un spars.

Vienu lietu jezuīti bija sapratuši. To viņi bija sapratuši Eiropā un dubulti viņiem tas bija saprotams un svarīgs šeit, ka nemācīta tauta, lai arī turēta katoļu baznīcas ceremonijās, paradumos un tādā disciplīnas iespiešanā, vēl nav nekāds ieguvums un balsts katoļu baznīcai. Un jezuītu lielie panākumi Eiropā un vispār bija viņu pievēršanās izglītībai. Protams, to nevar sacīt par iekarotajām Amerikas zemēm, kur jezuīti arī rosīgi darbojās, bet Eiropas zemēs viņi bija skolu dibinātāji, audzināšanas iestāžu pārzinātāji, jaunatnes satvērēji, jaunatnes audzinātāji, pārliecinātāji ticībā, grāmatu iespiedēji.

Jā, par šīs grāmatas autoru mēdz uzskatīt pieminēto Tolgsdorfu, kuru Cēsu bīskaps bija nosaucis par Livonijas tēvu un apustuli. Tiešām arī gan jāsaka: sava uzdevuma pildīšanā, neatlaidībā, arī pašuzpurēšanās spēkā katoļi bija lielā kontrastā – sevišķi vēlākos laikos – ar to lēno miermīlību un tikai lokālo rosmi, kā raksturojami evaņģēliskās baznīcas darbinieki. Šāda veida dedzību vēl pašos Reformācijas notikumos gan varēja redzēt, bet vēlāk šī miermīlība bija drīzāk jau par apgrūtinājumu.

Tolgsdorfa rakstniecības darba turpinātājs bija jezuīts **Georgs Elgers**. Arī šis vārds mums ir pieminams. Dzīvojis no 1585. līdz 1672. gadam, liekas, bijis latvietis, dzimis Valmierā, vēlāk dzīvojis Rīgā, Cēsīs un sevišķi daudz darbojies Daugavpilī.

Rekatolizācijas darba rezultāti

Rekatolizācijas darbs nebija ne viegls, ne arī veiksmīgs. Tas bija īpati rūgts, jo, lūk, pārbaudot pirmās – 300 gadu ilgās – katolizēšanas darba rezultātus pie latviešiem – Reformācija bija latviešus tik tikko vai nemaz nebija skārusi laukos, viņi vēl bija tanī pašā katoļu radītajā sinkrētiskajā katolicismā, un atklājās tā sauktais ”nokristītais pagānisms”. Katoļu atziņa par šīm lietām bija visai rūgta. Par pretreformācijas darbību un panākumiem tā laika jezuītu ziņojumos ir šādi dati, piemēram, no viņu pašu rakstiem: “Visas baznīcas pa visu Livoniju, ciktāl tā bijusi maskaviešu rokās, ir izpostītas. Nav it nekur atrodami kausi, nav it nekur svētku tērpi, nav it nekur Mišas grāmatas, nav it nekur altāru segas. Viss tas jāsgādā no jauna. Te ir liela, bagāta pļauja, bet maz strādnieku. Sākumā, bez šaubām, mums būs jāpiedzīvo vislielākās grūtības pat tanīs lietās, kas nepieciešamas miesas uzturēšanai, bet viss tas jāpanes Kristus dēļ dedzīgā garā, bet, attiecoties uz manu personu, cik vien man ir darba spēju, čakluma, erudīcijas, rūpības un centības – visu to, pat savu dzīvību, ja nepieciešamība to prasīs, es labprāt izlietošu Dieva draudzes labā, balstīdamies uz Dieva palīdzību.” – Tā raksta viens no šiem darbiniekiem 1582. gadā. No Ertmaņa Tolgsdorfa vēstules mēs dzirdam, ka “Rīgas iedzīvotāji tiktāl samaitāti un ietīti maldu tumsā, ka, izņemot vienkāršos ļaudis, reti kāds no citiem pilsoņiem apmeklē mūsu baznīcas. Tie ir 11 sludinātāji, kuru uzdevumiem seko visi, ienīstot turklāt visus

katoļus”. Mēs redzam, ka Rīgā rekatolizācijas laikos tomēr bijuši 11 evaņģēliskie mācītāji. Raksturīgi un ļoti zīmīgi ir tas, ka vācu pretestība bija ļoti spēcīga, jo viņi balstījās jau tomēr zināmā pārliecībā, bet tā sauktā vienkāršā tauta jeb latvieši, kuri vēl joprojām taču dzīvoja vecajās katoļu paražās un māņos, viņi daudz vieglāk bija pieejami tām pašām lietām. “Manas domas gan ir, ka arī, ja atnāks cienījamais Cēsu bīskaps, viņš gūs maz augļus”, - arī vēl no tā paša rakstītāja.

Tagad runāsim sevišķi par latviešiem. “Kad katoļu ticība Livonijā sāka sagrūt, tad zemes kungi nemaz nerūpējās par apakšniekiem, tā ka tiem tikko bija iespēja iemācīties ticības pamatmācības. Un tādēļ nav nekāds brīnums, ka viņu vidū tagad gandrīz nekas nav atrodams – izņemot kristību – no kā varētu pazīt tos par kristiešiem. Pa lielākai daļai viņi savas kāzas svin pēc pagānu paražām, kas nav nekādas kāzas. Katķisms guļ novārtā vai nu nicināts jeb aizmirsts. Kas dzīvo tālāk no pilsētas, no tiem nedaudzi prot Kunga lūgšanu “Mūsu Tēvs”. Tādēļ vienam pašam priesterim ir uzdevums apstaigāt novadus 20 jūdžu atstatumā, aicinot kopā novadniekus un zemniekus, sniegt visiem baznīcas sakramentus, grēksūdzi, Euharistiju, laulību, kaut gan ir lielas pūles un grūtības pierunāt uz Euharistiju un pēdējo svaidišanu lielāko iedzīvotāju daļu, proti, kas nekad visā savā mūžā nav bijuši pie Dievgalda. Tomēr viņi kāri klausās kristīgo, respektīvi, katolisko mācību un vecos katoliskos ritus, kur vien viņi dabū zināt priesterus ceļā pārnakšņojam, tur pulkiem steidzas klāt un lūdz katrs sev kādu apustuli par sargpatronu un sāli, ko mūsējie iesvētījuši, un dažas citas tamlīdzīgas lietas. Šādos gadījumos viņus skubina pievērsties lūgšanām un klausīties sprediķus. Dažās vietās viens otrs, kam, liekas, ar buršanu bija uzlaistas slimības jeb kas apburtu lopu un lauku augļu dēļ bija piedzīvojis lielu ļaunumu, tika no tiem vaļā ar svētās velna izdzīšanas spēku un dievišķu labdarīšanu. Četras latviešu brālības, kas, iziedamas no diezgan laba iesākuma, bija tiktāl izvirtušas, ka tās nodullinājās tikai dzeršanas dzīru dēļ, ar mūsējo rošību atkal atjaunojušās pirmatnējā brīvībā. Lieldienu svētkos izsūdzēja grēkus 466 latvieši, pēc tam atsevišķās svētdienās pa visu gadu – 210, bet vācu – 300.” – Tas ir Rīgas kolēģijas ziņojums.

Bez tam ir ziņojums par milzīgajām māņticībām, kādās tā sauktā vienkāršā tauta, respektīvi, latvieši joprojām arī bija ietverti.

Rīgas vācu pilsoņi nikni cīnījās pret katoļu uzmācību. Spilgts piemērs bija jau pieminētie kalendāra nemieri, kuros līdzī izpaudās arī cīņa par demokrātiskāku

pilsētas pārvaldi. Raksturīga bija arī īslaicīgā uzvara ar Jēkaba baznīcas atkalatgūšanu no 1587. līdz 1591. gadam un jezuītu izdzīšana no Rīgas ar varu.

Katoļu rīcība guva zināmus panākumus nevācos: latviešos, poļos, arī mazvācos. Pieauga grēksūdzētāju skaits: Rīgā – līdz sešarpusi tūkstošiem, Cēsīs – pat līdz desmit, divpadsmit tūkstošiem. Latviešu zemnieki, liekas, ārēji vairāk pieķērās katoļu baznīcai un tās paražām, bet katoļiem pašiem vēl vienmēr bija jāliecina, ka visa latviešu tauta nodevusies pagāniskai elku kalpošanai.

Rīga palika par evaņģēliskās ticības stiprāko centru Vidzemē visu laiku, kur ticības lietas pārzināja konsistorija. 1591. gadā nodibinājās jauna pilsētas draudze un iesvētīja savu jauno baznīcu – Svētās Ģertrūdes baznīcu. 1615. gadā iznāca pirmā Vidzemes Dziesmu grāmata, tā saukta “Psalmi un garīgās dziesmas”, kuras, kā jau pieminēju iepriekš, bija domātas ”pawreen” – bauriem un viņu garīgai celimei. Tātad, tomēr, lai cik sīkst, bet kaut kas bija gājis uz priekšu. Un tas bija šīs Dziesmu grāmatas izdošanas laiks, lai gan, kā jūs redzat, no Reformācijas sākuma bija pagājis jau tuvu simts gadiem, līdz latviešiem tapa pirmā Vidzemes Dziesmu grāmata.

Radās arī pirmie latviešu tautības mācītāji. Profesors Adamovičs pieminējis kādu Sonne vai Zonne un domājis, ka tas bijis kāds latvietis ar pārtaisītu uzvārdu. Iespējams, tas teorētiski varētu būt, tikai ļoti grūti iedomāties veidu, kā tas būtu varējis notikt. Vienmēr paturiet vērā vienu lietu, ka bija ne tikai tautību šķirtne, bet arī sabiedriskā šķirtne. Latviešus, kurus sākam pazīt tikai Reformācijas laikā, ka tādi bijuši un tādā vārdā saucās, un tikai Rīgā, atrodam zemākajos strādnieku arodos. Viņi bija izkrāvēji, alus nesēji, kūlēji, vārdu sakot, visi tie zemākie amatniecības, melnstrādnieku amati, kuros viņi bija nepieciešami Rīgā kā tirdzniecības un ostas pilsētā.

Kādā gadījumā viens no latviešiem, viens no šiem – arī no izkrāvējiem – ir nabagu lādes pārvaldē vienu gadu un pēc tam viņa tur vairs nav. Vēlāk sastopamies pat ar rīkojumu, ka viņi arī Ģildēs vairs nav uzņemami. Tā šķirtne tika ieturēta.

Un iedomājieties: ko varēja šāds *pawreen* – tautas cilvēks! Kā viņš varēja tik uz augšu? Viņam nebija elementārās izglītības. Protams, tādu viņš varēja gūt tikai vācu valodā. Pieņemsim, ka viņš tādu iegūtu, bet kā? Kas viņu tur ņems, kas viņam tur ko ļaus darīt? Jesuīti savās apmācībās ņēma latviešus – tā ir viena cita lieta, bet evaņģēliskajiem mēs neredzam, kā viņi varētu pārvarēt šo sabiedrisko šķirtni. Arī turības jautājums. Izglītība, kura varēja notikt tikai ārpus Livonijas, teiksim, speciāla teoloģiskā izglītība: Rostoka, Vitenberga, Karalauči, vēl kādreiz kāda cita vācu universitāte. Apmaksāt toreizējās studiju lietas, tikt uz turieni, tikt atkal

atpakaļ un tikt pieņemtam vidē, kas visa bija nelatviska. Es nezinu, vai tas nav gandrīz tāds pārsteidzīgs apgalvojums, ka tanī laikā būtu latviešu mācītāji. Var būt, ka, bez šaubām, kaut kādi draudžu darbinieki, pērminderi – jā, tie varēja būt pie latviešu draudzes vai latviešu draudzēm. Bet tālāk? Ļoti grūti to iedomāties. Vēl XVIII gs., kad jau latvieši vairāk vai mazāk bija varējuši un spējuši pa šādiem vai tādiem ceļiem caur zināmu turību izsisties kaut kur uz priekšu, – tad varēja būt tādi gadījumi, bet arī tie gāja caur ļoti lielu pretestību no vācietības puses. Mēs joprojām bijām un palikām aizbaidināmie.

Luterāņu garīgais vadonis XVII gs. sākumā bija Baltijas vācu teologs **Hermanis Samsons**. Tas mums ir svarīgs vārds. Viņš bija lielais pretīspēlētājs, var teikt, sparīgajam poļu ķēniņam un lielajai katoļu pretreformācijai. Hermanis Samsons (1579–1643). Studējis Rostokā un Vitenbergā, kur iepazinies ar vēlāko Zviedrijas valsts kancleru **Akselu Uksenšēru**. 1605. gadā - maģistrs un mācītājs Vitenbergas pils baznīcā. 1608. gadā viņš bijis Rīgā, bez īpašas draudzes, Domskolas inspektors. 1611. gadā Doma baznīcas, 1615. gadā Pētera baznīcas virsmācītājs. Izcils Bībeles pratējs, saukts – *Herculus Biblicus* – Bībeles Herkules, Bībeles spēkavīrs. Ass katoļu, īpaši jezuītu pretinieks, kuri viņu kā zēnu bija saķēruši un gribējuši aizvest uz kādu no savām iestādēm Vācijā, bet viņš ceļā no saviem gūstītājiem bija izbēdzis un tapis par katolicisma pretinieku. Ļoti bieži apdraudēts pat ar dzīvības briesmām, un viņam bija piedraudēts par kādu smagu apsūdzību katoļu varā pat maksāt ar dzīvību, bet viņu no šīm briesmām paglāba Gustava Ādolfa ienākšana Rīgā 1621. gadā.

Poļu periods Vidzemē nebija ilgs. Par polonizācijas sākumu varam uzskatīt 1582. gadu, kad mierlīgums ar Krieviju izbeidza baismīgo Livonijas karu. Iegaumējiet, ka 1582. un 1598. - tātad pēc 16 gadiem izcēlās jauns karš starp Zviedriju un Poliju troņmantošanas jautājuma dēļ. Atkal smagi izpostīja zemi un klāt vēl nāca mēra sērga no 1601. līdz 1603. gadam. Pēc ilgām un mainīgām cīņām Zviedrijas ķēniņš Gustavs II Ādolfs 1621. gada 16. septembrī ieņēma Rīgu.

Šis notikums bija ārkārtīgi nozīmīgs **evaņģēliskai Baznīcai** un evaņģēliskai ticībai. Tas izbeidza vajāšanu periodu un iznīcināšanas briesmas, kādas sevišķi bija sākušās, Rīgu ieņemot Stefanam Batorijam. Evaņģēliskā Baznīca varēja atelpot un atkal ieņemt savu vietu, kas tai bija izveidojusies ar Reformāciju, proti, tapt par šīs zemes **kristīgo Baznīcu** vārda vispārējā nozīmē.

Latgales pārpoļošana un pilnīga katolizēšana

Cīņas vēl dažus gadus turpinājās, bet 1629. gadā bija noslēgts **Altmarkas pamiers**. Tas arī bija tikai pamiers. Altmarkas pamierā Zviedrija ieguva latviešu un igauņu apdzīvoto Vidzemes daļu.

Austrumvidzeme – mūsu Latgale, tā sauktā poļu Vidzeme, Inflantija (*Inflante poľske* – poliski) – palika poļu varā līdz 1772. gadam, kad Polijas pirmajā dalīšanā toreizējās Polijas austrumu novadi līdz ar šo Inflantiju nāca Krievijas varā. Un šī Inflantija – mūsu Austrumvidzeme, mūsu Latgale – kļuva pilnīgi katolizēta un lielā mērā arī pārpoļota.

Poļi izrādījās par spēcīgākiem pārtautotājiem nekā vācieši. Vāciešus uzskata par lieliem pārtautotājiem, bet poļi viņus vēl pārspēja. Poļi pārtautoja pat Latgales vācu muižniekus. Vai varat iedomāties, ka kādu vācu muižnieku var pārtautot? Poļi to varēja. Mēs dzirdējām, cik neatkarīgi un norobežoti vācieši turējās no mums – latviešiem, bet poļi to varēja. Un, protams, muižnieki pārgāja katoļu ticībā.

Tur bija dažādi ceļi. Vispirms jau viņiem kā katoļiem uzreiz bija lielas privilēģijas. Evaņģēliskie bija otrās šķiras cilvēki Polijā un tika tikai pieciesti līdz atkal kādām jaunām represijām vai vajāšanām. Polijas galms bija ļoti spožs. Iespēja tur grozīties un klanīties pa Varšavu – tā nu arī bija iekārojama lieta, bet priekš tā vajadzēja būt katolim. Tad – daiļās polietes pievarēja dažu labu no šiem nepoļiem, nekatoļiem un, kur jau bija katoliete sieva, tur nenovēršami arī vīrs un visa nākošā ģimene bija katoliska. Tādā veidā, jāsaka, katolietes ir katolizējušas mūsu Kurzemē vairākus novadus – Alsungu, Skaistkalni – tur visur ir bijušas tās enerģiskās, daiļās poļu dāmas, kuras ir panākušas to, ka muižnieks arī tapis katolis. Un muižnieks, tapdams par katoli, arī savu novadu tūlīnās, protams, vērta uz katolicismu. Tā, lūk, tas bija!

Poļi sadalīja zemes katoļiem un sadalīja tās arī vēl poļu muižniekiem, tā kā šī pārpoļošana un katolizēšana gāja pilnā spēkā. Un, ja statistika Latvijas laikā konstatēja, ka mums Latgalē ir samērā liels procents poļu tautības cilvēku, tad īstenībā tie nav nekādi poļi – tie ir latvieši, tikai pārpoļoti ar katoļu baznīcas starpniecību.

Lietuviešiem tā jau bija vēl lielāka traģēdija. Lietuvas galvaspilsēta Viļņa, kas bija arī otrā rezidences pilsēta Polijas–Lietuvas valstī, kur grozījās visa augstā kundzība, tā jau bija tik piepoļota ar īstiem poļiem, un bez tam viss tas novads tika tik ļoti pārpoļots, ka poļi vēl vienmēr uzskata - tā ir bijusi netaisnība, ka lietuvieši

dabūjuši atpakaļ savu galvaspilsētu, ko viņi poļiem bija 1920. gadā nelietīgi un pretī visiem nolīgumiem paņēmuši, jo, lūk, Viļņa esot poliska. Un visus šos novadus – Viļņas, Grodņas, Lidas novadus, kur dzīvoja lietuvieši un vēl tālāk – baltkrievi, poļi ļoti intensīvi apņēma un pārņēma. Tā radās tā sauktā poļu minoritāte tur, kur tā nemaz ar Poliju nestāv nekādā sakarā.

Poļu centieni Ukrainā bija tādi paši, bet Ukrainā viņi sadūrās ar lielu pretestību no ukraiņu puses, tur bija visādi cīņu paņēmieni, ar kuriem šī vēsture ir pilna. Tas mūs šinī gadījumā nesaista.

Līdz ar poļu valdību šie poļu muižnieki sacentās savā starpā jaunu baznīcu celšanā, un zeme dabūja noteiktu katolisku raksturu – tika iesaukta par Māras Zemi. Ļoti rosīgi tur darbojās jezuīti un dominikāņi.

Dominikāņi XVIII gs. sākumā radīja sev centru Aglūnas (Aglonas) klosterī ar brīnumdarītāju Marijas gleznu. Māras Zemes ķēniņienes reklāma ar visiem tiem festivāliem, kādus tur rīko, tiek tagad ar tādu īpašu pastiprinājumu kopta. Nu, kas tanī brīnumdarītājā ir tas brīnums? Brīnums ir jau pati tā brīnumdarītājas gleznas tapšana. Pēc pārstāstiem, kas, patiesību sakot, ir pasakaini (jūs paši varat to un tās kvalitāti novērtēt) – pēkšņi kaut kur Aglonas apkārtnē, kādā no mežiem atrasta šī brīnumdarītāja glezna, kas esot tā kā no debesīm nokritusi, jo neviens nav to pirms tam nekur redzējis. Un, protams, tūlīt tā arī sevi apliecinājusi ar dažādiem brīnumiem, tikai pašlaik kaut kā tos brīnumus vairs nedzird.

Šie atsevišķie reklāmas centri – propagandas un reklāmas centri – ir ļoti raksturīgi katoļu zemēm, kur katolicisms ir jānostiprina nekatoliskos vai arī vāji katoliskos apvidos, vai apvidos, kā, piemēram, Dienvidamerikā, kur visa ļaužu ticība vēl ir pavisam pagānismam blakus. Tur taču viens tāds gadījums no vienas vietas tiek pārstāstīts kādā tādā apcerējumā: kaut kāds katoļu priesteris, dziļi nelaimīgs, viņam tāda maza draudzīte kaut kur kalnos, paši indiāņi maz rādās un nekas tur liels nav. Ja tur nenotiek kāds brīnums, tad vispār nekas labs nav gaidāms. Un, raugi, šeit, vienā jaukā dienā, tā augstāk kalnā kaut kur pēkšņi parādās kāds milzīgs spožums. Priesteris organizē līdznācējus, visi rāpjas kalnā un redz tur tanī alā, tādā kā klinšu alā vai spraugā ugunis, kaut tādas jau tur vairs nav, bet redz: tur ir viena Jaunavas Marijas glezna tapusi. Un tas ir, protams, brīnums. Uzreiz šis brīnums top zināms visā sādžā, visā apkārtnē, tur sāk saplūst jau tūkstošiem cilvēku, tiek izsludināti īpaši svētki un procesijas, un mazā draudzīte pēkšņi ļoti spēcīgi "iet uz augšu", jo tur ir radusies

jauna svētceļojuma vieta – atkal viena brīnumdarītāja - glezna nonākusi no debesīm un tur kādā klinšu alā novietojusies. Tāds ļoti spēcīgs impulss.

Pavisam jocīgi arī ir – tur, kur mēs dzirdam par šīm parādīšanās, beidzamā laikā ir konstatēti vairāki simti Marijas parādīšanās gadījumu. Un vienmēr par jaunu cilvēki piesaka, ka viņi ir redzējuši šādas vīzijas, bet nu arī vadība sākusi nedaudz tādu cenzūru visām tām lietām: vai nu viss tiešām tā ir bijis. Te vienreiz bija gribēts arī pie Aglonas redzēt Marijas parādīšanos. Kaut kas tur tā kā tādā miglā tāds balts rādījies, nezin, kas tas baltums ir bijis – vai tā kāda kaza bijusi vai kas – to nevar zināt. Brīnumi jau notiek. Un tie ir daudz brīnīšķīgāki, nekā mēs iedomājamies.

Redziet, no tā mēs saprotam nozākājumu par mūsu evaņģēliskās Baznīcas vājumu un to Luteru, kas ir iznīcinājis tik daudz laba, un ka vajadzētu visas tās ”labās lietas” atkal atpakaļ. Es domāju, ka tad, kad mēs ieskatāmies Baznīcas vēstures notikumos un kristīgo konfesiju praktiskajā dzīvē, mēs ar savu vienkāršo “nabadzību” – tikai ar Dieva Vārdu – stāvam pāri brīnumdarītājām bildēm un citiem amuletiem, kādi tiek kopti ar burvestības paņēmieniem: lūgšanu burvestības, iesvētītie amuleti utt. Mēs zinām, ka tā ir negantība Dieva priekšā.

Jezuītu kolēģija un galvenā nometne bija Daugavpilī. Tur bija arī pārcelts Livonijas bīskaps. Un arī pieminētais Georgs Elgers tur bija darbojies, kura daudzie raksti, tulkoti no poļu un no vācu valodas, iznāca pēc viņa nāves.

Sāka iznākt grāmatas latgaliešu izloksnē. Pirmā grāmata Katķisms bija latviešu vidus izloksnē. Lai radītu šo nosargājumu pret bezdievīgo evaņģēlisko pasauli, pret visu negantību, lai pasargātu izglābtos Latgales ļaudis, sāka iespiest grāmatas latgaliešu izloksnē. Pirmā tāda bija “Katūliskā Dzīsmu gromota Dīvam – Visuvarīgam par gūdu un latvīšim par izmocīšanu sorokstīta un izgotovūta”, Viļņā, 1730. gadā “Pī baznīckungu jezuītu”. Pareizrakstība visur sekoja poļu rakstības paraugiem.

Ar Gustava II Ādolfā uzvaru un Rīgas ieņemšanu katoļu ticības restaurācija Vidzemē, kas sevišķi spēcīga bija kļuvusi pie Stefana Batorija, bija izbeigta. varēja brīvi turpināt Reformācijas darbu.

Ar to Evaņģēliskā Baznīca noslēdzas viens posms mūsu Vidzemes Baznīcas vēsturē. Posms, kurā evaņģēliskās Baznīcas cīņa par savu pastāvēšanu bija izcīnīta, un mūsu Baznīcas vēsture no šī brīža gāja divās daļās katrpus Daugavai savu īpatu gaitu.

Vidzemē sākās tā sauktie **zviedru laiki**, kas iezīmējās ar lieliem, spēcīgiem augšupejas momentiem evaņģēliskās Baznīcas dzīvē. No otras puses iezīmējās ar evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturi Kurzemē, kur visa Reformācijas norise bija

citāda nekā Vidzemē, daudz mazāk pakļauta tik krasām pārmaiņām un tāpēc daudz spēcīgāka, spējīga attīstīt un veidot savu īpatu baznīcas iekārtu un dzīvi.

1992. gada 2. novembris

Latvijas Baznīcas vēsture

Kurzemes evaņģēliskās Baznīcas izveidošanās

Mūsu šīsdienas apskatāmā tēma ir Kurzemes evaņģēliskās Baznīcas izveidošanās un tās pirmsākumi. Livonijas valsts veidojuma sabrukums izveidoja Kurzemē atšķirīgu situāciju nekā Vidzemē un Rīgā. Pēc ordeņa sabrukuma, kas notika, kad krievu karaspēks 1560.gadā pie Ērgemes sakāva ordeni, iestājās arī vispārējais sabrukums Livonijas valstu sistēmā, un 1561.gada landtāgā pēdējais ordeņa mestrs *Gothards Ketlers* bija pirmais, kurš pasteidzās deklarēt savu padošanos Polijas ķēniņam, pretī par lēni saņemot Kurzemi kā pārmantojamo hercogisti. Līdz ar to arī visa Reformācijas gaita un norise Kurzemē gāja citādā plūsmā un citādā virzienā. 1561.gada 28.novembrī Viļņā šī Gotharda Ketlera padošanās un hercogistes izveidošana tika apstiprināta ar tā saukto *Pacta Subjectionis* – padošanās paktu.

Kurzemei un Zemgalei trūka lielāku centru un pilsētu – tā, kā tas bija Vidzemē, kur bez Rīgas vēl bija tādi centri kā Cēsis, Valmiera un Valka, Vidzemei līdzī tika skaitīta arī toreizējā igauņu Vidzemes tiesa – Pērnavā un Tērbatā. Kurzemē un Zemgalē šādu lielu centru nebija, tā bija izteikta laucinieku zeme, kur dominēja ordeņa un tā vasaļu iespaids. Trūka pilsonības, t.i., pilsētnieku kārtas ar tās rosmēm, kā tas bija Rīgā, kur redzējām, ka Reformācija bija lielā mērā Rīgas pilsoņu varā un spēkā. Tomēr Reformācijas vīri sasniedza Kurzemi drīz. Pēc tam, kad Prūsijas hercogiste bija tapusi, kad tika sekularizētas ordeņa zemes Austrumprūsijā, 1525.gadā, evaņģēliskās ticības iespaids sasniedza arī Kurzemi. Prūsijas hercoga *Albrechta* uzdevumā uz Livoniju ceļoja Fridrihs fon Heideks (Heudeck), lai ierosinātu Livoniju sekot Prūsijas paraugam. Tāds priekšlikums bija nācis arī mestram *Valteram fon Pletenbergam*, bet viņš to bija noraidījis, jo, no vienas puses, viņš palika uzticīgs katoļticībai, no otras puses, - viņš bija jau vecs vīrs, un domāt par kaut kādu dinastijas veidošanu nebija arī iespējams. Pa ceļam šis Prūsijas sūtnis bija Kurzemē un guva lielas simpātijas ordeņa vasaļos. Tukumā un Bauskā evaņģēliskā ticība jau guva savu iespaidu, un 1530.gadā uz Bausku aicināja evaņģēlisko mācītāju. Liekas,

ka Prūsijas iespaidā Rīgas archidiacēzes muižniecība slēdza ar Bauskas pilsētu reliģisko savienību, kurai pievienojās arī Ventspils komturs un vairāk nekā 20 ordeņa vasaļu. XVI gs. četrdesmitajos gados pats ordeņa mestrs Kurzemē iecēla vairākus evaņģēliskos mācītājus. Katoļu baznīcas iestādījumi un rosmes jau bija galīgi sabrukuši, bet no evaņģēliskās puses vēl trūka pamatīgā un apvienojošā jaunveidojuma.

Kurzemes pirmajam hercogam Gothardam Ketleram piekrita uzdevums izkārtot evaņģēliskās ticības un Baznīcas lietas, tā kļūstot par īsto Kurzemes reformatoru.

Gothards Ketlers (1517-1587) ir cēlies no Vestfāles dižciltības, dzimis 1517.gadā un ap 1532.gadu stājies ordeņa dienestā Livonijā. Ar savām dāvanām un politiskajām spējām viņš jau agri kāpa augšup pa amatkāpnēm. 1553.gadā viņš Lībekā sastapa Salomonu Henningu. Būtu jāatceras šis vārds. **Salomons Hennings** ir dzimis Veimārā, cēlies no trūcīgas pilsoņu ģimenes, studējis tiesību un valsts zinības, valodas un teoloģiju. Ketlers, saskatīdams viņā daudz labu īpašību un ievērojamas dāvanas, pieņēma viņu par savu privātsēkretāru, Hennings vēlāk kļuva par hercogistes padomnieku. 1566.gadā viņš tika pacelts dižciltībā, dabūja Vānes muižu un bija hercoga neatvietojamais līdzstrādnieks un padomnieks.

Vispār jāizsaka secinājums, ka Kurzemē Reformācijas sākumā – pirmajā Reformācijas gadusimtā – bija tāds brīnišķīgs vērtīgu, izcilu darbinieku birums. To arī vēlāk redzēsim, tuvāk kavējoties pie šīm atsevišķajām personībām. Tāpat kā Hennings, hercoga padomnieks, tā arī superintendenti, prāvesti, mācītāji, dzejnieki un rakstnieki - kaut kas tāds Vidzemē nebija tanī laikā piedzīvots.

Privilegium Sigismundi Augusti, kas garantēja Livonijā ticības brīvību Augsburgas konfesijas piederīgajiem un tāpat arī muižniecības privilēģijas, bija šī poļu ķēniņa *Sigismunda Augusta* dotā privilēģija Vidzemei un Livonijai, kura nekad īsti apstiprināta nav bijusi, bet ko Baltijas muižniecība vienmēr izcēla savu tiesību, priekšrocību un privilēģiju apstiprināšanai. Šī Sigismunda Augusta privilēģija garantēja Augsburgas konfesijas piederīgajiem ticības brīvību*. Tomēr *Stefans Batorijs*, ieņemdam Rīgu un pakļaudams līdz ar to arī iekaroto Vidzemi, bija deklarējis, ka viņam nav nekādu saistību lietu izkārtšanā, viņš ir iekarojis un tāad

* “ lai nemainīti saglabātos tagadējā reliģija, ko mēs līdz šim esam atzinuši saskaņā ar tūrās Baznīcas un Nīkajas sinodes, kā arī Augsburgas konfesijas evaņģēliskās un apustuliskās ticības mācības tēzēm, un lai mūs nekad ne ar garīgām, ne laicīgām pavēlēm, uzskatiem un jauninājumiem nekādā veidā šinī ziņā netraucētu un neaizskārtu.”

rīkojas neatkarīgi no kaut kādām iepriekšējām privilēģijām. Kurzemē Sigismunda Augusta privilēģija bija spēkā, un tāpat arī citus līgumus Kurzemes hercogs savā 1570.gadā **Privilegium Gothardianum** apstiprināja Kurzemes un Zemgales muižniecībai. Tā sauktā *Gotharda privilēģija* satvēra kopā visus šos agrākos likuma izkārtojumus, tomēr arī no savas puses viņš tos vēl apstiprināja. Tomēr Kurzeme brīdī, kad sākās tās hercogistes laiks, vēl nebija visa vienkopus. No tā skaistā Kurzemes rauša vēl bija vairāki gabali izkosti ārā. Vispirms tā sauktā Kurzemes hercogiste, Kurzemes un Piltenes bīskapija, bija sadalīta kādos trīs gabaliņos – lielākais ap Dundagu un Ventspili, tad tie mazākie – viens ap Aizputi un viens ap Sakasleju. Šos trīs gabalus – Kurzemes bīskapa laicīgās varas teritoriju – Kurzemes beidzamais katoļu bīskaps pārdeva Dānijas ķēniņam. Dānijas ķēniņš, savukārt, nodeva šos gabalus savam brālim Magnusam, un šis ķēniņa brālis Magnuss nospēlēja ne visai skaistu un labu lomu ne tikai Kurzemē, bet arī visā Livonijā. Tāpat viņš bija ieguvis Igaunijā Sāmsalas un Vīkas bīskapiju, arī no gabaliņiem saliktu, un bez tam kaut kādas zemes, kas bija piederējušas pat Tallinas bīskapijai – tikai mazas un nelielas drumstaliņas. Viņš sevi sāka dēvēt par Livonijas ķēniņu: **Livonijas ķēniņš Magnuss**. Nekādu lielo piekrišanu viņš neguva, jo bija ļoti nenoteikta un šaubīga rakstura cilvēks un kā politiķis viņš arī bija ļoti vājš, bet viņš draugojās ar **Jāni Briesmīgo** – Krievijas briesmoni, kas bruka virsū Livonijai un grāba ciet gandrīz vai visu Vidzemi. Jānim Briesmīgajam, protams, bija svarīgi, ka viņam bija kāds sabiedrotais šinī pusē, tāpēc arī Magnusu par tādu atzina un titulēja par Livonijas ķēniņu, izprecinot viņam kādu savu radniecīgu un nodibinot jau tādas dinastiskas saites. Protams, viss tas burbulis pārsprāga, un pati Magnusa sieva – atraitne, kad viņš bija jau miris, pārcēlās uz Maskavu atpakaļ pie saviem radiem.

Tomēr Kurzemē Piltene izveidoja savu atsevišķo konsistoriju, neatkarīgi no Magnusa, kā neatkarīgs zemes gabals. Bez tam arī Grobiņas novads vēl nebija ietilpināts Kurzemē, pats hercogs 1560.gadā to bija iznomājis Prūsijai. Galīgā apvienošanās ar Kurzemi notika tikai 1609.gadā.

Kad hercogs Gothards stājās pie Baznīcas lietu izkārtošanas, stāvoklis bija nožēlojams. Iedzīvotāji jau ilgāku laiku bija kļuvuši evaņģēliski, latvieši – pa pusei evaņģēliski, pa pusei pagāniski, trūka mācītāju, baznīcu ēkas bija sabrukušas, lietojamas baznīcēkas bijušas tikai pāris vietās: Jelgavā, Kuldīgā, Bauskā.

1565.gadā hercogs par superintendentu iecēla savu galma mācītāju **Stefanu Bīlovu**. Šis vārds mums ir jāiegaumē. Stefans Bīlovs bija pirmais Kurzemes

superintendents - Baznīcas augstākais priekšnieks. Viņam tika uzdots izdarīt vispārējo Kurzemes Baznīcas vizitāciju. Tā bija ļoti pārdomāta, ļoti pamatīga un skaidra rīcība: jātop skaidrībā, kāds galu galā ir Kurzemes garīgais stāvoklis. Stefans Bīlovs, atrazdams visu tik bēdīgā, tik nožēlojamā stāvoklī, gribēja atteikties no superintendenta vietas. Kad mēģinājuši viņu pierunāt, atteicis, ka Kurzemes superintendentam vajagot 14 sevišķas īpašības, to starpā lielu pazemību, darbošanos, pacietību, bet viņam šādu īpašību neesot. Viņš patiesi atteicās no amata un 1566.gadā aizceļoja no Kurzemes.

1567.gada 28. februārī Rīgā notiekošajā Kurzemes bruņinieku landtāgā nāca pirmie svarīgie lēmumi. 1567.gadā tika izsludināts hercoga lēmums iecelt īpašu vizitācijas komisiju un 70 vietās atjaunot un uzcelt jaunas baznīcas, kā arī pastorātus, skolas un nespējnieku patversmes. Izdevumi sedzami – ļoti interesanti un asprātīgi – no nodokļiem, kas piedzenami no kūttrajiem nemaksātājiem. Tātad tur laikam bija iekrājušies lieli nodokļu parādi, par kuriem varēja veikt tik lielus darbus.

Ketlera baznīcu celšanas darbs ir vēsturē kaut kas unikāls un apbrīnojams. Šajā ziņā pirmais hercogs ir sev uzcēlis pieminēkli – latvieši gan to nemēdz pieminēt, viņiem nav tādu cilvēku pagātnē, uz kuriem viņi savas atmiņas vērš, bet šis notikums ir vienreizīgs, var teikt, jau pasaules vēstures apmērā. – Lai vienlaicīgi uzreiz tiktu pasākts tik ļoti grandiozs darbs.

Kad jūs ceļojat pa Kurzemi, tad būsiet sastapušies i vārdos, i arī skatā ar tā sauktajām Ketlera baznīcām – Ketlera stila baznīcām. Tām visām ir viena ļoti interesanta kopīga pazīme, ko varētu saukt par Latvijas baznīcas oriģinālo stilu. Savā laikā, kad mūsu Latvijā pacēlās nacionālisma vilnis, kas visur gribēja ieviest, redzēt, veidot latviskumu, notika daudz visādu aplamību: gotiskajās baznīcās gar sienām savilka krustiņu ornamentus un to, ko tagad sauc par auseklīti, bet kas patiesībā ir saulītes ornamenti, un tamlīdzīgas aplamības. Profesors *Adamovičs* kādreiz tādā pavēstījumā auditorijai teica: ja jūs meklējat Latvijas baznīcai raksturīgo latvisko veidu, tā ir Ketlera baznīca, tā sauktais vienkāršais lauku baroks: centrālā celtnē vienveidīga ar ievēlējumu iekšpusē un ar raksturīgo Ketlera tornīti. Bez šaubām, to Ketlera tornīti jūs būsiet šur un tur ievērojuši. Tā veidojums ir ļoti vienkāršs: pazems un tāds drusku pasmagnējs tornītis un pati baznīca tālāk. Diemžēl vēlākās pārbūvēs, kad mode un laikmets prasīja kaut ko skaistāku, šos Ketlera tornīšus paaugstināja ar kruzulainākiem un tādiem, ko domāja, ka tie ir skaistāki, tā šis tas ir gājis zudumā. Tāds ļoti raksturīgs vēl ir palicis, piemēram, Bauskā - sevišķi, kad brauc no Rīgas

pusēs, tad ierauga Bausku un šo it kā pie zemes pieplakušo baznīcu. Tā nav nemaz īpaši pieplakusi, bet ar savu smagnējo izskatu iedvēš tādu cieņu pret sevi. Tādas vēl ir šur un tur saglabājušās. Ātrumā varu atcerēties, ka vēl Piltenē bija tāds tornis.

Vidzemē šo tornīti nemeklējiet. Tas ir tikai Kurzemē un Zemgalē. Tās ir Ketlera baznīcas. Pēc mūsu Baznīcas vēstures zinātnieku un izpratēju vērtējuma tas ir tā sauktais latviešu nacionālais baznīcas stils.

1570.gadā – ievērojiet šo ātro secību notikumiem – tika izdoti Kurzemes Baznīcas likumi.

Piltēnē bija sava organizētā Baznīca, pat ar savu Baznīcas satversmi, ar zināmu neatkarību, ar savu superintendentu, ar savu konsistoriju, un tas tā pastāvēja kādus pāris gadusimtus.

Par Stefana Bīlova pēcteci superintendenta amatā nāca **Aleksandrs Einhorns** (1566–1575). Šis vārds arī mums ir jāiegaumē. Aleksandrs Einhorns saukts arī par Kopersmitu (Vara kalēju). Kopā ar Salomonu Henningu – hercoga padomnieku – viņi izdarīja vizitācijas. Vizitācijas ilga divus gadus. Un tādā veidā arī radās Kurzemes Baznīca. Baznīcas priekšgalā nostādīja konsistoriju. Tās sastāvā bija trīs augstāki hercoga ierēdņi un trīs mācītāji. Priekšsēdētājs bija valsts kanclers, kā mēs sacītu, ministru prezidents. Augstākais garīgais loceklis bija Jelgavas superintendents.

Kurzeme un Zemgale tika sadalīta septiņos prāvesta iecirkņos. Tie palika nemainīgi līdz pat pēdējām dienām, kad mūsu jaunākā paaudze, neko neņemdamā vērā par savas Baznīcas pagātni, gluži vienkārši ar cirkuli, tāpat kā padomju saimniecībās, apvilka tādus aplūkus un izveidoja kaut kādus citāda veida prāvesta iecirkņus. Šie senie prāvesta iecirkņi bija izauguši organiski: **Jelgavas, Sēlpils, Bauskas, Dobeles, Kuldīgas, Grobiņas un Kandavas. Piltene** bija vēl atsevišķi. Kad izbeidzās Piltenes patstāvība Baznīcas lietās, tad Piltenes iecirknis arī kļuva par vienu prāvesta iecirkni – astoto. Astoņi prāvesta iecirkņi katrā pusē Daugavai. Dievkalpojumu kārtībai par paraugu ņēma **Rīgas Agendu**. Par mācības pamatiem atzina Luteru mācību pēc Katķisma un Augsburgas Baznīcas apliecības.

Kas bija ar katoļiem? Katoļi Kurzemē atdzīvojās par jaunu, bet citādā sakārā. Neaizmirstiet, ka Kurzemes hercogiste bija Polijas vasaļvalsts un ka galu galā Polijas ķēniņš tomēr bija tas, kas stāvēja vēl augstāk par Kurzemes hercogu. Līdz ar to bija jādod garantija, ka arī katoļu Baznīca drīkst rīkoties. Hercogam bija jāuzņemas arī tāda lieta, ka abās galvaspilsētās – Kurzemes galvaspilsētā Kuldīgā un Zemgales

galvaspilsētā Jelgavā – bija jāuzceļ katoļiem pa baznīcai. No tā tapa vēl vairāk: Alsungā XVII gs., Skaistkalnē, Augškurzemē, Augšzemgalē, Subatē - tagadējā Ilūkstes apriņķī. Tas tapa ar tiem dibinājumiem, ar kādiem katoļu Baznīca sevišķi piestājās dižciltīgajiem. Tas bija parastais jezuītu paņēmieni – iegūt vadošos cilvēkus vai vadošās kārtas savā varā, un, kad kāds muižnieks pārgāja katoļu ticībā, tad līdz ar to viņa pagasts, viņa draudze, pār kuru viņam bija tiesības lemt. Viņam bija patronāta tiesības, viņš visu tūlīt pārvērtā katolisku. Alsungā atņēma evaņģēlisko baznīcu. Tā arī ir viena no vecajām Ketlera uzceltajām evaņģēliskajām baznīcām. Tā tika atņemta un pārbūvēta par katoļu baznīcu. Protams, tas notika aģitācijas dēļ, kā arī to privilēģiju dēļ, kādas vienmēr vilināja – Varšava. Tas, kas bija katolis, varēja grozīties turienes spožajā un lepajā sabiedrībā. Nu, tas jau kādreiz cilvēkus ļoti vilina, lai viņi būtu tādi pilnvērtīgi līdz ar visiem šiem spožajiem, lepajiem, iedomīgajiem, uzpūtīgajiem poļiem. Un tad bija, tā sakot, feminisma jautājums: tās daiļās katolietes – tās iekaroja Kurzemē dažas draudzes. Kad kāds muižkungs bija ieskatījies daiļajā polietē, protams, līdz ar laulībām notika arī viņa ticības izmaiņa, un tā feminisma īpatais spēks parādījās jau tajos laikos.

Pret reformēto sakramentu mācību, kas Kurzemes Baznīcā tika uzskatīta par ķecerību, hercogs prasīja no mācītājiem parakstus zem **Nikolaja Zelnikera 10 artikuliem**, ko mācītāji arī labprāt darīja. Šī reformēto ieskatu piejaukšana un cilvēku nobīdīšana reformēto mācības virzienā, speciāli Svētā Vakarēdiena jautājumos, bija tā klusā cīņa, ko reformāti, piemēram, Vācijā bija ļoti stipri izvērsuši un beidzot visu Prūsijas valsti sagandējuši ar to saukto ūniju..Tas ir būtiski ļoti atšķirīgais jautājums – jautājums par Sakramentu. Mēs jau zinām no Marburgas disputa 1529.gadā, kas bija Mārtiņam Luteram ar Cvingliju, ka tur nevarēja nekādas saprašanās būt. Reformāti palika pie sava ieskata, ka tas ir tikai tukšs simbols, nekas vairāk, un Mārtiņš Luters palika pie pārliecības, ka Sakramentā izšķirīgais vārds ir – **Hoc est** – *Tas ir* un nevis *Tas*. Liekas, tas ir tas vārds, kas izšķir mūsu piederību. Tā Kurzemē bija bruņošanās pret šo sagandējumu. Pēc Baznīcas kārtības ozeandristi, papisti, t.i., katoļi, jezuīti, atkalkristītāji, kalvinisti, jūsmoni un citi ir ķecerī, tāpēc, reformāti un katoļi arī ir ķecerī. Ja tādi kādreiz ielavās, ir jāuzrāda pamatojums, lai tos var drīz dabūt prom, nevis viņus kaut kā vajāt un tamlīdzīgi.

1565.gadā Kurzemē bija tikai 19 mācītāji. Mācītāju trūkums bija ļoti liels. Līdz 1600.gadam bija jau 100. 28 bija cēlušies Baltijā, citi bija ienācēji no Vācijas. No tiem ar augstskolu izglītību, kas varēja būt iegūta tikai Vācijā, bija 61, bet

mācītāju dēli uzņēmās tēva arodu iemācīšanās ceļā mājās. Citādas iespējas toreiz daudziem nemaz arī nebija. Cik labi būtu, ka mūsu mācītāji savus dēlus tādā veidā arī jau gatavotu par teologiem. Jūs, kas audzināt vai audzināsi dēlus, pielūkojiet, ka jūs viņus jau audzināt par teologiem!

1586. – ļoti zīmīgs gads – ”**Enchiridions**”. 1586.gadā tapa otrā grāmata latviešu valodā. Pirmā grāmata bija **Katoļu lūgšanu grāmata – dziesmu grāmata**. Gadu vēlāk Karalaučos latviešu valodā tika iespiests Mārtiņa Luterā Katķisms, ko, hercoga un Salomona Henninga ierosināts, tulkojis Dobeles latviešu draudzes mācītājs **Johans Rīvijs** – pirmais latviešu grāmatas, pārtulkotās latviešu grāmatas, izdevējs. Bez tam Rīvijs strādājis arī pie citiem garīgiem rakstiem – svētdienu un svētku dienu evaņģēlijiem (sprediķiem), lekcijām, Baznīcas dziesmu tulkošanām. Viņa padarītie darbi tika izdoti papildināti, citu mācītāju sakārtoti pēc viņa nāves. ”Enchiridions” – rokasgrāmata, sakārtota “nevāciem”. Iecavas mācītājs Kristjānis Mike, Tukuma mācītājs Baltazars Lembreks, Bauskas mācītājs Gothards Reimerss un Saldus mācītājs Johans Vegmanis parakstījuši abiem hercogiem domāto šīs grāmatas veltījumu.

Ko nozīmē “abiem hercogiem”? Gothards Ketlers bija jau miris 1570.gadā. Polija, gribēdama vājināt hercogisti, to sadalīja divās daļās - abiem hercoga dēliem, katram savu daļu: Fridricham – Jelgavu ar Zemgali, Vilhelmam – Kurzemi ar Kuldīgu. Šis stāvoklis nepalika ilgi. Hercogam Vilhelmam iznāca lielas nepatīkšanas, kurās viņš tika smagi apsūdzēts divu muižnieku nogalināšanā, un viņš bija spiests atteikties no troņa. Un tad bija tāds ļoti sarežģīts stāvoklis. Fridrichs bija bez bērniem, Vilhelmam, kurš nu bija atteicies, bija dēls Jēkabs. Fridrichs ar gudru ziņu par savu pēcteci bija nozīmējis brāļa dēlu Jēkabu un dabūja apstiprinājumu arī pie Polijas ķēniņa, ka Jēkabs drīkstēja šo abu daļu mantojumu pārņemt. Tā bija viena ļoti nopietna krīze Kurzemes hercogistē.

”Enchiridiona” otrais izdevums iznāca pēc 30 gadiem – 1615.gadā un to izdeva Rīgā, arī Rīgas vajadzībām. Šai nelielajai grāmatiņai latviešu tautā un tās ticības dzīves izkārtšanā bija ļoti liela nozīme. Protams, primārā nozīme jau bija tā, ka atsedza latviešiem Katķismu latviešu valodā. Tomēr šeit notika kaut kas varbūt tai brīdī arī nepamanīts, ka visa šejienes Baznīcas vēsture, tāpat kā visa šīs zemes vēsture – Livonijas latviešu daļas vēsture – pāršķīrās divās daļās. Līdz tam šīs daļas gan koeksistēja, bet nekad īsti nesaplūda. Visa iepriekšējā Baznīcas vēsture mūsu zemē bija, stingri ņemot, tikai nelielās iekarotāju virskārtas vēsture, kura nodarbojās ar šīs

iekarotāju virskārtas dzīvi, darbošanos, rosmēm un kurā nebija nekādas līdzdaļas nevācīem vai bauriem. Ja arī kādreiz tie kādā pieminējumā ienāca, tad ne kā vēstures līdzveidotāji, bet kaut kāds pieminējums starp citu. Ar "Enchiridionu" un ar latviešu valodas garīgās rakstniecības sākumu, kas spēji izvērtās spēcīgā straumē, bija tapusi latviešu Baznīcas vēsture, kas vācu vēsturniekos joprojām bija tikai tik tikko pieminēta, bet kura izvērtās par spēcīgu un patstāvīgu rosmi, kas vienmēr šādā vai tādā veidā nāca arī kādā kontraversē ar oficiālo vācu rakstīto vēsturi. Arī tagad, kad lasām vēstures apcerējumus – jā, par zemnieku likumiem, zemnieku stāvokli – tas tā tiek līdzī apcerēts, jo tas ļoti lielā mērā skāris zemes turētāju situāciju un likteņus, bet īstenībā, kad mēs gribētu izsekot, kas tad risinājās šinī pašā tautā, kādas bija tās garīgās rosmes, – labi, ja kāds vārds ir pieminēts, garām ejot. Mēs redzam, kā šie divi krasti ir attālinājušies viens no otra. No vienas puses, Baltijas vācu iekarotāju, ienācēju - virskārtas likteņi, darbošanās, arī kultūras dzīve, arī cīņas, arī jautājumi, kas saistās ar viņu dižciltības problēmām – tās bija viņiem ļoti svarīgas problēmas.

Hercogs pavēlēja šo grāmatu izplatīt Kurzemē un Zemgalē, piesūtot zināmu skaitu draudzēm un tāpat arī mācītājiem. Tā kļuva par tautas garīgo audzinātāju, jo Katķisms, kā mēs to zinām, Katķisms pieder trijkanim, kas raksturo, izteic, veido latviešu tautas garīgo dzīvi un vispār evaņģēliskās pasaules, evaņģēlisko tautu dzīvi: Svētie Raksti, Katķisms, Dziesmu grāmata.

Mārtiņš Luters ir izdarījis apvērsumu ne tikai savā zemē, kur viņš tautai iedevis rokās Svētos Rakstus un arī garīgās dziesmas, bet jāsaka tā, ka Mārtiņš Luters ir pirmais lielais latviešu tautas revolucionārs, ja tādu vārdu drīkstam šādā parafrāzē lietot. Viņš ir izdarījis to lielo apvērsumu, ka latviešu tauta no savas anonimitātes, nepazītības un nepazīstamības iegājusi vēsturē, jo viņš ir gribējis, lai tautas valodā sludina un lasa. Latviešu tautai nebija, ko lasīt, tai nebija alfabēta, tās valoda nebija nostiprināta rakstos, vārdiskā runāšana to lietu nevarēja satvert un saturēt. Un, lūk, te notika tas, ko gan laikam nebija ne domājuši, ne vēlējušies šīs tautas pārvaldītāji tanī laikā, kad tā bija aizbildniecības stāvoklī.

XVII gs. sākumā Kurzeme piedzīvoja smagus bada, mēra, kara, nemieru laikus. To lielā mērā bija ierosinājis zviedru karš ar Poliju. Lielais mēris – no 1601. līdz 1603.gadam.

Ap gadusimtu vidu iestājās labāki apstākļi – garīgās dzīves augšupeja. Mēs varam runāt par Kurzemes Baznīcas ziedu laikiem XVII gadusimta vidū, nemaz ne līdz pašam noslēgumam. To ievada vairāki krietni garīgie darbinieki, prāvesti,

superintendenti. Jau pieminētais Aleksandrs Einhorns. Lielais Baznīcas rakstnieks **Georgs Mancelis**. Pirmais latviešu garīgais dziesminieks **Kristofs Fīrekers**, superintendents **Heinrihs Adolfijs**, neminot vēl daudzus citus. Iezīmējās spožs augšupejas laikmets Kurzemes garīgajā dzīvē un kristīgās ticības kopšanā.

Arī mēris un karš starp Poliju, Zviedriju un Brandenburgū (1655–1660), kas ļoti izpostīja Kurzemes saimniecību un tās lieliski iekārtoto, nostādīto materiālo stāvokli, saimniecību, arī šīs izpostīšanas nespēja kaitēt garīgai augšupejai, kurai bija liela, izcila nozīme garīgajā un vispār kultūras dzīvē. Kavēsimies atsevišķi pie kādiem no šiem izcilajiem vīriem.

Juris, patiesībā, **Georgs Mancelis** – pirmais ievērojamais latviešu garīgais rakstnieks. Dzimis 1593.gada 24.jūnijā Mežmuižā, kur viņa tēvs bija mācītājs. Mācījies Jelgavas skolās, Rīgas Domskolā, studējis pādagogiju un teoloģiju Štetīnē, arī Rostokā. Pēc atgriešanās Dzimtenē – mācītājs Vallē no 1616. līdz 1620.gadam. Sākoties kara laikiem un apdraudējumiem, Mancelis kļuva par mācītāju Sēlpilī 1620.–1626.g. 1625.gadā Zviedrijas ķēniņš viņu aicināja uz Tērbatu par virsmācītāju un vēlāk arī par teoloģijas profesoru jaundibinātajā Tērbatas Universitātē. Tērbatas Universitāte tika dibināta 1632.gadā, un no 1632. līdz 1637.gadam Mancelis bija profesors Tērbatas Universitātē. Kādu laiku viņš bija arī šīs universitātes rektors un pildīja vēl kādus citus augstākus amatus un pienākumus. 1637.gadā Kurzemes hercogs Frīdrihs aicināja Manceli atpakaļ uz Kurzemi un iecēla viņu par galma mācītāju Jelgavā, kur viņš nodzīvoja līdz savai nāvei 1654.gadā.

Mancelis labi prata latviešu valodu, viņš ieveda vienveidīgu pareizrakstību, uzrakstīja latviešu valodas mācību grāmatu, frazeoloģijas vārdnīcu. 1631.gadā viņš izdeva pārlabotu un papildinātu "Enchiridionu" un izdevumam deva citu nosaukumu "**Vademecum**" – "Nāc man līdz(i)!" 1637.gadā latviešu valodā izdeva Sālamana Sakāmos vārdus un 1642.gadā – Sīraka Gudrības grāmatu. Manceļa nāves gadā – 1654.gadā – iznāca viņa ilgi kārotā "Postilla", kas arī saņēma tādu vārdu – "**Ilgi kārotā latviešu postilla**" ("Lang-gewünschte Lettische Postill"). Par Postillu mēdz saukt garīgā satura pamācības vai sprediķu grāmatas vēl tagad. "Postilla" – 1654.gads. Tas bija viņa visievērojamākais darbs, kas bija prasījis apmēram 20 gadus – bieža grāmata, 1180 lappušu teksta, kas saturēja sprediķus visām svētdienām un svētku dienām. Tā bija domāta galvenokārt mācītājiem, tāpēc arī priekšvārds bija vācu valodā. Pret šīs grāmatas izdošanu latviešu valodā Mancelim ar pārmetumu pretim stājās vietējie vācieši, jo nu arī ārzemnieki, neprazdami latviešu valodu, varēšot celt

priekšā ļaudīm sprediķus latviski, tā ka Mancelis esot nodarījis pārestību vietējiem vācu mācītājiem, kas mēģināja sprediķot latviski. Mancelis sprediķos centās veicināt ārējo baznīciskumu, apkarot pagānismu un tāpat arī skubināja apgūt kristīgās mācības, arī mācītāju cieņu turēt godā, gribēja nostiprināt kristīgās dzīves paražas: svētdienas svētīšanu, Dieva palīga došanu, garīgu dziesmu dziedāšanu, kristīgo laulību; apkarot netikumus: dzeršanu, slinkumu, netiklību, lepnību, vieglprātību; centās izveidot ģimenē un saimē kristīgus tikumus. Tulkotais Sālamans un Sīraks viņam bija lielā mērā šie morālmācības paraugdevēji.

XVII gadusimta sākumā latviešu gara dzīvē vēl bija liela loma pagānisma atliekām. Bērniem deva vārdus pašu ģimenē, izvairījās no Baznīcas kristības, laulības noslēdza pēc senču paražām, nemeklējot Baznīcas svētību, mirušos apglabāja senču kapsētās, bet ne iesvētītos kristīgos kapos un dievainēs mieloja senču dvēseles. Arī druvu un mājas dzīvē turējās pie dažādiem pagānu kultiem: auglības kulta, svētības kulta, dažādiem pagānu māņiem un burvestībām, ko sajauca ar katolicisma paliekām māņticības garā, pilnos ziedos bija pareģošana, zīlēšana, īpašo dienu un laiku cienīšana, piektvakars, ceturtdienas priekšvakars, krusta diena, pūšļošana, vārdošana, sāls pūšana, kannas raudzīšana, nešļavošana, buršana ar Bībeles pantiem un citiem svētiem vārdiem slimību, sevišķi asinssērgu un ugunsgrēku gadījumos, svēto un svētbilžu cienīšana – pret visu to nebija tik viegli cīnīties, it īpaši mācītājiem, kas no svešatnes bija ienākuši, nepazina šejienes ieražas un neprata latviešu valodu. Augšminētie Baznīcas vadītāji, ko pieminējām, tomēr noteikti ķerās pie darba. Einhorns atgādināja mācītājiem viņu pienākumu: ik gadus vismaz vienu reizi apmeklēt visus draudzes locekļus, lai pārbaudītu, ko viņi ir mācījušies baznīcā, ko zina no Katķisma, kā izturas savā dzīvē un darbā, vai vēl turas pie pagāniskiem paradumiem un māņiem. Viņš izdeva rokasgrāmatas un pamācības, kā rīkoties, un pats savos biežos vizitāciju braucienos kontrolēja mācītāju darbību un draudžu stāvokli.

Draudzēs, kur enerģiskāks mācītājs, tika iekārtotas pirms un pēc dievkalpojuma īpašas mācību stundas, kad mācīja un izskaidroja Pātarus, Katķisma elementus, garīgās dziesmas. Dažās vietās pat trešdienās un svētvakaros pulcināja draudzes locekļus uz garīgu dziesmu mācīšanu – mūsu trešdienas vakaru dievkalpojumi, kaut kā tā ir iegājuši, ka tas trešdienas vakars kļuvis par tādu otru dievkalpojumu laiku - laikam tāpēc, ka tas ir nedēļas vidus: uz vienu, uz otru pusi līdz baznīcas laikam ir vienāds atstatums. Šinīs lietās tad arī ļoti iesniedzās Mancelis ar

savu "Postillu". Manceļa valodu jau mēs nevarētu tā palasīt, bet es atļaušos nolasīt kāda mūsu autora rakstīto Baznīcas vēsturē, kas ir citējis šo Manceļa valodu:

"Klausais tu arīdzan, tu vella kalps, kas nu bez mitēšanas tīšām grēko, baznīcā neejī, Dievvārdu neklausī jeb, kad tu baznīcā kādu brīdi esi, tad tomēr tavs prāts citur nesās. Klausies tu, saku es, kas tu tādus grēkus dari, kad Dieva bijātāji augšamcelsies ar prieku, tad tu arīdzan augšamcelsies, bet ar sūrām vaimanām, jo Jēzus Kristus tevi nodos velliem, un tiem būs tevi elles ugunī mūžīgi mūžos mocīt, un tie dūmi, tavas mocības, uzkāps mūžīgi mūžos, ja tu, kas tur, mājās būdams, saulē gozējies, kad citi ļaudis pa svētdienām baznīcā bija, Dieva Vārdu klausījās un Pātarus mācījās. Tu tapsi elles dibenā nodzīts, ellē tu tapsi noguldīts ar taviem biedriem kā avis, un kā viens suns uz maitas gul un kremt, un vārnas viņa vienu maitu plūkā, tā arīdzan tie velli virs tevis gulēs un elles vārnas tevi plūkās mūžīgi mūžam, un tu bez mitēšanās kliegsi."

Mancelis prata arī skubināt ar skaistiem, no zemnieka dzīves ņemtiem piemēriem:

"Bībeles stāstus esmu pa starpām ar nolūku iekaisījis, lai latviešiem arvien vairāk un vairāk Dieva Vārds tiek pazīstams, daudz Evaņģēliju sākumā salīdzinot ar vienu vai otru gabalu mūsu kristīgā Katķismā, lai vienkāršie zemnieki varētu saprast, ka Katķisms, kas viņiem priekšā teikts, saskan ar Evaņģēliju."

"Kad saimniece grib dārzu kopt un apsēt, tad viņa labi glabā sēklu, iesien lakatiņā murskulītī, – tāpat glabājams Dieva Vārds."

"Govs atgrems, ko tā piepeši ēdusi ir, mums būs arīdzan to dvēseles barību, kuru mēs piepeši esam ēduši un baznīcā būdami uzlasījuši, gremot un labi mūsā sirdī turēt, no Dieva Vārda, ir mājās, ir darbos būdami, labprāt runāt".

"... Saimnieks ilgu laiku savā rokā tur to kumosu, viņš rāda to sunīšam, bet viņš tūdaļ tam to nenodod, liek tam gaidīt un vēl lēkt, un svaidīties. Dievs rāda tev arīdzan savā Vārdā savu žēlīgu sirdi, ko sola tev, taču grib tev palīdzēt, bet viņš tūdaļ pēc tava prāta tev nepalīdz, tādēļ viņš tev nepaklausa? Kāpēc? Tāpēc, ka tev būs allaž vēl lūgt un Dievu piesaukt".

Mancelis skubina latviešus gādāt par dēlu izglītību:

"Ja Dievs tavam dēlam tādu prātu devis, ka viņš varētu Dieva Vārdu iejemties, dod viņu skolā, lai mācās. Nedz tas tev mazs gods būtu tavu dēlu uz spredika krēsla stāvam un Dieva Vārdu mācam dzirdēt, bet no tādām un citādām mācībām nevaram mēs šim brīžam vairāk runāt."

Mācītāja darbam vajag posties un pārvarēt dažādus šķēršļus.

"Tu gribi palīdzēt Dieva namu kopt, dzīdamies tikai uz to vietu, ka tu tavu apcirkni un maku piepildīt varētu. ... Krogi un stederes top uzcelti, bet pēc Dieva nama, kur Dieva

Vārdam būs mācītam un dzirdētam kļūt, neviens nebēdā, daža baznīca stāv bez jumta, lietus līst, sniegs snieg, vējš pūš caur caurīm, ka vairs neviens nevar glābties, daža tā nogāzusēs ir uz vienu pusi, ka ir ar lielām izbailēm jāiet iekšā. Kapenes top izrakņātas no cūkām it kā rāceņu dārzs, neviens tās nekopj, nedomā apkārt tām žogu pīt.”

Jūs redzat, cik konkrēti, tieši, dziļi un cik īsti ir bijuši šie ieskati cilvēku dzīvē, viņu vājajās, ļaunajās, bet arī viņu gaišajās pusēs, un cik tieši, neaizsegti ir arī tie pamācības vārdi. Mēs varam tik daudz no Manceļa mācīties, protams, ne jau šo ārkārtīgo skarbumu, ar kādu viņš tā pātago cilvēkus, bet katrā ziņā to nopietnību, kādā viņš māca par Dievu, mūžību un mūsu stāvēšanu mūžīgās dzīvības vai pazušanas priekšā. Tas ir tagad kļuvis kaut kas ļoti nemoderns un peļams: kur tad nu cilvēkiem runāt par mūžīgo sodību, par elli un par tādām lietām. Mums pat elles vārdu ir izrāvuši ārā, jo bail no tā, bet Evaņģēlijā tā ir pieminēta un arī raksturota.

Manceļa darbs piedzīvojis vairākus jaunus, paplašinātus un pārļābottus izdevumus. 1643.gadā otrajam izdevumam pievienoti Sīraka sprediķi. Sīraka grāmatas. Trešajam izdevumam 1673.gadā klāt pievienoti Sālamana Sakāmie vārdi un Babītes mācītāja Heinricha Kleinšmita grāmata ar ļoti interesantu virsrakstu ”**Latviešo pātaro grāmata**”. Ir kāda savāda, interesanta attīstība. Kamēr ”Enchiridionā” vēl sastopam grāmatu, kas veltīta bavriem – (bauriem, kā mēs latvieši sakām, bet rakstībā – bavriem), šeit jau runa par latviešiem. Šī grāmata veltīta latviešiem. Tā vairs nav tikai bauru kārta, tie vairs nav tikai nevācieši. Latvieši ir iegājuši pasaulē, ienākuši vēsturē. Redziet, tur bija tas Mārtiņa Lutera revolūcijas rezultāts. Mēs kļuvām par latviešiem.

Latviešu garīgās Baznīcas dzejas nodibinātājs ir **Kristofs Fīrekers** – (Cristoph Füreker). Nav zināmi viņa tuvākie biogrāfiskie dati, dzimšanas dati, arī nāves gads nav skaidri zināms. Tas varētu būt ap 1680.gadu.

Viņš bija Tērbatā studējis teoloģiju. Tomēr arī tur nav skaidri zināma viņa izcelsme. Tiek pieminēts, ka viņš ir *nereticus* – no Neretas, neretietis. Iespējams, ka tiešām viņš bija neretietis un ka viņš bija Neretas toreizējā mācītāja dēls. Mācītāja amatā viņš nav bijis, lai gan bija studējis teoloģiju, bet kopš 1650.gada dzīvojis Dobelē, apprecējis kādu turīgu, brīvu zemnieku atraitni.

Līdz Fīrekeram latviešu garīgā dzeja vēl bija neizkopta - ja jūs atceraties **Ramma 10 baušļus** vai **Ekka himnu**, arī Mancelim dzeja vēl nepadevās, dziesmas bija bez ritma, bez atskaņām, grūti dziedamas. Vēlāk teica, ka tā nav bijusi visdziedāšana, bet kaut kāda dūķšana un kauķšana.

Jau otrajā, paplašinātajā "Vademecum" izdevumā atrodam dažas Fīrekera dziesmas. 1685.gada izdevums jau viscaur Fīrekera pārstrādāts, bet tur arī vēl bija bezatskaņu dziesmas.

1685.gadā Kurzeme dabūja savu atsevišķi izdoto pirmo **Dziesmu grāmatu** ar 289 dziesmām. Vēl ir kādas bezatskaņu dziesmas, bet galvenokārt ir Fīrekera dziesmas. Fīrekers ir sadzejojis apmēram 120 dziesmu, lielākoties ir Mārtiņa Lutera tulkojumi un arī citas. Fīrekeru mēdz saukt par latviešu modernās dzejas mākslas nodibinātāju, – tas ir sašaurinājums. Bez šaubām, šīs dzejas bija latviešu valodā un tām bija dzejas forma, bet tās nebija domātas pirmā kārtā kā latviešu dzejas nodibināšana. Tomēr tās bija latviešu garīgās dzejas un garīgās dzīves celsmes nodibinātājas, jo dziesmas teksts iespaido cilvēku un atstāj viņā savu atveidu. Tāpēc mācieties no galvas! Kad jūs mācāties svešvalodu, vienalga kādu, mācieties dzeju svešvalodā. Jūs vislabāk iegaumēsiet vārdus, vārdu sakarības un teikumu uzbūves: vai tā ir vācu, vai tā ir angļu, vai tā ir kāda cita valoda, ņemiet to sev par paraugu, mācieties un jūs piedzīvosiet lielu prieku. Latviešu tautā Fīrekera Dziesmu grāmata un *Fīrekera* dziesmas ir ienesušas milzīgi lielu garīgo klāstu.

Mūsu Dziesmu grāmata saturēja daudz viņa dziesmu, kuras cilvēki zināja no galvas, jo bija uzauguši pie Dziesmu grāmatas. Ir žēl, ka mums tagad rokās nākusi tāda grāmata, ko sastādījuši cilvēki, kas nav pazinuši mūsu gadusimtos izveidojušos Dziesmu grāmatu. Un mums proponē pilnīgi tādus jaunus, neteiksim, ka sliktus, bet svešus dziedājumus.

Fīrekera paša sacerētās dziesmas ir: "Redz, šī diena jau pagalam", "Bērniņ, mīļlais, Dieva stādīts". Literatūrvēsturnieki saka, ka šinī otrā dziesmā, tanī – "Bērniņ, mīļlais" autors kaut kā ļoti tuvu pieiet klāt latviešu tautas dzejas formai un izteiksmei. Tulkojumu starpā – tad nu klausieties: "No debesīm būs man atnest", "Ak, šķīstais Dieva jēriņ", "Gods Dievam vien ar pateikšanu", "Es dziļās bēdās nosaucos", "Es savus grēkus sūdzos", "No Dieva neatkāpšos", "Kā spoži spīd mans Jēzuliņš", "Dievs, patur mūs pie sava Vārd", "Tu Gars no Dieva, svētais Dievs", "Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils".

Fīrekera "Šis tiešām ir tas pēdīgs laiks", "Gāz' mana sirds ar steigšan", "Es cēlies sveiks un vesels", "Lai Dievu visi līdz" – latviešu Dziesmu grāmatas vērtīgākais kodols vēl tagad. Cik ilgi? Cik ilgi pret tā sauktajiem modernismiem?

Superintendents **Heinrichs Adolfijs** – mācītājs Dobelē, vēlāk mācītājs Jelgavā un ģenerālsuperintendents. Pats dzejodams un būdams liels Fīrekera labvēlis,

izsakās par Fīrekera dzejnieka darbu ļoti atzinīgi: “Šī ar neskaitāmām dziesmām modinātā kāre uz mācīšanos kārdināja atkal pašu Fīrekeru pārtulkot vairāk dziesmu, lai mums nebūtu trūkums pie mācīšanās, tā attīstoties, iznāca beidzot - paldies Dievam - vesela Dziesmu grāmata. Dziesmu lielā loma ticības dzīvē: ar dziedāšanu ieplūst viņu garīgais saturs”. Heinrichs Adofijs arī pats bija mācījies, papildinājies pie Fīrekera latviešu valodā, kurš arī viņu uzaicinājis tulkot un visādā veidā rosinājis.

Es jums gribētu parādīt Kurzemes Dziesmu grāmatas beidzamo izdevumu – vēl pirms pasaules kara, jo pēc Pirmā pasaules kara vairs nebija ne Kurzemes, ne Vidzemes Dziesmu grāmatas, bet bija mūsu apvienotā Dziesmu grāmata. Šī Dziesmu grāmata ir iznākusi Jelgavā 1902.gadā. Tai ir savas īpatības. Ir tādas īpatības, par kurām mēs būtu izbrīnījušies, bez šaubām, ka jūs arī brīnīsieties, kad es jums teikšu, ka 78.dziesma satur 37 pantus. Kā var to visu izdziedāt? Mans tēvs, kas savās jaunības dienās ir bijis jelgavnieks, tur kristīts un iesvētīts Annas baznīcā, to atcerējās, ka Ciešanu laikā ir dziedāta šī garā, ilgā dziesma. Kādēļ? Draugi, lai jūs pa daļai arī saprastu korāļa – garīgās dziesmas – dziļāko jēgu. Mums tā ļoti stipri ir pagaisusi. Mēs neatšķiram dzeju no korāļa, un pie tam kādreiz švaku dzeju, kur mēs apjūsmojam šo un to, kur mēs paši sevi apjūsmojam, kur mēs Debestēvu pa starpām arī pieminam, ka tur cits pa jūru brauc ar zelta burām un visas tādas smukas lietas. Es gribētu jums tikai pateikt vienu lietu: turiet šo mērauklu savā sirdī un acīs, atšķiriet dzeju – un patiesībā profānu dzeju, kas ielien kādreiz dziesmu lapiņās, – atšķiriet to no korāļa! Es jums nolasīšu dažus pantus. Valoda ir, protams, diezgan neveikla, bet jūs sapratīsiet pār visām lietām to jēgu. Ne jau visus 37, tas būtu par daudz, bet tā:

„1. Modrējies, tu mana sirds, Noteikt Jēzus mokas; Kāda tam bij karsta pirts! Viņš kā tārpīņš lokās. Mūsu labad vien Viņš cieš Krusta nāv’ un kaunu. Tas, ak cilvēk, tevi spiež Atmest visu ļaunu.

2. Jēzus naktī dārzā nāk, Bēdu puķes plūkdams, Savu grūtu darbu sāk Drebēdams un lūgdams. Sveši grēki Jēzu kož, Tie tam sirdī ēdās, - Un tu drīksti dzīvot drošs Savās grūtās bēdās.

3. Jēzus liek mums jautriem kļūt, Lūgt, lai labi klājās; Gars gan šķietās spēcīgs būt, Bet tās miesas vājas. Lūdzies, lai tev Dievs stāv klāt, Viņš tev tiešām sola Grēku bēdās neatstāt, Mācies Jēzus skolā.

4. Jēzu spiež smags grēku svars, Bēdas viņu gremdē; Tomēr nāk viens Dieva Gars, Kas tam bailes remdē. Manā grūtā stundīnā, Kad ar nāv’ es cīkstos, Nāc, ak Dievs, man palīgā, Ka es neizbīstos.

8. Jēzu, kāpēc būs tev nest Tādas kauna saites? Tās tev liek ap rokām mest Mūsu grēku kaites: Grib tas elles bende mūs Savām virvēm saistīt, Jēzu, tavām saitēm būs Viņa saites raisīt.

17. Jēzus augsti gaisā celts Grib mūs vilkt pie sevis; Viņa sirds kā tīrais zelts Skaidri spīd priekš tevis. Skaties labi, ko tur kar? Dieva Dēlu šķīsto, Kas ir tevi šķīstu dar', - Ja tu viņu mīlo.”

Tādā litāniskā gājumā, arvien ar šo attiecinājumu, arvien šis attiecinājums: bet tu? Bet tu? Bet es. Lūk, lūkojos Jēzū, bet ko tu un kāds tu? Redziet, te ir kaut kas no tāda, no tā, ko mēs ļoti esam palaiduši no vēra. Un mūsu dzejnieki dzejo, bet viņi nekad nav bijuši Dieva lūdzēji. Nekad! Viņi sadzejo kaut kādu tematu. Ja par kādu mēs varam sacīt, tad tas ir *Leonīds Breikšs*, kura dzejā mēs jūtam: tas cilvēks ir Dievu lūdzis, tāpēc viņš var uz Kristu tā runāt, kā viņš savā dzejā to saka. Bet ne mūsu poruki, ne mūsu blaumaņi, nu, nerunājot ne par kādiem raiņiem un citiem pārējiem. Ja viņi kur pieskaras, tad viņi pieskaras ziedputeklītim, kas mūžības vējos trīc un lidinās utt. Un garīgas dzejas nav. Šī ir Fīrekera tulkotā dziesma.

Viens no Fīrekera sekotājiem ir **Gerhards Remlings** (1631–1695). Mācītājs Saukā, vēlāk Sesavā. Dzimis Grobiņā. Tulkojis 24 garīgas dziesmas. Studējis Karalaučos un Vitenbergā. Ko viņš ir tulkojis? – “Redz, kā savīst, zūd un izšķīst” (tā nav mūsu Dziesmu grāmatā vairs bijusi), “Ak, mūžīb’s vārds kā pērkons grauļ”, “Pasaulīt, tu ļaužu ēka”, “Taisies, mana sirds, un posies” – tās ir Remlinga tulkotas. Šeit ir viena dziesma, kas nav mūsu Dziesmu grāmatā, es to gribētu nocītēt:

„1.Redz, kā savīst, zūd un izšķīst Visu ļaužu mūžiņš! Dūmi, migla drīzi kāpjās, Vējam pūšot, drīzāk slapjāks, Tā no nāves neizglābjās.

2.Redz, kā savīst, zūd un izšķīst Šīs cilvēku dienas! Kā straujš ūdens tek arvienu, Dodas lejā nakt’ un dienu, Tā uz savu bedri skrienu.

3. Redz, kā savīst, zūd un izšķīst Visu ļaužu prieki! Kā tā dien’ ar nakti mijas, Tā uz smiekliem as’ras lija, Laimi, priek’ un bēdas sijā.

5. Redz, kā savīst, zūd un izšķīst Visu ļaužu stiprums! Dažs, kas citkārt dumpi sācis, Ļaudis baidīj’s kā kāds lācis, To ir drudzis zemē mācis.”

Valodiņu jau mēs gribētu varbūt kaut kā gludāku, bet - domājiet par to saturu!

„9.Redz, kā savīst, zūd un izšķīst Mūsu prāts un domas! Skunstnieks, brīnum’ izgādājis, Lielus darbus pastrādājis, Tak bez nāves neizgājis.

13.Redz, kā savīst, zūd un izšķīst Visas pasaul’s lietas! Pasaulīte neapkavēs Skriet uz galu un iekš nāves, Dieva ticīgs mūžam stāvēs.”

Te ir daži panti, lai arī pavisam 13 pantu. No tā jūs apjaušat to garu un arī to spēku. Kāpēc mūsu vecie ļaudis varēja skaitīt šīs dziesmas sirmā vecumā, vairs acīm saskatīt nevarēdami? – Tās runāja dvēseles valodu, tās runāja par nopietno konfrontēšanos ar dziļi nopietnajām lietām, nevis čalošanu: „Tin, māmiņ, dzijas kamolīti ar dziesmām un ar lūgšanām”. Nu, kāpēc ne lāpi zeķīti? Tagad vairāk tā zeķu lāpīšana būtu svarīga. Kad analizējam to šausmīgo seklību, šo bezdomību, šo kādreiz tiešo aplamību! Grūti paņemt rokā tādas dziesmu lapiņas, kur apdzied māmuli, kura nu salikusi rokas, un tad mēs raudam utt. Kaut jūs runātu par mūžīgo dzīvību un par cerību, kā šajās brīnišķīgajās rindās:

„Ar visiem svētiem, kas no saviem darbiem dus, kas Tev apliecinājuši savu ticību, Tev, Jēzu, Tavu vārdu pateikt būs. Alleluja!”

Un tā visi panti ar slavinājumu, ar apliecinājumu. Tur ir kaut kas cits. Redziet, latviešiem nav šī augstā dvēseles pacēluma, šī patētiskā pacēluma. Viņi paliek turpat ar savām pagānu lietām. Tam ir jātop citādi. Kamēr nepamanīsim un nespēsīm dziedāt aizgrābtībā par Dieva žēlastību un aizgrābtībā par savu vājumu un nespēku Dieva priekšā, tikmēr mēs būsīm ticības imitētāji.

Fīrekers ievada veselu rindu savu sekotāju. Gerhardu Remblingu jau pieminējām.

Johans Višmanis. Dzimis Jelgavā. Bijis Trīsvienības baznīcas ķestera dēls. Liekas, bijis latviešu izcelsmes. Miris 1703.gadā. Studējis Karalaučos, mācītājs Bērtelē, pēc tam mācītājs Dundagā. Tulkojis 16 dziesmas: “Svētā diena pabeigta baznīcās un mājās, lai nu atskan teikšana, Dievu teikt mums klājās” – viena no ļoti skaistām vakara dziesmām, bet mūsu izlabotajās grāmatās ne padomju laikā, ne arī tur, amerikāņu laikos, nekur tā nav atrodama. Viena no ļoti, ļoti skaistajām vakara dziesmām, kas vēl mūsu Latvijas Dziesmu grāmatā bija saglabāta.

Hespe - Bauskas virsmācītājs, prāvests. Tulkojis: “Nu klusas visas vietas”, “Es pie Jēzus turēšos”, “Augstais Dievs, kam slava dota”.

Bernhards Bīnemans - viens no ļoti rosīgiem, bagātajiem tulkotājiem, apmēram 100 dziesmu, arī: “Bez bēdām labu nakti”.

Vilhelms Šteineks - latvietis, dzimis Vecaucē, studējis Karalaučos, 1710.gadā palīgmācītājs Jelgavā. Pēc tam mācītājs Tukumā. Miris 1735.gadā. Viņam bija jācīnās ar savu aprindu vāciešiem pret visiem tiem zākājumiem, pāridarījumiem un izsmirklu, kādi jāiztur kā latvietim. Kā var latvietis būt mācītājs! Tā ir pilnīgi neiedomājama lieta! Viņš ir tulkojis pāri par 50 dziesmu.

Lielā katastrofa Kurzemes Baznīcā uznāca ar lielo mēri 1710.gadā. Lielajā mērī Kurzemē izmira ap 20'000 cilvēku, palika tukšas mājas, nomira pats superintendents *Johans Hollenhāgens* un vēl 54 mācītāji, t.i., vairāk nekā puse visu tā laika mācītāju. Kad šis mēris bija pāri, pēc 1710.gada, viss bija jāsāk tikpat kā no jauna. Arī šinī gadījumā bija īpatēji, ka Kurzeme dabūja atkal vienu ļoti izcilu, spēcīgu personību, tas bija superintendents **Aleksandrs Grēvens** (Aleksandr Gräven). Ļoti enerģisks vīrs. Dzimis 1679.gadā Salgalē, miris 1746.gadā.

Pēc visa lielā izpostījuma laika bija pienācis vēl viens laiku pārmijas brīdis. 1710.gadā Kurzemē izbeidzās Ketleru dinastija, un tās vietā nāca *Bīroni*, bet mēs neaiziesim no Ketleru dinastijas apskata prom, neatzīmēdami visizcilāko šīs hercogu rindas pārstāvi. Tas bija hercogs Jēkabs. Par hercogu Jēkabu runāts ļoti daudz, un viņš daudzkārt pieminēts. Viņš mūsu vēsturē ir viena no izcilākajām, vērā ņemamākajām personībām.

Hercogs Jēkabs (1642–1681). Hercogs Jēkabs pieminams Kurzemes Baznīcas vēsturē kādā īpašā vietā. Un šī īpašā vieta mums kādreiz pagājusi secen neievērota, to nekur vēsturiskajās atzīmēs neatrodam. Atrodam gan vienu interesantu ziņu, ka hercogam Jēkabam bijušas arī kolonijas – Āfrikā un Vidusamerikas salās. Āfrikā Gambijas upes grīvā viena neliela saliņa – 300 kvadrātkilometru liela un Karību jūrā starp Dienvidameriku un Ziemeļameriku – Tobāgo. Par šīm – Tobāgo un Gambiju –mūsu literatūrā un sevišķi tādā romantizētā literatūrā tagad atgriežas un runā. Kas tas bija? Tas bija tā laika saimnieciskās politikas jautājums. Koloniju iegūšana skaitījās valsts vislielākais sasniegums saimniecības veicināšanai. Kādā ziņā? Nu, ļoti vienkārši – šo koloniju bagātību izmantošanā. Vai nu tās bija tādas bagātības kā Dienvidamerikā, kur spāņi grābtin grāba zeltu un sudrabu, vai arī tās bija bagātības, ko ieguva no turienes dabas produktiem, piemēram, Eiropu visus viduslaikus mocīja izsalkums pēc garšvielām, un tās vajadzēja vest no tagadējās Indonēzijas un Indijas apvidiem, un tas bija ļoti sarežģīti – visu šo monopolu turēt savās rokās. Arābiem vajadzēja pārmaksāt briesmīgas maksas, lai to dabūtu, kamēr portugāļi atrada ceļu uz Indiju un tad veda maisiem piparus uz savu zemi. Viņiem piebiedrojās holandieši, un tos holandiešu tirgotājus tā arī nosauca par „piparu maisiem”. Tā bija – pipars bija zelta vērtībā. Lūk, tāda koloniju saimniecība skaitījās kaut kas ļoti nepieciešams. Tā bija koloniju izmantošana. Vēlāk, XIX gs. beigās un sevišķi XX gs. sākumā, izrādījās, ka tās kolonijas nepavisam nerentējas un lielās koloniju zemes dabūja piemaksāt klāt. Francija maksāja savām kolonijām pirms

Pirmā pasaules kara kādus 40 miljonus franku gadā klāt. Toreiz tās bija milzīgas summas.

Lūk, arī hercogs Jēkabs bija viens no koloniju turētājiem - tāpat kā holandieši, kā angļi, franči, spāņi, portugāļi un pa daļai arī zviedri. Kolonijas nebija lielas. Tās bija mazas un niecīgas, bet no tirgošanās bija iespējams dabūt arī ko vairāk no apkārtējām zemēm. Tagad izpētīts, ka šajās kolonijās nekad nav bijuši vergi; arī tie melnie, kas bija ieceļojuši vai kurus bija atveduši uz turieni kā strādniekus, viņi vienmēr bijuši brīvi Kurzemes pilsoņi. Nu, tas tā starp citu. Ne tas mūs interesē. Mūs interesē kaut kas pavisam cits. Ir tāds vārds **Joahims Dannenfelds**. Tas ir kāda mācītāja vārds. Kas bija ar šo Joahimu Dannenfeldu? Ap 1655.gadu (precīzi tas gadskaitlis nav zināms) hercogs Jēkabs viņu lika ordinēt un nozīmēja par mācītāju savā jaundibinātajā kolonijā Gambijā. Protams, tur brauca hercoga ierēdņi, tirgoņi, karavīri, un tiem bija vajadzīgs arī mācītājs. Tomēr šeit ir kāda interesanta instrukcija, ko hercogs devis šim mācītājam līdzi. Un to, lūdzu, ievērojiet labi nopietni! „Ne vien hercoga ierēdņiem un kalpotājiem ar mācību, sprediķi utt., bet, tiklīdz viņš nonāk Gambijā, viņam jāsatver valoda, ko tai vietā melnie runā, lai viņš nekristīgos un pagānus, kas uzturas mūsu salā, vestu pie īstā, patiesā Dieva.” Skaidra, nepārprotama misijas pavēle. Var teikt, pasaulē unikāla, ja atskaitām Zviedriju, kurai bija kolonija, sauktā Jaunzviedrija, Amerikas ziemeļos, tagadējā Delaveras štatā. Šī, tagad nosaukta par Delaveras štatu, bija kādreizējā Jaunzviedrija, un šinī Jaunzviedrijā arī bija mācītājs vai mācītāji, kas vietējiem indiāņiem sludinājuši Evaņģēliju, kamēr citās evaņģēliskās zemēs par šīm lietām vēl simts gadus nedomāja. Pirmā īstā evaņģēliski luteriskā misija datējama ar 1708.gadu, kad dāņu ķēniņa ierosmē uz Indiju bija aizbraukuši divi evaņģēliski luteriskie misionāri.

Kādi ir bijuši mūsu misijas panākumi, to nezinām, jo nekādas ziņas nav uzglabājušās. Hercogs jau ļoti drīz šo koloniju zaudēja, kad zviedri karā ar poļiem no 1658. līdz 1660.gadam hercogu sagūstīja. Viņi iebruka Kurzemē, izpostīja Kurzemi, Jelgavu un paņēma pašu hercogu līdzi gūstā. Hercoga bibliotēku aizveda uz Rīgu. No Rīgas šo bibliotēku uz Pēterburgu lika aizvest Pēteris I. Gambijas koloniju paķēra holandieši un no 1661.gada arī angļi, angļu rokās tā palika līdz laikam, kamēr 300 gadus vēlāk kļuva patstāvīgi neatkarīga.

1658.gadā hercogs uzdeva introducēt Saules draudzē mācītāju, kurš „mūsu Gambijas vietās ir dažus gadus bijis par mācītāju”. Ar tādu paskaidrojumu hercogs

viņu iecēlis par mācītāju Saules draudzē. Tātad, Dennenfelda laiks ir bijis īss – tikai dažus gadus. Un, kādi ir bijuši panākumi, nezinām.

Gotšolds Ebelings (Gottschold Ebeling). 1651.gadā superintendents Einhorns viņu kā studentu licis priekšā hercogam par kuģa mācītāju. Viņš pats 1652.gada vēstulē sevi sauc par mācītāju Gambijas salā Āfrikā. Tomēr jau 1654.gadā viņš miris, iespējams, ka klimats viņu pieveicis, tas pilnīgi iespējams.

Pēteris Heinrichs Engelbrechts bijis Kurzemes Baznīcas notārs, 1652.gadā ordinēts un devies par mācītāju uz Tobāgo. 1656.gada novembrī hercogs Jēkabs viņam piešķīris muižiņu Pienavas apvidū kā algu par trim gadiem, kad viņš Amerikā, Tobāgo salā, bijis mūsu turienes draudzē par mācītāju. (Pienava ir Kurzemē pie Līvberzes - starp Dobeli un Jelgavu.)

Mihaels Tilli. Hercogs Jēkabs 1662.gadā viņu kā teoloģijas studentu vocējis par mācītāju mūsu iemītniekiem Gambijā un licis superintendentam Adolfijam ordinēt. *Previo eksamine*. Vai viņš tur ir nokļuvis, nezinām, jo 1661.gadā jau angļi bija Gambiju sagrābuši savā varā.

Tie nav vienīgie. Arī **Kristians Krigers** (Krügers) – astronoma **Georga Krigera** brālis. 1686.gadā – stipri vēlāk – hercogs Frīdrihs Kazimīrs viņu iecēlis par mācītāju Tobāgo salā. Viņš 1688.gadā vēstulē galma mācītājam saucis sevi par “pastor Tabagogenzis” – Tobāgo pastors. Pēc atgriešanās no turienes 1691.gadā vocēts par mācītāju Vecsaules un Jaunsaules draudzēs.

Ar šo gribu pateikt, ka Kurzemes ziedu plaukuma laiks arī šinī ziņā ienesis tādu īpatību, Kurzemi nolikdams tādā īpašā kristīgās Baznīcas kopumu situācijā. Šīs lietas nepieder pie mūsu oficiāli pazīstamās un zināmās vai daudzzinātās vēstures. Jūs vispār mūsu profānajā vēsturē atradīsiet vienmēr lielu izvairīšanos kaut kādu vērību piegriezt garīgām lietām. Tā, piemēram, mēs nemaz nezinām, ka **Fricis Bārda** ir bijis ne tikai skolotājs Katlakalnā, bet arī pērminderis, Dieva Vārda turētājs un kora dibinātājs Katlakalna draudzē. Mēs nezinām, ka **Teodors Zeiferts** – skolotājs Olainē un izcilais latviešu literatūrvēsturnieks – ir bijis ērgelnieks, konfirmandu sagatavotājs un mācītāja aizvietotājs Olaines draudzē gadiem ilgi, visu savu Olaines laiku. Arī mūsu latviešu neatkarības laiku chistoriogrāfija šādus faktus ignorēja. Tas nebija pieklājīgi - kaut ko rakstīt par garīgām lietām vai kādus darbiniekus redzēt šādos uzdevumos.

1992. gada 9. novembris

Latvijas Baznīcas vēsture

Kurzemes hercogistes laikmets

Baznīcas vēstures kursā vēl nedaudz jāpabeidz Kurzemes hercogistes laikmets, kad izbeidzās Ketleru dinastija un beidzamais Kurzemes posms bija zem jaunas dinastijas – *Bīroniem*. Kādēļ kavējamies pie šīm lietām? Tādēļ, ka, paliekot tikai pie pašas Baznīcas notikumiem vien, zināmā mērā karājamies gaisā tādā īpatnē neorientācijā. Lai saprastu šos apstākļus visā kopumā, gribētu vispirms atgādināt vienu pavisam īpatu apstākli, kas attiecas gan uz visu Livoniju, bet ļoti lielā mērā arī uz Kurzemi, jo tikai tad jūs varbūt varēsiet iedomāties tos apstākļus, kādos risinājās garīgā dzīve.

Kā zināms, Livonijas sabrukums XVI gadusimtenī bija ievadīts ar Livonijas kariem, kad Krievija atkal atraisījās saviem agresīvajiem mērķiem un nolūkiem. Un no 1558.gada, nerēķinot iepriekšējos uzbrukumus un iebrukumus, var teikt, divarpus gadusimtenus Livonijas vēsture – un šinī gadījumā arī vēl speciāli Kurzemes vēsture – bija šinī nepārtraukto, drausmīgo postījumu laikā. Livonijas karš Kurzemi skāra maz, jo Jānis Briesmīgais bija nodomājis vispirms tikt galā ar Igauniju un ar Vidzemi. Tūdaļ pēc tam nāca karš, ko izcīnīja poļi ar Zviedriju no 1600. līdz 1629.gadam. Tas īstenībā norisinājās Vidzemē vārda pēc, bet abu pušu karapulki mīdīja Kurzemi, faktiski to okupējot. Zviedri bija okupējuši lielu daļu Kurzemes, hercogu paņemdami gūstā un visu ziedošo Kurzemes saimniecību iznīcinādami. Tikai īsu brīdi pēc šiem kariem, pēc 40 gadiem, sākās lielais Ziemeļu karš, kad Krievija sabiedrībā ar Poliju, Saksiju un Dāniju bruka virsū Zviedrijai. Un, lai gan Kurzeme it kā netika skarta, karš ietekmēja to ļoti lielā mērā politiski un arī citādi. Visos šajos karos kā piedeva vienmēr nāca mēris. Sevišķi liela bija 1709.–1710.gada mēra epidēmija, pie kuras tuvāk kavēsimies laiku secībā.

Kad 1710.gada maijā Liepājā mācītājs **Aleksandrs Grēvens** apsveica ļaužu pulka apjūsmoto jauno hercogu Fridrichu Vilhelmu, kas bija ieradies no Vācijas, kur viņš bija audzināts un izglītojies, lai turpmāk uzņemtos hercoga pienākumus Kurzemē, viņa priekšā bija baismīgi izpostīta un smagas mēra epidēmijas pārņemta zeme. Lielais Ziemeļu karš teorētiski norisinājās Vidzemē un ap Vidzemi no 1700. līdz 1721.gadam - kā pieminēju, kur no vienas puses bija Zviedrija, otrā pusē bija

Krievija ar saviem sabiedrotajiem; šo zemju karapulki pilnīgi brīvi rīkojās pa neitrālo Kurzemes hercogisti, to izlaupīdami un postīdami. Pēc lielās izpostīšanas poļu–zviedru karā Kurzeme bija sākusi atspirgt, līdz atkal uznāca kārtējā izpostīšana – mēris, kas bija ievazāts no Pārdaugavas hercogistes, t.i., no Vidzemes. Tas šausmīgi plosījās Kurzemē, īpaši skarot latviešu zemniekus. Lēš, ka Kurzemē tanī laikā miruši 200'000 cilvēku pie tik vājas apdzīvotības, kāda toreiz bija. Tīrumi palikuši atmatā. Dažās pilnīgi iznīkušās vietās nometinājās lietuvieši un sāmsalieši. Smagi skarta bija arī Baznīcas dzīve. Nomira 54 mācītāji - vairāk nekā puse no visiem garīdzniekiem, to starpā arī rošīgais superintendents **Hornhagens**. Superintendenta vieta palika vakanta septiņus gadus no 1711. līdz 1717.gadam. Viss atkal bija jāsāk no jauna. Dievs arī šoreiz Dievzemītei piešķīra labus darbiniekus nākošā superintendenta **Aleksandra Grēvena** personā, kurš sākumā bija Bauskas un Sēlpils prāvests. Viņš kļuva par Jelgavas mācītāju un superintendentu. Viņa darbošanās lielā mērā tiek raksturota ar dažiem skaitļiem. Sava amata laikā no 1717. līdz 1746.gadam viņš ordinējis 93 mācītājus un 120 introducējis. Ne jau visi tie bija vietējie, bija arī ienācēji no ārpuses. 1738.gadā viņš Mežotnē kristījis 106 turku un tatāru bērnus. Kas tie par turku un tatāru bērniem? Tie bija gūstekņu bērni, kas bija saņemti karā no krievu karaspēka puses. Vēlāk Mežotnē kristīja vēl 40 citus. Grēvens stāvēja uz tās šķirtnes, kad izmainījās arī Kurzemes ārējie likteņi.

Vispirms jāsaka viena lieta. Kad ieskatāmies Kurzemītes dzīvē, no vienas puses, – redziet, tāds neatkarības laukumiņš mūsu dzimtenē, viena patstāvīga, varētu sacīt, valsts latviešu apdzīvotajā teritorijā – Kurzemes hercogiste. Vispirms, tā nebija patstāvīga. Tā bija atkarīga no Polijas - Polijas lēņa valsts, bet, otrkārt, būdama neliela, būdama rošīga un līdz ar to turīga, kā redzējām hercoga Jēkaba darbošanās laikā, tā visiem spēkiem vienmēr konfliktos bija centusies sevi paturēt neitrālu - deklarējusi savu neitralitāti un piedzīvojusi to, kas vienmēr par jaunu notiek: neitralitātes deklarācijas mazajiem un vājajiem nenožīmē itin neko. Kurzemītes tradīcija pēc 200 gadiem atkārtojās visā Latvijā, kad Latvija, būdama strikti neitrāla visos pasaules konfliktos un gribēdama tāda palikt, piedzīvoja, ka to bradāja, sabradāja, iznīcināja un nopostīja. Tā kā šis varmācības likums – tas ir nebeidzams.

Ar šo laiku izbeidzās **Ketleru** dinastija. Jēkaba dēli **Fridrichs Kazimirs**, **Fridrichs Vilhelms** – vairs neko lielu nepanāca, vairāk dzīvoja savai greznībai, un iestājās tāds periods, ka Kurzeme palika it kā bez hercoga. Hercogs Ferdinands bija no amata atstājies, un Kurzeme lika lielas cerības uz savu jauno hercogu. Tas arī bija

kāds no Jēkaba mazdēliem, jauns cilvēks, dzimis 1692.gadā – Frīdrihs Vilhelms. Uzaudzis Vācijā, Kurzemē pasludināts par pilngadīgu 1709.gadā, tad, kad viņam bija 18 gadu. 1710.gadā viņš, jūsmīgi saņemts, no Vācijas ieradās Liepājā - ieradās izpostītā un mēra plosītā zemē, ieradās situācijā, kad viņam Kurzemes liktenis pašķīrās uz Krievijas pusi tādā pavisam neparastā veidā.

Caram Pēterim I (1672-1725), kurš tanī laikā sekmīgi karoja pret zviedriem, praktiski jau bija ieņēmis Vidzemi un izturējās tur kā saimnieks, – viņam, protams, bija daudz tālāki mērķi nekā tikai Vidzeme. Tāds mērķis bija arī Kurzeme un - vēl vairāk – arī Vācijas tālākie novadi. Tomēr Polija, kurai bija pakļauta Kurzeme, bija sabiedrotā un gluži vienkārši iesojot Kurzemē un pievienot to Krievijas īpašumiem tieši vēl tā kā nevedās. Pēteris bija izdomājis citu paņēmieni. Viņš izdomāja, ka jaunajam hercogam jāapprec viņa brāļameita Anna Ivanovna. Tas jau zināmā mērā bija rīkojums, un 1710.gadā Pēterpilī notika kāzu svinības, kad novembrī jaunais pāris tika salaulāts. Trīs dienas pēc šīm pravoslāvu laulībām Aleksandrs Grēvens kā galma mācītājs, kas arī bija ieradies līdzī, vēl laulību iesvētīja pēc evaņģēliskās kārtības. Kāzu svinības pēc krievu paraduma tika svinētas divus mēnešus. Un tikai 1711.gada janvārī atpakaļceļam uz Kurzemi sāka posties jaunais pāris - jaunais Kurzemes hercogs ar hercogieni **Annu**. Netālu no Pēterpils, tikai nelielu ceļa gabaliņu nobraucot, Čipenā – Ingermanlandē jaunais hercogs pēkšņi saslima un nomira. Ir jautājums par šīs nāves cēloni. To visādi tulko, saka: jā, visas tās svētku pārmērības varēja būt par iemeslu viņa pēkšņajai slimībai. Var jau arī tā būt, bet var arī būt citādi. Krievija tronmantošanas lietas kādreiz izkārtāja arī tādā veidā, ka vajadzīgā brīdī nevēlamais varēja nomirt pēkšņā nāvē. Toreiz kāzu ceļojums izvērtās par bēru braucienu. Hercoga līķis tika aizvests uz Jelgavu, apbedīts Jelgavā hercogu kriptā, bet jaunajai hercogienei atraitnei Pēteris – ne Kurzemes valdība, ne Kurzemes kārtas, kurām varētu būt noteikšana – pavēlēja doties uz Jelgavu un uzņemties valdnieces pienākumus kā Kurzemes hercogienei. Viņai līdzī brauca viss krievu galminieku, padomdevēju un rīkotāju pulks. Kurzeme praktiski pārvērtās par krievu provinci, kur tie rīkojās brīvi un plaši. Un lieta bija ļoti skaidra un vienkārša, ka pēc hercogienes, kura palika joprojām neprecēta, nāves būs jāpievieno šī hercogiste Krievijai. Tomēr notika tādi savādi notikumi. Pēteris – lielais izrīkotājs – nomira 1725.gadā. Hercogiene noturējās Kurzemes tronī gandrīz divdesmit gadus - līdz 1730.gadam, kad viņu ievēlēja un aicināja par Krievijas ķeizarieni, jo tajos mantošanas sakārtojumos, kādi bija Krievijas tronim, izrādījās, ka šī Pētera brāļameita bija vienīgā īstā,

iespējamā Krievijas troņa mantotāja. Viņa atstāja Kurzemi un devās uz Pēterpili. Pa to starpu bija noticis kaut kas jauns. Starp Annas galminiekiem hercogienes padomnieks un lielais ģenerālrīkotājs visās lietās bija viņas mīlulis, kāds samērā vienkāršs dižciltīgo dzimtas loceklis **Ernests Johans Bīrons** (1690–1772), kas jau Kurzemē bija viņas padomnieks un lietu rīkotājs. Hercogiene – jau Krievijas ķeizariene – Anna panāca to, ka gribot negribot Kurzeme šo Kurzemes muižnieku iecēla hercoga kārtā. Tas notika, protams, ar lielu negribību, jo Bīronam bija liela pretestība vācu muižniekos, bet ar 1737. gadu Bīrons kļuva par Kurzemes hercogu. Kad hercogiene pārgāja uz Krieviju, tukšajā vietā par Kurzemes hercogu viņa nozīmēja savu favorītu Ernestu Bīronu.

Ernests Bīrons bija ļoti īpata persona. Viņa valdīšana sakrita divos posmos: 1737.–1740.gadi, kad sākās viņa trimdas laiks, un atkal 1763.–1769.gadi. Ko nozīmēja šī jaunā dinastija? Bīrons, patiesību sakot, Kurzemē uzturējās ļoti maz. Viņš uzturējās Pēterpilī pie galma, pie savas cienītājas un rīkoja Krievijas lietas. Krieviem viņš palicis sliktā atmiņā. Krievi Bīrona un vēl divu citu vācu kungu – Minicha un Ostermaņa - valdīšanu vienmēr piemin ar zobu griešanu – tā bijusi vāciskā uzkundzēšanās Krievijai - un pārmet Bīronam, ka viņš ļoti iedzīvojies uz Krievijas rēķina. Protams, Bīrona kabatas bija dziļas, tur tilpa daudz kas iekšā, un pati Krievija tās pildīja, bet viņš jau bija mazais bērns, salīdzinot ar to, kā paši krievi rīkojās, tikuši pie varas un valdības, kā, piemēram, Menšikovs, kad vienkārši vairs katrs mērs un katrs skaitlis palika ēnā pret visu to, kas tur tika ņemts no tās pašas Krievijas. Tā kā tas pārmetums īstenībā ir gandrīz citādi domāts.

Bīronu raksturo grandioza celtniecība. Krievijā tanī laikā darbojās ievērojamais itāļu arhitekts *Rastrelli*, un šo Rastrelli Bīrons aicināja arī uz Kurzemi, kur viņš cēla divas lielas, varenas pilis – vispirms Rundāli un pēc Rundāles arī Jelgavas pili, tās palikušas kā *Bīrona* piemiņa un pieminekļi.

1740. gadā, kad Anna nomira, viņu nomainīja Krievijas ķeizariene **Elizabete**. Tā nosūtīja Bīronu trimdā, kur viņš pavadīja labu laiku - 23 gadus, un atgriezās atpakaļ tad, kad **Katrīna II** viņu amnestēja. Viņš vēl valdīja Kurzemē dažus gadus un tad arī mira. Patiesībā – ne mira, bet atstāja valdīšanu savam dēlam *Pēterim*.

Kurzemē šis bezhercoga laiks no 1740. līdz 1763.gadam bija juku laiks, kad visvisādi troņa pretendenti izmēģinājās nokļūt Kurzemes tronī: tur Polijas ķēniņš savu ārlaulības dēlu gribēja nolikt par hercogu, tur vēl kādi citi gadījās. Tomēr stūrgalvīgā Kurzemes muižniecība, kurai bija ļoti daudz citāda veida, jāsaka, ļaunuma un

iespītības, zīmējoties uz zemnieku kārtas lietām, šajā ziņā tomēr sīkstī cīnījās pret šiem visiem mēģinājumiem. Arī pret to mēģinājumu, ka pats *Menšikovs* bija gribējis kļūt par Kurzemes hercogu, bet Kurzemes muižnieku kārtas to visu spēja novērst.

Tas, kas šajā laikmetā kaut kādā veidā garīgā ziņā bijis par celsmi, ir viena lieta, ko hercogs *Pēteris* – Bīrona dēls, pats maz dzīvodams Kurzemē, pirkdams sev muižas Silēzijā, Čechijā un jau pilnīgi skaidri zinādams, ka Kurzeme tāpat iet bojā (neviens par to vairs nešaubījās, ka Kurzeme eksistē vairs tikai kā ēna), un tikai retumis vēl uzturēdamies Kurzemē, - vienu darbu Kurzemē viņš bija izdarījis labi. Tā bija *Academia Petrina* - tā sauktās *Pētera Akadēmijas* dibināšana Jelgavā 1792.gadā. Tā bija augstākā mācību iestāde, pēc sava rakstura tuva universitātei. Tur arī darbojās tā laika ievērojami zinātnieki kā mācību spēki. Šai Pētera Akadēmijai vēlākos laikos piekrita viena zināma loma. Kad XIX gs. pirmajos gados bija pacēlusies doma par universitātes atjaunošanu Baltijā, tad vienu brīdi bija domas, ka Jelgavā jau eksistēja šī akadēmija un Jelgava jau bija pievienota visai krievu valstij (Vidzeme, Kurzeme), tātad gluži dabīgi būtu šo zinātnisko mācību iestādi paplašināt, papildināt, pacelt līdz universitātes līmenim. Vidzemnieki bija nikni pretī, tāpēc ka Vidzemei taču bija Tērbatā dibināta universitāte, un, lai gan aizgājusi bojā, iznākusi un tobrīd neeksistēja, tomēr balsis pārsvērās uz to, ka tanī vecajā, nopostītajā vietā Tērbatā būtu universitāte ceļama. Tas sarūgtināja kurzemniekus uz ilgiem laikiem, un, piemēram, vietējie vācieši nemīlēja sūtīt savus dēlus studēt uz Tērbatu, tie labāk sūtīja uz Vāciju, tāpēc ka viņiem tā bija saspītēts.

1795.gadā, trešo reizi sadalot Poliju, Kurzemes hercogs Pēteris zaudēja savu lēņkunu, jo Polijas valsts un Polijas ķēniņa vairs nebija. Viņš bija Kurzemi kā hercogisti saņēmis no Polijas ķēniņa. Šī lēņkunga vairs nebija. 17. marta landtāgs ar savu manifestu pasludināja Kurzemes padošanos Krievijai. Katrīna II – toreizējā Krievijas ķeizariene – hercogam izmaksāja 2 miljoni rubļu un vēl viņam piešķīra mūža pensiju. Hercogs aizbrauca no Kurzemes un apmetās savās muižās. Ziemeļčechijā viņam bija lielā Nafodas pils, Silēzijā - Vartenberga, Goldšica, Bralina.

Vēl viena lieta jāsaka. Kurzeme varēja būt laimīga tajā ziņā, ka tai netrūka garīgo darbinieku. Jau iepriekšējais gadusimtenis Kurzemē iezīmējās ar tādiem lieliem vīriem un viņu darbiem, kā ar **Manceli** un viņa *Sprediķu* grāmatu, ar **Firekeru** un viņa dziesmām. Šeit arī jāsaka gods jau pieminētajam superintendentam Aleksandram Grēvenam, kas, iesākdams visu burtiski no garīgās iznīcības, no kara iznīcības, no drausmīgā mēra posta, ar lielu spēku, ar lielu enerģiju, ar lielu nodošanos

savam uzdevumam bija varējis panākt to, ka Kurzemīte zināmā mērā atkal nostājās uz kājām. Kā jau minēju, bija miruši vairāk nekā puse no visiem mācītājiem – 54 mācītāji, to starpā arī superintendents **Hornhagens**. Grēvens atrada laiku visam: vizitācijām, draudžu pārraudzībām, draudžu lietu sakārtošanām, mācītāju aicināšanām, viņš arī pārstrādāja un no jauna izdeva Manceļa Sprediķu grāmatu – **"Jauna latviešu sprediķu grāmata"** 1747.gadā. Bez tam viņš apgādājis – **"Latviešu Baznīcas kungu grāmata"** 1727.gadā un **"Jelgavas jauna un pilnīga latviešu dziesmu grāmata"** 1727.gadā. Jau šie darbi vien rāda ieguldījumu latviešu garīgajā dzīvē. Kurzemes Dziesmu grāmatas izdevums, tad pārstrādātā sprediķu grāmata un Agenda, kura nu bija lietošanā. Un viņš nebija vienīgais. To jau nevar uzrādīt tieši chronoloģiskā secībā, bet laikmeta raksturojumā šīs personas, kas te būtu nosaucamas, ietilpst.

Kristians Hūts dzimis 1716.gadā, studējis Karalaučos teoloģiju, kļuvis par mācītāju Vircavā, vēlāk Jelgav, bijis superintendents pēc Grēvena. Miris 1784.gadā. Manceļa Sprediķu grāmatas 4.izdevumā viņš ir pārlabojis valodu, gādājis arī vēl citus garīgos rakstus.

Vilhelms Šteineks, dzimis 1681.gadā Vecaucē, miris 1735.gadā. Latviešu tautības mācītājs. Viņa tēvs bijis arī kādas draudzes pērminderis vai kas tamlīdzīgs. 1702.gadā viņš imatrikulēts Karalauču Universitātē. Tuvāki dati nav mums zināmi. 1711.gadā viņš bijis mācītājs Jelgavā, kur 1710.gadā mērī nomira visi mācītāji. Viņš bija tā sauktais *mēra mācītājs*, kas palicis dzīvs. Pēc tam Šteineks pārgājis uz Tukumu, un 1712.gadā viņš ticis introducēts par mācītāju Tukumā, kur arī palicis līdz savam mūža vakaram. Viņam nācies daudz ciest savas tautības dēļ, jo šī vāciskā īpašība – aparteīds – smagi un asi gūlās uz tiem darbiniekiem, kas nāca no latviešu vidus, un tas palika kā viena īpata nolemtība vēl uz priekšu. Viņš ir sacerējis dažas Baznīcas dziesmas, bet nav zināms, kuras. Viņš ir iepinies zināmā mērā tādā kā polemikā ar vācietību, kad veltījis odu kādās hercoga svinībās. Šinī odā, slavinādams hercogu vai kā tamlīdzīgi, iepinis arī tādus visādus simboliskus aizrādījumus uz tām grūtībām un ciešanām, kādās ir zemnieku cilvēki. Protams, par to viņš dabūjis diezgan stingri, tā sakot, trūkties no tās pašas jau esošās virsvaras, kas visas lietas diriģēja.

Johans Buigers, dzimis Silēzijā, ieceļojis Kurzemē. Nav zināms, kad. 1638.gadā bijis Liepājas skolas rektors. 1644.gadā viņš tapa par pirmo latviešu draudzes mācītāju Liepājā. Miris 1658.gadā. Un arī 1645.gadā sacerējis svinīgu odu

sakarā ar hercoga Jēkaba atgriešanos no Vācijas, kur viņš iepriekš bija dzīvojis, un sakarā ar hercoga laulībām.

Tad ievērojams vārds, kuru atrodam mūsu Dziesmu grāmatā, ja tā vērīgi ieskatāmies – **Gerhards Remlings**. Dzimis Grobiņā 1631.gadā, miris 1695.gadā. Mācītājs Saukā, vēlāk Sesavā. Tulkojis ap 20 garīgo dziesmu. "Redz, kā savīst, zūd un iznīkst" – tā dziesma, ko pagājušo reizi nedaudz pateicu priekšā, kas vēlāk vairs nav uzņemta Kurzemes Dziesmu grāmatā, arī ne 1922. gada Latvijas Dziesmu grāmatā. "Brīžiem rādās dusmas nesam", "Ak, mūžīb's vārds kā pērkons grauļ", "Pasaulīt, tu ļaužu ēka", "Taisies, mana sirds, un posies" – arī tā ir Remlinga dziesma.

Heinrichs Adolfijs. Dobeles, vēlāk Jelgavas mācītājs un Kurzemes superintendents. Arī ieceļotājs. Dzimis Silēzijā 1622.gadā, miris 1686.gadā. Tulkojis garīgās dziesmas, rūpējies par Dziesmu grāmatas izdošanu, latviešu lūgšanu grāmatu. Fīrekera labvēlis. Viņš ar lielu uzsvaru izteica Fīrekera nopelnu un slavēja viņa garīgo dzejiskumu, un pats zināmā mērā arī bija Fīrekera skolnieks, mācīdamies latviešu valodu.

Vēl mazliet par šiem ieceļojušajiem. Es vēl atceros pats redzējis un lasījis uz piemiņas akmens, kas atradās tagad izpostītās Jelgavas Trīsvienības baznīcas pagalmā. Es neatceros, kurš bijis tas, kas šo akmeni licis sev uzlikt, un vai tas bijis mācītājs. Maz ticams, ka tas ir bijis mācītājs, jo Kurzeme hercogu laikā pie sevis pievilka daudzus ārzemniekus: arī visāda veida amatniekus, zinātniekus, literātus un vispār labas, nodrošinātas dzīves meklētājus. Livonijā, respektīvi, arī Kurzemē skaitījās, ka, piemēram, mācītāja dzīve tur esot brīnišķīgi laba, salīdzinot ar to, cik trūcīgi mācītāji dzīvoja Vācijā. Uz akmens šis ieceļotājs, kas Kurzemē bija nācis pie kaut kāda ievērojama amata, bija uzrakstījis tā: (vāciski) – „Vācija bija mana dzimtene, Kurzeme – mans ēdiena kambaris (pieliekamais kambaris, treknuma un barības kambaris), atnācu es šurp tikai ar spieķi un nepaņēmu arī neko līdzī kapā,” – tā skan šī epitāfija. Tas bija ļoti raksturīgi, ka, nākdami no savas toreiz vēl lielā 30 gadu kara izpostītās Vācijas, viņi šeit atrada labu, nodrošinātu dzīvi.

Bernhards Bīnemans. Zemītes, vēlāk Spāres mācītājs, miris ap 1730.gadu. Tulkojis apmēram simts garīgo dziesmu. Viņa dziesmas atrodam arī mūsu Dziesmu grāmatā. Tās ir sakopotas 1714.gadā Jelgavā izdotajā Dziesmu grāmatā.

Nikolajs Fridrihs Hespe. Viņa dzimšanas gads nav zināms, miršanas gads ir 1699. Džūkstes, vēlāk Bauskas mācītājs. Tulkojis četras garīgās dziesmas. “Augstais Dievs, kam slava dota”, “Nu klusas visas vietas”, “Es pie Jēzus turēšos” un

ceturtnā – nezināma, tā laikam ir kāda dziesma, kas vēlāk vairs nebija mūsu Dziesmu grāmatā atrodama.

Vēl jāpiemin divi īpaši vārdi, kuri raksturo Kurzemes garīgo rosmi. **Jēkabs Bankavs.** Dzimšanas gads nav zināms, miris viņš 1725.gadā. Lielzaubes un Zemītes mācītājs, arī Dundagas draudzes mācītājs un Piltenes konsistorijas loceklis. Viņš kā pieminēkli ir atstājis savu lielo sprediķu grāmatu, kuru tā arī sauca “Bankava sprediķu grāmata”. “Latviski svētdienas darbi, iekš kuriem atrodami īsi un jauki dvēseles uztaišāšanai derīgi spredīgi” (ar “g” ir rakstīts – spredīgi). 1725.gadā – viņa nāves gadā. Bankava sprediķu grāmata piedzīvoja 10 izdevumus un praktiski tā bija sastopama gandrīz vai katrā mājā. Arī savā saturā tā stādāma tūlīt pēc Manceļa Sprediķu grāmatas. Viņš sākumā sniedzis pat ziņas par dažādām citām lietām, arī par vēsturi, par šejienes vēsturi, kā latvieši pie kristīgās ticības nākuši, un dažas citas vispārīzglītojošas lietas tādā kā ievada kārtībā, bez šaubām, arī tam bija sava nozīme. Bankava sprediķu grāmatu pieminēja un daudzinaja arī vēl vēlākos laikos, kad Bankavs jau sen vairs nebija šinī pasaulē.

Joachims Baumans. Dzimis 1712.gadā Mēmeles tuvumā. Mācītājs Gramzdā, Jaunpilī, Blīdenē, Liepājā, beidzot Jelgavā, kļuvis arī par Kurzemes superintendentu. Miris 1759.gadā. Viņš gādāja par latviešu grāmatu, latviešu garīgo rakstu izdošanu. Viņa laikā 1754. gadā iznāca Kurzemes jaunā un pilnīgā Dziesmu grāmata.

Vēl pie Kurzemes garīgā vainaga mums jāpiemin arī tāds vīrs kā **Gorhards Fridrichs Stenders.** Viņu latviešu tautā daudzina kā latviešu zinātnes un literatūras lielu spēku, un, neapšaubāmi, viņš bija viens no lielajiem latviešu garīgajiem rosinātājiem, ārkārtīgi vispusīgs un ļoti izglītots cilvēks tajos laikos un apstākļos. Tāpat nodevies audzināšanas un skolu darbam, literārajam darbam, zinātniskajam darbam, astronomijai, vienu laiku pat bijis profesors Kopenhāgenā, un - kas samērā maz tiek pieminēts latviešu biogrāfijās – nodevies arī garīgajam darbam. Pēc savas garīgās pārliecības viņš bija racionālists, sava laika bērns, kas cīnījās pret pietismu, pret pietisma salkanajām vai pārspīlētajām lietām, par ko vēlāk arī hērnhūtieši dabūja piedzīvot, ka pret viņiem cēlās iebildumi. Stenders dzimis 1714.gadā Lašu draudzes mācītājmājā, mācītāja dēls. Kādu laiku bijis mācītājs Lindē un Žeimē – Lietuvā, Latvijas pierobežā. “Tās kristīgas mācības grāmata tiem latviešiem par svētu izskaidrošanu”, 1776.gads. Tātad – arī garīgais darbinieks, kas gādājis ne tikai laicīgos rakstus. Piemēram, pirms pāris gadiem faksimila iespiedumā iznāca “Bildu ābice” – ābecīte bērniem, bet šinī ābecītē tāpat atrodam garīgo, kristīgo pamatu līdzī.

Mēs nevaram teikt, ka Stenders bijis tikai darbinieks kultūras, literatūras un laicīgās audzināšanas virzienā. Viņa pamatskaņa ir dziļumos kristīga īpatnējā racionālajā uztverē: viņš vairāk ir moralizētājs nekā, teiksim, kaut kādā veidā garīgs jūsmotājs. “Jauna izskaidrota dziesmu grāmata līdz ar svētām lūgšanām tiem latviešiem par svētīšanu sarakstīta”, 1783.gadā. Otrā daļa iznāca 1792.gadā. Kas mūs tā īpaši pie Stendera saista un dziļi aizkustina? Viņš ir apbedīts Sunākstē – savā beidzamajā darba un dzīves vietā. Viņa kapakmens ir tāda īpata vizītkarte, kur viņš licis ierakstīt šādus vārdus: “Šeit aprakts G.F.Stenders – latvis, dzimis 1714, miris 1796, ar savu gaspažu” – ar savu sievu. Šis Stendera kapakmens, kā minēju, ir viena īpata vizītkarte. Tā ir tāda vesela atklāsme, kura atsedz, no vienas puses, arī ļoti sāpīgu lietu, - Stenders bija vienīgais, kurš sevi tādā veidā identificēja ar to tautu, kuras vidū viņš darbojās. Tā bija liela *loblese*, tas bija kaut kas no tā, kas parādās laicīgo kronēto valdnieku starpā, kad princis vai princese, aicināti kādā citā zemē par valdniekiem, noliek savu tautību un identificējas ar to tautu, kurā viņi ieiet. „Es vairs neesmu Hohencollerts, es vairs neesmu vācietis,” sacīja Rumānijas toreizējais ķēniņš Ferdinands, atbildēdams Vilhelmam, kas viņu gribēja dabūt savā sabiedroto pusē, „es esmu rumānis”. Lūk, šis īpatais gara cēlums, pilnīgi pretējs vispārējai vācu ievirzei, kas sevi norobežoja. Norobežoja tādā veidā, ka vēlāk, ja sekojam mūsu tautas un mūsu zemes vēsturei, redzam – tas kļuva par traģēdiju pašiem vāciešiem. Aparteīds, norobežošanās, nespēja sakļauties un nevēlēšanās šos pakļautos kaut kādā veidā, tā sakot, celt uz augšu. Beidzot pakļautie pavisam citā likumības sakarībā pārauga šo vācisko hidroponiku, šo bezsaknes augšanu. Vāci nebija sapratuši savu uzdevumu 700 gadus. Tā tas ir. Gotfrīds Fridrihs Stenders – tas ir viens spīdekļis, un latviešu tautai pieklātos viņam parādīt vairāk cieņas, nekā esam līdz šim to darījuši. Mēs, latvieši, nemēdzam pieminēt tos, kas ir kaut kādā veidā lielāki celti.

Zviedru laiki Vidzemē

Ar šo brīdi pārejām pie apskata par zviedru laikiem Vidzemē – ko nozīmē šie zviedru laiki Vidzemei un mūsu Baznīcai. Zviedru laiki Vidzemē sākās ar garu, ļoti smagu un ilgu ievadu – Zviedru–Poļu karu no 1600. līdz 1629.gadam. Zviedru–Poļu kara laikā Vidzeme atkal dabūja smagi ciest. Un ne tikai Vidzeme, bet pa daļai arī Kurzeme. Pēc **Stefana Batorija** nāves 1586.gadā Polija par savu ķēniņu 1587.gadā izvēlēja Zviedrijas ķēniņa Jāņa III dēlu **Sigismundu III** – stingru katoli. Zviedrija

sacēlās pret apvienošanos ar katoļticīgo Poliju un iecēla septiņu vīru kolēģiju pārvaldīt Zviedriju. 1593.gadā tās priekšgalā stājās Sedermanlandes (Södermanlandes) hercogs **Kārlis no Vāsu nama**. Sedermanlande ir Zviedrijas novads ap Stokholmu, uz dienvidiem no Meilana ezera – Dienvidzeme, dienvidvīru zeme. Nōrlande – Ziemeļzeme, Södermanlande – Dienvidzeme. Nu, protams, Zviedrijas dienvidi sniedzās tālāk un tālāk.

Zviedrijas Valsts Sapulce 1599.gadā atzina Kārli par savu īsto valdnieku un 1604.gadā kronēja viņu par ķēniņu **Kārli IX** (1604–1611). Sigismunds III arī tika kronēts par Zviedrijas ķēniņu, bet ne Zviedrijā – Varšavā 1594.gadā. Nu iznāca paralēlisms. Viņš palika Polijā un uzturēja pretenzijas uz Zviedrijas troni un uz Vidzemi kā likumīgais - kaut kādā veidā arī patiesi – iepriekšējā Zviedrijas ķēniņa dēls. Viņš uzturēja savas tiesības valdīt arī Zviedrijā. Līdz ar to vajadzēja notikt izšķirošai cīņai. Cīņu uzsāka Kārlis IX 1600.gada novembrī, iebrukdams Vidzemē un ieņemdams lielu daļu igauņu un latviešu Vidzemes, bet Rīga nepadevās zviedru karaspēkam. Tas pārgāja Daugavu, nonāca līdz Biržiem Lietuvā, tātad arī pārstaigāja Kurzemi. Tallinā Kārlim IX sākās sarunas ar Vidzemes muižniecības kārtām par padošanos. Kā jūs zināt, Ziemeļigaunija vai ko sauca par Igaunijas provinci bija jau zem zviedru varas tūdaļ pēc Livonijas sabrukuma; Vidzeme vēl nebija. Un 1601.gada maijā Kārlis IX nosūtīja savas propozīcijas Vidzemes kārtām, t.i., bruņniecības kārtām, muižniecības kārtām, kuras sevi turēja atbildīgas par zemes valdīšanu, par tā sauktajiem padošanās noteikumiem un arī par to programmu, kādu Zviedrija cēla priekšā.

Te nu ir vēl ļoti interesantas lietas. Divi tādi paragrāfi – 5. un 11., kas attiecās uz zemniekiem. 5. paragrāfā ķēniņš saka visām Vidzemes kārtām: „Mēs gribam, ka arī muižnieku zemniekiem un citiem šajā zemē būtu brīvība sūtīt savus bērnus skolā un mācīties amatus, kas šai zemei var tikai noderēt un nākt par labu, ja zemniekiem ir vairāk dēlu nekā vajadzīgs mājas apkopšanai.” Tātad, brīvo darbaspēku sūtīt amatus mācīties, ne vairs turēt piesaistītus pie zemes - viņus izmantot vēl kaut kādā citādā veidā. „Tālāk mēs gribam, ka viņiem bez kādiem šķēršļiem būtu iespējams tam nodoties, kas viņiem patīk, jo bērnus turēt verga kārtā nav pieņemts kristīgajā pasaulē un jau priekš daudz gadiem atmests” – kāda neparasta valoda tanī laikā! Te mēs redzam Zviedrijas valsts stāju. Viņi jau nepazīna dzimtbūšanu. Zemnieki Zviedrijas Valsts Sapulcē bija tāpat pārstāvēti kā pārējie, kamēr visur citur Eiropā tās kārtas, kas varēja būt līdzdalīgas valsts lietu apspriešanā, bija – vispirms – muižniecība jeb

dižciltība, otrais – garīdzniecība, nu tad labi, ja vēl pilsonība, t.i., pilsētnieki un izglītota kārta, bet Zviedrijā arī ceturtā kārta – zemnieki, arī tie bija pārstāvēti Valsts Sapulcē. 11.paragrāfā Kārlis IX prasa, lai zemniekiem piešķir tiesību un taisnību vai nu pēc zviedru, vai citām kādām tiesībām.

Ar to Kārlis IX nosprauda programmu, ko viņa pēcteči vēlāk centās Vidzemē realizēt. Šīs propozīcijas ārkārtīgi uztrauca vēl neiekarotās zemes (Vidzeme vēl nebija iekarota) muižniecību, jo tas neesot vis viņu tiesību paplašinājums, kā muižnieki to gaidīja, bet gan sašaurinājums. To salīdzināja ar Batorija rīcību. Nav brīnums, ka tas izpaudās pretniecībā, kas gruzdēja vietējā muižniecībā pret Zviedriju un tās valdību Vidzemē, un beidzot noveda pie *Patkula* nodevības, kura izraisīja baismīgo Ziemeļu karu un izbeidza Zviedrijas varu Baltijā. Vācu muižniecība, kurai ķēniņš Kārlis, tā sakot, ar pirkstu acīs grūda, jau tūdaļ noskaņojās pret zviedriem. Tas, ka Kārlim IX neveicās ar Vidzemes iekarošanu, varbūt lielā mērā ar to arī bija sakarā. Karā ar poļiem zviedriem neveicās. Poļi atņēma gandrīz visus zviedru iekarojumus Vidzemē. 1605.gadā Kārlis IX vēl nesekmīgi mēģināja ieņemt Rīgu, bet cieta smagu neveiksmi – sakāvi pie Salaspils. Salaspilī vēl tagad zina uzrādīt tā sauktās zviedru skanstis – zviedru nocietinājumus, ko viņi tur bija uzcēluši, bet kuri tomēr nepasargāja. Zviedru rīcībā palika tikai Daugavgrīva un Pērnavā, kuras arī bija jāatstāj 1609.gadā.

Kārlis IX mira 1611.gadā, un piepildīt savu ieceri viņš atstāja dēlam - ķēniņam **Gustavam II Adolfam**. 1611.–1632. - viņa valdīšanas gadi. No tēva viņš mantojumā saņēma šo karu, vēl viņš cīnījās ar dāņiem un krieviem. Cīņas ar krieviem ilga visu krievu juku laiku. Laikā no 1600.gada līdz 1613.gadam Krievijā bija tas, ko krievi saka – *smutnoje vremja* – juku laiks, kad Krievijā mainījās valdnieki, radās arī viltus valdnieki, un visas tās jukas izbeidzās ar jaunā *Romanovu* cilts dēla **Michaila** (1596–1645) ievēlēšanu par Maskavas caru 1613.gadā. Gustavs Adolfs tanī laikā cīnījās ar krieviem un arī Krievijā bija ieņēmis plašus apvidus. Krieviem savā laikā pat bijusi ideja aicināt Zviedrijas ķēniņu savā tronī, bet tas nu tā izgaisa.

Krievi karu zaudēja, un 1618.gadā tika noslēgts miera līgums Stolbovā. Zviedru varā kopš Livonijas sabrukuma atradās tā sauktā Igaunijas province - tagadējā Ziemeļigaunija. Un Gustavs Adolfs Krievijā jau bija ieņēmis: Ladogu, Novgorodu, Staraju Rusu, Porhovu. Vārdu sakot, viņš bija ieņēmis plašus Krievijas novadus, arī Gdovu, tātad Ivangoroda bija ieņemta. Pēc Stolbovas miera līguma Zviedrija atstāja šos novadus Krievijai, bet paturēja Ingriju. Ingru zeme sniedzās no Peipusa ezera uz Ladogas ezeru. Ingri bija somu cilts, tāpat kā igauņi, tāpat kā somi.

Un šeit viņi atradās, jāsaka, pa kājām lielajām varām. Krievi vēlāk viņus pilnīgi samala, t.i., piepludināja viņu zemi pilnu, ingrus tur varēja atrast tikai kā dabas retumu. Ingru zemē nodibināja savu lielo galvaspilsētu, kas pievilka klāt milzīgas krievu masas - šī tauta piedzīvoja to milzīgo nomākšanas, pāртаutošanas nelaimi, ar kādu šie okupējošie spēki lielā mērā vēl joprojām draud arī mums. Zviedrija, iegūdamā šo apvidu, apvienoja savus īpašumus abās pusēs Somu līcim – Igaunija, Ingrija un Somija, un tur tālāk Zviedrija. Gustavs Adolfs bija teicis, ka šo grāvīti krievi nevarēs pārlēkt. Nu, viņi tomēr vēlāk gan pārlēca. Un cīņas tad bija Vidzemes dēļ. Pēc Stolbovas līguma 1618.gadā Gustavs Adolfs nemaz vēl nesteidzās ar Vidzemi. Atjaunojot cīņas ar Poliju, Gustavs II Adolfs 1621.gada 16.septembrī ieņēma Rīgu. Tas bija vēsturisks pagrieziens visā Latvijas vēsturē, bet ļoti svarīgs datums arī mūsu Baznīcas vēsturē. Ievērojiet, ka kopš Livonijas sabrukuma un īpaši kopš Stefana Batorija laikiem Vidzeme bija padota ārkārtīgi spēcīgai, mērķtiecīgai katolizēšanai. Zviedrija bija ļoti liela katolicisma pretiniece. Katoļticīgiem nemaz nebija tiesības Zviedrijā uzturēties. Pāriešana katoļticībā varēja tikt uzskatīta arī par valsts noziegumu, tā kā tas viss bija ļoti radikāli. 1621.gada 16.septembrī, iejot Rīgā, zviedru karaļa pirmais ceļš bija uz Pētera baznīcu, kur maģistrs *Samsons* viņu apsveica ar sprediķi. Ar visai lielu sajūsmu ķēniņš ticis sagaidīts līdz tam tik smagi nospiestajā Rīgā, kur evaņģēliskie, tiešām ar lieliem grūtumiem cīnīdamies, tikai pastāvēja. Nākošajā dienā – 17.septembrī – ķēniņš Gustavs lika atslēgt Jēkaba baznīcu un, ieiedams Jēkaba baznīcā, kas bija jezuītu rokās, tāpat lika noturēt svinīgu evaņģēlisko dievkalpojumu, un izraidīja jezuītus, cik viņi vēl tur bija palikuši (bija nedaudzi, ja nemaldos – seši vai deviņi jezuīti), - mierīgi, bez kādām represijām lika viņiem atstāt Rīgu. Jēkaba baznīca atkal kļuva evaņģēliskā baznīca, kāda tā bija no Reformācijas sākuma, tanī laikā kalpodama Zviedrijas garnizonam. 1629.gada tā sauktajā Altmarkas pamierā (tas vēl nebija miers, tas bija tikai pamiers) Zviedrija ar Poliju pārtrauca karadarbību uz pamiera noteikumiem: Zviedriju paturēja ne visu Vidzemi, bet tikai to, ko tagad saucam par Vidzemi, bet tā Dienvidaustrumu Vidzeme - uz austrumiem no Aiviekstes upes – palika zem Polijas vēl nākošos divsimt gadus. Tas ir Vidzemes novads, kurš kopš tā laika tiek saukts par Latgali, par poļu Vidzemi, par Inflantiju poļu nosaukumā un kurš tika konsekventi, spēcīgi katolizēts un ļoti lielā mērā arī pārpoļots. 1622.gada 23.augustā Gustavs Adolfs iecēla superintendentu **Hermani Samsonu** par visas Vidzemes superintendentu un 1633.gadā – par virskonsistorijas viceprezidentu. 1640.gadā maģistrs superintendents Samsons tika

pacelts dižciltībā. Viņam tika piešķirts dižciltīgums un arī dižciltības pievārds **Samson af Himmelstjærna** – Samsons Debesuzvaigzne, un kopš tā laika Samsonu ģimene, kas bija vācu muižnieki, šo nosaukumu arī paturēja – Samson fon Himmelscherna.

Vidzeme bija galīgi izpostīta. Garīgā ziņā stāvoklis bija ļoti bēdīgs. Hermana Samsona pārziņā ārpus Rīgas bija tikai pieci mācītāji. Tikai 17 baznīcas, izņemot Rīgu un Tērbatu, bija kaut cik ciešamā stāvoklī. Vairums bija karā nopostītas. Hermanis Samsons darbojās ļoti enerģiski: noteica draudžu robežas, nodibināja pastorātus, aicināja mācītājus no ārzemēm. Līdz 1630.gadam Samsons iecēla amatā 45 mācītājus un 3 prāvestus. Tas mazliet atgādina Kurzemes Grēvenu, kas arī apmēram ap to pašu laiku darbojās. Te jūs redzat vienu īpatību, ka zināmā mērā ir jāapbrīno šo agrāko darbinieku drosme, degsme, enerģija, nerimšana, lai darbu darītu tik baismīgos, nožēlojamos postījuma apstākļos. Mums vajadzētu gandrīz vai ņemt tagad to par paraugu, kad nu mums arī ir jāatjauno tas, kas izpostīts – mūsu baznīcas; negaidīt, lai tie jumti paši uztop vai nolaižas no gaisa, vai no kādām svešām zemēm, bet ķerties klāt. Bez pārliecības, bez ticības degsmes jau tas nevarēja notikt. Tie nav aprēķini, kas vadīja šos cilvēkus – tādu Samsonu vai tādu Grēvenu, ka tas nu būs kāds ieguvums, bet gan tā dziļā garīgās nepieciešamības apziņa. No vizitētām 50 baznīcām vēl joprojām 28 bija pilnīgi vai daļai lietojamas. Vidzeme 1629.gadā bija sadalīta prāvestu iecirkņos – Rīgas iecirknis un Cēsu iecirknis. Katrā Baznīcas iecirknī bija arī tā sauktā virstiesa Baznīcas virspriekšnieka vadībā. Interesanti, ka gubernators Bengts Šitte (Skytte) bija zināmā mērā pret Samsonu, jo viņš bija vietējais, t.i., viņš nebija mācītājs no Vācijas, bet vietējais.

Tērbatā 1633. gadā nodibināja jaukto konsistoriju. Bez tam pastāvēja vēl 6 pilsētu un apriņķu konsistorijas. Latviešu apgabalā trīs: Rīgā, Koknesē, Cēsīs. 1694.gadā Vidzeme dabūja Zviedrijas Baznīcas likumus, atcēla virspriekšnieka amatu un atcēla arī apakškonsistorijas.

Katoļu pretreformācijas un kara apstākļu sekās bija postītas ne tikai baznīcu ēkas vien. Latviešu garīgajā dzīvē bija ļoti daudz slīdējuma uz leju. Zviedru laiku laicīgās un garīgās pārvaldes iestādes apvienojās par evaņģēliskās kristietības iesakņošanas latviešu zemniekos, un uzsāka neatlaidīgu cīņu pret senajām reliģiskajām tradīcijām un māņiem: ziedojumi birzīs, zem kokiem, mājās, kāzu dzīrēs, izvairīšanās no Dievgalda, apbedīšana neiesvētītās vietās, dvēseļu mielošana, bet arī bāršanās, vārdošana, pūšļošana, pret katoļu kulta atliekām: apustuļu un svēto

svētkiem, krusta kultu un attiecīgiem ziedojumiem, vārdošanām un pūšļošanām. Katoļu ticības elementi bija sajaukti ar pagāniskajiem ticējumiem. Bija jākaro pret rupjām, mežonīgām paražām, pret tikumisko pagrimšanu. Izdeva rīkojumus pret kaušanos, troksni, pret apgrēcināšanām Dieva namā, pret lādēšanām un zvērēšanām, pret svētdienas sagānīšanu, pret bērnu mužināšanu. Kas bija bērnu mužināšana? Tā bija jaundzimušo bērniņu nogalināšana - vairāk vai mazāk slepena nogalināšana, kad pašas mātes nobeidza to dzīvībiņu. Reizēm tā kultūra nebija vēl gājusi tik tālu, lai to iznīcināšanu izdarītu ātrāk – priekšlaicīgāk, bet tad rīkojās tā, kā apstākļi jau nu bija tapuši, ja tas bērns bija piedzimis – labāk, lai viņš nedzīvo. Jūs redzat tā laika cīņu, kura tagad atkal par jaunu sāk atjaunoties. Toreiz zviedru valdība ļoti īpatnē veidā redzēja šo postu un cīnījās. Katoļu laikos nedzirdam par šiem paradumiem, lai gan šie paradumi bija stipri izplatīti visos laikos. Nevēlamais, negribētais, nevajadzīgais tiek no dzīvības izsvītrots. Vispār šajos zviedru likumos, kad iedziļināties, ir daudz kā tāda, ko tagad tikai par jaunu sākam ieraudzīt un saprast. Viens tāds likums, kas nāca ķēniņienes Hedvigas Eleonoras laikā, bija dabas aizsardzības likums. Jā, dabas aizsardzības likums, kur Zviedrija par 300 gadiem bija aizsteigusies priekšā pārējai pasaulei. Šis likums iznācis kaut kad tūkstoš seši simti četrdesmitos gados, tur ļoti stingri noliegts ar likumu izcirst kokus un krūmus un tiek uzskaitīts – kādus. Ķēniņiene pamatojusi to ar tādu faktu - mūsu zemē, kas atrodas ziemeļos un kura dabas ziņā nav bagāti apveltīta, mēs aizliedzam, atskaitot varbūt tikai bērzus un egles, tanī garajā uzskaites sarakstā ir uzskaitīta gara strīpa šo aizsargājamo koku un aizsargājamo krūmu, kurus nedrīkst cirst, bet, ja nu rastos nepieciešamība to darīt, tad atļauja katrā atsevišķā gadījumā ir izprasāma no ķēnišķās kancelejas, un tikai ar ķēniņa atļauju, ar kancelejas atļauju tas var tikt atļauts un ar noteikumu, ka tam, kam šī atļauja dota, ir pienākums iedēstīt no tās pašas sugas divus jaunus kokus vai stādus. Zviedri bija pārsteigti, kad vienreiz, ar viņiem viesojoties, pateicu, ka Zviedrijas ķēniņiene izdevusi tādu likumu, ar kuru aizsteigusies 300 gadus priekšā visai pārējai pasaulei, izdevusi likumu, kuru tagad atkārtoti visdažādākajos variantos visas pasaules valstis, zemes un valdības. Viņi brīnījās un nevarēja saprast, kas tas varēja būt par tādu likumu, kamēr viņiem paskaidroju, ka lieta grozās ap dabas aizsardzību, un to Zviedrija bija ieskatījusi jau toreiz.

Tātad arī dzīvības iznīcināšanas aizliegums, pret nešķīstības grēkiem, kas saimju starpā notika, pret razbainīgu saimi.

Tomēr svarīgākais cīņas ierocis – garīgā rakstniecība un skolas. Ar lielu noteiktību un stingrību tika izdoti priekšraksti, kas prasīja kārtīgu Baznīcas dzīvi. Samsons, vēlākais Samsons Himmelscherna, izdarīja vizitācijas un uzskaitīja astoņus šķēršļus un kavēkļus Baznīcas dzīves garīgai pacelšanai. Un nu klausieties un vērojiet, kas no šiem noteikumiem vai šķēršļiem ir tādi, kas arī mums būtu vēra ņemami! Nespējīgi garīdznieki, neuzticīgi klausītāji, zemnieku izputināšana karos, badā un sērgās, neskaidrība par patronāta tiesībām (tas skāra muižniekus), pārāk zema muižas īpašuma taksācija, kas dod taisnīgus iemeslus atrauties no pabalstiem, kas ir jāsniedz Baznīcai (tas arī attiecās uz muižniekiem), mācītāju nedrošās un nenoteiktās algas, nolaidība baznīcu un pastorātu atjaunošanā, nolaidība un vienaldzība dievkalpojumu noturēšanā un izkopšanā. Tie ir tie šķēršļi, kas kavē Baznīcas dzīves augšupeju un pacelšanu. 1638.gadā izdoti šie noteikumi, kur tiek uzdots celt priekšā 38 vizitācijas jautājumus – īstus eksāmenus. Pirmais – par mācītājiem, kā tie izturas pret ģimeni, saimi, draudzes locekļiem mājas dzīvē, vai neiet kopā ar zemniekiem krogā dzert (arī tāds jautājums mācītājiem), otrais – par patroniem un muižu īpašniekiem, vai iet baznīcā un pie Dievgalda, vai nomaksā Baznīcai un mācītājam pienācīgo tiesu, vai neattur zemniekus un muižas ļaudis svētdienās no dievvārdiem, muižniekiem tiek prasīts, kāda ir viņu personīgā dzīve. Tad jautājumi pilsoņiem un zemniekiem - vai nāk laikus uz baznīcu un nav piedzērušies, vai mācās Katķismu, vai netur bērnus ilgi nekristītus, vai nepiekopj elkdievību, vai aprok mirušos kapsētās, vai ir tādi, kas dzīvo nelaulāti, vai kas paslepen laupījuši sievas. Visi aktuāli jautājumi, un tas jānoprasa visiem, kas tiek vizitēti. Zviedrijas Baznīcas likumi noteica sodus tiem, kas pa baznīcas laiku medī vai zvejo – 40 markas vai 8 dienas cietumā. Tāpat amatniekiem un laukstrādniekiem: kas svētdienā strādā, kas pilsētās nāk vēlu baznīcā, kas nāk pie bikts vai Dievgalda piedzēries, kas ienāk baznīcā piedzēries – 100 dālderu vai miesassods. Dievkalpojumiem visur jānotiek vienā laikā. Kad skaita grēksūdzes lūgšanu, Svētā Vakarēdiena iestādīšanas vārdus un “Mūsu Tēvs” lūgšanu, augstiem un zemiem jākrīt ceļos. Jaunekļi un jaunavas, kas nāk pirmoreiz pie Dievgalda, jāpārbauda Katķismā. Nu, tas ir kaut kas no konfirmandu mācības, kura gan tikai vēlāk izveidojās. Pat kāzu un godību svinēšana regulēta ar īpašiem noteikumiem par viesu skaitu un patērējamo dzērienu daudzumu.

Pēc Hermaņa Samsona nāves ievērojams superintendents bija **Johans Fišers**. Dzimis 1633.gadā Lībekā, miris 1705.gadā. Vidzemes ģenerālsuperintendents un Tērbatas Universitātes rektora vietnieks. Daudz rūpējies par skolām, par Gliku Bībeli.

Otrais Glikas Bībeles izdevums tiek saukts arī par Fišera Bībeli, jo iznāca Fišera rediģējumā (kopā ar Vilkeni). Viņiem Rīgā bija sava spiestuve garīgo rakstu iespiešanai. Vēlāk Fišers pārgājis uz Magdeburgu, un tur viņš ticis arī par superintendentu. Viņa ieguldījums Vidzemes Baznīcas lietā nav mazais. Vispirms jau šī garīgo rakstu izdošana un apgādāšana.

Kas vēl šinī laikā ievērojams zviedru rīkojumos un kārtojumos? 1630.gadā Gustavs Adolfs pavēlēja atvērt ģimnāziju Tērbatā. Nākošā 1631.gada 18.aprīlī tādu pašu atvēra arī Rīgā, pie kam zemnieku bērniem, kas to apmeklēja, deva stipendijas. Zemnieku bērniem – paskat, ko tie zviedri bija pasākuši! Ne par velti tas jau bija Kārļa X nodoms, kuru vācu muižniecība, zobus griezdamā, klausījās. 1632.gadā ar Gustava Adolfa rīkojumu Tērbatā tika nodibināta universitāte. Nodibinātā ģimnāzija tika pārvērsta par universitāti – **“Academia Gustaviana”**. Tas bija vienreizīgi liels un izcils notikums Baltijas vēsturē - visā Latvijā un Igaunijā - augstākā mācības iestāde, kuras nozīmi nav iespējams pilnīgi novērtēt. Tērbatas Universitāte bija otrā universitāte Zviedrijas valstī. Pirmā bija 1447.gadā dibinātā Upsalas Universitāte, un nākošā Zviedrijas valsts universitāte bija Tērbatā. Un tikai pēc Tērbatas 1644. gadā nāca Lunda. Tas rāda, kādu lielu nozīmi Zviedrijas valdība šeit bija piešķīrusi izglītībai un par cik nozīmīgu viņi uzskatīja šo zemi, kurā bija kļuvuši par valdniekiem. Arī Rīga Zviedrijas valstī skaitījās par otro pilsētu. Pirmā pilsēta bija rezidences pilsēta – Stokholma, Rīga bija tūdaļ aiz Stokholmas pēc cieņas un nozīmes Zviedrijas valstī. Tas arī rāda, kādi varbūt bija tie tālākie nodomi un nolūki. Tagad kādreiz mēdz pārmest un sacīt: jā, Gustavs II Adolfs – viņa nodomi bijuši pārāk lieli, un viņš gribējis pakļaut visu pasauli, katrā ziņā zemes apkārt Baltijas jūrai – *Dominium Maris Balticum*, t.i., vara vai valdīšana pār Baltijas jūru – tas bija it kā viņa nodoms. Nu, lielā mērā tas jau bija arī piepildījies. Pēc Altmarkas pamiera ne tikai Vidzeme, bet arī daži Vācijas novadi jau bija Zviedrijas varā, bez tam Dānija bija stipri ierobežota savā varā un iespaidā. Zviedrija aptvēra gandrīz ar noslēgtu loku visu Baltiju, sākot no Skones uz Somiju, no Somijas caur Ingriju uz Igauniju un Vidzemi un tamlīdzīgi. Mēdz teikt, ka Gustavs II Adolfs esot pārspīlējis un labi vien, ka viņš esot kritis, tāpat jau Zviedrija nekā nebūtu varējusi panākt. Nu, tā ir tāda vēstures tiesāšana, kuru katrs var tiesāt pa savai vīzei. Mēs to šinī gadījumā nedarīsim.

Pēc Zviedrijas laika mums jāpakavējas pie lielajiem garīgajiem notikumiem un lietām, kas saistās ar mūsu Bībeli, ar tādām personībām kā Ernests Gliks, kas atkal ir viena vēstures nodaļa par sevi. Man jāsaka vēl viens tāds papildus vārds.

Šis laiks – Mancelis, Fīrekers, Gliks –, kad latvieši ne tikai mācījās lasīt un rakstīt, bet, kad viņi šeit varēja jau sākt brīvi darboties ar rakstīto, patiesībā tā bija latviešu tautas iznākšana no vēsturiskās pakrēslas, īstenībā arī latviešu tautas garīgā tapšana. Kamēr nebija alfabēta un rakstības, latvieši bija anonīma masa, vairāk nekas. Kādas sekas bija šim laikam? Sekas bija tās, ka Baltijas vēsture līdz tam, bet no vāciešu puses arī joprojām pēc tam, bija tikai tā sauktās vācu virskārtas vēsture, kuri šo zemi turēja un kuri arī visas norises un attieksmes uz iekšpusi un ārpusi kārtoja. Šī anonīmā masa eksistēja, bet tā nekur neparādījās ārpusē, netika pat pieminēts, ka tā ir, lai gan viņa baroja šo zemi. Un ar Reformāciju (Reformācija, patiesību sakot, revolucionēja latviešus, tā ir tā pirmā latviešu revolūcija, pirmā garīgā sasliešanās) latviešu tauta kļuva latviešu tauta, un šī vēsture, ko mēs kādreiz saucam par Baltijas vēsturi, sadalījās divos zaros, kuri katrs dzīvoja savu dzīvi, lai gan tie dzīvoja zināmā kopībā teritoriāli un tomēr pilnīgi īpati patstāvīgi. Tas iezīmē daudzas ļoti īpatas, vienreizīgas, kādreiz ļoti smagas, liktenīgas lietas, bet iezīmē arī ļoti daudz pārdomu vēsturniekiem un šīs pasaules lietu izprašanas meklētājiem.

1992.gada 16. novembris

Latvijas Baznīcas vēsture

Vidzemes vēsture XVII gadusimtā

Vēl kavēsimies pie XVII gadusimta Vidzemes vēstures un Vidzemes Baznīcas vēstures. Mēs zināmā mērā ieejam vienā īpašā laikmetā, kuru varētu apzīmēt par *Glika* laikmetu. Ernests Gliks ar savu personību un ar savu darbošanos aptvera gan šī XVII gadusimta beigu ceturksni, tomēr viņa nozīme lielā mērā izstaro tālāk uz priekšu, arī noslēdz XVII gadusimteni Vidzemē.

XVII gadusimtenis Latvijas Baznīcas vēsturē, latviešu un Latvijas garīgajā dzīvē bija tāds izcils. Patiesību sakot, tas raksturojams ar trim ievērojamiem vārdiem, kuri piepilda šo gadusimtu. Tie bija divi kurzemnieki un viens vidzemnieks – Ernests Gliks.

Esam jau pieminējuši Georgu Manceli, kurš ar savu "Postillu", kas iznāca 1654.gadā, ja tā var tā sacīt, nodibināja garīgo rakstniecību un pavēra garīgai dzīvei plašu kristīgu ievadījumu. Viņam blakus ap gadusimta otro pusi pieminams lielais dziesminieks – Kristofs Fīrekers, kurš ienesa mūsu Baznīcā un tautā garīgo dzeju – kristīgās Baznīcas korāli. Ar savu ģeniālo latviešu valodas pazīšanu un valodas izjūtu viņš kļuvis par tādu kā visas latviešu dzejas ievadītāju un ceļa rādītāju. Ernests Gliks ar darbu pie Svēto Rakstu tulkošanas un vēl citiem ļoti izcilajiem – tā laika apstākļos un mērogā – audzināšanas un skolas darbiem pavērsis latviešu garīgā dzīvē ne tikai to, ka mēs saņemām Svētos Rakstus, bet saņemām tos skaistā un labā latviešu valodā. Tie iegājuši latviešu tautā kā garīgās dzīves pamats, pie kura latviešu tauta ir augusi. Glikas audzināšanas un skolu darbs, savukārt, ir bijis pirmais lielais impulss, kas toreiz nesis audzināšanā ļoti ievērojamus augļus un pavērsis visu audzināšanu un skolas mācību pavisam citādi, salīdzinot ar to, kas līdz tam skolas lietās bija darīts, - tādā progresīvā virzienā, kur šis darbs varēja attīstīties un vispār ieguva savus īstos, labos pamatus. Tagad kavēsimies pie šī ievērojamā, izcilā cilvēka, kas Latvijas Baznīcas vēsturē, bet ne mazākā mērā arī Latvijas vēsturē vispār ir ievērojams, diemžēl, latviešu tautā maz pazīts un arī ļoti maz īsti pieminēts. Katrā ziņā mazāk nekā to būtu pieklājies darīt.

Ernests Gliks (Ernestus Glück) – viņa mūža gadi ir 1652.–1705. Dzimis 10.novembrī – *Mārtiņa Lutera* dzimšanas dienā. Tas arī zināmā mērā jau viņa bērnībai gājis līdzī, jo bija uzskatījuši, ka viņam kaut kas varētu būt kopīgs ar Mārtiņu Luteru. Skatoties no latviešu tautas un no latviešu Baznīcas viedokļa, mēs sakām – tas tā tiešām arī ir, jo to, ko Mārtiņš Luters bija darījis vācu tautai, atslēgdams tai Svētos Rakstus un dodams tos tautas valodā, – to Ernests Gliks izdarīja latviešu tautai. Viņš dzimis Vetīnā - Saksijā. Viņa tēvs bija mācītājs. Cilvēks ar izcilām gara spējām, ar ļoti vispusīgu garīgo interešu un garīgās darbošanās diapazonu. Mācījies Vācijā - studējis Vitenbergā un Leipcigā. 1673. gadā, darbu meklējot, viņš pārnācis uz Vidzemi. Laiks, kad dzimis Ernests Gliks, Vācijai bija ļoti grūts. Nesen bija beidzies 30 gadu karš, kas ilgi bija plosījies tieši Vācijā un šo zemi ārkārtīgi izpostījis. Iedzīvotāju skaits bija samazinājies par vairākiem miljoniem, zeme bijusi vāji apdzīvota, nabadzības, posta, kara baismīgo seku un izpostījumu grūtumos. Tanī laikā no Vācijas cilvēki bieži vien devās uz apkārtējām zemēm, darbu meklējot; taisni garīgā darba veicēji, piemēram, mācītāji, skolotāji, mākslinieki, zinātnieki, mazākā mērā, zemnieki. Tas bija lielais emigrācijas brīdis, kad gluži vienkārši ļoti grūtajos

dzīves apstākļos vācu ļaudis devās uz apkārtējām zemēm, un lielā mērā viņi palīdzēja šīm zemēm pie garīgās uzcelšanas, kā to redzam arī Glikas gadījumā.

Gliks ieceļoja reizē ar **Jāni Fišeru** (Johann Fischer), kam Zviedrijas ķēniņš Kārlis XI uzdeva pārzināt Baznīcas lietas Vidzemē. Fišers bija labs administrators, un viņš arī, tā sakot, piešķīra zināmu raksturu Vidzemes Baznīcai. Pēc pirmā, ievērojamā Vidzemes superintendenta Hermaņa Samsona Fišers bija tas, kas arī izpelnījies ievērību ar savām īpašībām – gan kā administrators, gan arī lielā mērā kā garīgā darba veicinātājs.

Dzirdēdams par to, ka latviešiem vēl nav savas Bībeles, Gliks deva solījumu Dievam krietni izpētīt latviešu valodu, lai varētu tulkot Bībeli. Savā priekšvārdā Bībeles izdevumam viņš arī ļoti zīmīgi saka to, kas lielā mērā pamato viņa domas nopietnību: „Iztum sauli no pasaules, un tev cits nekas neatliks kā bieža tumsība un akls bezdibenis“. Tur, kur nav Bībeles, tur ir šis stāvoklis. Jo tāpat kā saule pie debesīm, tā Svētie Raksti pār cilvēka dzīvi ir šis lielais apgaismotājs spēks. – Tā viņš raksturo Bībeles trūkumu kristīgajā draudzē. Pēc dažiem gadiem viņš devās atpakaļ uz Vāciju, uz Hamburgu pie slavenā austrumu valodu pratēja *Ekhardi* papildināties ebreju un grieķu valodās. Pēc tam viņš atgriezās Vidzemē. No 1680. līdz 1683.gadam viņš bija garnizona mācītājs Daugavgrīvā. No 1683. līdz 1702.gadam bija viņa mūža svarīgais brīdis – Ernests Gliks bija Alūksnes draudzes mācītājs, vēlāk, no 1687.gada, Kokneses iecirkņa prāvests. Stingrs cīnītājs par latviešu tikumību un izglītību. Alūksnē viņš nodibināja trīs skolas, un apmācītie zemnieku puīši tūdaļ kļuva par skolotājiem citur. Izvērsās plašs skolotāju un skolu tīkls. Skolu iekārtošanā un grāmatu sagādāšanā viņa lielais spēks un enerģija arī parādījies. „Cik bēdīgi šeit stāv ar nevāciešu ticību,” – tā viņš saka. „Tas vairāk ir apraudams nekā aprakstāms. Starp desmitiem viens māc Tēvreizi, un starp simtiem viens – to mazumiņu, ko viņi mēdz skaitīt par pieciem Katķisma galvasgabaliem. Tādēļ Baznīca un altāris stāv tukšs, tāpēc ka nav patikšanas ne pie tā Vārda, ne pie tā Sakramenta. Pret šādu postu var ko līdzēt vienīgi caur skolām. Kad pagājušos Miķeļos ar tām iesāca, tad apskaitās velns un tie, kas viņa pusē, ar visu svaru turējās pretī, melojot un lamājot. Bet Kristus ir uzvarējis, un uzvaras panākumu nu pazīst visa latviešu draudze.” Tāpat arī vācu draudzēs tas ir izrādījies, atklāti noturot eksāmenu. „Tas bija tas iesākums, gan grūts, bet ar lielu Dieva žēlastību svētīts. Uz nākamiem Miķeļiem tikai īsti būs jāsāk Jēzus Kristus vārdā, un tādēļ jārīkojas šādi: pils pagasta bērni mācāmi šeit Alūksnē, laicenieši – Opokā (tātad Opekalnā, cik var saprast), tie, kas pa lielākai daļai no

Kalnamuižas un Ilzenes – Zeltiņos. Tāpēc visās trijās vietās jābūvē skolas nami. Taisni Miķeļa dienā katrs zemnieks atved sauktos skolas bērnus, un tā kā uzspiestais iesākums viņiem vēl svešs, tad jārikojas, lietu uzvedot ceļā, kā notika šogad. Visvairāk kungi gādās par tiem, kas nespēj iztikt ar maizi priekš skolas bērniem līdz ziemas beigām...” Tās bija rūpes par apgādes tiesu šo skolābērnu uzturēšanai. „Katrai lielkunga muižai jāpiekrīt tikai tam, ka no visiem viņa zemniekiem divi bērni, kas puslīdz pieauguši un apdāvināti, jātur še – Alūksnes skolā. Ar visu rūpību pūlēties tik daudz viņiem iemācīt, ka paši taptu spējīgi mācīt citus... Ja skolas bērns aizmuktu no skolas paslepeni, bez atļaujas, tad tēvs vai draugs, pie kā tas atskrējis, lai to tūlīt ved atpakaļ, citādi bērns dabū rīksti un tēvs pātagu (tātad arī ar zināmu stingrību). Priekš skolotāju uztura katrs zemnieks nedod vairāk kā sieku labības, kas viņam tā kā tā ir jādod šķesteram.”

Kāds Glikam bija nodoms, labāk noskaidrosies no tā, kā viņš pats izteicies savā 1699.gada rakstā, atpakaļ skatīdamies uz savu darbību: „Pašā šinī Bībeles tulkošanas darbā caur Dieva nolēmumu tiku aicināts uz Alūksni, kur nu Dievs man rādīja, ka jau pabeidzies Katķisms būs mācāms ne tik vien baznīcā, bet būs nēsājams rokās skolas bērniem, kas tam laikam, kad Vidzemē minēja zemnieku kārtas skolas bērnus, bija tā kā pasaciņa, par ko mēdza smiet un zoboties. Un tā Alūksne bija pirmā vieta latviešu zemē, kur ar Dieva žēlastību manas atnākšanas pirmajā gadā – 1683.gadā – trīs skolas iesākās, lai gan ar raizēm un errastībām, bet visaugstākais Dievs svētīja darbu tā, ka jau 1684. un 1685. gadā varēju no saviem izmācītiem zemnieku zēniem sūtīt skolmeistarus uz citām vietām un tos novēlēt tiem mācītājiem, kas pēc šī piemēra arī uzņēma skolas darbu.” Tādā kārtā gandrīz viss Kokneses apriņķis – 22 draudzes, kurām Gliks 1687.gadā bija celts par prāvestu, tapa apstādītas ar Alūksnes skolmeistariem. Un, lai gan no sākuma skolas nami vēl nebija celti, mācītāju kungi uzņēma savās mājās un tur labprāt lika Tā Kunga vārdam staigāt savu gaitu. Arī Gliks pats neatrāvās no tā, ko saka pravietis Jesaja 58.nodaļā 7.pantā – maizi lauza un namā ieveda, kā to jau dzirdējāt. Starp citu, šo audzināšanu savā mājā arī sastopam citā gadījumā pie Glika ar viņa namā uzturējušos *Martu Skavronsku*. Vēsturnieki strīdas un nevar īsti saprast, kādā stāvoklī un statusā šī latgaliešu vai latviešu meitene bijusi pie prāvesta Glika. Citi domā, ka viņa gluži vienkārši bijusi kalpone, bet tas nesaietas ar to, ko sastopam pie šīs jaunās meitenes, vēlāk jaunās sievietes - ar visai lielām zināšanām dažādās valodās, ne tikai latviešu, vācu un krievu, bet arī pat franču. Tādas lietas nemēdza mācīties kalpones, tās jau bija tālākas

izglītības lietas. Drīzāk šis variants ir tāds, ka viņa bijusi audzumeitas kārtā, augusi kopā ar Glika ģimeni un tur arī apguvusi mājasmācībā to, ko citādi būtu mācījusies skolā. Kādēļ speciāli kavējamies pie šīs personas? Tas saistās ar Glika dzīves pašiem pēdējiem notikumiem, t.i., jau ar gūstu Krievijā, kur šī viņa audzēkne galu galā kļuva par lielās Krievijas pirmo ķeizarieni. Par to kādu mirkli vēlāk.

Nav ko šaubīties, ka trīs Alūksnes skolas Gliks bija domājis īsti kā “koku skolas”, kā audzinātavas, kuru audzēkņi pēc trim gadiem tapa aizvesti uz malu malām. Vēl pēc 1705.gada, kad Gliks jau bija aizdzīts un arī miris, viņa darbs Ziemeļu kara izputināts, Vidzemes austrumos arvien vēl minēti Glika “skolas puisi”, īpaši kā aizvietotāji aizvestajiem un aizbēgušajiem mācītājiem, – kas izpildīja kristīšanu un citas amata darīšanas. Pašai Alūksnes draudzei, kā liekas, vēl bija nodomāts tas labums, ka ikviens audzēknis, kas neaizgāja uz citu draudzi par skolotāju, mācīja visus bērnus, kas no apgabala savedami. Ka Glika pūliņi skolu lietās atrada plašu atbalstu, to liecina arī ziņojums, kas par Vidzemes lietām parādījies kādā Lībekā iznākošā žurnālā: “**Nova Literaria maris Baltici et Septentrionis**” (“**Baltijas jūras un ziemeļu reģiona zemju jaunā literatūra**”), t.i., Lībekā iznāca žurnāls, kas sniedza informāciju par kultūras dzīvi un zinātnei Baltijas jūras un ziemeļu zemēs. Šis žurnāls 1701.gadā rakstīja, ka pēc notikušā krievu iebrukuma, redzēdami, ka palikuši sveiki, paši Kokneses apriņķa iedzīvotāji sūtīt savus bērnus **bariem** tautas skolās (scholae vernaculae), tā ka skolotājiem tikko esot pa spēkam tos pārklaušināt.” Ja tad kara apstākļos bija tāda ietekme, tāda tieksme, varētu teikt, mācīties, tad nevar arī citādi būt, ka iepriekš jau ir padarīti vajadzīgie priekšdarbi un doti nepieciešamie ierosinājumi. Tā pēc cand. math. J.Strausberga pētījumiem prāvests Gliks Lubānas mācītājam, kas skolu lietās nav bijis diezgan gādīgs un uzņēmīgs, piesūtīja skolotāju pats ar varu. Kur rīcība ir tik enerģiska, tur vajag beidzot rasties arī panākumiem. Un panākumi Glika iecirknī varēja būt tīkams atbalsts arī Zviedrijas valdībai, kas centās visā Vidzemē ierīkot zemnieku skolas. Kā atceramies, pie saviem pirmajiem soļiem tad, kad Zviedrija vēl nebija iekarojusi, bet ķēniņš Kārlis X gribēja pakļaut Vidzemi un gribēja to darīt ar muižniecības un šejienes kārtu piekrišanu, tad viens no viņa programmas punktiem bija par skolu ierīkošanu zemnieku bērniem, un tas briesmīgi uztrauca un radīja milzīgu sašutumu muižniecībā, bruņniecībā, kas saskatīja tur tiešas briesmas savam iespaidam. Patiesību sakot, viņu domas bija gluži pareizas. Tās bija briesmas kārtībai, kāda pastāvēja toreizējā Vidzemē. Zviedru valdība no šiem nodomiem nebija atkāpusies un bija devusi rīkojumus skolu mācību lietās, kā to

redzam ar skolu nodibināšanu Rīgā un Tērbatā, ar universitātes atklāšanu Tērbatā, – ar to zināmā mērā varam mērīt zviedru valdības interesi un enerģiju taisni izglītības jautājumos. Šeit arī minēts paša Zviedrijas ķēniņa izteiciens, ka „par brīnumu un prieku esot jādzird, ka arī jau zemnieku bērniem līdz šim saistītās mēles ar nesaprašanas saitēm ir atsvabinātas, un tie spējot izplatīt Dieva slavu”. Ir arī atzīmēts, ka, skolām iesakņojoties un skolēnu skaitam pieaugot, Kokneses prāvesta iecirknis bijis pirmā vietā. Tas bija Glikas nopelns. Tā mēs esam pieskārušies vienai lietai, kurā Glikas ir darbojies ar ārkārtīgi lielu enerģiju, interesi un spēku. Vairāk mēs pazīstam Gliku, ka viņš bijis mūsu Bībeles tulkotājs. Tomēr jāņem vērā, – lai cik ļoti liels bija šis Bībeles tulkojuma darbs un tā nozīme, tas nebija viņa vienīgais darbs. Tulkots tika arī Mārtiņa Luteru Katķisms ar jautājumiem un atbildēm. Ir saglabāties 1699.gada izdevums “Svēta Bērnu Mācība tā Dieva kalpa Luterus ar daudz jautāšanām un atbildēšanām tiem Vid- Zemmes latviešiem par labu vairota un izpožāta”. Sadarbībā ar ģenerālsuperintendentu Fišeru viņš strādāja pie Vidzemes Dziesmu grāmatas, kas iznāca 1686.gadā, – paplašināts izdevums ar 401 dziesmu. 1690.gadā viņš pārstrādāja arī Manceļa un Adolfa Kurzeses mācītāju rokasgrāmatu Vidzemes vajadzībām. Viņš laboja arī Fīrekera un Manceļa valodu pilnīgākā latviešu valodā. Glikas latviešu valodas zināšanas mūsu vērtējumā patiešām ir apbrīnojamas, viņš katrā ziņā bijis šinīs lietās ģeniāli apdāvināts cilvēks.

Bībeles tulkojums tika apspriests arī ar ģenerālsuperintendentu Fišeru. Ķēniņš Kārlis XI to ne vien atzina par pieņemamu, bet arī piešķīra 7500 dālderu izdevumam – tajos laikos tā bija ļoti liela summa. 1685.gadā iznāca pārtulkotā Jaunā Derība. 1689.gadā tika iespiesta Vecā Derība un visa Bībele kopā 2487 lappusēs. 1694.gadā ķēniņš pavēlēja izdalīt Bībeli bez maksas baznīcām un skolām – par inventāru pie baznīcas un arī pie skolas, un tikai tad tika atklāta pārdošana. Pavisam tika iespiesti 1500 eksemplāri. Tas nu mūsu skatā liktos, ka nav sevišķi daudz, un tomēr tas bija ļoti ievērojams daudzums. Saka, ka viena tiesa laikam ir gājusi bojā kara apstākļos tur, kur tā ir bijusi noglabāta.

Ko varam sacīt par Glikas beidzamajiem gadiem? 1702.gada 26.augustā krievi ieņēma un izpostīja Alūksni. Sākās baismīgais Ziemeļu karš (1700–1721).

Iegaumējiet vienu īpatu likumsakarību, par kuru varam teikt, sevišķi sākot no Livonijas sabrukuma laikiem, ka visa mūsu zemes vēsture un dzīve risinās šinī trijšķanī – karš, mēris un izpostīšana - periodiski un sistemātiski. Tanī pašā XVII gadusimtā bija veseli trīs kari. Ar karu iesākās Vidzemes pakļaušana un lielā

izpostīšana. Šī izpostīšana skāra arī Kurzemi. Otrreiz plosījās karš zviedriem ar Poliju gadusimta vidū – 1658.–1660.g., kad ne tikai Vidzeme, bet arī Kurzeme, kura bija neitrāla un nepiedalījās karadarbībā, tika izbrādāta un nežēlīgi, baismīgi izpostīta. Gadusimtu noslēdzot un pārejot jaunā gadusimtā, – lielais Ziemeļu karš. Redziet – šī regularitāte tādā apmēram viena cilvēka mūža atstarpā. Un vienmēr šī baismīgā izpostīšana, kurai seko mēris, kurai seko bads, trūkums un kurā vienmēr, tā kā ģenerālsuperintendents Grēvens Kurzemē bija pateicis – viss jāsāk pilnīgi no jauna. Un tas pats notika arī ar Vidzemi. Pie tā kavēsimies drusku vēlāk. Skatoties vēl vēsturē, mums jāpiemin tas, ka pie Alūksnes izpostīšanas Gliku ar visu ģimeni aizveda gūstā.

Runājot par Bībeles tulkojumiem, vēl jāpiemin, ka Gliks strādājis arī pie krievu Bībeles. Viņš tika speciāli mācījies krievu valodu un bijis uzņēmis savā mājā kādu pareizticīgo mūku, kas lielajā krievu juku laikā bija atbēdzis uz Livoniju, uz Vidzemi un bijis pie Gлика. Gliks ir mācījies krievu valodu. Viens variants ir, ka viņš jau bija pabeidzis šo darbu un ka rokraksts aizgājis bojā līdz ar Alūksnes izpostīšanu, līdz ar visa Gлика darba izpostīšanu, t.i., viņa rakstiem un viņa pētījumiem. Bez šaubām, ir palicis viņa iespaids ar to, ko viņš ir darījis skolās, palicis iespaids ar to, ko viņa tulkojums ir devis, bet viss pārējais līdz ar nodedzināto pastorātu un nodedzināto Alūksni – viss tas ir izdzēsts.

Šeit atkal sastopamies ar to liktenību, kas piemeklējusi mūsu zemi – mēs dzīvojam bez vēstures. Tiklīdz esam sākuši apkopot savas domas, savus darbus un fiksēt kaut kādā apkopojumā, atkal nāk kārtējā uguns, kas visu iznīcina. Tepat mūsu acu priekšā, pat jūsu paaudzei arī tas redzams – izpostīšanas šinī gadusimtā. 1905.gada revolūcija, kad mūsu centīgie revolucionāri dedzināja muižas. Muižas, kurās bija uzkrātas ļoti lielas kultūras vērtības, bibliotēkas, archīvi, piemēram, Rudbāržu muižā esot bijusi ļoti ievērojama, plaša bibliotēka. Tad 1914.gads un sevišķi tie gadi, kas sekoja pēc 1914.gada. Jelgavas izpostīšana, tā sevišķi daudz cieta Bermonta laikos. Tad atkal 1919.gads ar sarkano teroru un visu, kas bija sakarā ar postīšanām. Tad nāca šie gadi – 1940., 1941., 1945. un arī periods no 1945. līdz gandrīz mūsu dienām, kad notika šī klusā, sistemātiskā iznīcināšana. Tāpēc vēsture un tās materiāli mums ir ārkārtīgi dārgi, glabājami, meklējami kopā! Mums ir iepriecinājums, ka tagadējie jaunie vēsturnieki tiešām ir devušies šinī virzienā, un jāsaka – paldies Dievam – ar panākumiem, cik vien tas ir šādos apstākļos iedomājams un iespējams.

Gliku aizveda gūstā uz Krieviju. Krievija karoja ne tikai ar armijām, Krievija karoja arī ar iedzīvotājiem. Atkal atkārtojās tas pats, kas notika Jāņa Briesmīgā laikā, – cilvēki kā kara laupījums tika aizvesti gūstā un verdzībā. Arī Gliks. Viņš kādā rakstā pateicas Krievijas ķeizaram, kas viņu, tā sakot, ir atbrīvojis no gūstekņa stāvokļa, no apcietinājuma stāvokļa. Un Gliks tūdaļ Krievijā atkal ir stājies pie darba, strādājis un izstrādājis krievu valodā mācību grāmatas, atvēris Maskavā ģimnāziju krievu augstmaņu bērniem, ieguvis lielu cieņu krievu toreiz kulturālajās aprindās, cik tādas ir bijušas, sevišķi firsta *Golovina* personā, kas viņu ļoti augsti cienījis. Viņš izdevis arī skolas grāmatas un bija iemantojis ķeizara atzinību. Ķeizars pats ir nācis hospitēt uz stundām, kuras Gliks savā ģimnāzijā turējis.

Gliks miris 1705.gada 5.maijā. Kāds biogrāfs, kas šīs ziņas ir kaut kur atradis, piemin, ka Gliks ir miris no sirds sāpēm. Varam to saprast, ka cilvēkam, kas ir bijis tik ļoti darbīgs un kas tik ļoti daudz laba darījis, kad viņš tiek izpostīts un izārdīts, un pazemots līdz verga stāvoklim, – jūs varat saprast, ka tas ir ārkārtīgi smagi un tur vajag ļoti daudz spēka, lai to pārvarētu.

Bija vēl viens cits apstāklis, kas viņu ļoti nospieda. Tas bija viņa audzumeitas *Martas Rābes* liktenis. Laikam Alūksnes aplenkuma laikā šī Glikas audzumeita Marta, domājams *Skavronska*, bija apprecējusi kādu zviedru virsnieku *Rābi*, kurš gāja bojā Alūksnes izpostīšanā. Viņa kļuva par tā saukto kara laupījumu, kurā bija sevišķi ieskatījies Pēteris Lielā mīlulis – *Menšikovs*, kas visādos veidos tika protežēts, un tas paņēma viņu pie sevis tā, kā gluži vienkārši paņēma kādu lietu. Savukārt Pēteris, ieskatīdamies pie Menšikova šajā jaunajā sievietē, kaut kā pēkšņi arī bijis iemīļējis viņā un Menšikovam Martu atņēmis. Protams, Pēteris nevarēja salaulāties, jo viņa īstā sieva vēl bija dzīva; lai gan bija ielikta klosterī. Šī dzīve bez laulības, kurā bija arī bērni, pavisam, ieskaitot arī pēc salaulāšanās, viņiem ir dzimuši kādi desmit bērni, no tiem tikai divas meitas palika pie dzīvības – Anna un Elizabete, bet pārējie bērni, arī dēls, ko Pēteris bija iecerējis par savu troņmantinieku, mira pāris gadu vecumā, šis stāvoklis Glikam, kas bija dziļas un skaidras morāles cilvēks un kas cīnījās kā mācītājs un prāvests par tikumu krietnumu, bez šaubām, ļoti sāpināja sirdi. Pietrūka divu gadu, un viņš nepiedzīvoja to, ka apstākļi krasi izmainījās 1707.gadā tā sauktajā Prutas kampaņā, kad krievu karaspēks bija turku ielenkts un nebija nekādas izejas. Iedomājaties tādu stāvokli, ka karaspēks ir ielenkts un šī karaspēka vidū atrodas pats valdnieks. Ja šis karaspēks tiek internēts, sagūstīts, sagūstīts tiek arī valdnieks, – tas var nozīmēt ārkārtīgas grūtības un sarežģījumus visā valsts dzīvē un lielajā politikā.

Izmisīgajā situācijā šī Pētera it kā sieva – Marta, kura, pāriedama vai kuru pārcēlušī pareizticībā, bija dabūjusi vārdu *Katrīna*, - šī Katrīna ņēmusi iniciatīvu savās rokās un pateikusi tā gluži vienkārši: lūk, te ir manas lietas, dodiet savas, kas jums ir. Un viss, kas ir bijis no dārglietām un vērtslietām ticis savākts kopā. Šī kontribūcija tika nogādāta turku karaspēka virspavēlniekam, viņš to pieņēmis un atvilcis kādā vietā savus karapulkus. Un krievu karaspēks izgājis sveikā līdz ar savu valdnieku. Pēteris par atzinību savai vēl nepielaulātai sievai tad noslēdzis ar viņu likumīgu, kristīgu laulību pēc pareizticīgā rituāla un arī legalizējis viņas bērnus. Te sākās jau cita vēsture. Sākās latviešu sievietes īpatnī loma Krievijas vēsturē, kas dažā ziņā ir ļoti interesanta, jo bija izsaukusi milzīgu greizsirdību visās simts Eiropas princesēs, kuras bija kārojušas tikt Krievijas ķeizarienes godā. Bijuši mēģinājumi attēlot, ka Marta bijusi neizglītota, ka bijusi neglīta, bet tas neatbilst patiesībai. Tie attēli, kas ir saglabājušies, rāda, ka viņa ir bijusi ļoti glīta sieviete, izglītība, ko viņa bija ieguvusi Glikas mājā, tā bija droši vien augstu pāri tām princesēm, kas būtu labprāt bijušas viņas vietā.

Glika laikmetam vēl pieminami tie līdzdarbinieki, kuri arī ir darbojušies mūsu Baznīcā un Baznīcas dzīvē.

Te vispirms pieminams **Andreas Gecelis** (Gecelius) – mācītājs, kura dzīves datus mums grūti pateikt. Viņš dzīvojis XVII gadsimta pirmajā pusē. Dzimis Meklenburgā. Nezināms, kad viņš ieceļojis Latvijā. Viņš pieminams kā mācītājs Ērgļos, Zaubē, Jaunpilī. Manuskriptā atstājis tulkotus 150 Psalmus un Sālamana sakāmvārdus. Tie gan nav iespiesti, bet lietoti rakstītā veidā – manuskriptā. Ar viņu saistās arī daži darbi, ko viņš zviedru laikā bija veicis, zīmējoties uz priekšlikumiem Baznīcas iekārtas jautājumos.

Georgs Dresels. Dzimis 1654.gadā Vācijā, miris 1688.gadā. Piņķu draudzes mācītājs. Tulkojis “Swāta bērhrno - Mahziba”, valodas mācības un vācu, latīņu, poļu un latviešu valodas vārdnīcas.

Jau pieminētais **Johans Fišers**. Dzimis Lībekā. Vidzemes ģenerālsuperintendents. Tērbatas Universitātes rektora vietnieks. Daudz rūpējies par skolām. Glika atbalstītājs tulkotāja darbā un pie Vidzemes Dziesmu grāmatas. Vēlākais, tā sauktais jaunais izdevums Glikas Bībelei arī tiek dēvēts par *Fišera Bībeli*, ko Fišers ir pa daļai labojis. 1699.gadā viņš aizceļojis uz Magdeburgu, atstājot Vidzemi. Miris vienā gadā ar Gliku – 1705.gadā.

Liborijs Depkins. Dzimis 1652.gadā Madlienā. Studējis Vācijā 1708.gadā, tulkojis garīgās dziesmas.

Kristians Lauterbachs (1663–1720). Dzimis Lībekā, studējis Hallē. Mācītājs Biķeros, Rīgas Jēzus baznīcā, Salā, vēlāk Rīgas Doma baznīcā. Tulkojis dziesmas: “Kas Dievam debesīs liek valdīt”, “Dievs labi dar’, ko darīdams”.

Heinrichs Vāgners. Dzimis 1664.gadā Vācijā, miris mēra laikā 1710.gadā. Bijis mācītājs Raunā. Tulkojis latviešiem grāmatu “Serrde Wisso Deewa Luhgschano” 1703.gadā, kas ir savā veidā kā lūgšanu grāmata.

Īpaši jāpiemin **Svante Gustavs Dics**. Ar šiem iniciāļiem – S.G.D. – apzīmētas viņa dziesmu grāmatas. Arī viens no izciliem dziesminiekiem. Dzimis 1670.gadā Raunā, miris 1723.gadā. Smiltenes draudzes mācītājs un Kokneses iecirkņa prāvests, tāpat tā paša iecirkņa prāvests, kur bija Ernests Gliks. Latviešu valodā apgādājis apmēram 170 garīgās dziesmas. Ievērojams dziesminieks valodas un garīguma ziņā. 1708.gadā tulkojis dievkalpojuma rokasgrāmatu. 1711.gadā tulkojis arī krājumu “Garīgā pārļu rota” un citas. Ziemeļu karā dziesmas sacerējis mežā zem egles, jo vajadzēja glābties mežā tāpat kā vecos laikos, kad sirotāji gūstīja cilvēkus - vai nu nokaudami, vai verdzībā paņemdami.

Jēkabs Lange. Dzimis Karalaučos 1711.gadā, tur arī studējis. 1727.gadā mācītājs Ēvelē. Palīdzējis pie Glikas Bībeles valodas revīzijas. 1745.gadā mācītājs Smiltē un Cēsu iecirkņa prāvests. 1770.gadā superintendents. 1773.gadā izdevis latviešu “Katkemistu”. Darbojies skolu lietās un uzturējis skolas par saviem personīgiem līdzekļiem. Miris 1777.gadā.

Skatoties uz šīm lietām, redzam, ka šis baismīgais trijsskanis – karš, izpostīšana, mēris– ņēma ļoti lielus upurus, bet tajā pašā laikā redzam arī to brīnišķo stāvokli, ka ar visu to tomēr kristīgā Baznīca neiet bojā, un tās uzdevums, tās garīgais darbs nepārtraukti tek. Šis gadusimts tajā ziņā latviešiem bezgala vērtīgs, ka, kamēr Reformācijas laiks un dienas bija tas pirmais modinātājs, kad latviešiem tapa rakstu zīmes un arī pirmie neveiklie raksti, kad latvieši sāka apgūt to, kas citām tautām vienmēr ir bijis viņu kultūras lielie, būtiskie, svarīgie pamati, tad mēs redzam - šī straume vairs nav urdziņa, bet jau varam runāt par latviešu tautas – vairāk vai mazāk apzinīgu – garīgo atmošanos un pat rošīšanos, ja domājam par Glikas bērniem.

Es nolasīšu kapakmens uzrakstu, kas ir uz Glikas kapa. Viņš ir apglabāts Maskavā, Maskavas vācu kapos pie Marijas Birzs – Marjina Rošča – saucās tā vieta. Gliks tika paglabāts ar lielu godu uz paša ķeizara rēķina. Viņš bija trīs gadus kā

gūsteknis, kā vergs aizrauts uz šo zemi, un jūs redzat, ka viņa ģenialitāte, viņa garīgais spēks, – tas tomēr ir pat tādu mūri varējis salauzt kā šīs krievstības milzīgo tumsību visos dažādajos virzienos. Jā, viņa lielais, sirsnīgais draugs bija kņazs Golovins, kas bija uzņēmies arī visu apbedīšanu. Kāds Karalauču mācītājs Fabricijs vārdā, kas toreiz Maskavā bija uzturējies, sacīja uzslavas vārdus pie Glika kapa. Liels pulks ļaužu – augsti, zemi, bagāti, nabagi, arī katoļu mācītājs gāja līdzī netaisnībai, uz dusasvietu pavadīdami. Marijas Birzs kapi vēlākos gados kļuva pavisam nolaisti, tā kā pazīstamais krievu vēsturnieks *Karamzins* 100 gadus vēlāk – 1812.gadā, iedams uz šo kapsētu un ilgu laiku pēc Glika kapavietas meklēdams, to pavisam zālēm apaugušu arī atradis. Karamzins pats savām rokām visas nātres un dadžus apravējis. Kapakmens virsraksts bija atklājies gaismā. Latvijas laikā bija doma Glika pīšļus pārvest uz Latviju un apglabāt šeit, bet to nevarēja vairs izdarīt, jo viņa kapavieta vairs nebija atrodamā. Kapakmens raksts ir bijis šāds:

“Še dus

nelaiķa augstcienīgais teologs Ernests Gliks. Prāvests un mācītājs Alūksnē Vidzemē ar prātu un drosmi apdāvināts, laimē un nelaimē: ko laimīgi Dievs sen iepriekš Krievijai nodomājis. Kas ir izpaudies valodu piesavināšanā un Bībeles tulkojumos un labāku laiku cerībā, beidzot 1702.gadā paša un piederīgo gūstniecībā, kurā būdams, viņš uz Augstu rīkojumu (t.i., ķeizara rīkojumu) nodibinājis starp krieviem Ģimnāziju un tādā darbā iegāja mierā. Dzimis viņš bija Anno 1655. Vetīnā Saksijā un mira Maskavā 1705.gada 5.maijā. Viņu piemin, to svētīdami.”

Uzraksts ir maldīgs attiecībā uz dzimšanas gadu, bet citi dati ir ļoti raksturīgi un pareizi.

Lai saprastu mūsu garīgās dzīves un Baznīcas dzīves notikumus un norises, ir nepārtraukti un daudz jākavējas mūsu zemes, kādreiz arī apkārtnes vēsturē. Nevaram izraut un parādīt tikai tādu no sakara izoperētu vienu elementu, jo tas būs tā kā gaisā pakārts. Piemēram, arī Glika darbošanos un dzīvi, ja tā laika vēsturiskos apstākļus neņemam vērā, nevaram saprast.

Ziemeļu karš

Pienākam atkal pie viena liktenīga laikmeta Latvijas vēsturē un līdz ar to Latvijas Baznīcas vēsturē. Tas ir Ziemeļu karš vai Lielais Ziemeļu karš (1700–1721).

Jābūt skaidrībā par Ziemeļa kara izcelšanos un motīviem, kas to izraisīja. Atcerēsimies vienu lietu, ka Krievijas ekspansija vienmēr bijusi ļoti rosīga un agresīva, zīmējoties uz šo Baltijas piekrasti, zīmējoties uz tā saukto veco Livoniju. Jau tie notikumi, kas bija risinājušies Jāņa Briesmīgā un vēlāk Alekseja Michailoviča valdīšanas laikos, mums dod pietiekami skaidru liecību, ka Krievija nebija atkāpusies no nodomiem, kuri tai bija jau vecās Polockas, vecās Novgorodas un Pleskavas laikā, kurus tikai uz laiku nobremzēja tatāru iebrukums Krievijā, paralizējot tās aktivitāti uz āru. Kad šis iebrukums bija pārvarēts, sākās Krievijas agresija par jaunu jau *Ivana III*, tāpat arī *Vasīlija III*, un tāpat arī *Jāņa IV – Jāņa Briesmīgā* laikā un vēlāk. Esam pienākuši pie *Pētera Lielā* laikiem Krievijā. Krievijas priekšgalā bija ļoti enerģisks valdnieks ar pavisam jaunām idejām, paņēmieniem, ar milzīgu enerģiju un mērķtiecību, pie tam dažādos virzienos – tiklab kultūras dzīvē, zemes iekšējās organizācijas jautājumos, kā arī diplomātijā, militārajās lietās.

Zviedrija, savukārt, tad pārdzīvoja krīzes laiku. Bija radies konflikts zemes iekšienē starp ķēniņu, respektīvi - valsts varu, un starp muižniecību. Un sevišķi spilgti tas izpaudās Vidzemē. Tas bija tā sauktais muižu redukcijas jautājums.

Zviedrijas valdība atradās ļoti lielās saimnieciskās grūtībās, sevišķi pēc ķēniņienes Kristīnes valdīšanas. Cik viņas tēvs Gustavs II Adolfs bija enerģisks un gudrs valdnieks, tik šī sapņainā dāma, kas beidzot pārgāja katoļticībā un nobeidza savu dzīvi Romā, dzīvoja pavisam citādā pasaulē un rosīgi izdalīja valsts īpašumus saviem labvēļiem. Tā ļoti daudz valsts zemes tika izdāvāts, valsts ienākumi bija apstikuši. Ķēniņš Kārlis XI šinī ziņā ievadīja citu līniju. Lai izbeigtu nesaimnieciskumu un, otrkārt, arī lai mazinātu muižniecības varu un, treškārt, lai iegūtu Zviedrijas valstij līdzekļus, viņš izsludināja visu īpašumu revīziju. Tos, kas nav bijuši muižniecības rokās, t.i., zīmējoties uz Vidzemi, kā īstie piešķīrumi Livonijas ordeņa un bīskapa laikā, – tos viņš ieskaitīja atkal atpakaļ Zviedrijas, t.i., valsts fondā. Ar to muižnieki zaudēja piecas sestdaļas savu īpašumu un brēca lielā brēkšanā, ka tagad viņiem jāņemot ubaga spieķis rokā, jo tiesības, ka viņi var šos īpašumus saņemt nomā, viņus neapmierināja tāpēc, ka noma bija augstāka, nekā tā parasti būtu bijusi. Zviedrija ar to bija ieguvusi sev līdzekļus. Tomēr Zviedrija, sevišķi Vidzemē, bija ieguvusi sev lielu ienaidu. Šis ienaidis pirmoreiz jau uzplaiksnīja tad, kad Kārlis X, gribēdams Vidzemi miera kārtā pievienot tāpat kā Igauniju, piedāvāja Vidzemes

kārtām savu programmu. Šinī programmā, starp citu, bija tas, ko esam jau pieminējuši, – īpašais zemnieku stāvoklis, kas ierobežoja muižnieku patvaļu pret zemniekiem, piešķīra zemniekiem brīvību un brīvlaišanu, kā arī brīvu arodu izvēli un izglītību viņu bērniem. Muižnieki nonāca trakās dūsmās un sašutumā: ķēniņš nevis uzlabo viņu stāvokli, bet grūž postā. Un viņi nevarēja Kārlim X piedot tādu uzmācību viņu privilēģijām un viņu stāvoklim. Varbūt, ka taisni tas arī bija viens no iemesliem, kādēļ Zviedrija nevarēja toreiz paņemt Vidzemi, bet Vidzeme krita poļu rokās. Tad, kad Vidzeme bija no poļiem atkarota, šie ķēniņi, sākot jau ar Gustavu II un tāpat Kārlī XI, bija zemnieku stāvokli ļoti paturējuši vērā, tāpat arī viņu izglītību, kas visu laiku briesmīgi kaitināja muižniekus, jo izglītots cilvēks ir slikts vergs. Tas, ka šī zemnieku kārtā no gluži vienkārša kārtas stāvokļa kļuvis par kādu tautu, – tas viņus ļoti kaitināja, tas bija apdraudējums visu laiku piekoptajai iekšējai politikai: šo zemnieku kārtu, kura runāja nevācu valodā, to padarīt brīvu un pacelt par kaut kādu tautu.

Nu pienāca klāt vēl tā sauktās muižu redukcijas. Ar to Zviedrija bija gandrīz vai vācu muižniecību izaicinājusi un vienā situācijā jau pilnīgi atklātā veidā. Šeit jāpieskaras kādai vēsturiskai personai, kurai bija ļoti izšķiroša nozīme mūsu vēsturē, līdz ar to Baznīcas vēsturē, bet mēs varam ar zināmu pieļāvumu sacīt – ļoti liela nozīme Eiropas vēsturē vispār. Tas bija vācu muižnieks **Johans Reinholds Patkuls** (1660–1707). Īpata, ļoti negatīva personība visādā veidā. Nepašaubāmi spējīgs un apdāvināts jurists, arī diplomāts. Viņš bija Vidzemes muižnieks, kura īpašumi bija Ziemeļvidzemē. Viņa tapšana jau ir ļoti īpata. Jāsaka tā – visspilgtākā negatīvā personība Baltijas un īpaši Vidzemes vēsturē. Šaurās iekarotāju, pakļāvēju virskārtas, bruņniecības, muižniecības ideoloģijas centieni, politikas, bet arī spilgtākais, pilnīgākais viņu **infanktivitātes** un nenosvērtības iemiesotājs liktenīgajos notikumos, zināmā mērā sevī satverdams visas šejienes muižniecības īpatās un negatīvās īpašības. Vidzemes vācu muižnieks – diplomāts, kurš ar savu ārkārtējo naidu pret savu valsti Zviedriju un viņas ķēniņu ne vien sagrava tās lielumu, bet pazudināja Vidzemi un visu Baltiju, atdodot to jaunajam, augošajam, nežēlīgajam, agresīvajam spēkam – spēji un spēcīgi augošam Krievijas imperiālismam, un uzrīdīdams to Eiropai. Šis spēks nākošajos gados sagrāba arvien jaunas Eiropas teritorijas, paturot Eiropu nepārtrauktā biedā, izraisīdams tā saukto Ziemeļu karu.

Patkula bērnība un jaunība bija ļoti īpati simboliska. Viņš piedzimis 1660.gada 25.jūlijā cietumā Stokholmā. Jocīgi. Viņa tēvs bija apcietinājumā. Zviedru valdība bija viņu kaut kādu nodarījumu dēļ apcietinājusi, un māte, tēvu pavadīdama,

arī bijusi turpat. Un tur piedzimis šis dēls Johans Reinholds. Citi bērni, kas viņiem bijuši pirms tam, bija jau miruši. Īpata bijusi Patkula māte. Tā laika liecinieki saka, ka viņi nav tik ļaunu, tik negantu cilvēka raksturu redzējuši. Viņas nepārtrauktā runāšana bija visvisāda veida lādēšanās, draudēšana un agresivitāte, pat pret saviem bērniem, nolādēdama tos, kaut viņi būtu ellē, – ārkārtīgi savādi – kaut viņus uz rata saplosītu – tas bija viens no toreizējiem nāves soda veidiem. Tā viņa nolādējusi pati savus bērnus. Nu, Johans Reinholds uzauga. Viņš bija imatrikulēts Ķīles Universitātē 1677.gadā. 1680.gadā viņš atgriezās Vidzemē un darbojās savās muižās. 1687. gadā viņš iestājās karadienestā un bija virsnieks - kapteinis Rīgas zviedru garnizonā. 1688. gadā viņš pirmo reizi piedalījās Vidzemes landtāgā, t.i., muižnieku Zemes sapulcē. Landtāgs Patkulu 1690. gada februārī ievēlēja par Vidzemes muižnieku privilēģiju sakopošanas komisijas locekli. No 1690.gada oktobra līdz 1691.gada novembrim kopā ar vēl otru delegātu Vudbergu viņš uzturējās Stokholmā šo privilēģiju apstiprināšanai pie ķēniņa, bet bez panākumiem. Kā zināms, Zviedrijas ķēniņi pret vācu muižnieku privilēģijām bija ar stipri lielu atturību. 1694.gada 12.decembrī Zviedrijas kara tiesa Patkulam piesprieda vispirms ļoti bargu sodu – labās rokas nociršanu un visu godu atcelšanu, ko vēlāk pārvērtā par nāvēssodu par valsts nodevību. Par ko tas bija? Tāpēc, ka iesniegumi, ar kuriem Patkuls griezās pie Zviedrijas valdības un ķēniņa, bija sastādīti tik agresīvā un aizvainojošā formā, ka tur saskatīja vispirms ķēniņa un arī Zviedrijas valsts apvainojumu un, kā mēs tagad varētu sacīt, pretvalstisku rīcību. Tomēr Patkulam izdevās aizbēgt. Viņš aizbēga un patvērās Kurzemē. Tiesa viņam aizmuguriski piesprieda nāvēssodu par valsts nodevību. Pat tāds vēsturnieks kā *Arbuzovs* pieļauj, ka Patkuls esot lietojis ļoti smagus vārdus, apelēdams pie valdības, un ļoti izaicinošā un rupjā veidā griezies tanī apziņā, ka Baltijas muižnieks ir šis privilēģiju cilvēks, kurš stāv ārpus un pāri visiem citiem.

No Kurzemes Patkuls devās uz Vāciju, Itāliju, Franciju un Šveici. 1698.gadā viņš iestājās dienestā pie Polijas ķēniņa Augusta II, kurš tanī pašā laikā bija arī Saksijas kūrfirsts, un kļuva par Polijas ķēniņa diplomātu, veidojot koalīciju pret Zviedriju. Viņš bija iededzies ārkārtīgā naidā pret Zviedriju, un visa viņa rīcība bija vērsta tikai uz atribību. Baltijas muižniecība kādreiz ir gribējusi Patkulu nostādīt kā patriotu un varoni, bet *Širvens* un citi objektīvi vēsturnieki to pilnīgi noliedz. To noliedz arī *Arbuzovs*, kas citādi ietur tādu itin maigu līniju, un to var arī saprast. Piemēram, padomju chistoriogrāfija izdomājusi pat tādu argumentu, ka Patkula uzstāšanās pret Zviedriju bijusi brīvības cīņa un cīņa par latviešu zemnieku

atbrīvošanu no Zviedrijas kalpošanas un tamlīdzīgi. Vārdu sakot, lietas apgrieztas diametrāli pretējā virzienā. Turpretim tas pats Arbuzovs, kas lielā mērā sniedzas uz šo rusofilo pusi, spiests atzīt, ka Patkula rīcībā nebija nekā patriotiska, jo viņš bija tikai savas kārtas interešu cīnītājs, un *Panteniuss* – vācu vēsturnieks – pavisam skaidri saka: tur nav nekāda patriotisma, tur bija tikai personīgās intereses, milzīgais personīgais naidis, atriebības kāre un tikai muižniecības intereses. Ko Patkuls gribēja panākt? Viņš griezās pie Polijas ķēniņa un rosināja veidot koalīciju pret Zviedriju, kurā piedalītos Dānija, Saksija, Polija un Krievija. Krievijai varētu iedot pieeju pie jūras – Ingermanlandi, bet Vidzeme nāktu kā atsevišķa muižnieku republika Polijas protektorātā. Protams, Patkulam tur būtu pirmā vieta, un tādā veidā Zviedrija varētu būt sagrauta. Tā bija naivitāte – domāt, ka viņš tāpēc saorganizēs lielu koalīciju no lieliem spēkiem, tikai tāpēc, lai viņš pats iegūtu Vidzemē šo izcilo, atsevišķo stāvokli. Tā, protams, bija naivitāte jau pašā savā sākumā, bet šī politiskā urbināšanās panāca savu. Ir ziņas, ka Patkulam jau bija tikšanās ar Pēteri. Tomēr tās ziņas ir tādas, ka šī tikšanās notikusi kaut kad 1698.gadā, kad Pēteris bija atceļā no saviem braucieniem iepazīstoties ar Eiropas kultūru. Viņš bija viesojies pie Polijas ķēniņa Augusta II, kur tanī laikā bijis Patkuls. Patkuls bijis tas, kas rosinājis nodibināt šo valstu koalīciju, lai uzbruktu Zviedrijai un lai Zviedriju sadragātu, ka Krievija tur dabūtu savu daļu, Polija dabūtu savu daļu, dāņi dabūtu savu daļu un Patkula plāns – šī atriebība – būtu izdevusies. Dāņi, piemēram, dabūtu atpakaļ to, ko viņi bija zaudējuši Gustava Adolfa un Kārļa X laikā, kad zviedri izspieda dāņus no Skoles, no tagadējās Dienvidzviedrijas, kad Dānija palika tikai uz savām salām un Jitlandes pussalas, bet Zviedrijas teritorijas: Hālande, Brekinga un Skole. Tās bija aprāk Dānijas teritorijas līdz ar Lundu - kādreizējo Dānijas metropoli. Arī dāņiem tas būtu bijis ļoti izdevīgi. Krievija tanī brīdī bija saistīta cīņā ar Turciju, un Pēteris cīnījās par jūras sasniegšanu pie Azovas. Un šeit nu Pēteri pagrieza uz otru pusi. Patkuls, ļoti labi pārzinādam Zviedrijas apstākļus, varēja uzrādīt, kur šai stiprajai valstij, kas tad skaitījās stipra un pat lielvalsts Eiropas valstu starpā, – kur ir tās vājās puses, lai pārliecinātu Pēteri, ka var droši doties zviedriem virsū.

Tā Patkuls kļuva par Lielā Ziemeļu kara ierosinātāju, kura sekās Krievija ielauzās Eiropā. Un šī ielaušanās vairs nebija noturama. Ar katru nākošo Krievijas valdnieku Krievija lauza arvien tālāk un dziļāk, tālāk un dziļāk uz Eiropu, tās pēdējie sapņi bija par Gibraltāru un vēl tālāk. Viss šis krievu imperiālisma jaunākais izvirdums, sākot ar XVIII gadusimteni, ir Patkula nopelns. Un mēs viņu šinī ziņā

turam par vienu ļaunu ģēniju, kas ir ne tikai pazudinājis Baltiju, bet arī uzgrūdis šo agresīvo spēku Eiropai, kas vairs nemitējas cauri gadusimtiem.

Patkuls izstrādāja plānu uzbrukumam Rīgai un 1699.gadā muižniecības vārdā parakstīja Vidzemes padošanos Augustam II. Viņš rīkojās tā, it kā lietas būtu jau kārtībā. Un 1700.gadā piedalījās sakšu uzbrukumam Vidzemei. Viņš kopā ar Polijas ķēniņu Augustu II un Pēteri piedalījās vēl vienā apspriedē 1701.gadā Biržos, Lietuvā. 1702.gadā viņš pārgāja Krievijas dienestā un kļuva Pētera pilnvarotais sūtnis pie Polijas ķēniņa, lai atturētu Poliju no separāta miera slēgšanas ar Zviedriju, tāpēc ka Kārlis XII smagi kāva poļus, un poļi jau arī varbūt būtu gribējuši slēgt mieru ar Zviedriju. Patkula uzdevums bija atturēt viņus no šāda miera slēgšanas. Bet tad Patkuls kļuva par šķērsli Saksijas nodomam slēgt separātu mieru ar Zviedriju. Saksija arī bija karā līdzi, tāpēc ka Polijai un Saksijai bija personālūnija ar vienu valdinieku. Patkuls laikam par daudz stipri mēģināja šo lietu ietekmēt. Viņš par daudz paļāvās uz sevi, kad gribēja atturēt sakšus no separātā miera, un 1705.gadā decembrī Saksijas valdība to pavēlēja apcietināt. Pēc Altranštetes miera līguma, ko Saksija noslēdza ar Zviedriju, 1706.gadā 14.decembrī Saksija izdeva Patkulu Zviedrijai, jo tā bija viena no Kārļa XII lielajām prasībām kara laikā. Viņš gandrīz ne tik daudz kāvās ar saviem pretiniekiem, cik gaiņājās pakaļ Patkulam, lai dabūtu viņu rokā. 1707.gada 30.septembrī Patkulu Polijā sodīja ar nāvi, saplosot uz rata. Saplosīšana uz rata - tas, ko viņa māte savos lāstos nepārtraukti vēlēja, tas tad arī bija noticis. Patkula kvēlais naids un nodevība pret Zviedriju – savu evaņģēlisko valsti. Tanī laikā, kad konfesionālie jautājumi bija ļoti būtiski un svarīgi, viņš šiem jautājumiem bradāja pāri. Eiropeska valsts, kultūras valsts, brīvības valsts zemniekiem – Zviedrija. Visās lietās tā bija pārējai Eiropai priekšā. Pret šo valsti uzstājās Patkuls, kas patiesībā bija viņa valsts, kuras pavalstnieks viņš bija, un uzrīdīja tai šo Krievijas melno tumsu.

Šeit redzam to, ka Patkula loma – negatīvā un ļaunā rīcība – ne tikai vēlreiz šausmīgā karā samala Vidzemi, bet kļuva arī par tālākām, arvien augošām briesmām visai Eiropai. Līdz tam Krievija eksistēja tur savās stepēs un cīņās ar aziātiem un turkiem, nu tā sāka brukt virsū Eiropai. Kādi bija motīvi? Mēs tos arī minējām. Patriotisms? Nekāda patriotisma. Kā jau minēju, tikpat *Pantēnijs*, kā *Solovjovs*, par citiem nemaz nerunājot, Solovjovs savā “Krievijas vēsturē” Patkulu piemin ļoti negatīvi. Viņš vienprātīgi secina, ka tikai šauras kārtas intereses līdz ar personīgo ieguvumu un naidu ir viņu vadījušas.

Šeit jāatgādina kāda ievērojama zinātnieka vārds, kas ir gadusimtu vēlāk runāti citā sakarā, ka ir lietas, kuras ir vēl smagākas nekā noziegums. Tās ir kļūdas. Noziegumu var dzēst, aizmirst, kaut kādā veidā kompensēt, bet kļūdas – tās iet tālāk postīdamas. Tā ir noticis arī šinī gadījumā.

Diemžēl Patkula zīmogu Baltijas bruņniecība saglabāja uzticīgi uz visiem turpmākiem laikiem, notikumiem un situācijām. Tā cīnījās ar jaunlatviešiem, jaunigauņiem, tā neredzēja neko citu, kā tikai savas kārtas intereses. Tai valsts interešu patiesībā nebija. Patkuls atklāja vienu zīmīgu lietu, ka visā Livonijas pastāvēšanas laikā un arī tad, kad tā sāka sadalīties un to sadalīja, Baltijas muižniecība neuzrādīja nekādas valsts intereses, nekādus centienus valstiskam izveidojumam, lai gan priekšnoteikumi tam bija bijuši lāgu lāgiem. Tā ir pastāvējusi, eksistējusi tikai kā viena kārta svešas iedzīvotāju masas vidū un interesējās tikai par savas kārtas privilēģijām un priekšrocībām, pārdodamās un atdodamās jebkurai varai, kas tai šīs privilēģijas un intereses garantēja. Tā ir viena no ļoti zīmīgajām līnijām, kas iet cauri Baltijas vācu eksistencei un vēsturei.

1700.gadā izcēlās Lielais Ziemeļu karš. Krievi ar lielu armiju uzbruka un aplenca Narvu. Zviedrijas priekšgalā bija jauns ķēniņš. Visi domāja, ka šis astoņpadsmitgadīgais jauneklis neko lielu nevarēs izdarīt, bet Zviedrijas ķēniņš bija ļoti enerģisks un ļoti spējīgs. Viņš ātrā gājienā sakāva krievu karaspēku pie Narvas un iznīcināja viņus. Vēlāk Pēteris sacīja, ka viņi pateicas zviedriem par to skolu, ko zviedri devuši krieviem pie Narvas. Tāpat viņš atsita pārējos uzbrukumus Baltijas jūras piekrastē, bet tad sākās krievu iebrukums Vidzemē. Kārlis XII bija aizņemts ar cīņām Ukrainā. Viņš gribēja iet cauri Ukrainai uz Maskavu. Krievi tanī pašā laikā iebruka Vidzemē, kas bija maz apsargāta, ar ļoti vāju garnizonu. Atkal notika šausmīgas postīšanas, cilvēku laupīšanas un aizvešanas. Alūksnes izpostīšanā, kas bija 1702.gadā, - mēs to jau pieminējām - Gliku, viņa ģimeni un laikam tik, cik vien varēja vēl alūksniešus dabūt, tos aizveda uz Krieviju.

Iebrūkot krievu armijas virspavēlnieks *Šeremetjevs* raksta caram Pēterim ļoti raksturīgu un ļoti interesantu ziņojumu, kuru mums vajadzētu paturēt to ļoti svarīgo vārdu un deklarāciju vidū, kādi tiek vēsturē kādreiz saglabāti: „Man tev jāziņo, ka visuvarenais Dievs un visusvētā Dievmāte piepilda tavu vēlēšanos: ienaidnieka zemē nav vairs, ko postīt. No Pleskavas līdz Tērbatai, no Rīgas līdz Valkai viss ir izpostīts. Visas pilis sagrautas. Nekas nav atlicis, izņemot Pērnavu un Rēveli un šur tur pa kādai muižai pie jūras.” – Raksturīga depeša. Kādreiz mēdz bāzt acīs vāciešiem, ka viņi uz

savu karavīru sprādzēm likuši vārdus: “Dievs ar mums”. Nu, bet viņš tomēr nebija ar viņiem. Izrādās, Šeremetjevs konstatējis, ka Debestēvs un visusvētā Dievmāte ir palīdzējuši viņiem Vidzemi izpostīt, tā ka tur vairs nekā nav, ko postīt. Vai, kāda apgrēcība! “Tev nebūs Dieva **svētāko** vārdu nelietīgi velti valkāt!”

Tādās lietās ir kādreiz savādi. Kad cilājam šos vēstures notikumus, vienmēr paturiet prātā vienu lietu: Baznīcas vēsture ir – tā kā kādreiz vecos laikos teica – Dieva Valstības vēsture. Tas izklausās vientiesīgi. Un tomēr vērojiet vēsturi, un tad jūs arī redzēsiet Dieva īpatnību prātā un gribas manifestāciju un to, kas ir ārpus tikai paša cilvēcīgā. Ne par velti mūsu Baznīcas vēsture, bet arī lielā mērā pasaules vēsture, ir ņēmusi pavisam citu - nevis virzienu, bet - iekšējo virzījumu inkarnācijas notikumā ar Dieva ienākšanu cilvēkā un cilvēcē. Šo būtisko faktu mēs nevaram eliminēt no vēstures un tās notikumiem. Lai kā tos redzam un vērtējam, aiz tiem, caur tiem kādreiz pilnīgi neparedzētā un nepārredzētā veidā Dievs manifestējas.

1710.gada 15.jūlijā Rīga kapitulēja krieviem un ienāca Šeremetjevs. Arī pats Pēteris drīz ieradās un tika te ar gavilēm saņemts.

Šis notikums un šis gads saistās ar baismīgiem posta pavairojumiem. Šo postu vēl pavairoja bads un ievazātais šausmīgais mēris 1709./1710.gadā, kurš pārsviedās arī uz Kurzemi un tur plosījās postīdams. Izcēlās briesmīga mēra epidēmija. Gandrīz visa Rāte, sekretāri un mācītāji izmira. Visa zeme bija drausmīgi izpostīta, palikusi vietām pat bez iedzīvotājiem. Kad Rīga, Pērnavā un Rēvele 1710.gadā padevās Krievijai, citu pilsētu nemaz vairs nebija. Valmiera, Cēsis, Valka, Vīlande, Rūjiena kopš 1703.gada bija galīgi nopostītas. Tērbata un Narva piedzīvoja to pašu 1708.gadā. Iedzīvotāji tika izvesti uz tāliem Krievijas novadiem austrumos un ziemeļos.

Ķeizars Pēteris savā un pēcteču vārdā apstiprināja muižniecībai un pilsētām viņu privilēģijas un tiesības, kā arī vācu valodas tiesības Baznīcā, skolā un satiksmē. Evaņģēliskā ticība pēc nemainītās Augsburgas Ticības Apliecības un tās simboliskajiem rakstiem, bez iejaukšanās, tīri un nesagrozīti saglabājama, tika garantēta, bet šajās zemēs arī grieķu reliģijai dotas tiesības brīvi un netraucēti būt piekoptai. Un tūdaļ, ienākot Rīgā, viena, bet patiesībā divas baznīcas tika paņemtas pareizticīgās Baznīcas vajadzībām. Tagadējā baznīca – Pētera–Pāvila baznīca Citadelē – tā gan tika uzbūvēta vēlāk par jaunu, bet tā arī bija viena no baznīcām, kuru ienākot Pēteris Lielais tūdaļ lika pārvērst par pravoslāvīgo. Vēlāk to izbūvēja jau tādā izskatā, kā tā tagad izskatās.

Kā jau minēts, garīgā dzīve bija ārkārtīgi cietusi. Draudzes bija tikpat kā izjukušas. Cilvēki sērgās izmiruši un izklīduši. Mācītāju trūkums bija liels. Universitāte Tērbatā bija slēgta. Vispārējais posts bija ārkārtīgi liels. Dievnami nopostīti. Rīgā no astoņiem mācītājiem septiņi miruši mērī. Atlikušais kādu laiku bija spiests apkalpot visas Rīgas baznīcas. Mazajās pilsētās un uz laukiem bija vēl ļaunāk. Ap 60 draudžu laikā no 1704. līdz 1720. gadam bija bez mācītājiem.

Iestādes. Krievijas ķeizara apstiprinātās muižnieku privilēģijas atjaunoja muižniekiem pārstāvību Vidzemes jauktajā virskonsistorijā, atjaunoja Baznīcas virstiesas, virspriekšniekus un draudžu muižu patronāta tiesības, apmierināja muižniecības tieksmes turēt visu noteikšanu pār Baznīcu savās rokās. Baznīcas centienos pēc autonomijas muižnieki uzvarēja un paturēja savu virsroku. Draudzēs saimniecība, pārvalde un disciplīna arī tika pārveidota: viens vai divi baznīcas priekšnieki muižturu un patronu rokās. Baznīcas konventiem tikai blakus loma. Mācītāji bija atkarīgi no patroniem. No zemnieku vidus vienīgās Baznīcas amatpersonas – pērminderi. Ģenerālsuperintendenti tāpat bija atkarīgi no bruņniecības.

Garīgās dzīves atjaunošanās varēja notikt gausi un pakāpeniski. Zviedru laiku Baznīcas likumi un tradīcijas, garīgās rakstniecības sasniegumi un skolu sākumi ienāca kā pagātnes mantojums Baznīcas dzīvē, darba atjaunošanā un izveidošanā. Kā jau redzējām, Glikas skolu darbs – lai kā postīts – vēl tomēr bija varējis saglabāties un saglabāt savu iespaidu un kaut cik arī savus darbiniekus cauri visiem piemeklējumu laikiem. Muižniecības privilēģētais stāvoklis uzspieda Baznīcas pārvaldei un dzīvei savu īpatēju zīmogu. Tas lielā mērā turpinājās līdz pat Pirmajam pasaules karam. Palika spēkā Zviedrijas 1686.gada Baznīcas likumi ar muižniecības privilēģiju noteiktiem grozījumiem līdz pat 1832.gadam, kad tika iespiesta rokasgrāmata, svētku dievkalpojumu kārtība un arī jaunais Krievijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas likums.

Esam arī patiesībā pienākuši pie robežas, kas iezīmē atkal vienu jaunu posmu: pie Krievijas virsvaras – tā posma, kad Krievijas varā ir Vidzeme un Igaunija, bet Kurzeme vēl pagaidām ne.

1992. gada 23. novembris

Latvijas Baznīcas vēsture

Krievu–Zviedru karš

Krievu–Zviedru karš (1700-1721) Latvijas Baznīcas vēsturē. Formāli šis karš nobeidzās ar Nīstades miera līgumu 1721.gadā. Tomēr mēs piedzīvojam vienu lietu, kad sastopamies ar Krievijas ļoti īpatu politisko domāšanu un politisko rīcību. Rīgas kapitulēja krieviem – Šeremetjevam – 1710.gadā, tātad 1710.gadā bija Rīgas kapitulācija, un šinī Rīgas kapitulācijā bija kapitulācijas noteikumi, ko no vienas puses vietējā muižniecība uzstādīja ķeizaram Pēterim un ko viņš, savukārt, apstiprināja. Bija paradokss stāvoklis. Karš vēl nebija noslēdzies, miera līgums vēl nebija noslēgts, un tikai miera līgumā varētu būt runa par noteikumiem, ar kādiem šī zeme nāktu iekarotājas valsts pārvaldē, bet Pēteris steidzās un vācu muižniecība arī. Nu tak beidzies tas briesmīgais zviedru valdīšanas laiks, kad muižniecība bija tā ierobežota un – kā viņi saka – vēl aplaupīta ar reducētajām muižām, ar tiesībām, kas bija piešķirtas zemniekiem. Nu bija šī prasība ķeizaram Pēterim, lai viņu kādreizējās privilēģijas tiktu atjaunotas un tāpat tiktu garantēta evaņģēliski luteriskās ticības – Augsбургas Ticības Apliecības – brīvība un vietējās tautas valoda, jo šinī zemē gandrīz visi iedzīvotāji esot vācu tautības, tā kā vācu valoda arī joprojām paliek vietējā pārvaldes valoda šinī zemē. Tika apstiprinātas pat tādas lietas kā Sigismunda II Augusta privilēģija, kuru neviena valdība līdz tam – ne pati poļu valdība, ne vēlāk zviedri – šo muižniekiem doto privilēģiju, muižnieku sacerēto privilēģiju neapstiprināja. Pēteris Lielais to izdarīja ļoti labprāt. Mēs brīnāmies, kādēļ tā. No vienas puses ļoti gudri un tālredzīgi: pirms tika noslēgts miera līgums, viņa rokā jau bija vietējās, var teikt, vienīgās noteicošās šķiras piekrišana, ka viņi to jau atzīst par savu virskungu. Patiesībā pēc tiem nolīgumiem, ko savā starpā bija slēgušas karojošās pretinieku puses – Polija, Saksija, Dānija, Krievija - Vidzeme būtu pienākusies Polijai, bet Pēteri tas neinteresēja. Vispirms tas fantazētājs un nodevējs Reinholds Patkuls bija fantazējis, ka viņš būs šīs Vidzemes pavaldonis vai kaut kas vēl vairāk, bet tas jau vairs nebija pie dzīvības. Viņš jau 1707.gadā bija notiesāts uz nāvi, un Polijā pēc Zviedrijas ķēniņa Kārļa XII prasības nāvessods viņam arī bija izpildīts. No Kārļa XII vairs nebija ko bīties. Kārlis XII gadu iepriekš, 1709.gadā, tika smagi sakauts pie Poltavas, un līdz ar to vispār zuda Zviedrijas vara un spēks. Tā vairs

nefigurēja kā noteicošā lielvalsts, pakāpeniski zaudēja arvien vairāk savu teritoriju un kļuva tikai viena no nomaļvalstīm. Tā kā ceļš bija brīvs. Tūlīt redzam, ka Pētera Lielā apetīte gāja vēl tālāk. 1710. gadā viņam bija Rīgas un Vidzemes muižnieku apstiprinājums, ka viņš šeit ir valdnieks, ko vēlāk Nīstades (Nystad) līgums arī apstiprināja. Gadu vēlāk, 1711.gadā, kā jau minējām iepriekš Kurzemes vēstures apskatījumā, viņš uzspieda Kurzemes jaunajam hercogam, beidzamajam Ketleru nama pārstāvim savu brāļameitu Annu par sievu. Tanī pašā gadā pēc laulībām atpakaļceļā šis hercogs mīklainā kārtā mira, Anna palika par hercogieni Kurzemē, un Kurzeme faktiski jau bija Krievijas varā. Formālais nokārtojums nāca vēlāk ar Polijas sadalīšanu 1795.gadā. Stāvoklis nu bija tāds, ka Šeremetjevs varēja Vidzemē rīkoties pēc savas patīkas: kaut, dedzināt, laupīt. Zviedru garnizona tur tikpat kā nebija un nekāda pretestība no zviedru puses vairs nebija sagaidāma. Nīstades miera līgums to visu apstiprināja. Atkal uz galīgām drupām bija jāsāk visa dzīve par jaunu.

Kā jau minēju iepriekš, līdztekus karam bija nācis arī drausmīgais mēris. Rīga bija faktiski zaudējusi visus savus mācītājus, palicis bija tikai viens „mēra mācītājs”. Tas bija mūsu tautietis Vilhelms Šteineks (1681–1735), kurš vēlāk pārcēlās uz Tukumu. Tāpat arī pilsētās un uz laukiem 60 draudzes bija bez mācītājiem un bez garīgās apkopšanas. Šinī garīgajā apkopšanā ļoti lielu nozīmi ieguva tā sauktie Glikā puisī. Vispār jāsaka tā: no kā dzīvoja toreiz Vidzeme, ka spēja garīgi atkopties, – tas bija Ernesta Glikā mantojums. Tie bija arī tie raksti, kas bija tapuši zviedru valdīšanas periodā, un pār visām lietām tas garīgais iespaids, ko Ernests Gliks bija atstājis ar savu personību, ar savas draudzes disciplīnas jautājumiem, ka draudzes vispār spēja atjaunoties. Un tā sauktie Glikā puisī – viņa skolā sagatavotie latviešu jaunekļi, kas pildīja pērminderu pienākumus, pildīja pat mācītāju aizvietotāju pienākumus kristīdami, apbedīdami, dievvārdus turēdami. Kā redzat, šinī vēsturē ir kaut kas tāds, kas vispārēji iezīmē mūsu tālāko vēsturi atsevišķos nākošos gadījumos.

Pie tām privilēģijām, kuras sev bija izkaulējuši muižnieki, gaviļēdami par labajiem, jaukajiem laikiem, kas nu sākās, jo tik brīnīšķīgi jau neviena vara ar viņiem neapgājās, kā šī Krievija, kura garantēja visas viņu prasības, vienīgi tikai vēl tas, ko Pēteris Lielais pielika, ka tāpat arī šajās zemēs grieķu reliģijai bija tiesības brīvi un netraucēti izplatīties un tikt piekoptai. Šis, var teikt, mazais bacilītis, kas tika piepotēts klāt privilēģijām, – tas vēlāk radīja daudz sāpju pašai muižniecībai. Pēteris bija laimīgs, ka viņš ar šiem solījumiem bija ieguvis sev tādu drošu aizmuguri. Viņu šīs tiesības nemaz daudz neinteresēja. Tās viņš varēja dot ar vieglu roku, jo tas nu viņam

neko nemaksāja, bet nodrošināja brīvu rīcību šeit, nodrošināja viņam to stāvokli, ka viņa rokās bija svarīgākās Baltijas austrumpiekrastes ostas. Otrām kārtām, Krievijas vara nākošajos gados pakāpeniski, sistemātiski visas šīs pašas dotās privilēģijas knaibīja, sašaurināja un beidzot pat atcēla, un tā šīs muižnieku gaviļes par labajiem laikiem, kādi nu sākušies, laiku pa laikam mazinājās ar dažu labu nopūtu, ja ne vairāk.

Slēgta bija arī universitāte Tērbatā, jo pār Tērbatu bija nākušas kara briesmas. Universitāti 1699.gadā pārcēla uz Pērnavu. Tur tā vēl eksistēja 10 gadus un 1710.gadā arī tika slēgta.

Krievu ķeizara apstiprinātajā muižnieku privilēģijā bija atjaunota arī muižnieku priekšstāvniecība Vidzemes jauktajā virskonsistorijā. Atjaunoja Baznīcas virstiesas, atjaunoja virspriekšņiekus un daudzu muižu patronāta tiesības. Muižniecības tieksme turēt visu noteikšanu pār Baznīcu savās rokās, un Baznīcas centienos pēc autonomijas muižnieki uzvarēja. Draudzes saimniecība, pārvalde un disciplīna bija viņu ziņā. Bija viens vai divi Baznīcas priekšnieki draudzēs – muižturis un patrons, viņu rokās viss atradās. Baznīcas konventam bija tikai blakus nozīme. Mācītājiem bija atkarība no patroniem, t.i., no muižniekiem, kuru virsuzraudzībā atradās kāda no Baznīcām vai kāda starp Baznīcām. No zemnieku vidus vienīgās Baznīcas amatpersonas bija pērminderi. Arī pat ģenerālsuperintendents bija ļoti atkarīgs no muižniecības.

Garīgās dzīves atjaunošana varēja notikt tikai gausi un pakāpeniski. Spēkā vēl bija zviedru laiku Baznīcas likumi un tradīcijas. Garīgās rakstniecības sasniegumi un skolu sākumi – tie visi ienāca kā pagātnes mantojums Baznīcas dzīves un darba atjaunošanā un veicināšanā. Muižniecības privilēģētais stāvoklis uzspieda Baznīcas pārvaldei un dzīvei savu īpato zīmogu. Tas lielā mērā turpinājās līdz pat Pirmajam pasaules karam. Piemēram, tas pats patronāta jautājums, kas vēlāk tika sajūsts tiešām kā viens no tādiem īpatiem lāstiem. Palika spēkā Zviedrijas **1686.gada Baznīcas likums** ar noteikumiem un nozīmēm attiecībā uz muižu privilēģijām, tas palika spēkā līdz 1832.gadam. 1708.gadā iespiestā rokasgrāmata noteica dievkalpojuma kārtību. Līdz 1805.gadam ļoti rosīgais ģenerālsuperintendents **Bruinings** bija tas, kurš daudz darīja dzīves atjaunošanas labā. Vidzeme bija sadalīta četros prāvesta iecirkņos: divi igauņu pusē, divi latviešu pusē. Grūti bija dabūt krietnus mācītājus. Vairāk par pusi nāca no ārzemēm, no Vācijas. Vispirms tie mēdza ierasties kā audzinātāji un mājskolotāji muižnieku namos, iemācījās kaut cik igauņu vai latviešu valodu un tad

no sava maizesdevēja vai kāda kaimiņa tika aicināti par mācītājiem. Viņus no draudzes locekļiem šķīra dziļa plaša. Tie bija atkarīgi no saviem patroniem, bet draudzes locekļi, tā sauktie nevāci, kurus gan krietnākie no viņiem kārtīgi apkopa, tie bija dzimtcilvēki. Krievu laiku sākumā mācītāju aprindās pārsvarā valdīja luteriskā ortodoksija. Tās galvenais pārstāvis bija jau iepriekš pieminētais garīgais rakstnieks un dziesminieks – **Svante Gustavs Dics**, kas sacerējis apmēram 170 dziesmas.

Pamazām atjaunojoties garīgai dzīvei, Vidzemē iesākās hernhūtistu kustība, kuru apzīmējam par Brāļu draudzi un kura izveidoja Latvijas Baznīcas vēsturē vienu īpašu notikumu un laikmeta posmu, ko tuvāk apskatīsim nākošā reizē. Vēl kavēsimies pie notikumiem, kas saistās ar Baznīcas dzīvi tās vispārējā veid, un šeit ir divi īpaši svarīgi notikumi, kas jāņem vērā.

Aleksandra I laiks

Šos notikumus ievada tā sauktais Aleksandra I laiks. Krievijas ķeizars Aleksandrs I valdīja no 1801. līdz 1825.gadam, tātad laikā, kad Kurzeme arī jau bija iekļauta Krievijā, un lietas, kas norisinājās no Krievijas puses, attiecās vienādā mērā tikpat uz Vidzemi, kā arī uz Kurzemi. Ar 1795.gadu visa latviešu apdzīvotā teritorija atkal bija nākusi zem vienas virsvaras, kas kopš Livonijas sabrukuma tā nebija, jo tad tā bija sadalīta dažādu varu starpā. Tagad bija notikusi šī apvienošana zem Krievijas varas. Vidzeme ilgāk – pāri par gadusimtu, var teikt, divus gadusimtus, Kurzeme īsāku laiku – nedaudz vairāk par vienu gadusimtu. Šinī laikmetā norisinājās tie vissvarīgākie vēstures notikumi latviešu tautas dzīvē – tautiskā atmoda, kulturālais augšupceļš un līdz ar to garīgās dzīves veidošanās.

Aleksandra I laiks sākotnēji bija tāda īpata humānisma apdvests. Šis valdnieks sākumā tika ļoti apjūsmots. Vēlāk, bez šaubām, viss bija izmainījies. Viņš ļaužu priekšā – tiklab Krievijā, kā arī pāri Krievijas robežām – tika apjūsmots kā toreizējais “miera eņģelis”, tautu labklājības ierosinātājs un tamlīdzīgi. Viņš bija tas, kura laikā notika Napoleona sakāve, un Napoleons izšķiroši tika sakauts taisni Krievijas teritorijā. Protams, tur ļoti daudz bija tāda propagandas momenta, bet nenoliedzami, ka dažas lietas Aleksandra I laikā bija nozīmīgas mūsu garīgajā dzīvē.

Tas bija 1802.gads – Tērbatas Universitātes atjaunošana. Krievija grib nostādīt to jautājumu kā dibināšanu. Uzskatīt to par Tērbatas Universitātes dibināšanu

– tas, protams, varētu būt tik daudz pareizi, ka, tā kā universitāte bija sagrauta, tad šeit bija tāda kā jaunveidošana, bet īstenībā universitāte tika atjaunota. Kā zināms, Tērbatas Universitāte bija dibināta 1632.gadā 30.jūnijā, kad kara nometnē pie Nirnbergas Gustavs II Adolfs parakstīja rīkojumu par universitātes atvēršanu Tērbatā – “Academia Gustaviana”. Pēc Upsalas Universitātes, kura bija dibināta pirms 50 gadiem, tā bija otrā universitāte Zviedrijas valstī. Beidzamais tās eksistēšanas gads bija 1710. Jau ķeizars Pēteris esot pie Vidzemes kapitulācijas domājis par universitātes dibināšanu Tērbatā, bet tikai Aleksandrs I ar 1802.gada 12.aprīļa rīkojumu apstiprināja universitātes dibināšanu.

Raksturīgi, ka jautājumā par Tērbatas Universitātes atjaunošanu, respektīvi, par universitātes atkaldibināšanu vai tapšanu Baltijā, Baltijas pakļautībā, bija zināmas domstarpības ar Kurzemi. Kad pacēlās jautājums par universitātes dibināšanu, pacēlās arī vēl otrs variants. Proti, pārvērst par universitāti Jelgavā 1775.gadā hercoga Pētera dibināto “Academia Petrina” – tā bija mācību iestāde, ļoti tuvu universitātes statusam, pie šīs “Academia Petrina” darbojās arī diezgan ievērojami tā laika mācību spēki, piemēram, fizikā, filosofijā, arī citos priekšmetos. Kurzemnieki bija ļoti par to, ka “Academia Petrina”, kas patiesībā jau tikpat kā universitāte bija, gluži tiktu vienkārši paaugstinātu par universitāti, tai dotu universitātes statūtu un mācību saturu. Tomēr pēc diskusijām, kādas bija notikušas, uzvarēja Vidzemes variants par Tērbatu, kur jau kādreiz universitāte bija bijusi. Kurzemniekos tas bija sacēlis lielu sašutumu un rūgtumu, un vēl paaudzēm ilgi vietējie Baltijas vācieši savus dēlus nesūtīja vis studēt uz Tērbatu, bet labāk kaut kur Vācijā.

Otra lieta, kas jāņem vērā šinī laikā, ir tā sauktā Krievijas Bībeles biedrība. Aleksandrs I bija savā pirmajā valdīšanas laikā reliģiski ievirzīts un noskaņots cilvēks. Viņam šajā ziņā bija tādi ietekmētāji kā, piemēram, baronese *Kruidenere* (Kruidener), pietistiski noskaņota dāma, varbūt vairāk ar tādām jūsmonības tendencēm, bet Aleksandrs arī bija tā ievirzīts. Doma par Svēto Rakstu izplatīšanu tad bija kļuvusi intensīva, un tika dibināta Krievijas Bībeles biedrība, kas apgādāja ar Bībelēm. Ko viņi ir darījuši krievu zemē, to nezinām, bet, piemēram, latviešu tautai šī Krievijas Bībeles biedrība ir labi kalpojusi. 1825. gadā, t.i., Aleksandra I nāves gadā iznāca Bībeles 4.izdevums un tam sekoja arī nākošie. Tas, patiesību sakot, Bībeli tā īsti ienesa tautā, katrā mājā, un deva milzīgi lielu pacēlumu garīgā ziņā. Tas arī bija zināmā mērā šīs Bībeles biedrības lozungs – Bībelei jābūt katrā mājā. Šo Bībeles

4.izdevumu Latvijā vēl šur tur atrodam. Tas ir tādā palielā formātā, jau labākā valodā par iepriekšējiem. Tam sekoja arī citi izdevumi tanī pašā izdevniecībā un tās aprūpē.

Vēl viena lieta mums ir ļoti svarīga. Tas laiks bija ļoti intensīvs tikpat Kurzemē, kā Vidzemē – laiks pēc Kurzemes pievienošanas – garīgā rakstniecībā, kur, protams, gandrīz visi rakstītāji bija vācu mācītāji, bet gadījās arī pa kādam izņēmumam.

Par lielu un nopietnu iespaidu uz latviešu dzīvi un līdz ar to netieši arī garīgā ziņā pieminams barons **Kārlis Šulcs** – Aizkraukles un Rīmaņu muižas īpašnieks, kurš 1764.gadā izdevis “Aizkraukles un Rīmaņu muižas zemnieku tiesu”. Cilvēks ar liberāliem, humāniem uzskatiem, kurš bija savās muižās izdevis noteikumus zemniekiem, ievērojamā veidā atvieglot viņu stāvokli, un saņēmis par to milzīgu naidu no pārējiem muižniekiem, kas bija pat nolēmuši šo viņa izdoto grāmatiņu izpirkt un iznīcināt.

Kristians Lencs. Dzimis 1720.gadā Pomerānijā, miris 1798.gadā Rīgā. Mācītājs Dzērbenē, Cesvainē, Tērbatā, pēdīgi arī ģenerālsuperintendents. Izdevis slaveno Lenca sprediķu grāmatu 1764.gadā un jauno lūgšanu grāmatas izdevumu 1784.gadā.

Gustavs Bergmanis. Dzimis 1749.gadā Ādažos, miris 1814.gadā. Mācītājs Āraišos, Salacā un Druvienā. Zinību vīrs. Daudz piedalījies garīgo rakstu tapšanā un Vidzemes jaunās Dziesmu grāmatas sakārtošanā 1797.gadā.

Īpaši pieminams **Johans Broce**. Viņš dzimis 1742.gadā Gorlicā Silēzijā, miris 1823.gadā Rīgā. Apglabāts vācu Jēkaba kapos, turpat netālu pie mazās Kristus baznīciņas, vēl tagad tur ir viņa piemineklis. Viņš bija liels Baltijas senatnes un vēstures pētnieks un visāda veida archivāliju apkopotājs. Viņš bija arī pedogogs un skolotājs. Garīgā amatā viņš nebija, bet viņa iespaids vispārējā kultūras pacēlumā bija ļoti liels un paliekams ar to, ka Broces savāktie materiāli pieder pie mūsu vēstures vērtīgākajām lietām. Viņš bija ļoti labs zīmētājs, un viņa zīmējumos ir uzglabājušās daudzas baznīcas toreizējā izskatā. Kad kādreiz grāmatās redzat šos attēlus ar piezīmi “Broces zīmējums”, tad ziniet, kā toreiz izskatījušās mūsu baznīciņas: mazas, vairumā bez torņiem, ļoti lielā mērā vēl koka celtnes. Tā kā tas ir viens ļoti interesants kultūrvēsturisks apkopojums – Broces zīmējumi.

Garlībs Merķelis. Dzimis 1769.gadā, miris 1850.gadā. Viņa tēvs bija mācītājs Lēdurgā. Tēvs pameta šo amatu un aizgāja privātā dzīvē. Garlībs Merķelis pats teoloģiju nebija studējis, bet viņš bija ievērojams rakstnieks un publicists.

Latvieši un igauņi viņu piemin par lielo aizstāvniecību šīm pakļautajām tautām, kurām nolaupīta brīvība un kuras ir, neapšaubāmi, attīstības spējīgas, bet kuras bija zem dubulta sloga – zem vācu un muižnieku sloga. Ar ļoti lielu pēlumu viņš griezās pie Baltijas vācu mācītājiem par to, ka viņi arī šinīs lietās nebija bez vainas. Starp citu, kāda epizode, kas viņam palikusi uz visu mūžu atmiņā, kāds notikums, ko viņš piedzīvojis kopā ar tēvu, iegriezdamies kādā mācītājmuižā. Tur viņi dzirdējuši briesmīgas vaimanas un, pieiedami tuvāk, redzējuši, ka kāds zemnieks, vecāks vīrs, ir nostiepts gar zemi un mācītāja klātbūtnē tiek nežēlīgi pērts. Merķeļa tēvs ar ārkārtīgu sašutumu griezies pie šī mācītāja, viņu, tā sakot, saukdams pie prāta. Tas tad ar niknumu pārtraucis to eksekūciju, ar visādiem draudiem atlaižot zemnieku. Situācija bija kaut kā ļoti iespiēdusies Merķeļa atmiņās. Tā ir viena ilustrācija stāvoklim, kādā bija latviešu cilvēks, draudzes loceklis arī pret mācītāju. Mācītājs arī bija muižkungs. Viņam tāpat bija muižas zemes, viņš tāpat turēja kalpus un viņam pēc visām muižnieku tiesībām bija arī patvaļas tiesa pār padotajiem. Bez šaubām, tas nav vispārināms, bet šis stāvoklis bija iespējams. Vai vienmēr mācītājkungs var izšķirt, kad viņš ir draudzes gans un kad viņš ir sava kalpa nežēlīgs pārmācītājs? Ja kādreiz domājam, kā veidojušās šādas attiecības, tad Garlībs Merķelis to ir paturējis savā atmiņā un ar to viņš ir vērsies pret baznīckungiem.

Georgs Gustavs Sokolovskis. Dzimis 1792.gadā, miris 1835.gadā. Mācītājs Straupē, Augstrozē. Izdevis laikrakstu “Ziņas par Notikumiem iekš Dieva Valstības” 1833.–1834.g. Starp citu, šie Sokolovski, kas bija ar Straupi saistīti, nākošajās paaudzēs piederēja ļoti rosīgiem ārmisijas darba veicinātājiem. Viens no viņiem mira Rīgā, kā toreiz jaunās baznīcas – Ģertrūdes baznīcas mācītājs, arī baznīcas cēlējs.

Ļoti raksturīgi, ka šinī laikā arī no latviešu vidus cēlās kādi, kuru vārdi palikuši saistīti ar atmiņām par garīgiem rakstiem.

Kāds zemkopis **Kristaps Kaktiņš**, kas dzimis Salacā 1801.gadā, aktīvi darbojies pagasta un arī draudzes darbā. Sarakstījis vairākas garīga satura grāmatas, to starpā “Svētas patiesības liecinieks uz sprediķu vīzi” – 922 lappuses bieza. Tātad tas mīļais Kristaps ir tiešām visu savu sirdi izlicis pie patiesības liecināšanas. Nav slikti. Katrā ziņā slavējami.

Kārlis Christians Ulmans (Ulmann). Dzimis 1793.gadā Rīgā, miris 1871.gadā Valkā. Viena no izcilākajām personībām Vidzemes Baznīcā un garīgajā izglītības darbā. Teoloģiju studējis Tērbatā, mācītājs Krimuldā, no 1835.gada teoloģijas profesors Tērbatā, 1840.gadā – Tērbatas Universitātes rektors. Viņam bija

jāatstāj Tērbata, jo bija konflikts ar krievu valdību, kur Ulmans bija nostājies pret pārkrievošanas tendencēm. Vispār tos, kas bija uzdrošinājušies kaut mazākā mērā kaut ko iebilst pret pravoslāvību vai pārkrievošanu, – tos nežēlīgi ravēja. Un tā viņam bija jāatstāj Tērbata. 1858.gadā viņam gan piešķīra bīskapa titulu. Jāpiezīmē, ka šis tituls bija tikai tāds kā ārējs goda apzīmējums, tam nebija nekāda sakara ar garīgo darbu, tam nebija nekādas Baznīcas satversmes vai Baznīcas iekārtas nozīmes un vērtības. “”

Ļoti ievērojamais superintendents **Kārlis Gotlobs Zontāgs** (Sonntag). Dzimis 1765.gadā Rāzburgā, miris 1827.gadā, teoloģijas un filosofijas doktors. Atnācis uz Rīgu par Domskolas rektoru, ļoti rūpējās par Baznīcas dzīves lietām, tāpat par skolas lietām. Viens no sava laika izglītotākajiem cilvēkiem, bet arī viens no spilgtiem racionālisma pārstāvjiem. Runājot par racionālismu, jāsaka, ka mūsdienu Bībeles izlabotāji un teksta kritiķi nepavisam nav pirmie, kas šo “cēlo” darbu pasākuši. Vispārējais racionālisms, kas toreiz pēc Franču revolūcijas valdīja Eiropā XVII un XVIII gadusimtu mijā, dzina apbrīnojamus ziedus. Tur bija ko brīnīties - kādas lietas tika proponētas. Neatceros, kurš bijis no tiem izlabotājiem, kam nav patikusi tā vieta Svētajos Rakstos, kur Pestītājs aizrāda savai mātei kāzās Kānā, lai tā nemēģina viņa lietās jaukties. Tur tāda skaista iestarpinātība, kur viņa tiek uzrunāta: mīļā sieviņ, tās lietas nav tavā zināšanā, ar kurām tu te tagad gribi uzsākt. Man nav nācies vairāk dabūt rokā, bet tādā garā esot pārlabota gandrīz vai visa Bībele, lai to var saprast prātīgais, racionālais cilvēks, kas par augstāko turēja cilvēka skaidro prātu. Par Zontāgu saka, ka viņš Ziemassvētkos esot sprediķojis par ganiem, kas ir laukā un sargā savus lopus, sprediķī aprādīdams, ka tā ir tāda saimnieciski ļoti nepareiza lieta: turēt lopus ziemas laikā klajā laukā, tie patiesībā ir jātur kūtī. Un bez tam – to esmu redzējis pats savām acīm – Zontāgs ir trīs sprediķus veltījis Daugavai, aprādīdams to, ko nozīmē šī varenā, skaistā upe ar savu skaistumu, ar savām priekšrocībām, kādas tai ir. Tā kā jūs redzat - nav tā, ka mēs esam bez parauga tādās lietās. Nu, šis laiks arī tika pārvarēts.

Katrā ziņā jāpiemin **Hermanis Treijs** (Treu's), kas dzimis 1794.gadā Rīgā. Jāņa draudzes mācītājs. Uzstājies pret *Dāvidu Balodi*, kas bija ienācis Rīgā no laukiem un šeit sācis turēt Brāļu draudzes sanāksmes, bet nebija saskaņojis šīs lietas ar mācītāju, kuram viņš bija padots. Mācītājs Treijs viņam tās sapulces bija aizliedzis. Protams, Balodis bija pasūdzējies tālāk. Vēl nemaz nebija sākusies lielā pāriešana pravoslāvībā, Dāvids Balodis vēl nebija pravoslāvībā, bet laikam viņam jau tie

kontakti bija bijuši. Un Hermanis Treijs dabūja ciest, viņu krievu valdība izraidīja trimdā. Konflikts par pretvalstisku darbību, ja tā var teikt. Treiju pārcēla par mācītāju uz Kauņu. Kauņa, kā jūs zināt, ir Lietuvā, bet Lietuva toreizējos laikos – 1846.gadā – Lietuva bija tāda tumša, bāla nomale: būt nometinātam tur, tas nozīmēja, ka cilvēks bija no dzīves tikpat kā izraidīts. Tomēr viņš mira Rīgā 1849.gadā, bet ne vairs kā mācītājs. Viņš sarakstījis Baznīcas vēsturi “Kā gājis pasaulē ar kristīgo ticību”. Raksturīga bija viņa attieksme tautību jautājumā. Ja vēl savā jaunībā viņš turējās pie ieskata, ka latviešiem ir jāpaliek un jāveicina sava tautība, jāpieaug savā tautībā, kultūrā, tad vēlākos gados jau bija pretējās domās. Viņš bija domājis, ka tiem latviešiem, kas apgūst izglītību un arī vācu valodu, – tiem ir jāiekļaujas vācietībā. Starp citu, šī domu maiņa, kas notika pagājušā gadsimta pirmajā pusē, raksturīga vairākos gadījumos vācu mācītājiem, kuri sākotnēji vēl domāja, ka šai tautai jāpaliek savā kārtā un jāveicina pašai savas lietas. Vēlāk, kad nāca cīņas ar Brāļu draudzi un sevišķi ar pareizticību, tad jau tie labprāt būtu gribējuši, ka latvieši ieiet vācietībā.

Katrā ziņā jāpiemin **Fridrichs Ferdinands Valters**. Ar viņu sastapsimies vēlāk pie jautājuma par pārkrievošanu. Dzimis 1801.gadā, miris 1889.gadā. Studējis Tērbatā. Vidzemes ģenerālsuperintendents, dabūjis arī bīskapa titulu. Lielais un ievērojamais darbs ir viņa ierosmē 1839.gadā Valmierā tapušais Cimzes seminārs – skolotāju seminārs, kas vēlāk tika pārcelts uz Valku. Cimzes skolotāju seminārs ir viens garīgs lielums pats par sevi. Te ir kāda analogija ar Glika darbu, tikai vēl izvērstākā, sistemātiskākā veidā – latviešu tautskolotāju sagatavošana, kuri, var teikt, veselu gadsimteni ir devuši latviešiem tautskolotājus. Un daudzi no šiem tautskolotājiem gājuši savā izglītībā vēl tālāk, tāpat sniegušies ne tikai teoloģijas, bet arī citās zinībās iekšā. Valters piedzīvoja to pašu, ko Ulmans. Tad, kad viņš pacēla domu par latviešu pievēršanu vācietībai, krievu valdība saskatīja tur iejaukšanos laupījuma atņemšanā, – latviešu tautu tā uzskatīja par savu laupījumu un to nedrīkstēja neviens atņemt. Valters 1864.gadā Valmieras landtāgā pārmeta vācu muižniecībai, ka tā pametusi savu pienākumu, ka šīs tautas, kuras taču ir evaņģēliskās ticības un arī kulturāli vācu tautai tuvas, viņi ir pametuši nepārvācotas. Tā sakot, vācietība attapās, ka kaut ko ir nokavējusi. Protams, to jau vācieši vairs atgriezt nevarēja, viņi kādreiz pamostas par vēlu, bet par šo sprediķi Valters dabūja ciest, jo viņu atcēla no visiem amatiem. Valters palika tikai mācītājs. Patiesībā te jau nebija nekāds uzbrukums krievu valdībai, bet ļoti skaidri – Krievija nav formāla, tā savu

politiku ņem pēc būtības. Ja tur iekšā ir tāds nodoms, kas kaitē viņu interesēm, tas jau ir līdzvērtīgi pretdarbībai viņu varai.

Pieminēsim arī kurzemniekus XVIII gadusimtā. Šeit ir darbinieki ar savu īpato darbošanos, kas veicināja visādā veidā ne tikai kulturālo, bet ļoti lielā mērā arī Baznīcas dzīvi.

Johans Fridrichs Štefenhāgens vai **Stefenhāgens**. Viņš bija iebraucējs. Dzimis Zagerdā, Rīgenes salā Vācijā. 1762.gadā viņš atnāca uz Jelgavu un darbojās kā ķirurgs. 1769.gadā viņš kļuva par hercoga grāmatu iespiedēju. Viņa firma “Stefenhāgens un dēls” pastāvēja līdz pat pasaules karam. Štefenhāgena namu visi zinājām vēl pēc Pirmā pasaules kara - tur ir bijusi spiestuve. Darbojies kā izdevējs, izdevis latvisko gadagrāmatu, iespiedis latviešu avīzes, darbojies kopā ar Matīsu Stobi, kas bija mājskolotājs, literāts, zinātnieks. Bija uzkrājis milzīgas vērtības savos arhīvos, iespiezdams ļoti, ļoti daudz garīgo literatūru, var teikt, - garīgās literatūras apgādnieks. Šie viņa krājumi aizgāja bojā Jelgavas izpostīšanā Bermonta laikā. Te būtu bijušas milzīgas kultūras vērtības. Šis cilvēks ar savu darbošanos bija tiešais garīgās dzīves veicinātājs: tiklab laicīgajā literatūrā – avīzes, gadagrāmata, jo šīs gadagrāmatas, šīs avīzes toreiz lielā mērā saturēja garīgu saturu, bet pār visām lietām – garīgā literatūrā.

Fridrichs Gustavs Mačevskis (Maczewsky). Dzimis 1768.gadā. Ārlavas, Ēdoles un Rojas mācītājs. Piltenes superintendents. 1806.gadā izdevis jaunu Dziesmu grāmatu ar 150 savām dziesmām. Viņa vārds ir Kurzemes dziesminieku vidū.

Īpata personība Kurzemē bija **Neredzīgais Indriķis** – kāds zemnieku cilvēks (1783–1828). Piecu gadu vecumā viņš baku sērgā zaudējis redzi, ar mācītāja atbalstu tika publicētas viņa dziesmiņas, bet īpatnā veidā – viņš bija laicīgs dziesminieks. Tur ir jūsmas no viņa personīgās dzīves un likteņa žēlabas, bet liekas, ka garīgā ziņā nekas nav ieskanējies. Viņu var uzskatīt par laicīgās dzejas sācēju latviešu valodā.

Kārlis Fridrichs Vatsons. Ļoti noteikts un liels latviešu tautas un latviešu valodas draugs. Dzimis 1777.gadā Jelgavā, miris 1826.gadā. Lestenes mācītājs. Viņa vārds saistās ar pirmo avīzi latviešu valodā, ar tā sauktajām “Latviešu Avīzēm”, ko viņš nodibināja un izdeva no 1822.gada līdz savai nāvei 1826.gadā. Tad šīs avīzes turpināja citi izdevēji. Vatsons noteikti bija garīga personība un ļoti simpātiska personība latviešiem, jo “Latviešu Avīzes” savā laikā vadītas tādā celsmīgā garā ar daudz lietām un ziņām, kas attiecas uz garīgo dzīvi. Tas bija laikmets, kad krievu vara nostiprinājās mūsu zemē.

Ar Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes iekļaušanu Krievijas valstī tās varā nonāca apvidi ar evaņģēliski luteriskiem iedzīvotājiem. Šīs teritorijas bija gandrīz bez izņēmuma tikai evaņģēliskas, un to stāvoklis jaunās valsts lietu kārtībā bija pilnīgi neskaidrs. Eksistēja Kurzemes īpatnā Baznīcas iekārta, eksistēja vēl zviedru Baznīcas likumi un kārtība Vidzemē un arī igauņu daļā, bet nekāda sakara savā starpā nebija. Bez tam vēl Krievijā bija luterāņi, kas nedzīvoja kompakti, bet bija izkaisīti diasporā dažādos Krievijas novados, kur viņi bija mazākumā. Nekāda pārstāvniecība no garīdzniecības puses nepastāvēja. Par sinodēm tikpat kā neko nedzirdēja. Vienīgie garīgie darbinieki, kas Baznīcas pārvaldē bija līdzdalīgi, bija ģenerālsuperintendenti pie attiecīgajām Baznīcām Vidzemē, Igaunijā, Kurzemē, bet arī viņu iespaids bija mazs, tie bija bruņniecības ievēlēti un viņu iespaids nesniedzās nekur tālu. Visur bija liels juceklis: sprediķošanā, liturģijā, Dziesmu grāmatā. Dažādas tradīcijas, dažādi iespaidi. To pārvarēt un tikt pie sakārtotiem Baznīcas apstākļiem jau bija mēģinājumi ķeizara Aleksandra I laikā, kad gadiem ilgi darbojās pie kopīgas satversmes izstrādāšanas projekta, bet viss palika vēl gaisā karājoties, jo nepārtraukti bija jāsastopas ar Vidzemes un Kurzemes muižniecības iebildumiem, kas baidījās no savu tiesību ierobežošanas vai sašaurināšanas, tāpat arī baidījās par privilēģijām. Baznīcas stāvoklis bija ļoti neskaidrs un sarežģīts. Nebija nekāda tiešā sakara Vidzemes Baznīcai ar Kurzemi vai ar Igauniju, vai vēl tālāk ar kādām Krievijā esošām luteriskajām draudzēm. Visu laiku administratīvā ziņā garīgās lietas bija padotas laicīgajai iestādei – Vidzemes un Igaunijas justīckolēģijai Svētajā Pēterburgā. Kopš 1910.gada ķeizars virsuzraudzības lietas uzdeva pārvaldei – virspārvaldei svešo konfesiju garīgajās lietās jeb svešo konfesiju garīgo lietu virspārvaldei. Gluži tāpat, kā mēs pazinām kulta lietu pilnvaroto pie Augstākās Padomes. Tie bija tie paši principi, tās pašas iestādes, tikai izmainīti darbinieki. 1819.gadā bija nozīmēts pat kāds evaņģēliskais bīskaps un kāda evaņģēliskā valsts ģenerālkonsistorija Pēterburgā kā virsuzraudzības iestāde visām pārējām konsistorijām, bet tā kā Vidzemes virskonsistorija un Kurzemes konsistorija iebilda pret šādu satversmes pārkāpumu, tad tāda bīskapa darbošanās tika pārtraukta un tika attiecināta tikai uz Pēterburgas konsistoriālo iecirkni. 1827.gadā daži ievērojamākie evaņģēliski luteriskie garīdznieki griezās ar lūgumu pie ķeizara Nikolaja I, lai tiktu izveidota skaidra, stingra Baznīcas organizācija, lai varētu labāk, spēcīgāk uzstāties pret sektu izplatīšanos. Ja šeit runā par sektu izplatīšanos, tad jau var jaust, ka lieta grozījās ap topošo Brāļu draudzi ar tās iespaidu, kuru toreizējā evaņģēliskā Baznīca Vidzemē jau uzņēma ar ļoti dalītām

jūtām, kas vēlāk pārvērtās skaidrā, atklātā cīņā pret šo sektu, ja tā var sacīt. Ķeizars iecēla komisiju no Baltijas muižniecības un garīdzniecības pārstāvjiem un evaņģēliskām draudzēm Pēterburgā. Kā lietpratēju pieaicināja Prūsijas evaņģēliskās Baznīcas bīskapu Ričmu no Pomerānijas. 1831.gadā viena likuma projekti evaņģēliski luteriskai Baznīcai Krievijā, arī Agendai, instrukcijas garīdzniecībai un Baznīcas iestādei jau bija gatavi. Pēc tam, kad Krievijas Valsts Padome tās bija pārbaudījusi, tad ķeizars 1832.gada 28.decembrī šo likumu parakstīja. Tas bija tā sauktais “Baznīcas likums evaņģēliski luteriskām draudzēm Krievijas valstī.” (Gesetz für die evangelisch – lutherische Kirche in Russland). Šis likums pastāvēja līdz pat Pirmajam pasaules karam. Tāpat arī šinī likumā iekļautā Agenda un pārējās lietas, kas ar to sakarā – instrukcijas mācītājiem un garīgiem darbiniekiem. Agenda bija ietverta šinī likumā, tā kā kaut ko labot pie Agendas jau bija pretlikumīgi. Līdz ar to tika garantēta tās stabilitāte, bet arī nemainība. Un, ja tagad kādreiz nopūšamies, ka mūsu Agenda ir tāda - dažiem liekas par daudz sausa vai konspektīva, tad ņemiet vērā to, ka nedrīkstēja neko Agendā izmainīt līdz XX gs. divdesmitajiem gadiem, t.i., līdz tam laikam, kamēr pastāvēja Krievijas valsts. Tas skaitījās jau kā pretvalstisks, kā pretlikumīgs darbs. Un šī Agendas nemainība – tā bija arī ļoti iegājusi apziņā, pirmkārt, mācītāju apziņā, un vēlākajā darbā, kad Latvijas brīvvalstī veidojām savu Baznīcu, arī Baznīcas kārtību un Agendu, šī Agenda visā visumā ar maz izmaiņām atkal tāpat pārgāja mūsu Baznīcas rīcībā, jo tā sevī saturēja patiesībā gan ļoti konspektīvi, tomēr luteriskā dievkalpojuma veidu, kāds bija pazīstams pārējās luteriskajās Baznīcās. Tik stingri lūkojās uz dievkalpojumu noturēšanām krievu valstī, uz cilticīgajiem, jo krievu valstī valsts ticība bija pareizticība; šīs pārējās ticības bija tikai pieciestās un pieļautās, pie tam stingri tajos rāmjos, kādi tām bija noteikti. Kad cilvēki kādreiz atceras un jūsmo: jā, ķeizara laikos Baznīcai bijis dikti labi un viegli, tad cilvēki dziļākā būtībā nepazīst apstākļus. Baznīca taisni tāpat kā padomju iekārtā bija ieslēgta savā telpā, noturēt dievkalpojumus ārpus kulta telpām bija aizliegts. XIX gs. sešdesmitajos gados Vidzemē un arī Kurzemē ļoti populāri bija kļuvuši tā sauktie Misiones svētki – Misijas svētki, kad bija tāds liels garīgs pacēlums ar ārmisijas darbu veicināšanu. Draudzēs viesojās misionāri no Āfrikas, no Indijas, turēja dievkalpojumus un priekšlasījumus un ne tikai viņi, bet arī vietējie mācītāji bija ļoti ieinteresēti, piemēram, jau pieminētie Straupes Sokolovski. Tas kādreiz sapulcināja ļoti lielus ļaužu pulkus. Kaut kur brīvā dabā - kādā pļaviņā sanāca ļaužu simti, varbūt pat tūkstoši, ar lielu interesi sekodami visam tam, kas tika stāstīts. Tos aizliedza.

Liekas, tas notika Aleksandra III laikā. Citticīgie drīkstēja noturēt dievkalpojumus tikai savās dievkalpojuma telpās. Laikam tas ir bijis Andrievs Niedra Kalsnavā un Vietalvā, kurš iesāka turēt kapu svētkus – dievkalpojums brīvā dabā kapsētā. To nevarēja aizliegt, jo arī kapsēta taču bija kulta vieta, bet mājās nedrīkstēja. Šķirstīdams archīvu dokumentus un meklēdams tur interesantas, vajadzīgas ziņas, atradu ziņu, ka kādam mācītājam Kurzemē izteikts rājiens no ģenerālkonsistorijas Pēterburgā, kura savukārt saņēma pavēles no iekšlietu ministrijas caur Kurzemes konsistoriju par to, ka ķeizarienes vārdadienā viņš, dievkalpojumu turēdams, nav kāpis kancelē teikt sprediķi, bet tikai noturējis uzrunu no altāra. Tā bija neuzticība režīmam tāpat kā, ja kāds būtu noturējis kādu *sobraņiju* un nebūtu pietiekamā veidā aplaudējis biedram Staļinam - viņam draudēja, ka paņems prom. Ļoti daudz paralēlisma ir Krievijas valdības rīcībā, vienalga, vai tā bija balta vai sarkana - Krievijas ideoloģijas rīcībā pret citticīgajiem. Vai tā ir pareizticība vai kompartija - kas ir valdošā ticība, tam ir vienpusīgas tiesības uzbrukt, bet no otras puses tiesības aizsargāties ir ļoti ierobežotas. Ar šo Baznīcas likumu ģenerālkonsistorija Pēterburgā bija administratīvi padota iekšlietu ministram un juridiski padota valdošam Senātam. Tās bija uzraudzības iestādes pār visiem konsistorijas iecirkņiem. Visa Krievijas evaņģēliski luteriskā Baznīca bija iedalīta piecos konsistorijas iecirkņos, un šinī sakarā daudz lielākā mērā, nekā līdz tam, padota valsts iespaidam, valsts varai. Pieci konsistorijas iecirkņi bija: Kurzeme, Vidzeme, Igaunija, Maskava un Pēterburga. Mazākās konsistorijas tika apvienotas: Rēveles konsistorija, kas bija atsevišķa, apvienota ar Igauniju; Sāmsalas un Tērbatas konsistorija – ar Rīgu; Piltenes konsistorija – ar Kurzemi. Tas, ko bija kārojusi vācu muižniecība, ka iestāsies zelta laiki un viņi varēs būt lielie kungi, priecājoties, ka ienīstais zviedru jūgs bija novelts, izrādījās, ka viņi no vilka bija bēguši un uzskrējuši lācim. Šo dažādo Baznīcas konsistoriju iekārtas un satversmes tika izmainītas virzienā, kas bija sakarā ar kopējo Baznīcas likumu.

Īpatais bija, ka tas *ius Episcopale*, t.i., pārraudzības likums, palika zemes kungu un tāpat arī pa daļai pilsētu ziņā. Te redzam kādu sakarību ar tradīciju, kuru savā laikā ievadīja Luters, rakstīdams Rīgai Reformācijas dienās. Viņš savās vēstulēs Rīgas Rātei ieteicis aicināt mācītājus, tāpat arī kārtot Baznīcas pārējās lietas un tās pārzināt. Vārdu sakot, laicīgā iestāde kļūst par noteicēju - virsinstanci Baznīcas iekārtā. Šinī ziņā konsistorijas, kas atradās pasaules varu vadībā, neatšķīrās no stāvokļa, kāds bija arī pašā Vācijā. Vidzemes konsistorijas direktoru ievēlēja

bruņniecība un apstiprināja ķeizars. Tā tas bija arī ar citām konsistorijām. Visās konsistorijās bija arī garīgais viceprezidents, bet tas atkal bija Vidzemē bruņniecības vēlēts ģenerālsuperintendents un pa diviem garīgiem un laicīgiem asesoriem. Ļoti interesanti. Vārdu sakot, Baznīcas, respektīvi, šī konsistorijas iecirkņa – Kurzemes un Vidzemes – direktors, vadītājs bija laicīga persona. Tā tas arī pastāvēja līdz pat Pirmajam pasaules karam, kad vēl visa vadība mūsu Baznīcās bija vācu rokās, kad vācu muižniecības pārstāvis bija Baznīcas virsvadītājs, direktors un garīgais vadītājs, tā sauktais ģenerālsuperintendents, tātad apmēram bīskapa ranga persona, – tikai tas bija garīdzniecības un pie tam arī muižniecības vēlēts, nevis no kādas sinodes, kura pati vēlē no sava vidus kādu personu. Jūs redzat šo dubulto sakabinātību ar laicīgo varu. Līdz ar to varam iedomāties, cik lielā mērā šīs lietas iespaidoja arī visu pārējo dzīvi. Ar jaunradušos stāvokli, kad šīs evaņģēliski luteriskās Baznīcas, respektīvi, konsistorijas, bija padotas Pēterpilī laicīgajai varai - beidzamajā instancē tā bija iekšlietu ministrija – Baznīca lielā mērā bija kļuvusi nevarīga kaut kāda veida aktivitātei, kas varētu vērsties, piemēram, tanī virzienā – atvairīt uzbrukumus no ārpuses. Šis 1832.gada likums ļoti lielā mērā veicināja, tas pat ierosināja pareizticību uz agresiju luteriskai Baznīcai. Stāvoklis bija ļoti vienkārši skaidrs, frontes bija ļoti skaidras, uzbrucējam bija visas tiesības to darīt, un tam, kam uzbruka, pat nebija tiesību aizsargāties. Tāds bija stāvoklis starp konfesijām - evaņģēliski luterisko majoritāti un pravoslāvību, un tāpat arī katoļu zemēs - kā Polijā, kur gan joprojām katoļu Baznīca bija ļoti stipra, bet visādiem paņēmieniem pareizticība to meklēja grauzt un ierobežot, kas vēlāk sevišķi parādījās pēc tā sauktā poļu dumpja, kad slēdza katoļu klosterus, nodeva tos pareizticīgo rīcībā un tādā veidā veicināja, gribēja veicināt arī Polijas pārkrievošanu, kas, protams, bija pilnīgi neveiksmīgs un neiespējams darbs. Tālāk pievērsīsimies divām lielajām kustībām, kuras pirmā kārtā iespaidoja Vidzemi, t.i., Brāļu draudzes kustība un latviešu pārvilšana pareizticībā. Tās taisni latviešu tautas garīgajā ziņā nosacīja ļoti daudz ko.

Jautājums par laicīgās varas ietekmi Baznīcas iekšējās lietās.

– *Laicīgā vara, t.i., – Rāte, pilsētas valde.*

– *Vai tas nozīmē to, ka arī pilsētas valde varētu jaukties visās Baznīcas iekšējās lietās?*

– *Jā, nu, viņi jau arī darīja to. Mācītājus Reformācijas laikā taču arī nozīmēja, t.i., saistīja pie baznīcām taisni šī Rāte. Knopkenu pie Pētera baznīcas un Tegetmeijeru*

pie Jēkaba baznīcas. Un tāpat arī turpmāk. Vēlāk tas jautājums, teiksim, par Baznīcas pilnu autonomiju un brīvību – īstenībā tas bija teorētiski tikai Latvijas valstī. Latvijas valstī Baznīcai bija autonomija visās lietās, tikai pārējos valsts likumos tā bija pakļauta šiem valsts likumiem vispārējās lietās tā, kā visi.

– Tā kā tas ir, teiksim, tagad. Tagad faktiski valsts likumi, Konstitūcija ierobežo.

– Redziet, brīžiem tas jautājums viss ir pilnīgi neskaidrs. Mums Latvijā arī tas likums par evaņģēliski luterisko Baznīcu tika ļoti vilcināts. Mums jau visās lietās mīļie sociāldemokrāti lika visādus sprunguļus, tā arī tanī likuma pieņemšanā, tā arī savā laikā teoloģijas fakultātes atvēršanā.

1992. gada 29. novembris

Latvijas Baznīcas vēsture

Latgale zem poļu varas

Kā zinām, Latgale un Vidzeme savā laikā nebija pārdalītas un bija apzīmētas ar to pašu Vidzemes vārdu. Tādas tās bija no Polijas ķēniņa Stefana Batorija iekarojumu laikiem. Tikai tad, kad Zviedrija pārspēja Poliju, tad arī Vidzeme tika pārdalīta: Vidzemes rietumu un ziemeļu daļa, ko tagad apzīmējam par Vidzemi, nāca zem Zviedrijas, Vidzemes dienvidaustrumu daļa – Vidzeme viņpus Aiviekstes upes – palika poļu varā. Tā ieguva poļu Vidzemes vai, kā poļi to dēvēja, Inflantijas nosaukumu un palika poļu virskundzībā līdz pat Polijas valsts bojāejai 1795.gadā.

Jezuīti no zviedru varā esošās Vidzemes tika izraidīti. Gustavs Adolfs, ieņemdam 1621.gadā Rīgu, nākošajā dienā miermīlīgā kārtā lika jezuītiem un tāpat visiem katoļu priesteriem aiziet, jo Zviedrijas valsts turējās stingri pretkatoliski, turējās stingri evaņģēlija pusē pēc tā laika parauga, kad valstis – arī konfesionali – nošķīrās savā starpā ļoti krasi. 1621.gadā no Rīgas, 1625.gadā no Cēsīm izraidītie jezuīti un katoļu priesteri pārcēlās uz Latgali un attīstīja tur rosīgu darbību. Polijas virskundzībā notika enerģiska rekatolizācija. Tiešo ziņu saglabājies ļoti maz. Ir tikai vēl kādas nostāstos saglabātas atmiņas no senajiem laikiem, ka šī rekatolizācija dažreiz bijusi ļoti nežēlīga – līdz pat asinsizliešanām pie evaņģēliskajiem, kuri bija turējušies pie savas ticības, jo Zviedrijas virskundzībā evaņģēliskā ticība jau bija

sākusi izplatīties apkārtējās zemēs, un ne bez iespaida Reformācija bija arī Latgales novados.

Poļi izrādīja ārkārtīgi lielu spēju ne tikai rekatolizēšanā, bet arī pārpoļošanā. Un mēs nebrīnāmies par to, ka latvieši un tāpat lietuvieši, kuri bija garīgā pakļautībā daudz lielākā mērā, tika arī pārpoļoti. Arī tāds ciets rieksts kā vācu muižnieki, kuriem tur tāpat kā pārējā Vidzemē bija savi īpašumi, tika ne tikai katolizēti, bet pat pārpoļoti. *Tīzenhauzeni, Plāteri* – tādas ģimenes, kuras vēlāk izcēlās ar savu spēcīgo katolisko un polisko nostāju. Viņi pārgāja katoļticībā, kā jau kādreiz tika pieminēts, to privilēģiju dēļ, kādas Polijā baudīja muižniecība, - privilēģijas rādīties augstākā sabiedrībā un arī galmā – tās bija dotas tikai katoļiem, un vēl precību kārtā. Sevišķi tas attiecas uz Kurzemi, kad pēc saprecēšanās ar daļām polietēm vācu muižnieki pārgāja katoļticībā.

Katoļu Livonijas bīskaps *Otto Šenkings*, kas bija Cēsīs, aizbēga uz Varšavu un atstāja Latgali Žemaites bīskapa pārziņā. Livonijas bīskapija joprojām vārda pēc eksistēja kā Ģņeznas metropoles vikārbīskapija. Oficiālā rezidence katoļu bīskapam gan bija Daugavpils, bet katoļu bīskapi Daugavpilī tikpat kā nerezidēja, viņi labāk rezidēja Varšavā, atstājot lietas šeit vietējiem spēkiem. Daugavpilī bija jāatjauno Cēsīs slēgtā jezuītu kolēģija. 1630.gadā arī Rīgas jezuīti tur nometās un iesāka savu rosīgo darbību, īpaši rakstu ziņā, izdodot Katķismus un lūgšanu grāmatas. Jezuītu kolēģija Daugavpilī bija jezuītu misijas galvenais centrs. 1694.gadā tam pievienojās arī dominikāņi ar līdzīgu misionēšanas darbu Latgalē. Par viņu centru kļuva Pasiene. Viņi organizēja pavisam astoņas draudzes Ludzas apriņķī. Par ievērojamu centru kļuva Krāslava, kur 1737.gadā atvēra priesteru semināru. Krāslava bija pārpoļotās vācu ģimenes – Plāteru – rezidence. 1700.gadā *Šostovicku* ģimene ar savu dāvinājumu lika pamatu Aglonas dominikāņu klosterim ar brīnumdarītājas Marijas gleznu, tas izveidojās par Latgales garīgo centru. Kāda cita Dievmātes - brīnumdarītāja glezna 1626.gadā tika pārvesta no Tērbatas uz Krāslavu, vēlāk to izvietojusi Izvaltas baznīcā. Viļānos 1753.gadā tapa bernardīniešu klosteris. Tā kā jūs redzat – dažādie ordeņi bija ļoti iemīlējuši šo mazo zemes gabaliņu un tur attīstīja savu rosīgo darbošanos.

1730.gadā iznāca pirmā grāmata latgaļu izloksnē. Līdz tam laikam katoļu grāmatas, arī pirmā grāmata, kas iznāca jau 1585.gadā, bija latviešu valodā, lai gan bija domāta kā katoļu Katķisma grāmata. 1730.gadā iznāca pirmā grāmata – lūgšanu grāmata – latgaļu izloksnē, un tā zināmā mērā lika pamatus izloksnes rakstu valodai, kas darināta pēc poļu alfabēta parauga un tā arī tiek rakstīta. Ar to sākās latviešu

valodas tāda kā sašķelšana, ko vēlāk katoļi ar sevišķu uzsvaru kultivē tālāk par veselīgo pretlīdzekli pret eventuālo evaņģēlisko iespaidu, kas ar valodas starpniecību varētu būt Latgalē. Latgalē šinī ziņā bija rosīgi darbinieki – priesteri.

Tā, piemēram, XVIII gadusimtā *Johans Lukaševics* sāka piedalīties garīgā rakstniecībā. Viņš bija liels cīnītājs pret luterismu, cīnītājs par rekatolizāciju. Viņš 1765.gadā izdeva jaunā izdevumā "**Katoliszka Dziesmiu gromota Diwam wyssuwarygam por gûdu un Latwiszym por izmociejszonu sorokstita, izdrukowota Wilniê pi Baznickungu Jezuitu**" – apmēram tā tur ir rakstīts, atvainojos, ka varbūt esmu nepareizi nolasījis to, bet katrā ziņā tā vairs nav mūsu vispārējā valoda, bet jau malēniešu (latgaļu) izloksne.

Tāpat pieminams *Sinforions Meļesko*, kas bija katoļu garīgo rakstu autors ar savu 1843.gadā izdoto lūgšanu grāmatu "Rožukronis". Miris XIX gadusimta vidū – 1848.gadā.

Tālākā attīstība bija jau krievu laikos. Poliskais iespaids arī pēc Polijas valsts sabrukuma, kad Latgale nāca Krievijas virsvarā, joprojām turpinājās. To nevarēja arī pārvarēt ar tiem pārkrievošanas paņēmieniem, kādi iestājās sevišķi pēc poļu sacelšanās laikiem 1830.–1861.gadā. Arī Latvijas brīvvalsts mantoja Latgali vēl ļoti poliski ietekmētu savā katolicismā. Tik daudz vēl par Latgali, par katoļu Baznīcu un rekatolizāciju bijušajā Livonijā.

Brāļu draudze

Pārejam pie jauna nodalījuma par Brāļu draudzi, tās izcelšanos, darbošanos un nozīmi mūsu tautā un mūsu Baznīcas vēsturē.

Brāļu draudzēm latviešu tautā piekrīt tā nozīme, ka tās tiklab garīgā, kā arī nacionālā attīstībā ievada būtisku pagriezienu un zināmā mērā jauna laikmeta sākumu.

Mūsu izcilais Baznīcas vēsturnieks profesors Adamovičs savos zinātniskos darbos Latvijas Baznīcas vēsturē ar īpašu rūpību un izpēti pievērsies taisni Brāļu draudzes jautājumiem. Viņa grāmata "**Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks 1710.–1740.**" ir šinī ziņā ievērojams darbs, ar kuru katram ir jāiepazīstas. Adamovičs ļoti īsā, bet izteiksmīgā definīcijā raksturojis Brāļu draudzi un tās darbošanās panākumus latviešu tautā, kā latviešu ieaugšanu kristīgajā ticībā.

Tas nozīmē, ka tos kristīgās ticības sākumus, iedēstījumus, kas notikuši līdz tam un bijuši ļoti vāji, pavirši katoļu laikos, bet kuri guva jau spēcīgākus impulsus ar mūsu garīgo rakstniecību un garīgo dzeju Fīrekerā, Manceļā, Glikā iespaidā, – īsto iesakņošanas, īsto ieaugšanu ticībā un apzinīgo ieaugšanu latviešu tautā vērojam ar Brāļu draudzes darbošanas, kad kristīgās ticības mācības un dzīves normas apzinīgi tika pieņemtas un izpaudās mūsu tautā, un tas bija šīs Brāļu draudzes godpilnais sasniegums.

Mūsu pirmais ievērojamais vēsturnieks *Jānis Krodzinieks* (1851-1924) savukārt izcēlis Brāļu draudzes nozīmi latviešu tautas nacionālās apziņas celšanā. „Brāļu draudze kā meteors nejauši parādījās pie latvju zemes apvāršņa, modināja tautu no daudzgadsimtīgā miega, ievadīdama viņas izdēdējušos kaulos jaunu dzīvību.” Tas ir tādā senlaicīgā, puķainā valodā teikts, bet šī doma ir skaidra, un definējums visumā pareizs, ka arī latviešu nacionālā pamošanās un rosība kā tautai sākās taisni ar Brāļu draudzes darbošanas.

Un vēl viens ļoti raksturīgs definējums, ko devis bīskaps Kārlis Christians Ulmans, viens no ievērojamākiem pagājušā gadsimta vidus garīgajiem darbiniekiem Vidzemē, arī izcilais izglītības darbinieks. Par Brāļu draudzes darbošanas viņš saka: „Tikai viens gaišāks stars šinī laikmetā – tā ir Brāļu draudzes darbība Vidzemē, sākot ar 1735.gadu.” Kādā nozīmē gaišāks stars? Bīskaps, protams, lietas ir redzējis garīgajā nozīmē, tautas rakstura veidošanā un morālajā stājā, ka viss notiekošais vēl ap XVIII gadsimta vidu lielā mērā bija latviešu garīgās un morālās dzīves pakrēsla, un Brāļu draudze bija tas vienīgais gaišais stars, kā viņš saka, kas patiesībā tautas garīgās pilngadības izpausmi sevī nesa līdzī.

Ļoti nedaudz un tomēr mums ir svarīgi mest vispārīgo skatu uz Brāļu draudzi, tās tapšanu un izpausmi. Sākumi ir meklējami jau pirmsreformācijas laikā Čehijā un pazīstami toreiz ar vārdu ”Morāvijas brāļi”, jo šī kustība bija sākusies čehu zemes Morāvijas novadā jau XIV gadsimta otrajā pusē, nesot sevī *Jana Husa* (†1415.) domas, centienus un ticības lietu izpausmes. Vēlāk tā caur citiem darbiniekiem, īpaši *Pēteri Chelčiku* (†1460.) bija radusi savu izpausmi. Šo kustību gandrīz pilnīgi iznīcināja pretreformācijas cīņas, bet jaunu dzīvi tā sauktā atjaunotā Unitātē, jo šie Morāvijas brāļi sevi dēvēja par Unitāti, sāka XVIII gadsimtenī, grāfa Nikolaja Cincendorfa atbalstīta un veicināta. ”Morāvijas brāļu” kustība tad jau vairs bija tikai vārda pēc. Tas, kas tapa un ko mēs apzīmējam ar Brāļu draudzi vai ar hernhūtiešu kustību, – tas īstenībā ir jau īpats un citāds veidojums. Lielā mērā

veicināts ar XVII gadsimta un XVIII gadsimta sākuma pietisma centieniem un pietisma darbiniekiem, īpaši Franki, un saistīts ar Halles Universitāti. Mums nav iespējams ieiet šo lietu sīkākā pētījumā, un tas pieder vispārējai Baznīcas vēsturei, bet ievērojamo pietisma pārstāvju *Filipa J.Špēnera* un *Augusta Hermana Frankes* darbībai Vācijā bija liels iespaids. Franke ar savām izglītības iestādēm - skolām un arī Halles Universitāti - pretēji toreizējam stīvajam un tādām, var teikt, pārakmeņotajam, dogmatiskajam, racionālajam ticības lērumam nāca ar garīgās atmodas kustību, ar prasību pēc tiešās, personīgās dievbijības un piederības Kristum. Šis iespaids Vācijā ir bijis ļoti liels un spēcīgs, bet arī par to šinī gadījumā nerunāsim. Tas pieder citai vēstures nodaļai.

Ar Halles pietismu bija sakars arī grāfam **Nikolajam Ludvigam fon Cincendorfam**, kura vārds ir cieši saistīts ar mūsu Baznīcas dzīvi, ar mūsu garīgo dzīvi caur viņa atbalstīto un viņa patvērumā izveidojušos jauno Unitāti, tā saukto Brāļu draudzi vai hernhūtiešu draudzi.

Cincendorfs cēlies no senas austriešu dižciltības, kuras viens zars Reformācijas laikā pieslējās evaņģēliskajiem un kuri pārcēlās uz dzīvi Vācijā Nirnbergas tuvumā. Šī ģimene lielā mērā bija saistīta ar dienestu Saksijas valstī. Tas attiecās uz Cincendorfa priekštečiem, uz viņa vecākiem. Grāfs Nikolajs Ludvigs dzimis 1700.gada 26.maijā Drēzdenē. Cincendorfa gadi ir ļoti viegli iegaumējami – **1700.–1760.** Šī ļoti izcilā cilvēka mūžs bijis tāds īpati savdabīgs. Cincendorfa tēvs mira tad, kad dēls bija tikai divus mēnešus vecs, viņš palika mātes audzināšanā un guva arī pirmos iespaidus dievbijībā – nepieciešamo dzīves kopību ar Jēzu Kristu. Jēzus Kristus kļuva Cincendorfa dzīves centrs. Kā viņš pats sacījis: „Man ir tikai viena pasija, un tas ir Viņš, vienīgi Viņš.” Varbūt tiešām ar šiem vārdiem arī varētu Cincendorfu raksturot visā viņa dzīves stājā. Māte apprecējās vēlreiz un devās uz Berlīni. Bārenīša tālākā audzināšana palika vecmāmiņas ziņā, kura arī bija dziļi dievbijīgs cilvēks, tomēr ar savām īpatām ievirzēm un īpatiem vērtējumiem.

Jaunais grāfs Cincendorfs bija dziļi sakustināts un iespaidots no Halles pietisma. Jaunekļa gados no desmit gadu vecuma līdz sešpadsmit gadiem viņš bija skolā, tā sauktajā Halles pedagogikumā – Frankes vadītajā audzināšanas iestādē. Par viņa ideālu kļuva arī pašam kādreiz darboties šinī Halles dziļās dievbijības – pietistiskās dievbijības – mācību un audzināšanas iestādē. Universitātes gadi Hallē viņam bija no 1716. līdz 1719. Studijas Hallē vēl vairāk pastiprināja viņa vēlēšanos darboties šinī virzienā, bet vecmāmiņa un, liekas, arī citi ģimenes locekļi bija citādās

domās. Viņiem šķita, ka šīs lietas kaut kādā ziņā neatbilstu tam, ko prasa viņustāvoklis, ka viņam vajadzētu vairāk darboties valsts lietās, un tāpēc viņu spieda pāriet uz Vitenbergas Universitāti. Vitenbergas Universitāte bija niknā pretestībā pret Halles pietismu. Cincendorfa studijas pārvērtās jurisprudences studijās. Tanī pašā laikā viņam jau Hallē radās draugu pulks. Viņš slēdza draudzību ar *Fridrichu fon Vattevillu* un vēl citiem biedriem, no viņa un draugu centieniem izauga tā sauktais Sinepju graudiņa ordenis. Šis Sinepju graudiņa ordenis bija draudzības apvienojums ar nodomu darboties sinepju graudiņa virzienā, t.i., likt pieaugt Dieva valstībai cilvēkos. Šīs lietas neatkarīgi no studijām, kuras nu gāja citā virzienā, joprojām palika viņam ļoti svarīgas. Kristus – ne vairs tikai Brālis, bet arī Kungs un Pestītājs, kas cilvēku vainas dēļ cietis; tāpēc arī visās savās tālākajās studijās viņš joprojām nodevās Svēto Rakstu studēšanai, Mārtiņa Luteru rakstiem, teoloģiskajām lietām.

Viņa studiju laikā bija ceļojumi uz Holandi, uz Parīzi, centieni atrast savu dzīves uzdevumus – kaut kā visādā veidā tas notika pretī ģimenes centieniem, kas viņu gribēja par visu varu dabūt valsts dienestā. Formāli 1721.gada rudenī viņš arī kļuva Drēzdenē par galma un juridisko padomnieku pie Saksijas valdības, bet tajā pašā laikā notika tāds īpatnējs kompromiss ar ģimeni – viņš dabūja piekrišanu iegādāties lauku īpašumu un no savas vecmāmiņas ieguva Bertelsdorfu. Šinī Bertelsdorfā, kur varētu likties, ka viņš nu nodosies lauku darbiem un darba lietām, viņš plānoja izveidot mācību iestādi līdzīgu Halles pedagogikumam, kas būtu galvenokārt domāta dižciltīgo jauniešu izglītošanai. Cincendorfs neko nezināja par tādu Brāļu draudzi, un viņam šinī ziņā arī nebija nekādu īpašu nodomu. Pavisam nejauši caur savu mācītāju *Roti* viņš nāca saskarē ar kādu emigrācijas kustību, kas no Čehijas, lielā mērā katoļu spaidīti, aizklīduši uz Saksiju. Viņš iepazinās ar morāvieti, namdari **Christianu Dāvidu**, kurš bija priekšgalā saviem tautiešiem, izceļotājiem, kas meklēja apmešanos. Dāvids vienojās ar grāfu Cincendorfu, ka šie pajumti meklējošie izceļotāji varētu apmesties viņa Bertelsdorfā. Tas notika 1722.gadā. Cincendorfam vēl nebija nekāda priekšstata par šo kādreizējo morāviešu Unitāti, viņš gan apsolījās palīdzēt, bet patiesībā pat nebija domājis tos paturēt, gribēja nodot tālāk šos izceļotājus Remsas grāfa zināšanā. Tikai apstākļu sagādīšanās dēļ notika tā, ka Christians Dāvids ar šiem pirmajiem izceļotājiem apmetās Bertelsdorfas tuvumā pie tā sauktā Pasargāšanas kalna – *Hütberg* – Hutberga kalna. 1722.gada 17. jūlijā sākās pirmās Hernhūtes mājas celšana. Šis *Hütberg* nenozīmē cepure, bet *hüten* ir sargāt, *Hütberg* – sargāšanas kalns, un šo pirmo apmetni tad arī nosauca – *Hernhüt* – tā

Kunga Pasargātība. Tur sāka rasties arī pārējie izceļotāji, tas tā turpinājās kādus desmit gadus. Cincendorfs sākumā bija veltījis maz vērības ieceļotājiem, bet šo kolonistu dzīvesveids lika viņam tomēr drusku pievērsties tām lietām nopietnāk. Viņu starpā bija sākušās visāda veida nesaticības un separātismi, visādi ārišķīgi novirzieni, tā kā viņi drīz sāka pat vērsties pret vietējo mācītāju un arī pret pašu pajumtes devēju – patronu. Cincendorfs sākumā centās to visu izlīdzināt, bet ar 1727.gada 1.janvāri viņš atstāja valsts dienestu Drēzdenē, jo tur viņam aizliedza turēt mājas sapulces, kādas viņš bija turējis Drēzdenē. Nu viņš pilnā mērā pievērsās un koncentrējās uz darbu Hernhūtē.

Ar mācītāja Rotes piekrišanu viņš pārņēma dvēseļu kopšanas darbu kolonijā. Cincendorfam izdevās nodibināt mieru. Ar 1727.gadu tika pieņemti statūti pavalstniekiem, kas bija izceļojuši tikai reliģisko motīvu dēļ. Tā sauktā Hernhūte izveidojās kā *eklesiola* – baznīciņa par sevi, kas aiz reliģiskiem motīviem izcēlusies un organizēta tikai reliģiskiem mērķiem, kalpotājas draudzes kopība, kuras augstākā autoritāte ir Jēzus Kristus – Baznīcas Galva. 1727.gada 13.augustā, ko viņi arī svinēja kā vienu no savām lielajām dienām, notika kopīgais Svētā Vakarēdiena dievkalpojums – iekšējā garīgā konsolidēšanās un garīgā mērķa uzņemšana.

Cincendorfa doma bija par *militia Christi*. Šo vārdu esam jau kaut kur dzirdējuši. Kristus karavīri. Mēs zinām, ka Zobenbrāļu ordenis arī bija sev šo vārdu pielicis klāt – *ordo fratrum militia Christi* – Kristus karotāju brāļu ordenis. Lūk, šeit šis pats vārds – *militia Christi* – Kristus karotāju pulks – tika savienots vai savienojās ar šo pavisam citāda rakstura organizāciju, kuras garīgais raksturs bija īpaši uzsvērts. Cincendorfa lielā doma bija, ka šai organizācijai jāpiepilda viņa sākotnējais nodoms par Evaņģēlija nešanu tālāk, cilvēka personīgo atgriešanos, Kristus pieņemšanu savā dzīvē, un šī nodoma tālāko izstarojumu pāri zemju robežām. Cincendorfa lielā doma bija organizēt misijas darbu arī nekristīgo starpā. Šajā ziņā Brāļu draudze ir izdarījusi milzīgu darbu salīdzinājumā ar tās apmēriem, ar tās ārējiem spēkiem. Tā ir darījusi ļoti lielu darbu kristīgās ticības izplatīšanā. Piemēram, šie gadi pēc kārtas: 1732.gads – uz Svētā Toma salu, t.i., Vidusamerikā Karību salās, 1733.gads – Grenlandē, 1734.gads – Ziemeļamerikā, 1736.gads – Dienvidāfrikā, 1735.gads – Dienvidamerikā, Surinama, 1740.gads – Svētā Krusta salā, arī Vidusamerikā.

Šī misija gāja pie visnospiestākajām, vispamestākajām tautām. Kā jūs redzat no šiem uzskaitījumiem, tad, atskaitot Grenlandi ar turienes eskimosiem, kas toreiz dzīvoja primitīvu dzīvi, un Ziemeļamerikas indiāņiem, viss pārējais saistās ar āfrikāņu

vergiem Amerikas salās un Amerikas kontinentā, ar cilvēkiem, kuri netika turēti cilvēku kārtā un kuriem nekas no garīgās gaismas arī netika dots. Pie šiem cilvēkiem devās Hernhūtes brāļi un māsas nepārbaudītos, ļoti smagos apstākļos, mirdami, var teikt, bariem no tropu slimībām un tanī pašā laikā neatlaidīgi dodamies atkal turpat. Vienkārši cilvēki – amatnieki, reti kāds ar teoloģisku izglītību, bet kā brāļi pie brāļiem.

To vēlāk redzēsim pie Brāļu draudzes darbošanās Vidzemē, ka tās iespaids latviešos un igauņos bija liels arī tāpēc, ka šie vienkāršie vācu ļaudis – vācu amatnieki – bija kaut kas cits nekā muižu pārvaldnieki. Viņi burtiski bija brālīgi, tuvi ar savu vienkāršību, sirsnību, ar dziļi nopietno vēlēšanos cilvēkiem kalpot garīgajās lietās. Līdz ar to šis draudzes iespaids ļoti auga uz āru, un tā arī pati Hernhūte, kas bija Bertelsdorfas draudzei piederīga, sāka ar savām nodaļām izplesties un izvērsties.

Radās arī konflikti. Un konflikti toreiz, konfesionāli stingrajos laikos, radās ap Ticības Apliecības jautājumu. Saksija bija stingri luteriska zeme, un arī Brāļu draudzei vajadzēja apliecināt, ka tā atzīst Augsburgas Ticības Apliecību un pie tās turas. Tomēr grāfs Cincendorfs pats tika šajā lietās apsūdzēts, un viņam bija jāatstāj Saksija. Vēl pirms sprieduma saņemšanas Cincendorfs 1736.gadā aizceļoja no Saksijas, - bija sācies viņa eksila laiks. Viņš apceļoja Vāciju, bet viņa darbs no tā netika cietis. Šinī laikā Cincendorfam arī nobrieda doma, ka Brāļu draudze, šī Hernhūte ir tā sauktā bezdzimtenes, patiesību sakot, šī *Pilgergemeinde*, kā vācieši sauc – svētceļnieku draudze, t.i., draudze, kas dodas savā svētceļojumā. Tā nepaliek uz vietas, tā nav tikai kāda Bertersdorfas draudzes nodaļa, bet tā izsēj Evaņģēliju ap sevi. Tā izcēlās šis misijas darbs, un Brāļu draudzes misijas izsējās pašā Vācijā, izsējās Holandē, izsējās pa daļai arī Skandināvijas zemēs, kur tas bija iespējams, un lielā mērā grāfs Cincendorfs bija šajās lietās līdzdalīgs. Sava eksila laika sākumā viņš devās uz Baltiju un 1736.gada 8.septembrī ieradās Rīgā. Pie tā mēs vēl atgriezīsimies. 1737.gadā viņš bija Anglijā. 1741.–1742.gadā viņš bija Amerikā. Bez tam arī vēl citās vācu zemēs. Šie Cincendorfa ceļojumi palīdzēja Brāļu draudzes izplatībai un palīdzēja arī tam, ka Brāļu draudzes atzīšana tika virzīta uz priekšu viņa paša dzimtenē. 1747.gadā viņš dabūja atļauju atgriezties dzimtenē, nonomāja Bārbija grāfisti, kur izveidojās viens no Brāļu draudzes spēcīgajiem centriem, un panāca Brāļu draudzes atzīšanu kā evaņģēliskās morāviešu Brāļu draudzes veidojumu. Visa Brāļu draudze pieņēma arī *Augustana Invariata* apliecību, līdz ar to neatšķirdamās savas mācības

pamatā no luteriskās Baznīcas, bet izveidodama tajā tādu iekšējo, garīgo, pietisko un modinātāju grupu.

Grāfa Cincendorfa pēdējie gadi. 1750.gadā viņš apmetās uz dzīvi Londonā un no turienes arī vadīja tālāk savu *Pilgergemeinde* – svētceļnieku draudzi. 1760.gada pavasarī viņš smagi saslima, un 9.maijā grāfs Cincendorfs mira.

Tas ir tāds vispārināts un ļoti saspiests pārskats par Cincendorfa dzīves gājumu. Kādēļ tas vispār mums ir bijis vajadzīgs – tāpēc, lai mēs varētu kaut cik orientēties notikumos, kas vēlāk saistījās Latvijā ar Brāļu draudzi.

Brāļu draudzes vēsture Latvijā

Pirmie Hernhūtes Brāļu draudzes sūtņi ieradās 1729.gadā Vidzemē, Valmiermuižā, un ar to mēs ievadām Brāļu draudzes vēsturi Latvijā.

Kas notika 1729.gadā Vidzemē? Tikai pirms dažiem gadiem ar Nīstades mieru bija noslēdzies Ziemeļu karš (1700–1721), kas Vidzemi un Igauniju galīgā veidā nodeva Krievijas virsvārā. Zeme atkal kārtējo reizi bija izpostīta visdrausmīgākajā, visbriesmīgākajā veidā, kā tas bijis regulāri visā mūsu vēstures gājumā.

Pietisma svarīgākais viduspunkts Latvijā bija Valmieras draudze. Mēs runājam par pietismu kā par lielo ierosinātāju Brāļu draudzes kustībai Vācijai, bet pietisms kā teoloģiskais un, pirmkārt, dievbijības virziens nebija svešs arī Vidzemei, un tā centrs bija Valmieras draudze.

Valmiermuižas nomnieks kopš 1725.gada bija ģenerālis **Ludvigs Nikolajs fon Hallarts** ar savu kundzi Magdalenu Elizabeti. Kas bija šie Hallarti? Saukts arī *Ellots (Ellot)*. Dzimis 1659.gadā Holšteinā. Kopš 1700.gada ģenerālleitnants Krievijas karadienestā. Piedalījies Narvas, Poltavas un Frutas karagājienos. Kā viņš varēja būt Krievijas dienestā? Krievija toreiz kopā ar Dāniju, Saksiju un Poliju cīnījās pret Zviedriju. Hallarts bija no Holšteinas, tātad Dānijas, bet viņš bija krievu armijas ģenerālis. Pēc Rīgas ieņemšanas 1710.gadā viņš apprecēja vidzemnieci - atraitni **Magdalenu Elizabeti Leijoni** (dzimušu *Bülovu*) (1683–1750). Šīs dāmas dzīves gadi mums būtu paturami piemiņā, jo viņas nozīme mūsu garīgajā dzīvē bija ļoti liela. 1712.gadā Hallarts vēl bija Saksijas cietokšņu ģenerālinstruktors, dzīvoja ar kundzi Drēzdenē, komandēja armiju Ukrainā līdz 1723.gadam un pēc Nīstades miera iestājās

Krievijas dienestā. Menšikova intrigu dēļ viņš tika nobīdīts pie malas, lai gan kā Drēzdenē, t.i., Saksijas galmā, tā arī Pēterpilī viņam bija liels iespaids un viņš bija augsti cienīts. Ķeizariene Katrīna I atdeva ģenerālim Hallartam nomā Valmiermuižu un Zvārti. Viņš mira 1727.gadā. *Hallarta* kundzes darbošanos stipri traucēja kāda grūta slimība, bet viņa, kā Cincendorfs saka, degtin deg padarīt Latviju svētlaimīgu. Nu, tas ir tāds patētisks vārds. Tomēr, kad mēs šajos vārdos ieklausāmies, tad, domājot par šo cienījamo dāmu, mums ir jāsaka – viņa patiešām ir darījusi, cik vien tas ir bijis viņas spēkos iespējams, lai Latvijai un latviešu tautai garīgā ziņā palīdzētu.

Kopš 1713.gada Valmieras mācītājs un vēlāk prāvests bija **Christians Gotholds Nouhauzens**, miris 1734.gadā. Var teikt, ar šī mācītāja vārdu vispirms saistāmi mūsu Brāļu draudzes vēstures notikumi. Viņš bija Augusta Hermana Frankes mācekļis. Hallarti arī jau kādus desmit gadus bija Frankes domubiedri un draugi, un ar Hallartu starpniecību Latvijā ienāca vesela rinda Halles Universitātes audzēkņu. Tas bija ārkārtīgi svarīgs, var teikt, sagatavošanas ceļš, šī veselā rinda halleniešu, kas te ienāca.

Piemēram, **Blaufüss** – Hallartu mājas mācītājs 1726.gadā, mācītājs Palsmanē un Aumeistaros, vēlāk Ērgemē un kopš 1738.gada Rīgas Jēkaba baznīcā, reizē arī virskonsistorijas asesors.

Tobiass Sprekelsens – Nouhauzena palīgs 1725.gadā, tad mācītājs Straupē, no 1741.gada Rīgas apriņķa otrā iecirkņa prāvests.

G.J.Majs – Valmieras draudzes palīgmācītājs - diakons 1728.gadā, mācītājs Umurgā 1736./37.g.

Kaspars Barlachs – kopš 1731.gada Igaunijā, Hallartu mājas mācītājs 1735.gadā, Valmieras diakons 1737.gadā.

Pēc Nouhauzena nāves par Valmieras draudzes mācītāju nāca ģenerālsuperintendenta dēls **Fridrichs Justins Bruninks** (*Brüninks*), kas reizē bija iecelts arī par Rīgas apriņķa pirmā iecirkņa prāvestu un virskonsistorijas asistoru; viņš bija beidzis studijas Hallē.

Ar Hallartiem diezgan ciešā kontaktā rīkojās Vidzemes landrāts ģenerālmajors **Baltazars fon Kampenhauzens**. Lai gan viņš bija Vidzemes muižniecības pārstāvis, tomēr labvēlīgs Hallartu centieniem. Mājskolotāja un mājas mācītāja vieta Hallartu ģimenē ievadīja Baltijā pietistu teologus, piemēram, **Mikvicu** (*Mikwitz*), kas kopš 1724.gada bija Rēveles Doma mācītājs, **Johanu Loderu**, kas vēlāk bija Rīgas Liceja rektors un Jēkaba baznīcas mācītājs. Mikvics kopā ar Hallartu

pirmo mājskolotāju un mājas mācītāju **Fīrortu** (*Vierorth*) aizgāja uz Valmiermuižu un vēlāk uz Rēveli, un tur nodibināja pietisma centru, kam bija liela un redzama loma pietisma veicināšanā. Trešais pietisma centrs veidojās Rīgā. Pirmais, tātad, – Valmiermuiža, tad Rēvele, t.i., Tallina un vēl trešais punkts veidojās Rīgā, kur jau 1712.gadā latviešu Jāņa draudzē darbojās Halles audzēknis **Kaspars Elverss** un divdesmito gadu otrajā pusē vēl nāca klāt Jēkaba baznīcas mācītājs **Christians Haumanis**. Tad arī jau minētais Loders un viņa palīgs subrektors **G.E.Hēlings**, kas pēc Haumaņa nāves 1734.gadā ieņēma viņa vietu un kam, savukārt, sekoja Blaufūss. Ar Rīgas pietistu grupu tuvākos sakaros atradās **Gruners** (*Grüners*, arī *Grünerts*), kas ienāca no Vācijas 1729.gadā un dabūja vietu Krimuldā par mācītāju.

Pietisma mācītāji modināja arī muižturus, modināja viņos atbildības sajūtu par zemniekiem, par viņu dvēseles vajadzībām un tāpat arī visādā veidā cēla muižnieku humāno stāju, rosinot uz labdarību zemnieku labā, sevišķi skolu veicināšanai un garīgās literatūras izplatīšanai. Īpašu vērību pelna tā sauktās muižu skolas pie attiecīgajām muižām, kuru uzturēšanu un bērnu apgādāšanu ar grāmatām uzņēmās attiecīgie muižturi. Vislielākā muižas skola bija Valmiermuižas skola, dibināta 1725.gadā, kas sākumā atradās muižas rijā, bet pēc tās nodegšanas 1738.gadā tika uzcelta īpaša ēka. Galvenais darbinieks šinī Valmieras muižas skolā bija **Melchiors Pauli**, saukts arī *Paulchens* – *Paulītis*. Ziemeļu karā kā zviedru virsnieks viņš bija nonācis krievu gūstā, kur visi sagūstītie zviedru karavīri bija izsūtīti un noņemti Toboļskā. Tur šis Melchiors Pauli kopā ar kapteini K.F.fon Vrēchu un citiem zviedru gūstekņiem bija nodibinājuši skolu. Viņš bija arī muižas mācītājs pie ģenerāļa Hallarta ģimenes, bet visvairāk darbojās pie latviešiem. Mūsu vēsturnieki bija pacēlušī jautājumu, vai viņš galu galā arī nebija latvietis. Tas nebūtu arī neiespējami, jo zviedru karaspēkā kā Zviedrijas pavalstnieki kalpoja un bija uzņemti arī latviešu karavīri. Tas nemaz nebūtu bijis neiespējami.

Skolotāju sagatavošana. Atkal pienākam pie tās lietas, pie kuras savā laikā bija nācis arī Ernests Gliks. Kāda bezgalīgi svarīga lieta bija skolotāju sagatavošana. Tai bija ļoti liela nozīme. Ģenerāliene Hallarte ar Kampenhauzena atbalstu un ar ģenerālsuperintendenta Fišera atļauju 1738.gadā Valmierā atvēra skolotāju sagatavošanas skolu, lai gan pirms tam šo jautājumu par skolas dibināšanu landtāgs bija noraidījis, atzīdams to par nesvarīgu. Enerģiskā Hallarta kundze, Kampenhauzena atbalstīta, tomēr nolēma rīkoties un rādīt labu priekšzīmi. Un tas arī bija izdevies. Vidzemes landtāgs bija turējies pretī, bet ģenerāliene šo lietu bija nokārtojusi ar

ģenerālsuperintendenta Rankas līdzatļauju. Tika celta jauna māja Valmieras draudzes palīgmācītāju diakonāta vajadzībām. Tā tika uzcelta plašāka, lai varētu būt telpas ne tikai mācītāja dzīvoklim, bet arī semināram. Par semināra vadītāju pēc grāfa Cincendorfa ieteikuma izraudzījās teoloģijas studentu **Magnusu Fridrichu Buntebartu** (1717–1750). Viņš iemācījās latviešu valodu un varēja ļoti sekmīgi darboties. Seminārs tika dibināts 1738.gadā, un 1739.gadā tajā bija jau 15 audzēkņu, vēlāk 30, bet 1740.gada rudenī salasījās kāds 100, nākošajos gados skaits vēl pieauga. Semināram bija liela piekrišana, un, bez šaubām, tam bija ārkārtīgi liela nozīme. Mācījās jaunekļi pat no Kurzemes. Jaunā iestāde tapa par plašas atmodas kustības viduspunktu.

1736.gadā grāfs Cincendorfs ieradās Rīgā, un viņam bija iespēja apmeklēt Vidzemi - Valmieru, Rēveli. Tikšanās ar ģenerālsuperintendentu Fišeru Rīgā bija ļoti draudzīga. Grāfs noturēja vairākus priekšlasījumus. Rēvelē viņu pat bija lūguši kļūt par Igaunijas ģenerālsuperintendentu. Visu iestāžu – laicīgo un arī garīgo – simpātijas bija Cincendorfa pusē. Viņš ieguva atļauju sūtīt uz Rīgu un uz Vidzemi brāļus un māsas, kas varētu darīt labu iespaidu uz tautas tikumību – tāds ir pamatojums, ar kādu šī atļauja tika dota. Notika plašākas apspriedes Valmiermuižā par mācību iestādes dibināšanu – to pašu jau pieminēto semināru. Vidzemē otrreiz ieradās Christians Dāvids ar apmēram 50 brāļiem amatniekiem, kas sadalījās pa muižām latviešu un igauņu daļā. 1739.gadā Buntebarts ar Dāvidu sāka noturēt svētdienas sapulces latviešiem. Divi pirmie latviešu vīri, kas visvairāk izcēlās, bija **Šķesteru Pēteris** un **Ķīšu Pēteris**. 1739.gadā noturētā iesvētīšanas mācība bija tā aizkustinājusi, saviļņojusi konfirmandus, ka tie, sajūsmas pārņemti, devušies mājās un nesuši šo ierosmi arī tālāk. Radās garīgi sakustinājumi, kas norisinājās seminārā un arī ārpus semināra. Veidojās jaunas Brāļu draudzes grupas un organizējās draudzes dažādos novados.

Blakus diakonātam cēla arī vēl dažas citas ēkas: mazāku saiešanas namu atmodināto latviešu sapulcēm, tad kādu vēl lielāku uz paša Gaujas krasta ar divām lielām zālēm – vāciešu un latviešu sapulcēm – un vācu brāļu dzīvokļiem. Te bija telpas, kā jau sacīts, arī semināram. Kopā ar saimniecības ēkām un netālo riju, kur patvērās sanākušie zemnieki, bija vesels ēku puduris pakalnā upes krastā, to nosauca par Jēra kalnu. Nu, protams, jūs saprotat simbolu, tas ir Kristus Jēra simbols – Lielā Jēra simbols. Jēra kalna saiešanas telpas iekārtoja pēc Hernhūtes parauga, un tās, savukārt, noderēja par paraugu citiem saiešanas namiem jeb kambariem Latvijā.

Plaša, gaiša telpa - zāle ar vienkāršiem koka soliem un ar sacītāju galdiem priekšā. Gar sienām – zaru lukturi, pie griestiem – kroņlukturi. Vīrieši sēdēja vienā telpas pusē un sievietes – otrā. Sacītāju sols atradās priekšā aiz sacītāju galda, kas stāvēja pret plašāku, nereti arī saulainu logu. Jēra kalna iestādes apkalpoja abi Valmieras mācītāji Bruninks, Barlachs un septiņi brāļi.

1742.gada vasarā tika organizētas četras Brāļu draudzes: Valmierā, Straupē, Liepā un Mārsnēnos, visas pēc Hernhūtes noteikumiem. Draudzes locekļus uzņēma ar lozi. Katrai draudzei bija savi vecākie, darbinieki, palīgi – arī ar lozi ievēlēti. Tie visi bija pašu ļaudis. Noturēja mācības stundas, Bībeles stundas, draudzes stundas, kārtu jeb koru stundas. Liela loma draudzes dvēseļu kopšanas darbā bija iepriekšminētajām nelielajām grupām – pulciņiem, tiem katram bija savi vadītāji, kas noturēja pārrunas ar katru grupas dalībnieku atsevišķi, tā sauktās “caurrunas”. Tas ir tāds tiešs pārcēlums no vācu valodas – *durchreden* – tā sakot, izrunāt cauri visu, kas ir runājams, nevis pārrunāt pāri, bet cauri, cauri spiežoties visiem jautājumiem. Tas arī ir īstais dvēseļu kopšanas un garīgās audzināšanas darbs.

1743.gadā Valmierā bija 700 atmodināto dvēseļu, Straupē – 800, Liepā – 800, Mārsnēnos – 400, pavisam 2700. Smiltēnē un Trikātā šajā laikā, liekas, vēl nebija nekādas organizācijas. No vācu brāļiem latviešu apgabalos bija apmetušies kādi 15–20 cilvēki.

Ļoti liela nozīme bija šīm pulcēšanās telpām, vēlāk tās sadalījās vēl pa novadiem, vēl vairāk šādos kambaros, tā kā Vidzeme bija ļoti bagātīga ar Brāļu draudzes saiešanas kambariem. Ik pa četrām nedēļām Valmieras draudze uz Jēra kalna svētīja tā sauktos draudzes svētkus. Tātad katru mēnesi notika draudzes svētki. Ņemiet to vērā savās draudzēs, lai jūs varētu intensīvi redzēt savu draudzi sapulcētu! Latvieši sapulcējās sestdienās, bet vācieši – piektdienu pavakarēs. Tur lasīja ziņojumus no draudžu dzīves savstarpējai, kopīgai pamācīšanai, ar slavu un pateicību pieminēja visu, ko Dievs darījis svešu un klātesošu dvēseļu labā. Te jāpiemin viens sevišķs apstāklis, kurš mums varbūt lielā mērā izgājis no vēra. Mēs pieminējam to, ka Cincendorfa lielā doma bija ārējās misijas darbs, t.i., misijas darbs pie tautām pat ārpus Eiropas un sevišķi pie tām visattālākajām, nomaļākajām, var teikt, pie tām pavisam paēnā esošajām, piemēram, plantāciju nēģeriem, vergiem – Karību salās, Dienvidamerikā, Vidusamerikā un Savienotajās Valstīs. Toreiz gan nebija Savienotās Valstis, bet bija Amerikas kontinenta kolonijas. Piemēram, pieminētais darbinieks Christians Dāvids savā laikā arī ir apmeklējis kādas no šīm vietām. Kopā ar brāļiem

Štākiem viņš 1733.gadā bijis Grenlandē, tātad misijas apgabalos. Šie Hernhūtes brāļi bija kustīgi. Viņi ne tikai izgāja misijas laukā, bet arī apmeklēja šo misijas lauku un nāca atpakaļ ar ziņām. Nāca vēstules. Es nezinu, vai kāds ir tās apkopojis un kur tās būtu apkopotas, vai tās nav gājušas zudībā – šīs Brāļu draudzes vēstules, sarakstīšanās, piemēram, ar Hernhūti. Nevis oficiālā kancelejas sarakstīšanās – iestāde iestādei, bet brāļi brāļiem, māsas māsām. Pārvarēdami valodu grūtumus, pārtulkotas vēstules nāca šurp un gāja turp. Domu izmaiņa. Tā kā tagad esam piedzīvojuši, ka vajag draudzēties ar tiem un ar šiem, ar māsu draudzēm un tamlīdzīgi. Kaut kas no tādām lietām bija toreiz, bet ļoti interesanti ir tas, ka šīs vēstules tika lasītas priekšā draudzē, un arī tās vēstules, kas nāca no misijas lauka. Tā kā latviešu zemnieku cilvēks toreiz bija iebīdīts, ievirzīts kristīgās Baznīcas plašumā un tās izpausmju skaistākajā daļā – ārējā misijā. Tas viss ir kā akā iemests akmens. Nekas tāds zināms mums nav saglabāts. Tādas lietas kā vecos papīrus, kas kādreiz pie vecajiem tēviem un mātēm bija glabāti, laimīgie mantinieki varbūt vēlāk ir sametuši ugunī kā nevajadzīgas un neveiklas lietas. Nemaz tik neveiklas tās nav, jo jāsaka tā – ar sirds pārliecību un mīlestību rakstītas vēstules, sveicinājumi uz Hernhūti vai atkal no Hernhūtes, un varbūt pat uz misijas lauku un arī no misijas lauka. Tas piederēja pie draudzes lietām. Tās bija draudzes celsmes. Tie, kam ir bijusi iespēja pirms kara būt Brāļu draudzes kalpojumā, zina, – viss kalpojums lielā mērā sastāvēja tikai no korespondences, kas atnākusi: vēstis no misijas lauka. Un jāsaka, ka klātesošajie tur bija ne tikai interesenti - tie bija viņu tuvinieki. Tā bija viena draudze, kura dzīvoja pāri kontinentiem, draudze, kas intensīvi dzīvoja līdz citiem, daudzkārt vēl nepazītiem, bet tomēr vienā kopībā jau saslēgtajiem. Tas atstāja milzīgu iespaidu, jo pēkšņi bija redzams kristīgās draudzes plašumu. Tā nebija kaut kāda lokāla biedrība, bet gan pasaulē izsētais sinepju graudiņš, kas auga un dīga, un rādīja savu varenumu.

Brāļu draudzē tika daudz dziedāts. Šīs dziesmas ar savām īpatnībām, viegli iegaumējamas, savureiz arī sentimentālas, bet visā visumā dziļas nopietnības, sirsnīgas ticības, var teikt, sirsnīgas Tā Jēra mīlestības pilnas dziesmas, kas ar sajūsmu tika dziedātas. Un tās senās liecības atkal bija no Brāļu draudzes pretiniekiem. Viņi teikuši, ka vairs nekur nedzirdot dziedam cilvēkus kaut kādas priecīgas dziesmas, bet tikai šīs Brāļu draudzes ziņģes, kuras nu dzied i gani, i darbaļaudis - visi visā Vidzemē. 1742.gadā iznāca šādu garīgo slavas dziesmu krājums ar 235 dziesmām, tā sauktā “Orta grāmatiņa”. Kas bija Orts? Orts bija naudas vienība – Rīgas sudraba

marka, citiem vārdiem, – ceturdaļdālderis. Tā laikam ir bijusi grāmatīņas cena. Kaut kas no šīm dziesmām ir pārgājis arī mūsu Dziesmu grāmatā. Piemēram, Cincendorfa dziesmas tulkojumā – “Tavas asin’s, Tava taisnība”, “Lai man paliek, Kungs, no Tevis Tava Vārda dāvana”, tad – “Jēzu, pavadi”, “Kungs Jēzu, Tev ir patīcis”, “Svētīgi ir sirdī šķīstie”, “Tad mēs īsti brāļi esam”, “Ticīgam ir stūrīt’s jauks”, “Sāpju Vīrs, vai Tevi aizmirst spētu”.

No ievērojamiem Brāļu draudzes darbiniekiem ir pieminams viens kurzemnieks. Kurzemē Brāļu draudze neiesakņojās. Neiesakņojās tāpēc, ka Kurzemes garīgā vadība ļoti strikti un cieši ierobežoja tādas lietas, bet Kurzeme deva vienu ievērojamu Brāļu draudzes darbinieku, un tas bija mācītājs **Loskīls**, kura dziesmas ir arī mūsu Dziesmu grāmatā. Loskīls nepalika Kurzemē. Loskīls izceļoja uz Ameriku. Toreiz jau bija tapušas arī Savienotās Valstis, un viņš tur bija Brāļu draudzes bīskaps un darba pārzinātājs.

Šajās sapulcēs tika arī lasītas liecības, kurās latviešu cilvēki attēloja savus garīgos pārdzīvojumus – savu tapšanu un piegriešanos Kristum, kā sektanti kādreiz lieto to vārdu, atgriešanos. Pie tam ļoti dziļi, vaļsirdīgi, ar grēknožēlu līdzi, ar savu, teiksim, jaunpiedzimšanas prieku rakstīdami savas biogrāfijas, kuras tāpat tika celtas priekšā draudzē un draudzes sapulcēs. Tas viss piederēja pie šīs celsmes.

Attiecības ar vācu brāļiem. Tas ir tas ļoti īpatējais, ka šeit sastopamies ar tādu parādību, kas latviešu tautā izklausās neparasta: tāpat latvieši, kā igauņi šos vienkāršos vācu amatniekus uzņēma sirsnīgi, kā savējos. Un tas notika tāpēc, ka šie vienkāršie ļaudis nāca patiesā kristīgā pārliecībā un uzskatā, kas tā arī tika uzsvērts, ka mēs taču esam viena saime Kristū un tiešām vārds - *brāļi* un *māsas* – arī bija satura pilns vārds, tas nebija nekāds titulējums. Tāpat arī visa attieksme un devums. Brāļu draudze parādīja, ka, piemēram, arī tā latviešu cilvēka, kas vienmēr liekas tāds distancēts no garīgām lietām, raksturā ir kaut kas tāds, kas var atvērties kristīgai ticībai un īstajai mīlestībai savstarpībā, un ka šinī gadījumā arī tas vācietis, kas tautasdziesmās tiek peltis un zākāts sava rakstura dēļ, ka tas nepavisam nav galīgs vērtējums, ka tas atkarājas no tā, kā šie ļaudis ir nākuši. Vēlāk tieši to redzam reakcijā, kas nāca uz Brāļu draudzi, bet kuru šinī brīdī neapskatīsim. Tas paliks uz nākošo reizi. Tā bija cīņa pret Brāļu draudzi, ko ievadīja Vidzemes vācu evaņģēliski luteriskā Baznīca: cīņa pret Brāļu draudzi, Brāļu draudzes aizliegums un centieni to visiem spēkiem nopiest un izbīdīt ārā. Pamatā bija mēģinājums atrast tādas ārišķības, kādas kādreiz arī Brāļu draudzei bija piekritušas. Arī līdz tādām eksaltācijām un

īpašiem ekstātiskiem brīžiem, kur norisinājās apmēram tas pats, kas tagad ar tiem garu saucējiem, - pie tā tika ņemta piedauzība. Tomēr tas ar laiku arī no pašas Brāļu draudzes tika raidīts ārā. Par visām lietām arī tas, ka Brāļu draudze bija viens milzīgs organizētājs spēks, kas gandrīz vai varēja pārtapt par kādu īpašu konfesiju. No otras puses, tas veidoja latviešu zemnieku cilvēcisko pašapziņu, viņu cilvēka vērtības apziņu, un līdz ar to deva biedrošanās un kopības iespēju, kas vēlāk parādījās ļoti vērtīgi tad, kad sākās tautas atmodas rosīgākie notikumi. Tās un tamlīdzīgas lietas bija nākušas kopā ierosmēs, kuras meklēja ierobežot Brāļu draudzi, tās darbību un kas lielā mērā arī izdevās. Tomēr beidzot tas izvērtās pašai vāciskajai varai un spēkam par viņu netiešo liktenību, jo neviena vieta, nekas nepaliek tukšā, tukšumā vienmēr ieplūst kaut kas cits. Šis tukšums vēlāk aizpildījās ar daudz draudošākām briesmām – ar pravoslāvības uzmācību Vidzemes Baznīcai. Tas ir mūsu nākošais skatījums.

1992. gada 7. decembris

Latvijas Baznīcas vēsture

Brāļu draudze II

Mums vēl atlicis noslēgums par Brāļu draudzi periodā no 1742. līdz 1861. gadam. Šo laikmetu var apzīmēt arī kā cīņas laikmetu pret Brāļu draudzi, tās mēģinājumiem pastāvēt, tās uzziedu un beidzot arī galīgo aizliegumu Vidzemē un Igaunijā.

XVIII gs. trīsdesmitie gadi uzrāda spēcīgu kāpinājumu Brāļu draudzes darbā Vidzemē un Igaunijā. 1737.gadā Valmiermuižā Jēra kalnā uzceltais seminārs, Jēnas studenta Magnusa Buntebarta vadīts, sagatavoja tik ļoti nepieciešamos skolotājus. Jau pieminējām, ka šis skolotāju pulka pieaugums bija ļoti straujš un liels, un tas nozīmēja ļoti spēcīgu izglītības kāpinājumu toreizējā Vidzemē, bet jau 1743.gadā semināru slēdza. Iemeslus turpmāk vēl redzēsim. 1739.gadā 8.janvārī Valmierā Christians Dāvids ar Magnusu Buntebartu noturēja pirmo latviešu sapulci un ievadīja tā saukto atmodas gadu. Šī atmoda vasarā pārņēma visu Ziemeļvidzemi. Ļaudis naktīs nogāja līdz 30 km lielus attālumus, lai laikā nokļūtu uz rīta sapulcēm, pēc tam vēl būtu baznīcā, pēcpusdienā vēlreiz būtu sapulcēs un vakarā dotos garo ceļu atpakaļ, lai pirmdienas rītā būtu neiztrūkstoši savos darbos, kādi tie bija viņu dzīves kārtībā.

Latviešu starpā ar tādu īpašu rosmi sevišķi izcēlās divi cilvēki. Viņi ir saglabāti arī mūsu atmiņās – Šķesteru Pēteris un Ķīšu Pēteris – kā rosīgi darbinieki Brāļu draudzes saiešanās. Var teikt, viņi zināmā mērā ievadīja kādu attīstību, kādu līniju, kādu kustību, kādu rosmi latviešos, ka latvieši tā kā atmodās ne tikai garīgai atmodai, bet atmodās arī aktivitātei, darbībai un lietu līdzikārtošanai, kā tas vēlāk parādās visā Brāļu draudzes cīņu laikā. Šis cīņu laiks izaudzēja latviešu darbinieku paaudzi, kad bija aizliegti, lielā mērā jau izraidīti un ļoti maz palikuši tā sauktie vācu brāļi. Apgarotība un enerģija raksturoja šo darbošanos un arī šos sapulcētos, un, lai darbs varētu būt pārskatāms, radās iedalījums mazākās grupās, klasēs, kārtās. Tika ieviesta Hernhūtes kārtība. 1742.gada 19.aprīlī Valmierā nodibinājās pirmā latviešu Brāļu draudze jau kā organizēta draudzes vienība pēc Hernhūtes draudzes parauga. Tajā pašā gadā arī vēl Straupē, Liepā un Mārsnēnos. Organizēto brāļu Vidzemē latviešu daļā tanī laikā bija kādi 3000, igauņu daļā – kādi 2000, bet Ziemeļigaunijā un Sāmsalā – kādi 8–9 tūkstoši.

Atmodas kustība cīnījās ne vien pret pagāniskajiem elementiem tautas ticībā, bet arī tur, kur mācītāju cīņas nemaz nevarēja lāga iesniegties un bija nesekmīgas. Arī visāda veida pagāniskajos paradumos un atlikumos. Kādā igauņu draudzē vēl tika uzrādītas un atrastas 60 līdz 80 upuru vietas, kuras mācītāji nemaz nezināja un nebija atklājuši. Mācītāju cīņa pret šiem pagānisma atlikumiem gan bija nopietna un zināmā mērā arī intensīva, un tomēr no tā vien redzam, cik tā bijusi mazsekmīga. Kas notika šinī atmodā? Palīgā nāca paši atmodinātie draudzes locekļi, uzrādīdami, atrazdami šīs upurējumu vietas. Tā, piemēram, divu nedēļu laikā vēl tika atrastas 24 vietas, kur notikušas pagāniskās upurēšanas. Protams, tās tika iznīcinātas, uzartas, lai zustu arī to pēdējās atliekas. Zīmējoties uz cīņu ar pagānismu un pagānisma atliekām Brāļu draudzes laikā un patiesībā jau Brāļu draudzes norieta laikā, ir ziņas, piemēram, par Ērgemi pagājušā gadusimta pirmajā pusē – tur bijis mācītājs, kas ļoti rosīgi cīnījies un mēģinājis visas pagāniskās lietas iznīcināt, – vēl tanī laikā, neskatoties uz vispārējo i ticības, i arī izglītības progresu, tādas lietas bija iespējamās – pie kādām mājām, pie lauku malām, zem kokiem, pie akmeņiem bija atrodami upurējumi, tur bija nokauts gailis, tur varbūt bija atstātas monētas un dzīpari vai kādas tamlīdzīgas lietas, ko nu šī maģija uzskatījusi par būtisko. Nu atmodinātie brāļi iznīcināja šīs vecās, pagāniskās svētvietas, kas mācītājiem nemaz nebija izdevies. Tika apkarotas arī citas māņticīgās paražas, piemēram, pie darba, pie sējas, pie dēstīšanas, pie siena pļaujas, pie kristībām, laulībām, apbedīšanām. Tās atklāja un izskauda. Tagad atkal tās ieviešam

par jaunu – pie apbedīšanām sākam bakstīt ap kapu un aizdegt sveces, un tādā veidā atjaunot atkal māņticības priekšstatus par šo sveču nozīmi vai iedarbību uz mirušo vai uz mūžības lietām. Tā kā māņticība vienmēr par jaunu atrod savus ceļus.

Arī piedauzīga dziedāšana. Savādi – dejas, stabulēšanas, lēkāšanas atkrita pašas no sevis. Interesanti tas, ka tiek runāts par tā sauktajām blēņu dziesmām. Mūsu literatūras vēsturnieki, etnogrāfi, dzejnieki gaužas un nopūšas, ka Brāļu draudze esot apkarojusi mūsu garamantas, apkarojusi tautasdziesmas vai to vietā likusi savas sentimentālās Brāļu draudzes dziesmas, bet mēs neieskatāmies lietas būtībā. Jau tanīs laikos bija šī viena dziesmu kategorija, kas ir tikusi dēvēta par blēņu dziesmām. Kad vairākos sējumos tika sakopotas dainas, beidzamais bija sējums, kuru apzīmē par nerātnām dziesmām. Un kas bija šīs nerātnās jeb šīs blēņu dziesmas? Tā bija ļoti rupja un piedauzīga erotika, kura – izrādās - tanīs laikos bijusi plaši lietota un izplatīta. „Kāzās dziedāju negoda dziesmas, mājās pārnācu, turēju godu” – tāda ir viena daina. Negoda dziesmas. Pati tauta zināja arī novērtēt, ka tās ir piedauzīgas, un tādos gadījumos kā kāzu svinībās vai citādi tas derēja par īpašu uzjautrināšanos sabiedrībai. Pret šādām lietām cīnījās mācītājs un tautas izglītības veicinātājs Vecais Stenders (1714 – 1796) Kurzemē, tāpat kā Brāļu draudze Vidzemē. Mēs ļoti netaisni vispārinām un sakām: tā bija cīņa pret latviešu tautasdziesmām, pret mūsu garamantām. Un tajā pašā laikā neiedziļināmies, pret ko tad īsti bija tā cīņa? Vai pret to, ka apdziedāja dabu, darbu, cilvēka tikumu? Tajā ziņā mūsu dainas ir brīnišķīgi skaistas savā liriskumā, arī savā saturā, un nav dzirdēts, ka pret tām ir notikusi kaut kāda cīņa. Taisni otrādi – ir sākti mēģinājumi tās apkopot. Šajā ziņā liels nopelns ir vācu filozofam **Johanam Gotfrīdam Herderam** (1744 –1803), kas šeit Rīgā un Latvijā kādu laiku uzturējās un bija arī mācītājs. Viņš, vākdams tautu folkloru, bija pievērsis uzmanību latviešu dainām un atradis, ka tās ir ārkārtīgi liriskas, ārkārtīgi skaistas, izteismīgas, saturā un izjūtā bagātas, un bija radījis izbrīnu tā laika racionālistos, jo kāds no mācītājiem brīnījās, ko augstais mācītājs vai doktora kungs darbojas ap šādām lietām un kaut kādām tautas paražām. Tam mācītājam nemaz nebija nācis prātā painteresēties, kāds tad ir šo dziesmu saturs. Šis mācītājs bija brīnījies, ka vienkāršie ļaudis ap gudro un mācīto doktoru liptin lipa un viņi savā starpā atrada kopīgu valodu, savā starpā priecājās. Savā laikā Herders to bija uzrakstījis arī savos novērojumos, izceldams latviešu dainu skaistumu. Te nebija runa par blēņu dziesmām vai negoda dziesmām. Te bija runa par normālo, skaisto mūsu tautasdziesmu liriku.

Vēl maza blakus piezīme. Vai jūs esat savās rokās turējuši tādu izdevumu, ko sauc par "Viedas Vēstīm"? Kādreiz paskatieties. Tas ir jaunpagānisma izdevums, kurš grib lielā mērā balstīties uz kaut kādām latviešu ticībām, ticības lietām, mēģina izurbināt ārā no visādiem māņiem, pesteļiem, maģijām un sniedz visādu informāciju, sevišķi par Austrumu supergudrajiem un viņu paņēmieniem, kā medītēt un kā piekopt visas šīs pagāniskās lietas. Tagad, kad šis žurnāls ir iznācis dažas reizes un smēlis no tā sauktās latviešu garīgās bagātības tās reliģiskos brīnumus, šis beidzamais žurnāls ir apstājies pie tā galvenā, pēdējā un īstenībā vienīgi pievilcīgā materiāla, pie šīm pašām rupji piedauzīgajām dainām, par kurām sniegts viens diezgan pamatīgs devums. Liekas, ka te ir uzminētas divas lietas. Vispirms uzminēts tas, ka tā sauktais latviešu spožais tikums arī tajos laikos tik pārmērīgi spožs nebija, bet tas bija ļoti rupji erotisks. Un uzminēts arī tas, ka tādai "Viedai", kas nu grib izdomāt un atkārtot to senlatviešu ticību un arī citas tamlīdzīgas ticības, vienīgais temats, kas kaut cik vēl var vilkt, ir šis temats. Tā kā jūs varat no tā gūt gudru ieskatu lietu patiesajā stāvoklī i pagātnē, i tagadnē. Tā ir viena maza piezīme, kas varētu būt sacīta pie Vecā Stendera un arī hernhūtiešu nostājas mūsu latviešu garamantu jautājumā. Tātad nebija cīņas pret to, kam Herders, iebruks šeit, ar ļoti lielu prieku, ar interesi ir sekojis - latviešu garamantām - un atradis tajās daudz skaista un liriska. Patiesību sakot, ir liecība tam, ka šeit nav cīņa pret latviešu garamantām vispār, bet gan tikai pret sakāpināto erotiku, kas tika ļoti rupjā veidā pasniegta.

Tomēr ar laiku arī negatīvas parādības sāka izpausties Brāļu draudzē: praviešu gars, vīzijas, eksaltācijas un ekstāzes – notikumi, kas lielā mērā atgādina tagadējo pentakostu izdarības, visādas garu pārņemtības. Sākās sūdzības par Brāļu draudzi. Rēveles konsistorija jau ieņēma noraidošu stāvokli pret Brāļu draudzi. Brāļu draudzes pakārtošana bija nevis Rēveles konsistorijai, bet gan Rēveles vācu Brāļu draudzei – Rēveles Brāļu draudzes centram. Tātad - jau kāda īpati uz separāciju tendējoša lieta. 1742. gada landtāgā ienāca sūdzības par Brāļu draudzes rīcību, un sevišķi bija nemierā ar īpašām Brāļu draudzes iekārtas lietām pēc Hernhūtes parauga, par šo iekārtu ieviešanu un tautisko darbinieku iecelšanu. Šajā iekārtā, kas paredzēja sadalījumu dažādos grupējumos, atsevišķo grupējumu vadītājos bija pa lielākai daļai pašu latviešu ļaudis, bet virspārzinātība bija vācu brāļiem. Nemieru radīja aizdomas, ka rodas **ecclesiola in ecclesia**. Tas ir teoloģisks termins, ko der atcerēties vispār – baznīciņa Baznīcā, t.i., pašas Baznīcas vidū topoša Baznīca. Starp citu, šī doma diezgan plaši eksistēja tā laika pietismā, ka draudze patiesībā sadalās it kā divās daļās

– oficiālā, lielā draudze ar draudzes locekļiem, kas tai pieder un kas ir garīgi neatgriezti, un tad atkal mazais pulciņš – apgaismotie, atgrieztie, ticīgie. Tendences, kas vienmēr bijušas dzīvas kristīgajā draudzē, kur šī separācija vienmēr ir meklējusi padziļinātu un pastiprinātu, dzīvu ticības un pārliecības izpausmi kristīgā veidā. Ļoti bieži šīs situācijas noveda konfliktā atgrieztos, šaurākās Baznīcas piederīgo daļu pašpaaugstinātībā un pašapziņā pret tiem, kas vēl ir ārpusē. Starp citu, tas ir viens no tipiskiem sektu veidošanās paņēmieniem. Lūk, Brāļu draudzē pēc Hernhūtes kārtības ieviešanas arī sāka pastiprināties taisni šī separācija – izveidot savu atsevišķu Baznīcu. To vēlāk redzam arī nākošajos Brāļu draudzes eksistences laikos. Igaunijā šī tendence parādījās ātrāk, Vidzemē - nedaudz vēlāk.

Ģenerālsuperintendents **Jakobs Benjamins Fišers** (1684–1744) bija visumā Brāļu draudzei labvēlīgs, tomēr Igaunijā jau 1742.gadā ieveda pagaidu ierobežojumus. Vidzemē pret Brāļu draudzi šīs sūdzības apkopojamas trīs īpašos punktos. Pirmais – Brāļu draudzes mācība un iekārta bija pretrunā ar luterisko Baznīcu. Mācība un iekārta. Par iekārtu jau zinām, bet arī mācība. Veidojās īpaša Brāļu draudzes teoloģija. Otrais – Brāļu draudzes mācība grāva garīdzniecības autoritāti. Arī tas bija viens no novērojumiem, ka draudzes dievkalpojumi palika vāji apmeklēti, toties Brāļu draudzes saiešanas vienmēr bija cilvēku pilnas. Bez tam arī kriticisms – mācītājs ir ierēdnis, viņš dara savu uzdevumu, kāds viņam uzdots - ārēji vada Baznīcas lietas, bet ticības kopšana notiek tur, kur brāļi nāk uz savām celsmes sapulcēm. Trešais – mācībai bija negatīva ietekme uz tautas morālo un garīgo dzīvi. Tas ir ļoti šaubīgs un īpats formulējums. Varam pateikt tikai to, ko ir apstiprinājuši jau ļoti daudzi mācītāji tajos laikos, ka taisni Brāļu draudzes ietekme uz morālo un garīgo dzīvi bija ļoti pozitīva. Tie bija tie pamodinātie cilvēki, tie krietnākie cilvēki draudzēs. Viņu morālā stāja un ticības dziļums nekādā ziņā negrāva tautas morāli, bet taisni otrādi - stiprināja. Taču šeit bija cita lieta, kas vēlāk rada savu īpato izpausmi. Morāles graušana tika saskatīta vienā īpašā apstākļī. Brāļu draudze ne tikai pulcēja latviešus un igauņus, bet Brāļu draudzes iekārta ar pulciņiem un šo pulciņu vadību pašķīra ceļu latviešu sabiedriskai aktivitātei, patstāvībai, izaugsmei. Tā veicināja pašapziņas un savu spēju attīstīšanu taisni sabiedriskā nozīmē, ka vēlākos laikos, kad radās pagasta darbinieku iecelšanas un ievēlēšanas, taisni tur tad arī Brāļu draudzes locekļi atrada savu vietu, jo tie bija cilvēki, kas jau prata stāvēt ļaužu priekšā, spēja runāt un apspriest lietas. Latvietis bija izcelts ārā no savas galīgās pakļautības un atkarības garīgā, arī sabiedriskā un tīri personīgā rakstura ziņā. Parādījās latviešu

patstāvības spēja. Ja meklējam latviešu tautas neatkarības saknes, tad tās atrodam Brāļu draudzes organizācijā, kurā latvieši aktīvi, apzinīgi ieņēma savu vietu kā līdzirīkotāji, līdzidomātāji un līdzidarītāji. Tas bija kaut kas neiedomājams iepriekšējos laikos, kad latvietis bija absolūti pasīvais un atkarīgais tikai no rīkojumiem, pavēlēm un citāda veida spaidiem. Raksturīgi tas, ka Brāļu draudze pulcināja šajos amatos latviešu zemnieku, varētu teikt, to zināmo virskārtu – saimniekus, saimnieku ļaudis, tikai retumis kalpu ļaudis. Lūk, šeit paslēptas lielas bažas, kuras vēlāk, nākošā gadu simtenī, izpaudās jau ļoti spēcīgi, t.i., valdošā virskārta bija pieradusi, ka zeme ar visu tiesu un taisnību, ar visu rīkošanu pieder viņiem. Vācu muižniecība un vācietība vispārējā veidā sajuta, nojauta briesmas, kas draudēja vācietības absolūtismam, absolūtai varai pār pakļautajām tautām. Šo tautu patstāvības mošanās jau bija nojausta kā briesmas, kuras vēlāk izvērtās par zināmu izaicinājumu un noveda pie divām paralēlām vēsturēm šinī zemē, kur latvieši un igauņi paši arī iegāja kā vēstures līdzirīkotāji. Un te nu tas ir – tautas morāle. Bija gaidīta šī pakļautība, un vēlākos laikos – jau varbūt XVII, bet XVIII gadusimta beigās vai arī XIX gadusimta sākumā – bija pat pacēlušās tādas balsis, ka latviešiem izglītība ir jāierobežo, ne jāsniedz, bet jāierobežo, ka nedrīkstētu latviešus laist izglītībā tālāk par pirmsskolas līmeni. Pavisam interesants ir apstāklis, ka tad, kad vācieši Pirmā pasaules kara laikā un pirms tam sprieda par šīs zemes pārņemšanu un iekļaušanu Vācijā un vācietībā, tad tā sauktais iedzimto jautājums viņus nodarbināja tikai tādā ziņā: cik tālu šos iedzimtos var vispār pielaist pilnā pilsonībā un tamlīdzīgi. Bija arī priekšlikumi, ka latviešiem un igauņiem būtu atļauta tikai pirmsskolas izglītība, lai viņus turētu tajā apakšslānī, kuram nav nekādas rīcības spējas.

1742.gada 29.jūnijā ģenerālsuperintendents iesniedza virskonsistorijai priekšlikumu iecelt izmeklēšanas komisiju Brāļu draudzes lietā. Nolēma vispirms ievākt informāciju par Brāļu draudzes kustību. Vairums ziņojumu bija nenozīmīgi, jo to draudzēs Brāļu draudzes nemaz nebija. 19 mācītāji izteicās atzinīgi. Ļoti izsmeļošu pārskatu deva Brāļu draudzes dedzīgais pretinieks mācītājs fon Stadens no Tērbatas prāvesta iecirkņa vācu draudzes. Viņš bija teoloģiski izglītots vīrs un ļoti sekmīgi diskutēja ar Buntebartu par Brāļu draudzes lietām. Izveidoja divas komisijas – vienu latviešu daļai Valmierā, otru igauņu daļai Vendau (Võnnu) draudzei. Komisijas vēl nebija beigušas savu darbu, kad 1743.gada 16.aprīlī nāca ķeizarienes Elizabetes *ukazs*, kas aizliedza hernhūtiešu ticību un hernhūtiešu mācību, visas sapulces. Visi lūgšanu nami slēdzami un visa hernhūtiešu literatūra konfiscējama. Tātad ļoti radikāla rīcība.

1743.gadā grāfiene Cincendorfa bija ieradies Pēterpilī, lai Brāļu draudzes lietas aizstāvētu ķeizarienes priekšā, bet tam nebija nekādu panākumu. Šis *ukazs* bija Vidzemes muižnieku intrigu sekas. Gada beigās Rīgā ieradās pats grāfs Cincendorfs, kuru tūlīnās apcietināja un izraidīja pāri robežai. No konfesionālā viedokļa raugoties, ja bija garantēta ticības brīvība tikai evaņģēliskai Baznīcai, šo paragrāfu varēja lietot arī pret Cincendorfu, ka viņš ieradies kā svešas ticības pārstāvis. Virskonsistorija tikmēr uz izmeklēšanas pamata bija sastādījusi plašu, asu sūdzības rakstu valdības iestādēm un uzstādījusi 6 priekšlikumus:

- 1) izraidīt hernhūtiešu brāļus, kas ieradušies no ārzemēm;
- 2) aizliegt pilnīgi visu sarakstīšanos ar "Morāviešu brāļiem";
- 3) visus ieviestos iekārtojumus atcelt, lūgšanu namus iznīcināt vai apķīlāt iedzīvotāju labā;
- 4) atņemt un iznīcināt necenzētās hernhūtiešu mācības un dziesmu grāmatas, tāpat arī viņu Bībeles tulkojumu utt.;
- 5) visus kopīgās naudas krājumus un citas kopmantas atdot nabagiem;
- 6) visus zemes mācītājus un citus, kas pievienojušies Brāļu draudzei un veicinājuši tās darbību, saukt pie atbildības samērā ar viņu lielāku vai mazāku vainu - katru viņam pienācīgās tiesas priekšā.

Jautājums par tā saukto lozēšanu. Tas bija kaut kas līdzīgs balsošanai, bet īstenībā šeit Hernhūte ieveda praksi, ko viņi bija pārņēmuši no Apustuļu darbiem, kad pēc Jūdasa izstāšanās vai izslēgšanas, vai iziešanas no apustuļu vidus pēc Debesbraukšanas arī ar lozi viņa vietā tika ievēlēts vai izraudzīts Matejs. Vai šī Apustuļu darbos pieminētā prakse būtu ievadama par kristīgās draudzes lietu – tas ir cits jautājums. Tas arī veidoja vienu no tām atšķirībām, pret kurām cīnījās Baznīca. Visas uzņemšanas izdarīja ar lozi, ko konferencē izlozēja vācu brāļi. Brāļu draudze turpināja darboties joprojām, locekļu skaits sākumā nedaudz mazinājās, bet sāka atkal pieaugt pēc ķeizarienes Katrīnas II *ukaza*, kas atļāva Brāļu draudzei un brāļiem atkal apmesties Krievijā un baudīt pilnīgu sirdsapziņas, reliģisko un Baznīcas brīvību. Tas bija 1764.gadā. Elizabetes *ukazs* bija 1743.gadā. Pēc 20 gadiem nāca atkal citas ķeizarienes *ukazs*. Tas bija domāts par vācu brāļiem un kolonistiem Volgas apgabalā, bet to attiecināja arī uz Baltiju un uz hernhūtiešiem.

Vidzemē XVIII gadusimta pirmajā pusē kādu laiku uzturējās Hernhūtes virspārzinis (Der Helfer ins Ganze) – tāds īpatējs amata nosaukums – "Palīgs iekš visām lietām, palīgs iekš visa", vārdu sakot, visu lietu pārzinātājs – **Georgs Heinrichs**

Loskīls (1740–1814). Ļoti interesants bija šī cilvēka mūža gājums. Ievērojams Brāļu draudzes darbinieks, mācītājs un Kurzemes mācītāja dēls. Viņa tēvs bija mācītājs Rindā, Ārlavā, Tukumā, vēlāk Kandavas iecirkņa prāvests. Kurzēmē Brāļu draudze neiesakņojās. Brāļu draudzes sūtņi, kas ceļoja cauri Kurzemei, gan mēģināja kaut ko uzsākt Kuldīgā un Jelgavā, bet Kurzemes tā laika enerģiskais ģenerālsuperintendents A.Grēvens to visu ļoti noteikti atvairīja, tā kā Brāļu draudze nevarēja dzīt Kurzēmē kādu sakni. Tomēr raksturīgi, ka taisni no Kurzemes nācis šis Brāļu draudzes darbinieks – viens no ievērojamākiem Brāļu draudzes darbiniekiem ar tālāku un plašāku vērienu. Viņš darbojies arī Amsterdamā un bijis Brāļu draudzes lietu pārstāvis Pēterpilī, mūža beidzamos gados viņš bija kā Brāļu draudzes bīskaps Amerikas Savienotajās Valstīs – Betlehēmā. Tā nav Betlēme Jūdejā, bet, kā zināms, Amerika izmanto visus dažādos vārdus, kādi jau ir pasaulē, un tos dublicē pie savām lietām, tā arī Savienotajās Valstīs atrodas viena Betlēme, un šinī Betlēmē par bīskapu bija Loskīls. Loskīls ir izdevis paša sadzejotās dziesmas – "Garīgas dziesmas Dievam par godu un slavu" (1790., Dāldera jeb Pēterburgas grāmatiņa) un otra – "Liturgias jeb slavas dziesmas un lūgšanas, piesaukšanas un aizlūgšanas" (1797) ar 100 garīgo dziesmu pielikumu no pirmās grāmatas. Abām šīm grāmatām bijuši vairāki izdevumi. *Loskīla* dziesmas ir arī mūsu Dziesmu grāmatā: "Labu dienu, mieru, veselību", "Nāc, dvēsele, pie Jēzus" un vēl kādas.

1817. gada 27. oktobrī iznāca vēl viena ķeizara Aleksandra I "Žēlastības grāmata". Un tas šinī gadījumā bija ķeizars Aleksandrs I, kurš savā agrīnākajā valdīšanas periodā bija pietistiski un lielā mērā arī mistiski noskaņots, ievadīts cilvēks un centās veicināt arī garīgās lietas. Viņa nopelns bija tas, ka tika izveidota Krievijas Bībeles biedrība, kas apgādāja ar Bībelēm. Tā sauktais Bībeles 4. izdevums ir iznācis šīs Krievijas Bībeles biedrības apgādā. 1817.gadā nāca no ķeizara Aleksandra I "Žēlastības grāmata", kas pilnā mērā apstiprināja Brāļu draudzes stāvokli Vidzemē.

Vidzemē bija tuvu pie 100 saiešanām ar 20–25 tūkstošiem organizētu dalībnieku. Apbrīnojama ir bijusi šī ļaužu čaklība saiešanu apmeklēšanā. Kā minēju, jau sestdienas naktī daudzi devās ceļā, lai būtu laikā uz saiešanām, un pēc tam atkal tādā pašā veidā gāja atpakaļ. Brāļu draudzes lietas latvieši uzskatīja par savām koplietām. Apbrīnojama bija ļaužu gatavība uz ziedojumiem saiešanu celšanā. Cits veda balķus, cits ķieģeļus, cits dāvāja logus, ceturtais ziedoja savu darbaspēku. Materiāls sanāca nevienāds, bet rūpīgi izvēlēts. Darbs vienmēr bija krietns, priekšzīmīgs. Palīgi nāca arī no diezgan tālas apkārtnes. Piemēram, pirmās

Vecpiebalgas saiešanas namam Cepļos nācis liels pabalsts no apmēram 50 km attālās Smiltenes brāļiem. Kāda smilteniešu sieviņa ar zīdāmu bērniņu pie krūtīm ziemā ap Zvaigznes dienu atvedusi jumtam vezumu salmu, šo garo ceļu veildama lielā salā un grūtumā.

Brāļu draudzes bija saistījušas pie sevis labākos un centīgākos apgabala ļaudis. Ar lozi izvēlētie draudzes un vēlāk eventuālie draudzes vadības locekļi pilnā mērā apzinājās savu svaru un nozīmi, kas reizēm pacēlās līdz pat pašapzinībai un iedomīgumam, bet spēja arī radīt spēcīgus, kristīgus raksturus. Kad XIX gadsimta 30. un 40. gados radās iespēja un vajadzība ievēlēt pagasta pārstāvjus, vecākus, tiesnešus un Baznīcas draudzes darbiniekus, skolotājus, pērminderus, tad nereti izvēlējās Brāļu draudzes vadošās personas. Latviešu Brāļu draudze bija izveidojusies par stipru, dzīvinošu raugu latviešu reliģiskā dzīvē un līdz ar to arī par ciešu nacionālu un sociālu organismu, kas grūtos verdzības un kļaušu laikos bija svarīgs faktors, arī latviešu tautas vienīgā garīgā pašdarbības rosība un pašnoteikšanās iespēja.

Mazpulciņu un konferenču apspriedēs pirmajā vietā bija dienas kārtības, ticības un Brāļu draudzes lietas, bet pārrunāti tika arī saimniecības un sabiedriskās dzīves notikumi, un tādā kārtā varēja saskaņot plašāku aprindu uzstāšanos ar dažādām saimnieciskām un politiskām prasībām. Vidzemes civilgubernators Richters savā ziņojumā par Kaugurmuižas nemieriem 1802.gadā izteicies: „Ir zemnieku starpā arī hernhūtiešu sekta, kuras perēklis ir Valmieras draudzē - turpat, kur atrodas Kaugurmuiža un Valmiermuiža, un arī vēl kaimiņu – Cēsu draudzē. Šai sektai ir vairāk pasaulīgu mācību vai centienu, nekā no tās varētu gaidīt. Tā zina senas lībiešu cilts nostāstus un blakus draudzes baznīcām uztur īpašus lūgšanas namus un sapulcēdamās tur apspriež politiskas lietas. Ja iznīcinātu šo sektu, tad izceltos karš ticības dēļ, jo viņas draudzes neatlaidīgi turas pie saviem noteikumiem un visā guberņā ir viņai domubiedri zemniekos. Šī sekta īstenībā izlaidusi visas melu mācības par brīvību, ko viņa ķeizariskā majestāte it kā būtu dāvājusi zemniekiem.” Un tālāk tuvāki dati par Brāļu draudzes tiešo lomu sabiedriskajās kustībās, kas nemaz nav izpētīti. Protams, pārmetumi, ka latviešu Brāļu draudze būtu politiski darbojusies nemieru organizēšanā, – tas ir pārspīlējums. Sakarība varētu būt tikai tā, ka, būdami rosīgākie un apgaismotākie, šie cilvēki spēja vērtēt arī pasaules lietas un darīšanas, viņu līdzdaļa varēja būt, ja ne tieša, tad katrā ziņā ietekmīga. Tas, protams, nekādā ziņā nevarēja patikt vācu muižniecībai un garīdzniecībai; aprindām, kas redzēja latviešu Brāļu draudzē bīstamu nacionālo spēku, tas nevarēja palikt nepamanīts.

Stāvokli vēl paasināja apstākļi, ka Brāļu draudžu sapulces bija neatkarīgas no mācītājiem un Brāļu draudzes locekļi, no vienas puses, gan uzturēja ārējo baznīciskumu un rīkojās kā Baznīcas draudžu locekļi, bet, no otras puses, bija it kā pilnīgi patstāvīgi organizēti. Konfesionālā luterisma gars, ko iedvesa Tērbatas teoloģijas fakultāte, savukārt skubināja sacelties pret Brāļu draudzes kulta īpatībām un pret vienaldzību konfesionālā ziņā. Jauno Baznīcas likumu izlietoja kā cīņas ieroci. 30. gados sākās Baznīcas darbinieku cīņa pret Brāļu draudzi, te atslābdama, te straujāk uzliesmodama. Sākumā arī mācītāju starpā netrūka Brāļu draudzei draugu, kas turējās pie kopdarbības principa, jo rokām taustāma bija Brāļu draudzes reliģiski ētiskā svētība, bet 1849.gadā Vidzemes sinode jau vienbalsīgi atzina kopdarbību ar Brāļu draudzi par neiespējamu un ģenerālsuperintendentu **F.Valtera** (1855-1864) un pēc tam arī **A.F.Christiani** (1865–1882) laikā Vidzemē arvien vairāk ierobežoja Brāļu draudzes rīcības brīvību. Blakus Brāļu draudzes iesaistīšanai pieaugšanai nāca vēl konfesionālais luterisms, kas cīnījās pret Brāļu draudzi.

Cīņā un nostājā pret Brāļu draudzi redzam vairākus īpatnus momentus. Kā jau pieminēts, 1834.gads, t.i., Baznīcas likuma gads, novilka šķirtni starp Brāļu draudzi un Baznīcu.

Ļoti īpata bija racionālisma pieeja. Konfesionālais luterisms ar XIX gadusimta vidu vai jau sākumu nomainīja Vidzemē valdošo racionālismu – ļoti spilgtu, ļoti spēcīgu racionālismu, kas, Eiropas racionālisma un arī materiālisma ideju iedvesmots, bija atradis plašu izplatību zināmās aprindās Baltijā. Raksturīgi tas, ka superintendents Zontāgs, tāpat arī Stenders, Merķelis, kas bija ievērojami darbinieki izglītībā, tajā pašā laikā bija racionālisma pārstāvji. Jau Stenders bija žēlojies par to, ka ne vienmēr ir atsaucība viņa labi domātajiem garīgajiem apcerējumiem. Merķelis aizrāvās ar romantisko materiālismu, ja tā var sacīt, uzskatīdams, ka latvieši XII gadusimtenī, t.i., kristianizācijas sākuma laikā, bijuši kultūrā pārāki par ģermāņiem cēzaru laikā un arī latviešu reliģija esot bijusi pielīdzināma kristīgās reliģijas normām un augstumam. To savā laikā sacīja Merķelis. Viņš nebija teologs, bet viņš cīnījās pret vācu muižniecību, arī pret garīdzniecību par latviešu tautas tiesībām. Arī Stenders jutās vīlies, ka viņa labi domātā Dziesmu grāmata (viņš bija izdevis arī Dziesmu grāmatu) nepielipa latviešiem. Ļoti raksturīgs bija ģenerālsuperintendents Zontāgs. Zontāgs ir daudz darījis izglītības labā, būdams tolerants pret Brāļu draudzi. Šiem racionālistiem tas bija raksturīgi, ka viņi konfesionālos jautājumos bija toleranti, t.i., viņi bija īpati augstprātīgi, uzskatīdami visas šādas kustības par, tā sakot, vēl

neattīstības parādībām, paši būdami savos racionālisma priekšstatos un racionālistiskos tulkojumos, kādus viņi piedēvēja kristīgai ticībai.

Brāļu draudzes novērtētāji būtu šķirojami vairākās īpatnās kategorijās.

Pirmā, varētu teikt, labvēlīgie. Jau sākotnēji redzējām, ka Brāļu draudzes darbinieku ieaicināšana ļoti lielā mērā saistījās ar Vidzemes un Igaunijas mācītājiem, kas ļoti labprāt šos cilvēkus uzņēma, paši būdami – īpaši Halles Universitātes audzēkņi – pozitīvi noskaņoti pret pietistiskajām lietām un izpausmēm, un pulcināja ap sevi no Herhūtes nākošos darbiniekus, palīgus, arī brāļus. Šī labvēlība pret Brāļu draudzi mācītāju starpā patiesībā nekad nav mitējusies. Tā tikai ir izpaudusies vairāk vai mazāk spilgti. Mācītāji, kas nopietni apsvēra savas draudzes lietas, nevarēja to nemanīt un arī negribēja to turēt pie sevis, ka taisni Brāļu draudze bija ļoti cēlusi tautas morālo, garīgo un arī izglītības līmeni. Tas ar vairākiem viļņojumiem augstāk vai zemāk bija turpinājies arī visos tajos laikos, kas iesākās ar 1743.gadu, kad Brāļu draudze jau atradās zem iznīcināšanas vai ierobežošanas sloga, bet, patiesību sakot, atskaņas vēl varējām manīt pat pēc Pirmā pasaules kara, kad visas lietas bija galīgi pārkārtojušās un sajukušās. Vēl tad atcerējās Brāļu draudzes iespaidu, kas bija iegūlies draudzēs un kas vēl joprojām izpaudās draudzes dzīves garīgajā līmenī. Šis tāpat bija labvēlīgais novērtējums no labvēlīgi noskaņotajiem mācītājiem. Šo labvēlību lielā mērā atrodam arī pie vācu muižniecības vienas daļas, kas Brāļu draudzes cilvēkus visādā ziņā uzskatīja par saviem labākajiem darbiniekiem, arī padotajiem.

Otrajā kategorijā varētu ieskaitīt indifereņus. Tie bija racionālisti ar savu ļoti spēcīgi izteikto racionālismu. Jau pieminētais Stenders, kas žēlojās, ka viņa labi domātā Dziesmu grāmata neatrod piekrišanu. Tāpat romantizētais Merķelis, kas lūkojās Latvijas senpagātnē ar tādiem pārspīlētiem romantiķa, jūsmotāja skatiem, bet kuram, protams, piekrīt lielais nopelns ar to, ka viņš vērsās ar smagu apsūdzību pret sava laika muižniecību, tāpat arī garīdzniecību un viņu slikto attieksmi pret latviešu cilvēkiem. Brāļu draudzēm viņu ieskatos nekādu lielu vietu mēs neatrodam, bet racionālistos mācītājos gan. Ļoti interesanti šinī ziņā ir Zontāga vārdi, kuri ļauj saprast šo racionālistu domu gājienu, lietu uztveri un saprast arī to, ko tas varēja nozīmēt draudzēs, kurās Evaņģēlijs tika pasniegts. Zontāgs ir daudz darījis izglītības labā, būdams šeit viens no ļoti izglītotiem tā laika cilvēkiem. Viņš bija ienācējs no Vācijas. Viņš raksturojis latviešu Brāļu draudzi, kā „gluži nevainīgu, omulīgu Brāļu draudzes locekļu reliģiskās fantāzijas darbošanos, kuras zināmā kultūras pakāpē tā vai šā prasa

apmierinājumu (šī reliģiskās fantāzijas darbošanās), kuru izglītais cilvēks neizmainīs, kamēr tā šo kultūras cilvēku no savas puses, ar savām prasībām saudzēs”. Tātad neuzmāksies kultūras cilvēkam ar šīm savām fantāzijām, bet citādi tām fantāzijām var ļaut mierīgi darboties, jo tās ir tādas gluži dabīgas zināmā attīstības līmenī. Skaidrāk jau nemaz nevar. Tajā pašā laikā zināms, ka Zontāgs Ziemassvētku sprediķī runājis par to, cik ļoti nepareizi un neracionāli ir turēt lopus zem klajas debess ziemas laikā. Tanī brīdī vēsts, kas tiem lopu sargiem tika vēstīta, laikam nav tā centrālā vieta. Centrālā vieta ir racionālais moments, kā nevajag rīkoties - lopus turēt klajā laukā un pie tam vēl ziemas laikā. Bez tam viņam ir trīs sprediķi par Daugavu, cik tā ir skaista upe un kas viss labs ar to saistās. Tā kā jūs redzat, šie racionālisti ir cienīgi priekšteči mūsu dienu racionālistiem, kuri arī atrod visādus tematus no tā paša Evaņģēlija, izlobīdami kādreiz pavisam neiedomājamas lietas. Mēs tur redzam arī zināmu teksta kritiku, un teksta kritiķi, tāpat kā šinī gadījumā pie Zontāga, saka: nevajag izplatīt tādus rakstus, kuros ir tik kaitīgas idejas, piemēram, lauksaimniecībā vai lopkopībā. Mēs Svētajos Rakstos par lopkopību mazāk interesējamies, bet tur ir citi jautājumi, kas mūs uztrauc.

Trešajā kategorijā varētu uzskatīt pretniecīgos novērtējumus un pretniecību Brāļu draudzei. Tā sevišķi izpaudās pēc 1834.gada Baznīcas likuma pieņemšanas, kas ar likumu nostabilizēja evaņģēliski luterisko ticību, sakārtoja tās likumiskās robežas krievu valstī. Un tur, protams, nebija vietas kaut kādām citām blakus sektām un izpausmēm. Tas sakrita ar tā saukto ortodoksijas laikmetu, kad arī Tērbatas Universitāte bija šīs luteriskās ortodoksijas lielā izplatītāja, arī Baznīcas iestādes tāpat Vidzemē, kā Igaunijā, tā arī Kurzemē darbojās luteriskās ortodoksijas garā. Protams, Brāļu draudze ar to, ka tā sāka eksistēt kā atsevišķa, gandrīz var teikt, jauna konfesija vai jauns Baznīcas veidojums, – tas radīja nenovēršamu konfliktu, kas arī beidzot noveda pie galīgā Brāļu draudzes aizlieguma visos tās izpausmes veidos 1860. un 1861. gadā. Pulcēšanās Brāļu draudzes namiņos vēl notika, bet tā notika tikai Baznīcas un draudzes mācītāju tiešā pārzināšanā. Lielā mērā tā arī vēlākos laikos vēl tika uzturēta un balstīta. Tā kā galīgais iznīcinājums tomēr vēl nebija panākts, tikai bija radīts šis ierobežojums, ka Brāļu draudzei vairs nebija dota iespēja organizēties par atsevišķu, paralēlu Baznīcu mūsu Dzimtenē.

Tajā pašā laikā Brāļu draudze ierosināja jautājumus, kas saistījās ar jau apzinātu latviešu tautas pamošanos un sevis apzināšanos. Cīņa pret tautiskajiem, nacionālajiem centieniem. Arī tur ir vairāki posmi, pie kuriem kavēsimies vēlāk vēl

tuvmāk. Pirmais posms bija tas labvēlīgais posms – latviešiem izglītība ir sniedzama, latvieši ir jāpatur viņu pašu ticībā un viņu pašu tautībā. Viņu pārvilkšana citā tautībā – vācietībā – vēl XIX gadsimta sākumā tika uzskatīta par nevēlamu parādību. Tas vēl īpaši jūtams Vidzemes ģenerālsuperintendenta Valtera sākotnējās darbošanās laikā, bet vēlāk redzam noslieci, kas pamazām ieguva jau citādu veidu, ka, piemēram, izglītojamajam latvietim bija gluži dabīgi jāiekļaujas tajā kultūrā, kādu viņš bija uzņēmis, un līdz ar to eventuāli – pats par sevi saprotami – arī tanī tautībā. Tieši Valters vēlāk pārstāvēja šo domu, un tur izcēlās konflikts, kas viņam maksāja smagu pazeminājumu un noveda kontraversē ar Krievijas valdības politiku. Un beidzot arī tas apstāklis, ka – vai nu tad šie latvieši un igauņi ir iekļaujami vācietībā, vai atkal pavisam radikāli, un tas nav citādi panākams, kā tikai ar ārējas varas spēkiem, - viņi vispār ir nospiežami un noturami atpakaļ jau XVII gadsimta līmenī, t.i., tikai ar pamatskolas vai pagastskolas izglītību. Šeit iezīmējas tas, ka Brāļu draudze arī ir ierosinātāja cīņai, kas ilga visu XIX gadsimtu un XX gadsimta sākumu, t.i., par divu atšķirīgo tautu sadzīvošanu vai nesadzīvošanu šajā zemē, kura pirmos gadsimtus pēc iekarošanas bija pilnīgi iekarotāju ietekmē tiktāl, ka nemaz nebija runas par kaut kādu latviešu vai igauņu tautu. Bija runa tikai par kādu zemnieku kārtu, kas šeit dzīvo un runā savu livoniešu valodu un kuri, bez šaubām, ir nolemtībā pakļaujami un pakļauti valdošai kārtai.

Ļoti spilgti tas atgādina to, ko mūsdienās piedzīvojam un redzam Dienvidāfrikā, kur melnā rase beidzot ieiet tās zemes dzīvē un vēsturē kā viens komponents, kas līdzī darbojas un strādā. Zinām arī to, ka atšķirtībai, kas tur bija valdījusi, pamatā ir - ticiet vai neticiet – reliģiski domu gājieni. Holandieši, kas kolonizēja Āfrikas dienvidus, darīja labā apziņā tā, kā viņi to saprata pēc Svētiem Rakstiem, ka šī melnā rase – *Chama* rase ir kalpu rase. Tās vieta pasaulē un uzdevums ir būt par kalpiem baltajai rasei. Tas taču rakstīts Svētajos Rakstos, un holandieši, būdami dievbijīgi cilvēki – kalvinistu novirziens, kas ir ļoti strikti un cieti savos ieskatos, šo lietu turpināja uzturēt visiem spēkiem, līdz pienāca tāds brīdis, kad nu vairs tā nevar – galu galā arī šī kalpu rase ir cilvēki. Dievs no vienām asinīm ir licis celties visām tautām, kā apustulis saka, un melnajai rasei arī ir ne tikai viņu eksistence, bet arī attīstības tiesības un dzīves tiesības. Redzēsim, kā holandieši – holandiešu pēcteči – atrisinās šo jautājumu. Pašreiz konflikts ir pilnā asumā un plašumā.

Mēs redzējām, ka vācieši Baltijā to nespēja atrisināt. Viņi bija un palika hidroponiski stādi, neieaugdami, nesaaugdami un beidzot, it kā nekad nebūdami, no šīs zemes arī aiziedami. Tās ir jau citas lietas. Tā ir modernā vēsture, par ko lasām pirmos šāda veida rakstus žurnālā "Ceļš" un tiekam iepazīstināti ar modernajiem laikiem mūsu tautas un mūsu zemes vēsturē.

1993. gada 10. februārī

Latvijas Baznīcas vēsture

Krievu laiki

Iesākam jaunu posmu Latvijas Baznīcas vēsturē, kas lielā mērā iezīmē jauna laikmeta ievadījumu, kuru vienkāršā, populārā veidā varētu aptvert vārdā – krievu laiki. Ar veiksmīgi pabeigto Ziemeļu karu (1700–1721) Krievija beidzot panāca savu gadusimtiem ilgi kāroto mērķi – izlaušanos pie Baltijas jūras. Galīgā bijušās Livonijas zemju iekļaušana Krievijas valstī notika trīs paņēmienos. Nīstades mierlīgums Krievijas varā nodeva Igauniju - Igaunijas provinci, kā toreiz sacīja, t.i., tagadējo Ziemeļigauniju, un tā saukto zviedru Vidzemi – latviešu un igauņu zemes Vidzemē, tāpat Ingriju ar Ņevas grīvu un dažus Karēlijas novadus Somijā, **tad Polijas pirmajā sadalīšanās 1772.gadā tā saukto poļu Vidzemi Latgalē** un pēc Polijas galīgās iznīcināšanas trešajā sadalīšanās tika iegūta visa Latgale un 1795.gadā - Kurzeme. Latvijas Baznīcas vēsturē Krievijas virsvaras sākumperiods un turpmākais laiks iezīmējies ar dziļi būtiskām pārvērtībām un notikumiem. Pagalam izpostītā un vēl mērī izmirusī Vidzeme iezīmēja šo sākumu, kuram bija dots tāds īpaši drūms virsraksts, raksturojot Krievijas virsvaras sākumu un iezīmējot šīs virsvaras izsauktās dziļās un būtiskās pārmaiņas tālākā nākotnē. Par ievadījumu šim laikmetam varam uzskatīt iebrukušā Krievijas armijas virspavēlnieka Šeremetjeva ziņojumu caram Pēterim: „Man tev jāpaziņo, ka visuvarenais Dievs un visusvētā Dievmāte piepilda tavu vēlēšanos. Ienaidnieka zemē nav vairs, ko postīt. No Pērnavas līdz Tērbatai, no Rīgas līdz Valkai viss ir izpostīts, visas pilis sagrautas, nekas nav atlicis, izņemot Pērnavu un Rēveli, un šur tur pa muižai pie jūras."

Rīga kapitulēja 1710. gada 15. jūlijā, Šeremetjevs iegāja Rīgā. Nīstades miera līgums 1721.gadā apstiprināja šo ieguvumu un nodeva šīs provinces Krievijas rokās.

Tas tūdaļ saistījās ar pārmaiņu iezīmējumu. Jau ieejot Rīgā, bija jānodod grieķu Baznīcai divi dievnami – zviedru garnizona baznīca un vēl viena. Tūdaļ arī stājās spēkā likums, kas noteica zemnieku stāvokli. Sakarā ar lielo izpostīšanu un cilvēku trūkumu tika izdoti bargi likumi par bēgļu atkalizdošanu un aizbēdzēju atkalatgriešanu īpašnieku varā, pirkšanu un pārdošanu; pat nāves soda un arī izsūtīšanas tiesības muižniekiem tika dotas, zīmējoties uz viņu varā esošajiem zemniekiem. Varam teikt, ka šīs Krievijas varas nodibināšanās ne tikai zināmā mērā bija nodevēja Patkula izsauktais rezultāts, bet arī viņa ideju triumfs. Patkuls pats bija kritis Zviedrijas ķēniņa varā. Viņu izdeva Zviedrijas ķēniņam 1707.gadā, kad viņš tika sodīts ar nāvi, bet viņa ideja bija iznīcināt Zviedrijas virsvaru un atraut tai šīs Baltijas provinces. Patkuls cerēja, ka viņš tiks Vidzemē par kaut ko līdzīgu hercogam un varēs Pēterim uzdāvināt Igauniju. Protams, ne tikai Patkula nāve to aizkavēja, bet Pēteris nekad nebija domājis izlaist no savām rokām Vidzemi, uz kuru toreiz žēli skatījās arī Polijas ķēniņš, bet Pēteris nelikās ne zinis. Viņš bija uzvarētājs un diktēja savus noteikumus, tā kā šīs lietas bija ņēmušas pavisam citu virzienu.

Tomēr vienā ziņā Patkula triumfs parādījās muižniecībā. Patkuls jau neaizstāvēja Livonijas valsti un tās valstisko veidojumu. Tā vispār bija ļoti raksturīga iezīme, ka vietējai vācu bruņniecībai, t.i., tai šķirai, kas turēja visus valdības grožus savās rokās, bija pilnīgi sveša kaut kāda valstiskā doma par valsts izveidošanu un uzturēšanu, kā tas, piemēram, notika ar Austrumprūsiju, kur beidzamais mestrs kļuva par hercogu un šī valsts eksistēja vēl kādus gadusimtus. Vācu bruņniecība Baltijas provincēs tiecās tikai pēc savām ļoti šaurām interesēm. To redzēsīm arī visos tālākos gājienos, ja pasekosim politiskai vēsturei, t.i., vara pār zeme un vara pār iedzīvotājiem vēl uz vecu vecās feodālās iekārtas pamata. Šeit vietā tas vārds, kurš padomju laikos tika lietots pilnīgi nevietā, zīmējoties uz tādiem režīmiem, kas kaut kādā veidā padomju režīmam bija nepatīkami, bet Baltijas muižniecības doma vienmēr bija feodāla. Tā pakļāvās virsvaldniekam, bet virsvaldnieks savukārt dalījās varā ar saviem feodāļiem. Tas bija iespējams vecu vecajā viduslaiku iekārtā. Kad Eiropā valstu attīstība bija gājusi pavisam citādā virzienā, šī feodālā iekārta nebija iespējama. Vidzemes muižniecība, zvērēdama uzticību Krievijas ķeizaram, prasīja, lai tas apstiprina viņu privilēģijas uz zemi, uz cilvēkiem, kas tur dzīvo, un arī privilēģijas

Baznīcas lietās. Krievijas ķeizars Pēteris vieglu roku šīs privilēģijas apstiprināja, jo viņam nepavisam nekrita svarā šādi sīkumi. Viņa domas gāja tālāk, un viņš labprāt apstiprināja vāciešiem vēl arī to privilēģiju, kuru nebija apstiprinājusi neviena katoļu vara, t.i., tā saukto Sigismunda II Augusta privilēģiju par muižnieku tiesībām Baltijā, kuru neapstiprināja pat katoļu valdinieki – ne Stefans Batorijs, ne arī pats poļu ķēniņš Sigismunds Augusts. Tad nu Baltijas muižniecība varēja gaviļēt priekā, ka šeit lietas nokārtojušās vislabāk. Netika pamanīts tas, ka šinī privilēģijā tika iesprausts arī nosacījums, ka grieķu Baznīcai Baltijā ir tādas pašas tiesības kā evaņģēliskai Baznīcai. To tūlīnās manīja dievnamu atņemšanās, ienākot Rīgā, un tas gāja ar vēl tālākām sekām.

Kas notika drausmīgajā Vidzemes izpostīšanā? Kā atjaunojās kristīgā Baznīca? Iedomājieties, ka Vidzemē mērī bija izmiruši 80 000 cilvēku. Krievu karaspēks uz Krieviju bija deportējis vairākus desmitus tūkstošu cilvēku. Deportācijas nav nekāds Padomju Savienības izgudrojums. Deportācijas vienmēr gājušas līdzī krieviskai. Krievi bija vienīgā karotāja tauta, atskaitot aziātu varas, kuras arī cilvēkus uzskatīja par kara laupījumu, ne tikai viņu mantu, ne tikai uzliktās nodevas, bet arī pašus cilvēkus. Cilvēki bariem tika aizvesti uz Krieviju un tur nomitināti - ne tikai šajos regulārajos karos, bet arī atsevišķajos iebrukumos, sevišķi Alekseja Michailoviča laikā, kad bija lielais iebrukums Igaunijā. Igaunu bērniem piekrauti vāgumi tika vestī uz Krieviju. Tā sakot, viens no paņēmiem, kuru pilnīgā uzdziedā dabūjām piedzīvot vēl vēlāk. Kā atjaunojās šē dzīve? Jūs jau varat iedomāties šo traģismu. Atcerēsimies Vidzemes izcilo garīgo uzdzēlēju un veidotāju Ernestu Gliku, kuru minam galvenokārt tikai Bībeles tulkojuma dēļ vien, bet kurš izvērta plašu darbību audzināšanā, skolu darbā, draudžu organizācijā, izveidoja skolotāju sagatavošanas sistēmu. Tā sauktie Glika bērni, kas tika sagatavoti un devās draudzēs kā skolotāji un pērminderi, – tas bija viens milzu darbs, nepiedzīvots līdz tam laikam, milzīgs Vidzemes garīgā pacēluma laiks, nu ar vienu sītienu bija iznīcināts. Glikis un viņa ģimene tika deportēti kā vergi uz Krieviju, un tikai pavisam neparastu apstākļu dēļ varēja notikt tā, ka Glikis tika atbrīvots un varēja darboties vēl dažus gadus kā Krievijas apgaismotājs, bet viņa audzumeita vispirms kļuva par Pētera mīļāko un vēlāk par viņa sievu.

Bija divi galvenie faktori, kas palīdzēja veikt atjaunošanu izpostītajās draudzēs, kur vēl ilgu gadu nevarēja būt pastāvīgi mācītāji. Tie bija Glika bērni jeb Glika dēli, kas bija apmācīti Glika laikus, kas bija izklīdināti, tomēr vēl palikuši dzīvi.

Tie darbojās kā mācītāju aizstājēji tukšajās draudzēs. Otrs apstāklis bija tas, ka gandrīz vienlaicīgi ar Krievijas varas nodibināšanos Latvijā ienāca hernhūtiešu brāļi, kuru vēsturi jau apskatījām, un tas nozīmēja mūsu tautas garīgo atjaunošanos. Protams, tie ir ļoti vispārināti kopsavilkumi, kuros saskatāmas zināmas latviešu tautas garīgās veidošanās pakāpes. Kā jau zināms, tikai ar Reformāciju latvieši saņēma savu rakstu valodu un pirmās grāmatas. Latvieši sāka spert pirmos soļus kultūras tautas virzienā. Pastiprinājums latviešu tautas garīgai augšupejai un arī pašapziņas izveidošanai bija XVII gadusimtenis ar Brāļu draudzi. Ieaugdams kristīgajā ticībā un veidojoties tautas apziņai, latviešu cilvēks jau zināmā mērā tapa par patstāvīgu - līdz domādams, spriedams, līdz darbodamies. Patiesībā hernhūtieši bija latviešu patstāvības pirmie īstie ierosinātāji. XVIII gadusimtenis – pieaugšana izglītībā un nepārtraukta cīņa par tiesībām zemnieku jautājumā, latviešu tautas sacelšanās pret pakļāvēju galveno pakļaušanas spēku – viņu varu pār zemi un cilvēkiem. Šinī gadusimtenī izveidojās tā apzinīgā cīņa daudzajos zemnieku nemieros, kur latviešu zemnieks, latviešu cilvēks lauza un meklēja salauzt šo virsvaru pār sevi, būdams tikai – pēc dažu tā laika teorētiķu ieskatiem – lieta, inventārs, kamēr zeme, kuru viņš apstrādāja, un viņš pats bija zemes īpašnieka, virsīpašnieka īpašums. Lūk, cīņa par šī īpašuma – zemes - atbrīvošanu no tās vienpusīgajiem turētājiem un latviešu cilvēka atbrīvošanās cīņa ne tikai pret šiem uzskatiem, bet arī sistēmu, kas viņu turēja tikai par darba kustoni, tikai par inventāru - līdzīgu lopiem un līdzīgu barbarīkiem. Tāds bija XVIII gadusimtenis. Ja kādreiz runājam par latviešu tautas brīvības cīņām un ar to saprotam, ka tās bija cīņas, kuras izcīnījuši latviešu karavīri ar ieročiem rokā, tad jāsaka, ka īsti brīvības cīņas par latviešu tautas neatkarību – garīgo neatkarību un arī pašnoteikšanos – iezīmējās jau hernhūtiešu laikā un hernhūtiešu ietekmē, ko vēlāk ļoti asi uztvēra un kam pretdarbojās vācu vara. Arī cīņās par zemnieku patstāvību Hernhūtes garīgi pamodinātie cilvēki bija tie, kas lielā mērā šīs kustības izraisīja un vadīja. Tik tālu ieskats tādā gluži vispārējā veidā, zīmējoties uz šo laikmetu, ko mēs saucam un apzīmējam – krievu laiki.

Vēl jāpiemin divas lietas pie mūsu pabeigtā kursa.

Katoļu Baznīca Kurzemē un katoļu Baznīca Latgalē

Gandrīz ir pagaisis tāds vārds kā **Kurzemes rekatolizācija**. Runājām gan par hercogistes laikmetu Kurzemē, gan par Kurzemes lielo garīgo uzplaukumu ar ievērojamiem vīriem – Manceli, Fīrekeru un citiem ļoti atbildīgiem, lieliem garīgiem darbiniekiem, piemēram, superintendentu Bīlovu un viņa pēcteci Grēvenu, tomēr gandrīz garām pagājis jautājums, kas bija ar katoļu Baznīcu? Katoļu Baznīca Kurzemē netika tādā veidā izraidīta ārā, kā tas bija Vidzemē. Zviedrijā katoļu ticība vispār bija ārpus likuma, katoļus izraidīja no zviedru zemēm, tāpēc arī Vidzeme bija paglābta evaņģēliska. Kurzemē to darīt nevarēja, tāpēc ka Kurzemes hercogiste bija Polijas atkarībā. Tā bija Polijas lēņvalsts, patiesībā Lietuvas lēņvalsts, un tai bija jādod garantija, ka katoļu Baznīcai tāpat ir tiesības Kurzemē. Hercoga pienākums bija uzcelt pa katoļu baznīcai abās hercogistes rezidencēs – Jelgavā un Kuldīgā, un bez tam - pieļaut arī katoļu darbošanos. Šī katoļu darbošanās izpaudās divējādā veidā. Vispirms - iekšējā un klusā aģitācija ar muižnieku pāriešanu katoļticībā. Tas notika ļoti vienkāršā veidā, ka kāds vācu muižnieks ieskatījās skaistā polietē un to apprecēja. Sievas pirmais nosacījums bija tas, ka viņam pašam arī jābūt katolim un visām lietām turpmāk ģimenē jānotiek katoliski. Tā kā muižnieks bija īpašnieks un viņam bija padoti muižas ļaudis, tad šī muižnieka zemes un iemītnieki arī tika rekatolizēti. Tā izveidojās katoļu, var teikt, ligzda Alsungā, kas bija pilnīgi evaņģēlisks apvidus, un tāpat arī Ilūkstes apriņķī Zemgales dienvidaustrumos - ar Ilūksti kā galveno centru. Tomēr tā bija ne tikai dažu pārpoļoto vācu muižnieku lieta, bet arī jezuītu misionāru nopelns. 1670.gadā Jelgavā jezuīti nodibināja savu rezidenci ar misijas centriem Alsungā un Augšzemē, t.i., Ilūkstē. Ilūkstē uzturējās 20 jezuītu un tur darbojās arī viņu *kolēģija*. XVIII gadsimtā tā bija vienīgā ģimnāzija, kur mācīja latviešu valodu, protams, misijas nolūkos. 1749.gadā Daugavpils jezuītu rezidencē starp 20 priesteriem bija 13 lietuvieši, 4 prūši, 2 baltkrievi, 1 kurzemnieks. Jelgavas rezidencē no 16 priesteriem latviski prata tikai viens un arī tā ne pārāk labi. Galvenais nebija tas, kādai tautībai viņi piederēja, bet kādam uzdevumam kalpoja. Jesuīti bija ieskatījuši par rekatolizēšanas iespēju ne tikai atsevišķo ģimeņu un dižciltīgo pievēršanu katoļu Baznīcai. Pāri visām lietām galvenā nozīme bija izglītībai un intensīvai dvēseļu kopšanai tā, kā viņi to saprata. Domājot par situāciju, sevišķi tas redzams vēlāk pie Latgales. Piemēram, pēc mēra, kad pa Kurzemes un Vidzemes draudzēm - Vidzemē

bija kādas 50 draudzes un Kurzemē varēja būt apmēram tikpat – dzīvi bija palikuši tikai pāris desmiti mācītāju, pārējās draudzes bija palikušas vakantas, tad redzam, ka šie katoļu kungi varēja vienā savā centrā koncentrēt 20 priesterus. Un tas bija viens triecienspēks. Bez tam ņemiet vērā vēl vienu apstākli un mēģiniet to vienmēr sev priekšstatīt, kad jūs domājat par Baznīcas dzīvi un darbu, par mūsu vajadzībām, par nepieciešamību kalpot un apkalpot draudzes. Mēs esam tādā īpatnē stāvoklī arī normālos apstākļos – mācītājs, labi, viņš ir savā draudzē un tur izvērsis aktīvu darbu ar draudzes darbiniekiem. Un tomēr viņš ir viens uz šiem daudzajiem kvadrātkilometriem kādā pilsētiņā vai pilsētā, kurš pārredz vairāk vai mazāk tikai to punktu, kas ir ap viņu. Turpretim šie čaklie katoļu ordeņa ļaudis, ne tikai jezuīti, bet arī citu ordeņu piederīgie ierodas savos nodibinātajos centros lielā skaitā un var kā skudras čakli rosīties visos virzienos vienlaicīgi. Latgales rekatolizācijā tas bija ārkārtīgi svarīgs, nopietns un izšķirošs darbs.

Latgales rekatolizācijai varam dot arī vēl citu nosaukumu. Tādu nosaukumu, kas vairāk saprotams cilvēkiem, kuri stāv tālāk no Baznīcas. Un šis nosaukums nav sevišķi skaists – latviešu valodas un latviešu tautas sašķelšana. Ievērojiet – ne tikai tautas, bet arī latviešu valodas sašķelšana! Pirms Livonijas sabrukuma 1561. gadā visa Vidzeme bija nesadalīta – ziemeļrietumi un dienvidaustrumi; ņemiet vērā, ka Vidzeme vēl zviedru laikos un pirms tam, pēc Livonijas sabrukuma, skaitījās gan tagadējā Vidzeme, gan arī igauņu ziemeļdaļa, gan arī Latgale bija Vidzemes daļa. Tikai ar 1621. gadu, ar Altmarkas pamieru, kas pārtrauca poļu karu ar zviedriem Baltijas dēļ, šī Pārdaugavas hercogiste bija padota rekatolizācijai. **Altmarkas pamieru** apstiprināja **Olīvas mierlīgums** – 1660. gadā.

Zviedrija ieguva ziemeļu, ziemeļrietumu daļu un dienvidrietumu daļu, t.i., tagadējo Vidzemi. Polijai bija šī Pārdaugavas hercogiste, t.i., **Vidzeme ar Latgali**, bet pārējā, atlikušā daļa, ko zviedri poļiem neatņēma, šis Vidzemes dienvidaustrumu stūris, ko poļi sauca par poļu Vidzemi un kuru mēs sākam dēvēt par Latgali, – tā palika zem Polijas līdz 1772. gadam. Dienvidaustrumu Vidzeme, iegūdamā poļu Vidzemes – Latgales – nosaukumu, tika pilnīgi rekatolizēta. Ļoti spēcīga līdztekus bija arī pārpoļošana. Raksturīgi, ka vācu evaņģēliskie muižnieki, kas bija šinī novadā – tagadējā Latgalē, poļu Vidzemē, pārpoļojās: *Plāteri, Korfi, Borchī, Hilzeni* un vēl citas vācu dzimtas. Tas zināmā mērā ir viens kuriozs, ja ņemam vērā, cik sīksti vācieši turas pie savas vācietības. Poļi viņus samala. Pārpoļošanai bija stipri padoti arī Latgales latvieši. Vatikāns par Vidzemes valodu uzskatīja poļu valodu. Garīgā aprūpe

ar maz izņēmumiem atradās poļu, respektīvi, leišu katoļu priesteru un īpaši jezuītu rokās. Jezuītu starpā bija arī latvieši, darbodamies kā priesteri un rakstnieki, un Viļņas Jezuītu akadēmijas mācību spēki: Juris Elgers (1585-1672), Ignats Rodlevskis (1714-1755), Juris Spuņģens (1692- 1733), Antons Rutkis (1704-1744), Ignats Jamaits (1745-1788). Parasti ar pārpoļotiem uzvārdiem – Rutkovskis, Spuņģjanskis – tie paši. Vēl Latvijas laikā man nācās sastapties ar dāmu, kura bija darbiniece dzelzceļu iestādē, – īsta Latgales latviešu ģimene, lauku ļaudis, uzvārdā Saulīši, Saulīte. Kundze bija neprecēta, viņas uzvārds bija Saulīte, bet savos katoļu Baznīcas rakstos – Savļiš, Savļišovna.

1773.gadā – tas gads ir vērā ņemams – pāvests **Klements XIV** izdeva bullu par jezuītu ordeņa slēgšanu. Jezuītu ordenis bija jau tik lielā mērā sariebis visai pasaulei, ka pāvests bija spiests to slēgt, bet Krievijas ķeizariene Katrīna II šo bullu neļāva izsludināt Krievijā. Un Krievijā patvērās jezuīti. Sekas bija tās, ka viņiem bija jāizbeidz darbība Kurzemes hercogistē, jo Kurzemes hercogiste drīz pēc tam arī bija pakļauta. Polijā ordenis bija slēgts. 21 gadu jezuīti bija izraidīti no Kurzemes, bet Vidzemē un Latgalē viņi savu darbību varēja turpināt netraucēti. Kad 1814.gadā pāvests ar jaunu bullu atkal atjaunoja jezuītu ordeni, tas šeit Baltijā vairs neatguva agrāko izcilo stāvokli. 1820.gadā Aleksandrs I pavēlēja jezuītus izraidīt no Krievijas un līdz ar to arī no visas Latvijas teritorijas līdz XVIII gadusimta vidum, un te ir tas raksturīgais, svarīgais moments. Līdz XVIII gadusimta vidum latviešu luterāņiem un latviešu katoļiem izdotā garīgā literatūra bija gan iespiesta dažādā ortogrāfijā, bet sarakstīta tajā pašā rakstu valodā – vidus dialektā. Ļoti svarīga ziņa, kas jāiegaumē visur tur, kur ņemam vērā mūsu atšķirības ar Latgali. Tagad dzirdam, ka latgalieši deklarē - viņi esot īpaša tauta un viņu dialekts esot patstāvīga valoda. Tam visam ir pavisam cits vērtējums un sākums. Pirmā latviešu iespiestā grāmata - **Pētera Kanīzija katoļu Katķisms** ir, šķiet, *Ertmaņa Tolgsdorfa* tulkojums. Tolgsdorfs dzimis ap 1550. gadu Prūsijā. Vispirms bijis priesteris Valmierā, tad Rīgā Jēkaba baznīcā un mūža beigās darbojies Cēsīs, kur arī 1620. gadā miris. Viņš saukts par Livonijas tēvu un apustuli. Sarakstījis vidus dialektā, t.i., pārtulkojis pirmo latviešu grāmatu – katoļu Katķisma grāmata. Tāpat arī sarakstījis vairākus citus rakstus, vārdnīcas un garīgas dziesmas. No tām nekas nav saglabājies. Tikai 1753.gadā – tas bija šķiršanās gads – Viļņas Jezuītu akadēmijas spiestuve laida klajā pirmo līdz šim pazīstamo latviešu grāmatu latgaliešu dialektā. Tā bija 117 lappušu bieza – Evaņģēliju krājums, kam par pamatu bija ņemts Elgera 1672.gada izdevums vidus dialektā. Pie šī darba bija

strādājuši vairāki autori. Tas bija viens pārcēlums augšzemnieku dialektā ar daudziem aizguvumiem no krievu, poļu un leišu valodām. Šo izdevumu mēdz dēvēt par **Asūnes Evaņģēliju**, tātad šī dialekta pārņemšana uzreiz jau nozīmēja arī pielūžņošanu ar svešām valodām, tāpat kā to redzam pie lietuviešiem, kas apgalvo, ka viņiem ir tīrā lietuvju valoda, bet, pazīstot poļu valodu, var redzēt, ka vēl joprojām leišiem ir milzīgi daudz poliskumu, neskatoties uz tīrīšanas procesu, tāpat arī mīļajiem latgaliešiem, kas runā patiesībā latviešu dialektu ar daudz iestarpinājumiem no krievu un no poļu valodām. Kāda iemesla dēļ jezuīti pēkšņi sāka Latgales un Augšzemes katoļiem domātos rakstus pārcelt turienes dialektā, nav noskaidrots. Tā kā toreiz arī leišu grāmatas izdeva divos dialektos – žemaišu un augstaišu, un minēto Evaņģēliju redaktors bija leišu priesteris *Lukaševičs*, kas misionēja Latgalē, tad varbūt viņam ir savi nopelni šajā lietā. Šo latviešu literārās valodas sašķelšanu – mūsu latviešu literārās valodas sašķelšanu – padziļināja turpmākie politiskie notikumi. Tomēr ir vēl otrs moments, kas nav pieminēts, un, proti, tas, ka šī valodas atsvešināšana palīdzēja katoļiem nosargāt savus rekatolizētos latviešus no iespaidiem, kas viņiem atkal varētu rasties no evaņģēliskās latviešu daļas. Sevišķi spēcīgi jūtam arī pašreiz, ka tāds dialekts tiek īpaši uzsvērts, lai sargātu latgaliešus no saplūšanas ar latviešiem un uzturētu šo robežu. Pēc Latgales pievienošanas Baltkrievijai, Kurzemes katoļus atvienoja no Livonijas bīskapijas un pieslēdza Žemaitijas bīskapam, bet Latgales katoļus pievienoja 1783.gadā dibinātajai Mogiļevas archidiacēzei. Līdz 1798.gadam Latgalē gan atstāja Livonijas bīskapu, bet latgaliešu garīgo aprūpi faktiski veica jezuīti no ordeņa Lietuvas provinces, kam 1772.gadā Latgalē bija deviņi misijas punkti. Vēl Latgalē darbojās arī citi mūku ordeņi. Pasienē un Aglonā dominikāņi uzcēla klosteri un baznīcu, to pašu baznīcu, kur tagad ir tā brīnumdarītāja bilde, kā arī ierīkoja tur draudzes skolu. Lazaristi jeb arī sauktie misionāri – Misionāru ordenis – no 1757. līdz 1843.gadam vadīja Livonijas un Smoļenskas bīskapu uzturēto garīgo semināru Krāslavā, kas sagatavoja 253 priesterus. Kopš 1787.gada viņiem bija otra māja ar ģimnāziju un draudzes skolu agrākajā jezuītu centrā Ilūkstē. Tādas pašas skolas XIX gadsimta pirmajā pusē lazaristi aprūpēja Krāslavā, neliela franciskāņu – bernardīniešu misija atradās Viļānos. Latgales katoļu garīdznieku kopskaits XVIII gadsimta beigās bija ap pusotru simtu: 73 mūki, 32 jezuīti, 28 dominikāņi, 10 lazaristi, 3 bernardieši. Lai gan šo mūku vairums bija ārzemnieki, kas bieži vien lietoja puspolisku valodu un pat centās pakāpeniski pāriet uz poļu valodu, kā to apliecina 1780.gadā kāds zviedru tautības jezuīts, tomēr darbs Latgales kultūras

celšanā visumā ir jāvērtē pozitīvi tādēļ vien, ka viņi bija vienīgie garīgā darba strādnieki. Laikā no 1772. līdz 1861.gadam, kad krievu valdība aizliedza rakstību latīņu burtiem, katoļu garīdznieki izdeva ap simts dažādu garīga satura grāmatu un rakstu latviešu valodā, lielākoties gan dialektā. Bez tam Aglonas teoloģiskajā studijā no 1820. līdz 1864.gadam, tāpat kā Tērbatas teoloģijas fakultātē tika mācīta latviešu valoda. Turpretim politiskā ziņā Latgales ievērojamākās muižnieku dzimtas – Hilzeni, Borchī, Plāteri orientējās uz Viļņu, bet pēc poļu – leišu kopvalsts sadalīšanas sapņoja par Lietuvas ūniju ar Krieviju. Ne viens, ne otrs no viņu variantiem nepieredzēja nekādu iznākumu, un autonomija Latgalei netika piešķirta. Krievu valdība ļoti labi saprata, ka tās pārkrievošanas un unifikācijas politika nesakrīt ar poļu neatkarības centieniem un poļi ar saviem neatkarības centieniem ir daudz bīstamāki Krievijai nekā Baltijas vācu separātisms. Poļu bija daudz vairāk, un poļu nacionālā kultūra – augstāka un agresīvāka nekā baltvācu. Tāpēc Katrīna II jau 1784.gadā mēģināja iejaukties Latgales skolu lietās, pieprasot trim pilsētām, vai tām nav vajadzīgi krievu skolotāji, ko šīs pilsētas noraidīja. Tikai Daugavpils jezuīti aiz diplomātiskiem motīviem un piesardzības savā kolēģijā 1785.gadā sāka mācīt arī krievu valodu. Tas īsumā ir skats uz Latgali, uz īpatnībām tās izveidošanā, kuras pazīstam vēl tagad, pār visām lietām - uz apstākli, kādēļ ir noticis tā, ka mums vienā tautā ir tapušas divas valodas. Zināmā mērā tas atgādina Dienvidslāvijas apstākļus, kur viena un tā pati tauta sevi dēvē divos vārdos: vieni ir horvāti, otri ir serbi, pieder pie divām dažādām, savā starpā asi naidīgām ticības šķirām: horvāti - katoļi, serbi - pravoslāvi, un notiek šī savstarpējā cīņa un savstarpējie mēģinājumi vienam otru pakļaut. Tagad esam aculiecinieki visam tam, kā tas ir noticis. Iemesls bija tas, ka gadusimtiem ilgi šīs vienas tautas divas daļas atradās arī politiskā pāršķēlumā, tāpat kā mūsu Latgale bija atšķelta no Vidzemes. Horvātiem tas bija vēl daudz lielākā mērā, horvāti bija saslēgti ar Ungārijas valsti, tāvad viņi bija padoti Eiropai, Eiropas iespaidam un kultūrai, serbi bija palikuši savā balkāniskajā, bizantiskajā pravoslāvībā, neiecietība un cīņu gars bija kā vieniem, tā otriem. Lai Dievs pasargā, ka mūsu tautai tā nenotiktu.

Turpinām pārskatu par Latvijas Baznīcas vēsturi, notikumiem un dzīvi krievu varas laikos. Viens no lielākiem un izcilākiem notikumiem, kas iezīmē to laiku, ir **Tērbatas Universitātes** dibināšana. Vidzemes muižniecība 1710.gada 4.jūlijā, kapitulējot Krievijas ķeizaram, par vienu no svarīgākajiem savas padošanās privilēģijas punktiem uzstādīja prasību paturēt Vidzemē universitāti, ko Pēteris līdzī citām muižniecības prasībām arī devīgi apsolīja. Tomēr vajadzēja paiet vēl gandrīz

veselam gadusimtam, līdz universitātes atjaunošana, respektīvi, tās dibināšana Tērbatā īstenojās. Tērbatas Universitātes sākumi sniedzas atpakaļ zviedru laikos. Ķēniņš Gustavs II Adolfs (1524–1632), atņemdam poļiem Vidzemi, tūdaļ piegrieza lielu vērību izglītībai. 1630.gadā Tērbatā un 1631.gada 18.aprīlī Rīgā viņš nodibināja ģimnāzijas ar tolaik neparastu, valdošām kārtām ļoti nepatīkamu nosacījumu, ka šīs mācību iestādes domātas visu kārtu jaunatnei, ne tikai muižniecībai un namniekiem, bet arī zemnieku bērniem. Vēlreiz atgādināšu, ka ar šāda veida propozīcijām Zviedrijas ķēniņi ļoti kaitēja sev. Ar to viņi sakaitināja muižniecību, kura nekāda veida pielaišanu privilēģijās vai tiesībās zemnieku kārtai negribēja pieļaut. Tā tas bija, zīmējoties uz zemnieku tiesisko stāvokli, tā tas bija arī izglītības lietās.

Blakus 1477.gadā dibinātajai universitātei Upsalā, kas bija pirmā Zviedrijas valstī, šīs otrās universitāte Zviedrijas valstī – "**Academia Gustaviana**" – Tērbatas Universitātes dibināšanas rakstu parakstīja ķēniņš Gustavs II Adolfs kara nometnē pie Nirnbergas 1632.gada 30.jūnijā, tikai dažus mēnešus pirms savas nāves. Viņš krita kaujā pie Lipzemes 6.novembrī. 30.jūnijā viņš parakstīja Tērbatas Universitātes dibināšanas aktu un piešķīra tai visas Upsalas Universitātes privilēģijas. Vidzemes ģenerālgubernators **Johans Šute** (Skytte) savā atklāšanas runā 15.oktobrī uzsvēra, ka universitātes labumiem vienlīdz jābūt pieejamiem ne vien muižniekiem un namniekiem, bet arī zemnieku bērniem. Tātad tas pats tiek atkārtots, kas jau bija sacīts par ģimnāzijām. Universitātē bija četras fakultātes: teoloģijas, tieslietu, medicīnas, filosofijas ar sākumā imatrikulētiem 67 studentiem. Zviedri, somi, reti vācieši, latvietis, cik zināms, tikai viens – J.Reiters. Universitātes darbu traucēja un pārtrauca krievu iebrukums Tērbatā. Universitāte no 1657. līdz 1667.gadam pa daļai darbojas Rēvelē - Tallinā. 1690.gadā ķēniņš Kārlis XI to atjaunoja kā "**Academia Gustavo - Carolina**" un 1699.gadā kara briesmu dēļ pārcēla uz Pērnavu, kur tā arī izbeidz savu eksistenci kara darbības laikā krievu iebrukuma dēļ, kuri 1710.gada 12.augustā ieņēma Pērnavu.

Ķeizara Pētera solījumu Vidzemes muižniecībai par universitātes atjaunošanu Vidzemē nevarēja piepildīt un īstenot, neskatoties uz to, ka jau 1734.gadā Krievijas valsts vicekanclers grāfs Ostermanis tika iecelts par atjaunojamās universitātes patronu. Tālāk nekas tomēr darīts nebija. Krievijā iestājās tāds īpats laiks, tā sauktais sieviešu varas laiks. Ostermani pēc ķeizarienes Annas nāves, kuras uzticību viņš baudīja, Elizabete izsūtīja trimdā, un tikai vēlāk Katrīna II viņu reabilitēja. Līdz ar to viss, kas varēja būt darāms Tērbatas universitātes lietā, jau bija

pagājis. 1798.gada 9.aprīlī ķeizars Pāvils I izdeva pavēli, ka visiem ārzemēs studējošiem, jo no Baltijas daudzi studēja Karalaučos, jāatgriežas Krievijā, lai tos pasargātu no kaitīgiem iespaidiem. Tas bija Franču revolūcijas sabangojuma laiks. Tā sauktās brīvības idejas tad klaiņoja pa Eiropu, un Eiropas absolūtie monarchi bija ārkārtīgi izbiedēti, ka šādi iespaidi neiemetas viņu zemē. Pāvils I, piemēram, tūdaļ izdeva ļoti radikālu noteikumu, ka studēšana ārzemēs aizliegta vispār, visiem jāatgriežas Krievijā. 1798.gadā rudenī Jelgavā sanāca četru muižniecības pārstāvju – Vidzemes, Kurzemes, Igaunijas un Piltenes muižniecības pārstāvju - apspriede universitātes dibināšanas jautājumā. Radās lielas pretešķības. Kurzemieki proponēja par universitātes vietu Jelgavu, kur kopš 1775.gada jau pastāvēja mācību iestāde ar akadēmisku līmeni – "**Academia Petrina**", t.i., Kurzemes otrā hercoga no Bīronu dzimtas – hercoga Pētera dibināta. Pēteris Bīrons – 1724.–1800. Ar citiem darbiem viņš nebija slavens un ievērojams. Viņš dzīvoja laikā, kad vēl Kurzeme bija pilnīgā Krievijas iespaidā, un hercogs Pēteris meklēja sev iespējas sagādāt muižas Vācijā, lai nepieciešamības gadījumā emigrētu no savas Kurzemītes, kas vēlāk tā arī notika. Vienošanās trūkuma dēļ jautājumu atstāja ķeizara izšķiršanā – Jelgavā vai Tērbatā. 1799.gada 4.maijā ķeizars Pāvils I ar pārveidojumiem apstiprināja plānu, un par universitātes pilsētu noteica Tērbatu. Jau noteica priekšlasījumu sākumu uz 1801.gada 15.janvāri un atklāšanu uz 15.maiju, kad negaidīti nāca jauna ķeizara pavēle: universitātei jābūt Jelgavā, bet visu pārtrauca ķeizara Pāvila I noslepkavošana 1801.gada 12.martā. Citādi varbūt tomēr būtu palikusi Jelgava. Viņa pēctecis - dēls **Aleksandrs I** jau 1801.gada 12.aprīlī – mēnesi pēc tēva Pāvila I nāves izdeva pavēli par universitātes pārcelšanu uz Tērbatu, kas ļoti sarūgtināja kurzemiekus. Kurzemieki nelabprāt brauca studēt uz Tērbatu un sāka atkal braukt uz ārzemēm, kad tas bija atļauts. 1802.gada 5.janvārī ķeizars Aleksandrs I apstiprināja Tērbatas Universitātes statūtus, bet galēji tos parakstīja un apstiprināja 1802.gada 12.decembrī – ķeizara dzimšanas dienā, ko uzskata par Tērbatas Universitātes dibināšanas dienu. Krievi mēdza uzskatīt Tērbatas Universitāti par dibinātu universitāti - nevis atjaunotu, bet dibinātu. Svinīgā atklāšana notika 1802.gada 21., 22.aprīlī. Virsmācītāja Lenca iesvētīšanas runa Tērbatas Svētā Jāņa baznīcā bija par Sīraka grāmatas 24:3,10–13. Tikai 1802.gadā 1.augustā varēja sākties kārtējie priekšlasījumi. Imatrikulēti bija tikai 19 studenti. Gustavianai, t.i., pirmai universitātei bija 67, Gustava Carolīnai – atjaunotai - vēlāk bija apmēram 50. Bija Teoloģijas, Jurisprudences, Vēstures–filosofijas un Fizikas–matemātikas fakultātes.

Jau zviedru laiku Gustaviana un Gustava - Carolina bija stingri luteriskas mācības iestādes konfesionālas fakultātes, tādēļ ka Baltijas iedzīvotāji gandrīz bez izņēmuma bija luterieši. Vienīgais luteriskās ortodoksijas pārstāvis bija dogmātikas profesors *L.Everss* - bez kāda īpaša iespaida. Fakultātē valdīja, kā tas toreiz bija viscauri, racionālisma gars. Izcilākais racionālists **V.Hecelis** savā Bībeles tulkojumā 1805.gadā tulkojis ļoti īpaši dažas vietas Svētajos Rakstos. Piemēram, viņam pieder tulkojums Jāņa evaņģēlija 2.nodaļas 4.pantam, kur Jēzus kāzās Kānā atraida savas mātes uzrunājumu. Hecelis šo vietu laboja un sacīja tā: „Labā sieva, tā jau ir mana un nevis tava darīšana." Viņa izdotajai pārlabotajai Bībelei izrādījās liela piekrišana. Tā bija dikti racionāli saprotama. Tomēr 1813.gada 12.decembrī ministrija viņam aizliedz lasīt eksegēzi.

Tātad Hecelis bija izcils racionālists, un racionālisms ne tikai universitātē, bet arī visā pārējā sabiedrībā bija ļoti izplatīts. Par izcilu racionālisma darbinieku un Heceļa ideju atbalstītāju var minēt ģenerālsuperintendentu Kārli Gotlobu Zontāgu, kas pēc studijām ieradās no Leipcigas. Viņš darbojās Jēkaba baznīcā, bija liels izglītības rosinātājs un humānists, vācu sabiedrībā ļoti cienīts, daudz vispār darbojies sabiedrības labā ar humānistu – racionālistu pieeju lietām, kā arī ārējās dzīves sakārtotībā. Labiekārtotība ir katrā ziņā ļoti svarīga lieta, piemēram, avīžu izdošanas veicināšana, dzeramā ūdens apgādes nokārtošana, higiēnas, mājkalpotāju jautājumi, ugunsdzēsības jautājumi, mākslas izstāžu rīkošanas. Tas viss nāca līdzī Zontāga darbībai.

Sākumā Tērbatas Universitāte atradās bruņniecības pārzināšanā un arī uzturēšanā, bet jau 1802. gadā universitātes pirmais rektors enerģiskais G.F.Parots panāca muižnieku kuratorijas atcelšanu un augstskolas pārvēršanu par valsts universitāti.

Vēl kādi vārdi par racionālismu un par Heceli. Sākotnēji dibināšanas laikā universitāte bija šī racionālisma gara nesēja, un Hecelis arī savos eksegēzes priekšlasījumos to lielā mērā veicināja. Savā priekšvārdā viņš runājis par Jauno Derību: „Jaunās Derības Bībele jeb cienījamais kristīgās ticības dokuments kā īstenais un vienīgais avots pārtulkots un ar piezīmēm izdots ar klāt pievienotu pārtulkošanas teorijas skici un pēcvārdu". Pārtulkošanas teorijas skici. Vajadzētu mūsdienu modernajiem teologiem pastudēt, kā vislabāk izdarīt to moderno pārtulkošanu, jo Hecelis jau arī bija izdomājis, kā veikt tādu pārtulkošanu. Jēzus, Pāvils un visi citi Jaunās Derības autori te runāja ap 1800.gadu lietotā apgaismības laika valodā. Kā

piemērs ir Vēstules romiešiem 8.nodaļas 1. un 2. pants pēc Heceļa tulkojuma: „Īstos Jēzus reliģijas apliecinātājus līdz ar to neķer nekāds sods, jo tie neseķo vis juteklībai, bet saprātam, jo aplaimojušā Jēzus saprāta reliģija mūs ir atbrīvojusi no juteklības un viņas posta." 1812.gadā Heceli atbrīvoja no Jaunās Derības ekseģēzes pasniegšanas. Fakultāte, kuratorija un konsīlijs viņu aizstāvēja un gribēja paturēt. Arī viņi bija tāda gara ļaudis. Hecelis palika tikai par Austrumu valodu profesoru.

Aleksandrs I, pretēji Katrīnai II, nebija ne unifikācijas, ne rusifikācijas piekritējs, tāpēc Tērbatas Universitātes statūtos atļāva noteikt, ka mācību valodai jābūt vācu valodai. Tāpat arī 1809.gadā anektētajai Somijai, 1812.gadā anektētajai Besarābijai piešķīra autonomiju un to respektēja arī Baltijā. Aleksandra I laikmets bija dažā ziņā tāds īpats, kad redzam nelielus gaišumus arī garīgās lietās. Maijā Aleksandrs I pēc Katrīnas II parauga apceļoja Vidzemi. 1802.gada 21.aprīlī Tērbatā atklāja universitāti ar 19 studentiem un 7 profesoriem. Par fizikas profesoru tika aicināts Georgs Parots, franču izcelsmes cilvēks. Viņš bija arī pirmais universitātes rektors (1802–1803). Ķeizaram apmeklējot Vidzemi, Parots viņu apsveica mācību spēku vārdā ar uzrunu franču valodā un tūdaļ ieguva tādu ķeizara uzticību, ka turpmāk viņš visās lietās varēja griezties pie valdnieka tieši. – Reta privilēģija. Par universitātes kuratoru muižniecība bija iecēlusi senatoru un grāfu Manteifeli, kas atklāšanas runā slavina Vidzemes muižniecību un uzbruka neaicinātiem un paviršiem ārzemju rakstniekiem par ļaunprātīgām un vienpusīgām publikācijām. Tas bija domāts zibens **Garlībam Merķelim**, kurš tolaik dzīvoja Vācijā un kurš bija smagi ievainojis vietējo muižniecību ar saviem drastiskajiem atklājumiem un pārmetumiem par zemnieku neciešamo, necilvēcīgo stāvokli Baltijā. Tas nepatika rektoram, kurš redzēja, ka, lai universitāte varētu darboties apgaismības garā, tai jābūt brīvai no muižniecības pakļautības un tai ir jāpakļaujas tikko dibinātai Krievijas Tautas apgaismošanas ministrijai, - kā trešai universitātei Krievijas valstī. (Viļņa – 1579., Maskavā - 1755.) Neprasot kuratora atļauju, Parots 1802.gada 12.decembrī panāca no ķeizara Tērbatas Universitātes pārvēršanu par valsts mācību iestādi, kurai tika piešķirta autonomija un 240 arklu kroņa zemes uzturam. Tas bija tāds ļoti ātrs un arī ļoti svarīgs gājiens, kas pasargāja universitāti no noslīgšanas pakalpības stāvoklī pret muižniecību, arī viens no iedragājumiem muižniecības visvaldības mūrī. Parots arī citādi sanīdās ar muižniecību. 1802.gadā viņš iesniedza ķeizaram plašu apcerējumu “Considérations sur la servitude” zemnieku stāvokļa lietā. Tā bija oficiālā atbilde uz Braunšveigas profesora Cimmermaņa memorandu Vidzemē dibināmai

universitātei - “Apsvērumi, zīmējoties, skatoties uz vergu stāvokli, uz verdzību”. Kritizēdams minēto autoru, šo Braunšveigas profesoru Cimmermani, kas uzskatīja cilvēku par jūga lopu, Parots arī sastādīja memorandu ķeizaram kalpu un zemnieku nemieru lietā, jo bija ienākušas smagas sūdzības par šiem nemieriem un nemierniekiem. Lai novērstu tālākas represijas pret nemierniekiem, ķeizars tūdaļ par savu komisāru Vidzemē iecēla Parota ieteikto landrātu Zīversu, arī vienu no apgaismotiem muižniekiem, un ģenerālsuperintendentu J.Dankvartu. Parots kopā ar minētajām personām izstrādāja reformu pamattēzes, ko 1803.gadā jau nosūtīja ķeizaram. Muižnieki bija ļoti sašutuši par Parota iejaukšanos zemnieku jautājumā un nolēma pie ķeizara celt sūdzību pret universitātes rektoru, notikumi rādīja labvēlību šim iesniegumam tā sauktajos 1804.gada zemnieku likumos. Tālāk šinī jautājumā neiesniegsimies, jo tas pieder jau pie vispārējās vēstures, tikai šeit pieminams tas, cik lielā mērā pat Tērbatas Universitāte ir varējusi būt spējīga ar vienas tādas personas - sava rektora starpniecību iedarboties svarīgajos mūsu tautas dzīves apstākļos un vispār - sabiedriskajā stāvoklī.

Tanī pašā laikā tapa tā sauktā svētā anglikāņu sekta. Trīs valdnieki: Austrijas **Francis I**, Prūsijas ķēniņš **Fridrichs Ferdinands III** un Krievijas cars **Aleksandrs I** 1815.gadā Parīzē, t.i., pēc Napoleona sakaušanas, parakstīja mistiska pietisma frāzēs sacerēto dokumentu, ka šie trīs valdinieki sadodas tādā kopībā, kurai nu kristīgās ticības garā jāsarģā pasaulē miers utt. Viens no Tautu Savienības vai Apvienoto Nāciju pirmparaugiem savā īpatnā variantā. Tomēr ne tas ir svarīgi, svarīgāks ir kaut kas cits. Par idejisko autori šim sacerējumam un šai idejai mēdz uzskatīt Vidzemes muižnieka Fītinghofa (Vietinghoff) meitu Barbaru Juliānu, kas bija precējusies ar krievu diplomātu baronu Krīdeneru un līdz 32. dzīves gadam bija itin lustīga sabiedrības dāma, bet, šķīrusies no vīra hernhūtisma ietekmē, piegriezās mistikai, uzstājās asi un spēcīgi pret antikristu Napoleonu, sludināja, ka Aleksandrs I ir Dieva izredzētais, lai salauztu antikrista varu. 1806.gadā kopā ar Prūsijas ķēniņieni Luīzi turēja Bībeles stundas, kopa ievainotos, bet 1815.gada vasarā kļuva par Aleksandra I draudzeni. Aleksandrs I sauca Krīdeneres kundzi par debesu sūtni, un tas izpaudās vēl tādās brīnumainās lietās, no kurām mūsējie, kas karogus svētī, arī varētu pamācīties, ka sakarā ar krievu armijas parādi Parīzē pēc lielās uzvaras tika uzrīkoti astoņi pateicības altāri, pie kuriem tad nu šī dāma ir izdarījusi attiecīgas manipulācijas, un visi bijuši lielā sajūsmā, pats ķeizars - arī. Tā kā jūs redzat, – dažās lietās vēl nemaz neesam to līmeni sasnieguši. Vēl ir, kur pakāpties. Pēc tam Krīdenere devās uz Rīgu

un nodibināja savu atmodināto pulciņu. Tomēr šo atmodināto pulciņu drīz slēdza ģenerālgubernators Pauluči. Ģenerālgubernators Pauluči atkal bija ļoti krass pretinieks visām reformām, kas varētu nākt par labu zemniekiem. Viņš arī iejaucās vienā lietā, kas kaitēja zemniekiem. Ķeizars Aleksandrs I, atgriezies Pēterburgā, pēc Krīdeneres ieteikuma 1816.gadā par izglītības un garīgo lietu ministru iecēla kņazu Golīcinu, kas arī bija pietists un mistiķis. Viņa paskubināts, ķeizars Aleksandrs I 1817.gada 27.oktobra manifestā piešķir hērnhūtiem Krievijā svarīgas priekšrocības: ticības brīvību, nodarbošanos ar amatiem un tirdzniecību, atbrīvošanu no karaklausības, atļauju lietot savus zīmogus, atļauju Hērnhūtes bīskapu ordinētiem prezbiteriem, atļauju noturēt dievkalpojumus, celt lūgšanu namus, vadīt skolas. Sarektā pie Volgas nedaudz lejāk par bijušo Staļingradu atradās ļoti liela, ziedoša hērnhūtiešu kolonija, kas bija tapusi sakarā ar jau Katrīnas II un vēlāk arī Aleksandra I aicinājumu un kur no Vācijas ieradās zemkopji – hērnhūtieši, apmetās tur uz dzīvi, iekārtojās. Bija domāts, ka viņi ne tikai iekops šīs neapgūtās zemes, bet arī iemācīs krievu cilvēkiem strādāt. Tā lieta nu gan neizdevās. Šo manifestu Pēterburgas ģenerālkonsistorijas prezidents, vēlākais Nikolaja I aicinātais izglītības ministrs, Tērbatas Universitātes kurators (1817-1828) grāfs K.Līvens, tikko manifests tika izdots - 26.oktobrī, attiecināja arī uz Baltiju. Tas bija viens ļoti zīmīgs, kritisks un interesants moments. Ja tas būtu attiecināts uz visiem hērnhūtiešiem Baltijā, tad jau te būtu izskatījies uzreiz pavisam citādāk. Kas tam nostājās pretī? Te jau bija draudi tā sauktai kungu Baznīcai – oficiālai luterāņu Baznīcai. Ģenerālgubernators Pauluči sadarbībā ar Vidzemes konsistoriju panāca, ka izdotā manifesta tulkojums ir jālasa citādi, kā tur bija rakstīts, proti, ka tas attiecas tikai uz kolonistiem vāciešiem, Katrīnas II aicinātiem, vai vācu brāļiem, un vācu brāļi šeit bija tikai daži. Pavisam Vidzemē bija 41 vācu brālis, Kurzemē tādu bija trīs. Līdz ar to tas atraisīja jaunu uzbrukumu tālāk Brāļu draudzei. Tika uzdots noskaidrot un uzskaitīt visus šeit esošos Brāļu draudzei piederīgos. Vidzemē tādi tika saskaitīti 19 tūkstoši, visā Baltijā – 29 tūkstoši ar 144 dievkalpojumu vietām, Kurzemē 1818.gadā tikai 12 brāļi. Tas ievadīja vai, varētu sacīt, pat turpināja jau sāktu cīņu, kura bija vācu muižniecībai un evaņģēliski luteriskai Baznīcai pret Brāļu draudzi. Mēs šo cīņu apskatījām jau iepriekš. Ar dažādām maiņām augšup un lejup tā risinājās līdz par XIX gs. sešdesmitajiem gadiem. To šodien nevarētu īsti izrunāt un pabeigt. Tie ir jautājumi, kas saistās ar pārvācošanas un pārkrievošanas lietām, kuras 1830. un tālākajos gados ieguva sevišķi lielu nozīmi un svaru ar to, ka šinī pārtautošanas akcijā, kas bija vērsta pret latviešiem

un igauņiem, blakus vāciešiem ieslēdzās arī krievi ar pārkrievošanu un ar pārvilkšanu pravoslāvībā.

Šeit jāpiemin vēl kaut kas, kas attiecas uz gadusimta sākumu un lielā mērā kļuvis gandrīz tāds kā pieminekļis pašam ķeizaram Aleksandram un viņa darbībai. Tā ir **Bībeles biedrība**. Pasaulē šādas Bībeles biedrības bija sākušas rasties. 1804.gadā Anglijā, Londonā tika nodibināta Britānijas un ārzemju Bībeles biedrība, kuras norūpe bija izdot Svētos Rakstus ne tikai Anglijā un angļiem, bet ar laiku šī biedrība ir izvērtusi savu darbību tik ļoti plaši, ka faktiski aptver vai visu pasauli. Britānijas un ārzemju Bībeles biedrības izdevumos ir visdažādāko tautu Svētie Raksti, ļoti daudzi pirmizdevumi tādām tautām un tādās valodās, kurām ar šo Bībeles izdevumu vispār tika atklāta rakstniecība, kas vēl bija pilnīgi bez rakstības kaut kur ļoti nomaļos Āzijas nostūros, Āfrikas nostūros, Okeānijas salās - tautas un patniecīgas tautiņas. Lūk, šai 1804.gadā dibinātai Bībeles biedrībai bija liels nopelns arī latviešu Bībeles izdošanā. 1805.gadā ar subskripciju – ar iepriekšparakstīšanos – tika izdots Jaunās Derības izdevums. Tas nebija vēl Bībeles biedrības izdevums, bet tam bija jādod atsauksme, vai izdošana ir iespējama. Bībeles biedrība neatrada to par iespējamu izplatīt. Tā vietā nāca jauns izdevums 1816.gadā, un ar Britānijas un ārzemju Bībeles biedrības atbalstu līdz 1830.gadam tā tika iespiesta Jelgavā pie Štefenhāgena sešas reizes.

Viens blakusvārds par Štefenhāģenu Jelgavā. Kas esat bijuši Jelgavā vai pazīstat Jelgavu, zināt, ka ar Jelgavas izpostīšanu iznīcināta arī tā sauktā Štefenhāģena spiestuve, kura pastāvēja vēl Latvijas laikā. Ļoti sena un liela kultūras darba iestāde, kas apgādāja galvenokārt garīgos rakstus, bet arī citus un bija viens tāds jēdziens pats par sevi – Štefenhāģena spiestuve. Tas nu ir zudis bez atlikuma. Vecais Štefenhāģens būtu pelnījis, ka Jelgavā vismaz kādu ielu nosauktu viņa vārdā, jo kultūras darbs, ko Štefenhāģena spiestuve bija darījusi, ir neizmērojami liels.

Pēc ārzemju Bībeles biedrības parauga 1812.gada 6.decembrī Pēterpilī nodibināja **Pēterpils Bībeles biedrību** ar garīgo lietu pārvaldes priekšnieku kņazu Golicinu priekšgalā. Šī Bībeles biedrība darbojās ļoti rosīgi ar apmēram 300 filiālēm – biedrībām Rīgā, Jelgavā un citur. Nelabvēlība pret šo biedrību uzreiz pacēlās pravoslāvībā. Bībeles biedrība apdraudot pareizticību, jo pareizticība apietas ar Svētiem Rakstiem, nu, tā kā ar sāli vai pipariem, tikai ne par daudz, lai nesamaitā ēdienu. Golicinu atcēla. Viņa vietā iecēla metropolītu Serafīmu, kurš pielika visas pūles, lai šī tik kaitīgā biedrība tiktu iznīcināta. To viņš arī panāca. Pēc ķeizara Aleksandra I nāves 1825.gadā tas viņam izdevās. Ķeizars Nikolajs I ar pavēli slēdza

biedrību 1826.gada aprīlī. Ar firsta Līvena pūlēm izdevās panākt, ka Nikolajs I 1831.gada martā apstiprināja Krievijas Evaņģēliskās Bībeles biedrības statūtus. Ar Britānijas un ārzemju Bībeles biedrības atbalstu Krievijas Evaņģēliskā Bībeles biedrība šo Bībeli – 4. izdevumu ar gada skaitli 1825., tātad vēl Aleksandra gada skaitli, izdeva un līdz 1826.gada 12.aprīlim – līdz slēgšanai, kad tika apturēta Krievijas Bībeles biedrības darbība – bija jau iespiesti 5000 eksemplāru. Tas bija tā sauktais Bībeles 4. iespiedums latviešu valodā. Jaunā Krievijas Evaņģēliskā Bībeles biedrība saglabāja iespieduma stereotipus, kurus nosūtīja uz Somiju, uz Borgo. Toreiz tas bija zviedru nosaukums, tagad somi to sauc par Torgo, bet zviedriskais nosaukums ir Borgo. Šinī Borgo bija Somijas zviedru draudžu bīskapa rezidence, un tur Borgo iespieda latviešu Bībeli grāmatspiedējs **Vidraholms**. Varbūt, ka jūs, skatīdamies vecās, biezās Bībeles, atrodat kādu, kurai ir nesaprotamā kārtā atzīmēts, ka izdošanas vieta ir Borgo. Un šeit ir atkal kaut kāda sagādīšanās. Arī mūsdienās somi palīdz mums iespiest garīgos rakstus. Somijā Bībeles tika iespiestas, jo Somija neskaitījās Krievijas sastāvdaļa, tā bija ar Krieviju tikai savienota valsts ar kopēju valdnieku. Somija bija autonoma, tomēr tās autonomiju krievi visiem spēkiem mēģināja iznīcināt Aleksandra III un Nikolaja II laikā. Vēlākos gados, kad Krievijā vajāja revolucionārus, viņi iebēga Somijā. Nu, viņi tur gluži droši arī nevarēja justies, krievi tāpat viņus tur mēģināja uztaustīt, tomēr no somu puses viņiem nekas nedraudēja. Jā, Bībeles iespieda Somijā, bet 1845.gadā šo spiesto stereotipu plates ieguva Štefenhāgens Jelgavā un veica ar tām vairākus izdevumus, kamēr plates galīgi sadila. Tāds ir latviešu Bībeles biedrības un līdz ar to arī Bībeles likteņgājums krievu ķeizaru varas laikos.

Tālākais apskats, kas sniegsies lielajās un nozīmes pilnajās kustībās – pārvācošanā, pārkrievošanā, mums pašreiz nav sākams.

1993. gada 17. februāris

Latvijas Baznīcas vēsture

Latvijas Baznīca XIX gs.

Mūsu priekšā tāds vispusīgāks ieskats XIX gadusimtenī, kas latviešu tautai bija ļoti lielu, nozīmīgu izmaiņu, notikumu un veidojumu laiks - saimnieciskā, politiskā, nacionālā un garīgā ziņā. Tas, ko gribētu šajā gadījumā īpaši uzsvērt, ir, ka mēs gluži vienkārši nevaram atdalīt garīgo dzīvi vai Baznīcas dzīvi, vai tautas garīgo dzīvi tādā tīrkultūrā atšķirti nost no visa, kas vispār norisinājās tajā laikā un kas ļoti būtiski skāra arī mūs.

Viens no lieliem tematiem, kas gāja cauri šim gadusimtenim, dziļi skardams, ietekmēdams latviešu tautu un tās garīgo dzīvi, bija pārvācošanas, pārkrievošanas notikumi vai problēmas. XIX gadusimtenis latviešu tautai šajā ziņā bija liktenīgu norišu laiks. Garīgā, saimnieciskā, nacionālā ziņā tā vienlaicīgi bija malta starp diviem dzirnakmeņiem – starp vācietības centieniem pārvācot un krieviskās centieniem asimilēt.

Vispirms kavēsimies pie pārvācošanas centieniem, jo tie bija senāki. Tie nepārtraukti sevi šādā vai tādā veidā atgādināja tanī kopdzīvē, kāda bija izveidojusies iekarotāju vāciešu un pakļauto latviešu cilšu starpā jau no XIII gadusimta sākuma. Pie tam ne vienmēr tie parādījās kādās izpausmēs, iedarbībās un kādos īpašos rezultātos. Var gandrīz saskatīt zināmas fāzes vācu un latviešu attiecībās nacionālajos jautājumos, nacionālās sadzīves, nacionālās ietekmes jautājumos. Kopš pakļaušanas un īpaši kopš muižnieku kārtas izveidošanās no bruņniecības šķiras, kad vēlāk šo vārdu attiecināja arī uz muižnieku kārtu, dēvējot to par bruņniecību, ar tās privilēģijām valdīt zemi un iedzīvotājus, pārsvarā bija centieni saglabāt neierobežoto virsvaru pār pakļautajiem un viņu zemi. Tajā pašā laikā stingrs aparteīds. Mēs varam arī Latvijas vēsturē lietot šo vārdu, kas beidzamajā gadusimtenī kļuvis par vienu specifisku apzīmējumu tautu savstarpējās nošķirtības apzīmēšanai ar sevišķu uzsvāri uz notikumiem Dienvidāfrikā, bet šo vārdu pilnā mērā pēc būtības varam lietot arī tur, kur sastopamies ar tautu sadzīvi mūsu pašu zemē. Šis stingrais aparteīds nepieļāva zemnieku kārtai sabiedrisko un kulturālo augšupeju. Tas parādījās dažās zīmīgās lietās Reformācijas laikā, kad pirmajā jūsmā Reformācijas kustība nesa sev līdzī visus iedzīvotājus. Šeit ir domāta Rīga. Reformācijas notikumi ārpus Rīgas bija maz izteikti, bet pacilātība, kas valdīja Rīgā, vienlīdz kaut kādā veidā skāra un pat sabiedroja tiklab vāciešus, kā latviešus. Ja domājam par tām negatīvajām lietām – nemieriem un baznīcu grautiņiem – tur čakli piedalījās ne tikai vācieši, bet arī latvieši. Arī vēlākos notikumos, kad pēc sajukuma vajadzēja rasties kādām pārvaldes un sakārtotības iestādēm, piemēram, tā sauktajā palīdzības lādes izveidošanā bija tapis

tāds stāvoklis, ka viens no septiņiem darbiniekiem, kas bija atbildīgi par pilsētas nespējnieku apgādes kasi, bija no Latviešu biedrības amatniekiem. Tāpat latvieši jau bija sastopami ģildes locekļos, bet tad nāca stingrs norobežojums, ka nevāci nevar tikt uzņemti šādās organizācijās. Un nevāci tad palika norobežoti no sabiedriskā augšupejas momenta, bet šī separācija negatīvā veidā parādījās tautu savstarpējā gribā nesajaukties. Ļoti raksturīgi bija, kad kādu gadusimtu vēlāk Zviedrijas ķēniņš Kārlis IX, atkarodams krieviem Ziemeļigauniju un visu Vidzemi, 1601.gadā lika priekšā Vidzemes muižniecībai pakļauties Zviedrijas valsts kārtībai. Pēc baismīgajiem Livonijas kariem, pēc visiem šiem notikumiem bija gandrīz dabīgi domāt, ka evaņģēliski ievirzītā Vidzeme ar prieku pakļausies Zviedrijai, jo Vidzemes pastāvēšana patstāvīgi nemaz nebija iedomājama. Tomēr Kārlis IX dabūja milzīgu pretestību par saviem šausminošajiem priekšlikumiem Vidzemes muižniecībai, proti, viņa plānos, zīmējoties uz Vidzemes pārvaldi, ietilpa tas, ka atveramas skolas un šīm skolām jābūt pieejamām arī zemnieku bērniem. Bez tam Kārlis IX prasīja – tas bija pēc Zviedrijas valsts kārtības un ieraduma –, ka zemnieki kā ceturtnā tiku pārstāvēti arī valsts pārvaldē. Vēl bija prasība, ka zemnieku dēli, kuru bija vairāk nekā vajadzīgs viņu saimniecības kopšanai, varētu brīvi mācīties un ieņemt amatus, – tas bija vācu muižniecības ausīs kaut kas šausmīgs. Bija viens baismu kļedziens: tās taču vairs nav privilēģijas, kuras muižniecība grib, lai viņiem apstiprina, – taisni otrādi, tā ir viņu pakļaušana un viņu nokļūšana kādā šausmīgā stāvoklī. Lūk, šis Kārļa IX labi domātās lietas lielā mērā taisni iespaidoja to, ka Vidzemes muižniecība labāk meklēja sakļaušanos ar mīlo Poliju, kura garantēja muižniekiem visas viņu privilēģijas un arī varu pār cilvēkiem, novedot tik tālu, ka cilvēks, patiesību sakot, paverdzinātais cilvēks bija jau verga, ja ne pat darba kustoņa kārtā. Šeit redzam milzīgo norobežošanos. 1621.gadā, kad Gustavs Adolfs ieņēma Rīgu un arī Vidzeme pakļāvās viņam, ar lielu sirds pretestību Vidzemes muižniecība bija spiesta pieņemt to, ka Gustavs Adolfs tūdaļ Rīgā un Tērbatā atvēra ģimnāzijas un ka bija izteikti uzsvērti – tās ir atvērtas arī zemnieku kārtai. Tas pats notika, arī atverot universitāti Tērbatā. Šo lielo pretestību kā sevišķu izpausmi atrodam valsts nodevēja Patkula rīcībā, kurš ļoti skaidri izteica domu, ka ienīstā Zviedrija, kas gan bija tās pašas ticības zeme, ienīstā Zviedrija tāpēc ir tik ļauna, ka ierobežo muižnieku varu pār cilvēkiem. Polija, kura garantēja visas privilēģijas, bija tā, kuras rokās tad arī Patkuls devās. Lai arī muižniecība ne visai drīkstēja ārēji sakļauties, bet tās īstenībā bija vācu muižniecības domas, kuras Patkuls bija izpaudis. Kad Patkulam tas nebija izdevies,

tad viņa plānus pārņēma Krievija. Krievija ieņēma šo zemi, un Pēteris Lielais, neatskatīdamies, jo viņu tādi sīkumi neinteresēja, garantēja visas muižnieku priekšrocības, atdeva atpakaļ reducētās muižas, un tad vācu muižniecībā bija tāda sajūsma par šo jauno virsvaru, nemaz neapjaušot, ka tanī pašā laikā viņi sevī ir ielikuši laika bumbu, kura vēlāk eksplodēja un sadragāja to visu, kas viņiem bija tik ļoti mīlams. Nākošā fāze bija XIX gadsimta pirmajā pusē, kad zemnieki bija ieguvuši jau zināmas saimnieciskas tiesības, arī kustības brīvību un kad tieksme pēc izglītības strauji auga. Nu bija jautājums par zemnieku kārtas izglītību. Ne vairs vai, bet - cik tā pieļaujama un cik dodama. Itin nopietni bija pat izteikti viedokļi, ka latviešiem nedrīkst dot vairāk par pirmizglītību, lai tos varētu paturēt viņu kārtā un kalpošanā. Tam pretī darbojās spēcīgi izglītības atbalstītājspēki no pašu vācu mācītāju un literātu puses. Līdz ar to arī radās jautājums latviešiem – vai latviešiem būt un palikt latvietībā jeb tiem tapt par vāciešiem, jo kultūra, ko viņi izglītībā apgūst, taču bija vācu kultūra.

Te tad arī iezīmējās trešā fāze – apzinātā tendence uz latviešu pārvācošanu. Sevišķu impulsu otrajai, šai īstajai pārvācošanas idejai deva Krievijas valdība, kas savukārt tīkoja pēc latviešu un igauņu asimilēšanas. Aiz pārvācošanas centieniem un rosmes nestāvēja ne administratīvais spēks, ne likuma vara, tā bija vietējās vācu sabiedrības - mācītāju, skolotāju, muižnieku - lieta.

Ir viena ļoti interesanta epizode pirms Latvijas valsts tapšanas 1919.gadā, kad vispārējā sajukuma un bezvaldības stāvoklī kādā brīdī vācu Vidzemes muižniecība ar savu landrātu priekšgalā meklēja sevi parādīt, kā vietējās zemes pārvaldes likumīgo instanci, un meklēja atbalstu pie Zviedrijas, lai varētu konstruēt šādu Baltijas muižnieku valsti, kurā, protams, arī iedzimtajiem būtu viņu tiesības tur būt un viss, kas uz tiem attiecas, bet tikai ierobežotā veidā, arī izglītības ziņā ne vairāk par pirmizglītību, lai īstā pārvalde un valsts vara varētu tā izpaust savus centienus un mērķus. Tas bija tā sauktais Strika notikums, kas nejauši tika atklāts ar visu nesmuko, nejēdzīgo plānu. Protams, arī tas izputēja, jo tūdaļ sekoja Latvijas valstiskās neatkarības pasludināšana, un lietas stabilizējās.

Tā XIX gadsimtenis aiztecēja nepārtrauktā svārstībā starp latviešu un igauņu pārvācošanas ideju un šo tautu īpatību kopšanu un saglabāšanu. 1848.gadā Kurzemē, jo Vidzemē jau agrāk, valdība atļāva zināmam zemnieku skaitam pārcelties uz pilsētām un tur pierakstīties. Šo kustības brīvību zemnieki izmantoja un uzskatīja par brīvlaišanas vērtīgāko ieguvumu. Tā kā nu latvietis bija nomināli brīvs cilvēks,

vācu literātu aprindās pacēlās jautājums, kā turpmāk veidosies latviešu nacionālā dzīve. Diezgan spēcīga strāva propagandēja latviešu un igauņu pārvācošanu. **Jaunais Stenders** - ne Vecais Stenders, kas veicināja latviešu izglītību, bet viņa dēls Jaunais Stenders - 1805.gadā savas grāmatas: dziesmu, stāstu – dziesmu un pasaku priekšvārdā raksta: „Ak, kauču mīlais Dievs mums to laiku liktu sadzīvot, ka pa visu Kurzemi un Vidzemi viena pati tauta, viena vācu valodu būtu. Dodieties uz vācu valodas mācīšanu, kā citkārt prūšu tauta to darīja." Latviešu izglītības centienos, kas jau sāka sniegties līdz universitātei, līdz studentiem, dažiem likās dabīgi, arī pat latviešiem, ka, apgūstot vācu valodu, literatūru un zinātni, dabīgi jānotiek arī pāriešanai vācietībā. Tādās domās bija pat kādi latviešu mācītāji, to starpā arī **Juris Neikens, Roberts Auniņš** un vēl citi. Pretējās domās bija redaktora Vatsona Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība Jelgavā. Tā ir vecākā no zinātniskām organizācijām mūsu zemē. Tur šis jautājums tika ļoti nopietni diskutēts referātā "Kas biedrībai darāms latviešu kultūras veicināšanai". Pie šī referāta domas dalījās. Biedrības sekretārs Paukars: mūsu priekšteču politiskā uzvara būtu jānoslēdz ar garīgo uzvaru pār latviešiem, t.i., latvieši gan ir pakļauti, bet viņi nav pārtautoti, bet šī uzvara ir īstenībā jāpilnveido – viņi ir jāpārtauto. 1819.gadā notika referātu cikls, kurus ievadīja Salgales mācītājs Konrādijs ar savu nostāju, ka nevajag vairs nekādu latviešu. Baltijai jāpaliekot vācu provincei. Tomēr tā gluži nebija, ka tas būtu jau valdošais uzskats. Lestenes mācītājs Vatsons, "Latviešu Avīžu" dibinātājs un arī pirmais redaktors, ļoti izglītots cilvēks, cēlies ne no vācu, bet, liekas, no skotu ģimenes, kas Jelgavā bijusi kulturāli darbīga, skaidri un gaiši teicis: „Latviešu valoda ir bagāta un attīstības spējīga. Un, kā to liecinot vendu un prūšu liktenis, ar citu tautu pārvācošanu nevaram sasniegt neko labu." Mācītājs Elverfelds brīdināja no mēģinājuma atņemt latviešiem viņu valodu, tas nozīmētu izdarīt garīgu slepkavību. Tas nekavēja tomēr notikt tā sauktai ieplūšanai mazvāciešos, kas notika pilsētās, uz kurām plūda latvieši, meklēdami dzīvītē tikt uz augšu, ieņemt kaut kādus sīkus amatus un uzdevumus, iekļauties tā sauktajā kārklu vācietībā. Šī kārklu vācietība vēlāk latviešu literatūrā izpelnījusies ļoti daudz izsmiekla un zākājumu, piemēram, Rūdolfa Blaumaņa satīriskos sacerējumos un dzejās. Tur viņš no vienas vietas izsmej kārklu vāciešus, kas nav ne vācieši, ne latvieši, kas arī pašu vācu valodu, kur nu viņi ir iestrēguši, nemaz nerunā kārtīgi, bet kādā žargona veidā.

Visos šajos notikumos un sacensībā vācieši bija attapušies drusku par vēlu. 1864.gadā citkārt ļoti ievērojamais un izcilais teologs, titulētais bīskaps Ferdinands

Valters Valmierā savā landtāga sprediķī pārmeta vācu bruņniecībai, t.i., vācu muižniecībai, ka tā nokavējusi un palaidusi bez ievērības savu tiešo uzdevumu – Vidzemes pārvēršanu par vācu provinci ar iedzimto tautu pārvācošanu. Tā bija zināmā mērā strīpas pavilkšana visiem pārvācošanas centieniem, parādot līdzšinējo nesekmību un parādot arī to, ka tas vairs nav panākams, ko rādīja tūdaļ sekojošie notikumi. Un sekojošais notikums bija tas, ka Ferdinandu Valteru krievu valdība atcēla no ģenerālsuperintendenta amata taisni šīs lietas dēļ, jo viņš ar to zināmā mērā apstrīdēja Krievijas tiesības uz laupījumu, t.i., uz latviešu un igauņu dvēselēm. Notika konkurence, uz kuru Krievija bija ļoti jūtīga un uzmanīga līdz beidzamam sīkumam. To vēlākajos Krievijas režīmos esam piedzīvojuši, ka vissīkākā niansīte šajos jautājumos tiek vienmēr uztverta un uz to reaģēts. Tā Ferdinanda Valtera sprediķis bija vienā reizē gan kapa piemineklis vācu nokavētajiem uzdevumiem un mēģinātajiem centieniem, gan arī cīņas atklāšana šo divu spēku starpā, kas abi cīnījās par latviešu dvēselēm.

XIX gadusimts bija latviešu izglītības, kultūras, saimnieciskās augšupcelšanās laikmets. Garīgi laikmetu iezīmēja luteriskā ortodoksija. Tērbatas Universitāte bija pārvarējusi seklo, vulgāro racionālismu un 1840. gados virsroku guva konfesionālais luterisms ar dažiem ļoti izciliem teologiem, piemēram, **Filipi** (Philippi, 1841-1851) ar viņa dogmātiku (1841–1851). Filipi bija kristīts ebrejs, izcils evaņģēliskais teologs. **Teodozijs Harnaks** divreiz bija Teoloģijas fakultātes profesors no 1843. līdz 1851. un tad vēl no 1865. līdz 1875.gadam. Šis konfesionālais luterisms atspoguļojās arī Baznīcas dzīvē un iezīmējās, kā evaņģēliski luteriskās Vidzemes Baznīcas beidzamā izšķirēja cīņa pret hernhūtismu. Vācu muižniecība tajā jau saskatīja bīstamu nacionālu spēku. Baznīcā valdošā teoloģija uzstājās pret kultiskām neparastībām. 1849.gadā Vidzemes sinode vienbalsīgi atcēla vai pārtrauca jebkuru kopdarbību ar Brāļu draudzi, atzīstot to par neiespējamu, un ģenerālsuperintendentu Valtera un vēlāk arī Kristiani (1865–1882) vadībā arvien vairāk tika ierobežota Brāļu draudzes rīcība un darbošanās. 1860. gados, kā zināms, Brāļu draudze arī beidza savu oficiālo iekārtas veidu un pakļāvās vispārējiem evaņģēliskās Baznīcas notikumiem. Tomēr jāsaka, ka cīņa pret Brāļu draudzi vienlīdz bija cīņa pret latviešu patstāvību. To redzējām jau XVIII gadusimtenī, ka dziļajā nospiešanās un verdzības laikā Brāļu draudze ienesa latviešu cilvēkā sevi, savu spēju apzināšanās momentu, izvirzīšanos Brāļu draudzes darbiniekos, teicējos, draudžu dzīves organizētājos, cilvēkos, kas spēja uzrunāt, kas spēja aizstāvēt savas tiesības, ja lietas bija kārtojamas kādās iestādēs. Izaugšana no

aizbildniecības stāvokļa, ko bija panākusi Brāļu draudze, bija kļuvusi ļoti bīstama tiem, kas gribēja redzēt iekaroto ļaužu nepārtraukto, ne ar ko nesamazināto pakļautību, kā to redzējām gadusimtiem cauri. Tagad cīņa pret hernhūtismu aizplīvuroja Vidzemes evaņģēliski luteriskai Baznīcai acis pret to, kas patiesībā tai īsti draudēja, t.i., ka līdz ar šīs cīņas kāpinājumu pravoslāvība ar apzinātiem paņēmieniem, jau ar lielu sagatavotību, mērķtiecību un atbalstu no valsts varas gāzās virsū Vidzemes Baznīcai un atrāva no Vidzemes Baznīcas ne vairs tos pārdesmit tūkstošu hernhūtiešu, bet pāris simts tūkstošus evaņģēliski luteriskos. Tas ir jautājums, pie kura atgriezīsimies vēlāk.

Tajā pašā laikā Vidzemes Baznīcā un līdzīgos apstākļos arī Kurzemē vēl turpinājās cīņa pret pagānisma atliekām. Lai gan zinām, ka jau zviedru laikos šī cīņa bija izvēsta ļoti spēcīgi – reizē pret pagānismu un reizē pret sinkrētiskās katoļu reliģijas atlikumiem, bet vēl XVIII gadusimtā šī cīņa bija spēcīga un iesniedzās arī XIX gadusimtā. Piemēram, Kampenhauzena ziņojums par 1739.gada vizitāciju. Apgaismošanas laikā vērsās pret māņticību un blēņu ticības izpausmēm. Gribu atgādināt jau iepriekš minēto, kas šeit iederas zināmā mērā lietu sakarībā – atkal šis pārpratoms no mūsu pašu literatūras un kultūras darbiniekiem, kuri apsūdz, ka vācieši, apkarodami latviešu kultūru un tās izpausmes, zākājuši un turējušies pretī mūsu garamantu lietošanai, mūsu dainas nodēvēdami par blēņu dziesmām un tamlīdzīgi. Šeit viens apstāklis gluži vienkārši ir palicis neievērots. Proti, mūsu folkloras krātuvē, mūsu garamantās jau vecajā, pirmajā Barontēva izdevumā, kas satur sešus lielus sējumus, viens no šiem sējumiem satur erotiku, pat ļoti rupji piedauzīgu un, jāsaka, izvirtīgu. Barontēvs šo beidzamo sējumu, kas nenāca plaši izplatījumā, definēja kā nerātnās dainas. Nerātnās. Šis nosaukums stāv blakus vārdam blēņu dziesmas. Un šis paskaidrojums ir ļoti viegli saprotams no kādas mūsu pašu dainas, kas saka: „Kāzās dziedāju negoda dziesmas, pārnācu mājā, turēju godu.” Tātad speciālos gadījumos - kāzās vai kādās citās sanāksmēs šīm nerātnajām, šīm blēņu dziesmām bija plašs pielietojums. Vai lai mēs brīnītos, ka tad, kad tā sauktās morālās mērauklas tika stingri un burtiski ievērotas un prasītas, bija pat sodi tiem, ieskaitot kaunastaba sodu un tamlīdzīgi, kas bija pienākti pie izlaidībām un pie nekrietnībām. Vai lai mēs brīnītos, ka vācu mācītāji, kas cīnījās pret mūsu kultūru, pret mūsu dainām, patiesībā cīnījās pret šo vienu spēcīgo zaru mūsu citādi tik jaukajā folkloras krājumā. To derētu iegaumēt un arī pēc iespējas iedziļināties un pārbaudīt. Šis temats nav kustināts. Tas ir viens no tiem paviršajiem vispārinājumiem, kādi daudzi ir iegājušies mūsu vēstures

un kultūras izpratnē, kam braucam vienkārši pāri kā pašsaprotamām lietām. Tātad - mūsu tautasdziesmas apspieda un mūsu garīgo kultūru apspieda. Tā ir galīgi skaidra nepatiesība, kura iet no rokas rokā. Patiesība ir savādāka. Tāpat mēs falsificējam chroniku ziņas, zīmējoties uz notikumiem un uz personām.

Šī pati pasaka, kas tagad ieguvusi milzīgu popularitāti ar vienu dzeju par Beverīnas dziedoni. Ko izlasām šo notikumu chronikā, tas ir ļoti spilgti, līdz sīkumiem spilgti pārstāstīts. Ieņemtajā Beverīnas pilī kādreiz atradās Tālivaldis un atradās arī krustnešu karaspēka daļa ar savu priesteri, jo beverīnieši bija pārgājuši kristīgajā ticībā un viena daļa tālaviēšu arī. Igaunu uzbrukuma laikā katoļu priesteris ir stāvējis uz vaļņa malas, nebīdamies no bultām, kas viņam varēja tikt raidītas virsū, un dziedājis Psalmus kāda instrumenta pavadībā, kas igauņiem bija pilnīgi nezināms. Koklēšanu, par kuru runā mūsu dzejnieki, pazina arī igauņi, par to viņi nebūtu ne brīnījušies, ne uztraukušies. Šis instruments bija kaut kas cits. Tas bija kāds no eiropiešiem tā laika mūzikas instrumentiem, un šie Psalmi arī nebija gluži vienkāršas mūsu dainošanas. Tas bija Beverīnas dziedonis. Tas dziedonis nebija nekāds Vaidelotis ar kokli. Tas bija priesteris, kristīgais priesteris, kas dziedāja Psalmus. Tas ir rakstīts chronikā. Lūdzu lasiet šīs vecās chronikas! Jūs tur ieraudzīsiet pavisam ko citu, nekā mūsu literārais apstrādājums to dara. Ar šo literāro apstrādājumu mums vēl būs jācīnās, kad par latviešu tautas tālākiem kultūras augšupkāpumiem runāsim.

Jā, vēl XIX gadsimtā līdz pat četrdesmitiem, piecdesmitiem gadiem nomaļākās vietās turējās senču ticējumi. Piemēram, Ērgemes mācītājs P.Karbloms ziņo: „1836.gada 13.maijā es uzņēmu pirmo lielāko krusta karu pret mājas kungiem (mājas dieviem), kuri stāv lielā godā un kuriem divreiz gadā Jurgos un Miķeļos mājas saimnieks naktīs nes upurus. Šos mājas kungus tur par ļauniem gariem, kuriem ar ziedojumiem grib pielabināties, viņus darīt nekaitīgus. Es apskatīju 14 saimniecības." Seko mācītāja ziņojums, ko viņš tur ir atradis: mājinieki ir aizbēguši, lai nebūtu mācītājam jārādās, vai arī kaut kur paslēpušies, tad tur kāda sieva, kura, tomēr pierunāta, parādījusi, kas novietots zem kādiem akmeņiem. Tur ir vara monētas, tur ir dzīpari, tur ir nokauts gailis, t.i., kaut kas no šiem ziedojumiem. Vajadzētu pieminēt mūsu dievturiem, ja viņi meklē kultu taisīt, tad lai viņi arī tā: sapērk melnus gaiļus un cērt tiem galvas nost, un liek kaut kur zem akmeņiem. Un tāpat dzīparus vēl var dabūt un monētas, ja nav no vara, lai liek tādas, kādas ir, lai pielabinās. Pie tam šie ir ļaunie gari. Ļoti parastais animisms – vairīšanās no ļaunajiem gariem. Pasaule ir pilna ar ļauniem gariem, un visa tā fantastika par tiem brīnišķīgajiem dieviņiem un tām

mārām, laimām, kas tur staigā apkārt spīdošas un brīnišķīgas, – tā atkal ir literārā fantāzija, bet tas kults ir neiedomājami primitīvs. Tas pat nav izaudzis līdz reliģijai. Tās ir tikai tādas kultiskās izdarības, kuras pazīst visas mežonju tautas – pielabināties ļaunajiem gariem.

Šādi mēs attālināmies tīri no reliģiju vēstures skatījuma, bet pienākam pie tā, ko atgādina arī apustulis – par šo kalpošanu dēmoniem, t.i., šie dievekļi ir dēmoni. Viņš saka: jūs taču esiet atbrīvoti no kalpošanām šiem spēkiem un šiem dēmoniem. Līdz ar to tas ir aizrādījums, ka tie dēmoni arī ir realitāte. Mēs neesam tanī naivajā racionālistiskā, kādā bija savā laikā Zontāgs, kas pateiks: nu, tas vispār neko nenožīmē, tas viss ir tikai nieki vien. Gluži tā nav. Tā ir tā sauktā veltīšanās. Tas ir jau, var teikt, sakrālais akts – es tam piederu, es tam dodu, es tam zieduju, es zināmā mērā stāvu viņa ziņā. Tā skaitās kā pretniecība Evaņģēlijam, kas mūs ir atbrīvojis no šīm lietām. Lasiet apustuli Pāvilu - kolosiešiem, efeziešiem, ko viņš raksta par šīm lietām: mēs esam brīvi – nekrītiem atpakaļ šajās kalpošanās. Šai kalpošanai ir dziļa tālāka konsekvence, t.i., to redzam apsēstībā, kādas tagad nāk pār cilvēkiem ārkārtīgā veidā, ārkārtīgā mērā. Absolūti normāli cilvēki ar kaut ko tādu ir pārņemti, ko ne viņi paši saprot, ne arī citi. Viņi ir kļuvuši par magnētu spēkiem, kas tagad caur viņiem un ar viņiem darbojas.

Garīgā rakstniecība XIX gadusimtenī ļoti stipri pieauga. Jau pagājušo reizi pieminētā Bībeles biedrība ar Svēto Rakstu apgādi nodarbojās līdz 1825.gadam. Britānijas un ārzemju Bībeles biedrības izdevumā 1854.gadā iznāca pirmā Jaundzimušā un 1877.gadā pirmā Bībele, t.i., šīs Britānijas un ārzemju Bībeles biedrības izdevumā, tāpēc ka Krievijas Bībeles biedrību slēdza Nikolajs I, tikko tronī uzkāpis, drīz pēc tam slēdza arī tās pēcteci, kas bija kā Krievijas Evaņģēliski luteriskā Bībeles biedrība. XIX gadusimtenī Bībeles valoda tika revidēta vairākkārt. Lielākie nopelni šajā ziņā ir Dobeles vācu draudzes mācītājam **Augustam Bīlenšteinam** (1826–1907), kurš 1877. gadā veica galveno darbu. Viņam palīdzēja Kārlis Roberts Auniņš – latviešu mācītājs, bet ļoti pārvācojies. Augusts Bīlenšteins – vācu mācītājs un arī vācu draudzes mācītājs – mūsu latviešu kultūras, garīgajā dzīvē un vēsturē iegājis kā viena īpata un izcila personība. Viņš bija ievērojams latviešu etnogrāfs un folklorists, latviešu valodas pētnieks, latviešu cilts izcelsmes un teritoriālās novietnes pētītājs. Bīlenšteina darbiem vēl šodien ir izcila nozīme rūpības dēļ, un viņš patiesi latviešu tautā sev atstājis lielu mantojumu. Viņš bija kaislīgs latviešu īpatību, paražu krājējs, pētītājs, arī latviešu dainu krājējs. Ļoti savāds bija šī cilvēka mūža gājums. Viņš bija sastrādājis

ļoti lielu darbu kopumu. Viņam bija ļoti liela bibliotēka un daudz pētījumu arī rokrakstā. Ļoti interesanti, ka jau tuvu astoņdesmitajam mūža gadam viņš bija uzrakstījis savas dzīves pārskatāmības notikumus un deva savai grāmatai zīmīgu nosaukumu "Kāda laimīga dzīve". (Latviski grāmata tika izdota 1995. gadā – red.) "Kāda laimīga dzīve", domādams par to darbu, kādu viņš varējis padarīt ne tikai savā draudzē, bet lielā mērā arī latviešu tautā. Un, mīlie draugi, ir kāda rūgta – ārkārtīgi rūgta ironija. Grāmatai ir šis skaistais virsraksts "Kāda laimīga dzīve", bet 1905.gadā mīlie latvieši, cīnīdamies par savām tiesībām, brīvību un nezin par ko, nodedzināja Bīlenšteina mācītājmāju ar visiem kultūras krājumiem, kurus viņš latviešu tautas labā bija sastrādājis. Kaut kas no tā traģisma, jāsaka, arī tāda sātānisma, kas tur ir strādājis līdzī. Bīlenšteins nodzīvoja vēl pāris gadus. Viņš mira 1907.gadā un redzēja, ka viņa laimīgās dzīves noslēgums ieguvis vienu citu skaņu.

Pēdējā redakcija Bībeles izdevumam bija 1898.gadā. Auniņa darbu vēl caurskatīja Valmieras mācītājs Neilands, tāpat Smiltenes prāvests Kundziņš un citi.

Garīgā dzeja. Šeit būtu jākavējas ilgi un daudz. Tur ļoti izcēlās **Kārlis Ludvigs Kēlbrants** (Kaehlbrandt), Jaunpiebalgas mācītājs un prāvests. Kā Vidzemes, tā arī Kurzemes Dziesmu grāmata katra piedzīvoja pa trim jaunizdevumiem. Šīs latviešu Dziesmu grāmatas gāja savu attīstības ceļu, jo katrā jaunā izdevumā bija koriģēta valoda, izmestas kādas neveiklas, nepiemērotas dziesmas, bet arī atrasts kaut kas labs, atbilstošs. Mūsu tagadējai jaunajai Dziesmu grāmatai – amerikāņu sataisītai – nav nekāda sakara ar Dziesmu grāmatas tradīcijām. Tas ir jaunveidojums, kas pēc sava gara un satura ir svešs ar mūsu Dziesmu grāmatas tradīcijām visos virzienos, ieskaitot pat tādas lietas kā formātu - arī pat tanī nestāv mūsu Dziesmu grāmatas garās attīstības, izveides, pilnveidošanās tradīcijas.

Vēl jāpakavējas pie kādiem atsevišķajiem tā laika darbiniekiem un viņu nozīmības mūsu tautā. Te pirmkārt pieminams bīskaps **Kārlis Christians Ulmans** (1793-1871). Vispirms visur tur, kur pieminam vārdu bīskaps - gan šeit Christians Ulmans, gan Ferdinands Valters - tas nav bīskaps kaut kādā Baznīcas hierarhiskā, respektīvi, Baznīcas amata nozīmē bīskaps, tas vienkārši bija tituls, kuru parasti ķeizars piešķīra kādam izcilam darbiniekam, viņu tādā veidā pagodinot un piešķirot kādreiz vēl zelta krustu, kā tas ir bijis laikam arī ar Christianu Ulmanu. Viņam nav nekāda sakara ar citu bīskapu iekārtas jautājumu. Sākumā Ulmans bija mācītājs Krimuldā un Pēterupē. 1835.–1842.g. – praktiskās teoloģijas profesors Tērbatā un kādu laiku arī Tērbatas Universitātes rektors. Sadursmē starp krievu valdību un vācu

izglītības politiku Baltijā viņš zaudēja vietu. Viņu atcēla no amata par to, ka viņš šķērsoja krievu intereses un nodomus Baltijas izglītības politikā, bet muižniecība viņu ievēlēja par Vidzemes skolu padomnieku. Šajā amatā viņš ļoti daudz darījis latviešu skolu un izglītības labā. Darbojies rakstniecībā, darbojies dažādos Baznīcas uzdevumos un pasākumos, Dziesmu grāmatas komisijā, Bībeles biedrībā, cietumu garīgā apkopšanā. 1856.–1868.g. Ulmans bija ģenerālkonsistorijas viceprezidents un 1858.gadā dabūja evaņģēliski luteriskā bīskapa titulu. Šajā amatā viņa galvenais darbs bija evaņģēliski luteriskās Palīdzības kases nodibināšana visas Krievijas mērogā 1859.gadā, kas vāca līdzekļus trūcīgu draudžu pabalstam, baznīcu, skolu un lūgšanas namu celšanai un remontiem, mācītāju un ķesteru stipendijām studiju un mācību laikā un tamlīdzīgi. 50 gadu laikā bija savākts un izdots apmēram 3 miljoni zelta rubuļu. Liels un ārkārtīgi vērtīgs darbs, ar kura palīdzību bija iespējams celt dievnamus, jo nekāda krievu valdības palīdzība šādās lietās ticībai, kas tikko tika ciesta, nebija. Patiesībā šis palīdzības darbs bija ļoti efektīgs. Tas vēl tika turpināts Latvijas laikā kā Palīdzības kase. Tās vadītājs bija prāvests Reinhardis Jelgavā. Būtu jāpaskatās beidzamajos pārskatos, kādi tika arī izdoti. Citiem vārdiem sakot, evaņģēliski luteriskās Baznīcas pašpalīdzība.

Draugi, gribētu jums pateikt vienu blakus domu. Vēsture mūs kādreiz pamāca. Mēs neimītējam notikumus un laikus – tas nav iespējams, bet mēs varam gan rast ierosmi no tā, ko mūsu tēvi kādreiz ir darījuši. Mēs zinām pašreizējos īpatos un spaidīgos apstākļus, jūs jau zināt un esat dzirdējuši par mūsu draudzēm, par ārzemju organizācijām, arī par organizācijām tepat, kas atmet pa kādam ziedojumam, sevišķi, kad tā īpaši lūdzas – uzlikt baznīcai jumtu vai kaut ko saremontēt un tamlīdzīgi. Ievērojiet, ka tā visa ir staigāšana ar izstieptu roku pie svešām durvīm. Lai arī ar laiku mums tanī rokā tiek ielikts, tomēr tā ir savas nevarības atzīšana. Vai nebūtu pareizi, ka mūsu draudzes sadotos kopā savstarpējās palīdzības kopumā, saņemot līdzekļus tikai no pašu vidus un izdalot atkal tiem, kuriem trūkst. Tas jau šur tur notiek pats par sevi. Vai tāda Palīdzības kase nevarētu atrast vietu? Tad mēs varētu teikt tā: lūk, tās un tās draudzes ir salikušas kopā ziedojumus, un tagad mēs varam palīdzēt šai vai tai draudzei. Jūs stāvat uzdevuma priekšā, jo būs visādi uzdevumi un jums būs jāparāda iniciatīva lietās, kuras līdz tam nav bijušas.

Vēl savā atskatā pievēršamies tādai personībai kā bīskaps **Ferdinands Valters** (1801–1869). Mācītājs Ādažos, vēlāk Valmierā. No 1833. līdz 1857.gadam Valkas draudzes skolotāju un ķesteru semināra dibinātājs un izveidotājs, 1842.gadā

iecelts par ģenerālkonsistorijas locekli un no 1855. līdz 1864.gadam – Vidzemes ģenerālsuperintendents, apbalvots ar bīskapa titulu. 1864.gadā, kā jau pieminēju, atcelts no amata Valmieras landtāga sprediķa dēļ, kur pārmetis bruņniecībai novārtā atstāto pienākumu pārvācot latviešus un igauņus un radīt vācisko Vidzemi. Kā minēju, krievu valdība bija ļoti rūpīga un uzmanīga šādu izpausmju izsekošanā un, protams, arī tālākā paralizēšanā. Ļoti enerģisks darbinieks, aizstāvēdams luteriskās intereses pret Brāļu draudzi un pret pravoslāvību, karsts vācietības aizstāvis un cīnītājs. Latviešu skolas viņš gribēja padarīt par pārvācošanas veicinātājiem un šādā garā centās iespaidot arī pirmo skolotāju semināra vadītāju Jāni Cimzi, par kura pedagoģisko izglītību Vācijā viņš bija nopietni gādājis. Tas viss bija darīts, paredzot pravoslāvības pārkrievošanas aktivitāti. Sakarā ar Ferdinandu Valteru mums jāpiemin vēl kāda cita personība, kas iezīmēja šo laikmetu un vēl tālu uz priekšu. Tas ir **Jānis Cimze** (1814–1881). Miris 1881.gada 20.decembrī, apglabāts Rudbāržu kapsētā. Pedagoģs un mūzikas kopējs. Dzimis un audzis Cimzes pusmuižā, kur viņa tēvs bija vagars. No 1830.gada mājskolotājs Rozes muižā Raunas draudzē, vēlāk Smiltēnē. 1833.gadā – Valmieras draudzes skolas skolotājs. 1834.gadā Vidzemes sinode nolēma atvērt Vidzemē skolotāju semināru pēc mācītāja Valtera priekšlikuma. Pēc mācītāja Valtera priekšlikuma 1835.gadā Jāni Cimzi izraudzījās par dibināmā semināra vadītāju. Ar Valtera gādību no 1836. līdz 1838. gadam Cimze tika sūtīts uz Vāciju, Veisenfelsas Skolotāju semināru sagatavoties šim amatam. Pēc kursa pabeigšanas viņš vēl apceļoja Vāciju, Šveici, Austriju, Ziemeļtāliju, iepazīdamies ar skolu iekārtu un darbību. 1838.gadā viņš vēl Berlīnē iestājās universitātē par brīvklauzītāju, piegrieždamies pedagoģijas, teoloģijas un mūzikas studijām. Tātad ļoti labi sagatavots cilvēks savam priekšāstāvošam uzdevumam. 1839.gadā septembrī viņš atgriezās Vidzemē, un 22.novembrī Cimze atvēra skolotāju semināru Valmierā, kurš vēlāk tika pārcelts uz Valku. No 1849. līdz 1881.gadam šis seminārs bija Valkā. Cimzem bija pastāvīgas nesaskaņas ar kuratoriju, vācu mācītājiem un muižniekiem par viņu īpašajām prasībām un interesēm. Tajā pašā laikā Cimzem bija tāds īpašs takts un kaut kā, būdams ļoti apzinīgs savā darbā, ļoti rūpīgs, turēdamies tikai pašas pedagoģijas lietām, viņš varēja noturēties savā amatā tik ilgi. Viņš ir atradies, var teikt, starp divām ugunīm. No vienas puses, mums ir zināmas arī Valtera intereses, ka skolotājiem un skolām ir jādabojas pārvācošanas virzienā. No otras puses, atmodas laika latviešu darbinieki Cimzi atkal uzskata par latviešu skolotāju pārvācotāju. Grūti teikt, vai tā ir taisnība. Sevišķi pret Cimzi uzstājās Kronvalds, un arī Auseklis viņam

veltījis kādu asu vārdu vai dzeju, bet Cimze turējās objektīvi savās pedagogijas robežās, turējās pie saviem principiem un kārtīgi, pašizliedzīgi pildīja savu pienākumu. Viņa audzēkņi ieguva jau tādu kopapzīmējumu – cimzieši. Ļoti krietni skolotāji, ļoti muzikāli skolotāji. Ne bez tieksmēm, protams, arī uz pārvācošanos, jo saskare ar kultūras vērtībām, kuras tomēr nāca no Vācijas, varēja vienu otru arī ietekmēt. Viņš latviešu tautā licis pamatus kora dziedāšanai. Kora dziesmu krājumi. Vispār mūzikas literatūrā un dziesmu literatūrā Cimze ir atstājis lielu mantojumu. Dažādos laikos tas ir dažādi izvērtēts, bet šis fakts paliek neapšaubāms. Cimziešus varēja pazīt ne tikai pēc viņu muzikalitātes, bet arī pēc viņu rokraksta. Visi cimzieši rakstīja kaligrāfiski skaisti. Kad gāju pamatskolā Jelgavā, mūsu vecais Liepkalna tēvs bija viens no cimziešiem. Viņš bija muzikāls, mācīja dziedāt. Cita instrumenta nebija, tikai mūsu skolotāja vijole, kuras pavadībā dziedājām. Tādas lietas kā klavieres nāca daudz vēlāk. Tās bija tad, kad nāca draudzīgais aicinājums, kad latvieši sāka skolām kaut ko dāvināt. Otra lieta – Liepkalntēvs mācīja kaligrāfiju – skaistrakstību. Tas bija priekšmets, kas visiem bija jāapgūst, un tad puikas un meitenes iemācījās skaisti rakstīt. Viena īpata sakrišana, kuru saprast es dabūju vēlāk. Pašam Liepkalntēvam, kad viņš rakstīja uz tāfeles, bija ļoti skaists, pilnīgi kaligrāfisks rokraksts. Taisni tāds bija manam tēvam, jo arī viņš bija gājis skolā pie kāda no cimziešiem. Tēvs nevarēja ciest, ja kāds pavirši rakstīja. Viņš sacīja: ko tu te tā kā ar gaiļa kāju, vai nevar rakstīt skaidri! Tagadējiem cilvēkiem tas vairs nav jautājums. Tagad raksta tā, ka neviens nevar saprast, arī paši ne. Tagad tādi rakstāmie daikti, ar kuriem šī skrīvēšana sevišķi ieviesusies. Draugi, tāpat kā jūs kopjat savu valodu, ko runājat, - sargieties no visiem *vot* un *značit*, un tādiem vārdiem, tāpat kopiet arī savu roku, lai tā raksta tā, ka arī citi var izlasīt!

Vēl mums jāpievēršas latviešu teologiem. XIX gadusimtenis sāk uzrādīt latviešu teologus. Vecajā zviedru laiku Tērbatas Universitātē neviens latvietis nebija studējis, bet jau pirmajā gadu desmitā pēc teoloģijas fakultātes dibināšanas 1801.gadā bija pirmie latvieši teologi. Kāds latvietis bijis jau pirmajā gadu desmitā, līdz 1850.gadam - veseli septiņi, bet par mācītājiem tapa tikai trīs, pie tam viens Krievijā. Kā tas tā varēja notikt? Kāpēc tad tie citi nē? Tur mēs pievērsīsimies atkal vienai sāpīgai patiesībai. No šiem tapušajiem redzamu stāvokli sasniedza trīs – Juris Neikens, Krišjānis Dzirne un Jānis Sakranovics.

Juris (Georgs) Neikens (1826–1868). Beidzis Valmierā skolotāju semināru, Ferdinanda Valtera mācekļis. Mācītājs Dikļos no 1857. līdz 1866.gadam, Umurgā no

1867. līdz 1868. gadam. Lielu vērību pievērsis reliģiski tikumiskās dzīves kopšanai un draudzes audzināšanai, izglītības veicināšanai, izcils predikants, ļoti iemīļots arī kā svētku sprediķotājs. Viņš varējis ilgi sprediķot, tomēr tas neapnika klausītāju pulkam. Dzejnieks, arī rakstnieks, pirmo Dziesmu svētku ierosinātājs. Pirmie latviešu Dziesmu svētki notika 1864. gadā Dikļu mācītājmuižas birzī, kur piedalījās seši kori. Tāpat viņš ir ietekmējis šādus Dziesmu svētkus Bauņu muižā gadu vēlāk – 1865. gadā un Rūjienā – 1866. gadā. Attiecības tautiskajās lietās. Ļoti dzelīgs pret Neikenu bija Auseklis, bet Neikens stāvēja kaut kā malā tiklab no tautiskajiem tā laika jūsmu centieniem, kā arī no piesliešanās vācietībai. Tas bija liktenīgi, un šī liktenība gājusi cauri arī citos gadījumos līdz par Pirmajam pasaules karam. Neikena sieva bija vāciete, un tas ir arī izskaidrojums, kāpēc viņš varēja dabūt vietu Baltijā. Pastāvēja cieša rīcība sevišķi Kurzemē, bet arī Vidzemē par mācītājiem nepielaist latviešus, viņus nobīdīt kaut kur uz Volgas vācu draudzēm un šeit likt vāciešus. Tad vienīgā glābšanās šīs šķirošanas priekšā bija vācu tautības sieva. Un dažs labs latviešu mācītājs ir mantojis mācītājmuižu, noprecēdams iepriekšējā vācu mācītāja meitu vai arī vispār kādu dāmu vācieti. Arī mūsu daudzslavinātais un daudzzinātais prāvests Kundziņš, Kundziņu dzimtas ciltstēvs – Kārlis Kundziņš Smiltēnē. Viņš arī tika pie amata lielā mērā ar to, ka noprecēja vācieti.

Johans Vilhelms Sakranovics, arī Zakranovics (Sakranovicz, 1836–1908). Studiju laikā piederēja pie Valdemāra – Barona patriotiskā pulciņa. Pēc studijām vairākus gadus bijis mājskolotājs, gaidīdams mācītāja vietu Kurzemē, ar rūgtumu piedzīvodams, kā bieži nācies norīt savus paša uzskatus. Viņš rakstīja Valdemāram, ka visu laiku turēts par slepenu jaunlatvieti. Tas skaitījās vācu acīs kaut kas briesmīgi ļauns. Beidzot pēc četrus gadus ilgas gaidīšanas viņš dabūja mācītāja palīga vietu kādā vācu draudzē. No 1866. līdz 1879. gadam mācītājs Lutriņos, no 1879. līdz 1907. gadam mācītājs Lielaucē, Vecaucē un Īlē. Darbojies Agendas komisijā no 1898. gada. No 1898. gada līdz 1905. gadam Sakranovics bija Kurzemes konsistorijas garīgais loceklis. Vienīgais gadījums Latvijas Baznīcas vēsturē pirms Latvijas valsts nodibināšanas, kad latvietis bija ievēlēts konsistorijā. Piedalījies Dziesmu grāmatas un lūgšanu grāmatas sakārtošanās. Personīgā ģimenes dzīvē bija atsvešinājies no latviešu sabiedrības, tāpēc ka viņš arī caur konsistoriju bija nepārtraukti ierauts vācu vidē.

Krišjānis Dzirne (1820–1896). Neikena skolas biedrs seminārā. Vispirms mācītājs Tērbatā – 1858.–1864. Tur jau nu latviešu draudzes lāga nebija, tur varēja būt tikai vācu draudzes mācītājs. Tad mācītājs Krievijā. Arī tur Krievijas luterāņu

draudzes bija vācu diasporas draudzes, bet tur jau bija kādreiz arī nedaudz latviešu vai igauņu – tie bija draudzes pulciņi, kam reizi mēnesī vai reizi pa diviem, trim mēnešiem varēja noturēt arī latviešu dievvārdus. Vēlāk strādājis Jelgavā vācu draudzē. Tikai mūža beigās latviešu draudzē Raunā – 1877.–1896.g. Teoloģiski ļoti ieinteresēts, ļoti vispusīgs cilvēks. Rosīgs, garīgs rakstnieks. Izdevis sprediķu grāmatu "Dzīvais ūdens".

Jau no šiem trim jūs redzat latviešu teologu tā laika traģismu. Viņu studijas vēl neko nenožīmēja. Attiecības pret toreiz visvareno vācietību nožīmēja daudz. Tā sauktais pārvācošanas moments te izpaudās varbūt visspilgtāk un iedzina arī tādu zināmu ķīli starp latviešu tautu un tās mācītājiem. Tā bija parasta lieta, ka ar draudzi mācītājs sarunājās latviski, bet ģimenē valdīja viņa vācu gaspaža, ģimenes valoda bija vācu valoda, bērni tika audzināti vāciski un izauga dažos gadījumos par stiprākiem vāciešiem nekā paši vācieši.

Tomēr teoloģijas fakultātē latviešu studenti - teologi bija vairāki.

Krišjānis Laiviņš (1779-1823). Studējis teoloģiju no 1808. līdz 1810.gadam, bet palicis tikai skolotājs. Miris Tambovā, ne Latvijā.

Johans Krišjānis Irbe (1800-1838). Nav sajaucams ar mūsu prāvestu, vēlāk bīskapu Irbi. Studējis teoloģiju no 1821. līdz 1823.gadam. Skolotājs Iršu pagastā. Iršu pagasts bija vācu kolonistu pagasts Latvijā, vienīgā vieta, kur vācieši dzīvoja brīvi, nometināti vēl Katrīnas laikos.

Johans Zobens (1803-1831). Studējis teoloģiju no 1823. līdz 1826.gadam. Rīgas ģimnāzijas virsskolotājs.

Kaspars Ernests Biezbārdis (1806-1886). Studējis teoloģiju no 1823. līdz 1826.gadam. Ievērojams kultūras darbinieks, rakstnieks, zinātnieks, skolotājs. Par mācītāju nav darbojies.

Jēkabs Heinrichs Taurītis (1804-1836). Dzimis Dolē. Studējis no 1825. līdz 1828.gadam. Pēc tam mācītājs Dolē. Viņa dēls arī ir bijis mācītājs turpat Dolē, tāpat arī dēladēls. Dēladēls pilnīgi pārvācojies, tiek minēts kā vācu mācītājs Dolē, kas 1905.gada revolūcijā nošauts. To izdarījis kāds no pašiem doleniešiem. Pārvācojies, ģimene vāciska.

Peitans Augusts Eduards (1823-1870). Studējis teoloģiju no 1841. līdz 1846.gadam. Mācītājs Lubānā.

Rutkovskis Adolfs Ferdinands (1820-1890). Studējis teoloģiju no 1841. līdz 1845.gadam. Mācītājs Kalnmuižā, tagad to sauc par Tērveti Dobeles prāvesta iecirknī.

Roberts Auniņš (1834-1914). Teoloģiju studējis no 1854. līdz 1858.gadam. Mācītājs Cesvainē. Laikam tāpēc varējis tā pastāvēt, ka bijis stipri pārvācojies un uzskatījis to par latviešiem nepieciešamo ceļu.

Vēl viens **Fridrichs Dzirne**. Liekas, tas bijis brālis. Studējis teoloģiju no 1853. līdz 1857.gadam. Mācītājs Krievijā. Miris 1872.gadā.

Tā varētu to rindu turpināt. Jūs redzat, ka mums tiešām netrūka teologu. Viņi bija, viņi radās, bet vai nu viņi visu mūžu nodzīvoja kā skolotāji vai pat mājskolotāji, vai atkal tika par mācītājiem vācu draudzēs, kur gribot negribot bija jābūt vāciskam, jālieto vācu valoda, jādarbojas ar vācu draudzi un arī lielā mērā jāatsvešinās no saviem iedzimtājiem. Viens no tādiem traģiskiem momentiem. No otras puses, mūsu latvieši kādreiz atkal ir netaisni pret šiem mācītājiem, nevarēdami saprast un iedomāties, kā varētu šādu jautājumu citādi atrisināt, un domāšanā kļūdami vispār ļoti nekristīgi. Mūsu patriotisms jau ir audzis uz pagāniskiem un uz sociālistiskiem pamatiem.

Tagad pārejam pie latviešu un igauņu pārkrievošanas un pārvilšanas pravoslāvībā.

Cīņu karstumā pret Brāļu draudzi Vidzemes Baznīcas vadība nepamanīja savelkamies pār sevi draudīgos mākoņus – pārkrievošanas un pravoslāvizācijas draudus. Pēc Baltijas iekļaušanas Krievijas valstī pravoslāvība bija pārstāvēta tikai ar ieceļotāju krievu locekļiem pilsētās, patiesībā tikai Rīgā. Ar Nīstades miera līgumu 1721.gadā pravoslāvība ieguva arī Vidzemē ticības brīvību. Tādēļ, ka Zviedrijas valstī ne pravoslāvība, ne katoļticība netika ciestas, tur nebija pieļauti ne viņu dievkalpojumi, ne viņu draudzes. Tikai tad, kad šeit izbeidzās Zviedrijas virsvara, tad pravoslāvība ieguva ticības brīvību un ticības tiesības, ko Pēteris I tūlīnās savos noteikumos uzstādīja Vidzemes muižniecībai. 1830. gadi ienesa pēkšņu un spēcīgu pārmaiņu. Līdz tam tā eksistence bija tāda ļoti nemanāma, nejūtama, tās dažas draudzes, kas Rīgā bija tikai ar ieceļojušiem krieviem, tās nekādu lomu visā mūsu tautas dzīvē un Baznīcas dzīvē nespēlēja. 1830.gada pārmaiņas nāca pēc poļu sacelšanās apspiešanas 1831.gadā, kad poļu brīvības cīņas tika nomāktas un Polija pakļauta Krievijai ciešāk nekā līdz tam. Ja līdz tam bija Polijas ķēniņvalsts ar Krievijas ķeizaru kā valdinieku, tad tagad tā bija tikai Krievijas province. Nikolajs I, ļoti stingrs pārkrievotājs, šāda veida tālāko briesmu izvairīšanās gribā 1832.gadā slēdza universitāti Viļņā. Viļņas Universitāte bija viens no lielajiem katoļu, speciāli poļu centriem. Ar 1832.gada 19.jūlija dekrētu visā Krievijas valstī slēdza visus katoļu

klosterus un pavēlēja izraidīt visus mūkus. Jaunais izglītības ministrs grāfs **Uvarovs** (1833-1849), kura vārds jāievēro, jo viņš daudz darījis evaņģēliskās Baznīcas apspiešanā, paziņoja, ka kultūras politikā turēsies pie "trīsvienības": patvaldība, pareizticība, tautība. Šī formula, var teikt, uz laikiem nosacīja Krievijas dzīvi: stāju, politiku, kultūru - līdz pat 1905.gadam, bet patiesībā līdz pat Krievijas ķeizārvalsts galīgam sabrukumam. *Patvaldība* – tas nozīmē, ka Krievijas valsts nav saistīta ne ar kādām institūcijām – ķeizara vienvaldība visās lietās līdz pēdējam sīkumam. Visu pavalstnieku attieksme ir tāda, lai tikai viņu rīcība saskanētu ar ķeizara gribu. Nevis, ka viņi rīkojas kaut kādās likumības robežās, bet – vai tikai tas saskanēs ar ķeizara gribu. Katra lieta, kas varētu pacelties kā doma, priekšlikums, ideja, tas viss nāca tūlīnās zem šī pārbaudes momenta – vai tas ir saskaņā ar ķeizara gribu. Otrkārt, ķeizara likumi un rīkojumi – tur nav nekādas pārsūdzības, tie tika pieņemti vienvaldīgi. *Pareizticība*. Krievu valstī bija tikai viena ticība. Tikai viena ticība bija ticība, pārējais - pieciestie veidojumi, kur jāraugās, kā tos pēc iespējas iekļaut pareizticībā vai arī kā tādus atsevišķus iznīcinātu. Absolūti tā pati sistēma, kas bija arī komunistiskajai partijai. Kā jūs redzat, šīs idejas pilnīgi sasaucās. Tām tikai tika dots tāds citādāks virsraksts. Tautība – krievu tautība. Nekāda cita tautība. Pārējie bija sveštautieši. Tā drūmi izklausās, ka, piemēram, tādās zemēs kā Polijā, kur iedzīvotāju vairums bija poļi, var teikt, neskaitot vēl žīdus klāt, poļi taču tur bija 80–90 procenti un pārējie bija žīdi. Tie visi skaitījās par cittautiešiem. Un tikai krievu administrācija un tur kādi ieceļojušie krievi – tie bija, tā sakot, tauta. Pārējie bija *inorodci*. Krieviem – padomju krieviem – bija tāds vārds *nacmeņi*. Tas ir tas pats vārds, tikai citādā toņkārtā. Nekrievs jau ir nepilns cilvēks.

Lūk, šis trīsskanis mums jāpatur vienmēr vērā, kad domājam par notikumiem, kas risinājās Krievijas ķeizārvalstī un kas skāra latviešus vai nu tautiskā, vai ticības, vai izglītības, vai kādā citā ziņā.

Katoļu draudzes, ko apkalpoja ordeņu mūki, palika bez garīgās aprūpes. Mogiļevas archibīskaps, kuram bija padotas arī Latgales draudzes, sūtīja savus semināristus. Tie bija poļi. Un tomēr nekas labs tur neiznāca no draudžu apkalpošanas. Latgalē sākās un izplatījās mājmacība. Atkal tādā pašā formā, kādā vēlāk tas bija arī Padomijā. Mājmacība notika pie kādas vecākas sieviņas, kur sanāca daži bērni, kas mācījās lasīt, kas mācījās Katķismu. Vairāk par septiņiem nedrīkstēja būt – tad tā jau bija skola. Padomijā bija tas pats. Mēs drīkstējām sagatavot konfirmandus pa vienam. Laikam kaut kur ļāva pa diviem. Kad vairāk, tad tā bija

skola, un tas bija pret padomju likumiem. Taisni tādi paši bija ķeizara likumi, ka tikai šie cittaunieši, šie nekrievi, kaut ko neiegūst savā labā no mājniecības. Tajā pašā laikā 1832.gadā izdeva arī Baznīcas likumu evaņģēliski luteriskajām draudzēm Krievijā. Šis likums, savukārt, nolika evaņģēliski luterisko Baznīcu par pieciešamo reliģiju Krievijā, kamēr valsts ticībai – pravoslāvībai – bija visas priekšrocības. Likums paredzēja, ka evaņģēliski luteriskai Baznīcai pēc likumā pieņemtās kārtības pieļauts darboties Krievijas valstī. Vācieši ļoti gaviļēja un domāja: nu gan būs brīnišķīgi, ka ir noregulēts Baznīcas stāvoklis, bet viņi neievēroja vienu lietu, proti, Krievijas valstī, kur evaņģēliski luteriskai Baznīcai bija dots šis likums un tā drīkst pastāvēt un zināmās robežās darboties, šinī pašā valstī pravoslāvība ir vienīgā atzītā, īstā valsts ticība ar savām priekšrocībām un ka bez tāda asuma, kāds skāra katoļus ar šiem spēcīgajiem soļiem pret katoļu garīdzniecību, īstenībā teorētiski evaņģēliski luteriskā Baznīca bija līdzīgā stāvoklī kā katoļu Baznīca, t.i., pieciestā ticība. Ar to kā evaņģēliskie, tā katoļi bija nolikti zem smagiem nosacījumiem un sodiem. Par jaukto pāru laulāšanu, kā arī šādā laulībā dzimušu bērnu kristīšanu draudēja smags sods – atlaišana no amata. Tie bija jau pirmie reālie ierobežojumi ticībai. To pašu piedzīvoja Gruzijas Baznīca Krievijas valstī. Gruzijas beidzamais ķēniņš 1801.gadā, kad valsts bija ļoti apdraudēta no turku un no persiešu puses, pakļāvās Krievijas valstij, ķeizaram Pāvilam par Gruzijas protektoram, ka Gruzija paliek kā valsts, bet ar Krievijas valdinieku kā tās valdinieku. Tātad, īstenībā tai vajadzēja būt joprojām patstāvīgai valstij, bet tomēr tādā iekļautībā Krievijā, piemēram, aizsardzībā. Tas absolūti netika ņemts vērā. Un Gruzijas pareizticīgā Baznīca – Gruzijas Austrumu Baznīca, kas bija dzīvojusi savus patstāvības ceļus visus šos gadusimtus cauri turku un persiešu varmācībai un uzmācībai, pēkšņi tika padarīta par vienu Krievijas pravoslāvības provinci. Atceros gadījumu pirms daudziem gadiem, kad bijām Tbilisi un uzmeklējām Doma baznīcu. Tā, protams, bija Krievijas pravoslāvu Baznīcas tikai viena province, un uzkrīta tas, ka visi izkrāsojumi, visi uzraksti bija tikai krievu valodā. Vaicāju dāmai, kas pieskatīja baznīcu. Saku - vai šeit jums ir krievu draudzes baznīca? Nē, - viņa atbild, - tā ir mūsu Gruzijas baznīcas Dombaznīca. Es saku - bet te viss ir krievu stilā. Jā, - viņa saka, - to mums tā krieviski izkrāsoja. Tādā veidā. Iekļauta un pakļauta Dombaznīca. Tā pati vienvaldības bardzība ķēra arī pašu pareizticību īpatnē veidā. Svētā Sinode, kur bija bīskapu konference un bīskapu lēmējapulce, neievērojot nekādus bīskapu protestus, tika pārvērsta par iestādi - līdzīgu ministrijai, tādu valsts

pārvaldes orgānu. Ar visu to, kas bija izdarīts pie pašu pravoslāvu Baznīcas, Krievija galīgā veidā sekularizēja visas kristīgās Baznīcas, nostādot tās pilnīgā valsts atkarībā.

Pārejam pie tā, ko nozīmēja latviešu pārtautošana vai pārvilkšana svešā ticībā. Tur nebija starpības. Viens no spēcīgākajiem, iespaidīgākajiem ieročiem pārtautošanā Krievijā un, tā tas arī bija domāts Baltijā, bija pravoslāvu Baznīca.

1836.gadā nodibināja Rīgas vikārbīskapiju, kas bija pakļauta Pleskavas bīskapijai. Par pirmo bīskapu iecēla **Irinarchu** – agrāko Vīnes un Romas Krievijas sūtniecības priesteri. Viņš amatā šeit Rīgā bija 1836.–1845.g. Šie gadi ir vēra ņemami! Visā Baltijā bija 18 krievu draudzes. Latvijā bija viena. Tās visas bija mazas, bet nu jau tām bija bīskaps, kas tās ganīja un pārvaldīja. XIXgs. trīsdesmitajos gados, oficiāli no 1842. gada, Pleskavas Garīgajā seminārā mācīja latviešu un igauņu valodu, gatavojot misionārus Baltijai. Jau 1842.gadā izdeva pravoslāvu garīgos rakstus latviešu un igauņu valodās. 1843.gadā šis pats izglītības ministrs Uvarovs iesniedza ķeizaram projektu slēgt Tērbatas Universitātes Teoloģijas fakultāti, atvietojo to ar evaņģēlisku semināru Rēvelē – Tallinā. Tas būtu ļoti iespaidīgs darbs evaņģēliskās Baznīcas ierobežošanā. Viena lieta bija universitāte, otra lieta kaut kāds seminārs. Tas notika vēl pirms Ferdinanda Valtera slavenā Valmieras sprediķa, un viņam bija iespējams Pēterpilī iespaidīgās aprindās izskaidrot šāda soļa kaitīgumu. Ķeizars atrada par iespējamu atļaut teoloģijas fakultātei turpmāk vēl eksistēt. Vienas briesmas Valters vēl bija varējis novērst. 1847.gadā Rīgā atklāja pareizticīgo semināru. Pravoslāvijas propagandai un aģitācijas veiksmi gluži necerēti nāca palīgā kādi neparedzēti ārējie apstākļi. Tā bija tā sauktā siltās zemes kustība. Otrs apstāklis – pierakstīšanās uz zemes saņemšanu. Šie neparedzētie un neparastie masu psihozes, varētu sacīt, saviļņojumi īsti ļāva pravoslāvībai pievilināt latviešu un igauņu zemnieku pulkus. No 1835. līdz 1837.gadam slapjo vasaru dēļ Vidzemē nekas neizauga. Arī 1840.gads bija lietains, labība un kartupeļi sapuva tīrumos, bet rudenī iesētā sēkla neuzdīga. 1841.gadā pavasarī sākās īsts, smags bads. Jau 1830., 1831.gadā valdības iestādēm bija jācīnās ar zemnieku apgalvojumiem, it kā ķeizars aicinot uz Krieviju Vidzemes zemniekus un tur dalot tukšās zemes. Viens no šādiem baumu cēloņiem varēja būt tas, ka ar 1832.gadu zemnieki ieguva kustības brīvību, bet 1835.gadā - tas ir ļoti interesanti - ķeizars izlaida manifestu par žīdu lauksaimniecības koloniju dibināšanu Melnās jūras apgabalos. Tie bija nesen no Turcijas iegūtie apgabali, tagadējie Ukrainas dienvidi, Ziemeļkaukāzs, kas bija praktiski tikpat kā neapdzīvoti. Tos deva, atbrīvojot uz 25 gadiem no galvasnaudas, uz 50 gadiem no karaklausības,

piešķirot 15 desetīnas zemes, lauksaimniecības inventāru, māju uzcelšanu, lopus un tamlīdzīgi. Tas tika piedāvāts Kurzemes židiņiem, un no 1831. līdz 1841.gadam izceļoja 344 židu ģimenes. Vēlāk latvieši runāja par tā saukto Jeisku, braukšanu uz Jeisku, uz siltām zemēm. Jeiska ir uz dienvidiem no Rostovas, Ziemeļkaukāzā, kur Krievija bija ieinteresēta nometināt iedzīvotājus, jo tad Kaukāzs vēl nebija pilnīgi pakļauts, cīņas ar vietējām tautām bija vēl sparīgas. Šīs tukšās, atkarotās zemes vajadzēja piepildīt ar cilvēkiem. Tā Jeiskas kolonizēšana pievilināja vēlākos laikos arī latviešus un igauņus. No turienes nāca fantastiskas ziņas par turienes zemes auglību. Griķa grauds sverot vairākas mārciņas, kāpostu galviņa veselu podu smaga, ar trim pūriem izsētās labības var pārtikt visu gadu. Nu, tie bija pārspilējumi, bet arī tādas ziņas maldījās apkārt pa pasauli. Neapšaubāmi bija tas, ka turienes auglība bija liela un tā varēja būt par iemeslu tādai reklāmai. Eiropas nemieri uztrauca un lika nervozēt arī Krievijas patvaldībai. 1841.gadā Rīgā sāka ierasties pirmie siltās zemes tīkotāji, lai reģistrētos guberņas valdē, bet tur neviens neko par tādām lietām nezināja. Ļaudis izstaigāja visas iedomājamās un neiedomājamās iestādes, pastāvēdami uz to, ka grib pierakstīties, lai viņus sūta uz siltajām zemēm. Arī no draudzēm nāca ar pašu sastādītiem sarakstiem, kas gribēja braukt uz siltajām zemēm. Krievu gubernators pūlējās cilvēkus pārliecināt, ka tās visas ir tukšas valodas, nekāda rīkojuma, nekā tamlīdzīga nav. Tomēr viņi neticēja, un tad uz kaut kādu ieteikumu pamata - tur nu klusē tā pieklājība, kas negrib nodot īstos avotus, - pēkšņi šie ļaudis atrada ceļu pie pravoslāvu bīskapa Irinarcha. Atrada ceļu. Krievu avots saka *zabreļi* – iemaldījās. Pie bīskapa Irinarcha 1836.gada 9.jūnijā ieradās Alūksnes novada zemnieki, un viņš tos - tas nenotika, nav šaubu, bez aģitācijas no pravoslāvu priesteru puses – Irinarchs tos nenoraidīja, uzņēma ļoti laipni, apdāvināja ar grāmatām un lika, lai viņi savas prasības un vajadzības uzraksta, radot tādu iespaidu, ka viņš kaut kādā veidā arī palīdz un palīdzēs. Kāds bija rezultāts? Rezultāts bija tāds, ka Vidzemē izcēlās nemieri, zemnieki negribēja vairs strādāt savās noliktajās klaušās un visādi citādi pretojās tām varas izpausmēm, kas nāca no muižnieku puses. 1841.gada septembrī notika tā saucamais Jaunbebru dumpis.

Šos nemierus nācās apspiest pat ar varu. Rezultātā vācu muižniecība bija atradusi pareizo veidu cīņai, norādīdama valsts iestādēm, ka vainīgs ir Irinarchs, kas gluži vienkārši maldinājis cilvēkus, un cilvēki nu ir šādi izrīkojušies. Rezultāts bija tāds, ka bīskapam Irinarcham, lielā mērā šo nemieru ierosinātājam, bija jāatstāj Rīga. Vācu muižniecība panāca, ka viņu vispirms pārcēla uz Pleskavu, bet jau itin drīz uz

Kišiņevu. Viņa vietā nāca **Filarets** (1845–1848). Ar to sākās īstā pravoslāvizācija. Bīskapu Irinarchs bija vēl tikai sākuma moments. Pie Filareta šoreiz apstāsimies un pārtrauksim savu tālāko apskatu.

1993. gada 3. marts

Latvijas Baznīcas vēsture

Pravoslāvijas agresija, latviešu pārvilšana pravoslāvībā I

Šo Lielo Lūdzamo dienu sāksim ar dziesmu meldijā "Jēzus dzīvo mūžīgi":

*Kungs, iz dzelmes dziļākās Tevi sauc: klausī, klausī!
Kad es tvīkstu lūgšanās, Vai Tu velti lūgties ļausi?
Ja Tu tiesā ej ar mums, Kungs, kam nebūs noziegums?
Piedodams Tu tiesu nes, Kungs, lai Tevi bīstas vien
Tevi gaida dvēsele vairāk nekā sargi dienu.
Tiešām, sargiem gaismas rīts Gaidot nav tik sengaidīts!
Dieva tauta, cerē vien, Cerē vien uz Kungu savu;
Vēl tu teiksi dažudien Viņa pastīšanas slavu;
Gan Viņš tevi neatstums, Piedots būs tavs noziegums.*

Mēs lasām lielo bikts dziesmu – 130. Psalmu.

*Iz dziļumiem es piesaucu Tevi, ak, Kungs:
"Ak, Kungs, klausī manu balsi, Tavas ausis lai uzmana manas sirds
lūgšanas balsi,
Ja Tu, Kungs, gribi noziegumus pielīdzināt, kas gan, ak Kungs, lai pastāv?
Bet pie Tevis ir piedošana, lai Tevi bīstas.
Es gaidu uz to Kungu, mana dvēsele gaida, es paļaujos uz Viņa Vārdu.
Mana dvēsele gaida uz to Kungu vairāk kā naktssargi uz rīta ausmu. Jā,
tiešām, vairāk nekā naktssargi uz rīta ausmu.
Āmen.*

Cienījamie komilitoņi, komilitones, šodien Latvijas Evaņģēliski luteriskā Baznīca patiesībā stāv savā gadusimtiem ilgajā tradicionālajā Lielajā Lūdzamajā dienā – trešdienā starp sesto un piekto svētdienu pirms Liieldienām. Tā ir bijis mūsu Baznīcā, kopš mūsu evaņģēliski luteriskā Baznīca turējusi savus dievkalpojumus tanī kārtībā, kādu mēs līdz šim pazinām. Vēl pagājušo gadu mūsu kalendārā šī diena bija atzīmēta savā pareizajā vietā. Tagad esam piedzīvojuši to, ka kādi reformētāji, neiepazīdamies un nepazīdami mūsu Baznīcu un tās sensenos paradumus, dīvainā kārtā šo dienu ir sajaukuši ar dienu, kurai nav nekādas nozīmes evaņģēliskajā Baznīcā - ar Pelnu dienu. Tā ir katoļu diena, kas vairāk atgādina mirušo piemiņas dienu. Latviešu tautā tā saistās ar šādiem tādiem māņiem. Vēl atceros savās skolas gaitās, ka šī mānīšanās bija ar tādu īpaši jautru raksturu, kad karināja cits citam pie drēbēm kulītes ar pelniem, un sevišķi liels efekts bija tad, ja varēja to piekārt skolotājam, - tad bija lielā jautrība. Tā bija Pelnu diena. Tas, ka mūsu emigranti Amerikā noskatījušies kādas citas paražas, nedrīkstētu būt par iemeslu tam, ka mums būtu jāseko šīm paražām. Mūsu mīļie emigranti ir aizskrējuši pāri okeānam, arī vēl nemaz tik labi nepazīdami savu evaņģēliski luterisko Baznīcu. Mēs esam priecīgi, ka viņi ir darbojušies un rosīgi darbojušies, bet viņi ir pārņēmuši arī svešas paražas. Ja nu ir gribēts taisīt kaut kādu vienveidību, tad primāts vienmēr pieder vecākajam un cienījamākajam, šinī gadījumā mūsu 500 gadu vecajai evaņģēliski luteriskajai Baznīcai Latvijā un nevis 50 gadu vecajai Baznīcai emigrācijā. Ir tāds sakāmvārds latviešu tautā: "Kur nu ola vīstu mācīs?" Šeit ar tādu zināmu rūgtu pieskaņu tagad to piedzīvojam, ka cilvēki, kuri nekad nav meklējuši kaut ko saprast vai sazināties, uz savu galvu kādi divi, trīs cilvēki ir sataisījuši šādas te lietas. Un lai gan mūsu fakultāte pagājušo trešdienu pasludināja par brīvdienu, tagad, Lūdzamā dienā, esam kā darbadienā. Nekas, mēs to varam arī turēt, bet es lūdzu – iegaumējiet, ka mūsu Baznīcā Lūdzamā diena ir šī – trešdiena starp piekto un sesto svētdienu pirms Liieldienām, kā tas ir bijis vienmēr.

Mums ir arī vēl citi labojumi, par kuriem kādreiz runāsim un kuri ļoti būtiski skar pašus ticības pamatus, t.i., izlabojumi pie Ticības Apliecības. Piemēram, jau tā nepacietība pret "elli". Šis vārds ļoti nepatīk, tajā vietā ir ielikts kaut kādas pazemes valstības un miroņu valstības, kā tas ir bijis parasts pie vecajiem grieķiem, kam nav nekāda sakara ar Evaņģēliju. Bail ir no tās vietas, kuru Pestītājs piemin, kur uguns neizdziest un tārps mūžīgi grauž, kur ir tumsība un zobu trīcēšana, tas ir, šī dziļi,

drūmi nopietnā vieta. To mēs, tā sakot, notušējam ar grieķu teātri, kas tiek spēlēts vēl no miroņiem kaut kur pazemē.

Otra lieta – ir aizskarta Kristus persona. Tur, kur Ticības Apliecība ir pārtaisīta pretēji visiem tekstiem, kādi tie ir no pirmajiem gadusimteņiem mūsu senajos pirmsākumu mantojumos, ka Kristus ir uzkāpis Debesīs, tur kaut kāds bērna prāts ir domājis tā, ka, ja jau kāpj, tad vajag kaut kādām kāpnēm būt. Un, tā kā tādas kāpnes nekur nevar pierādīt, tad jāpataisa tā, kā var bērna prāts saprast. Šinī vārdā "uzkāpis" vai "uzņemts" ir ļoti radikāla starpība. Tā bija cīņa, kas savā laikā norisinājās ar maldu virzienu, kuram bija vārds adopcionisms. Kas ir adoptēt, to jūs saprotat. Adoptēt – tas nozīmē pieņemt svešu bērnu, tiesiski to apstiprināt, iekļaut viņu savā ģimenē un dot viņam savu ģimenes uzvārdu. Tā ir adopcija. Šo adopciju tagad grib mums uzspiest, ka Kristus ir adoptētais Dieva Dēls – "uzņemts". Viņš ir tātad šis pravietis vai filozofs, vai filantrops, vai kā viņš tiek definēts. Viņš ir labi pildījis savus uzdevumus un tagad viņu uzņem Dieva godībā, kā tādu ne pilnvērtīgu – Dievs viņu adoptē par Dēlu. Kristīgā Baznīcā tas ir viens no dzīvības jautājumiem – Kristus patiesi Cilvēks, patiesi Dievs, ar Tēvu vienāds būtībā, nevis līdzīgs, nevis tāds, kuram var piedēvēt dievišķību, bet kurš sevī nes dievišķību. Tā, kā Viņš ir *nonācis* no Tēva godības, tā Viņš arī *uzkāpj* Dieva godībā – patstāvīgi, ar savām dievišķajām tiesībām un spēku, un nevis adoptēts. Tas ir teoloģiski ļoti dziļš jautājums, bet mums tagad dogmātiskiem jautājumiem tā šļūc pāri un tos aizvieto ar tādiem cilvēcīgiem priekšstatiem un pilnīgi profāniem skaidrojumiem. Tās ir ļoti lielas briesmas kristīgajai draudzei. Tās ir pašreizējā laikmeta briesmas, kas ir vēl lielākas nekā atklātais ateisms. Ateisms savā stulbumā, rupjumā un vientiesībā, ar saviem noliegumiem un ar acīmredzamo aplamību nav tik draudošs kā šie piespēlētie jēdzieni, kuri pirmā brīdī liekas ļoti nevainīgi un neko neizsaka. Ja kādreiz lasīsim vai dzirdēsim dogmātikas kursu, bet es nezinu, vai dogmātu vēstures kurss tagad nav izslēgts no mūsu studiju priekšmetiem tā paša iemesla dēļ, lai var rīkoties brīvāk ar visām lietām, tad jūs redzēsiet, - ar kādu sīkstumu, ar kādu neatlaidību, ar kādu iedziļināšanos, ar kādu diskusiju šie jautājumi par Kristus būtību senos laikos ir izsvērti, un mēs uz tiem stāvam. Luteriskā Baznīca apliecina savu pamatu, ka viņa stāv uz nemainīgajiem Svētajiem Rakstiem un nemainīgo Augsburgas Ticības Apliecību, kas paskaidro šos Svēto Rakstu vārdus tajā pielietojumā, kādā tas ir Kristīgajā Baznīcā un dzīvē. Tā kā, draugi, esiet rūpīgi un vērīgi teologi! Nekad neļaujiet sevi apmulsināt ar kaut kādiem moderniem saukļiem vai spīguļojumiem,

kaut kādām domu dzirkstīm! Gadu tūkstošiem ilgajā vēsturē kristīgā draudze šos viļņojumus ir pazinusi bez sava gala. Lai cik lieli kādreiz ir uzšāvušies šie cilvēku iedomu viļņi, tāpat kā jūra iznes dubļus, tā viņi ir iznesuši krastā dubļus un paši saplakuši, un vairāk nekā. Bet mūžīgais pamats paliek un tas ir tas, kādēļ mēs arī esam kopā – lai šo pamatu sevī uzņemtu un tajā nostiprinātos. Tik tālu pie šīs dienas, kuru mēs šodien svinam, lai arī likti darbā. Mēs jau bijām pieraduši agrāk ne tik senos laikos, ka kristīgie cilvēki svinēja savas svētku dienas pie mašīnām pielikti vai savās kancelejās, vai darbavietās iesaistīti, bet tomēr svinēja.

Pravoslāvības agresija un pārvilšana pravoslāvībā

Pārejam pie jautājuma par pravoslāvības agresiju un latviešu un igauņu pārvilšanu. Pārvilšanu. Nevis pāriešana, bet pārvilšana pravoslāvībā.

Mēs apstājamies pie tās vietas, kur jau redzamās pārvilšanas pirmais lielais vilnis saplaka. Tas bija cēlies 1841.gadā un lielā mērā saistīts ar lielo badu un trūkumu Baltijā, un ar tā sauktajiem nemieriem silto zemi meklējot, t.i., pēc tām ziņām, kas daļai bija pamatotas ar ķeizaru rīkojumiem par Ziemeļkaukāza zemju kolonizāciju, bet tas neattiecās uz mūsu Baltijas zemniekiem. Šie rīkojumi bija radījuši viļņojumu, ka nabaga cilvēki, kas te bija trūkumā, izdzirdējuši fantastiskās ziņas, kuras bija nākušas no tur aizceļojušiem ebrejiem, cik ārkārtīgi auglīgas ir šīs zemes, ka arī viņi meklēja iespēju tur nokļūt. Un šie pulki klīda uz Rīgu pie visādām valsts iestādēm, pie gubernatora, pie pilsētas valdes. Protams, ka viņi tika visur atraidīti un prom dzīti, līdz beidzot kaut kādā veidā, un te nu tā smalkjūtīgi klusē chistoriogrāfija, viņi bija uzklīduši uz pravoslāvu bīskapu Irinarchu. Patiesībā tie pie viņa ir bijuši aizvesti. Viņš ļoti laipni tos tika uzņēmis, apdāvinājis ar grāmatām un pieņēmis pat viņu sūdzības, jo bīskaps bija tūlīnās nopratis, ka šeit ir ļoti laba iespēja kaut ko darīt pravoslāvizācijas labā. Tomēr šis paņēmieni neizdevās, jo vienlaicīgi bija sākušies zemnieku nemieri, un bez tam šis laikmets Eiropā - četrdesmitie gadi - bija revolūciju laikmets, kas sevišķi kāpinājās 1848.gadā. Tāpēc Krievijas valdība ļoti baidījās no šādiem ietekmējumiem un no iespējamās nemieru pārsviešanās uz šejieni. Vācu muižniecība, pabaidīdama ar šādiem iespējamajiem nemieriem, panāca, ka Irinarchu pārcēla prom no Rīgas. Protams, vēlāk viņu paaugstināja, viņš tāpat bija

augsts garīdznieks, bet tas bija šis pirmais gājiens lielajā pravoslāvizācijas atklātajā cīņā pret evaņģēliski luterisko Baznīcu.

Iepriekšējās saskares ar pravoslāvību

Pirms pārejam pie nākošā posma, kas sākas ar otro pravoslāvu bīskapu Filaretu, kas te tika iecelts, un ar ģenerālgubernatoru **Golovinu**, un notikumiem, kas saistīti ar to, - vēl viens atskats par to, cik lielā mērā un kādā veidā latvieši un igauņi jau līdz tam bija nākuši kādā saskarē ar pravoslāvību.

Tādas saskares bija jau iepriekš. Ja skatāmies tā labi tālu atpakaļ, tad jau pirms katoļu misijas sākumiem XII gadsimta beigās, kas iezīmējās ar bīskapu *Meinhardu*, – jau pirms tam latvieši un igauņi bija nākuši saskarē ar pravoslāvību sakarā ar krievu iebrukumiem un viņu nostiprināšanos Baltijā. Piemēram, novgorodieši, iebrukdami Igaunijā, 1030.gadā Tērbatas vietā nodibināja savu nometni un nosauca to par Jurjevu. Vēlāk pārkrievošanas laikos – XIX gadsimta beigās – krievu valdība Tērbatu oficiāli pārdēvēja par Jurjevu. Tērbatas universitāte nebija Tērbatas universitāte, bet Jurjevas universitāte. Un XIII gadsimta sākumā pie šīs Jurjevas katedrālbaznīcas bija pierakstīti jau 24 ciemi. Nepārtraukto iebrukumu sekās Dienvidigaunijā un Tālavā latviešus ap 1180.gadu nokristīja pravoslāvībā, tātad tikai pāris gadus pirms Meinharda ierašanās Rīgā. Mēs jau kādreiz runājam par šo iebrukumu. Tas bija sevišķi nežēlīgs un drausmīgs, Dienvidigaunijas un Tālavas izpostīšana bija ārkārtīgi liela, cilvēku aizvešana uz Krieviju, masveidīgā deportācija, un atlikušie, kas tur bija palikuši, tika pakļauti Novgorodai un nokristīti pravoslāvībā, ko šie tālavieši atmeta, tikko pēc kādiem gadiem Rīgā bija nodibinājies Zobenbrāļu ordenis. Tālavieši, tāpat kā savā laikā arī Cēsu novada ļaudis, slēdza ar šo ordeni draudzības līgumu. Nav tā, ka viņi pakļāvās ordenim, bet tas bija draudzības līgums aizsardzībai pret uzbrukumiem. Ar ordeņa palīdzību tālavieši padzina krievus un padzina visu pravoslāvību, pieņemdami katoļticību.

No Polockas puses, t.i., pa Daugavu uz leju, pravoslāvība iespiedās Daugavas vidusteces novados – Jersikā, arī Koknesē, un XII/XIII gadsimta mijā tur jau bijušas pravoslāvu baznīcas ar zvaniem. Vēlāk, kad bīskapa *Alberta* vadībā Jersika tika iekarota, ordenim tika laupījumā zvani un svētbildes, kas tur vēl bijuši. Kādā

veidā tapusi Jersika, par to arī kādreiz runājām - tā arī ir tapusi iekarojuma kārtā, tāpat kā tas plānotais uzbrukums, kas neizdevās pret Zemgali.

Rīgā un Pērnavā jau ordeņa laikos bija pa krievu baznīcai, kas bija pakļautas Pleskavas bīskapam. Zviedru laikos, grūti pateikt, liekas, ka nē, jo zviedri, tāpat kā nepieļāva būt katoļiem, tāpat arī tādas lietas nebija pieļautas pravoslāviem.

Kurzemē, kas nebija pakļauta Zviedrijai, bet Polijai, bija pravoslāvu baznīca Jēkabpilī. Un šai Jēkabpils baznīcai bija tāda īpata loma. Jēkabpils bija vienā krastā Daugavai – Kurzemes pusē, Kurzemes hercogistes pusē, un otrā krastā zviedru pusē bija Krustpils. Te nu bija tāds stāvoklis, ka uz to Jēkabpils baznīcu kādreiz ceļoja arī no zviedru Vidzemes.

Nonākot Krievijas pakļāvībā, Vidzemē pati sāka spēcīgi sajūst pravoslāvības ieplūšanu un tās propagandu. Tas kļuva stipri jūtams Vidzemē igauņu un latviešu daļā ap 1800.gadu, sevišķi igauņu draudzēs, kas robežoja ar Pleskavas novadu, un Kurzemē, Jēkabpilī, uz Vidzemes robežas, kur jau agrāk pastāvēja pravoslāvu baznīca.

Krievu autori grib redzēt kaut ko līdzīgu nepārtrauktai pravoslāvības saitei ar evaņģēliski luteriskajiem latviešiem un igauņiem, jo ik gadus latvieši un igauņi veseliem bariem apmeklējuši dievkalpojumus, tā sauktos svētceļojumus – *nogogolje*, dodamies uz Pečoru klosteri, kas atradās Pleskavas novadā tuvu Vidzemes robežai. Jau no seniem laikiem turp pie pravoslāvu priesteriem ir gājuši pēc svētītā ūdens, tāpat arī pieteikt aizlūgšanas un pirkt sveces. Bijušais Tērbatas Universitātes profesors *Rozenbergs* bijis aculiecinieks, ka daudz agrāk par 1841.gadu svētdienās un svētku dienās Tērbatas pravoslāvu baznīcas pildījās latviešiem un *čuhnām*. Vispār krievu autors *Samarins*, kas ir šos rakstus pamatīgi apkopojis, lai gan ļoti kļūdaini, iedzīvotājus sauc par *iedzimtie* – *tuzemci*. *Tuzemci* ir arī Āfrikas iedzimtie tādā pašā veidā. Piemēram, igauņiem vēl sevišķi pielieto to vulgāro apzīmējumu – *čuhna*. Nevis *esti*, bet *čuhna*. *Čuhna* ir somi un igauņi, vārdu sakot, somu ciltis, kuras krievi nemācēja saprast viņu valodas dēļ un kuri, savukārt, stūrgalvīgi turējās krieviem visādā veidā pretī arī jau pakļautajos Krievijas apvidos. Lūk, ar šiem *čuhnām* un ar latviešiem esot pildījušās pravoslāvu baznīcas. Tie nebija ne lūgti, ne aicināti un viņus mēdza izraidīt kā tādus, kas gluži vienkārši traucē, ja nebija pietiekami daudz telpu pašiem pravoslāviem. Tomēr arī starp viņiem bija tādi, kas lielā mērā pildīja pravoslāvu paradumus, lika svecītes svētbilžu priekšā, lūdza Dievu, pieminēja mirušos, daži pat ieturēja gavēni. Līdzīgas uz pravoslāvību tendētas pazīmes kā

aculiecinieks pieminējis arī Pleskavas archibīskaps *Natanaēls* savā ziņojumā 1841.gada sinodei.

Protestantu garīdzniecība, ja arī par šādiem sākumiem kaut ko zināja, neuztraucās, jo turēja to par latviešu un igauņu rupju māņticības izpausmi. Bija jau arī citas parādības, gan izolētas un maz zināmas, kas nevarēja neizsaukt pamatotas bažas. Piemēram, ap 1800.gadu tika dots savāds vārds – Verhņeustinskas pastorāts, respektīvi, draudze. Kā tas saucies īstajā igauņu vārdā, nekur nebija uzrādīts, bet tas tiek pieminēts kā Verhņeustinskas pastorāts. Agrāk Vervas apriņķī igauņu Vidzemē, vēlāk Isborskas apriņķī Pleskavas guberņā, kā to piemin *Samarins*, tas ir, tūlīnās jau viss novads bija pievienots Pleskavai. Viss šis Verhņeustinskas pastorāts pārgājis no luterānisma pravoslāvībā, un jaunatgrieztie saņēmuši par priesteri kādu no viņu pašu vidus, kurš dabūjis uzvārdu Verhņeustinskijs. Tūlīnās redzam, ka viņš, igauņis būdams, uzreiz zaudēja savu igauņu vārdu, uzvārdu, savu identitāti. Pravoslāvizācija nozīmēja jau faktisko iekrievināšanu.

Otrs līdzīgs oficiāli pieminēts gadījums, ko šeit atstāstījis protestantu variantā krievu autors. Viņš saka kļūdaini – no Ventspils – Vindau draudzes. Protams, viņam tādi sīkumi neinteresēja, ka vācu apzīmējumi – Vindau un Vendau ir divas atšķirīgas lietas. Vindau bija mūsu Ventspils. Stādieties priekšā, kur ir Ventspils - Latvijas pašos tālākos rietumos. Un Vendau jeb Vönnu igauniski. Krieviem tādi sīkumi nekrīt svarā, viņi turas pie būtiskā. Šī Vönnu draudze atradās Peipusa ezera krastā. Iedomājieties - netālu no Tērbatas, Peipusa ezera krastā, un pie šīs draudzes piederēja arī viena saliņa Peipusa ezera krasta tuvumā – Piiri Saar. Atkal krievi, protams, to uzrakstījuši kaut kā Peiri vai Pieri – nepareizi, bet šajā Piiri Saar - Pīri salā, kas piederēja pie Vönnu draudzes, dzīvoja gan krievi, gan igauņi. Kas notika? Mācītājs Karbers, kas tur bija no 1796. līdz 1846.gadam, ziņojis, ka viņa draudzē Kastera muižas piederīgajā Piiri Saar (tātad Piiri Saar ir piederējusi Kasterim, Kastera muižai) dzīvo igauņi un arī krievi. Kā jauns ieradums bija tapis igauņu abu dzimumu jaunatnei - kā puisiem, tā meitām - izvairīties no konfirmācijas mācības - vienkārši paslēpties krievu apdzīvotā pusē un līdz ar to arī pāriet pravoslāvībā. Tajā laikā, kad viņiem pēc luterticības vajadzēja sagatavoties konfirmācijai, tie slēpās salas krievu pusē un tur pārgāja grieķu ticībā, ko mācītājs apstiprināja, piesūtot vairākus piemērus viņa ķeizarskajai augstībai. Viņa ķeizarskajai augstībai 1813.gadā – tas bija vēl Aleksandra I laikā – labpatikās ar vienu *ukazu* paziņot, ka, zīmējoties uz jebkādas ticības maiņu, tāds stāvoklis nedrīkstētu būt, nebūtu pieļaujams. Sevišķi mazgadīgajiem, kas vēl neizprot ticības lietas, – nepieļaut

viņu pāriešanu kaut kādā citā reliģijā. Tas bija Aleksandrs I (1777-1825), izņēmuma kārtā vēl īpati lojāls ķeizars.

Bez jau uzrādītiem piemēriem arī agrāk Vidzemes virskonsistorijai bija ienākušas ziņas par gadījumiem, kad jauni ļaudis, lai izvairītos no pienākuma zināt Katķismu un tiktu pielaisti pie komūnijas, pārgājuši pravoslāvu Baznīcā, kas vienlīdz aizskāra tiklab pravoslāvu Baznīcu, kā arī Vidzemes Baznīcas tiesības. To savos atzinumos jau bija teikusi luterāņu garīdzniecība, ka tas aizskāra arī pravoslāvības godu. Nu, pravoslāvības gods jau neskatījās, tas vairāk bija teikts, lai viņiem pamodinātu to godu, ka šitādā veidā tādus pārbēdzējus neņemtu par pilnu.

Pravoslāvu aģitācijā ļoti rosīgi bija piedalījušies pravoslāvu priesteri, kādi nu tur viņi bijuši. Tā nu oficiālā versija, kas saka: kustība izcēlās kaut kā pati no sevis un cilvēki plūda uz pravoslāvību, tā bija tāda spontāna un tāda optimistiska kustība, tās visas vairāk vai mazāk ir pasakas.

Tomēr lietas mainījās ar jauno ķeizaru – **Nikolaju I** (1796-1855), kad šī vēl pusapslēptā un tomēr jau apzinātā rosišanās sāka iedarboties. 1842.gada maijā ķeizars apstiprināja 77 papildpunktus pie 1819. gada likuma, kuros bija daudz uzlabojumu zemnieku tiesībām. Sevišķi svarīgi bija tas, ka ķeizars bija pārliecinājies par austrumzemes – Ostzejas – ostzeiskajiem iedzimtajiem un viņu centieniem – vispirms jau pēc zemes, bet, otrām kārtām, arī pēc viņu cenšanās uz jauno ticību – uz pravoslāvību. Viņš bija arī izdevis vairākus rīkojumus ar nolūku, kā viņš pats izteicies, lai pravoslāvu Baznīca būtu gatava pieņemt jaunus bērnus. Tā sakot, viņš paredzēja, ka sāksies šo jauno bērnu – “čado” pieņemšana un kas būs šie jaunie Baznīcas locekļi. Vēl ārēji par to nekas neliecināja, jo Irinarchs tika atcelts savas centības dēļ, bet bija jau nojauta, ka kaut kas būs tālāks. Tā 1842.gadā pēc Nikolaja I pavēles igauņu un latviešu valodā pārtulkoja lūgšanu grāmatu, īso Katķismu un Jāņa Chrizostoma liturģiju, pastiprināja igauņu un latviešu valodas mācīšanu Pleskavas garīgajā seminārā. Ar ķeizara rīkojumu šīs valodas sāka mācīt jau 1840.gadā, kad vēl nemaz nebija sākusies siltās zemes kustība, bet nu sekoja laiks, kad bija jāpastiprina šī valodas mācība, tā sakot, jābruņojas uzbrukumam. Mēs arī zinām, ka jau 1840. gados bija tādi gadījumi, ka Cēsu iecirkņa latvieši sāka apmeklēt Jēkabpils pareizticīgo baznīcu otrpus Daugavai, lai lūgtu Dievu. Apmeklējumi bijuši tik intensīvi, ka vietējā pareizticīgo draudze no luteriešiem dabūjusi desmitkārt lielākus ienākumus nekā no savas pašu draudzes. Tomēr vislielākās rosmes bijušas jau pieminētājās vietās ap Pečoru klosteri, kas bija tuvu igauņu apdzīvotajām vietām.

Līdz ar šo sagatavojošo daļu, ko deva ķeizars ar saviem 1842.gada rīkojumiem, jaunieceltais Rīgas bīskaps Filarets nostājās šīs rosmes priekšā kā īstais, lielais latviešu un igauņu pārvilējs pravoslāvībā. Irinarchu atcēla, kā pieminēju, lai izvairītos no iespējamām juku briesmām. Filarets no 1841. līdz 1848.gadam bija Rīgas pravoslāvu Baznīcas bīskaps, īstajā vārdā *Dmitrijs Gumiļevskis*, dzimis 1805.gadā, miris 1866.gadā. Viņam piekrita lielais darbs likt pamatus pareizticīgajai Baznīcai apvidū, kas vietējo apstākļu dēļ bija saistīti ar lielām grūtībām, tāpēc arī bīskaps Filarets uzskatāms par īsto pareizticības un Baznīcas iedēstītāju – *nasaģiķel* – Vidzemē. Tā viņu sauc paši krievu ļaudis.

Līdztekus Filaretam kā viņa atbalstītājs darbojās ģenerālgubernators **Golovins**. Tas vārds arī jāiegaumē, jo viņš daudz darījis mūsu tautas pārvilšanā. Ar jaunā ģenerālgubernatora Golovina iecelšanu zemnieku kustība uz pravoslāvību kļuva masveidīga. Daži ģenerālgubernatora izdotie apkārtraksti iedarbojās kā tautu uzmundrinoši un tur bija vēstīts: pirmkārt, ar pāriešanu pravoslāvībā tautai nenāks nekāds labums, t.i., nebūs nekādas materiālās priekšrocības, visas tās cerības par zemes saņemšanu nemaz arī nevarēja būt, izņemot tikai to, ka pravoslāvi būs atbrīvoti no pienākumiem luterāņu Baznīcas labā. Tur bija nodevas, kas nāca Baznīcas uzturēšanas labā, – tās, protams, viņiem būs noņemtas. Tas bija pirmais punkts. Otrs punkts, ka mācītāji un muižnieki luterāņi, piedraudot tiem ar smagu atbildību tiesas priekšā, nedrīkst kavēt – *protivoģeistvovaķ* – pretīdarboties zemnieku pāriešanai pravoslāvībā, ka pārnācēji vienmēr būs likuma aizsardzībā, tie atrodas valdības tiešā aizsardzībā. Treškārt, musinātājus un melu izplatītājus pret pravoslāvību, ja tādi gadītos, sodīs visstingrākā kārtā. *Golovins Jevgēņijs* (1782-1858) - Baltijas gubernators. Kā jūs redzat, Filarets tika iecelts 1841.gadā un neko sevišķi daudz arī nebija darbojies, bet līdz ar Golovina ierašanos tās lietas jau izmainījās. 1845.gads kļuva nozīmīgs.

Golovins – īpata personība. Viņš bija piedalījies arī Napoleona karos. No 1828. līdz 1837.gadam viņš bijis Varšavas gubernators. Tajā laikā iekrita poļu brīvības cīņas un sacelšanās (1830–1831), kas tika nežēlīgi apspiesta. Tās laikā sakarā ar slavofīlu kustību arī tika izdarīta kāda ļoti liela garīga akcija. Golovins aktīvi bijis iesaistīts kā garīgo lietu kārtotājs Polijā, ar lielu varmācību izvedot uniātu iekļaušanu pravoslāvu Baznīcā. Tātad ar varmācību - viņš bija poļu apvidu gubernators, un šajos bijušās Polijas apvidos dzīvoja tā sauktie uniāti, par kuriem atkal šajos laikos dzirdam, ka pravoslāvība visiem spēkiem meklē uniātus apspiest. Un, cik tas bija apbrīnojami,

ka padomju vara, kura bija deklarējusi vienaldzību reliģiju lietās, vienādi uzskatīdama ebrejus un muhamedāņus, evaņģēliskos un katoļus – visus mezdama vienā katlā, ka padomju vara pielāva un atbalstīja ar varas spēku krievu toreizējās pareizticīgās Baznīcas rīcību, varmācīgi pārņemot uniātu baznīcas un piespiežot uniātus pāriet pareizticībā. Tas bija kaut kad XX gadusimta sešdesmitajos, septiņdesmitajos gados un vēl joprojām tālāk arī, kad uniātu priesteri, kas mēģināja noturēt dievkalpojumus, tika vajāti. Viņus padomju vara vajāja tāpēc, ka Maskavas patriarhs ar savu rīcību centās patvarīgi pret viņu vēlēšanos iekļaut tos pravoslāvu Baznīcā kā tādus, kas kādreiz esot atšķēlušies no pravoslāvības. Lūk, šo uniātu vajāšanas sākumi bija jau tad, kad uniātu apdzīvotie apvidi Ukrainā, Baltkrievijā un arī vēl dažviet Polijā tika nežēlīgi apspiesti, un Golovins bija tas, kas tur ieguva šo garīgā darbinieka praksi, kad viņš ar nežēlību izveda uniātu iekļaušanu pravoslāvībā. Par to vēl 1842.gadā tika kalta piemiņas medaļa.

Varbūt jūs atceraties, ka pēc baismīgās Bērtuļu nakts, kad katoļi Parīzē troņmantinieka kāzu dienas priekšvakarā, kāzu naktī apkāva visus sapulcētos evaņģēliskos -tāpēc to sauc par Bērtuļu nakti vai Parīzes asinskāzām -, tad Roma un pāvests lielās gavilēs dziedāja Te Deo – ‘Dievam slava’ un kala piemiņas medaļu šādam milzīgā ticības darbam. Arī Golovinam par godu bija izkalta medaļa. Golovins saka: uniāti ar viņu ietilpināšanu īstajā senču Baznīcā, domāts pravoslāvībā, esot izšķīruši mūžseno jautājumu, vai gan drīkst Krievija un tās Baznīca kaut ko no sava senā mantojuma zaudēt! Tātad – kas ir kādreiz bijis Krievijas un Krievijas Baznīcas varā, tam tā ir jāpaliek.

Raksturīgi, ka tā lieta sasauca arī politiski. Krieviem – ievērojiet to, ja jūs izsekojat Krievijas vēsturei un Krievijas politikai, - ir teiciens: kur ir stāvējusi krievu kāja, tā jau ir Krievija. Vēl atceros, ka lēģerī, kur bija sapulcēti krievu tā sauktie intelligenti, nebija tālu tas laiks, kad drīz būtu bijusi 100 gadu atcere notikumam, kopš Krievija 1867.gadā pārdeva Savienotajām Valstīm savas teritorijas Ziemeļamerikā, tas ir, Aļasku par septiņiem miljoniem dolāru. Krievijai tas toreiz likās nevajadzīgi un lieki, bet nu krievi ļoti cilāja to domu: jā, jā, pārdot – tas jau tikai uz laiku, tā tomēr ir mūsu teritorija, mēs Aļasku prasīsim atpakaļ. Tā kā, ja tur krievu kāja ir bijusi, tai ir jābūt Krievijai. Ievērojiet jūs, kas dzīvojat Baltijas guberņās, kas dzīvojat Ostzeiskajā krajā - mēs esam tie ostzeici, tie Austrumjūras piekrastes iedzimtie - ievērojiet to! Te ir stāvējusi krievu kāja. Tātad pēc krievu politiskā katķisma un arī viņu reliģiskā katķisma mums ir jābūt iekļautiem viņu varā. To latvieši nedrīkst aizmirst, to igauni

nedrīkst aizmirst, to lietuvieši nedrīkst aizmirst! Tāpēc visur tur, kur sastopamies ar šiem tautību jautājumiem, jāpatur vērā, ka tie ir krieviņiem nevis tik daudz filosofēšanas jautājumi, tie ir viņu instinkti! Tas guļ iekšā instinktos – krievs ir tanī pašā laikā arī pārtautotājs, iekļāvējs, asimilētājs. Verhņeustinskas draudze pāriet pravoslāvībā, un igauņis, kas tur tiek iecelts par mācītāju, uzreiz dabū krievu uzvārdu, un pēc tam viss tas pārējais ir tā, kā akā iesviests akmens - tur vairs nekā no igauņības nav. To ņemiet vērā! Vēsture mūs uz šo to kādreiz pamāca.

Tajā pašā laikā - ievērojiet šīs laika secības - 1842., 1843.gadā, Krievijas izglītības ministrs Uvarovs, arī līdzīga gara vīrs, iesniedza memorandu vai - kā mēs to varētu teikt - kādu ļoti "mirdzošu" ideju, ka jāslēdz Tērbatas Universitātes Teoloģijas fakultāte, kas sagatavo evaņģēliski luteriskos garīdzniekus. Tās vietā Rēvelē - Tallinā varētu atvērt kādu evaņģēlisko semināru. Seminārs ir seminārs, tas padots visāda veida pārmaiņām, bet fakultāte ir kaut kas stabils. Ar lielām grūtībām un piepūli vācu konsistorijas, universitātes vadība un arī muižniecība, ar sakariem Pēterburgas galma aprindās tomēr novērsa šo lieliski izdomāto pasākumu. No vienas puses, Golovins rūpējās par to, lai zemniekus neviens netraucētu tikt aģitētiem, lai pravoslāvu priesteri viņus aģitē, lai viņi pāriet un neviens nedrīkst te ar vārdu kaut ko bilst pretī. No otras puses, jāslēdz fakultāte, kas sagatavo garīdzniecību, jo Pleskavā jau bija atvērts seminārs, kas sagatavoja priesterus igauņiem un latviešiem, tiem jāpārņem šīs lietas – igauņu un latviešu pārkrievošana, pārpravoslāvizēšana. Tas jau vēlākos laikos, kad šīs lietas bija pāri, vēl XIX/XX gadusimta mijā izpaudās intensīvi veidotās pravoslāvu brālībās. Īpaši slavena bija Pētera–Pāvila brālība, kuras mērķis bija visu Baltiju pravoslāvizēt un līdz ar to pārkrieivot. Jā, šie Filareta–Golovina–Uvarova apvienotie centieni pravoslāvizācijas ieviešanai latviešu un igauņu starpā bija tautas novēršanai no evaņģēliskās luterticības.

Nāca talkā daži neparedzēti apstākļi, protams, negatīvi no mūsu vērtējuma. 1845.gads iezīmējās atkal kā smags neražas un bada gads, kas izmisumā nonākušos zemniekus spieda meklēt glābiņu no sava posta. Mirstība bija vēl lielāka nekā 1830.gada cholēras sērgā. Ar bīskapa Filareta ziņu līdz 1845.gadam, t.i., pirmos Filareta valdīšanas gadus bija pārtraukta konvertītu, t.i., pravoslāvībā pārejošo reģistrācija, lai nekavētu lauku darbus, bet šo laiku Filarets izlietoja, izveidojot savu propagandas aparātu, kā arī pārnācēju uztveršanai, un prata pie tam ļoti pareizi novērtēt šos palīgspēkus – vispirms jau bada apstākļus, kad atkal cilvēkos šīs zemes meklēšanas idejas bija pavīdējušas. Un šoreiz, cik var saprast, tās bija nākušas

pavisam tieši no pravoslāvu aģitatoriem – viņu priesteriem, ka ķeizars piešķiršot zemi tiem, kas pāriešot ķeizara ticībā. Ja 1841.gadā bija kustība uz silto zemi kaut kur ārpus šejienes, tad tagad kustība ņēma pavisam citu raksturu. Atkal tā pati spēlēšana uz latviešu zemes iegūšanas jūtām; tie, kas pāriešot ķeizara ticībā, no ķeizara saņemšot zemi. Protams, neviens nekad nevienas plaukstas platuma zemes nedabūja. Tās lietas bija ārkārtīgi rupji aģitētas un tomēr ļoti daudzus cilvēkus samulsināja. Bija arī tādi anekdotiski un tanī pašā laikā drūmi notikumi ar cilvēkiem, kas bija nomaldināti par šo zemes dabūšanu un griezās pie saviem vietējiem priesteriem. Nu ko viņiem vajag? Esot nākuši to zemi prasīt, kas viņiem apsolīta. Ejiet, - saka, - dārzā un ņemiet, cik jums vajag. Tā, lūk, ar vienu muti tā zeme ir solīta un tanī pašā laikā tā mute ciniski izsmej tos solījumu turētājus. Jā, un līdz ar pāriešana pravoslāvībā bija dažādas situācijas. Ja es nemaldos, tas ir bijis Jaungulbenē, bet varbūt, ka arī ne gluži, kur vietējais muižnieks, kuram piederēja lieli zemes īpašumi, licis izsludināt no kanceles un vispār tautai par zināšanu, ka katram cilvēkam, kurš saņems par pāriešanu pravoslāvībā piešķirtu zemi, viņš no savas puses pieliks vēl tikpat daudz klāt. Un rezultāts bija tāds, ka neviens tur nepārgāja pravoslāvībā.

Atgriežamies pie Rīgas pravoslāvu bīskapa Filareta un pie tiem apstākļiem, kas viņam un Golovinam ļoti nāca talkā nodomos latviešus un igauņus novērst no evaņģēliskās Baznīcas. Vispirms jau tas bija 1845.gada bads, zemnieku nemieri un šie vilinājumi ar zemi, kuri tika ļoti spēcīgi izpausti un kurus pravoslāvu autori noklusē. Vispār viņiem tās visas lietas ir pēc krievu propagandas paņēmieniem vienmēr tik ļoti labi Grimmētas un nofrizētas, ka tur nemaz notikumu pašu nevar pazīt.

Piemērs no nesenās pagātnes, kad Tālajos Austrumos uzcēla lielu pilsētu Komsomoļsku pie Amūras – stratēģiski ļoti ievērojamā vietā, tas bija pilnīgi lēģernieku un notiesāto darbs. Padomju aģitācija teica: šo pilsētu uzcēlusi komjaunatne, kas ieradusies tur baros un, garmoškas spēlējama, tūlīnās ķērusies pie darba. Nu, ar tām garmoškām viņi tur ieradās, tas ir tiesa, bet tad, kad viss jau bija gatavs. Izrādās, ka to ir uzcēluši šie te.

Starp citu, Krievijas vēsturē ļoti atkārtojas viens moments, piemēram, kad ārzemju arhitekti cēla Pēterburgu un darīja to varenu, brīnišķīgu un skaistu, tur kādreiz blakus bija pielikts arī kāds krievs, lai viņš paskatās, kā tas notiek, bet vēlāk Krievija deklarēja, ka krievu arhitekti cēluši. Un atkal tos, ko nevarēja citādi, tos pasludināja par krieviem, piemēram, *Rastrelli* ir ievērojamais krievu arhitekts, tāpat

kā *Strūve* – ievērojamais krievu astronoms, *Fondērs* – ievērojamais krievu zinātnieks un tamlīdzīgi.

Vēl nāca palīgā viens negaidīts un ļoti vērtīgs, varētu sacīt, palīgspēks. Tas bija **Dāvids Balodis**. Pēc savas izcelsmes, par to runāsim arī vēl tālāk, hernhūtiētis un, jāsaka, viena rūgta atmaksa vācu muižniecībai un vācu garīdzniecībai par cīņu pret hernhūtismu. Protams, tas nebija Baloža pirmatnējais nolūks – šāda veida atspītēšanās cīņa, bet gribot negribot tas iznāca, kā tāds Dieva sods, ko vēlāk arī paklusām atzina vācu Baznīcas sasauktā sinode.

Filarets iecēla Dāvidu Balodi par Rīgas Debesbraukšanas draudzes priesteru Michailo palīgu, bet jau 1845.gada jūlijā abus komandēja uz Alūksni, kur viņi atvēra ceļojošo baznīcu, kas, aģitēdama un reģistrēdama piekritējus, apbraukāja plašus apvidus. 1846.gadā Filarets Balodi ieveda amatā Ļaudonas draudzē, un šajā laikā viņš piegriezta pravoslāvībai 7322 luterāņus, kas liecina par šī pirmā latviešu pravoslāvu priesteru lielo autoritāti tautā un viņa aģitatora spējām. Interesanti, ka mūsu vēsturnieki viņu skata arī no citas puses un saka – jau Baloža tēvs esot bijis sodīts kā revolucionārs. Nu, tas varbūt būtu par stipru teikts. Nedaudz ieskatoties Baloža biogrāfijā, redzēsim, ka tie konflikti, kas tur ir bijuši, nebija gluži revolucionārā plāksnē. Tas, ka Balodis tika izlikts no mājām un ka viņa dēls Pēteris kļuva par vienu milzīgu revolucionāru, neietilpst mūsu apskatījumā.

Kas bija Dāvids Balodis? Viņa tēvs bija saimnieks Madlienā draudzē Lielmuižas tiesā, "Krekstiņu" mājās. Daudz cietis no vietējā muižkunga ļaunuma, netaisnības, varmācības un konflikta ar vietējo mācītāju. Krievu autori, plašāk gribēdami izvērst Baloža biogrāfiju, liecina par viņa disputu ar toreizējo mācītāju. Tomēr pirms runājam par pašu Dāvidu Balodi, jāpasaka kādi vārdi par viņa tēvu. Viņa tēvs bija nācis zināmā mērā pie turības, viņš bija ļoti kārtīgs, čakls un krietns saimnieks, bet šie konflikti, kas bijuši, izskaidrojami ar tā laika drausmīgo varmācību, kādu muižkungi lietoja pret zemniekiem klaušu norīkojumos. Piemēram, Dāvida Baloža tēvs ir fiziski smagi cietis, tāpat arī viņa māte ir bijusi smagi dauzīta un kauta, un tie pieminējumi ir īstenībā patiesi, jo atsaucās arī uz tā laika autoriem. Patiesībā tos lasīt ir ļoti smagi, tas raksturo ne tik daudz muižnieku pašu, kā muižturi, muižkungu - pārvaldnieku, kurš bija ieguvis ļoti drausmīgu slavu. Vecais "Krekstiņu" saimnieks, neskatoties uz to, ka viņš bija daudz cietis, kļuva par draudzes pērminderi, bija cienīts un ieredzēts draudzē, kārtīgs un krietns cilvēks. Un viņš pieslējās Brāļu draudzei, kas toreiz bija aizliegta, atvēra savu māju Brāļu draudzes sanāksmēm un pats kļuva tur

teicējs un lūgšanu vadītājs. Viņa dēli *Jānis* un *Dāvids* auga tēva iespaidā, tēvs viņus apmācīja arī lasīšanā un rakstīšanā. Dāvids kļuva par mantinieku tēva darbā par pērminderi. Apdāvināts dabīgām runas dāvanām, enerģisks jauns cilvēks. Izglītības gan nebija daudz. Pēc tēva nāves bija konflikts ar muižas pārvaldnieku, kas beidzās ar tēva māju zaudēšanu. Dāvids nonāca ceļos, kas viņu aizveda prom no viņa Baznīcas. Madlienas draudzē toreiz no 1827. līdz 1878.gadam bija mācītājs *Kārlis Fridrichs Štols* (Stoll). Šis mācītājs Štols bija ļoti naidīgs pret Brāļu draudzi. Viņš pat reiz ieradies kādā no sapulcēm, mēģinājis ļaudis izklīdināt un izcēlušās asas vārdu maiņas. Tāpat arī krievu autori norāda par šo Dāvida strīdu ar mācītāju, kur Dāvids paturējis virsroku ar savu, teiksim, biblisko pretīrunāšanu mācītājam, aizstāvēdams Brāļu draudzi, bet, kā viņi vēl piemetina, tas viņam ir dārgi maksājis. Te atklājas viena no tām dziļajām iekšējām vainām, kas ļoti grauza evaņģēlisko Baznīcu un kas bija viens no tās vājuma un nespēka iemesliem. Tā ir bijusi evaņģēliskās Baznīcas darbinieku saspēle ar muižu, ar muižniecību, ko vēlāk arī paši vācu mācītāji atzīst, ka garīgā apkopšana un garīgā dzīve mācītājam vairāk ir bijusi ar labākajām aprindām. Vārdā nenosaucot, bet labākās aprindas bija tā vācu muiža, tauta palika ļoti malā. Ar to nebija īsta kontakta, un vēl vairāk. Piemēram, "Krekstiņu" jautājumā tiek izcelts tas, it kā mācītāja naidis pret Balodi bijis par iemeslu, ka mācītājs ar muižas pārvaldnieku taisījuši kaut kādas intrigas, kuru dēļ tad "Krekstiņi" bijuši jāzaudē. Nu, to mēs atstājam tam laikmetam, tā laikmeta izspriešanai, par to nevaram neko lielu spriest. Tas mūs arī mazāk saista. Katrā ziņā, ja mēs kavētos pie evaņģēliskās Baznīcas iekšējās dzīves, tās liktenības lietām, tad tur būtu mums savs vārds gan runājams.

Ar 1840.gadu Dāvids Balodis bija Rīgā, darbojās kā galdnieks un bija sakaros ar hernhūtiešu draudzi. Tā bija viena īpata situācija, kā šis konflikts ar Baznīcu Dāvidam Balodim tapa. Brāļu draudze tanī laikā vēl bija aizliegta, tās darbība un visas saiešanas slēgtas, un drīkstēja palikt tikai vācieši, vācu brāļi, kā savas ticības ļaudis, bet tādu bija pavisam maz - kāds ducis, ne vairāk. Tajā pašā laikā šī pagrīdiskā latviešu Brāļu draudze, kas bija organizētā savās saiešanās, kas savā klusajā gājienā joprojām gāja uz saiešanām vai arī citādi, uz lūgšanām, – tā bija šī otra daļa. Rīgā parādījās divas atšķirīgas grupas. Viena grupa bija tā sauktie diakoni, šie palikušie hernhūtiešu brāļi, kuriem bija oficiāla pieļautība būt un kuri bija it kā Hernhūtes līnijas turētāji, un otra - vietējo tradīciju ļaudis, kuriem piederēja Dāvids Balodis.

Latviešu Jāņa draudzes mācītājs, virsmācītājs **Treijs** (1822-1846) bija iekārtojies Brāļu draudzes saiešanas trīs vietās. Garīgās stundas - Bībeles stundas,

kuras notika svētdienās un kuras vadīja vai nu viņš pats, vai arī kāds no diakoniem. Tā kā mācītājs Treijs nemaz nebija pretinieks Brāļu draudzei, bet viņš turējās pie tās, teiksim, likumības līnijas. Viņš kā atbildīga amatpersona nevarēja nekādā veidā atklāti būt piederīgs pie kaut kā cita, kas nav atļauts oficiāli. Viņš dabūja zināt, ka kādā vietā ļaudis sanāk bez viņa ziņas un notur gluži citādas sanāksmes, ko vadīja Dāvids Balodis. Tā kā tās ietilpa tā sauktajās aizliegtajās lietās, par kurām draudēja sods, un latviešu draudzes mācītājs bija pirmā kārtā atbildības nesējs par to, kas latviešu starpā garīgajās lietās notiek, mācītājs Treijs panācis šīs sapulces aizliegšanu, pie tam arī oficiālā veidā ar policijas iestāžu ziņu - tās lietas nav viņa pārziņā un līdz ar to viņš ir brīvs no atbildības. Viņam bija atbildība par lietām, kurām bija jānotiek pieļautības kārtā.

Balodim bija savi piekritēji. To starpā agrākie zaldāti, īpaši viens apkrievots zaldāts Kārlis Ernsts. Kas bija šie zaldāti? Arī viens interesants elements ticības lietu cīņās. Karaklausību izdienējušie, atlaistie zaldāti bija lielā mērā apkrievoti un appravoslāvizēti. Ja jūs esat lasījuši *Jāni Jaunsudrabiņu*, viņa bērnības atmiņas, tad jums varbūt būs tāda maza piezīmīte palikusi prātā, ka tur kādās svinībās, svētkos, kur sanākuši ļaudis kopā, vecie vīri velk un dzied krievu karavīru dziesmas "Gђе же наші предки?" - tās dziesmas, ko viņi ir dziedājuši armijā, ierindā. Tā nu tur kādi nākuši kopā. Viņi ne tikai dzied latviešu tautasdziesmas, bet dzied arī savas krievu karavīru dziesmas. Daudzi šie apkrievotie latvieši bija, var teikt, mehāniski un automātiski pravoslāvizēti, jo pie krievu armijas bija arī pravoslāvu priesteri. Protams, kā var būt armijā un nepiedalīties armijas dievkalpojumā. Tā daudzi no viņiem bija iesvaidīti, apzīmēti ar pravoslāvu svaidāmo eļļu, kā tādi, kas pieder pravoslāvībai un pat baudījuši tur Svēto Vakarēdienu. Tā šis elements, kas, patiesību sakot, nebija ne šis, ne tas, jo kāda īsta turēšanās pie pravoslāvības tur varēja būt, ja viņi uz to nebija bērnībā sagatavoti, tikai formāli iekļauti, šis elements arī bija stipri ietekmējis ļaužu domas. Kā saka: ķeizara ticība – laba ticība, labākā ticība, ķeizara ticība šā, ķeizara ticība tā un jāpāriet ķeizara ticībā – vecie zaldāti ir bijuši arī šādi populārie, vulgārie propagandisti. Ar tādiem Balodis bija nācis lielā sadraudzībā.

Nevar zināt, vai viņš tiešām to ir darījis brīvprātīgi jeb viņš ir uz to bijis pamudināts vai pat uzpirkts. Krievu autors saka – viņam esot vēl bijusi viena briesmīga, smaga scēna ar mācītāju Treiju, kad viņš gājis prasīt, kāpēc viņa Brāļu draudzes sanāksmes tiek slēgtas. Protams, viņš mācītāju Treiju, ir pārvarējis ar saviem argumentiem, tā stāsta krievu *Samarins*. Viņš paķēris Bībeli padusē, aizskrējis pie

Treija runāt par šīm lietām, un nekas nav iznācis. Tad tūlīnās tiešā gājienā viņš skrējis pie krievu bīskapa Irinarcha. Skrējis pats spontāni vai arī viņam jau ir bijis norādīts, ka tur jāaizskrien, - nezinām. Un Irinarchs bija priecīgs par iespēju parādīt savu māku. Kā vēlāk diakonam *Neimanim* bija stāstīts, bīskaps devis grāmatas lasīšanai un atļāvis tam turēt sapulces pat svētdienās dievkalpojumu laikā, devis līdzīgu papīru uzrādīšanai policijai, lai viņš netiek traucēts, un tas bijis tāds papīrs, kura priekšā pats policijmeistars noņēmis cepuri. Par sapulces vietu bīskaps Irinarchs tad norādījis mazu koka baznīciņu nomaļā pravoslāvu kapsētā. Rīgas Rāte ar savu pilnīgo nevērību un nevarību sekmēja šīs lietas, ka tās varēja arī izdoties. Birģermeistars *Timms* vēlāk tika pat apbalvots ar kādām medaļām par savu pakalpību pravoslāvībai. Un tā tas bija turpinājies kādu gadu.

Šeit ir kāda neskaidrība chronoloģijās, jo ir ziņa - pārgājēji, kas vēl patiesībā īsti pravoslāvībā nebija pārgājuši, šie hernhūtieši kādu laiku bija pulcējušies uz saviem dievkalpojumiem. Nav gan zināms, cik ilgi, bet šī griešanās pie Irinarcha – nevar lāga saprast – Irinarchs jau pēc viena gada bija atcelts. Laikam tas noticis jau Filareta laikā, un Filareta laikā Balodim tika uzstādīta šī alternatīva – viņš vai nu pāriet pravoslāvībā, vai viņam ir jāatstāj šī pajumte, kurā viņš tos savus dievvārdus turēja. Balodim vairāk ir interesējusi sava darbošanās, viņš un vēl 101 cilvēks izvēlējās pāriešanu pravoslāvībā. Līdz ar to noticis tas, ko šeit jau pieminēju, ka viņš tika iesvētīts par priesteri. Viņš gan ļoti vēlējies palikt Rīgā, bet interesanti, ka pravoslāvība gan ļoti meklēja pārvilt latviešus un arī viņu palīdzību izlietot, bet tai nepavisam neinteresēja no tā taisīt kaut kādu priekšrocību šiem latviešiem. Ja jau viņš ir pārgājis pravoslāvībā, tad viņš ir pārgājis arī krievestībā. Un tā kā Dāvidam Balodim hernhūtisms lielā mērā bija saistījies arī ar latvietību, tad tas jau, protams, Filaretam nevarēja būt pa prātam. Filarets viņu iecēla par priesteri Ļaudonā, un Ļaudona kļuva par izejas punktu tālākai izplatībai. Šī tālākā izplatība aptvēra lielu pulku draudžu Vidzemē un arī tālāku ietekmi.

Kas attiecas uz pašu Dāvidu Balodi - 1845.gadā viņš iesvētīts par priesteri, 1846.gadā viņš bijis Ļaudonas draudzē, pirmā gadā panācis jau 3849, otrā gadā 547 un kopā ar bērniem – tuvu pie 7000 pārgājējiem pravoslāvībā.

Maza piezīme pie viņa biogrāfijas turpinājuma. Dāvidam Balodim bija dēls Pēteris, dzimis 1839.gadā Rīgā, miris 1918.gadā Blagoveščenskā pie Amūras. Viņš bija ievērojams XIX gadusimteņa latviešu revolucionārs darbinieks. Vispirms viņš bija iestājies Rīgas garīgajā seminārā, laikam pēc tēva vēlēšanās, bet no 1856. līdz

1858.gadam studējis Pēterburgā medicīnu, 1858.gadā – fiziku, matemātiku un dabaszinības. No trešā kursa izslēgts par revolucionāro darbību. Viņš noorganizēja vienu no pirmajām nelegālajām tipogrāfijām Krievijā, tātad ļoti rosīgs un spēcīgs revolucionārais darbinieks. 1862.gadā apcietināts, uz septiņiem gadiem notiesāts katorgā un nometnē Sibīrijā uz visu mūžu, ko viņš arī tur pavadījis. Tur arī turpinājis savu revolucionāro darbošanos tādos apmēros un veidā, kā tas bija iespējams - vietējo krievu sabiedrību revolucionēdams ar visiem saviem iespējamajiem spēkiem, miris 1918.gadā, kad, tā sakot, lielā saule jau bija uzlēkusi visai svētai Krievijai.

Starp citu, šī biogrāfiskā ziņa sevī nes kādu īpatu specifiku, un tā ir ļoti raksturīga Krievijai, tās revolucionārajām kustībām un rosmēm, ka ļoti daudzi revolucionāri ir savas gaitas iesākuši kā garīgo semināru audzēkņi un savu apgaismību saņēmuši taisni tur. Varam minēt – kāpēc tā. Starp citu, visiem zināms, ka *Josifs Visarionovičs Džugašvili* arī bija Tiflissas garīgā semināra audzēknis un izslēgts par revolucionāru darbošanos. Viņa revolucionārā darbošanās toreiz bija drusku tādā vienkāršotākā veidā, piemēram, banku aplaupīšanas un tamlīdzīgi, bet tas viss pieder revolūcijai. Uz šāda konfesionālā fona - un mums, latviešiem, tas ir ļoti spilgts: mums pa labi ir katoļi, pa kreisi – pravoslāvi, un mēs arī pietiekami labi viņus zinām, jo esam vidū, – un uz šī konfesionālā fona mēs visskaidrāk saprotam evaņģēliskās ticības būtību un vērtību. Katoļu Baznīca, piemēram, pašlaik pārdzīvo ļoti lielu krīzi, bet, tā kā tā ir ārkārtīgi pārdomāti būvēta savā administrācijā un savā līdz teroram ejošajā disciplīnā, tā cenšas šīs lietas savaldīt, proti, to iekšējo krīzi – katoļu priesterību. Autors, kas pats ir bijis katoļu priesteris un aizgājis no katoļu priesterības, bet nav izstājies no Kristīgās Baznīcas, lai gan ir katoļu Baznīcas nolādēts, zinātniski darbodamies, bija varējis apkopot datus, ka simts tūkstoši, nevis tūkstotis, bet simts tūkstoši priesteru un mūku ir izstājušies no priesteru kārtas, no mūku kārtas, no katoļu Baznīcas tikai dažos beidzamajos gados. Tie vēl nemaz nav beidzamo gadu dati, tie ir apmēram desmit gadu veci dati. Un tā kustība turpinās. Tādēļ, ka nevar lielas, svarīgas lietas, nevar Evaņģēliju mehāniski iedzīt cilvēcīgos rāmjos. Otrkārt, ar visādiem paņēmieniem – ar neīstumu un ar varmācību, ar ārēju un ar iekšēju spaidu – turēt, uzturēt, veidot un darbināt – nevar. Kādu laiku tas iet, kādus gadus, kādus gadu desmitus, kādus gadu simtus, līdz beidzot tas eksplodē tā, kā tas eksplodēja 1517.gadā. Tad, kad Mārtiņš Luters bija publicējis savas tēzes, bija liela nopūta. Viens katoļu bīskaps teica: paldies Dievam, ka nu beidzot viens ir ņēmis kaut kādā veidā ienest taisnību un kārtību visā šinī neciešamajā būšanā. Un pravoslāvībā – tas

pats tikai, var teikt, vēl vienu grādu zemāk, rupjāk, vulgārāk. Viņu tā sauktie semināri mācēja tikai klanīties un kustināt vīraka trauku, dzīvoja rupji, piedauzīgi, izvirtīgi, tanī pašā laikā tautas priekšā uzstādamies kā svētuma reprezentanti. Lūk, šie semināristi, šie studenti – viņi ar cinismu. Vieni, kas iziet ar šo cinismu cauri, tiek iesvētīti par priesteriem vai vēl tālāk akadēmijās un tiek par bīskapiem – viņi dzīvo šo dubultdzīvi, iekšēji visu to turēdami par māņiem un par blefu, ārēji baudīdami šīs dzīves priekšrocības. Lai Dievs pasargā! Tie, kas to nevarēja izturēt, sacīja: tas viss ir meli, nepatiesība, aplamība; tur vēl nāca klāt tā laika modernā materiālisma iespaids, kas saka: nost ar šīm nejdzībām, mēs tagad paceļam sarkanu karogu un ejam par to, lai tauta ir brīva, lai tai visa kā būtu, un šie māņi, šī krāpšana nav vajadzīga. Šai propagandai bija bezgala daudz iemeslu. Draugi, uz šī konfesionālā fona mācieties izprast evaņģēliskās Baznīcas priekšrocību! Tā gan arī tagad ir paļāvusies visāda veida negatīviem iespaidiem – tām indes injekcijām, kas injicē visāda veida diskriminācijas. Un atkal viss vājums un nespēcības. Bet jūs esat tamdēļ, lai to redzētu, lai teiktu, lai varētu ar pilnu godu, ar lielu prieku nest un pildīt evaņģēliskās un īpaši luteriskās Baznīcas vēstījumu šinī pasaulē. Luteriskā Baznīca ir brīva no šiem drausmīgajiem neīstuma un varmācības iežņaugiem, kādi ir tajās abās pusmāsās, ja tā vispār varam teikt. Mēs tagad redzam šo evaņģēliskās Baznīcas traģēdiju ar to, ka tā nebija piegriezusī vērību savas evaņģēliskās tautas garīgai aicināšanai, ka sveši aizbildinātāji skatījās tautai pāri un nesakļāvās ar viņu garīgi un atstāja šo, jāsaka, brūci neapkoptu. Tur, kur bija izrauta ārā Brāļu draudze, – tā palika kā tāda vāts, kā tāda brūce latviešu tautā, tās garīgajā daļā. Medicīnā ir viena elementāra prasība un kārtība – vaļēju brūci nevar atstāt, tajā iemetas infekcija, iekaisums un var rasties drausmīgas komplikācijas. Vaļēja brūce ir jāapkopj. Un tas zīmējas arī uz Kristīgo Baznīcu. Šeit palika brūce, un tur iemetās infekcija. Šausmīga infekcija, kas latviešu tautai ir nodarījusi ļoti lielu postu.

Nebija jau tā, ka pret šo pravoslāvību necēlās kritika un arī pretestība, lai gan tā bardzība, ar kādu visus iebildumus un visas kaut kādas pretestības tika vajātas, no valsts varas puses bija liela. Te, citējot kādu krievu autoru, jāsaka tā: šeit, tas ir, Ostzeiskajā apgabalā, kāds garīdznieks ziņo, ka tur viscienījamākie un izglītotie cilvēki pravoslāvus saucot par neizglītoto ticību, citi vienkārši sauc par suņu ticību, izkrāsotu elkkalpošanu, saka, piemēram, ka krievu dievs – ikona – esot dumjāks par kaķi, jo, kad māja deg, tad kaķis izmūk no mājas, bet tas koka dievs sadegot un nevar pats sev nekā palīdzēt, ka arī putns ir viņu dievs - domāts Svētā Gara attēls un Svētā

Gara balodis. Baznīcās pie krieviem notiekot buršana, tur buroties – *koldujut, kolduni koldujut*, vārdu sakot, visa tā klanīšanās un izdarības, murmināšanas un padziedāšanas – tas viss, no ārpuses skatoties, ir tāpat, kā pūšlotāji vai burvji kaut ko tur darot. Tie, starp citu, ir populārie uzskati. Viņu baznīcās esot netīrāks kā kūtī. Krievi skūpstot baznīcas grīdu un badās – klanās kā vērši. Jā, pavisam tādas paradoksālas lietas: ja tam Pestītāja attēlam kāds nocirstu, piemēram, galvu, tad krievi klanītos arī tam cirvim. Ūdens svētīšanu nosauc par māņticību. Komūnijā - tas ir atkal ļoti interesants gadījums - krievi saņem iemērktu kumosu, bet iemērktu kumosu Pestītājs Svētajā Vakarēdienā taču pasniedza Jūdāsam. Tā sauktais “Jardānes” gadījums - Cēsīs ir bijis tāds gadījums, ka tur, kur upē tas iesvētītais ūdens, tur jokdari pievilkuši klāt ugunsdzēsēju šļauku un sākuši visu tautu aplaistīt ar to ūdeni. Teiksim, tajos krievu dievkalpojumos sagājuši, trokšņojuši un zināmā mērā huligāniski uzvedušies, un nav nekādas rīcības, kas to varētu kavēt, nav bijis garīga spēka ļaunprātīgajam pasākumam pretoties un pārtraukt šīs ārējās izpausmes.

Līdz 1864.gadam Vidzemē bija paredzēts uzcelt 113 baznīcas, bet uzceltas bijušas tikai 46. 54 palikušas īres telpās. 13 draudzēm vispār nav bijis nekādu telpu. Cēla pēc plāna. Atkal krieviski: ir plāns, ka tur un tur jāuzceļ baznīcas, - viss ir gatavs. Tomēr plāni – viena lieta, izpildītāji - otra lieta; patiesas ieinteresētības nav nevienam, ir tikai tas jau mums sen zināmais: *davaj, davaj*; tas ir jāuztaisa, kas ir likts. Piemēram, Nītaurē uzcelta liela pravoslāvu baznīca tādā vietā, kur ļaužu nebija tik daudz. Un Valmierā tāda maziņa. Izrādās, ka plāni samainīti. Valmieras baznīca ir aizcelta uz Nītauri un Nītaures atkal Valmierā. Un – kas tur? Izdarīts ir izdarīts.

1863.gadā bīskaps **Platons** (1848 –1867), kas nomainīja Filaretu, griezās pie Svētās Sinodes pēc atļaujas iespiest kādu uzsaukumu "Visiem krievu ļaudīm", kurā parādītu pravoslāvu Baznīcas bēdīgo stāvokli Vidzemē un atļautu tur kaut ko darīt. Valdībai ienāca daudz sūdzību par pāriešanas kustību, ka tai nav ne ēnas no garīgiem motīviem, ka tautu satraucot slepeni aģitatori, pravoslāvu garīdznieki, kas piekukuļojot zemniekus krogos un citās vietās. Pēterpilī ienāca anonīms ziņojums, ka pats gubernators firsts Golovins līdzdalīgs šādās lietās un ļaužu mānīšanās. Brīdināja no nemieriem. Pret pravoslāvību cīnījās kā atsevišķas personas, tā atļautības robežās arī iestādes – konsistorijas, sinodes, konventi, muižnieki. Vidzemes konsistorijā tika sastādīta un caur landmaršalu fon Līlienfeldu Vidzemes muižniecības vārdā iekšlietu ministram iesniegta petīcija. Tā izteica pārmetumus par savām Vidzemes muižniecības privilēģijām, atsaucoties uz Nīstades miera līguma laušanu, tāpat arī par

tiesībām, kas bija garantētas evaņģēliskai Baznīcai pie Rīgas kapitulācijas, tāpat par krievu valdnieku neievērotajiem privilēģiju sarakstiem, kas attiecās uz muižniecības īpašumiem un, galvenā kārtā, uz Vidzemē valdošo luterisko ticību. Petīcijā plaši aprādīts un pierādīts, ka pravoslāvība Vidzemē ieviesta aģitācijas ceļā un tauta pārgājusi pravoslāvībā tikai aiz materiāliem apsvērumiem, ka muižniecība skarta savās īpašumu tiesībās. Noslēgumā muižniecība, starp citu, lūdza pilnīgi aizliegt turpmāko pāriešanu pravoslāvībā. Protams, tam nebija nekādu panākumu.

Jau 1846.gada februārī kādai Vidzemes muižniecības deputācijai varēja sacīt, ka konvertītu skaits ir pārspējis visu, ko varēja cerēt un sagaidīt. Līdz ar to uzskaitīta arī vesela rinda pārmetumu Vidzemes mācītājiem. Un te ir ļoti interesanti. Viņi dzenoties pēc ērtas un tīksmas dzīves, turoties kopā ar muižu īpašniekiem, zemniekiem sprediķojot, runā nevis latviski vai igauņiski, bet vāciski, ir atsvešinājušies no saviem draudzes locekļiem. Vidzemes konsistorijas prezidents iebilda un arī ģenerālkonsistorijas prezidents barons Meiendorfs piezīmēja, ka Vidzemes garīdzniekiem nevarot liegt atzinību par viņu amata pildīšanu, bet pārmetumi – tie jāņemot nopietni un jāpārbaudot. Te nu šie pārmetumi ir, ko arī Vidzemes konsistorija līdzī saņēma. 1846. un 1847.gada sinodēs Vidzemes mācītāji vaļsirdīgi un atklāti atzina, ka viņi ir tie, kas vispirms un visdziļāk nesot visu sāpju smagumu pašu vainas dēļ. Kādā Igaunijas garīdznieku apkārtrakstā 1846.gadā uzsvērts, ka evaņģēliskās Baznīcas apdraudējums ir nācis pār mums, jo mēs esam grēkojuši pret brāļu mīlestību un paši sevi egoistiski par vienīgo, īsto Kristus Miesu un tās locekļiem turējuši. Baznīca nav kautrējusies saukt palīgā laicīgo roku, t.i., valsts varu, un tādēļ šī laicīgā roka smagi nākot pār Baznīcu. Prāvests Debners (Döbner), runājot par agrāko laiku smagajām kļūdām, izcēlis, ka nacionālie - tādu vārdu bija sākuši piedēvēt latviešiem un igauņiem - tiekot citādi apkalpoti nekā cienīgākās aprindas. Nu nesauc jau vārdā tās cienīgākās aprindas, bet bija zināma tā draugošanās ar muižu. Kāds cits prāvests rakstīja – latvieši un igauņi savā sociālajā izslēgtībā nekad nav jutušies Baznīcas kopībā ar labāk situētajām kārtām, t.i., viņi gan bijuši vienā Baznīcā, bet nav bijuši vienā Baznīcas kopībā.

1848.gadā nomainīja pravoslāvības varenos izplatītājus, vienīgos aizstāvjus - kā pravoslāvi paši saka – ģenerālgubernatoru fīrstu Golovinu un bīskapu Filaretu. Vietā nāca fīrst **Suvorovs** - ģenerālgubernators un **Platons** - vēlākais Kijevas un Haličas metropolīts. Ķeizaru nodarbināja citas domas – Eiropas revolūcija - 1848.gads - ņemiet vērā – Francijā, Vācijā, Ungārijā. Ķeizars Nikolajs I kļuva slavens ar

Ungārijas brīvības cīnītāju dumpja apspiešanu. Var jau iedomāties, cik daudz viņam bija citu domu, nevis šīs te.

1850.gada 11.martā Rīgā nodibināja Rīgas bīskapiju (eparhiju), kurā ietilpināja Vidzemes un Kurzemes guberņas. Virsbīskapu nodēvēja par Rīgas un Jelgavas bīskapu. Platons kļuva par archibīskapu. Pēc krievu atzinuma nu sākās visskumjākais 20 gadu ilga laiks pravoslāvības vēsturē šeit. Mācītāji tomēr centās draudzes aģitēt par šo ticību, bet evaņģēliskā Baznīca arī rādīja savu pretestību. Radās rosīga jaunu un skaistu baznīcu celšana. Tautā stipri pieauga pretestība pret pravoslāvību jau atklātā zākāšanā un sākās pat atplūdi no pravoslāvības, piemēram, pieminētais gadījums Cēsīs. Pravoslāvu Baznīca laikā no 1845. līdz 1850.gadam, t.i., piecu gadu laikā bija saņēmusi 120 līdz 125 tūkstošus pārgājējus no igauņu un latviešu zemniekiem, apmēram 10 % no visiem guberņas iedzīvotājiem. Vienā pašā – 1848.gadā – 45 tūkstoši, bet tūdaļ arī atslābums. Filareta vairs nebija, Golovina arī vairs nebija. No 1850. līdz 1884.gadam katru gadu tikai kādi simti. Baloža Ļaudona bija tapusi par pamatšūnu, no kuras atdalījās Saikavas, Odzianas, Kalsnavas, Mārcienas, Sausnējas un Lazdonas jaundibinātās pravoslāvu draudzes. Ķeizara Aleksandra II valdīšanas sākumā ap 1855.gadu krievu valdības spiediens atslāba. Muižnieki sāka dažādi ierobežot un apspiest pārgājējus zemniekus, kāroto zemi nedabūja, priesteri centās ieviest pravoslāvīgās paražas, bet, neprazdami valodu, sagādāja daudz jautrības un izsmiekla ar savām rīcībām. Pārgājēji sāka iesniegt lūgumus atgriezties savā senajā ticībā. Sākās strīdi ar pravoslāvībā pārgājušo sarakstu sastādītājiem, apstrīdot šo sarakstu patiesīgumu, uzrādot viltojumus. Citu pieteikti un ierakstīti sarakstos bez pašu ziņas un piekrišanas, kaimiņi aizgājuši un pieteikuši, cilvēki nemaz nezina, ka viņi ir pieteikti pravoslāvībā. Tādas lietas sāka noskaidroties, un radās vēl lielāks sajukums. Daudzu metrikas ierakstu lietas tika apšaubītas. 1865.gada Baltijas ģenerālgubernatoram uzdeva atraidīt lūgumus par atpakaļgriešanos, bet tika izteikts ieteikums būt saudzīgiem pret tiem, kas klusībā atkal pamet pravoslāvību. Nu sākās atplūdi uz evaņģēlisko ticību. Pēc pašu pravoslāvu ziņām kāda ceturtdaļa ir atgriezusies evaņģēliskajā ticībā, tā sakot, pa klusam. Ar 1881.gadu atkal sākas krievu valdības gādība par pravoslāvības nostiprināšanos. Atcēla piekāpību atgriezties evaņģēliskā ticībā, uzsvēra pravoslāvības privilēģijas, stāvokli. Atkritušos atkal gribēja ieskaitīt pravoslāvībā. Mācītājus, kas uzņēmās apkopt savus bijušos draudzes locekļus, kristīja vai laulāja, smagi sodīja. Tos aicināja laicīgas tiesas priekšā. No 135 Vidzemes mācītājiem 105

tika tiesāti, tikai daži attaisnoti, citus atcēla no amata uz laiku vai pavisam, izsūtīja. Piemēram, to pašu Jāņa draudzes virsmācītāju Treiju, kas bija slēdzis Baloža, kurš toreiz vēl nemaz nebija pravoslāvs, sapulces, to izsūtīja, pārcēla uz Kauņu par mācītāju. Tas nu bija stāvokļa ziņā ārkārtīgi smags kritiens. Rīgas Jāņa draudze bija liela, ievērojama pilsētas draudze, bet Kauņa – Lietuva. Kauņas guberņa – tā jau tajos laikos gandrīz vai tika skaitīta par tādu kā Sibīriju. Tā bija pilnīgā kulturālā pamestībā, un tur esošās evaņģēliskās draudzes bija mazas diasporas draudzes. Treijs kļuva par vienas mazas diasporas draudzes mācītāju. Lūk, tādas represijas, ka mācītājus izslēdza, atlaida no vietas, no garīgā amata. Mācītāji bija vienojušies savā starpā nevienu neatraidīt, kas pie viņiem nāktu garīgās apkopšanas lietās. Mums vēl būs nedaudz ko runāt par šiem pravoslāvības notikumiem.

1993. gda 10. marts

Latvijas Baznīcas vēsture

Pravoslāvijas agresija, latviešu pārvilšana pravoslāvībā II

Pāgājušās divas reizes kavējāmos pie notikumiem, kas saistās ar latviešu pāriešanu vai pārvilšanu pareizticībā, un visā visumā apskatījām šo notikumu gaitu. Patiesībā šis jautājums, zīmējoties uz latviešu Baznīcas vēsturi, arī uz latviešu tautas vēsturi, ir daudz nozīmīgāks un plašāks, un tas pavisam īpatnēji kārtā atsedz ne tikai tiešā veidā šos motīvus, ar kādiem sastapāmos, kad runājam par latviešu pāriešanu pareizticībā, bet arī šo notikumu vēl daudz dziļākās saknes, kuras ļoti spilgti un - es gribētu sacīt – īpaši liktenīgi atsedza visu latviešu tautas garīgo situāciju un arī evaņģēliski luteriskās Baznīcas stāvokli Baltijā.

Protams, visparastākās lietas mums ir jau pietiekami zināmas. Ir zināms, ka XIX gs. četrdesmitajos gados notika kustība uz pareizticību, ka sastopāmos ar parādību, kur, pirmkārt, uzkrīt īpašā aģitācija no valsts ticības darbinieku puses un Krievijas valsts varas iestāžu atbalsts. Tur pietiekami skaidri un klaji varējām redzēt,

ka tā bija ļoti apzināta, mērķtiecīgi virzīta kustība ar paņēmieniem, kurus nekādā gadījumā nevaram saukt par krietniem un godīgiem. Redzam, ka liela daļa latviešu cilvēku jutās tādā veidā iespaidoti un viena liela tiesa pārgāja tā sauktajā ķeizara ticībā. Tomēr šīs kustības, kura bija tādā negodīgā kārtā virzīta, rezultāts tūdaļ bija jūtams negatīvās izpausmēs un negatīvās parādībās, arī īpašā pretniecībā, neskatoties uz to, ka jebkura veida turēšanās pretī vai kritika bija stingri noliegta. Tas saistījās ar ļoti smagām represijām un sodiem, ja kāds kaut mazliet iebilda pret šo negodīgo un nekrietno pārvilšanas un pievilšanas norisi.

Drīz sākās arī tādi kā atplūdi. Sākās strīds par sastādītajiem pareizticībā pārgājušo sarakstiem. Atklājās viltojumi: citu pieteikti, paši nemaz to nezinādami, cilvēki vēlāk ar lielu izbrīnu un izmisumu konstatēja, ka ierakstīti tādā listē, kas it kā pieprasa uzņemt pareizticībā. Pareizticībā uzņemšanai figurēja sastādītas listes, bet ko praktiski nozīmēja pāriešana pravoslāvībā. Tā bija ļoti vienkārša - tā sauktā eļļas svaidīšana: sapulcēto baru gluži vienkārši svaidīja ar eļļu. Ar svētīto eļļu uzvilka krustu, un lieta bija darīta, ar to cilvēks bija jau piesiets. Kādreiz dzirdējām, ka pie latviešu kristīšanas XIII gadusimtenī pietika tikai apslacīšana ar ūdeni, ar kristāmo ūdeni, bez kādas sagatavošanas. Piemēram, tādi pavisam komiski, ja tā var sacīt, notikumi, bija norisinājušies Igaunijā, kur bija sacensība starp ordeni un dāņiem. Dāņi bija ieņēmuši Igaunijas ziemeļus, un ordenis atkal tuvojās igauņu zemei no dienvidiem. Lai pārņemtu savā pusē šos nekristīgos, jau ar citiem kristītajiem cilvēkiem sūtīja kristīto ūdeni, lai tikai apslaka tos, kas tur ir igauņu ciemos, un tad tā lieta būs darīta. Apmēram tādu pašu mehāniku piekopa pravoslāvi: pietika būt apzīmētam ar šo eļļu, un jau bija piesaistīts. Tajos baros, kur cilvēki bija sapulcēti kopā uz šām svaidīšanām, kādreiz bija tā, ka cilvēki no pūļa vienkārši izbēga nepamanīti, saprazdami, ap ko lieta grozās, un cerēdami, ka izbēguši bez tās eļļas svaidīšanas, tomēr listēs viņi jau skaitījās pravoslāvi.

Cēlās arī pretestība. Tika apšaubīti ieraksti. 1865.gadā nāca instrukcija Baltijas ģenerālgubernatoram atraidīt lūgumus par atpakaļatgriešanos. Aleksandra II valdīšanas laikā bija iestājies tāds zināms atslābuma periods. Aleksandrs II bija ļoti humāns cilvēks, un bija arī iespējas tikt atpakaļ, bet tad atkal pastiprinājās spaidi. Ar 1865.gadu bija norādījums šādus lūgumus atraidīt, bet izturēties saudzīgi pret tiem, kas klusībā atkrīt no pravoslāvības. Nu sākās īsti atplūdi atpakaļ uz evaņģēlisko ticību, un pēc pašu pravoslāvu avotiem atkritusi kāda ceturtdaļa.

Ar 1885.gadu atkal sākās krievu valdības gādība par pareizticības nostiprināšanu. Izveidojās tā sauktās pravoslāvās brālības, kas visādiem centieniem un paņēmieniem gribēja veicināt šo pravoslāvības nostiprināšanu ar tādiem lozungiem, kā austrumnovadu vai Baltijas novadu pilnīga pravoslāvizācija, pilnīga pārkrievošana.

Pēc 1905.gada revolūcijas ķeizars bija spiests izdot tolerances manifestu – tādu demokrātisku manifestu. Pēc tam ar zināmiem blakus ierobežojumiem tomēr bija atļauta konfesiju mainīšana, kas līdz tam nebija iespējama. Tad sākās atplūdi jau daudz lielākā mērā. No 1905.gada līdz 1909.gada sākumam atpakaļ katoļticībā Krievijas valstī bija pārgājuši 233'000, Polijā – 268'000, Rietumu guberņās, t.i., ieskaitot Lietuvu un arī Baltiju – 62'000; luterticībā bija atgriezušies atpakaļ 32'000, bez tam vēl 14'000 un Baltijā vien kādi 12'000; muhamedānos atgriezušies atpakaļ 50'000, t.i., tatāri un tās Pievolgas muhamedāņu tautas, kuras arī visādiem spaidiem bija iespiestas pravoslāvībā; budismā atgriezušies 3400; jūdu ticībā atgriezušies 400, un pie tā sauktajiem pagāniem – 150. Kas tie par pagāniem? Izrādās, ka Krievijas iekšienē dažas no ciltīm, ja nemaldos, tad tie bija čeremisi, kas vēl joprojām bija pie savām senču ticībām, - tātad tie nebija ne muhamedāņi, ne kristīgie, tie arī bija spaidu kārtā iespiesti pravoslāvībā, kādi 150 atkrituši atpakaļ savos vecajos paradumos. Jāsaka, šī atļauja atgriezties bija nākusi par vēlu, jo pravoslāvība bija jau atradusi zināmu ieraduma iesakņošanas cilvēkos šajos 50–60 gados, jau bija nomainījušās paaudzes. Bez tam tā sauktie ticības jautājumi 1905.gadā cilvēkos bija pavisam citādi nekā XIX gs. vidū: daudz lielāka vienaldzība ticības lietās, jaunā ticība – sociālisms, visi šie jaunie strāvojumi – bija ieņēmuši cilvēku prātus. Ja ņemam vērā 1905.gada notikumus, pie kuriem vēlāk kavēsimies, uzbrukumi Baznīcai un Baznīcas darbiniekiem, tie vien jau deva liecību, cik vispār ticības lietas bija ne tikai vienaldzīgas, bet kļuvušas pat pretniecīgas latviešu tautā.

1850.gadā pravoslāvība ieguva savu Rīgas virsbīskapiju – eparchiju ar metropolīta titulu, kuram bija padotas visas trīs Baltijas guberņas – Igaunija, Vidzeme un Kurzeme.

Ar pareizticības izplatību bija sācis iet stipri lēni. 1864.gadā konstatēts, ka no ieplānotajām 113 baznīcām uzceltas tikai 46. Visu kopā saņemot, jāsaka, ka pareizticība Baltijā sevi ir visaugstākajā mērā diskreditējusi. Tas rīcība notika valsts varas aizsardzībā un pabalstā, pie tam ļoti rupjā, ļoti radikālā veidā ar paņēmieniem, kad zemniekiem tika solīti visāda veida atvieglinājumi, atlaišana no karadienesta, nodevu atlaišana, zemes piešķiršana, par ko arī kādreiz bija runa, bet pēc tam, kad

cilvēki nāca šos solījumus saņemt, viņi dabūja izsmieklu pretī. Arī pretinieka nospiešana likuma spēkā, visāda veida ierobežojumi, spaidi un apgrūtinājumi evaņģēliskai Baznīcai, ieskaitot vēl tādas lietas, kā mēģinājumu slēgt Tērbatas augstskolas teoloģijas fakultāti. Šī pārvilšana pareizticībā izraisīja latviešu tautā īpatu rūgtumu, skepsi un nicināšanu, pat novēršanu no kristīgās ticības, redzot šādu cinisku kristīgās ticības degradāciju, un galu galā arī necienīgo dzīvesveidu, kādā viņi redzēja dzīvojam pareizticīgo garīdzniecību.

Šī pati ticība, kas sevi dēvēja par visusvēto, savu vizītkarti pasniedza cilvēkiem tādā veidā, ka, piemēram, Latvijā 1905.gada nemieri un nejdzības, baznīcu apgānīšanas un pat garīdznieku nonāvēšana norisinājās taisni Vidzemes vidienes apvidos, kur pravoslāvība bija visvairāk iepletusies. Tur arī radies šis ciniskais cilvēks, kas uz visām garīgām lietām sāka skatīties pavisam citādi.

Mums jāpievēršas vienam nopietnam jautājumam – kas tad bija tie dziļākie motīvi, ka latviešu ļaudis pārgāja pareizticībā. Kā varējām redzēt sākotnēji – lielos baros, tomēr ne vienmēr tikai tādas tiešas krāpniecības dēļ, bet tur bija vēl kādi dziļāki momenti. Un atkal jautājums – kāpēc latviešu zemnieki nemeklēja padomu pie saviem mācītājiem, bet pie iestādēm un pie pravoslāvu bīskapa. Piemēram, 1841. gadā radās jautājums par tā saukto silto zemi. Paklīda baumas, ka tiem, kas izceļos uz dienvidiem, uz Ziemeļkaukāzu, uz Jeiskas apgabalu, piešķirs par brīvu zemi. Ļaudis bariem plūda uz Rīgu un griezās pie visāda veida iestādēm, un beidzot uzdūrās vai tika aizvesti pie pravoslāvu bīskapa. Tie bija laucinieki, kas plūda uz Rīgu. Bet kāpēc viņi nekad nebija griezušies pie saviem mācītājiem, lai tie viņiem paskaidro, kas par lietu? Mācītājs draudzē bija tas izglītotākais un informētākais cilvēks. Īpatā veidā latvieši gāja ar likumu ap to visu, nemaz jau nerunājot par 1845.gadu un pravoslāvības padomiem, vilinājumiem. Te atklājas kāda dziļāka sakne. Neuzticības un svešuma izjūta pret Baltijas vācu mācītājiem latviešu tautā. Tas izklausās ļoti – es teikšu – sāpīgi, jo mēs esam tiklab šo Vidzemes latviešu bērnbērni, tāpat esam Baltijas vācu garīdzniecības turpinātāji kā Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas darbinieki. Un šis jautājums mūs arī būtiski nodarbina.

Evaņģēliskie mācītāji Latvijā XIX gadsimtā gandrīz bez izņēmuma bija cittautieši – vācieši, pat ienācēji, lai gan Tērbatas Universitāte gatavoja teologus, tomēr te bija tādi, kas bija ienākuši no Vācijas. Viņiem šajā svešajā zemē vietējie apstākļi nebija tik skaidri. Tas viss kopumā izveidoja šo svešniecību mācītāju un latviešu zemnieku starpā. Vietējie vācu mācītāji tikai ar retiem izņēmumiem kaut kā

iekļāvās latviešu tautā. Bija kaut kāda nesakļautība. Izņēmumu tanī ziņā redzam pie Vecā Stendera – Sunākstes mācītāja, kurš ar tādu īpašu uzsvāru uz sava kapakmens bija licis rakstīt vārdu – latvis, šeit dus ar savu gaspažu - abi divi - tā sakot, viņi sevi nodēvē par latviešiem, tāpēc ka viņi ienākuši šinī tautā, tāpēc ka viņi kalpojuši šai tautai, tāpēc ka viņi bija kļuvuši viens ar šo tautu. Tas Stendera uzraksts ļoti kontrastē ar visu pārējo attiecību kopumu, kāds latviešiem bija ar vācu tautības mācītājiem. Nevar salīdzināt, piemēram, kā tas bija Skandināvijas zemēs, kur mācītājs bija sava novada, savas draudzes, tā sakot, viss – ne tikai dvēseļu kopējs garīgā nozīmē, bet arī padomdevējs vispār, visādā veidā pieejams savai draudzei - tiklab pats šos draudzes ļaudis apmeklējams, kā arī vienmēr viņus pie sevis redzēdams.

Pēdējais un tas ir varbūt vissvarīgākais un smagākais iemesls – vācu mācītāju identificēšanās ar vietējo muižniecību. Jau pēc savas kārtas mācītājs, savu mācītājmuižu valdīdams, līdz ar to zināmā mērā bija kā kāds no muižniekiem. Otrkārt, viņa tautība un sabiedriskais stāvoklis to tuvināja vāciešiem, nevis latviešiem. Ļoti raksturīgs piemērs. 1910. vai sekojošos gados - tāpat īsi pirms Pirmā pasaules kara - divos sējumos iznāca tādas Krievijas evaņģēliski luterisko draudžu pārskata grāmatas. To bija izdevusi tā sauktā Palīdzības lāde. Ļoti īsumā - draudze, draudzes baznīca, tās uzcelšanas laiks, tad vēl – kādas muižas vai pagasti pakļauti draudzei, kādi mācītāji tur beidzamajos gadu desmitos pēc kārtas bijuši un kurš ir beidzamais, cik ir draudzes locekļu. Cik ir draudzes locekļu. Vāciski gan tas nozīmē – tie, kas ieskaitīti šinī draudzē - viss draudzes novads. Pārsteidz tas, ka šie skaitļi ir tūkstošos, pat desmitos tūkstošu. Ļoti interesanta ir šī statistika. Un šī statistikas uzskaites arī veica. Ir dažas atsevišķas draudzes pilsētās, piemēram, Jelgavā, Liepājā, Rīgā, Cēsīs, protams, arī īgauņu tiesā, kuras bija tikai vācu draudzes vien, tikai ar vācu draudzes locekļiem. Un pāris tādas draudzes arī latviešu pusē, piemēram, Jelgavas pilsētas draudze, Liepājas pilsētas draudze, vēl Cēsu lauku draudze, tāpat viena no Rīgas Ģertrūdes draudzēm, kuras bija tikai latviešu draudzes. Tomēr pa lielākai daļai visas draudzes bija jauktas, t.i., vācieši un latvieši. Mācītājam bija pienākums apkalpot abas. Tā sakot, viena draudze, bet divas grupas. Bija noteikumi, cik reizes gadā, cik reizes pēc kārtas jāsprediķo vienā valodā un cik atkal otrā. Un tad šis statistikas veids – šī lietiskā statistika – ir ļoti interesanta. Tas vācu skaitlis pie jauktajām draudzēm bija ļoti svārstīgs. Retā, retā vietā tas pārsniedza kādu simtu, visur tas sniedzās tikai desmitos, citreiz pavisam niecīgi, teiksim - 10, 15. Un skaitās tā: tāda un tāda draudze, nu, piemēram, Skujene - draudzē skaitās – sacīsim – 5000 cilvēku. Tālāk seko nākošā

teikumā – 15 vāciešu, pārējie latvieši. 4985 - tie pārējie. Tas bija tas īstais kontingents, kas tika uzskaitīts, un tur tā masa, kas tur, tā sakot, pielikta klāt. Šis statistikas veids – un konsekventi – šis statistikas izpausmes veids tā aizskar. Nu, ja jau skaitļi, nu tad sakiet skaitļus, nepasakiet tā: un tas pārējais. Un kas bija šie daži? Tie bija muižas ļaudis un pa retam kādreiz arī kādi vācu amatnieki, ja tur, sevišķi pilsētiņās, kāds simts to vāciešu bija, tad tie bija kādi vācu amatnieki, vēl kādi sīki amata turētāji un tamlīdzīgi. Grēks ir šī vērā neņemšana, šī atšķirtība, kuru zināmā mērā arī uzturēja paši mācītāji. Nenoliedzami, ka viņu starpā bija ļoti krietni cilvēki, un nenoliedzami ir tas, ka viņi mums ir devuši ļoti daudz garīgā rosmē un garīgā literatūrā – tā visa ir augusi vispirms no vācu mācītāju rakstniecības un tamlīdzīgi, bet šajās tīri cilvēcīgajās attieksmēs lielā mērā trūka tas, ka draudze un mācītājs būtu viens. Un ne tikai tas, bet vēl daudz sliktākas lietas. Tās lielā mērā atsedza šī pravoslāvības kustība, piemēram, tas, ko Merķelis savās atmiņās raksta. Merķelis piedzima 1815.gadā, viņa tēvs bija mācītājs Lēdurgā. Par vardarbībām runā ne tikai Merķelis savos “Latviešos”, bet runā vēl arī citi darbinieki.

Tā mēs pienākam pie vienas īpatas lietas, ko ir grūti varbūt tā uzreiz aptveroši izskaidrot, bet es gribētu jums to nedaudz izteikt dažos vispārējos vilcienos.

Kāds atskata punkts varētu būt 1562.gadā, kad Livonijas zemes - tāpat ordeņa zemes, kā bīskapu zemes - nāca dažādu citu varu pakļautībā. Bruņniecība – ordenis un arī ordeņa vasaļi tiklab ordeņa zemēs, kā bīskapu zemēs - bija panākusi to, ka viņiem piešķirtos feodus - muižas nodeva kā mantojamu īpašumu, ne vairs tikai zemes kunga uzticētais devums, bet kā īpašums. Izveidojās šķira, kura nesa šo muižniecības nosaukumu. Tā bija iekarotāju šķira, kas savā laikā bija pakļāvusi šīs zemes. Kad sabruka Livonija, radās ļoti sarežģīts, ļoti spraigs stāvoklis. Kā jūs atceraties, beidzamais Livonijas ordeņa mestrs Valters Pletenbergs, kas bija kļuvis lielā mērā par vēl toreiz eksistējošās Livonijas faktisko virskungu, jo Rīgas bīskapi jau bija pakļāvušies ordenim, stāvēja izvēles priekšā. 1525.gadā, tātad 40 gadus pirms tam, Vācu ordeņa zars, kas atradās Austrumprūsijā, šis Teitoņu zars Austrumprūsijā pārveidojās par pastāvīgu valsti. Baltijas zars arī bija Vācu ordeņa zars, tikai tam bija Livonijas ordeņa nosaukums. Beidzamais mestrs Albrechts noņēma savu mestra mēteli un zvērēja uzticību Polijas ķēniņam, un saņēma pretī ordeņa zemes kā savu hercogisti, tāda vēlāk kļuva arī hercogiste Kurzemē, gan Polijas protektorātā, bet tomēr visā visumā patstāvīga valsts. Nu Pletenbergam šis Albrechts, Prūsijas hercogs, lika priekšā izdarīt to pašu šeit Livonijā – izveidot no Livonijas patstāvīgu valsti,

laikam arī Polijas protektorātā, bet tas būtu tāpat kā Prūsijā. Pletenbergs to noraidīja, aizbaidinādamies, ka viņš ir jau vecs. Nu, bet tas nebūtu varējis būt gan tas izšķirošais. Radās cits stāvoklis. Livonija bija sadalīta un meklēja sev virskungus, un tie virskungi vienmēr bija kāda vara. Livonijas atsevišķo daļu bruņniecība, respektīvi, muižnieki pakļāvās dažādām valstīm. Toreiz visspēcīgākā pakļaušanās bija Polijai, kad visa Vidzeme pakļāvās Polijai. Kurzeme pakļāvās kā hercogiste, bet Vidzeme pakļāvās Polijas tiešā padotībā arī kā hercogiste. Radās šis īpatais stāvoklis, kad Polijas virsvara – Polijas ķēniņš – sev iekšpusē turēja vienu ļaužu kopu, kas bija saistīta ar sevišķām privilēģijām. Pakļaušanās saistījās ar privilēģiju apstiprināšanu. Kādu privilēģiju? Privilēģijas uz zemi, ko viņi turēja, privilēģijas uz iedzīvotājiem, kas atradās viņu varā, arī tiesas atkarībā, privilēģijas Baznīcas lietās, privilēģijas valodu lietā – paturēt savu vācu valodu, paturēt savu evaņģēlisko ticību, paturēt neskartas bruņniecības tiesības. Tātad – turpināt feodālismu, tāpat kā tajos laikos, kad ķēniņi izdalīja novadus saviem apakšvaldniekiem ar zināmiem nosacījumiem - viena puse un otra puse, tas pats tagad pārgāja uz šādu virsvalsti - uz Poliju. Un tā šī Baltijas muižniecība gadusimtiem cauri saglabāja sevi kā viena feodāla vienību, kura eksistēja īpašā stāvoklī un kura arī sevi uzskatīja par vienīgo elementu, kurš piedalās zemes lietu kārtēšanā un valstiskajās lietās, tiklab attiecībās pret valsts varu – ķēniņu, kā arī uz leju - pret pavalstniekiem. Pie poļiem tas izdevās brīnišķīgi, tāpēc ka Polijā arī valdīja muižnieki un ķēniņš bija tikai vārda pēc, un tā Polija bija tas visjaukākais, brīnišķīgākais elements. Pie tā vēl nedaudz kavēsimies vēlāk. Tomēr nāca pārvērtības, un kārtējā iebrukumā Baltijā jau XVI gadusimta beigās, neilgi pirms Livonijas sabrukuma, Krievija nejēdzīgi, nežēlīgi izpostīja Igauniju un lielu daļu Vidzemes. Igaunija un igauņu muižniecība pakļāvās Zviedrijai. Zviedru ķēniņš Kārlis IX, kura rokās atradās arī iekarotā Vidzeme, Vidzemes muižniecībai piedāvāja to pašu, t.i., Zviedrijas protektorātu. Tas izsauca vācu muižniekos šausmas - ko šis negantais zviedru ķēniņš gribēja panākt? Viņš gribēja panākt to kārtību, kāda bija Zviedrijā. Zviedrija atzina par saviem pilsoņiem un tiem bija pārstāvība Riksdagā, parlamentā – četras kārtas: muižniecība, garīdzniecība, pilsonība, zemniecība. Zemniecība! Tas vācu muižniecībai bija, jāsaka, kā karsta dzelzs pie miesas. Zemniekiem tiesības! Viens šausmu kliegums – mēs taču gaidījām, ka mūsu privilēģijas tiktu pastiprinātas, bet notiek vienkārši sagraušana – iedod zemniekiem līdztiesību būt par cilvēkiem un pilsoņiem. Tādā gadījumā brūktu visa sistēma, kas balstījās uz vienvaldību pār visu. Virsvarai bija šo vienvaldību jāgarantē. Tā Zviedrijas protektorāts tika atraidīts 1600.

vai 1604. gadā. Vidzeme atkal nāca poļu varā, un, kad nu Gustavs Adolfs bija Vidzemi iekarojis, tā Zviedrijas vara gribot negribot bija jācieš, bet zviedri nepaguva šīs reformas izvest, jo viņi atdūrās pret milzīgi sīkstu pretestību visos virzienos. Pretestību arī pret to, ko jau Kārlis IX bija pasludinājis – zemniekiem jādod izglītību. Zemniekiem bija bērnu pārpalikums, kas nebija vajadzīgi lauku darbos, tie varētu mācīties amatus, lai viņiem atvērtos kāds dzīves ceļš. Un bez tam skolas. Tā vācu muižniecības acīs bija kaut kāda nedzirdēta negantība, jo pie zemes un cilvēku pārvaldīšanas piederēja ne tikai saimnieciskā nospiešana, bet arī garīgā nospiešana. Tie vāci mācītāji, kas cīnījās par latviešu izglītību un par skolu ierīkošanu dabūja bezgala daudz ciest no muižniekiem, kas visiem spēkiem turējās pretī. Tā tapa Patkula nodevība. Viņš bija spilgts feodālās vācu muižniecības pārstāvis. Sazvērestība pret Zviedrijas valsti ar mērķi gāzt šeit Zviedrijas varu. Viņš sabiedrojās ar Poliju, ar Saksiju, ar Krieviju (ar Krieviju, ar Krieviju, jā!) un naivi paredzēja, ka viņš atļaus krieviem paņemt Ingriju, apgabalu ap Pēterpili, varbūt arī Igauniju, pats paturēs Vidzemi kā savu hercogisti Polijas patvērumā. Viņš domāja, ka nodevējus ļoti mīl un viņus arī bagātīgi atalgo, bet nodevēji vienmēr dabū savu sodu. Tad, kad Vidzeme bija iekarota, Patkulu Zviedrija bija dabūjusi savā varā un notiesājusi uz nāvi, tomēr viņš jau bija atvēris vārtus Krievijai. Vācu muižniecība gāvilēja, jo pēc Rīgas kapitulācijas cara Pētera vārdā Šeremetjevs parakstīja šo ķeizara žēlastību, ka visas privilēģijas, kādas vien vācu muižnieki bija iedomājušies, pat tādu Sigismunda II Augusta privilēģiju, kuru paši poļi neatdzina, pat arī to, Pēteris ar vieglu roku parakstīja visu, visu, visu. Un vācieši bija bezgala laimīgi. Zemnieks atkal bija īpašums – tas, kas bija zviedru laikā pacelts uz augšu, nu atkal bija nospiests lejā. Kad viņi pēc tam dabūja no krievu varas pamatīgi ciest, kad krievu vara viņus nolika iznīcības priekšā, tad apjēdza to, ko nebija sapratuši jau no sākuma, ka Pēterim tas paraksts nenožīmēja itin neko, viņam interesēja tikai saņemt visu savā varā un tad viņš rīkojās pēc savas vajadzības. Un kas notika? Latviešu un igauņu zemnieku stāvoklis tā sauktajos krievu laikos vācu muižnieku varā bija nospiests tik lielā mērā, ka bija pat tāda definīcija, kas ir šis zemnieks. Viņš īstenībā nemaz nebija atzīts par cilvēku, viņš bija inventārs. Tāpat kā arklis un ecēšas bija inventārs pie zemes, kura piederēja lielajam saimniekam - muižniekam, tāpat pie šīs zemes kā inventārs piederēja tas, kas šo zemi apstrādā. Līdz tādai pakāpei. Ja arī tas netika pavisam skaļi deklarēts, tad tomēr tas bija deklarēts, jo faktiskais stāvoklis bija tāds. No šī faktiskā stāvokļa izveidojās pavisam īpatnās latviešu attiecības ar iekarotājiem. Tas arī nozīmēja, ka īstenībā viss šis periods, sakot

jau no XIII gadsimta, bet sevišķi jau no XVI gadsimta šie apvidi Baltijā – latviešu un igauņu apvidi – patiesību sakot, atradās iekarotāju varā gandrīz faktiskā karastāvoklī. Faktiskā karastāvoklī, kuru mēs pazinām arī tagad, okupācijas laikā XX gadsimtā, kad viena vara, kura nenes nekādu atbildību savu pakļauto priekšā ir karastāvoklī ar pakļauto masu. Varas rokās ir līdzekļi nospiest, diktēt, vadīt, iznīcināt; masai līdzekļu nav vai arī tā nedrīkst tos lietot. Šis stāvoklis līdzīgā veidā bija izveidojies Latvijā un Igaunijā vācu feodālās varas laikā. Un, ja var sacīt tādu parafrāzi, ko varbūt latviešu cilvēki neapzinājās, jo definīcijas nāca tikai vēlāk, tad viss šis gadsimtenis, sevišķi XVIII un XIX gadsimtenis bija viena īpata veida revolūcija un latviešu brīvības cīņa. Cīņa par zemi. Tā zeme, uz kuras cilvēks stāv, kuru viņš apstrādā, viņam ir arī jāiegūst. Cīņa par savām tiesībām, pierādot, ka arī viņš ir cilvēks. Tās reformas, kuras ar visādiem grūtumiem, ar visādām ciešanām tika izspiestas vai radušās no valdības puses, visas šīs reformas bija tie sīkie soliņi, tie paņēmieni, kas tanī brīvības cīņā, tanī revolūcijā virzīja latviešu cilvēku uz brīvības iegūšanu, jo viņš joprojām bija iekarotāju varā. Te redzamas zināmas paralēles un atšķirības ar koloniju valstīm, jo attiecīgās koloniju valstis gan saimnieciski pakļautos izmantoja, bet tajā pašā laikā šīs pakļautās melnās, brūnās un visādās zemes viņi kaut kādā veidā attīstīja, iemācīja vietējiem iedzīvotājiem darba paņēmienus, dzīvesveidus un kulturāli cēla tos uz augšu. Var jau žēloties kaut vai tāda Indija, ka Britānija to tik briesmīgi izmantojusi un izsūkusi, bet, tā pati Britānija viņiem ir iedevusi vienotību, kāda tur nekad nebija bijusi, attīstījusi saimniecību, kāda viņiem vēl nekad nav bijusi. Tas viss, ko Indija zaudējusi, tika kompensēts ar ieguvumiem, kādi tur vēl nekad nav bijuši. Viens tāds ļoti spilgts piemērs bija pirms kara. Pēkšņi visi atmosfā, cik īpata lieta – viena maza piekrastes kolonija, tā piekraste, kurai tagad ir nosaukums Gana, piedzīvoja milzīgu saimniecisko uzplaukumu. Vietējais āfrikāņu valdinieks, kurš bija pakļauts Anglijas virsvarai, ieviesa šinī zemē saimnieciski ļoti izdevīgo kakao ražošanu, un melnie pavalstnieki ieauga turībā un visāda veida ārējās dzīves labumus. Tā kā tas ir pavisam cits stāvoklis nekā šis absolūtās varas monopols pār visu.

Pēc mazas atkāpes pievēršamies kādu aculiecinieku autoru atmiņām par apstākļiem, kādi jau bija pieminēti un kas ir pārstāstīti pareizticīgā latvieša atmiņās un arī vērojumos par cilvēku beztiesisko, baismīgo stāvokli. „Bet es nu novēršos sāņus un netīši sāku runāt par to, kas vēl priekšā. Es sacīju, ka tēvs nevarēja plaši aprakstīt visu Bebru muižas slaktiņu.” Bebru muižas nemieri bija zemnieku nemieri, kurus apspieda ar lielu bardzību. Tie bija radušies sakarā ar baumām par siltajām zemēm,

kad cilvēkiem bija radusies pārliecība, ka viņiem šīs lietas tiek slēptas un ka viņi tomēr grib šīs zemes iegūt. Kā notika apspiešana. „Tomēr viss, ko es no viņa dzirdēju, dziļi iespiedās manā atmiņā. Tā nebija - sacīja viņš - ļaužu strāpēšana, bet kaušana. Cilvēkus tādā kārtā nesit, un i sitienu skaits ir par lielu un nesamērots - ne ar gadiem, ne ar kārtu (vīriešu vai sieviešu). 12-13 gadu vecu puisi tik dikti tiesāja, ka i pieaudzis nevarētu izciest; kādai nespēcīgai vecītei, kura bija izkaltusi un sasprēgājusi kā koka piepe, uzskaitīja līdz 100 koku; vecīti, kurš no redzes līdzinājās egles čiekuram, dzina caur stroju divas reizes, bet viņš lāga nevarēja iziet cauri i vienu reizi. Zaldāti uzlika viņu uz riteņiem un vilka nomirušu, sīta nūjām kā pa maisu, bet virsnieki gāja gar abām zaldātu rindām no pakaļas ar krītu rokā, un uzvilka uz mugurām krustu kuram katram zaldātam, kurš vai neiesita, vai iesita glēvi. Tos nelaimīgos turpat stiepa gar zemi un briesmīgi pēra. Bet bija arī varoņi pilnā vārda nozīmē. Daži jauni zēni izgāja caur stroju un neiekliedzās. Viens no pagasta amata vīriem, padzīvojis zemnieks – viņa vārda es neatceros, bet uzvārdu zinu un nekad neaizmirsīšu. Šā varoņa uzvārds bija Āpša. Viņu izdzina caur stroju trīs reizes; viņu un dažus citus sīta bargāk par visiem. Un šis Āpša neiekliedzās, neievaidējās, tik pie katra sitiena nodrebēja; gāja modri, taisni, mērītiem soļiem un zaldātu rindu galos apgriezās ātri un pēkšņi. Tik trešo reizi sāka mesties gan bāls, gan tumšs. Izgājis cauri, apstājās. Viņam atnesa kreklu un zaldāti gribēja viņam to uzvilkt, bet viņš pats to paņēma, iekams ārsts ar kādu zāli ierīvēja viņam muguru, kura bija sasista līdz kauliem, viņš pats apraustīja savas ādas lupatas, kuras uz viņa kauliem vēl karājās. Izdzēris ķipi ūdens, viņš plaši pārmeta pār sevi svētu krustu, apsvētīja ar krusta zīmi i savu kreklu, tad pats to uzvilka. Pēc asinslugas tāds briesmīgs kungs, no augstas vietas, no kuras tika pasludināts spriedums kuram katram notiesātam, pasludināja visiem sadzītājiem skatītājiem: „Tā tiks sodīts kurš katrs, kas gribēs iet uz silto zemi, kam ienāks prātā pieņemt krievu ticību, kas iedrošināsies nepaklausīt muižniekiem un mācītājiem, bet paklausīs krāpniekiem - dumpiniekiem.” Mans tēvs visu to nostāvēja un noklausījās, bet tomēr tam nepaklausīja” (64.- 65. lpp.) „Likās, ka izlīdzināšanās par bebrniešu dumpi nekad nebeigsies. Par šo dumpi muižnieki atgādināja un atriebās kuram katram vīrietim un sievietei, kas tik priekšā gadījās. Ļaužu piekaušana uz laukiem sāka atkārtoties biežāk, “koki” palika it kā resnāki. Skataties: muižkungs pavēl stārastam ņemt zemnieku aiz kājām, iemiegt tās padusē un turēt stipri, bet pats ar nūju apstrādā muguru, kā viņam patīk, - to es pats redzēju. Pastāstīšu vēl par vienu šādu scēnu, pie kuras es biju vēl klāt par liecinieku, pēc tam es iestājos skolā. Muižā

tika noņemti kartupeļi. Sajūdza vairākas četrziru partijas ecēšās, i kartupeļu lasītāji arī sadalījās partijās. Labajiem ecētājiem pakaļ izgāja labie lasītāji, sliktākajiem sliktākie. Pēdējiem pakaļ, savukārt, izgāja muižkungs. Par ecētāju bija zemnieciņš - eszinu viņa vārdu, uzvārdu un palamu - tāpat kā mēs - pareizas ticības. Uzreiz muižkungs spēra viņam ar nūju pa muguru reizi, divas, trīs. Mūs pārņēma izbailes, ecētājs sāka raudāt, neizcieta un sacīja: „Es taču nevaru dzīt lēkšus.” Muižkungs uzsvila kā zēvelkociņš pie uguns pielikts. Te nu iesākās tāda dauzīšana ar nūju, ka man sajuka i skaits belzieniem; es no izbailēm kā akla vista kampu zemes pikas un akmeņus un metu spainī kartupeļu vietā. Skatos: zemnieciņš neizturēja, izrāva muižkungam no rokām nūju ar dzelzs rokturi un gribēja pārlauzt, bet nevarēja, tik viņu salieca, tomēr tā, ka tā vairs nederēja lietošanai. Tas notikās pie pašas muižas, netālu no lielā ozola, kura galotnē bija stārķu ligzda. Muižkungs aizgāja uz muižu, bet te vārtos viņam sastapās pats muižnieks. Viņi apstājās, parunāja un tad abi pienāca pie mums. Muižnieks pavēlēja darbu apturēt, pieaicināja kādu biļetnieka zaldātu un tam pavēlēja izgriezt desmit “kokus” - nūjas, kādām tika sodīti noziedznieki. Mēs visi stāvējām bez cepurēm, i zaldāts grieza kokus bez cepures. Muižnieks pavēlēja vainīgajam zemnieciņam novilkt kamzoļus, bet otram turēt viņu stipri ar abām rokām aiz krekla apkakles zem paša zoda. Zaldāts, iesitis ar koku vienu reizi, meta to nost un ņēma jaunu, kamēr pārkravāja visus desmit kokus. Kad beidzās darbs, sasistais zemnieciņš aizgāja pie vietējā priesterā. Pēc kāda laika viņus pavēstīja uz draudzes tiesu. “Nu, pie pareizticīgā priesterā aiziet, tas nozīmēja zināmā mērā stāties jau valsts varas protektorātā. „Tā lieta bija visai klaja, tāpēc ka bija notikusi dienā, proti, tanī laikā, kad Vidzemē jau bija iespīdējuši pareizticības un taisnības gaismas stari. Vainīgie nevarēja izgrozīties, jo, ja nebija citu liecinieku, notikumu varēja apliecināt zemnieciņa sasistā mugura. Tāpēc lietu pagrieza uz miera derēšanu. Vaicāja zemnieciņam: „Cik tu gribi?” Muižkungs tika vaļā laikam par desmit rubļiem sudraba. Redziet nu: mužiķis jau vīrā! – runāja zemnieki, nu jau var par sitieniem naudu dabūt, bet agrāk no nopērtā ņēma 14 kapeikas sudrabā par pūliņu.” (67. – 68.lpp., Pareizticīgā latvieša Indriķa Straumīša raksti, 1840.–1845., Rīga, 1906.)

Jā, tās ir tādas atsevišķas epizodes, bet tās ir raksturīgas un pastiprinātas neskaitāmos gadījumos.

Sevišķi interesanti tas, ka ar šādām epizodēm līdzī saistās arī ievērojamā, vēlākā pareizticīgā propagandista Dāvida Baloža dzīvesgājums, patiesībā viņa tēva dzīvesgājums. Dāvids Balodis bija kļaušu bezzemnieka dēls. Baložu ģimene bija

visinteresantākā no ģimenēm sava laika latviešu inteliģencē. Tēvs – hernhūtiets, dēls – hernhūtiets un pareizticīgo cīnītājs pret luterāņu garīdzniecību, dēladēls – revolucionārs. Nu, tādas bija tās paaudžu paaudzes. Ļaudonas pareizticīgās baznīcas chronikās par Andreju Balodi, t.i., Dāvida Baloža tēvu atrodamas tādas ziņas: Madlienas draudzes Lielajā muižā dzīvoja zemnieks Andrejs Balodis. Viņš bija luterāņu pērminderis. Iekams tas bija ticis par saimnieku un ieguvis zināmu labklājību, tam daudz bija nācies ciest no sava muižnieka. Šis ar saviem zemniekiem apgājās kā ar lopiem un pilnā vārda nozīmē viņu varēja saukt par cilvēkēdāju. Daudz tiek stāstīts par muižnieka cietsirdību. Piemēram, viņš kādu sievieti līcis piesiet pie nosprāgušas govs un pavēlējis to sist, līdz sieviete izlaida garu. Tas tādēļ, ka viņas vainas dēļ it kā tā govs nobeigusies. Stiprus un spēcīgus vīrus viņš dzinis pie dzirņu akmeņu griešanas. Arī Andrejs Balodis dabūjis strādāt zirga vietā pie dzirņu akmeņiem. Zemniekus, kas mēģinājuši izbēgt no šī necilvēka rokām, viņš smagi sitis ar žagariem un kokiem pie kaunastaba, kas atradās pie vietējās baznīcas. Arī Andrejs Balodis dabūjis ciest pie kaunastaba. Kad 1819.gadā Vidzemes zemniekus atsvabināja no dzimtbūšanas, tad Lielās muižas īpašnieks pēc senāta lēmuma tika ierobežots savās valdīšanas tiesībās. Pēc tam Andrejs Balodis ar lielām pūlēm un mokām panāca to, ka tapa par mājas saimnieku un varēja skaitīties pie pārtikušiem cilvēkiem. Tajā pašā laikā viņš slepeni pievienojās hernhūtiešu sabiedrībai. Hernhūtes aktivitātes bija pārtrauktas un tās darbošanās bija aizliegta. Vācu luterāņu garīdzniecība beidzot bija panākusi, ka Brāļu draudzes aktivitāte ne tikai tika ierobežota, bet pārtraukta. Vēl līdz pašam pēdējam brīdim savā ļoti īpatnējā netālredzībā vācu garīdzniecība bija visiem spēkiem cīnījusies pret Brāļu draudzi ne tikai kā pret latviešu garīgās patstāvības lietu, bet arī pašu latviešu neatkarības izjūtu. Tā nu šī cīņa pret Brāļu draudzi iegāja pavisam citā fāzē. Visa kustība un aģitācija uz pravoslāvību sakņojās lielā mērā tanī nemierā, kas bija panākts pie latviešiem ar Brāļu draudzes aktivitāšu pārtraukšanu un tām pretdarbībām, kas pret Brāļu draudzi tika izdarītas, tas bija viens no pravoslāvības veiksmes un izplatīšanas veicinātājiem faktoriem. Tā šis Andrejs Balodis, piemēram, bija tajā ziņā drosmīgs cilvēks. Neraugoties uz visiem aizliegumiem, viņš savā mājā iekārtoja Brāļu draudzes saiešanu, arī pats tur bija līdzdalīgs kā teicējs un priekšsacītājs vai lūdzējs, kā toreiz sauca. Šos faktus daļai no Andreja Baloža dzīves atzīmē arī pat muižniekiem draudzīgais vēsturnieks *Harless*, balstīdamies uz turienes mācītāja archīvā esošiem tiesu aktiem. Pēc šī vēsturnieka apraksta Balodis gadusimta 20.gados bijis jau salicis, lēnu gaitu, vecs vīrs, dziļi grumbotu, inteliģentu

seju. Kā baznīcas aizbildnis un apmeklētājs viņš bijis cītīgs un darbīgs. Madlienas mācītājs par viņu varējis teikt tikai cildinošus vārdus. Un raksturīgi ir tas, ka, neskatoties uz visām mocībām, ko bija izcietis, viņš tomēr bija ļoti nodevies savai ticības dzīvei luteriskajā baznīcā, kļuvis pat par pērminderi un tādu ievērotu, cienītu draudzes darbinieku. Runājot par viņa spīdzināšanu, Harless atzīmē, ka tā notikusi jau pirms šī laika. Dzirnava, kuras zvērgais kungs viņam bija licis griezt, bijušas zirgu dzirnava, starp iejūgtajiem bijis arī Balodis, kas reiz mēģinājis bēgt, noķerts un līdz asinīm spīdzināts pie kāķa baznīcas priekšā, bet vēlāk bijis šajā baznīcā par pērminderi. Pēc Harlesa rodas iespaids, ka spīdzināšana notikusi dzimtbūšanas laikā, jo ar 1819.gadu esot uznākuši citi laiki, bez tam senāta *ukazs* atņēma šim muižniekam tiesības valdīt ne vien minēto muižu, bet arī jebkuru citu muižu. Tomēr muižnieks pratis likumu apiet. Vecais Krekstiņš - mājas bija "Krekstiņi"- Dāvida Baloža tēvs, pa to laiku bija paturējis savu māju, un tas viņu pacēla zināmā labklājības stāvoklī. 1825.gadā Madlienā vēl nebija hernhūtiešu sanāksmes. Par tādu madlienieši dabūja zināt tikai no cēsiniekiem, kas uz Madlienu braukuši rudzus pirkt. Tikai pēc tam, kad madlienieši aizbraukuši pie Cēsu hernhūtiešiem un iepazinušies ar viņu saiešanām, tie 1828.gadā nodibināja īpašu saiešanas kambari "Krekstiņu" mājas rijā. Tas noticis ar Lielās muižas dzimtkunga atļauju un piepalīdzību. Tā bija notikusi tāda zināma pārvērtība, bet īstenībā tas vairs nebija tas pats kungs, tur jau bija cits.

Šie nedaudzie ieskatī varētu mēģināt ilustrēt lietas apstākļus, kas varētu izskaidrot latviešu noskaņojumu ne tikai pret muižu, bet lielā mērā arī pret vācu garīdzniecību. Šeit paliek nepieminētas lietas, kādā veidā šis pats autors piemin, ka ir pastāvējusi tāda, jāsaka, saskanība rīcībā un arī ieskatī starp muižkungu un vietējo mācītāju, kas parādījās, piemēram, ka pēc tam, tiesājoties ar muižu, bez īpaša iemesla, jo "Krekstiņu" māju atņemšanas apstākļi nav nekur skaidri definēti, muiža panākusi to, ka Krekstiņiem bija jāaiziet no savām mājām. Līdz ar to dēls – Dāvids Balodis – devās uz Rīgu, un tālākā vēsture jau runā par viņu, kā par darbinieku ne tikai hernhūtiešu, bet jau pravoslāvības labā. Tajā pašā laikā atzīmēts, ka šī "Krekstiņu" paņemšana bijusi it kā mācītāja atriebība par Dāvida Baloža atklāto uzstāšanos un bezbailīgu disputu ar pašu mācītāju, kurš bijis lielā niknumā un līdz ar to turējis sevi apņēmību atriebties. Tā esot bijusi atriebība par mācītāja aizvainošanu, kas viņam notikusi sarunā vai disputā ar Dāvidu Balodi. Kad mācītājs, liela niknuma pārņemts uz hernhūtiešiem, pārmetis, kāpēc viņi nenāk baznīcā un ka viņi taču var tur pulcēties, tad viņam ir atbildēts: jā, bet ko viņi lai tur darītu. Balodis pārmetis mācītājam, ka

mācītāji nepabaro cilvēkus garīgā ziņā, tāpēc viņi meklē šīs saiešanas, tāpēc viņi pulcējas saiešanās, tur nenotiek nekas cits, kā tas pats, kas notiek arī baznīcā, t.i., Dieva lūgšana, Dieva Vārda apcere un tamlīdzīgi. Disputi beidzies ar to, ka mācītājs ar lielu niknumu aizcirtis durvis un izskrējis ārā - laikam apņēmis par to atriebties. Šī atriebība tad nu izpaudusies tādā veidā, ka saziņā, sadarbībā ar muižu panāktas tās represijas un bez kāda skaidra tiesas lēmuma Baložiem no “Krekstiņiem” bija jāaiziet. Tik tālu šīs lietas priekšvēsture.

Tātad jūs redzat, ka šīs lietas īpatnē veidā rāda latviešu nostāju, kāda varētu būt izveidojusies. Veltīgi mēs prasām, kāpēc latvieši negriezās pie saviem mācītājiem, padomu prasdami. Ja šie mācītāji bija tādā garā, kā tur tas viens īpatais, tad, bez šaubām, ko ļaudis pie viņa būtu varējuši meklēt. Šī neuzticība, šī atsvešinātība. Vai vācu garīdzniecība kaut ko šajos pareizticībā pāriešanas apstākļos varēja saskatīt, kas tai īpaši būtu jāņem vērā? Te nu tas īpatais apstāklis, kuru jau pieminēju, ka karstajā cīņā pret Brāļu draudzi, kas norisinājās 30./40. gados, šinī aizraušanās stāvoklī savā ortodoksajā vienpusībā, kuru toreiz balstīja arī Tērbatas Universitātes Teoloģijas fakultāte, mīļie vācieši nemanīja, ka patiesībā nāk virsū īsti draudi šejienes garīgai dzīvei. Tad, kad pērkona grāvieni bija ne tikai draudīgi grāvuši, bet, kad jau bija iestājušies šie briesmīgie apstākļi, draudzes locekļu izstāšanās no evaņģēliskās Baznīcas, kā, piemēram, Ļaudonā, kur puse no 6000 vai 7000 draudzes locekļiem bija atkritusi un pārgājusi pravoslāvībā, – vai tas neradīja kādas pārdomas?

Tā kā jebkāda, arī vismazākā kritika par pravoslāvības darbinieku propagandu un rīcību bija visstingrākā kārtā noliegta un tika sodīta, jo interesantāka ir tā kritika, ar kādu vērsās vācu garīdzniecība pati pret sevi, mēģinot saprast, kas oficiālās evaņģēliskās luteriskās Baznīcas un tās garīdzniecības stājā un rīcībā ir veicinājis plaši izvērsto pravoslāvizācijas karu. Jau 1847.gada Vidzemes sinode ņēma ļoti uzmanīgu vārdu šajā jautājumā. Pats virskonsistorijas padomnieks, doktors, mācītājs Valters deva plašāku paskaidrojumu, noliedzams jebkuru vainu no Baznīcas vai saimniecisko apstākļu puses, kas būtu izsaukusi nacionāļu atkrišanu. Latviešiem un igauņiem tajā laikā tika piešķirts jauns vārds – nacionāļi. Ne latvieši, ne igauņi, bet nacionāļi pret vāciešiem. Negribēšana saukt vārdā – arī viens no veidiem, lai kādreiz nepiešķirtu tādu īstu lamuvārdu. Nacionāļu atkrišana. Lai kādi arī būtu uzbrukumi mācītājiem, jāatzīstot, ka pasludināšanā ir vajadzīgs vairāk dzīvības un mīlestības pret uzticētajām dvēselēm, – tā runāja lielais, varenais virskonsistorijas padomnieks Valters. Nevis, kas ir šī vaina, bet kā vajadzētu, lai tāda vaina nerastos, ka

pasludināšanā vajagot vairāk dzīvības un mīlestības pret uzticētajām dvēselēm, kas arī dažu eventuālu trūkumu drīz vien padarītu nekaitīgu Baznīcai un rūgto uzticības trūkumu Baznīcas mācībai novērstu, un vispār dārgās Baznīcas pasludināšanai netraucētu, glāvi neraugoties ne uz kaunu, ne uz pārmetumiem. Mācītājiem pašiem jādarbojas bikts noskaņojumā un upurēšanā Tam Kungam. Apmēram tādā veidā izteicies virskonsistorijas kungs Valters. Tātad īstenībā vaina tikai tā, ka mācītāju pasludināšanā vajag vairāk saturības un mīlestības. Jāpatur visi pārmetumi vērā, tad tāda rīcība un pārmetumi, kādi kādreiz arī nepamatoti ceļas pret Baznīcas darbiniekiem, noklusīs paši no sevis. Tātad lieta negrozās nemaz ap to, ka šie pārmetumu sacītāji vai viņu rīcība, – ka tas jau ir rezultāts no kaut kā konkrētāka, bet, ka mācītājs nav pietiekami labi sprediķojis vai ar pietiekamu mīlestību nav darbojies savā draudzē. Ko tas nozīmē? Tas viss ir tik ļoti, ļoti maigā apklājumā teikts.

Ir arī citi vērtējumi pie šīs 1846.gada sinodes. Ne tikai sinodes svinīgajā atklāšanā, bet arī pārrunās sinodes laikā no atsevišķiem darbiniekiem tas vairākkārt apliecināts, ka mums šai iekšējo un ārējo grūtību laikā vispirms sev pašiem patiesā grēksūdzē jāatzīstas Dieva, kura roka mūs tagad soda, priekšā. Sinode jūtās spiesta arī no savas puses visā kopumā vienprātīgi apliecināt, ka šī liecība nākusi izteikta no sirds dziļumiem, vadoties no apziņas, ka garīdzniecība ir tā, kas visdziļāk un sāpīgāk jūt šo sodu, kas nācis pār Vidzemes Baznīcu, un ka šis sods ir pašu vainas dēļ pelnīts. Tāpēc Baznīca ir skubināta visām draudzēm un visām zemes kārtām sludināt vajadzīgo grēku nožēlu. Tā ir jau tiešāka valoda.

Mācītājs Kēlbrants par šo sinodi rakstījis pēc 50 gadiem, ne par šo sinodi, bet atcerēdamies Vidzemes sinodes 50 gadu jubileju. Pirmā sinode sanāca 1834.gadā, un mācītājs Kēlbrants Jaunpiebalgā bija tas, kas sinodes jubilejas gadījumā kavējās pie šiem jautājumiem ļoti, ja var teikt, iespaidīgi runādams par vienaldzību ticības lietās. Vidzemes zemnieku materiālais stāvoklis atradās tādā trūkumā un pakāpē, ko varētu apzīmēt par nabadzību. Viselementārākās cilvēcīgās lietas bija visneiespējamākā stāvoklī. Zemnieku nožēlojamais mitekļos gaisma ieplūda un dūmi izgāja tikai pa pusatvērtajām durvju augšām, un tumšajā gadalaikā to vienīgais apgaismojums bija aizdegtais skals. Pie šī aizdegtā skala ne tikai mācījās bērni, bet arī mācītājs pārbaudīja, pārklaušināja bērnus, kā arī sagatavoja Svētā Vakarēdiena pasniegšanu. Klāt nāca liels vispārējais trūkums un nekāda iespēja kaut kādai garīgai augšuppaceltībai. Tauta nogrima rupjībā, padevās dzeršanai un negodībai, daudzi dzīvoja tādā aprobežotā rezignācijā. Šiem nožēlojamiem apstākļiem līdztekus nāca arī

sociālais stāvoklis, kāds bija lauku cilvēkam, salīdzinot ar pārējām kārtām. Viņš bija ļoti maz vērā ņemtais cilvēks un bieži piedzīvoja ļoti necilvēcīgu apiešanos, un, ja viņš to, klusu ciezdams, panesa un ar neiespaidotības skatu ļāva šo savu panešanu tā redzēt, tad tomēr dziļumā šie iespaidi iegūla viņa apziņā par sociālo nevienlīdzību, lika iespaidot arī Baznīcas piederības apziņu negatīvi, jo starp zemnieku un citām – labāk nodrošinātajām – kārtām šī starpība izpaudās ļoti spilgti. Līdz ar to hernhūtisma apspiešana, kurā šie nožēlojamie varēja atrast sev konfesionālo stiprinājumu un justies arī kaut kādā drošumā, pavairoja atsvešinātību no Baznīcas, no Baznīcas kopības, kas vēlāk ļoti atmaksājās. Tautiskajai apziņai pamostoties, radās nacionālais sarūgtinājums, kas līdz pat šai dienai vēl turpinājās (līdz XIX gs. beigu gadiem). Šādos apstākļos tautas garīgai pacelšanai bija maz iespēju un visas lietas palika tikai pie ļoti vienkāršās mājas mācības, pie tam līdzējot arī tiem sarūgtinājumiem, par kuriem Kēlbrants runāja, ka ārējā šo ļoti pacietīgo cilvēku izturēšanās lai nevienam nepieviļ, it kā viņi neko nejustu, neko nepārdzīvotu, neko neapzinātos. Šajā ziņā cienījamam Kēlbrantam – viņš bija viens no izciliem, krietniem darbiniekiem, kas strādājis arī latviešu tautas labā – liela taisnība, un sevišķi tas, ko viņš sacījis: tas iegūla arī vēlākajā, jau mostošajā latviešu tautiskajā apziņā un šīs sekas turpinājās vēl joprojām, t.i., 1880. gadi. Vēl joprojām. Īstenībā tas vēl tikai bija īstais sākums visam tam, kam vēlāk vajadzēja izpausties vēl daudz spēcīgāk.

Ja kādreiz dzirdam pārmetumus vai arī paši redzam, kāda īpata vienaldzība ir latviešu tautai ticības lietās, tad ziniet, vienaldzība jau gandrīz kā tāds mantojums iet līdzī. Labi, ja tā ir formāla griešanās un lielā mērā īpaši vēl pret luterisko Baznīcu. Tas neizslēdz to, ka latvieši kaut ko meklē. Tas redzams arī tagad, cik viegli latvieši padodas visādām blakus lietām un mānekļiem. Ticības lietās tas vakuums ir un paliek, bet tajā pašā laikā ir palikusi, iegūlusi šī pretestība svešajai Baznīcai, kas bija tāda pamāte saviem bērniem. Latvietis Baltijas evaņģēliski luteriskajā Baznīcā garīgi nejutās kā mājās. Saprotiet vienu lietu, ko tagad tā mazliet nepamatoti vazā mūsu tagadējie baznīcpolitiķi, ka tad, kad 1922.gadā konstituējās Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca, kad konsistoriālā iekārta bija likvidēta, sabrukusi, kad vajadzēja tapt jaunveidojumam, bīskaps Irbe bija tas, kurš definēja šo Baznīcu – Latvijas evaņģēliski luteriskā **tautas** Baznīca. Kādreiz jautā, kādēļ tāds piekārums, vai tā ir tendence uz kaut kādu īpašu nacionālismu? Nē, tas ir pasvītrojums, - ja runājam par Baltijas evaņģēliski luterisko Baznīcu, mēs gandrīz nevaram runāt par latviešu Baznīcu. Tā bija Baltijas evaņģēliski luteriskā vācu Baznīca, kuras perifērā aprūpē un

pieskatīšanā bija arī nevāci. Pie tam tas tā praktiski un faktiski izskatījās. Tanī pašā laikā jāsargās no modernajiem baznīcpolitiķiem, kas vispār šajos apstākļos nemaz nav orientēti un tos nepārredz, kas arī visu pārējo negrib redzēt, bet grib ar Baznīcas dzīves, iekārtas, ticības elementiem kravāties tā, kā bērns ar rotaļkastēm, un tad arī karina to vārdu – nacionālais un patriotiskais. Tas neiztur šo vārdu nopietnību.

Mēs nevaram daudz ko saprast, ja neskatāmies uz saknēm. Uz tām kādreiz aug tie stādi un tie notikumi, kā, piemēram, latviešu tautas negatīvā un vienaldzīgā stāja pret kristīgo Baznīcu.

1993. gads 17. marts

Latvijas Baznīcas vēsture

Latviešu tautas garīgās augšupejas ceļš XIX gadsimtā

Šodien stāvam neparasta temata priekšā Latvijas Baznīcas vēsturē. Šis temats ir aprakstāms, kā latviešu tautas garīgās augšupejas ceļš izglītībā, teoloģijā, aktīvā līdzdaļā sabiedriskajā dzīvē XIX gadusimtā. Iesākumā šis temats prasa atskatu uz lietām, kuras esam jau pārcilājuši. Atskats ir tikai ļoti vispārēja rakstura un kas atgādina to, kas tālāk un turpmāk būs būtiski svarīgi. Tāpēc to neuzņemiet kā tādu zināmu vienmuļību, ja atkārtojumā vēl kavēsimies pie latviešu tautas garīgās veidošanās un pie Baznīcas vēstures sākotnējiem laikiem.

Ar kristīgās ticības ienākšanu latviešu tautā radās pirmie patstāvīgie kontakti ar tā laika Eiropas garīgo kultūru. Tomēr līdz Reformācijai tās ietekme latviešos bija maza un trūcīga, izpauzdamās galvenkārt sinkrētismā, veco ticējumu sakausējumā ar vulgārkatolicismu, apvienojot katoļu mitoloģiju, kā kādreiz mēdz sacīt, ar seno latviešu mitoloģiju. To uzskatīt par ieaugšanu Eiropas garīgā kultūrā var ļoti nosacīti. Rakstības trūkums kavēja garīgās informācijas izplatīšanos. Apgūstot rakstu valodu – vācu un latīņu, latviešiem bija iespējams iekļūt katoļu priesteru kārtā, bet tādā veidā sagatavotie automātiski saplūda ar vāciem, viņu iespaids aprobežojās ar jau pieminētā sinkrētisma kulta popularizēšanu un mītiskajām tradīcijām. Bez šaubām, bija cilvēki, kas apguva kaut ko no toreizējās kristīgās kultūras, tie bija priesteri. Šo priesteru starpā bija arī latviešu un lībiešu jaunekļi, kuri bija paņēmti līdzī uz Vāciju kā ķīlnieki un tur izglītojušies, bet viņi nenesa no sevis neko tālāk latviešu tautā, jo izglītība viņus sakausēja ar toreizējo kultūru, ko pārstāvēja Vācija, – latīņu katoļu kultūru. Viņiem

gluži vienkārši nebija atsperšanās vietas latviešu tautā, kur varētu kaut kā izvērsties, atskaitot priesteru darbu.

Pirmo impulsu tālākai attīstībai deva Reformācija un Mārtiņa Luterā pamatprasība sniegt tautai Svētos Rakstus sludināšanā un rakstos tautas valodā. Tai bija eksplozīvs raksturs. Tā pēkšņi atrāva vaļā gara plūdu slūžas. Rakstīšanas un lasīšanas māksla, rakstītais un lasītais vārds ievadīja tautu dzīvē ticības izpratni un šo ticības patiesību īstenošanu. Pirmkārt, tas notika jau pašā vācu tautā. Bībele arī vācu tautai nozīmēja ļoti daudz kultūras veidošanā. Visur, kur Reformācija iesniedzās, šis moments un šis apstāklis – tulkojie Svētie Raksti – atrāva vaļā it kā kādas slūžas, kur pēkšņi tautas pamodās aktīvai garīgai dzīvei. Un tas ne tikai aprobežojās ar garīgo kultūru Svēto Rakstu un ticības patiesību nozīmē, bet arī vispār cilvēces garīgās kultūras celšanā un ietekmē uz kultūras veidošanos. Latviešu tauta, palikdama tikai savas orālās tradīcijas rāmjos, nebija spējīga uztvert, izprast un izpaust sevi. Reformācija atnesa atslēgu uz slēgtajām durvīm – alfabētu, gan svešu, ne pašu latviešu izveidotu, jo patiesībā tam nebija nekāda iepriekšēja pamata, tomēr visā savā neveiklībā jau plūstot gar ausīm un acīm, ja tā var teikt. Rakstītais vārds runāja uz latviešu tautas dvēseli. Nav mūsu uzdevums šajā vietā izsekot alfabēta izveidošanās vēsturei. Pieminams ir tikai tas, ka latviešu tautas izglītības ceļš un garīgā augšupeja sākās ar - gan vēl neveiklām rakstu zīmēm un negludā valodā - garīga satura kristīgās ticības mācības grāmatām: Pētera Kanīzija katoļu Katķismu, kas izdots Viļņā 1558.gadā, un nākošā gadā pirmais luteriskais Katķisms “Enchiridions”. Šīm pirmām Katķisma grāmatām sekoja citas – dievkalpojumu kārtības, dziesmu grāmatas, Svēto Rakstu tulkojumi. Līdztekus garīgai, kristīgai celsmei nāca latviešu tautas gara celsme. Vārdi – Mancelis, Fīrekers, Gliks: Manceļa sprediķu grāmata 1654.gadā, Fīrekera vārdnīca un garīgās dziesmas, Ernesta Glika Bībeles tulkojums 1689.gadā – ir neizdzēšami latviešu tautas vispārīgās gara kustībās un izglītībā. Latviešu valodas kopšana, tās atslēgšanās latviešu literatūrā, latviešu dzejā, latviešu garīgās atmošanās sākums – saistīti ar šo cilvēku vārdiem un viņu darbiem. Tad pieslēdzās garīgās dzejas un rakstniecības periods XVII un XVIII gadsimtā, un sāka parādīties pirmie latviešu autori. Pirmie latviešu autori – XVII, XVIII gadsimtenī – atbilde uz garīgo piekraudzinājumu pie latviešu dvēseles. Jau pirmais latviešu mācītājs vārdā Vilhelms Šteineks (1681–1735), bet viņam līdzās arī mācītājs Reiters, kas jau bija studējis Tērbatā, iezīmēja latviešu tautas garīgās augšupejas, latviešu tautas atmošanās, latviešu tautas garīgās veidošanās pirmos drošākos pakāpienus.

Pietuvojamies XVII gadusimtenim, kad latviešu tautas garīgā un kulturālā izaugsme sāka iezīmēties trīs galvenajos virzienos – zeme, skola, Baznīca. Lēnā un nedrošā skolu attīstība, kas ar lielām pūlēm un pretestību veidojās zviedru varas laikos Vidzemē, nu guva spēcīgus impulsus. Zviedru valdība gribēja skolu jautājumā Vidzemē ieviest tādu pašu kārtību, kāda eksistēja Zviedrijā un kur aprūpe par skolām ietilpa valsts uzdevumā. Livonijā un Baltijā šīs lietas bija muižniecības un garīdzniecības ziņā. Tūdaļ pēc Rīgas ieņemšanas Gustavs II Adolfs dibināja ģimnāziju Rīgā. Gadu iepriekš tāda jau bija nodibināta Tērbatā. 1632.gadā tika nodibināta universitāte Tērbatā. Tika uzsvērts, ka visās šajās mācību iestādēs paredzēta arī zemnieku kārtas izglītošana. Muižnieki bija dziļi sašutuši, jo jau Kārlis IX, piedāvādams Vidzemei Zviedrijas pārvaldi, bija minējis par to, ka izglītība un pieeja amatiem dodama arī zemnieku bērniem. Tas bija radījis spēcīgu un spontānu sašutumu, ka aizskartas muižniecības tiesības, jo muižniecības uzskati par zemnieku kārtu bija pavisam citādi, līdz pat tādām uzskatam, ka zemnieks tika uzskatīts par inventāru līdz ar zemi, uz kuras viņš atrodas, dzīvo un strādā. Tātad atšķirība bija bezgalīgi liela. Redzam arī, cik ļoti liels bija zviedru varas atstātais iespaids. Pa to īso laiku, kamēr viņi valdīja - šos 90 gadus Vidzemē, skolu jautājums tomēr bija pacelts augstu. Protams, tas vēl nemaz līdz galam nebija izveidots, bet tas nozīmēja jau lielu ieguldījumu tanī attīstībā, kā veidojās latviešu tauta par kultūras tautu, kā tā vispār veidojās par tautu, kas bija tie faktori, kas to tādu darīja. Sākumi ar rakstu ieviešanu latviešos bija tikai pirmais un vēl nedrošais solis. Nākošais bija skolas. Vidzemes bruņniecība, kura līdz tam bija lietu kārtotāja, visai maz bija par tām rūpējusies, un, nākot zem Krievijas, tālāk par solījumiem nekas netika darīts. Lai gan bija doti solījumi, ka arī muižniecība pievērsīsies zemnieku izglītības jautājumam, tas viss palika, gaisā karājoties.

Ļoti lielu impulsu latviešu tautas garīgās izaugsmes, vispārējās attīstības, sabiedrības veidošanās un tautas apziņas veidošanā devusi Brāļu draudze. Mēs līdz šim apskatījām Brāļu draudzi kā garīgu kustību, kas latviešu cilvēkus sakustināja. Tomēr, kā to ļoti pareizi atzīmējis profesors Adamovičs, latviešu izaugšana kristietībā īstenībā ir notikusi tikai ar Brāļu draudzes atmodas kustību. Savā darbošanās laikā no 1729. līdz 1860.gadam Brāļu draudze devusi ļoti spēcīgu impulsu latviešu vispārējās garīgās attīstības, arī saimnieciskās, sabiedriskās dzīves veidojumā. Mūsu vēsturnieks Krodzinieks teicis: „Kā meteors nejauši parādījās pie latvju zemes apvāršņa, modināja tautu no daudzsimtgadīgā miega, iedvesdama viņas izdēdējušajos kaulos jaunu

dzīvību” – Brāļu draudze. To rakstīja latviešu pirmais ievērojamais vēsturnieks, raksturodams Brāļu draudzes nopelnu un arī uzdevumu, kāds tai ir bijis latviešu tautā. Arī bīskaps Ulmans – viens no visievērojamākajiem garīgiem darbiniekiem XVIII/XIX gadusimtā – par Brāļu draudzi teicis: „Tikai viens gaišs punkts atspīd šinī laikmetā. Tā ir Brāļu draudzes darbība Vidzemē, sākot ar 1735.gadu.” Šis viens gaišais punkts, šis meteors patiesībā bija kā kādas enerģijas uzlādēts koncentrāts, kurš atraisījās un izpaudās vienlaicīgi daudzos virzienos. Vispirms jau tas, ko pieminēju, citējot profesoru Adamoviču, – ieaugšana kristīgajā ticībā. Tas izklausās it kā ļoti vienkārši, bet aiz tā stāv viss lielais dziļums un nopietnība, ko tas nozīmē – būt kristīgam cilvēkam, ko tas nozīmē – dzīvot kristīgu un morālu dzīvi. Tas viss kļuva realitāte un apzinīgums latviešu tautā ar Brāļu draudzi. Tas kļuva par vienu no latviešu tautas rakstura pamatiem. Ieaugšana kristīgajā ticībā, bet arī tautas apziņas atmodā no inertās zemnieku masas – dzīvā inventāra - un pārveidošanā par apzinīgu sabiedrības locekli, spēcīgā izglītības impulsā, visas dzīves ievirzes pārveidošanā par aktīvu, mērķtiesīgu rosmi. Tas viss ir tapis Brāļu draudzes ietekmē. Varētu droši apgalvot, ka latviešu tautas patstāvības un neatkarības dīgli tapuši Brāļu draudzes namiņos, par kuriem Brāļu draudzes pretinieki, vainas pie tās meklējot, teica, ka ļaudis tur sanākot apspriest politiskos jautājumus. Cik taisnības šādam apgalvojumam? Ir sava taisnība. Šis laikmets sakrita ar ļoti lieliem notikumiem Eiropas vēsturē, pa daļai varbūt arī Amerikas vēsturē: Amerikas valstu izveide, Amerikas koloniju atraisīšana un brīvība, Franču revolūcija, Napoleona kari, Eiropas restaurācijas kari un Poļu sacelšanās 1830., 1831.gadā. Visi šie tik intensīvie, spēcīgie, varenie notikumi, kas toreiz viļņoja pa visu Eiropu, veidoja, pārveidoja robežas, pārbīdīja tautas, kari un visāda veida citi notikumi – tie bija temati, kurus vairs nevarēja noslēpt. Tie nepalika ieslēgti tikai augstāko aprindu salonos, bet atrada ceļu un lielu interesi Brāļu draudzes namiņos. Kā Brāļu draudze nāca pie šīm lietām? Tad jau sāka rasties arī avīzes, ļaudis runāja un apsprieda šīs lietas. Tās nepalika apslēptas aculieciniekiem, kas bija nākuši no Eiropas, no Vācijas, arī tie paši Brāļu draudzes darbinieki – tie visi nesa šīs ziņas līdzī. Un tur ir taisnība Brāļu draudzes nīdētājiem, kas pārmeta un teica, ka Brāļu draudzes namiņos pārsprieda arī politiskos jautājumus. Jā, šie jautājumi nepagāja garām Brāļu draudzes cilvēkiem, kas bija pulcējušies kopā jau tādai aktīvai dzīvei. Tāpat kā viņi apsprieda zemes lietas, savus saimnieciskos jautājumus, tāpat pārsprieda visas šīs lietas. Brāļu draudzes darbošanās nepastāvēja tikai tā, ka sanāca Dievu lūgt, Dieva Vārdu lasīt, klausīties un tad tūlīnās

pa durvīm laukā un prom. Tās bija tādas īpašas tautas sapulcināšanās vietas, kur domas tika izmainītas arī par citām lietām. Tā tas arī tagad kādreiz notiek, kad baznīcēni pēc dievkalpojuma vēl vai nu paliek kopā, vai sadalās grupiņās un arī aktuālus jautājumus pārcilā. Bez tā tas nevar būt. Šie Brāļu draudzes namiņi ir pavēruši latviešu cilvēkam skatu uz lielo pasauli. Brāļu draudze Latvijas vēsturē, latviešu tautas garīgajā, materiālajā, sabiedriskajā un politiskajā dzīvē bija XVII, bet īpaši XVIII gadsimta lielās piedauzīšanās sākums, pie kura drupa gadsimtiem ilgi iekārtojumi un daudzu siržu domas tika atklātas. Šeit iezīmējās liktenīgo cīņu lauki un dalībnieki. Baltijas muižniecība un garīdzniecība krasi šķīrās savos uzskatos par Brāļu draudzi. No vienas puses, pat tās pretinieki nevarēja noliegt Brāļu draudzes ļoti pozitīvo lomu. Tie visi sastapās konstatējumos, ka tieši apgabalus ar Brāļu draudzes izplatību zemnieku morālā dzīvē, tāpat lasīt un rakstīt prasība, raksturu krietnums, īpatnīgie dievbijība un nopietnība izcēla šos novadus un šos cilvēkus pāri vispārējam līmenim. Arī aizlieguma periodā, tā sauktajā klusajā gājumā, pat Brāļu draudzes pretinieki bieži vien neievēroja, ka Brāļu draudzes locekļi tomēr pulcējās, apsprieda, noturēja savas lūgšanu sapulces. Raksturīgi tas, piemēram, ja atceramies notikumus ap Baložu ģimeni, ka vecais "Krekstiņu" saimnieks, kas nebija līdz tam bijis Brāļu draudzes darbinieks, šinī Brāļu draudzes vajāšanu periodā iekārtoja savos "Krekstiņos" Brāļu draudzes saiešanu un pats arī bija teicējs, tāpat arī viņa dēls. No otras puses, pretestība pret Brāļu draudzi izpaudās tās īpatnīgo reliģisko uzskatu, īpatnīgo kulta paņēmieni dēļ, kuriem nostiprinoties, krasi ortodoksālais luterānisms toreizējā Baznīcā un arī universitātē cēla teoloģiska rakstura iebildumus. Daļa mācītāju stipri cieta no konkurences un izraisīja īpatnīgu naidu pret Brāļu draudzi, jo baznīcās pulcējās maz ļaužu, bet turpat blakus saiešanās visi ļaudis pat nevarēja saiet namiņos uz dievlūgšanām. Vēl dziļāk nedefinēta gulēja kāda neuzticība. Brāļu draudze bija atraisījusi latviešu cilvēkos garīgās patstāvības un rosmes, kam līdzī atmodas kāda ilgi nomāktā īpašība latviešu dabā – iniciatīva un aktivitāte. Šī inertā masa, kura pakļāvīgi gāja smagajos vergu darbos, pacietīgi pacieta sitienus un baismīgos spīdzinājumus, kas daudzus noveda pat līdz nāvei, tagad šī masa bija ieguvusi spēju domāt, spriest, vērtēt, izrādīt iniciatīvu un aktivitāti; aktivitāti arī tādā veidā, ja varam ticēt dialogiem, kas pārstāstīti, piemēram, par tā paša Baloža sarunām ar mācītājiem - ar Madlienas mācītāju un tāpat ar mācītāju Treiju Rīgā. Šie dialogi parāda, ar kādu drosmi un pašapziņu šāds Brāļu draudzes teicējs varēja turēt teoloģisku disputu ar mācītāju. Protams, stipri populārā līmenī, bet tomēr varēja. Viņš vairs nebija mēmais

uzklaustītājs un mēmais paklausītājs, viņš bija arī līdzispriedējs un līdzvērtētājs. Ja runājam par latviešu tautas veidošanos un nobriedumu patstāvībai, tad šinī ziņā Brāļu draudze bija viens milzīgs devējs iniciatīvas un aktivitātes jomā. Kādreiz bija arī izcilas runas dāvanas, spējas vadīt garīgas sapulces, garīgas pārrunas, interese par sadzīves problēmām un iniciatīva to izkārtošanai. Kad tapa pagastu tiesas, runasvīru amati, nemaz nerunājot par amatiem Baznīcā – ķesteru, pērminderu, skolotāju darbā, tad taisni Brāļu draudzes cilvēki bija ļoti iecienīti savas krietnības, savas izpratnes dēļ, dzīvi sekodami XIX gadsimta lielajām problēmām. Tā latvietis sāka apzināties, ka viņš nav tikai muižnieka inventārs, tāpat kā zeme, kas ir muižnieka daļā, – latvieša augšupejas centienos pamodās apziņa, ka šī zeme ir arī viņa zeme, iekarotāju patvarīgi atņemta zeme. Raksturīgi, ka, piemēram, ārzemju ceļotāji, kas kādreiz brauca cauri Latvijai no Vācijas, no Holandes puses, arī Oleārijs savos ceļojumos caur Krieviju uz Persiju atzīmējis braucienu cauri Vidzemei un Igaunijai un sacījis, ka šeit ļoti nedroši jūtosies muižnieki, ka neuzdrošinoties vieni paši parādīties naktīs iedzīvotāju naidības dēļ. Tie uzskatot, ka muižnieki uzkundzējušies un atņēmuši viņu zemi - tas bijis XVII gadsimtenī. Bija pagājuši jau vairāki gadsimteni, kopš zeme bija paņemta, bet tautas apziņā vienmēr vēl bija skats uz šiem ienācējiem kā nelikumīgiem paņēmējiem, aplaupītājiem, un ar tādu skatu tika pavadīta visa kungu rīcība - klusu ciešot, piespiesti un tomēr - sevišķi bīstami, ja viņi esot iereibuši. Tas esot īpaši bīstami šiem muižniekiem, jo alkohols jau atraisa visu patiesību un visu aktivitāti, un tad nāk uz āru tas, kas kādreiz tiek iekšā turēts un savaldīts. Laiks, sevišķi sākot ar Reformāciju, kad muižnieku īpašuma tiesības uz zemi un īpašuma tiesības uz cilvēku tika nostiprinātas, varētu sacīt, šie divi gadsimti būtu uzskatāmi gandrīz par tādu kluso, neatlaidīgo, lēno latviešu revolūciju, kad zemapziņā gruzdēja prasība pēc zemes, pēc atņemtās zemes, pēc šīs zemes atpakaļņemšanas. Jāsaprot arī īpatais vācu stāvoklis, īpaši muižniecības stāvoklis, kas bija izveidojies tāds pilnīgi vienreizīgs. Ja agrajos viduslaikos Eiropā pastāvēja feodālisms, kad valsts vara dalījās ar zemes varu – ķēniņš izveidoja apvidus saviem apakšniekiem, saviem lēņturētājiem tikai uz viņu mūža laiku un par to, protams, saņēma pretī kalpošanu, tad ar Livonijas sabrukumu muižnieki panāca stāvokli, ka viņu lēņi tika pataisīti jau par dzimtīpašumu. Stāvoklis bija tāds, ka Baltijā patiesībā valdīja viena kārtā – muižnieku kārtā, kas burtiski visu zemi turēja savās rokās. Viņi dabūja privilēģijas zem valsts varas, ka tiek pasargāti, un muižniecība kā vesela kopība slēdza līgumu ar valsts varu, teiksim, ar Poliju, pa daļai arī ar zviedru un atkal ļoti ar krievu valsti. Viņi atzina Krievijas virsvaru, bet Krievija

atzina viņu patstāvību, viņu gandrīz vai pilnīgo neatkarību no valsts varas ar rīcību šinī zemē visos virzienos – zemes valdīšanā, zemes iedzīvotāju valdīšanā, tiesāšanā, viņu dzīves noteikšanā. Līgumos vienmēr tika likts ļoti liels uzsvars uz to – nostiprināt savas privilēģijas, pastāvēt kā valstij. Šo anahrono un atpakaļpalcīgo domu, kas Eiropā jau bija izbeigta, sākot no Reformācijas laikmeta, un ko Franču revolūcija izbeidza galīgā veidā, to vācu muižniecība turēja līdz Pirmajam pasaules karam, protams, ar ļoti daudz robiem, jo Krievijas valdība sevišķi pārkrievošanas un unifikācijas laikos, šāda veida privilēģijas centās atcelt un neievērot. Tad bija lielās vaimanas par netaisnībām, kādas šeit ciešot vācu muižniecība no krievu virsvaras. Lūk, šī latviešu tautas nostāja un lielā kontraverse starp muižniecību un latvieti, ka muižniecība ar ārkārtīgu vērību skatījās uz Brāļu draudzi, jo tā ienesa šo kaitīgo ievirzi zemniekos – viņu iekšējās patstāvības un reizē ar to arī saimnieciskās patstāvības domu. Kādreiz jau bija arī tādi ļoti apgaismoti vācu muižnieki, piemēram, Šulcs Aizkrauklē, kas bija izdevis savām muižām zemnieku likumus, t.i., regulēdams zemnieku stāvokli un paredzēdams arī zemnieku tiesības, – viņš un viņam līdzīgie tika no savas muižnieku kārtas norietī, pie malas aizbīdīti un zākāti. Merķeli, kas pacēla balsi pret šīm lietām, – to vācieši acīs negribēja redzēt, viņa vārds kļuva par sava veida lāsta vārdu. Šī vēlme saglabāt varu par katru cenu! Un atkal tā latviešu klusā revolūcija – ņemt varu savās rokās. Bija jau tā sauktā brīvlaišana, kad zemnieks tika brīvs - 1804.gadā, bet zemes viņam nebija, zemi dot nedrīkstēja, zeme bija jāvalda, kamēr 1860. gados vajadzēja tomēr tai zemei atļaut izslīdēt ārā no muižniecības rokām, atļaut zemi iegādāt tiem, kas to apstrādāja. Redziet, cik milzīgā bija šī cīņa un šī latviešu savas zemes atkalatkarošana. Ar to tad arī iezīmējās viss nākošais laikmets, tā sauktais tautiskās atmodas laikmets. Ja vaicājam, kur tad tapusi šī kontraverse ar vāciešiem, – taisni tajā apstākļi, ka vācu muižniecība un lielā mērā arī garīdzniecība, kas bija lielā atkarībā no muižniecības, piekopa šo ārkārtīgo norobežošanos, to, ko mūsu modernajos laikos saucam par aparteīdu. Mēs esam ienākuši tajos laikos, pasaules notikumos, to visu redzēdami, ka ir tā sauktais aparteīds, t.i., holandiešu vārds – atšķirtība, norobežošanās. Un šī stūrgalvīgā varaskāre, kas noveda arī pie stūrgalvīgās norobežošanās, tas beidzot padarīja to, ka vācu muižniecība un tai līdzī visa pārējā vācietība, šinī zemē nodzīvodama gadusimtus, bija kā tāds hidroponisks stāds. Jūs zināt, kas ir hidroponika, - ja kādu stādiņu ieliek tikai nepieciešamo sāļu šķīdumā ūdenī, tas nesakņojas nekur zemē un nevar arī īsti dzīvot, tas tikai eksistē, var kādreiz pat uzziedēt, bet tam nav nekādas

nākotnes. Tas ir tikai tāds mākslīgs veidojums, kas parāda – var arī bez pamata eksistēt kādu laiku. Lūk, šinī cīņā frontes iezīmējās ar to, ka no vienas puses cilvēkam pieder viss – zeme un arī tas cilvēks, kas uz tās zemes dzīvo, strādā, - viss pieder pie zemes kā inventāra gabals zemes īpašniekam. Tas tika definēts vēl XIX gadusimtenī kā visekstrēmākais uzskatu veids. Praktiski tas tāds arī bija. Un no otras puses - šis inventārs, kas sāka apzināties, ka viņš ir cilvēks. Lūk, šo apziņu, kad runājam par Brāļu draudzi un kad runājam par ieaugšanu kristīgajā ticībā, tad mēs arī redzam, ko nozīmē mūsu ticība un kristīgā ticība vispār, ko nozīmē Jēzus vārdi: „Es Esmu patiesība”. Mūsu piederība, mūsu sakļautība ar Viņu rada to stāvokli, ka iedarbojas šis Viņa vārds un Viņa patiesība. Šis vārds “patiesība”, ka mēs atzīstam, - palikdami Viņa vārdos, mēs iepazīstam patiesību un patiesība mūs atbrīvo. Atbrīvo visos tajos virzienos, kur cilvēks ir iežņaugts, kur viņš ir nebrīvs, mēs sakām – no grēka, no nāves, no velna varas. Praviētis Jesaja saka par cietumnieku palaišanu brīvībā, saistīto atraisīšanu un tamlīdzīgi, ka tas iedarbojas arī cilvēka dzīves vispārējā plūjumā, tas iedarbojas arī cilvēka raksturā. Un tur ir Brāļu draudzes lielais nopelns latviešu tautā, ka īstenībā tā bija latviešu tautas brīvības un Latvijas valsts neatkarības priekštecētāja, sagatavotāja, protams, to neturēdama par savu uzdevumu.

Šai atmodā uz patstāvību augstākās kārtas nojauta briesmas savai eksistencei. Radās idejas, ka latviešiem nedrīkst dot vairāk izglītības par elementārizglītību, ka latvieši vai nu jāatspiež atpakaļ viņu attīstībā - nebrīvībā un līdz ar to padotībā, vai jādenacionalizē – jāpārvāco, jāiekļauj savējos. Ļoti raksturīga lieta, ka šīs idejas vāciešos, kamēr viņi bija kopā ar latviešiem, nekad nenorima. Un tanī brīdī, kad radās kaut vai tikai idejas par to – iegūt politisko varu pār šo zemi, pār Baltiju, pār Kurzemi, pār Vidzemi – tūdaļ tam paralēli nāca visas šīs lietas: zemes atņemšana un atkalizdalīšana ieceļotājiem vāciešiem, latviešu, tā saukto iedzimto, izglītība nav ļaujama tālāk par pamatskolu, latvieši nav ļaujami nekur nekādos amatos un pēc iespējas arī pārvācojami. Kad lielajā mijkrešļa laikā 1918.gadā pa šo zemi mīdījās visādas varas un vienu brīdi vācieši, vācu muižniecība meklēja dabūt virsroku pār vēl nenostiprinājušos Latvijas valsts sākuma veidojumu, programmas jau bija gatavas. Šajās programmās bija ierakstīts tas pats, kas jau XVIII gadusimtenī bijis. Ja domājam par tautu likteņiem, tad domājam tāpat kā par cilvēku likteņiem. Tur, kur cilvēki runā par likteņiem, tur viņiem parasti līdztekus nāk arī domas par cilvēku raksturiem, ka šie cilvēku raksturi paši kaldina savus likteņus. Un vācu tautai piemīt tāda nemainība dažās īpašībās, ka, neskatoties uz acīmredzamām neveiksmēm vai kļūdām, vai

neiespējamībām, tā nepārtraukti atkārtoto vienmēr to pašu. Savu šauru un pa daļai jau pārdzīvoto feodālisma ideju varā šīs augstākās kārtas nepamanīja kādu baismīgu mākonī, kas strauji pletās un draudēja aizsegt viņu vācu debesis. Tieši netaisnā, pat varmācīgā cīņā pret Brāļu draudzi kļuva par tādu asu ieroci, ko tās turētāji bija satvēruši aiz asmeņa. Latviešu garīgā patstāvība padevības vietā kļuva par aktīvu cīņu pret aparteīdu, un zīmīgi, ka tieši Brāļu draudzes locekļi bija tie, kas izraisīja konfliktu ar vācu garīdzniecību, atklāti pārmetot tās trūkumus, un, diemžēl spītības vadīti, iekrita otrā ekstrēmā, kas nesa līdzīgu neizsakāmu, lielu postu Baltijas evaņģēliski luteriskajai Baznīcai un vēl pāri – latviešu tautai, iekļaujot lielu tās daļu ne ar ko nesalīdzināmā garīgā verdzībā un aptumsumā. Ļoti veikli izmantojot nejauko Baznīcas cīņu pret Brāļu draudzi, muižniecības varmācības pret saviem vergiem, sava inventāra neizsakāmo trūkumu, ko kāpināja vēl bads un nekautrīgā propaganda, latviešu tautā tika ieviests garīgais svešķermenis un Krievijas valsts varas pārkrievošanas politikas spēcīgais ierocis – pravoslāvība.

Raksturīgi, ka šajos XIX gadsimta 30./40.gados, kad ar tādu aizrautību notika cīņa pret Brāļu draudzi, taisni tanī brīdī ar lielu spēku, spar, viltu latviešu tautai virsū nāca pravoslāvība. Tā bija apbrīnojama tuvredzība no vācu garīdzniecības puses, kas bija iekarsusi par Brāļu draudzes ierobežošanu vai iznīdēšanu. Kā viens vācu mācītājs saka, - tajos pārkrievojošos formālā luterisma rāmjos nemanīdama, kas notiek aiz muguras. Patiesībā ne aiz muguras – turpat acu priekšā.

Pravoslāvība nāca ar daudz briesmīgākām lietām nekā Brāļu draudze ar savu pietismu. Lūk, tad notika latviešu tautas pagrieziens tanī virzienā. Savās sinodēs ļoti klusinātām balsīm kādreiz tomēr tika izteiktas domas par mūsu mīlestības trūkumu – kā sacīja vācu garīdznieki. Paši esam šo nelaimi, ko tagad nesam, sev uzgrūduši. Neesam savus apkopjamus, aprūpējamus locekļus ņēmuši vērā, esam kalpojuši galvenokārt augstākajām kārtām un pametuši tos - tur tiek meklēti vienmēr tādi aplinkus vārdi – tos nevācusi vai tos nacionālus novārtā un radījuši tiem iespaidu, ka viņi nemaz nepieder tai kopībai, ko sauc par evaņģēliski luterisko Baznīcu, kuru reprezentē tikai vācu mācītājs ar to mazo pulciņu vāciešu, kas ir ap viņu. Tie bija pareizi vārdi, bet tie bija pateikti jau par vēlu.

Iznāca tā ļoti liktenīgi, ka šo tik liktenīgo pavērsienu Latvijas Baznīcas dzīvē un latviešu tautas garīgajos likteņos izraisīja taisni Brāļu draudzes locekļi, jau pirmā kārtā Balodis, kas bija sludinātājs un teicējs; iznāca tāda it kā atspītība par visu to, kas bija darīts pret Brāļu draudzi. Nospīdētās un aizliegtās Brāļu draudzes vietā latviešu

tautai uzmetās viens īsts garīgs spaidis un lietuvēns – pravoslāvība, pilnīgi sveša latviešu garam, ar saviem viltīgiem un varmācīgiem paņēmieniem. Viltīgi un varmācīgi iegūtie konvertītu pulki smaka šai garīgajā cietumā, briedinot latviešos negatīvo attieksmi pret reliģiju vispār un pret Baznīcu vēl īpaši. Visi centieni atraisīties, kā zinām, bija liegti, un tā šī garīgā cietuma izjūta pavadīja daudzus latviešu cilvēkus tanī laikā, atkal īpatnē veidā radīdama šo nospiešības un spaidu stāvokli. Latviešu tautas, kas bija sākusi mosties jau pilnvērtīgai kultūras dzīvei, atklātajā brūcē, kura bija sista, sāka brīvi iemesties visāda veida infekcijas, kas postu vēl pavairoja: materiālisms, ateisms, nihilisms. XIX gadsimta otrā puse šo izraisīto un augošo simptomu rezultātā ieguva tā saukto jauno ticību – sociālismu, kurš sāka ieņemt latviešu tautas dzīvē ticības patiesības un garīgās celsmes vietu. Lielā mērā šī negatīvā attieksme pret reliģiju vispār, pret Baznīcu vēl speciāli bija pastiprināta ar milzīgu sajukumu, kas garīgi tika izraisīts latviešu tautā ar pravoslāvības uzbrukumu.

Tagad pievērsīsimies universitātei Tērbatā. Mēs jau runājām par tās sākumiem citā sakarā, bet arī par Tērbatas Universitātes vietu latviešu tautas garīgajā dzīvē, arī latviešu Baznīcas dzīvē. Tajā procesā, kas latviešu tautai lika pacelties no verga, no dzimteilvēka, no inventāra, no priekšmeta, no baura, no zemnieku kārtas, no nevācu, no nacionālu anonimitātes par tautu, ierindoties vēsturē un kultūras tautu saimē, Tērbatas Universitātei piekrīt izcila loma.

1632.gada 30.jūnijā ķēniņš Gustavs II Adolfs kara nometnē pie Nirnbergas parakstīja "Academia Gustaviana" dibināšanas aktu, piešķirot tai Upsalas Universitātes privilēģiju. 1632.gada 15.oktobrī Vidzemes ģenerālgubernators Johans Šute universitātes atklāšanas runā uzsvēra, ka universitātes labumus gūšot un tā būšot pieejama ne vien muižniekiem un namniekiem, bet arī zemnieku bērniem. Universitāte tapa ar četrām fakultātēm: teoloģijas, tiesību, medicīnas un filosofijas. Studenti galvenokārt nāca no Somijas, Zviedrijas, pa kādam arī no Vācijas. No latviešiem zināms Jānis Reiters, arī pieminētais Šteineks, vēlākais mācītājs Tukumā.

Ļoti interesanta personība ir **Jānis Reiters** (1632–1695) – latviešu mācītājs, medicīnas doktors, tiesību profesors un pirmais nacionālais cīnītājs. Dzimis Rīgā, amatnieka dēls. 1650.gadā beidzis Domskolu un iestājies Tērbatas Universitātes Teoloģijas fakultātē, 1656.gadā beidzis teoloģijas studijas, ceļojis pa ārzemēm, tad kļuvis par Raunas un Dzērbenes mācītāju. Nonācis konfliktā ar muižas pārvaldnieku, un šis konflikts izvēršies pavisam nejaukā veidā – rupjais vīrs ielauzies mācītāja mājā, ievainojis viņu un tāpat arī mācītāja sievu. Līdz ar to mācītājs nolēmis tur vairs

nepalik, jo atreibības kāre un ļaunums pret viņu tur bijis nepanesams. Uz sūdzību pamata, kuras vēlāk izrādījās nepamatotas, bīskaps Viceliuss Reiteru atcēlis no amata. Kārlis XI pavēlējis viņam atjaunot mācītāja tiesības. Reiteris bija pirmais latviešu Bībeles tulkotājs. Tas bija viņam uzdots darbs, un viņš ir izdarījis dažu fragmentu tulkojumus. Valoda šiem tulkojumiem – ir iznākusi maza monogrāfija par Reiteru un tur ir arī novilkumi, kas rāda viņa tulkojumus, – ir apbrīnojami skaidra, ir ortogrāfiski jau ļoti labi pārdomāta latviešu valodas rakstība, kur nav jālauzās kaut kādā svešā izteiksmē. Viņš patiesībā bijis izcils zinātnieks, bet arī ļoti daudz cietis no muižniecības un garīdzniecības. Šo monogrāfiju astoņdesmitajos gados sarakstījis kāds Karulis. (Konstantīns Karulis – red.) Ja jūs to varat dabūt, katrā ziņā ir vērts iegūt kā vienu no vērtīgiem pētījumiem mūsu Baznīcas un arī vēstures jomā.

Tērbatas Universitātē studējis arī **Georgs Mancelis** (1593–1654) – teoloģijas licenciāts. Studijas beidzis 1615.gadā. Mācītājs Vallē, kara apstākļu dēļ no 1620.gada kalpojis Sēlpilī. 1625.gadā viņš devies uz Tērbatu, un kļuvis par Jāņa baznīcas mācītāju, no 1630.gada 13. oktobra – profesors Tērbatas Universitātē, vēlāk prorektors un rektors. 1632.gada oktobrī Tērbatas Universitātes atklāšanas brīdī viņš Jāņa baznīcā teicis svinīgo uzrunu latīņu valodā. 1637.gadā hercogs viņu aicinājis atpakaļ uz Kurzemi.

Tāpat Tērbatā studējošo latviešu teologu starpā ir pieminētais **Šteineks**, kas arī viens no retajiem latviešiem jau bija izvirzījies līdz augstākajai izglītībai.

Pēc kara posta, zviedriem atgūstot Vidzemi, 1689. gadā tika atjaunota universitāte Tērbatā ar Kārļa XI rīkojumu un tad tā saucās "**Gustavo - Carolina**" – Gustava un Kārļa Akadēmija. Latvieši, šķiet, tad nav studējuši, jo arī tās pastāvēšanas laiks bija ļoti īss. Jau pēc 10 gadiem tā izbeidza savu darbību. 1699.gadā Ziemeļu kara notikumos un apstākļos universitāti pārcēla uz Pērnavu, bet arī Pērnavā tā vairs nevarēja ilgi pastāvēt.

Tikai 1802.gada 12.aprīlī ķeizars Aleksandrs I izdeva pavēli par universitātes dibināšanu Tērbatā – "**Universitas literarum Caesarea Dorpatensis (Iureviensis).**" – Ķeizariskā Zinātņu universitāte Tērbatā. Tas patiesībā ir jaundibinājums. Tieši šai universitātei, kura pastāvēja līdz 1918.gadam, piekrita izcila loma latviešu kultūrā un īpaši latviešu tautas teologu saimes izveidošanā. Teoloģiju studējuši, arī nepabeigušos ieskaitot, tā vidēji 200–300 latviešu. Studijas beiguši 160. Mācītāja vietas Kurzemē dabūjuši 35, Vidzemē apmēram 50. Ar mācītāja vietām latviešiem bija ļoti grūti. Pie tādām varēja tikt tikai atturīgākie latvieši, kas necentās

uzsvērt savu latvietību un turējās vairāk malā, kā arī pārvācotie latvieši un latviešu kandidāti, kas noprecēja sava seniora vai kāda cita mācītāja, vai vācu kunga meitu. Tad bija zināmā mērā droši, ka tādām var ļaut ieņemt mācītāja vietu. Radās, piemēram, tāds stāvoklis, ka Kurzemē līdz pat pēdējam laikam pirms kara pārsvars - ne tikai pārsvars, bet absolūtais pārsvars - bija taisni šiem vācu tautības mācītājiem. Un ļoti interesanti ir vērtējumi, kuri tādos slīdošos vārdos kādreiz pasprūk. Piemēram, Šrenks savā Baltijas Baznīcas vēsturē saka, ka ar laiku Baltijas Baznīcas mācītāju saimē zuda vienveidība un tikai Kurzemē tā vēl kaut cik bija saglabājusies. Ko nozīmē šis vienveidības zudums? To, ka, piemēram, Vidzemē jau gandrīz vai puse no mācītājiem bija latvieši, bet Kurzemē vēl deviņas desmitdaļas bija vācieši – tā bija vienveidība. Nožēlojamais stāvoklis, ka tāds jaucējs faktors iejaucās Baltijas vācu evaņģēliski luteriskajā Baznīcā. Viņu citādi nevar apzīmēt. Ļoti interesanta ir vēl viena ziņa, arī tāda slīdoša piezīme. 1918.gadā, kad vācu okupācijas spēkiem vajadzēja no Kurzemes atkāpties, līdzī aizgāja daudzi no šiem vienveidības kungiem, mācītājiem ar pašu Bernevicu, Kurzemes pēdējo superintendentu priekšgalā, jo viņš bija ļoti aktīvi uzstājies vācu okupācijas laikā, visādā veidā rosinādams, atbalstīdams vācu varu un parakstīdams petīciju vācu ķeizaram Viļumam ar lūgumu ņemt Kurzemi savā pārvaldē, kļūt par Kurzemes hercogu. Lūkojoties no latviešu viedokļa, tas nu nebija nekāds lojāls akts, Bernevics jau to arī apzinājās un tāpēc emigrēja. Ļoti raksturīgi vārdi viņam veltīti nekrologā. Viņš mira apmēram 1935.-1936. gadā Vācijā kā Braunšveigas bīskaps. Vācieši viņu bija ieskatījuši par dikti vērtīgu, un Braunšveigas baznīcā, t.i., vienā nelielā vācu Baznīcas vienībā, viņš bija bīskaps. Šim Braunšveigas bīskapam tika veltīts nekrologs, rakstot, ka viņa dzīves traģiskais moments bijis tas, ka viņam vajadzēja atstāt savu dzimteni brīdī, kad taisni vērās vislabākās iespējas turpmākajam darbam, t.i., vācu okupācijas laikā. Tad vērās iespējas īstajam darbam un viņa dzimtene kļuva par diasporu. Par diasporu. Kas ir diaspora? Diaspora ir tad, kad kāda Baznīca, kāda ticība dzīvo svešā vidē kā viens mazākumiņš. Tādas diasporas, piemēram, tagad ir Rumānijā, kur rumāņi nejdzīgi apietas ar ungāriem un ar vāciešiem, kas tur gadusimtiem ilgi dzīvojuši un izveidojuši arī savas Baznīcas. Protams, viņi ir minoritātes, viņi ir diaspora. Kurzeme bija kļuvusi diaspora pēc 1918.gada. Ko nozīmē šie vārdi? Kā tie jāsaprot? Tie jāsaprot tā, ka Kurzemē bija 6% vācu, 94% latviešu. No šiem 6% vēl kāds procents atkrita nost. 80% no Kurzemes iedzīvotājiem bija luterāņi, tāpat kā Bernevics bija luterānis, un viņi palika turpat Kurzemē. No Kurzemes aizbrauca varbūt tikai 2% iedzīvotāju – vācieši.

Un Kurzeme uzreiz kļuva par diasporu. Tātad tie 94% skaitās svešais elements, kura vidū šis elements, šie daži procenti – tā bija tā Baznīca. Summējot notikumus, varam sacīt, ka Baltijā līdz pat 1917.gadam pastāvēja evaņģēliski luteriskā vācu Baznīca, kam bija arī zināmas diakonijas un misijas, teiksim, dvēseles kopšanas saskares ar latviešu masu, kuras vidū eksistēja šī vācu Baznīca. Tas atkal ir tas elements, kas latviešus sarūgtina, un mēs saprotam tos XIX gadsimta un XX gadsimta latviešu nacionāli noskaņotos cilvēkus, kad viņi runā rūgtu valodu pret vācu Baznīcu, pret muižnieku un vācu mācītāju Baznīcu. Diemžēl sava tiesa taisnības tur ir un sava tiesa taisnības ir arī tam apstāklim, ka šī nostāja lielā mērā atsvešināja latviešu tautu no Baznīcas, kad 1917.gadā Pēterburgā tika organizēta latviešu evaņģēliskās Baznīcas konsistorija (zināmā mērā pagaidu konsistorija), un vēlāk ar 1922.gada sinodi, kad Latvijas Baznīca ar bīskapa Irbes teiktajiem vārdiem tapa kā Latvijas evaņģēliski luteriskā tautas Baznīca. Tautas Baznīca - mūsu latviešu tautas, pirmkārt, bet arī vispār luteriešu Baznīca.

Tikai daļa no šiem teologiem, kā jau pieminēju, kļuva par mācītājiem. Daudzi palika par skolotājiem, mājskolotājiem vai arī dabūja darbu diasporas draudzēs. Tās bija vācu draudzes Volgas vidusteces apgabalos. Vidzemē, bet galvenokārt Kurzemē draudžu vairums bija patronāta draudzes, kas iecēla mācītājus no vācu tautības teologiem. Šeit ļoti spilgti parādījās tas, ka Baltijas evaņģēliski luteriskā Baznīca bija vācu Baznīca. Par to liecina arī baznīcu nemieri, kas pagājušā gadsimta beigās un arī XX gadsimta sākumā izpaudās draudzēs pat lielos, atklātos nemieros, kad konsistorija uz laiku slēdza baznīcas un atcēla mācītājus, tāpēc ka draudzes neņēma pretī viņiem uzspiestos vācu mācītājus, un, ja arī beidzot ar varu viņi tika uzspiesti, tad draudzes un baznīcas stāvēja stipri tukšas.

Turpinot atskatu par šiem notikumiem - latviešu teologiem Tērbatā, latviešu mācītājiem latviešu draudzēs, draudžu cīņām pret patronātu un jau dažu latviešu draudžu tapšanu neatkarīgi no patronāta, ar savu pašpārvaldi, - tādas draudzes arī tapa un izveidojās pilnīgi jaunas, ar vispārējās atļaujas palīdzību, kādu tās dabūja no valsts iestādēm, bet nu būdamas padotas konsistorijai, ne vairs patronātam. Tādas draudzes Latvijā toreiz līdz Pirmajam pasaules karam bija četras. Jelgavas pilsētas Nikolaja draudze, kuru nodibināja mācītājs, vēlākais prāvests Jānis Reinharde un arī uzcēla lielu, varenu baznīcu. Tajā laikā, kad dega Jelgava un aizgāja bojā šī baznīca, padomju armijas iebrukušās karaspēka daļas nogalināja arī pašu prāvestu Reinhardu. Tad Liepājā Annas draudze, Cēsu lauku Jāņa draudze un Rīgā Miera draudze, kas

vēlāk sevi pārdēvēja par Doma draudzi, pārejot no atsavinātās Jēkaba baznīcas uz Doma baznīcu. Šeit iezīmējās Latvijas evaņģēliski luteriskās latviešu tautas Baznīcas tapšana, kas notika, ja ne formāli, tad jau iekšīgi nošķiroties no Baltijas vācu evaņģēliski luteriskās Baznīcas.

Vai jūs ievērojāt vienu īpatu attīstību, kāpēc mēs gājām šādu varbūt garlaicīgu atskatu? Kad jūs domās summējat šīs lietas, tad rodas aptuvenus iespaids par izaugsmi Baltijas, respektīvi, Latvijas vēsturē. Līdz Reformācijas laikam to redzam tikai kā vācu vēsturi. Lasot Baltijas vēstures grāmatas, viss grozās tikai ap šo vienu stādu, kas bija izaudzis. Reformācijas laikā aizmetās viens pumpuriņš, kas pamazām sāka veidoties un veidojās paralēli, kamēr secinām, ka nav vienveidīgas Latvijas vēstures un nav vienveidīgas Latvijas Baznīcas vēstures, – ka ir divas vēstures. Mēs jau varam tās arī harmonizēt un kaut kādā veidā savienot kopā. To varam. Tomēr netiksim vaļā no tā nošķirtības stāvokļa. Ja jums būs Baltijas vai Latvijas vēsturē jāstopas ar tādām lietām kā, piemēram, pilsētu lomu un attīstību Baltijā, tad jūs tur sastapsieties tikai ar to, kā šo pilsētu vācu elements savu dzīvi iekārtojis, viņu toreizējo kultūras dzīvi. Un, ja tad daudz, tad pieminējums, ka mājkalpotājos kādreiz bijuši arī kādi nevāci no laukiem. Kad caurskatām šo attīstību, tad redzam, ka, piemēram, tāds elements kā Brāļu draudze Baltijas vācu Baznīcas vēsturē gan tiek pieminēts un apskatīts no konfesionālā viedokļa, arī cīņa ar pietistisko novirzienu, kas lielā mērā iespaidoja Baznīcas dzīvi, tur būs piesaukti visi tie vācu mācītāji un darbinieki, kuriem bija sevišķi liela cīņa ar šiem virzieniem, pieminēti arī kādi, kas to varbūt atbalstījuši. Bez šaubām, pieminēts, ka vietējai lauku masai viņi bijuši kaut kādā veidā noderīgi, bet tas ir vien tāds blakus jautājums, kuru vācu chistoriogrāfija gan līdzī piemin, bet pie tā maz kavējas. Mums tas ir viens no mūsu Baznīcas vēstures un arī vispārējās vēstures būtiskiem, lieliem, svarīgiem elementiem – Brāļu draudzes tapšana, eksistence, tās darbošanās rezultāts, iespaids un tamlīdzīgi. Kādreiz, lekcijas sākums, profesors Adamovičs citēja klasisko latīņu teicienu, kādai jābūt pētniecībai. Tai ir jābūt *sine ira et studio*. Ko tas nozīmē? Bez dusmām un bez partejiskuma naida. Pareizi, mēs piekrītam tam vārdam *sine ira* – bez dusmām, bez naida, bet nevaram tomēr sacīt, ka studijas mūsu vēsturē tādas ir, lai gan tām jābūt *sine studio*. Mums tomēr ir savs viedoklis, mēs aplūkojam vēsturi no mūsu tautas specifiskās vēstures, nevis to iejaucam vai pat izkausējam vispārinājumā, kurā dominē mums pavisam sveši elementi.

Vēl par Baznīcas struktūras un arī statistikas jautājumiem. Evaņģēliski luterisko latviešu apdzīvotie apgabali – Kurzeme un Vidzeme, latviešu un igauņu daļa, garīgās pārvaldes ziņā bija padoti Kurzemes un Vidzemes konsistorijām. Baznīcas satversme abās zemēs pamatojās uz 1832.gada likumu par evaņģēliski luterisko Baznīcu Krievijas valstī. Kāda bija konsistorijas struktūra? Tā bija vienāda gan Kurzemē, gan Vidzemē. Konsistorijas prezidents bija lajs, ne garīga persona. To iecēla ķeizars no diviem muižniecības izredzētiem kandidātiem, kurus landtāgs mēdza izvēlēt no ievērojamiem muižniecības pārstāvjiem. Tātad konsistorijas priekšgalā nenovēršami stāvēja kāda vācu muižniecības persona. Ievēlēšana notika muižnieku konventos, un kandidātus lika priekšā ķeizaram. Ķeizars apstiprināja vienu no tiem. Līdzīgā kārtā notika arī garīgā viceprezidenta iecelšana, kuram bija ģenerālsuperintendenta tituls – galvenais virspārzinis, to nozīmēja šis vārds. Viņš nebija konsistorijas prezidents, viņš bija tikai garīgais viceprezidents. Tātad laicīgā daļa dominēja pār garīgo. Līdzīgā kārtā notika arī šī viceprezidenta – ģenerālsuperintendenta – iecelšana no mācītāju vidus. Divus laicīgos asesorus iecēla iekšlietu ministrs no muižniecības izredzētajiem četriem kandidātiem. Muižniecība atkal deva savus četrus kandidātus - pa diviem kandidātiem uz katru no asesora amatiem, no šiem četriem divi tika nozīmēti par asesoriem, kurus apstiprināja ministrs. Divus garīgos asesorus – konsistorijas padomniekus – izvirzīja pati konsistorija, no kuriem pa vienam apstiprināja ministrs. Konsistorijas darbvedību pārzināja īpašs sekretārs un notārs ar juridisko izglītību. Ģenerālsuperintendents bija prāvestu un mācītāju amata kandidātu priekšnieks, mācības skaidrības un tikumīgās dzīves pārraugs. Viņam sešu gadu laikā bija jāvizitē visas konsistorijas iecirkņa draudzes. Konsistorija sakarus ar mācītājiem un mācītājiem savā starpā uzturēja, katru gadu sasaucot sinodi ar apspriešanas tiesībām.

Kurzemē pavisam bija 8 prāvestu iecirkņi, Vidzemē bija 4 latviešu un 6 igauņu iecirkņi. Prāvesta amatam mācītāji uzstādīja divus kandidātus, no kuriem vienu amatā iecēla ministrs. Jūs redzat, cik ārkārtīgi cieši piesaistīta pie valsts varas diktāta bija Baznīcas struktūra. Neviena brīva kustība, tikai ar ministra vai ar paša ķeizara atļauju. Katrā draudzē bija savs priekšnieks, dažos gadījumos varēja būt arī divi. Šos priekšniekus izvēlēja konvents uz trim gadiem no muižas īpašnieku vai arendatoru vidus baznīcas saimniecības un kārtības pārzināšanai. Tur balstiesīgi bija tikai muižnieki. 1870.–1874.gada rīkojumos gan bija paredzētas tiesības uz konventiem sūtīt arī zemnieku delegātus, bet tas palika gandrīz bez nozīmes, tikai pie

kroņa draudzēm, t.i., kuras nebija patronāta draudzes, tas bija vairāk vai mazāk iespējams. Konventi varēja lemt tikai par saimniecības jautājumiem, iecelt pērminderus un vēlēt mācītājus. Patronāta draudzēs patrona priekšrocības ierobežoja konventa vēlēšanu tiesības. Tā radās konflikti - šie sauktie baznīcu kari. Jāsaka, speciāli izdestilēta un attīrīta no visa nevāciskuma, sistēma gribēja vienmēr un nepārtraukti to uzturēt skaidru, visās vēlēšanās tikai ar ļoti retiem izņēmumiem varēja kandidēt latviešu tautības mācītāji.

Tērbatas Universitāte sagatavoja mācītājus, un līdz ar to arī apsīka ārzemnieku ieplūšana. Dažā ziņā tam tomēr bija savs labums, jo, kad nebija Tērbatas Universitātes, tad uz Kurzemi un Vidzemi plūda amata kārie un arī labās dzīves kārie kandidāti no Vācijas, kuri, bez šaubām, šo nevācu valodu nepārvaldīja, kuri reizēm līdz pašam mūža galam to īsti nebija varējuši iemācīties. Visas lietas ar draudzi viņiem bija vēl svešākas nekā tiem, kas nāca no vietējiem.

Jau ap 1840.gadu, Kurzemē nedaudz vēlāk, Baznīcā juta konfesionālā luterisma garu, kas pārvarēja rupjo un primitīvo racionālismu, kāds savā laikā bija Zontāgam un citiem kungiem ar viņu ļoti īpatniem priekšācēlumiem. Jaunais laiks nobīdīja pie malas racionālistu Dziesmu grāmatas. Jaunā Kurzemes Dziesmu grāmata tapa 1836.gadā ar 627 dziesmām, Vidzemē – 1846./1847.gadā ar 737 dziesmām. Izdeva arī jaunu Agendu visai Krievijai kopīgi, protams, uz tā paša 1832.gada likuma pamata. Latviešu valodā tā iznāca 1834.gadā, jaunizdevumā – 1900.gadā. Sākās jau modernisma iespaidi, arī kriticisma iespaidi teoloģijā. Laikā no 1912. līdz 1914.gadam bija tā sauktais Ticības Apliecības strīds.

Galvenie darbinieki Kurzemē bija ģenerālsuperintendenti **K.L.Viliperts** (1842–1861), **T.E.Lamberg**s (1862–1887), **R.J.Betchers** (Böttcher, 1888–1897), **O.K.J.Panks** (Panck, 1898–1907) un jau pieminētais **A.H.Bernevics** (1908–1918). Vidzemē izcilie teologi un Baznīcas darbinieki bija bīskaps **F.Valters** (1855–1864), **A.F.Christiāni** (1865–1882), **H.Girgensons** (1882–1888), **F.Holmans** (1889–1900), **G.Ērns** (Oehr, 1901–1906) un **T.Gētgenss** (Gaethgens, 1906–1919). Latvieši augstākos amatos tika tikai izņēmuma kārtā. Piemēram, Ēģiptes un Dmenes mācītājs **K.Velceris** kļuva arī par Sēlpils iecirkņa prāvestu. 1880.gadā Dobeles mācītājs **Arnolds Rutkovskis** (Rutkowski) kļuva par Dobeles prāvestu. Un 1898. - 1905.gadam – brīnums no brīnumiem – Lielaucē mācītājs **Sakranovics** kļuva par Kurzemes konsistorijas garīgo asesoru. Tas bija vienīgais izņēmums visā Baltijas vācu vadītajā luterāņu Baznīcā. Tomēr arī tas bija jautājums, jo Sakranovics, būdams latviešu

mācītājs, pats saka, cik ļoti daudz viņam bijis jānorij un jāpiecieš savā amatā; otrām kārtām, tikai tāpēc, ka viņš bija apprecējis vācieti un zināmā mērā apvācojies, viņš varēja tādu uzticību izpelnīties.

Generālkonsistoriju Pēterpilī pazina tikai kā augstāko Baznīcas instanci, tās locekļi un vadītāji stāvēja tālu no šejienes. Vienīgais izņēmums, kad par ģenerālkonsistorijas viceprezidentu bija bīskaps Ulmans, kam bija labi pazīstami Latvijas apstākļi. Viņa lielais darbs visas Krievijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas apmēros bija tā sauktās Palīdzības kases dibināšana. Palīdzības kase evaņģēliski luteriskām draudzēm visā Krievijā, kas pirmajos 50 pastāvēšanas gados bija savākusi un izdalījusi pabalstiem trīs miljonus zelta rubļu. Tas bija milzīgs kapitāls, un šī Palīdzības kase tiešām bija ļoti vērtīgs palīgs un spēks, sevišķi mazākajām draudzēm dievnamu celšanai, pabalstiem mācītājiem un pat studentiem. Par tās darbu uzrakstīta vesela monogrāfija. Ir vērts kādreiz arī pastudēt šo lielo Baznīcas diakonijas darba veidu. Bez tam bīskapa Ulmana nopelns bija ievērojamais teoloģiskais mēnešraksts evaņģēliski luteriskajām draudzēm, protams, vācu valodā: **Mitteilungen und Nachrichten für die ev. luth. Geistlichkeit Ruslands**. Tur ir daudz vērtīgu ziņu, kas palīdz daudz ko saprast no mūsu dzīves. Protams, viņu viedoklis ir tāds, kā jau minēju, bet bija arī atreferējumi par tām sinodēm, kuras izteica savas nopūtas un žēlības par pielaistajām kļūdām, zīmējoties uz Brāļu draudzes vajāšanu. Šis vērtīgais materiāls pastāvēja no 1838. līdz 1914. gadam. Ļoti rosīga kļuva iekšējā misija savos dažādajos izpausmes veidos. Sevišķi ievērojami bija darbi, ko Jelgavā veica mācītājs **Katerfelds** pie diakonisu iestādes. Šādas diakonisu mājas pastāvēja Jelgavā, Rīgā, Liepājā. Protams, *švesteres*, kas tur tika uzņemtas, bija vācietes, pa retai varbūt kāda latviete, bet viņas bija arī pilnīgi šīs pašas Baznīcas varā. Jelgavā Kurzemes konsistorija uzturēja un vadīja dažus ļoti ievērojamus diakonijas iestādījumus, piemēram, Jelgavas kurlmēmo skolu ar ļoti labi izvērstu darbu un lieliskiem skolotājiem. Man nācās kādus no viņiem arī iepazīt. Otrs bija tā sauktais Tabors. Tabors bija, kā toreiz mēdza sacīt, gara slimnieku patversme, ne patversme, viņu sauca arī paralēlvārdā – Ģintermuiža. Ģintermuiža bija neliela muižiņa Jelgavas tiešā tuvumā, kas bija iegūta Kurzemes konsistorijas īpašumā un kur Kurzemes konsistorija iekārtoja patversmi gara apēnotajiem. Latvijas laikā tā tika sekularizēta. Latviešu valdība šinīs lietās bija rīkojusies ļoti materiālistiski un pretbaznīciski: šos institūtus, tiklab kurlmēmo skolu, kā arī Taboru atsavinot un pataisot tās par valsts iestādēm. Vācu diakonisu iestādi Jelgavā atsavināja, padarot par pilsētas slimnīcu, un diakonises

bija saspiedušās vienā nelielā mājiņā, kur bija iekārtojušas savu slimnīcu. Tā kā Latvijas valdība – nevar sacīt, ka tā ir bijusi mūsu Latvijas Baznīcai laba māte, drīzāk to varam saukt par pamāti, jo dziļi iesūktais, var teikt, pretniecības gars un arī tas sociālisma saldums, kas bija iegūlies kā jauna ticība, tās rīcību virzīja uz ļoti kreisu un greizu pusi. Ģintermuiža izvērtās par veselu, lielu ēku kompleksu un bija viena no lielajām, atzītajām dziedniecības iestādēm, kādas Latvijā pastāvēja.

1993. gada 24. marts

Latvijas Baznīcas vēsture

Latviešu tautas atmoda laiks XIX gadsimtā II

Turpinām Baznīcas vēsturē par latviešu tautas atmodas laikmetu. Gribu aizbildināties, ka mēs, vēl atkārtodami, pieskarsimies jau izrunātām lietām, bet šī laikmeta daudzveidība gribot negribot liek ne tikai skatīties uz priekšu, bet vienmēr arī atskatīties uz jau pieminētām sakarībām. Laikmets, kurš iezīmēja latviešu tautas pamošanos, kad no gadusimtu ilgās anonimitātes latviešu tauta sāka ieiet vēsturē un vēsturiskas tautas dzīvē, izpaudās vispirms ar izglītības pieaugšanu un tāpat arī ar materiālo apstākļu uzlabošanos pēc dzimtbūšanas atcelšanas, ar zināmu turības izveidošanos. Šajā sakarā varam gandrīz paralēli literatūras vēsturei atzīmēt šos laikmetus latviešu tautas vēsturē, kas ir gandrīz identiski arī ar mūsu latviešu tautas garīgo dzīvi. Šī laikmetu pārskatāmība uzrāda trīs lielus laikmeta posmus.

Pirmais laikmets ir katolicisma laiks. Vēsturiski latviešu pirmā saskare ar Eiropu, ar tās kultūru. Pirmsgrāmatu laiks – XIII gadusimts – 1200.–1586., kuru raksturo chronikas, burtniecība, pirmie sporādiskie raksti latviski, kuros izpaudās arī pirmie kristīgās ticības iespaidi – tēvreizes, katķisma gabali un tamlīdzīgi.

Otrais laikmets ir luterānisma laikmets, kas sākās ar latviešu tautiskās rakstniecības nodibināšanos. Te pirmais posms ir tā sauktie garīgie raksti – 1586.–1766. Garīgie raksti, kas latviešu tautai bija ne latviešu autoru doti. Nākošais posms ir laicīgie raksti – 1766.–1856. Varbūt jākorģē to, ka šinī laikā sāka parādīties arī pašu latviešu autori, pirmkārt, garīgajos rakstos, bet arī laicīgajos.

Trešais laikmets ir nacionālās attīstības laiks, sākot no 1856.gada. Esam pie šī laikmeta pirmā posma, pie tautiskajiem centieniem – 1856.–1893. Otrs posms ir jaunlaiku literatūra, par kuru būtu īpaša runāšana.

Kāpēc šis literatūras uzskaitījums? Tāpēc, ka šajā literatūras posmā uzskaitījumā redzam divus lielos un īpatos literatūras veidojumus – garīgā literatūra un laicīgā literatūra. Tos mēs ne tikai redzam, bet redzam arī, kā mainās attiecības un samēri. Tautisko centienu posmā no pagājušā gadsimta vidus līdz gandrīz pagājušā gadsimta beigām redzam, kā no zināmā līdzsvara latviešu rakstniecības samēri mainās: garīgās rakstniecības samērs kļūst mazāks pret strauji pieaugošo laicīgo rakstniecību. Nākošais jautājums varētu būt par to, ko tas ir nozīmējis un ko tas ir izpaudis, bet to mēs redzēsim pie mūsu vispārējās vēsturiskās attīstības - līdz ar šo laicīgās rakstniecības spēcīgo pieaugumu pieauga arī tā sauktā sekularizācija, atsvešināšanās un pat pretnieciskās kustības pret reliģiju vispārējā veidā un pret kristīgo ticību vēl īpaši. Tas ir tas ļoti spēcīgais moments, kādēļ pieskaramiem mūsu atmodas laikmetam, jo tas dod skatījumu uz latviešu garīgo, arī ticības dzīvi un tās veidošanos. Garīgie iespaidi nobīdās lielā mērā pie malas, un to vietā stājas tīri sekulāras lietas. Latviešu rakstniecībā šī parādība ir ļoti spilgta un spēcīga.

Ļoti īpatnē veidā redzam, ka latvieši šajā ziņā dzīvo kaut kādā īpatnē pārmantojamībā no savas senatnes. Mēs nevaram to attiecināt speciāli uz kādu izteiktu pretniecību pret kristīgo ticību, lai gan arī tāda varēja būt un bija, bet, kad runājam par mūsu garamantām, atradām, ka mums nemaz nav vēstures pieturu mūsu garamantās – neviena persona, neviens notikums nekur nav fiksēts. Mūsu brīnišķīgās dainas darbojas ap savu kaktiņu, ap savu stūrīti zemes, ap saviem labiem un sliktiem tikumiem, bet nav nevienas personas, nav neviena notikuma. Vēl ļoti raksturīgais ir tas, ka mūsu garamantas veidojās ne jau tikai kaut kur mūžaizsenā laikmetā. Tās visas veidojušās vēsturiskos laikos. To vecums tagad arvien vairāk sašaurinās, un redzam, ka tās dažā ziņā pat ir pavisam modernas. Mūsu tautas dainās gandrīz nemaz neredzam, atskaitot tādas drupatas, garīgo elementu vai kristīgās ticības elementu. Kaut kādas nojausmas, kaut kādas pieskares vispārējā veidā, bet garīgā, kristīgā tautasdziesma mums neeksistē.

Manos skolas gados bija tāds īpatnējs pārdzīvojums. Pamatskolā mācījāmies dziedāt tautasdziesmas. Mūsu *Liepkalntēvs* tās mācīja, tās bija skaistas, un priecīgi varējām to darīt. Dziedājām arī vienu otru tā saukto mākslas dziesmu. Jau pēc pabeigtas pamatskolas un pa daļai pat vidusskolas, kad nācās saskarties ar ārzemju

grāmatām un ārzemju garīgajām mantām, mani – es atzīstos – tā īpati pārsteidza, kā kaut kas neiedomājams, ka es sastapos ar tādiem vārdiem: somu garīgā tautasdziesma, vācu garīgā tautasdziesma, poļu garīgā tautasdziesma, angļu garīgā tautasdziesma. Manī pēkšņi radās tāds pārsteigums: bet kā – tautasdziesmas taču attiecas tikai uz tā saukto parasto dzīvi. Vai tad ir arī garīgās tautasdziesmas? Tā kā korāļi vai dievkalpojumu dziedājumi, vai tamlīdzīgi? Izrādās, ka ir. Latviešiem šinī vietā ir vakuums. Mēs redzam, ka pārejā uz garīgo rakstniecību, uz garīgām lietām mēs stāvam īpati sašaurinātā veidā.

Pieskarsimies šim laikmetam un tam raksturīgajām īpašībām. Redzam latviešu tautas spēcīgo augšupeju ar laikrakstu izdošanu un nodibināšanos. Pirmās bija “Latviešu Avīzes”, kuras 1822.gadā Jelgavā sāka izdot mācītājs *Vatsons* (Watson), kas bija īpati labvēlīgi noskaņots pret latviešu tautu. “Mājas Viesis” (1856–1908) iznāca jau latviešu redaktora *Anša Leitāna* vadībā. “Pēterburgas Avīzes” – gan īsu brīdi (1862–1865), ar humoristisko pielikumu pārnedēļās “Zobu Gals”, kurš jau sniedza plašāku informāciju un arī kritiskus rakstus un kuru slēdza pēc vācu muižniecības ierosinājuma par to, ka tas jau lielā mērā iesniedzās politiskos jautājumos. Raksturīgs tā laikmeta garīgais izdevums bija mācītāja *Jura Neikena* izdots “Ceļabiedris” (1863–1864), lai zināmā mērā konkurētu ar “Pēterburgas Avīzēm”, kuras visumā ieturēja sekulāru līniju. “Latviešu Avīzes” dažā ziņā bija tāds pusgarīgs izdevums.

Veidojās tā sauktie jaunlatvieši – ļaudis, kas sāka apzināties savu latviskumu, neskatoties uz to, ka viņi bija gājuši skolās, kurās mācību valoda bija vācu un citādi visādi, bet uzsvērdami savu latviskumu un nacionālo pašapziņu. Šī kustība izvērtās sevišķi spēcīgi Krimas kara laikā (1853–1855). Tad, kad sākās “Mājas Viesis” un “Pēterburgas Avīžu” izdošana, šeit arī bija jaunlatvieši, kurus lielā mērā ietekmēja tā laika Eiropas politiskie uzskati. Tas bija lielais revolūciju un sakustēšanās laiks, kad pēc Vīnes kongresa 1815.gadā, kas ar ļoti spēcīgu reakciju mēģināja apspiest visādus tautu brīvības centienus, radās šīs kustības – jaunčehi, jaunā Vācija un tamlīdzīgi. Tā radās arī latviešu pašapzināšanās un savu īpatību atskārsme un centieni.

Dzejnieki. Spēcīgākais tā laikmeta dzejnieks bija **Auseklis**. Viņš bija lielais latviešu pagātnes romantizētājs un gāja līdz lieliem pārspīlējumiem latviešu pagātnes idealizēšanā un tādā superskaistā iztēlojumā, arī daudzos pašizgudrojumos ar izdomātiem dieviem un kaut kādiem latviskajiem paradumiem, bet nenoliedzams ir

viņa dzejnieka talants. Viņam arī pieder viena ļoti zīmīga četrinda, ar kuru Auseklis pamato jaunlatviešu tapšanu un izcelsmi. Viņš raksta tā:

“Kam jaunlatviešus bīdat, kam viņus peklē dīdat?

Tie – jūsu dētās olas, ko izperēja skolas.”

Vārdu sakot, viņš jau raksturīgā veidā rāda, ka izglītība vienas latviešu daļas apziņā gāja tādā virzienā. Piemēram, *Kronvalds Atis*, kas bija gājis vācu skolās un savā sākotnībā nemaz latviešu valodu nebija pratis, bet kļuva par vienu no visdedzīgākiem patriotiskajiem latviešiem. Kā pagātnes romantizētājs pieminams arī **Pumpurs**, kuru tāds liels literatūras vēsturnieks kā *Teodors Zeiferts* raksturo, ka viņa sacerējumam “Lāčplēsis” nav eposa rakstura, tas ir tikai uz dažiem pieskares punktiem izveidots literārs sacerējums, kam gandrīz varētu piedēvēt vēsturiska romāna vai kaut kādu tamlīdzīgu nosaukumu. Sacerējums neatspoguļo to, ko vajadzētu tādām epām atspoguļot, jo trūkst ticamības un patiesīguma momenta, bet Pumpurs vispārējā latviešu pacilātībā bija populārs ar savām dziesmiņām. Ja salīdzinām laikmetu pirms tam, kad vienīgais latviešu lielais sakustinājums – pie tam garīgais sakustinājums – bija Brāļu draudze, tad tagad šis sakustinājums, bet ne jau vairs izteikti garīgā nozīmē, tika parādījies citā virzienā.

Ievērojamākais notikums, kas lielā mērā iezīmēja laikmetu un latviešu augšupkustību, bija **Rīgas Latviešu biedrības** dibināšana. Dibināta 1868.gada sākumā, apstiprināta 12.oktobrī, un 1869.gadā jau likts pamatakmens biedrības celtni.

1867.gadā Somijā un Igaunijā izcēlās liels bads. Bija izsludināta ziedojumu vākšana trūkcietējiem, ko atbalstīja arī vietējā krievu valdība. Līdzekļu vākšanā piedalījās dažādas organizācijas, kā arī atsevišķi cilvēki Rīgā. Pie līdzekļu vākšanas savu līdzdaļu gribēja dot arī latvieši, bet latviešu stāvoklis bija tāds ļoti īpatējs. Viņi gan eksistēja, viņi gan dzīvoja Rīgā, bet viņu klātbūtne it kā nemaz nebija pamanīta. Tas bija raksturīgi. Kāds Baltijas domēņu pārvaldes komisijas ierēdnis *Ivans Hūmillers* - Rīgā pazīstams sabiedriska darbinieks – bija dibinājis jau daudzas šādas vācu biedrības - palīdzības biedrības un arī vēl citādas. Viņš bija tas, kas nodibināja Latviešu Palīdzības komiteju trūkuma cietējiem. Hūmillers nemaz nepazina svešo Rīgā dzīvojošo tautu – latviešus. Viņš bija sastapies ar latviešiem, kas arī bija gribējuši palīdzēt, bet, neprazdami vācu valodu, viņi nevarēja nevienā no šīm biedrībām sev atrast īstu vietu. 1868.gada 19.februārī viņš sapulcināja četru latviešu amatu pārstāvjus. Tie bija ļoti raksturīgi amati: enkurnieki, meseri, t.i., mērniki,

liģeri un fūrmaņi. Šo četru amatu priekšstāvji vēl no senseniem laikiem bija tie, kas drīkstēja darboties pilsētās. Pieēja kādiem citiem amatiem latviešiem bija slēgta jau no Reformācijas laikiem. 20.februāra sapulce nolēma griezties komitejas apstiprināšanai pie gubernatora par “Latviskā Palīdzības biedrība priekš trūkumu ciedzamiem igauņiem” dibināšanu un 22.februārī saņēma gubernatora atļauju. 4.jūlijā gubernatoram iesniedza apstiprināšanai Rīgas Latviešu biedrības likumus – statūtus, kuri apstiprināti 12.oktobrī. 12.oktobris tāpat arī ir Latviešu biedrības oficiālais nodibināšanas datums.

Biedrība tāpat izaugusi no ļoti īpata pasākuma – no diakonijas, no palīdzības sniegšanas trūkcietējiem igauņiem - vācot līdzekļus un nododot tos tālāk. Mūsu rakstnieks *Deglavs* raksturojis Latviešu biedrību. Viņš lielā mērā devis tādu kopsavilkumu Latviešu biedrības darbībai un tās raksturam. Viņš raksta tā: „Kā iepriekš paredzēts, šī biedrība priekš latviešu attīstības bija īsti svētīga, jo viss, kas mums saucams tautas kopīgs īpašums, attīstījies pamazām no šīs biedrības. Latviešu skatuve šeit uzstrādājusies līdz mākslai. Latviešu muzejs šeit atradis mājokli. Latviešu rakstniecība un avīžniecība atrada šeit spēcīgu pabalstu. Dziedāšana un mūzika šeit veicināta. Zemkopības pacelšana aizkustināta un jūrniecības lietās daudz kas par labu runāts, spriests un arī darīts. Katra ideja, kas attīstījies latviešiem par labu, atradusi šeit uzņemšanu un tikusi realizēta. Kāda liela nozīme ir Zinību komisijai, šai biedrības klēpī izaugušai meitai. Tā tapusi ne vien par tautas senatnes pētītāju, bet arī par tautas darbinieku sviedru krājēju un pabalstītāju.” Tā *Deglavs* 80.gados raksturojis Latviešu biedrības darbu, patiešām visaptverošu kultūras darbu, kas latviešus lielā mērā ievadīja vispārējā pasaules kultūrā. „Kas gadusimteņiem priekš šīs biedrības dibināšanas nebija panākts, tas parādījies līdz ar viņu gadu desmitos, kad kļuva svabads tautas ģēnijs, kurš smaka zem Baltijas vācu elementa.” Te ir noslēgums. Tas, kas mums jāzina, „šo biedrības namu uzlūkojot, ir tam līdzīgi arī visas tautas vēsture, viņas atmošanās ir arī tautas atmošanās, viņas dzīvība ir arī tautas dzīvība”.

Pie Latviešu biedrības lielajiem darbiem un vērtīgajām norisēm pieder 1. Latviešu vispārējo dziesmu svētku organizēšana un noturēšana 1872.gadā. Mēs gan zinām, ka jau Neikena vadībā Dikļos, Umurgā uz laukiem bija notikuši šādi dziedāšanas svētki vietējo draudžu apmērā, bet šie lielie vispārējie Dziesmu svētki, kas sapulcināja dziedātājus no visvisādām Latvijas malām, tie pirmo reizi notika 1872.gadā. Vienlaicīgi ar šiem Dziesmu svētkiem notika arī jau otrā zemkopju sapulce un pirmā vispārējā skolotāju sapulce.

Padomājot mazliet par šīm organizācijām, par šiem organizēšanās veidiem, jūs sapratīsiet, ka, salīdzinot ar latviešu stāvokli dzimtbūšanas laikā vēl XIX gadsimta sākumā, patiesi redzams, kāds milzīgs izrāviens ir bijis.

Gluži dabīgi rodas jautājums, kas ir tā kā palicis malā, lai gan mums tas ir vissvarīgākais. Tautiskā atmoda un kristīgā ticība - kā bija ar šīm divām lietām? Mēs zinām tādus īpatos apstākļus, ka Rīgas iedzīvotāju skaits taisni tajā laikā ārkārtīgi auga, ka Rīga izveidojās par lielu rūpniecības pilsētu, uz Rīgu saplūda cilvēki no visiem Latvijas novadiem, nāca arī ieceļotāji no Krievijas. Rīga izpletās savās celtnēs un nomalēs, taisni tā kā tagadējos laikos, kad Rīgas nomales kļūst par ļaužu masu izvietojumu tajās 6, 9, un 12 stāvu mājās, tā tanī laikā – XIX gadsimta otrajā pusē. Vēl tagad Rīgā redzamas dažas pēdas no šīs ļaužu izvietojšanas celtniecības. Es nezinu, kā tagad izskatās Sarkandaugavā, kur tas bija ļoti raksturīgi, tāpat arī dažos citos novados. Daudz kas jau ir nojaukts, bet, piemēram, tepat Lienes ielas stūrī pretī aptiekai jūs redzat celtni, kas aptver veselu stūri uz divām ielām. Zema, gara divstāvu ēka, drusku pat greznota ar tornīšiem. Iedomājaties šīs ļoti garās divstāvēgās, barakveidīgās celtnes mūsu toreizējās priekšpilsētās. Un jāsaka tā – cik logu, tik dzīvokļu. Tur novietojās milzīgi ļaužu bari ļoti saspiestos, ļoti grūtos dzīves apstākļos, nechigiēniskos, visādā veidā nožēlojamos apstākļos. Rīgas draudzes pieauga milzīgā apmērā. Rīgas Mārtiņa draudzē bija 22'000 draudzes locekļu, Pāvila – arī 22'000, Jēzus draudzē – 19'000, Luterā – 14'000, Trīsvienībā – 12'000, Ģertrūdes draudzē – 50'000. Pie tam baznīcu celšana no krievu valdības puses bija ierobežota un iezņaugta, tā nāca tikai pēc 1905.gada, kad varēja uzcelt jaunu Ģertrūdi, kad varēja uzcelt Krusta baznīcu, bet citādi bija šis milzīgais ļaužu masu pieplūdums.

Tomēr jautājums par tautisko atmodu un Kristīgo Baznīcu Latvijā. Mēs atrodam pie šī paša autora Deglava rakstītus šos sajūsmas pilnos un zināmā mērā arī patiesos vārdus par Latviešu biedrības tapšanu, bet ko viņš runā par kristīgo ticību 1893.gadā. – Kultūras vietā iegūta tikai gadsimtu ilga verdzība. Doma baznīca, kuru viņš arī uzskata, ir bijusi un palikusi šai tautai sveša ar saviem mūriem. Mākslīgi uzspiesta un nedabīgi attīstījusies šī latviešu piederība kristīgai ticībai. Mēs jau varētu sacīt, ka tautas savā attīstībā piedzīvojušas to, ka ticības ieviešana ne vienmēr nākusi maigiem līdzekļiem. Ar laiku tas bija pagājis, lietas izlīdzinājās un šīs tautas, pieņemdamas labo, varēja veidot sevi tālāk normāli un priecīgi. Kāpēc tas tā notika ar latviešiem, ka viņi joprojām palika šo, kā viņi domā, netaisno un varmācīgo spaidu varā? Te, mīļie draugi, ir izskaidrojums, kas mums daudz ko ļauj saprast. Šejienes

evaņģēliski luteriskai Baznīcai pirms Pirmā pasaules kara varam droši dot apzīmējumu, kas to tiešāk raksturo nekā vispārējā frāze: Baltijas evaņģēliski luteriskā Baznīca. Tiešāk raksturojot, tā būtu jāsauc – Baltijas evaņģēliski luteriskā vācu Baznīca. Ne velti tad, kad nāca atkal lielās pārmaiņas un kapitulācijas un arī kad pievienoja Vidzemi Krievijai, tad muižniecība deklarēja, ka Livonijā dzīvo vācieši un Livonija ir vācu valodas zeme, par pārējiem, kas tur dzīvoja, nebija ne runas. Evaņģēliski luteriskā Baznīca Baltijā ar pilnām tiesībām var tikt saukta par vācu Baznīcu. Tā saukto nevācu – latviešu un igauņu – līdzdaļa bija pasīva, viņu loma Baznīcā bija garīgi nenožīmīga un minimāla. Viņi bija aprūpētas, anonīmas masas stāvoklī. Baznīcas struktūra, vēsturiskā rosme un teoloģiskā izglītība bija pilnīgi un bez izņēmumiem vācu rokās, pie tam gadusimtiem ilgi, nevis epizodiski. Sašaurinātais tiesiskais stāvoklis, ko Kurzemes un Vidzemes zemes Baznīcām, to konsistorijām un ģenerālkonsistorijai Pēterpilī piešķīra 1832.gada Nikolaja I dotais likums, nodeva šīs zemes Baznīcas absolūtā muižniecības un garīdzniecības varā. Abas konsistorijas un arī virskonsistorija, sākot ar prezidentiem, vācu muižniekiem, viceprezidentiem un vācu garīdzniekiem viņu vadībā, līdz pat zemākajiem pārvaldes amatiem, tāpat bija vācu tautības locekļu neapšaubāmā domēne – īpašums. Vienīgais izņēmums pa visiem ilgajiem 80 gadiem – no 1832.gada līdz Pirmajam pasaules karam, līdz Krievijas sabrukumam - Baltijas Baznīcas pastāvēšanas laikā bija mācītājs Sakranovics, kurš dažus gadus (1898–1905) bija Kurzemes konsistorijas garīgais loceklis, jau latviešiem atsvešinājies, savā ģimenē sievas dēļ vācisks. Patroni, kam piekrita mācītāju aicināšana draudzēs, bija vācieši - muižnieki, un viņi aicināja vācu mācītājus latviešu draudzēm. Draudzes, kurās mācītāju aicināšana piekrita konventiem, t.i., konventā puse locekļu bija no muižniecības, puse locekļu - no draudzes locekļiem, arī tur vācu tautības elementam, muižniekiem, šādā vai tādā veidā pārsvars bija panākams. Nevācu daļa, ja arī konventā pielaista, bija bez noteicošā iespaida. Mācītāju vairums bija vācu tautības. Stāvoklis sāka nedaudz izmainīties, nākot latviešu teologiem. Vācu vēsturnieks *Šrenks* (Schrenck) sērīgi atzīmē, ka tanī laikā mācītāju saimē zūd vienveidība. Vienveidība, t.i., vācu absolūtā predominance. Uz gadusimta beigām sevišķi Vidzemē jau kāda puse mācītāju tomēr bija nevāci – latvieši un igauņi. Tad vēl tikai Kurzeme uzturēja šo vienveidību, t.i., absolūtu vācu pārsvaru. Nu, protams, tad bija vienveidība tikai šinī savstarpībā vien, ļoti ierobežojot visādiem līdzekļiem nevācus un viņu iekļūšanu mācītāju saimē.

Kā izveidojās šie amati? Konsistorijas prezidents vienmēr bija lajs un to proponēja muižniecība. Vietējā muižniecība proponēja divus kandidātus no muižniecības izraudzītajiem kandidātiem, kurus landtāgs mēdza izvēlēties no ievērojamākajiem muižnieku pārstāvjiem. Vienu no viņiem apstiprināja ķeizars. Līdzīgā kārtā notika arī garīgā viceprezidenta – ģenerālsuperintendenta iecelšana no mācītāju vidus. Kā redzat, Baznīcas vadība bija laicīga, ne garīga. Tā bija iestāde ar zināmā mērā garīgām funkcijām, bet tās prezidents vienmēr bija laicīgais loceklis. Garīgais loceklis, viceprezidents, bija ģenerālsuperintendents, ko iecēla no mācītāju vidus. Tāpat divus laicīgos asorus iecēla iekšlietu ministrs no muižniekiem, no izredzētiem četriem kandidātiem, t.i., divus Kurzemē, divus Vidzemē. Iecēla divus garīgos asorus katrā konsistorijā, kurus gan izvirzīja pati konsistorija - no katras konsistorijas pa diviem kandidāti, no kuriem tad vienu apstiprināja ministrs. Konsistorijas darbvedību pārzināja īpašs sekretārs un notārs ar juridisko izglītību. Ģenerālsuperintendenti bija prāvestu, mācītāju un mācītāju kandidātu priekšnieki, arī mācības skaidrības un tikumīgas dzīves pārraugi. Katrā draudzē bija baznīcas priekšnieki, daudzos gadījumos pat divi, kurus ievēlēja konvents uz trim gadiem no muižas īpašniekiem vai muižu arendatoriem. Tā kā nebija nevienas spraudziņas, kurā varētu iekļūt kāds nevācietis, – tik konsekventi ieturēta bija vācu līnija. Tāpēc varam tiešām ar pilnām tiesībām runāt par Baltijas evaņģēliski luterisko vācu Baznīcu, kurai bija pakļautas arī nevācu masas zināmā apkopšanā, bet visumā tā bija īsti vāciska organizācija. Lūk, apstāklis, ka iekarošanas laiks gan nāca ar savu rupjību un ar savu asumu, tomēr tas nebija tas, kas izšķīra noskaņojumu pret vācietību, bet gan šis stāvoklis, ka latviešu cilvēkam nebija nekādas izpausmes iespējas. Kad radās pirmie latviešu valodas raksti no vāciešiem un kad viņiem piedrojas arī latviešu autori - vai tulkodami, vai paši rakstīdami, tas bija vienīgais, kādā veidā latvieši varēja garīgi izpausties. Protams, tas viss gāja tā laika varbūt mazliet naivā celsmes virzienā un tikai tādā virzienā. Un tad varam arī saprast cīņu, ar kādu vācieši tik ārkārtīgi spēcīgi vērsās pret jaunlatviešiem, saskatīdami tur savus ienaidniekus un mēģinādami tos visādā veidā denuncēt pie valsts varām un iestādēm, lai ietekmētu viņu sabiedrisko stāvokli un ieņemtos darbus, un lielā mērā tas arī tika panākts. Te varētu būt temati, par kuriem rakstīt, pētot mūsu vecos rakstus un apgaismojot šīs lietas precīzāk.

Tajā pašā laikā, lai kā arī jaunlatviešiem un šādai latviskai kustībai vācietība turējās pretī, notika divas lietas. Pirmā bija tā, ka jaunlatvieši – dzejnieki, rakstnieki, sabiedriskie darbinieki – novērsās no Baznīcas, pagāja tai vienaldzīgi garām vai arī

jau ar kritiku vērās pret Baznīcu. Radās pirmās skepticisma un ateisma iezīmes. Reliģiskās izpausmes sāka parādīties vispārējo reliģisko izjūtu virzienā. Paskatīsimies uz latviešu dzeju, īpaši uz to dzeju, kas bija pirms Pirmā pasaules kara un arī vēl pēc tam. Tagadējā tur vairs neder, tāpēc ka tur jau nav nekāda dabīgā attīstība, tā ir citāda veida. Papētiet un paskatieties! Vai jūs atrodat latviešu dzejā un latviešu dzejniekos **kristīgo** momentu? Reliģisko izjūtu – jā! Par to, cik skaistas ir Ziemassvētku eglītes uguntiņas, cik brīnišķīgs ir brauciens ziemas naktī, kad baznīca zvana, cik brīnišķīgi baznīca stāv kalnā, un Poruks to uzrunā, lai baznīca lūdz par viņu Dievu. Kas tas viss ir? – Tas ir tāds atšķaidījums. Un tad tās reliģiskās izjūtas, kuras, starp citu, arī ir pie Friča Bārdas. Arī tur ir panteisms, tas no vispārējās reliģiozitātes paņemtais jūsmojums par mūžības lietām, par kaut kādām dievišķībām un tamlīdzīgi. **Kristīgais** moments tur nepastāv. Mēs tā īsti varam minēt vienīgi **Apsīšu Jēkabu**. Apsīšu Jēkabs un Latvijas laikā vēl vienīgais dzejnieks, kuram atrodam kristīgo momentu, ir **Leonīds Breikšs**. Visur citur, kur Kristus vārds tiek līdzī minēts, tad katrā ziņā tūlīnās tam blakus tiek sacīts – tās ciešanas, ko cilvēki cieš, ko tas nozīmē, ka nu cilvēks cieš, cilvēka sāpes. Un tā – temati sāpēm, temati mātes ciešanām, pie krusta stāvētajai mātei. Šie temati, kas iegulās mūsu latviešu autoru altāra gleznās. Kristus – par tādu vismaz dēvēts – tas nepārliecinošais tēls kaut kādā baltā slimnieka tērpā, kas tiek pielikts visur: te viņš ir meža vidū - sēž uz celma, viņam apkārt tur sēņotāji, ogotāji – ir arī tāda altārglezna. Tad viņš ir atkal citā vietā atnācis uz lauka, stāv aizmugurē, divi vīri tur griež maizi un iekož, un uz viņu nemaz neskatās. Paskatieties kritiskām acīm! Viņi kritizē kristīgo ticību, bet mēs drīkstam arī viņus kritizēt. Mēs to drīkstam. Kā tas ir tapis? Kur ir saknes? Vai tanī latviešu vispārējā reliģiskajā vienaldzībā, kas jau iezīmējās chroniku laikos, ko redzam garamantu īpatībā? Vai arī šinī Baltijas evaņģēliski luteriskās vācu Baznīcas cietajā vadībā un iekļāvumā, ar kādu tā bija vēršusies pret šo tautu? Tas radīja šīs divas lietas. Viena lieta bija jau pieminētā latviešu atsvešinātība līdz pat naidīgumam pret kristīgo ticību. Otra lieta bija tas nazis, kas griezās pašiem vāciešiem rokā. Šai tautai ir raksturīgi, ka tā vienmēr pārprot savu stundu. Tā pārprata savu stundu Brāļu draudzes laikā un attiecībā pret Brāļu draudzi, nikni cīnīdamās, lai to izravētu vai vismaz ierobežotu, neredzēdama, ka no šīs Brāļu draudzes pretestības izauga pavisam kas cits. To uztvēra pilnīgi sveša vara – pravoslāvība, nāca un plāva evaņģēliskajā Baznīcā bagātīgus augļus. Ļoti daudz šī vācu novēršanās no savas draudzes locekļiem, ko viņi, raudādami un žēlodamies savā sinodē, kādreiz bija gan ļoti maigi atzinuši, ka vēlības un mīlestības trūkums pret

nevāciem, nevienlīdzība draudzes locekļos, pievēršanās ievērojamākajiem cilvēkiem un pārāk maza ievērība - tur jāliek iekšā aiz šiem vārdiem: vācieši un latvieši - bija par iemeslu tam, ka tauta novērsās no Baznīcas. Tas bija pirmais lielais trieciens. Otra novēršanās no nevāciem, kuri sāka tapt par cilvēkiem, par tautām un kuri vērsās pretī jau politiskā cīņā. Izmisīgie pārtautošanas mēģinājumi pēdējā stundā, šoreiz ar izglītības palīdzību, pirms tam ar izglītības aizturēšanu, tad ar izglītības veicināšanu, pārvācošanu ar skolu palīdzību, pārvācošanu ar universitātes palīdzību. Tas bija par vēlu. Un tad notika šī viņu traģēdija pēc gadusimtiem ilgas palikšanas tikai par svešķermeni. Tā atrada savu kronējumu 1939.gadā, kad ar vienu rāvienu vācieši tika izsakņoti tā, it kā viņi te nemaz nebūtu bijuši. Tā tas ir, tie ir tautu likteņi.

Jāpievēršas arī dažiem kopveidojumiem, kas attiecas uz visu Baltijas Baznīcu.

Lielais darbs, ko savā laikā iedibināja bīskaps Kārlis Christians Ulmans (1793 –1871), viņa 1859.gadā nodibinātā Palīdzības lāde vai Palīdzības biedrība evaņģēliski luteriskajām draudzēm krievu zemē, ļoti lielā mērā veicināja visu palīdzību diasporas draudzēm un tāpat arī vietējām draudzēm. Šis darbs sniedzās uz draudzēm, un tā kā draudzes gandrīz bez izņēmuma bija jauktās draudzes, teiksim, ar 1% vāciešu un ar 99% latviešu vai igauņu, tas bija viens no lielajiem pasākumiem, kādi vēl turpinājās pat Latvijas laikā. Tikai nezinu, kā tas izbeidzās. Latvijas laikā šis darbs bija prāvesta *Reinharda* pārzināšanā, un tika arī izdoti pārskatus. Es tikai atceros, ka bija Kokorevas baznīcas celšana un vēl kādi pasākumi, kur doti līdzekļi no Palīdzības lādes.

Samērā rosīgs bija diakonijas darbs dažādos izpaudumos un veidos. Protams, atkal tas bija ekskluzīvi vācu vadībā. Ļoti ievērojamais darbinieks bija mācītājs *Katerfelds*, jau agrāk pieminētā Tabora dibinātājs. Tabors bija garā vājo iestāde pa daļai pēc vācu Bēteles parauga. Bija dažāda veida palīdzības organizācijas, sevišķi lielajās pilsētās – vai nu palīdzība trūcīgiem, vai arī morālā palīdzība Baznīcas apmērā. Kurzemes konsistorija tajā ziņā bija devusi labus paraugus ar diakonisu iestādi, ar Taboru, ar kurlmēmo skolas ierīkošanu Jelgavā. Tā sauktās diakonisu mājas, diakonisu iestādes – Marijas diakonisu biedrība vai Marijas diakonisu māja Rīgā atradās Miera ielā, kur tagad uzcelts lielais dzemdību nams. Tur nojauca vairākas lielas, solīdas trīsstāvu ēkas, kurās bija vācu diakonisu iestāde ar māsām diakonisēm. Jelgavā šīm māsām arī bija diakonisu māja. Latvijas valdība izdarīja vienu ļoti nesmuku lietu, nostādīdama Tabora iestādi Ģintermuižu kā muižu un

pakļāva to zināmā mērā agrārlikumam. Iestādi pašu nelikvidēja, bet pārvērtā par valsts slimnīcu. Tāpat arī diakonisu māju Jelgavā, atņemot lielāko ēku, kur bija iekārtota diakonisu slimnīca, pārvērtā par pilsētas slimnīcu. Māsas diakonises saspiedās kādā mazākā telpā un kā tādas nolietas skudriņas atkal vilka kopā, ko varēja, lai šo darbu turpinātu. Arī Liepājā ir bijusi diakonisu māja pēc šī parauga, turpat arī māsas dzīvoja tajā īpatnējā gandrīz vai tādā pusklastera eksistencē. Arī šīs māsas bija pārsvarā tikai vācu māsas. Un Latvijas laikā bija raksturīgi, ka tad, kad darbi sadalījās starp Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas latviešu daļu un vācu daļu, visas šīs iestādes, šīs diakonisu mājas kaut kā palika vācu pusē. Latviešiem tās lietas nevajadzēja. Acīmredzot ir bijušas arī kādas kalpojošās māsas latvietes, bet viņas iekļāvās tajā kopējā vācietībā.

Labi attīstīta bija ārmisija. Ar likumu bija aizliegts ārmisijas darbu atbalstīt dažādās citādās misijas iestādēs. Vienīgā, ar kuru varēja uzturēt sakarus Kurzeme un Vidzeme, bija vācu Leipcigas misija. Uz Leipcigas misiju tika sūtīti savāktie līdzekļi, kā arī eventuālie misionāri. Ar Leipcigas misijas starpniecību no Baltijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas – Līflandes, Kūrlandes un Estlandes – ir aizgājuši laba tiesa misionāru. Nevaru nosaukt tieši, bet tas skaits ir apmēram 20 - 30 misionāri un to starpā ir arī latvieši. Mums ir zināms tikai par diviem latviešiem, kuri pirms Pirmā pasaules kara darbojās, un tas bija *Stamberg*s, kurš strādāja misijas darbu Āfrikas austrumos, tagadējā Tanzānijā, un kāds amatnieks, namdaris *Lukavs* – arī no Latvijas un arī turpat Āfrikā.

Starp citu, Austrumāfrikā, kā toreiz sauca, darbojās šie Leipcigas misionāri arī no Baltijas un viņu starpā bija divi martīri. 1899. vai 1900.gadā uz Austrumāfriku devās divi jauni misionāri, mācītāji – *Segebreks* un *Ovirs*. *Segebreks* bija kurzemnieks, *Ovirs* bija no Tallinas, no Igaunijas. Viņi bija vācu tautības cilvēki un bija izgājuši Leipcigas misijas sagatavošanas iestādi. Abi nonāca Tanzānijā, bet piedzīvoja traģisku galu – mocekļa nāvi. Jau toreiz Austrumāfrikā vietējās vācu pārvaldes varas bija lielā mērā sacēlušas pret sevi vietējos iedzīvotājus, un tur bija uzbrukuma gadījumi, ar kādiem āfrikāņi vērsās pret eiropiešiem, kas tur apmetušies. Vienā tādā uzbrukumā nakts laikā arī uzbrukuši misionāriem, kas bija neapbruņoti cilvēki un tiešām bija nākuši tikai misijas nolūkos, un viņus noslepkavojuši.

Mēs bijām tik neinformēti, ka septiņdesmitajos gados, kad notika Vispasaules Luterāņu federācijas kopsanāksme, kur mūsu archibīskaps *Matulis* bija

viens no konferences dalībniekiem, tur bija noticis svinīgs dievkalpojums pie šo mocekļu, ko āfrikāņi tagad ļoti augsti ciena, kapavietas. Mūsu Baznīcas pārstāvis tur bijis, tā sakot, kā jau vienā sarīkojumā. Žēl. Ja mums tādas lietas nebūtu turētas tik noslēpumaini, ko darām vai darīsim, es būtu labprāt pateicis, ka tas ir tāds vienreizējs gadījums, un mēs būtu varējuši nest savu īpašo sveicinājumu šiem diviem martīriem. Tas arī būtu devis pret mūsu Baznīcu tādu īpatu noskaņojumu no āfrikāņiem, kas bija ar lielu sirsnību un mīlestību uzņēmuši to konferenci, bet tā lieta pagāja garām. Starp citu, Tanzānijā ir miljons luterāņu – āfrikāņu, kas lielā mērā ir tapuši caur šo Leipcigas misiju un vēlāk patstāvīgo pašu āfrikāņu misiju.

Lai gan mēs neinteresējamies par mūsu vēsturi, tomēr tā nav tik tukša, ka nebūtu vērts kādreiz tajā paskatīties. Tur ir ļoti interesantas lietas taisni misijas laukā. Piemēram, hercoga Jēkaba un viņa pēcteču, pārējo Kurzemes hercogu laikā - sakari ar Āfriku, ar Indijas salām un tamlīdzīgi. Tā kā šis darbs mums nav svešs. Par Baltijas misionāriem zinām, ka XIX gadsimta sākumā, kaut kad divdesmitos vai trīsdesmitos gados rīdzinieks **Hugo Hāns** (Hugo Hahn) ir devies uz Āfrikas dienvidiem, uz toreiz pilnīgi mežonīgo zemi - Namībiju. Viņš bija misijā herero tautā. Šī zeme ir tuksnešaina – Namībijas tuksnesis. Tur savu mūžu ir strādājis Hugo Hāns, kurš ne tikai iemācījies herero valodu, bet sastādījis herero gramatiku un vārdnīcu, pētījis arī herero tautas ticību un vēsturi. Ar to viņš kā zinātnieks ir iegājis vispārējā pasaules zinātnē, kas strādā antropoloģijas virzienā. Hugo Hāns tur strādājis Vācijas Reinas misijā. Toreiz vēl nebija krievu valdības aizlieguma, kas noliedza sadarboties ar citām misijām, kā vienīgi tikai ar Leipcigu. Tur arī Hugo Hāns nodibināja ģimeni. Viņa dēlu, protams, aizsūtīja uz Vāciju mācīties skolā, bet viņa dēls nekļuva par misionāru. Viņš kļuva par mācītāju Igaunijā, savukārt dēla dēls, tāpat Hugo Hāna mazdēls, bija Tērbatas Universitātes teoloģijas profesors **Traugots Hāns**. Viņa vārdu jūs būsi dzirdējuši. Traugots Hāns pieder pie Baltijas Baznīcas martīriem. 1919.gada 14. janvārī viņu līdz ar citiem gūstekņiem, kas bija ielikti cietumā, noslepkavoja lielinieki, bēgdami no Tērbatas. Tā šī Hānu līnija ir nesusi un devusi tādu īpatu devumu vēsturē un arī garīgajā dzīvē.

Par Tērbatas Universitāti esam jau runājuši, ka tur sagatavoja latviešus un igauņus taisni tanī laikā, ko apzīmējam par tautas atmodas laiku, kad labklājība un izglītības priekšpakāpes jau atļāva daudz tālāk sniegties šinī virzienā. Latvieši studēja krietni daudzi. Kopējais Tērbatas latviešu teologu skaits ir pāri par 200. Ne visi no tiem tapa par mācītājiem. Viena daļa pat nepabeidza studijas. Ja pareizi atceros,

laikam 60 ir tādi, kas nepabeidza. Un no tiem, kas bija pabeiguši, arī ne visi kļuva par mācītājiem Baltijā – Latvijā un Igaunijā. Es domāju šinī gadījumā speciāli Latvijā, jo tur viņi atdūrās uz milzīgo pretestību latviešu augšupejai pie vācu konsistorijas un pie vācu vispārējām interesēm, kas jutās ar to apdraudēti, ka latviešu draudzēs taptu latviešu mācītāji. Sevišķi Kurzemē tajā ziņā bija ļoti asa cīņa. Tur tikai retais varēja iekļūt mācītājos, būdams latvietis. Vai nu viņam vajadzēja būt tādām ļoti mērenam latvietim, kas nemaz nelikās ne zinis par latviskiem centieniem, vai arī viņam vajadzēja kļūt prozelītam – tikt uzņemtam vācietībā. Un šī uzņemšana vācietībā parasti notika ar to, ka viņš apņēma vācu sievu. Šie gadījumi pa lielākai daļai bija tādi: kas apņēma vācu sievu, sava seniora - vācu mācītāja meitu, kura citādi varēja palikt arī neprecēta, tādām latviešu kandidātam tas bija ceļš uz latviešu draudzi. Šādas puslatviskas ģimenes mācītājos mums ir bijušas daudzas, vairākas katrā ziņā, arī pieminētais konsistorijas viceprezidents *Sakranovics*. Arī ievērojamais Smiltenes mācītājs, vēlākais prāvests *Kārlis Kundziņš*. Arī tas pats *Neikens*. Pie tam vēl *Neikens* bija tādās domās, ka latviešiem katrā ziņā jātuvinās vēl vairāk vācietībai. Arī Valmieras mācītājs *Valters*. Rīgas, vēlākais Slokas mācītājs *Vilis Rozenieks*. Nu un tā joprojām - laba tiesa no mūsu vecākās paaudzes mācītājiem, kuriem tad bija dota šī licence būt šeit par mācītājiem. Citādi kādreiz izcēlās lielie baznīcas kari, kur draudze noteikti vēlējās latviešu mācītāju, bet konvents un muižnieks turējās tai lietai pretī. Un nonāca gandrīz vai līdz kautiņiem un demonstrācijām vai tādām stāvoklim, ka dažā baznīcā pat pārtrauca dievkalpojumus uz laiku - uz kādiem mēnešiem, kamēr beidzot varēja dabūt iekšā to vācu mācītāju, ko draudze negribēja. Tādi kari ir bijuši Opekalnā, kur draudze sirsnīgi bija vēlējusies mācītāju *Beldavu*. Beldavs bija ļoti apdāvināts runātājs un draudzes darbinieks, to viņš vēlāk parādīja darbībā Aucē un arī Pēterpilī, organizēdams tur latviešu diakonu sagatavošanu un tamlīdzīgas lietas. Opekalna draudzei palika uz ilgiem laikiem tāda brūce dvēselē par šīm lietām. Vidzemē stāvoklis tomēr bija labāks, tur jau gandrīz vai pusē no draudzēm par mācītājiem bija varējuši iekļūt latvieši.

Vēl jāpiemin ļoti raksturīga lieta, zīmējoties uz skolām. Skolās pēc visām perturbācijām un cīņām ar muižniecības laiskumu un negribību kaut ko darīt, beidzot stāvoklis bija tapis tāds, ka tomēr Vidzemē un Kurzemē bija tā sauktās draudzes skolas, protams, ciešā vācu pārziņā skolu lietu pārvaldē un arī mācītāju ziņā, bet 1885.gads nesa vienu būtisku pārmaiņu. Krievi vēl visu laiku pieļāva vāciešu brīvo rīcību skolu lietās. Paralēli gan jau eksistēja pareizticīgās skolas, kas arī bija viens no

reklāmas un pievilksanas veidiem pravoslāvībai, kur latviešus gan apmācīja zinībās, bet arī tuvināja pravoslāvībai. 1885.gadā Aleksandrs III piekrita iekšlietu ministra priekšlikumam nodot Baltijas tautskolas izglītības ministrijas virsuzraudzībā. Savukārt tas nozīmēja padotību Tērbatas apgabala mācību kuratoram. Un šis Tērbatas apgabala kurators Kapustins sāka savu pārkrievošanas un pārveidošanas darbu, gan vēl samērā mēreni, bet tomēr pieprasot, lai vācu muižniecība reorganizē savus uzturētos skolotāju seminārus. Man nav zināms, kādā virzienā tā reorganizācija bija domāta, bet, cik var saprast, lieta grozījiesies ap krievu valodu un mācību priekšmetu sadalījumu, ko nu vācieši nebija varējuši pieņemt. Un tāpēc Vidzemes muižniecība 1887.gadā slēdza skolotāju semināru. Kurzemes muižniecība savu Irlavas semināru slēdza 1893.gadā, galīgā veidā – 1899.gadā. Krievi izveidoja savus skolotāju seminārus. Ar šo krievu valdības rīkojumu viņi iecēla par kuratoriem kādreiz pat latviešu tautības cilvēkus, bet tas krievu pārkrievošanas politiku neietekmēja, gandrīz otrādi. Latviešu zemnieki un latviešu inteliģence ar krievu virsvadību skolām nemaz nejutās kaut kādā ziņā sarūgtināti, viņi uzņēma to pat labvēlīgi. Viņus vācu spiediens visos virzienos un sevišķi pārvācošanas centieni jau bija pietiekamā mērā sarūgtinājis.

Pagastskolās pirmos divus gadus mācības vēl notika latviešu valodā. Krievu valoda kā atsevišķs priekšmets bija klāt, bet pēc otrā gada visām mācībām bija jānotiek krieviski, tikai ticības mācība varēja būt dzimtajā valodā. Jaunais kurators Lavrovskis lietas centās vēl vairāk steidzināt, un viņa līdzstrādnieki jau bija izkalkulējuši, ka 50 gados nebūs vairs ne igauņu, ne latviešu, bet visi būs pārkrieivoti. Jau no pirmās skolas dienas jau vajadzēja iekalt krievu valodu pēc tā sauktās naturālās metodes - tāds bija Lavrovska rīkojums. Kas ar to naturālo metodi bija domāts, nav skaidri saprotams. Es tikai atceros savas mātes stāstījumu, ka arī viņas skolas gaitas bija iekritušas tanī laikā un ka tas bijis bērniem traģisks laiks. Bērni nāca no lauku sētām, neviena krievu vārda nezinādami. Skolotāji, arī latviešu skolotāji drīkstēja ar viņiem runāt tikai krieviski. Runāšana citā valodā bija sodāma tikpat skolniekiem, kā skolotājiem. Mamma vēl atcerējās tādu gadījumu, kā tiem nabaga bērņukiem bija gājis. Kāda meitenīte nu nevar izrunāt to vārdu *pčela*, viņai visu laiku iznāk *pečela*, *pečela*. Raudādams bērns mokās un viņu moka, un viņu vēl soda, ka tās lietas nevar izrunāt. Tāda asaraina ir bijusi tā apkrievestība skolās. Atvieglojums nāca drusku vēlāk, kad pēc 1905.gada pret intensīvo pārkrievošanu pacēlās balsis arī liberālākā krievu sabiedrībā, tāpat arī latviešu starpā. Atkal tika atjaunota apmēram tā pati sistēma, ka pirmos gados mācības vēl bija pašu valodā un tikai nākošos bija krievu

valodā. Raksturīgi tomēr tas, ka pārkrievošanai nebija pareizi novērtējuši latviešu skolotājus, kuri bija spiesti mācīt bērnus krieviski. Latviešu un igauņu tautskolotāji paralēli mācībām uzturēja dzīvu nacionālo garu savos skolniekos. Un tā šie pārkrievošanas mēģinājumi vismaz līdz Pirmajam pasaules karam vēlamos rezultātus nebija devuši.

Tomēr bija arī citi rezultāti. No krievu skolām latviešiem atvērās ceļš uz studijām ārpus Tērbatas. Un tanī laikā sāka rasties latviešu studenti galvenokārt Maskavas universitātē. Protams, ne teologi, jo tur teoloģijas fakultātes nebija. Juristi, tautsaimnieki, bet arī tehnisko zinību studenti un tamlīdzīgi. Tur, savukārt, šis pārtautošanas moments parādījās atkal citā virzienā. Krieviski izglītais latvietis iekrievojās. Krieviem ir pavisam cita metode, uz kuru mūsu ļaudis arī vēl tagad krīt iekšā. Krievi nejūt nekādu agresiju pret svešām tautām savā tuvākā satiksmē. Politikā viņi mēdz būt agresīvi, bet cilvēku satiksmē taisni otrādi. Krievos ir tāda īpata, var teikt, tāda ātra draudzība, un sevišķi pret svešinieku daudz tādas īstas viesmīlības un labprātības. Un tā tie mīlie latviešu studenti, vēlāk arī ārsti, juristi, kas tur studējuši, silti uzņemti, ļoti ātri un bieži iejuka krievestībā. Tur arī varēja palīdzēt ieprecēšanās. Un tur jau ir konsekvences – kas ir pienācis tuvāk klāt krieviem, tam tūlīnās saka: nu, viņš ir mūsējais. Viņi nemaz nevar saprast, ka kāds var nebūt krievs. Tas krieviem nav jāiemāca. Nav tā kā vāciešiem jāpamato ar visādām teorijām, cik laba, cik pārāka ir šī tautība un ka viņai ir lielākas tiesības dzīvot pasaulē kā citiem. Krieviem tas nav vajadzīgs. Krieviem jau tas ir viņu būtne: būt cilvēkam - tas nozīmē būt krievam. Krievi labprāt ņem priekšā un iekšā ne tikai latviešus vai igauņus, bet arī pat dzeltenos un brūnos. Kaukāziešu asimilācija, Vidusāzijas tautas un Krievijas pašas tautas. Krievi tik daudz ir uzņēmuši sevī tatārus, kurus viņi pakļāva. Tik lielā mērā, ka krievos pašos ir tapis sakāmvārds – *poskrebi russkovo, naiġoš tatarja*, – mazliet pakasi, paskrāpē nost to miziņu, krievam tur apakšā ir tatārs. Jā, ar tatāriskiem uzvārdiem pilnīgi legāli, bez acu samirkšķināšanas, bez pārmetuma. Mūsu Maskavas studenti un studētāji, tāpat kā Krievijas karaskolu apmeklētāji virsnieki nāca atpakaļ uz Latviju ar krievu sievām. Un tās bija tik konsekventas krievietes, ka Latvijas laikā pat neiemācījās latviski – kam tas vajadzīgs? Te ir Krievija, tās ir krievu guberņas. Nemiet to vērā, kad jūs domājat par krievu attiecībām ar latviešiem. Iekrievošanās, pārkrievošanās, apkrievošanās ir daudz efektīvāka nekā pārvācošana. Vācietis pats to nevar – viņš tā svaids, te viņš gribētu to latvieti ievilkāt sevī iekšā un tanī pašā laikā saka, nē, tas ir latvietis. Ar to viņš zaudēs savu vācietības spožumu, ja tādu dārgumu

kā vācietību iedos vienam latvietim. Viņam ir svārstīšanās tanī pretstatījumā. Krieviem tādas nav. Tas arī bija tas vāciešu liktenis, ka viņi, tiktāl to savu tīrkultūru uzturēdami, nesaprata vienu lietu, ka tāds apartheids nevar eksistēt. Arī tur, kur tautas dzīvo kopā un pat nesajaucas, viņu starpā ir kaut kāds kopīgās sadzīves moments, bet šeit tā nebija. Latvijas Baznīcas vēsture, mīļie, uzrāda to pašu sašķeltību: tā ir Baltijas vācu vēsture, Baltijas vāciešu vēsture. Tie nevāci, arī tad, kad viņiem tā valsts pat bija, ir tikai blakuslieta, bet pamats ir Vācijas vēsture. Piedodiet! Tie tādi personīgi sentimentāli.

Mums vēl priekšā tādi ļoti nopietni un, jāsaka, mūsu Latvijas Baznīcas dzīves vēsturē tādi nearti lauki par Baznīcu lielo, ārkārtīgo pārvērtību laikā. Vispirms jau 1905.gada revolūcija un tad Pirmā pasaules kara notikumi.

1993. gada 31. marts

Latvijas Baznīcas vēsture

XIX – XX gadsimtu mija

Tautisko centienu laiks, kas aptvēra laiku no 1853. līdz 1895.gadam, deva spēcīgu impulsu latviešu tautas sabiedriskai un kultūras dzīvei, īpaši literatūrā iezīmējot šos nacionālisma un romantisma elementus, bet jau 1890.gadi iezīmējas ar jaunām idejām – sociālismu, racionālismu un materiālismu, ko mēdz saukt par Jauno strāvu. Par tās sākotnību mēdz uzskatīt Raiņa 1893.gadā atvesto sociālisma literatūru no ārzemēm, kura tūlīnās tika pavairota, izplatīta un propagandēta. Kristīgā Baznīca Baltijā, cieši un nelokāmi glabādama savu konsekvēto vāciskumu, saņēma asu kritiku un pat ļaužu novēršanos no tās. Šis laikmets bija liktenīgs un reizē traģisks Baltijas vācu Baznīcai, un laikmeta izpausmes sevišķi smagi skāra latviešu tautu, lielā mērā noteicot tās turpmāko un, gandrīz jāsaka, tradicionālo attieksmi pret reliģiju vispār un sevišķi pret kristīgo Baznīcu. Skepse, kritika, novēršanās, ateisms un cīņa pret Baznīcu atrada savu īsto sākumu šajā laikmetā. Tajā pašā laikā latviešu tautas saimnieciskais, politiskais, sociālais un nacionālais stāvoklis aktualizējās savās īpatnās problēmās. Starptautiskā sociālisma idejas lielā mērā kļuva par jauno reliģiju. Šīs

dzīves taisnīgā iekārtošana kļuva gandrīz vai par reliģisku ideālu. Un ne bez iemesla. Ļoti spēcīgā un spējā rūpniecības attīstība piepludināja Rīgu, Liepāju un arī mazākās pilsētas ar lauku ļaudīm, kas izveidoja plašu, jaunu šķiru – strādnieku proletariātu. Sablīvoti pilsētās, bieži ļoti primitīvos, neērtos, nechigiēniskos dzīves apstākļos, ar nenoregulēti ilgu darba laiku, zemu izpeļņu, visāda veida spaidiem, apgrūtinājumiem un rupjībām darbavietās un no darba devēju puses šie izsakņotie cilvēki bija viegli satverami sociāliskās nākotnes rožainajiem sapņiem un pelnītai kritikai pret sociālo netaisnību.

Tajā pašā laikā laukos ļoti smagi spieda senā feodālisma atliekas. Muižu uzkundzēšanās, nenokārtotais zemes jautājums kā visā Eiropā, tā arī Krievijā un Latvijā prasīja pēc jaunas, taisnīgas izkārtošanas īpašuma, darba, peļņas un cilvēku tiesību lietās, šī prasība bija kļuvusi dzīva un meklēja risinājumu. Baznīca, ja arī tās darbinieki saskatīja šo problēmu aktualitāti un atrisinājuma nepieciešamību, kā to redzam vēlāk 1905.gada notikumu vērtējumos no latviešu mācītāju puses, Baltijas vācu Baznīca saglabāja savu iekapsulētību uz āru un savu katalepsiju – sastingumu - iekšienē, un piedzīvoja izraidīšanu no cilvēku dvēselēm un pat no dzīves. Šī vāciskā organizācija palika kā svešs, nepakustināms svešķermenis latviešu tautas vidū. Latviešu mācītāji un darbinieki tās vidū bija ieslēgti it kā mājas arestā, kavēti un atturēti, pat vajāti par mēģinājumiem tuvojies savas tautas dzīvei. Kas bija tautiskais vai nacionālais - jaunlatvietis –, tas jau tūlīnās bija kļuvis par tādu rejamu vārdu šajās aprindās. Ja atskaitām dažus mācītājus, kas bija no latviešu, tāpat no igauņu vidus, tad vienīgie garīgie amati, vienīgā garīgā līdzdaļa Baznīcas dzīvē no latviešu puses bija draudzes pērminderi – praktiskie, zemākie kalpojošie spēki un tāpat arī konventa locekļi, kuriem teorētiski piekrita tiesības runāt līdzī mācītāju vēlēšanās, bet tas ne vienmēr tā notika.

Šajā ziņā raksturīga dzejnieka *Friča Bārdas* stāja, kas raksturo laikmetu. Te citēju no grāmatas, kura tagad iznākusi - “Friča Bārdas raksti” 2.sējums. Friča Bārdas dziļo un nopietno attieksmi pret reliģiju var raksturot kā diezgan neparastu gadusimta sākumā, kad latviešu inteliģences vidū moderns bija ateisms - to min visi viņa biogrāfi. Semināra biedrs A.Sestuls atzīmē, ka jau toreiz Bārda esot teicis – viņš gribot studēt teoloģiju. Vēlāk dzejnieka interese piegriezās filosofijai, bet arī tieši tādā pašā aspektā kā atbilžu meklēšana: „Kas biju, kas būšu un esmu kas es”, un viens no plašākiem darbiem, pie kā Bārda strādāja, ir “Domas par reliģiju”. Friča Bārdas ticība, atgrūžoties no tēva mājām, no tēva māju tradicionālā luterisma, arī domās par reliģiju

uzrādot Baznīcas vēsturiskās vainas Latvijā un attieksmē pret latviešu tautu, izgāja sarežģītu meklējuma ceļu, kas balstījās Platona, Kanta, Bergsona, Nīčes un citu autoru studijās. Fricis Bārda interesējies arī par budismu, viņš raksturojis Budu kā vienu no cilvēces lielajām personībām blakus Kristum, Platonam, Tolstojam un citiem. Taču būtiski tuvs Bārdam budisms nekļuva, jo austrumnieciskā domāšana un austrumnieciskā stāja viņam kā eiropietim jau pati par sevi bija nepieņemama. Šī Friča Bārdas stāja bija ļoti raksturīga viņa laikmetam un arī turpmāk, kad tā sauktā pozitīvā nostāja pret “relīģiju” nozīmēja piesliešanos vispārējam reliģiskam panteismam un Dieva esamības atzīšanai, bet nekādā ziņā šī piesliešanās nebija **ģenuīdi** kristīga. Kristus atzītā ģenialitāte blakus veselam pulkam līdzvērtīgu pēc katra atsevišķā ieskatiem un pēc komplektējumiem, kur daži iekomplektēja tajās ģenialitātēs arī Ļeņinu un tamlīdzīgas lietas, – tā bija tāda mums latviešos ļoti pazīstama reliģisko ideju pasaule.

Kādēļ tas tā bija? Varbūt varam pārmest latviešu tautai neiedziļināšanos, zināmā mērā seklumu un sekošanu ārzemju paraugiem, kad modē bija šis reliģisms, ja vispār par reliģijas lietām bija kaut kāda runa vai doma, bet diemžēl nenoliedzami jāsaka, ka izsekojot latviešu tautas garīgajai vai kristīgajai izaugsmei, tā ir bijusi ārkārtīgi apgrūtināta. Tikai šinī laikmetu mijā tas parādījās visā spilgtumā tajās cīņās, ar kādām Baltijas evaņģēliski luteriskā vācu Baznīca, kura bija arī kaut kādā sakarā ar latviešu un ar igauņu tautu, bet kas bija vācu Baznīca, šī vācu Baznīca cīnījās visādiem spēkiem un līdzekļiem visur tur, kur kaut kas izpaudās tāds latviski patstāvīgs. Negantā cīņā pret Brāļu draudzi, tad atkal cīņā pret nacionālo atmodu, un visur cīņā gāja līdzīgos virzienos - šis pārakmeņotais un vāciski apdvestais kristīgās ticības izpausmes veids, nacionālā neiecietība un neuzticība pret konkurējošiem nevāciem, kas centās tiekties uz augšu. Ja ņemam to vērā, mūsu pārmetums latviešu inteliģencei varbūt kļūst mazāks. Tā laika literatūrā un vispār latviešu literatūrā vairs tikai pa kādai dzirkstij redzam kaut ko atplaiksnām no ticības, un arī tur, kur atplaiksnī, tas ir ļoti tālu no kristīgās ticības īstajiem pamatiem un priekšstatiem. Piemēram, tās pašas Poruka jūsmas par balto baznīcu, kas stāv kalnā un kam viņš lūdz, lai baznīca arī par viņu lūdz, – tas ir tāds blakus lietu apjūsmais. Kad skatāmies vēlāk mūsu tā sauktos korāļu dzejniekus – Andrievu Niedru, tad tur ir tā dzīves reliģija, tur ir tā kapsēta ar viņas asariņām un ar viņas mierinājumiem, tur ir tie bārenīši un tās māmuliņas, un smiltiņas apdziedātas. Visas šīs blakus parādības kaut kā tiek apdzejotas, bet būtiskais paliek malā. To vēl sevišķi parādīja 1905.gads. Tas bija

grēks pret latviešu tautas dvēseli, kas konsekventi bija šai vācu Baznīcas organizācijai 80 gadus ilgajā pastāvēšanas laikā, kopš lielā, vispārējā Baznīcas likuma konsistorijās, nevienā no konsistorijām, atskaitot vienu atsevišķu gadījumu ar Sakranovicu, kas tur bija dažus gadus Kurzemē, konsekventi, tā sakot, no bēniņiem līdz pagrabam šī uzbūve bija tikai vāciska, bez vienas personas, nez vai pat arī durvju sargs nebija vācietis, pie visām tām lietām.

Kristīgās ticības vieta vēl bija lauku mājās, māju dievvārdos, vēl čaklos baznīcas apmeklējumos un sakramentu saņemšanā. Savās atmiņās Friča Bārdas brālis Antons Bārda stāstīja par šiem mājas dievvārdiem, kurus turēja mājastēvs – viņa tēvs, būdams lielā mērā tāds kā īsts priesteris savā mājā, sevišķi izceldams Lielo Piektdienu. Lielajā Piektdienā dievvārdi notika trīsreiz, nebija nekāda sarunāšanās, nebija nekāda ēdiena gatavošana, nepieciešamie, neatliekamie darbi darīti klusībā, liela norimšana godbijībā, tāpat arī svētdienas dievvārdi. Te ir viena ļoti raksturīga īpašība. Tā sauktie mājas dievvārdi, kurus turēja tēvs vai vekaistēvs un visa saime tika sapulcēta. Te bija kāda īpaša latviska iezīme garīgajā pasaulē un ticības stājā. Vai tā bija latviešu pārmantotā kristianizētā mājas priesteru tradīcija? Ja atceramies *Brēmenes Ādamu*, kas, raksturodams kuršus un Kurzemi, saka, ka tur katrā mājā esot burvji un maģisko izdarību veicēji - viņu priesteri. Priesteru kārtas senajā latviešu reliģijā nebija, bet mājas kults bija. Kā atzīmē šie novērotāji, bija burvību darītāji, maģijas piekopēji un tie bija šie būrēji, par kuriem tad arī teica – tie bijuši ļoti spējīgi tajās īpašībās, tā ka no tāliem apvidiem cilvēki braukuši pēc viņu pareģojumiem un burvestībām. Tas esot raksturojis turienes kuršu pagānisko dzīvi. Vai šī namatēva priesterības tradīcija Latvijā nav atradusi savu turpinājumu taisni šajos vispārējos kristīgajos mājas dievvārdos? Tas ir temats, ko būtu vērts dziļāk papētīt.

Smagu, neizlabojamu triecienu šai dievbijības kopšanai nesa nākošais 1905.gads un pasaules karš, bēgļu gaitas, sekulārisms un pilnīgi citādi izveidojusies cilvēku dzīve laukos, topot brīvajai Latvijai. Vienkopus tik daudz ārkārtīgu, pamatus kustinošu notikumu un apstākļu. Jau lielā mērā kristīgai ticībai atsvešināta, materiālisma un ateisma ideju ietekmēta, asā kontraversē pret pārakmeņojušos vācu Baznīcas iekārtu un rīcību, latviešu tautai, garīgai dzīvei un piederībai kristīgajai Baznīcai bija jākonfrontējās līdz šim vēl tās vēsturē nepiedzīvotas pārbaudes un patstāvības izcīņas iznīcināšanas draudu priekšā.

1905.gada revolūcija

Ko tā nozīmēja evaņģēliski luteriskajai Baznīcai? 1905.gada revolūcija vai latviešu tautā sauktais Piektais gads. Piektais gads ir apzīmējums revolucionārai masu kustībai Latvijā 1905.gadā, bet arī vēl īsi pirms tam un pēc tam.

Pamatā redzam pretrunu starp latviešu tautas beztiesisko, saimnieciski apspiesto lielāko daļu no vienas puses un sasniegto augstāko kultūras un saimniecisko attīstības pakāpi no otras puses.

Pirmais - lauku dzīvē savu laiku pilnīgi pārdzīvojušā agrārā iekārta no feodālisma laikiem un bezzemnieku lielais skaits. Muižnieku uzglabātās feodālo laiku privilēģijas. Arī Baznīca bija padota šai feodālo laiku iekārtai ar visām īpatām pazīmēm un ar tā sauktām mācītāju muižām.

Otrais - rūpniecības strādnieku pilnīgi beztiesiskais stāvoklis, dzīves nenodrošinātība, neciešamie dzīves un darba apstākļi.

Trešais – nacionālais moments gan attiecībā pret vācu valdošo stāvokli, gan pret krievu valdības izvesto pārkrievošanas politiku.

Ceturtais – latviešu lielākās daļas sabiedriski beztiesiskais stāvoklis. Arī augstu stāvokli izglītībā vai saimniecībā sasniegušie bija pakļauti tiem pašiem pazemojošiem ierobežojumiem vispārējā tā laika beztiesībā.

Piektais – Baznīcas dzīvē patronāta uzkundzēšanās. Konsistoriju apzinātā latviešu mācītāju nobīdīšana pie malas un draudžu prasību atklāta ignorēšana mācītāju izvēles jautājumos un mācītāju pārvaldes lietās. Viens no vissvarīgākajiem un populārākajiem revolucionārajiem momentiem: uzstāšanās pret mācītāju zemēm, uzstāšanās pret beztiesību, jo laukos tajos laikos Baznīca reprezentēja vairāk vai mazāk arī sabiedrisko dzīvi, un tur latviešu cilvēks bija pilnīgi bez tiesībām.

Šie apstākļi nobriedināja pretestības spēkus, kas atrada izpausmi revolucionāros notikumos Piektajā gadā, bet impulss nāca no ārpuses. Un tagad kāda atkāpe, lai mēs varētu saprast šo impulsu.

Krievijas valstī terorisms un revolucionārās idejas bija atradušas plašu izplatību. Sociālisms un absolūtisma gāšanas idejas virmoja gaisā. Tas nodarbināja visu prātus. Sociālisms un tāpat pretestība pret patvaldību, pret absolūtismu – to juta tautas masas, to juta arī patvaldība, cars un krievu valdība. Apstiprinošo piemēru netrūka. Atentāti pret valstsvīriem un valdošām personām. Beidzamais ļoti

iespaidīgais atentāts bija Aleksandra II noslepkavošana 1881.gadā, bet atentāts tika rīkots arī Aleksandram III, tikai neveiksmīgi. Krievu valdība meklēja iekšējo nemieru pārvarēšanu un savas nestabilitātes izbeigšanu un sekoja receptei, kas agrākos laikos bija izrādījusies laba un iedarbīga. Un šī recepte ir izteikta apmēram tādiem vārdiem: neliels, uzvarām vainagots karš novērš tautas prātus no tās vajadzībām uz jūsmas un patriotisma pusi. Recepti valstis šad un tad ir lietojušas, lai novērstu ļaužu domas no problēmām iekšzemē. Šo recepti krievu valdība gribēja pielietot arī toreiz. Vajadzēja uzvarām bagātu, nelielu karu. Vilināja Tālie Austrumi. No politiski un militāri pilnīgi nevarīgās Ķīnas Krievija faktiski jau bija okupējusi milzīgu teritoriju, apmēram vienu miljonu kvadrātkilometru lielu, – Mandžūriju, kas pieslējās Sibīrijas dienvidaustrumiem. Ar to vēl bija par maz. 1898.gadā Krievija nonomāja no Ķīnas Portarturas ostu – Ļao Tungas pussalas daļu ar smailīti, kurā atrodas Portartura. Ar Portarturu saistās interesanta imperiālisma sacensība. Japāna 1894.gadā pieteica Ķīnai karu, bez kaut kādām grūtībām sakāva Ķīnu, kurai nebija tikpat kā nekādas armijas, un no Ķīnas ieguva Formozas salu, tagadējo Taivānu, un ieguva arī šo Ļao Tungas pussalas smailīti.

Japāņi nu bija ieguvuši šo vietu no Ķīnas, bet tā sauktās lielvalstis – Anglija, Francija, arī Savienotās Valstis, Vācija – protestēja. Japānai gribot negribot Portartura un arī Ļao Tungas pussala bija jādod atpakaļ Ķīnai. Pēc 1894. gada Šinomoseki noslēgtā miera līguma Japāna varēja tikai paturēt Formozu un vēl dažas saliņas – Riukiu salas, bet Ļao Tungu nē. 1898.gadā, četrus gadus vēlāk, Krievija Ķīnai uzspieda jaunu līgumu un paņēma šo apstrīdēto Portarturu ar Ļao Tungas pussalu savā rīcībā, tā sakot, nocēla japāņiem deguna priekšā. Tikko japāņi to nedrīkstēja paturēt, tā krievi šito lietu dabūja. Kas notika tālāk? Tā nu japāņu acu priekšā šī viņu savā laikā iegūtā teritorija krita krievu rokās. Tomēr arī ar to Krievijai vēl bija par maz. Tai bija visa lielā Sibīrija, praktiski jau piederēja arī Mandžūrija, bet bija vēl Koreja, kas sniedzās dziļi iekšā siltajās jūrās. Vladivostoka ir mazliet augstāk par Koreju. Koreju no Japānas šķir tikai jūras šaurums, un japāņi vienmēr savas acis metuši uz šo zemi, kā uz savu nākamo ieguvumu. Domāsim šoreiz imperiālistiski. Toreiz Koreja skaitījās neatkarīga ķeizara valsts, kas atradās Ķīnas protektorātā, tātad it kā Ķīna arī būtu līdzvaldniece. Krievija meta uz to savas acis, interesējās par Korejas mežu bagātībām un sāka jau interesēties par koncesijām pat no ķeizara nama tuviniekiem, - tur būtu brīnišķīgas iedzīvošanās iespējas. Japāna, to visu juzdama, Krievijai piedāvāja draudzības līgumu. Tas nozīmēja – neuzbrukšanas līgumu. Ja nu Portartura

un Mandžūrija paņemtas un bija drauds Korejai, Japāna gribēja nodrošināties pret šo draudu, jo Krievijai šeit būtu viens kaķa lēcienš pāri uz Japānu. Ko visu var izdarīt no tāda tuvuma? Tas lai paliek politiķu un militāristu vērtēšanai. Kas notika? Krievija līgumu noraidīja, jo Krievija gribēja šo Koreju dabūt savās rokās, tāpēc viņa nesaistījās ar Japānu ar kaut kādiem līgumiem. Savukārt Japāna dabūjusi plauku no krievu puses, meklēja atbalstu citur un 1903.gadā noslēdza draudzības līgumu ar toreiz pasaules visvarenāko lielvalsti – Angliju. Nu bija pavisam cita lieta. Japāņi 1904.gadā - tā kā viņi to mēdz darīt - bez kara pieteikuma uzbruka krievu flotei, kas jau atradās Korejā, un ielenca Portarturu. Sākās tā sauktais Japāņu karš. Krievijā aģitācija gaviļēja milzīgajā pašpārliecībā: pievarēsim šķībacinus, nomētāsim viņus cepurēm – *šapkami zakidajem!* – tāds bija krievu lozungs šinī karā. Tomēr karš bija ļoti nepopulārs, un Krievija piedzīvoja milzīgu militāru katastrofu. Japāņi viņus sakāva Mandžūrijā un nogremdēja divas krievu flotes. Vispirms viņi iznīcināja floti, kas atradās Tālajos Austrumos. Tad Baltijas flote gāja palīgā uz Japānas un Mandžūrijas ūdeņiem, un - kas notika? Anglija demonstratīvi nelaida krievu floti cauri Suecas kanālam, jo viņiem bija draudzības līgums ar Japānu. Nelaida floti cauri Suecas kanālam, kas būtu ceļu saīsinājis uz pusi. Tā nu krievu kuģi dampēja apkārt Āfrikai, un, kamēr tie bija nonākuši līdz Japānai, viss jau bija tuvu beigām. Vēl bija beidzamais fināls, kad krievu floti pie Cušimas nogremdēja ar visu, kas tur iekšā, un visu, kas tur klāt. Arī manas mātes brālis, jūrnieks būdams, ir nogājis lejā ar vienu kuģi tanī Cušimas kaujā.

Katastrofa bija ārkārtīga. Līdz ar to iekšējais nemiers, kas bija Krievijā krājijs, spēcīgi izpaudās uz āru revolucionāros pasākumos. Patiesību sakot, pats sākums nemaz nebija revolucionārs. Tas bija slavenais Gaponas gājiens. Tas bija kāds pravoslāvu priesteris ar krustu un ar svētbildēm. Liela ļaužu demonstrācija devās uz pili ķeizaram iesniegt petīciju ar prasībām pēc vajadzīgajām reformām. Tas notika 1905.gada 9.janvārī. Demonstrācija vai manifestācija, kā to varētu saukt, nemaz līdz pilij netika. Turpat pils priekšā to saņēma ar artilērijas uguni, nogalinot 96 un vairāk par 300 ievainojot. Tas bija kaut kas vienreizējs, tas bija kaut kas līdzīgs sprādzienam. Pa visu Krieviju sākās protesta streiki un demonstrācijas: Maskavā, Varšavā, Rīgā – divas dienas vēlāk, 11.janvārī. 13.janvārī Rīgā notika vairākas demonstrācijas. Viena no tām nāca no Latgales priekšpilsētas uz Dzelzs tiltu Daugavmalā, kur to arī sagaidīja karaspēks un bez brīdinājuma atklāja uguni. Bija apmēram kāds 100 kritušo un ļoti daudz ievainoto. Tas bija Piektā gada revolūcijas atklāšanas moments, tās

uzliesmojuma moments. Pie revolūcijas norises nekavēsimies, par to jau ir rakstīti veseli foleanti, un mums tas arī nav tas svarīgākais. Pievērsīsimies lietām, kas mūs interesē, par latviešu tautas garīgās dzīves iespaidu vai ietekmi, kas ar to ir radies.

Revolūcijas kustība Baltijā un Latvijā raksturīga ar to, ka tā no pilsētām, kur aptvēra rūpniecības strādniekus, ļoti spēcīgi pārsviedās un izpaudās arī laukos. Jau pieminētie apstākļi, kas saglabāja seno feodālo iekārtu un tās formas, tāpat muižniecības privilēģijas un lielā bezzemnieku masa, - visur tur revolūcija ieguva agrārās revolūcijas izpausmi ar asu terorismu pret muižniekiem: Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā, kā arī ar tā sauktajiem baznīcu nemieriem un baznīcu demonstrācijām, kas piederēja pie ļoti raksturīgajiem momentiem šajā ziņā. Cēloņi šai parādībai meklējami jau pieminētajos vēsturiskajos apstākļos sakarā ar Baltijas Baznīcas vācu pārvaldes iekārtu, tās ciešo atkarību no muižniecības un pašu draudžu atstumtību no pārvaldes.

Jau pravoslāvības agresijas laikos 1845.gadā Vidzemes sinodēs izskanēja tāda bikla balss par to, ka Baznīca maz veltot mīlestības un aprūpes vienkāršajām aprindām. Tas viss izklausās drusku aizplīvuroti – šī mīlestība, lai nerunātu par atklātu pretniecību, – mīlestības trūkums. Šīs vienkāršās aprindas nav nekas cits kā tie paši nevāci, kuri šīs Baznīcas priekšā nemaz neeksistēja kā īsti cilvēki. Tas izskanēja jau agrāk, kā tāda pašatziņa, ka, lūk, apstākļi toreiz dzinuši tos nevācus prom no šīs Baznīcas un padarījuši viņus par pravoslāvības aģitācijas upuriem. Ko varētu sacīt šinī jautājumā? Toreizējā pasīvā pretestība izpaudās latviešu masu bēgšanā no savas pamātes Baznīcas uz ķeizara ticību. Tagad tā parādījās atklātā uzbrukumā šai pamātei – Baltijas vācu Baznīcai.

Ļoti interesantu raksturojumu šeit sniedzis viens no mūsu ievērojamiem publicistiem, literātiem un rakstniekiem *Nonācs*, kas ir sakopojis ziņojumus par 1905.gadu, kā taisni noritējusi šī revolūcija lauku apstākļos. Nonācs arī ļoti interesanti izvērtē visus šos notikumus. Viņš, starp citu, saka tā:

„Būtu tomēr maldīgi domāt, ka visi mācītāji būtu atradušies draudžu pārvaldīšanas un vispār tā laika novecojušās dzīves iekārtas aizstāvētāju pusē. Visi mācītāji, var teikt, bija vienisprātis tikai vienā ziņā un, proti, tanī, ka viņi bija patvarību pretinieki, bet ar to nav teikts, ka viņi visi būtu bijuši tautas tiesību pretinieku pusē. Ievērojama daļa latviešu tautā redzamāko mācītāju ieņēma noteiktu stāvokli reformām par labu un tādā garā uzstājās gan presē, gan mācītāju sinodēs, neskatoties uz savu ciešo atkarību no patrona, no draudžu priekšniecības un

muižniecības vispār. Tas notika nevien laikā, kad revolūcijas vilnis bija visaugstāks, bet arī tad, kad jau bija iestājies lūzums, t.i., kad jau darbojās soda ekspedīcijas, arī tad viņi palika pie šī paša viedokļa. Lielais vairums mācītāju, sevišķi vācu tautības, zināms, bija reformu un līdz ar to katras kustības pretinieku pusē. Patiesībā pārsvarā un vienīgi tie bija gandrīz tikai vācu tautības mācītāji. Uz šo parādību jāskatās kā uz vēsturiski izskaidrojumu, protams, neattaisnojumu no mūsu tautas un zemes interešu viedokļa. Vēsture pa tam pagriezusies citādi, nekā domāja līdz tam varenā muižniecība un no viņas atkarīgā Baznīca, respektīvi, mācītāji. Par ko vēsture ir spriedusi tiesu, tas mums vairs nav jātiesā. Šie diametrāli pretējie uzskati pašu mācītāju starpā uz mūsu dzīves iekārtas nepilnībām un trūkumiem, un tāpat arī viņu attiecības pret 1905.gada kustību kā tādu izsakās nepārprotami tā laika rakstītā vārda liecībās, un šīs liecības mums var noderēt par augšā teiktā apstiprinājumu.” (“Mācītāju ziņojumi par 1905.gada revolūciju” O. Nonāca priekšvārds un sakārtojums, Rīgā, 1930., “ Kultūras Balss “, 3.lpp.)

Ir šeit arī ļoti interesanti viedokļi, kādi tikuši izteikti.

Ļoti strīdīgs, piemēram, bija jautājums par baznīcu apsardzību. Ko nozīmē baznīcu apsardzība? Arī pret baznīcām vērsās terors. Baznīcās bruka iekšā revolucionāri, dziedāja savas dziesmas, rāva mācītājus nost no kanceles un arī citādā veidā izturējās ļoti agresīvi. Protams, ir bijuši arī upuri. Tas viss radīja sajukumu un radīja arī jautājumu – kā būtu jāpasargā baznīcas no apgānīšanām, jo šo apgānīšanu sekās laba tiesa baznīcu bija slēgtas, dievkalpojumus tur vairs tad neturēja, gaidot apstākļus, kad to varēs atkal atjaunot citādos apstākļos. Un tur nu bija arī ļoti krasi priekšlikumi. No vācu puses bija prasība, ka jāorganizē pat militāra aizsardzība – vai no laicīgās varas puses, vai arī turpat no muižu ļaudīm, lai uzturētu kārtību un sargātu dievnamus, ka tur nenotiek šīs nekārtības, aizkavētu demonstrācijas, kas tur mēģinātu ielauzties, un tamlīdzīgi. Ļoti strīdīgs bija šis jautājums. Kā šinī lietā izturējās mācītāji? Viena puse visu svaru lika uz bruņotu spēku, otra to tikpat noteikti noraidīja.

Ir dažas personas, un es gribētu, lai jūs iegaumētu viņu vārdus un viedokļus, jo mēs vēlāk ar šiem cilvēkiem vēl sastapsimies Latvijas Baznīcas vēsturē jau pavisam citādā sakarā.

Agrākais Dzērbenes mācītājs un prāvests **Kārlis Irbe**. Prāvests Kārlis Irbe, kuru Latvijas laikā iepazinām kā mūsu Baznīcas pirmo bīskapu. Toreiz viņš bija Cēsu iecirkņa prāvests un Dzērbenes draudzes mācītājs. 1905.gada "Düna Zeitung"ā" polemizē ar draudzes patronu H.v.Laudonu par baznīcas aizsardzību. Irbe bija pret

katru baznīcas aizsardzību ar ieroču palīdzību. Viņš paļāvās tikai uz pašas draudzes iekšējo morālisko spēku.

Ļoti plaši ticis pārrunāts nemieru jautājums, piemēram, Vidzemes mācītāju sinodē 1905.gada rudenī. Sapulcē nolasīta virsmācītāja Kēlbranta (Kaehlbrandta) vēstule, kurā bijuši izsacīti ļoti naivi pārmetumi latviešu un igauņu mācītājiem par to, ka latviešu mācītāji kaut kādā veidā ir šīs kustības piekritēji un atbalstītāji, - prāvests Irbe pienācīgi atraidījis šos pārmetumus. Par sapulces tālāko gaitu tā laika laikrakstos lasām: „Sakarā ar nolasīto virsmācītāja Kēlbranta vēstuli vācu mācītāji lūdza latviešu un igauņu mācītājus, lai tie atklāti izsakot savas domas par šo kustību un par nacionālo stāvokli šai lietā.” Tātad viens eksāmens latviešu mācītājiem. Uz to Raunas latviešu mācītājs Jende garākā runā attīstījis šādas domas: „Vispirms jādara starpība starp tādiem, kas aktīvi piedalās, un tādiem, kas savos uzskatos tapuši tikai šaubīgi. Pret šīs kustības aktīviem ļaudīm, kā baznīcas gānītājiem un dedzinātājiem, ne ar sprediķiem, ne ar traktātiem nebūs panākumu. Tos līdzekļus varēs lietot tikai pie tiem draudzes locekļiem, kas būtu atturami, lai tos neievilktu kustībā. Bet tāpat revolucionārās kustības apspiešana ar varu, kā arī šādi traktāti uzskatāmi tikai par priekšdarbu īstam darbam. Iekšējā miera nodibināšanai vēl tikai ir jāsākas. Šis darbs pastāv iekš tā, ka jānovērš rūgšanas un nemiera dziļākie cēloņi, kuri ir meklējami tagadējos sociālos un ekonomiskos apstākļos, nevienādā pienākumu un tiesību sadalīšanā.” Ļoti precīzi un tādā kā formulas veidā pateikts: nevienādās tiesības un nevienādie pienākumi. Tas zīmējās uz to, cik lielas tiesības bija muižai visās garīgās lietās un, protams, laicīgās lietās, arī pieprasījums pēc visām nodevām un nastām, bet pienākumi bija tikai otrā pusē, t.i., zemnieku kārtai un Baznīcas ļaudīm, kuriem jāpilda šīs vienpusīgās prasības un izkārtojumi.

„Draudzes prasa lielāku piedalīšanos baznīcu pārvaldīšanā un patronu, kurš pret draudzes gribu ievēl mācītājus, atrod par atmetamu.” Tik droša valoda no mācītāja Jendes. „Un ja tagad muižniecība apspriežot skolu projektu, tad nebijis vis aizmirstams arī atļaut tautskolu uzturētājiem, t.i. pagastiem, runāt līdzī.” Nevis muižniecība apspriedīs skolu jautājumu viena pati, bet arī pagasti, kas uztur šīs skolas. Protams, tie nerunāja līdzī nemaz. Te jūs redziet tās tiesības un pienākumus. „Par vietējo skolu pašvaldību runājot, esot katrā ziņā jāgādā, ka visās vietējo skolu valdēs arī būtu balstiesīgi locekļi, no viņiem pašiem ievēlēti. Tāpat vienlīdzīgi ir jāsadala arī ceļu kļaušas pēc zemes lieluma uz muižām un pagastiem. Rentes būšana ir jāpārvērš gruntniecībā, jo tā dod iemeslu kurnēšanai.” Tas ir viens ļoti ass vārds. Mums tas

izklausās tāds ļoti vienkāršs – rentniecība, tas nozīmē, ka mācītāju zemes saimnieki bija rentnieki. Viņi maksāja savu renti mācītājiem un, protams, arī slēdza līgumus, un tāpat arī šie līgumi varēja tikt atcelti, un rentnieks varēja tikt padzīts. Ir jāpārvērš par gruntniecību, t.i. par īpašumu, – ka tie, kas šo zemi apsaimnieko, kļūst arī tās īpašnieki, ne tikai rentētāji. „Bez kavēšanās mācītāju muižu mājas jāpārdod, jo tās traucē mācītāja amata darbu, tāpēc ka viņš tagad ir arī rentes kungs. Arī citas reformas ir vajadzīgas. Un – ja ir tā, kā Baltijas vācu laikraksti ziņo, ka visas lietas Baltijā esot labā kārtībā, tad katrā ziņā tā ir maldināšana. Jautājumi ir tik svarīgi un tik nobrieduši, ka tie visi prasa risinājumu,” – to sacīja mācītājs Jende.

Pēc tam prāvests Irbe referēja par saviem piedzīvojumiem, brīdinādams sevišķi jaunākos mācītājus: ar notiesāšanām no kanceles nevar cerēt kustību apkarot. Tā varot vairāk kaitēt nekā laba darīt. Amata istaba tam ir vairāk piemērota vieta, jo tur varot sarunu daudz labāk piemērot apstākļiem. Beidzot viņš – Kārlis Irbe – nevarot atstāt nepieminētu tagadējās draudzes organizāciju. Kad konsistorija uzdevusi aprunāties, vai draudze pati negribot organizēt baznīcas apsardzību. Patiesībā ļoti interesanti pacelts jautājums no tādas nevainīgas puses. Konsistorija uzdevusi noskaidrot draudžu viedokli baznīcas apsardzības jautājumā. Un prāvests atbild, jā nu, kad tagad konsistorija uzdevusi aprunāties, vai draudze pati negribot organizēt baznīcas apsardzību, tad ceļas jautājums – kā izzināt draudzes gribu. Vispirms viņš domājis griezties pie baznīcas priekšnieka, bet visiem jau esot zināms, ka baznīcas priekšnieki un draudžu griba saskanot reti, jo draudzes priekšnieks ir barons. Tādēļ viņš domājis par patronu, bet arī tas nevarot izteikt, ko draudze gribot, jo patrons un draudze esot dažreiz gluži pretējās domās, patrons arī esot tikai muižas kungs. Arī konventa delegāti kā **politiskā pagasta reprezentētāji** nevarot būt baznīcas draudzes gribas izteicēji. Prāvests nācis pie gala slēdziena, ka viņa Dzērbenes, Drustu draudzēs tagad nemaz neesot mutes, ar ko izteikt draudzes gribu. Jāgādā par labāku draudzes organizāciju. Daži mācītāji te teikuši, ka runājot savas draudzes vārdā, bet draudzes vārdā nemaz nevarot runāt, jo tagadējās draudzes pašas nevarot ne savu gribu izteikt, ne arī kādu uz to pilnvarot - runāt draudzes vārdā. Tādēļ esot vajadzīgas pamatīgas reformas. Ar to noslēdzas referāts laikrakstā “Balss”.

Jūs tomēr redzat to interesanto, īpato, patstāvīgo un veselīgo stāju tai vēl nelielai latviešu mācītāju daļai, kas drosmīgi šinīs lietās uzstājās. Kad es lasīju šīs ziņas, man arī kļuva ļoti skaidrs, ka Latvijas pirmajam bīskapam tiešām vajadzēja būt Kārlim Irbem. Viņš vēlāk to vēl vairāk apstiprināja ar darbošanos mūsu Baznīcas

jaunveidošanā. Viņš bija tas, kas, Latvijas Baznīcai topot, teica šo lozungu: Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca – **tautas Baznīca**. Toreiz cilvēki tam nepiegrīza lielu vērību, domāja – nu, tas tāds patriotisks nosaukums. Nē, tas ir dziļi būtisks jautājums un viens dziļi būtisks sauciens pēc tā. Mēs bijām tuvu šim jautājumam, izejot atkal no vienas aizbildniecības, kamēr te sāka jaukt mūsu Baznīcas lietas pilnīgi ārpusē stāvoši ļaudis, kuri katrā ziņā gribēja savu patronātu šeit pār mūsu Baznīcu uzspiest. Tā kā vecos laikos baroni, tā jaunākos laikos te ir kaut kādas grupas.

Starp tā laika latviešu mācītājiem bija arī kādi, uz kuriem vācieši, mīksti izsakoties, raudzījās ar lielu neuzticību. Pēc viņu brošūras “ Die Revolution in den Ostseeprovinzen von 1905 –1906 “ minēsim tikai pāris gadījumus šinī sakarībā.

Runājot par baznīcas nemieriem Skujenes–Lodes draudzē, tiek atzīmēts tas savāda apstākļi, ka mācītājs Kaspars mītiņa laikā baznīcu neesot pat atstājis. Tādēļ viņam bijis jāatbild kara lauku tiesas priekšā, kur viņš ticis nopratināts. Viņam bijuši jāsniedz pierādījumi, ka viņš ir monarchistiski noskaņots. Tikai pēc vairāku draudzes locekļu un pareizticīgo mācītāju nopratināšanas aizdomas pret mācītāju Kasparu tika atzītas par nepamatotām un mācītājs tika rehabilitēts.

Par Palsmanes draudzi Valkas apriņķī tanī pašā grāmatā, starp citu, ir teikts sekojošais, ka tad, kad mācītājs Bergs slimības dēļ atteicies no amata, 7.decembrī Palsmanē noturētā mītiņā, kuru vadījis kāds no Vecpiebalgas ieradies Pēterburgas students, par mācītāju ievēlēts Vecpiebalgas mācītājs Gailītis, kurš ievēlēšanu arī pieņēmis. Un 13.decembrī, tāpat nevis svētdienā, bet darba dienā, viņš Palsmanes draudzē un tūdaļ nākošā dienā Aumeistaru draudzē noturējis ārkārtējus dievkalpojumus. Aizkustinošu uzticību savai baznīcai pie tam esot parādījis ķesteris *Jēkabs Ābelis*. Minētais students pieprasījis, ka dievkalpojumā jādzied revolucionārā dziesma: “Mostieties jūs, darba ļaudis” meldijā “Ak, Jeruzāleme, modies”. Tas arī bija viens no paņēmienu baznīcas nemieros, kad revolucionārās dziesmas bija sacerētas garīgo dziesmu meldijās, arī “Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils” meldijā un vēl kādās citās, ar kurām tāpat kā ar sarkaniem karogiem pavadīja visus gājienus. Ķesteris pret šādu nodomu ar visu sparbu protestējis un pēdīgi griezies pie augstākās instances – mācītāja Gailīša, bet tas atteicis: man nav pret to, ko iebilst. Tad nu tālāka pretošanās bijusi lieka, tomēr ķesteris vismaz to panācis, ka viņš neteicis draudzei priekšā mazpazīstamās dziesmas vārdus, bet tikai dziesmu pavadījis uz ērģelēm, jo citādi viņa iemīļotās ērģeles būtu sācis spēlēt kāds pie baznīcas pavisam nepiederīgs cilvēks.

Pats par sevi saprotams, ka jau noteikti revolucionāru kategorijā vācieši ierindoja mācītāju Rozenu. Teiktajā raksturojumā ir dažas atzīmes no “Baltische Revolutions - Chronik” 23.oktobrī. Nemieri Rīgā. Visās kapsētās, kur apglabāti kritušie sociāldemokrātu partijas biedri, tikušas turētas runas un dziedātas revolucionārās dziesmas. Kādu kritušo revolucionāru piemiņai domātu dievkalpojumu mācītājs Rozens nevarēja noturēt, jo tam paredzētā baznīca bija slēgta un karaspēka ielenkta. 30.oktobrī Romanova ielā 25 notika liela sapulce. To apmeklējuši pāri par 1000 sociāldemokrātu un nacionālistu. Vācieši tās lietas ļoti saista vienu ar otru, un nacionālisti viņiem ir taisni tāda pati nelaime kā sociāldemokrāti. Chronists atzīmē sapulces vadoņos arī mācītāju Rozenu un to apstākli, ka sapulces beigās pieņemta rezolūcija, kura nosūtīta ministrijai. 19.novembrī notika Vidzemes un Kurzemes pagastu delegātu kongress. Tas bija latviešu revolucionārās kustības kulminācijas punkts un nozīmēja atklātu nostāšanos pret valsts varu. Kongress pieņēma mācītāja Rozena priekšā likto rezolūciju par Baltijas autonomiju. Arī beigu vārdus teica mācītājs Rozens, aicinādams uzstāties pret kungiem.

Pietiks ar šiem nedaudzajiem piemēriem, lai raksturotu vienas latviešu mācītāju daļas ieņemto stāvokli 1905.gada notikumos, kā arī to neuzticību, ar kādu vismaz uz zināmu daļu latviešu mācītāju raudzījās vācieši.

Pavisam citāds lietu uztvērums, kā to redzējām arī no šīs grāmatas satura, bija vācu tautības mācītājiem. Vismaz viņu nospiedošajam vairākumam.

Jelgavas lauku draudzes mācītājs Bernevics “Baltische Tageszeitung’ā” 1906.gada vasarā asi uzbruka Valsts Domes loceklim **Jānim Čakstem**, toreizējam Jelgavas advokātam, vēlākajam mūsu Latvijas prezidentam. Viņš bija advokāts Jelgavā un Krievijas Valsts Domē ievēlēts deputāts. Uzbruka Čakstem par to, ka viņš uzdrošinoties valsts dzīvē runāt par mācītājmuižu zemes atsavināšanu un izdalīšanu bezzemniekiem. „Ka mūsu baznīcu un draudžu iekārtā un draudzēs daudz kas ir labojams, to mēs zinām visi, bet,” – turpina mācītājs Bernevics, zīmējoties uz Čaksti, „ka tie līdzekļi, kurus Jūs pielietojat, nevis lietu labo, bet gan bojā, to arī mēs zinām. Vai mūsu tauta un mūsu draudzes jums par šiem līdzekļiem kādreiz pateiksies, to gan jūs pats redzēsiet. Vēsturi nevar grozīt pēc sava prāta.” – To raksta vācu mācītājs Bernevics.

Ko tad īsti Čakste kā Valsts Domes deputāts bija nogrēkojies? Lūk, ko. Apspriežot Krievijas Valsts Domē jautājumu par klosteru un kabinetu zemēm, Kurzemes tautas vietnieks Čakste pēc krievu avīzes “Reč” atreferējuma bija runājis

apmēram tā: „Še man jāgriež uzmanība uz Baltijas guberņām. Lieta tā, ka Baltijas guberņas mācītājiem bez saviem parastiem ienākumiem ir vēl ienākumi no zemes. Šīs baznīcu zemes sastāv no mācītājmuižām, kā arī pie mācītājmuižām piederīgām mājām, kuras tiek nodotas zemniekiem arendā (tas ir, nomā). Mācītājmuižas bieži ir tikpat lielas kā jebkura cita privātā muiža. Starp zemniekiem, kuri nomā mācītājmuižām piederošo zemi, un mācītāju tādā kārtā izceļas nebeidzami strīdi. Bez tam nomas kontrakti tiek slēgti uz visai īsu laiku. Galu galā tā nodibinās stāvoklis, kur altāra kalps pārvēršas par ikdienišķu veikalnieku, ar ko viņa īstā nozīme draudzē ar laiku pavisam izzūd. Jūs, kungi, būsiet lasījuši, ka pagājušā vasarā nemieri Kurzemes guberņā pa lielākai daļai notika baznīcu zemju dēļ. Es cieši domāju, ka Baltijas guberņas baznīcu zeme katrā ziņā jāatdala no baznīcām un jāpiešķir zemniekiem.”- Ļoti skaidri raksturojis stāvokli un vajadzību šis deputāts, advokāts, vēlākais mūsu valsts prezidents.

Kā uz šādu latviešu deputāta uzstāšanos reaģēja aizvainotā muižniecības patmīlība rāda vēstule, ko Čakstem uz Valsts Domi piesūta Grobiņas barons: „Čakstes kungs, Jūs esat Kurzemes Valsts domnieks, tātad Jums pēc labākās zināšanas un apziņas jāapsver un jāpārrunā tie jautājumi, kas Jums nāk priekšā, attiecoties uz mūsu Baltijas apstākļiem. Bet, ievērojot Jūsu musinošās runas, es uzlūkoju par savu pienākumu Jums nevien izsacīt savu nicināšanu, bet arī īsi un skaidri Jums pasludināt, ka es un mani domubiedri, starp kuriem atrodas arī latvieši, Jūs uzskatām par neģēlīgu, prastu demagogu, kurš savu dzimteni pārdod par pāris radikāliem cīņas vārdiem. Es mīlu šo latviešu tautu un ienīstu katru, kas bez vēsturiskas jēgas pārdroši mēģina izpildīt kultūras plaisu ar nacionālu trakumu. Vēsture Jums, Čakstes kungs, teiks savu spriedumu, un tas terorisms, kuru Jūs izaiciniet, cerams, Jums padarīs galu, kad lapa būs griezusies (tas ir, pārvērst lapu). Dziļi nicinādams, barons Jūlijs fon de Ropp, Grobiņā, 15.maijā, 1906.gadā, monarchists konstitucionālists.”

Uz šo vēstuli Jānis Čakste atbild 1906.gada 25.maijā “Tēvijas” 60.numurā šādi: „Baron fon de Roppa kungs, atsaucoties uz manām musinošām runām, Jūs, kā domāju, zīmējaties uz tām manām runām, kuras turēju sakarā ar gaidāmām agrārreformām Baltijā un kurās aizstāvēju tās domas, ka priekš Baltijas zemnieku apgādāšanas ar zemi ir vajadzīgs arī privāto muižu zemi ekspropriēt (t.i., atsavināt), kā arī mācītāju muižu zemes līdz ar visiem mācītājiem saimniekiem. Ka tādas runas Jūsu cienīgās ausīs skan kā musināšana, par to es neesmu šaubījies nemaz. Es tikai brīnos par to, ka viņas tikai tagad jūs uzmusinājušas. Līdzīgas runas es jau turēju

1902.gadā, kad toreizējā guberņas komisija pārsprieda mūsu zemkopības trūkumus un vajadzības. Bet toreiz viņas Jūs maz uztrauca, tādēļ ka jūs bijāt pārliecināti, ka nekas no šīm runām nekad neiznāks. Turpretim tagad tā lieta paliek nopietna. Ja jums būtu cik necik saprašanas priekš mūsu zemes patiesām vajadzībām un ja jums cik necik būtu spējas izkūņoties no vecu laiku aizspriedumiem, tad jūs manas runas nemaz tā nebūtu uztraukušas. Jūs esat to panākuši, ka no jums visa zeme vairs nekā negaida. Jūsu pēdējais landtāgs jums parakstīja galīgo spriedumu. Tagad runā citi, un viņi to darīs, kauču jūs mētātos ar nezin kādām rupjībām. Jūsu apgalvojums, ka jūs mīlot to latviešu tautu var jau būt pareizs, tikpat pareizs kā tas, ka jūs mīlat arī savu jājamo zirgu un medību suni. Tikai to jums vajadzētu iegaumēt, ka tādām, kas savu mīlestību klaji sludina, neviens negrib īsti ticēt. Bet mēs nemeklējam jūsu mīlestību, kura mums jau labi pazīstama. Mēs meklējam taisnību un tiesības. To jūs negribat saprast, ka bez jums vēl kādam citam varētu būt tiesības. Un te ir jūsu nelaime: “Quos deus perdera vult dementat prius” (“Ko Dievs grib iznīcināt vai samaitāt, tam Viņš vispirms atņem prātu”). Ko mēs meklējam, to mēs sasniegsim bez jums. Jūsu cerība, ka lapa griezīsies uz otru pusi, šoreiz jūs piekrāps, kauču vēsturei gan māca, ka viņa daudzkārt griezusi jums par labu. Kas vienreiz izdodas un desmitreiz izdodas, vienpadsmit reizes vairs neizdodas. Apdomājiet labi, vai jūs tagad nestāvat vienpadsmitās reizes priekšā. Beidzot Jums gribētu dot padomu nesteigties vēsturei priekšā un aiztaupīt savu nicināšanu uz vēlāku laiku. Viņa tad varbūt Jums noderēs pašam priekš sevis. 23.maijā, 1906.gadā. Jānis Čakste.” Šai vēstulei patiesībā ir viens dziļi būtisks vēsturisks raksturs – tik pat tajā vācu pašpaļāvības lietā un tajā katastrofā, ko Čakste ir viņiem pateicis. Vēstures lapa pagriezās drīz pēc tam, bet ne uz baronkunga pusi. Un uz visiem laikiem.

Mācītājam Bernevicam Čakste dod principiālu atbildi “Tēvijai” 1906.gada 27.jūnija numurā, kurā, starp citu, viņš raksta tā: „Redzat, mācītāja kungs, kad beigsies tā kārtība, kuru jūs uzbāzāt draudzēm pret viņu gribu, kur jums jātirgojas ar arendatoriem un saimniekiem, kur jums jāizgudro fifīgi rentes kontrakti, kur jums jālingo laukā no tēvutēvu mājām zemnieki, dažreiz atraitnes ar maziem bērniem, tad jūs paliksiet draudzē par īstiem mācītājiem un tad jūsu svars būs tik liels, ka jūsu balss spēs atturēt draudzes locekļus no neapdomīgiem soļiem un darbiem, tad jums nebūs jābēg no aģitatoriem, bet aģitatori bēgs no jums. Arī varas darbi, kurus nekad neesmu ieteicis, bet gan esmu nosodījis, ir augs, kuram pie mums bija auglīga zeme netaisnajos, novecojušos apstākļos. Bet ja nosoda varas darbu darītājus, tad nevar

slavēt un lielīt tos, kas šādus apstākļus radījuši un tos vēl cenšas visiem spēkiem uzturēt.”

Tāda bija polemika Baznīcai būtiskajos jautājumos, un, kā jūs redzat,. Piektā gada revolūcija patiesībā daudz lielākā mērā bija taisni agrārā revolūcijā Latvijā. Revolūcija pret visāda veida neizturamajiem apstākļiem, un tas īpašais fokuss parādījās taisni mācītāju māju zemēs un mācītāju muižu zemēs, kuras visādā veidā nozīmē apgrūtinājumu, kā jau arī te toreizējais advokāts ļoti pareizi pasaka, tas padara mācītāju ne vairs par mācītāju, bet par vienu šeptmani, kuram jāslēdz visādi līgumi, jāstrīdas ar līguma slēdzējiem, jātiesājas ar viņiem un tamlīdzīgi.

Revolūciju pavadīja terors. Laukos tas vērsās arī pret muižām un muižniekiem. Terors bija tāds, ka prasīja arī cilvēku dzīvības no muižnieku puses un nodedzinātās muižu mājas. Latviešu apdzīvotajā Vidzemes daļā nodedzinātas 183 muižas. Kurzemē nodedzinātas 229. Pavisam Latvijas teritorijā – 412. Igaunijā igauņu Vidzemes daļā – tikai 47. Kaut kā latviešos šī kustība bija spēcīgāka. Muižnieki arī bija revolucionāro grupu saņemti, tiesāti un arī noslepkavoti. Vēlāk tas atsaucās ar milzīgu pretteroru. Pie tā mēs tālākā laikā vēl kavēsimies.

Terors vērsās arī pret mācītājiem un pret draudzēm. Par baznīcu nemieriem jau tika pieminēts, ka revolucionāri laužās baznīcās tur turēt mītiņus un arī mēģināja kādreiz uzspiest mācītājiem nest savus karogus. Bijuši gadījumi, kad mācītāji tika smagi piekauti. Draudžu izturēšanās bijusi ļoti dažāda. No vienas puses - tāds biklums, ka revolucionāru teroristiskā nostāja cilvēkus iebaidīja un kādreiz arī vairoja viņu pulkus. Ne velti nemieri bija izrisinājuši domu par militāru aizsardzību, kura šur un tur laikam arī bijusi spēkā pie vācu mācītājiem. Tomēr raksturīgi, ka tas nepanāca savu mērķi.

Piektā gada revolūcijas laikā Latvijas teritorijā ir noslepkavoti 5 mācītāji. Visi – vācu mācītāji, un tikai viens viņu starpā pārvācojies latviešu mācītājs.

Mācītājs **Kārlis Šilings** (Schilling, 1865–1905), arī mācītāja dēls, noslepkavots Nītaurē 1905.gada 10.septembrī. Pie viņa pastorātā ieradusies divi vīri, it kā sniedzami viņam adresētu vēstuli. Kad viņš vēstuli paņēmis un gribējis doties to lasīt, viņu nošāvuši.

Prāvests **Ludviks Cimmermans** (Zimmerman, 1852-1906) kopā ar sievu Katrīnu noslepkavots Lielvārdē. Nošauti pastorātā, kur ieradusies teroristu grupa, kad mājās bijusi tikai mācītāja sieva. Turējuši viņu mājas arestā, kamēr atbraucis mācītājs, un tad viņus abus nošāvuši.

Mācītājs **Fridrichs Alberts Grīns** (Grühn,1859-1906) noslepkavots 1906.gada 11.maijā. Nošauts ceļā uz baznīcu Rojas tuvumā. Braucis pajūgā, nošauti zirgi, kučieris un tad arī pats mācītājs.

Mācītājs **Jūlijs Bušs** (Busch,1879-1907) no Neretas, noslepkavots 1907.gada 29. jūlijā ceļā uz filiālbaznīcu Ilzenē.

Beidzot vēl mācītājs **Vilhelms Taurītis** (1870-1906) Doles mācītājs. Viņa tēvatēvs arī mācītājs, latvietis, tāpat arī viņa tēvs – mācītājs. Mācītājs Vilhelms Taurītis jau bija pārvācojies un tiek minēts vācu mācītāju pulkā. Visa šī mācītāju saime ir bijusi Doles mācītāji, un viņš ir noslepkavots Dolē 1906.gada 23.novembrī. Savos aprakstos *Šāberts* par Baltijas martīriem zina stāstīt, ka noslepkavošana esot izdarīta it kā atreibības dēļ. Šis cilvēks esot bijis ļoti maigs un ļoti iemīļots. Vienmēr aizrunājis arī par visiem revolucionāriem labu vārdu, bet vienā gadījumā, kad viņam arī lūgušies, lai aizteic kādu labu vārdu par vienu no šiem revolucionāriem, viņš atteicies to darīt, tāpēc ka tas esot bijis viens nelabojams noziedznieks. Nu, kādā veidā tā nelabojamā noziedzība pastāvēja? Vai iekš tā, ka viņš bija revolucionārs, vai iekš tā, ka viņš varbūt bija nacionālis, jo tie jau arī skaitījās vāciešiem nelabojami noziegumi. Drīz pēc tam viņš ticis savā mācītājmājā nošauts.

Kāda bija mācītāju izturēšanās pret revolucionāriem? Vācu mācītāju izturēšanās jau principā bija atraidīga, ja arī ne aktīvi pretestīga, bet ne vienmēr un ne katreiz. Man ir atmiņā kāds aculiecinieks, kas to stāstīja pats. Tas ir jau mirušais Dalbes mācītājs. Es viņu ļoti labi pazinu. Viņš vēl Latvijas laikos bija mācītājs Zaļeniekos. Revolūcijas laikos viņš bija Dalbē, un tas bija jau pēc revolūcijas, kad darbojās soda ekspedīcijas, kuras pārmeklēja mājas, lai atrastu, kur ir paslēpts vai paslēpušies meklējamie revolucionāri un citāda veida iznīcināmie. Viņš stāstīja tādu gadījumu. Kādā dienā pie viņa pastorāta atskrien aizsies cilvēks un lūdz patvērumu: viņu vajājot, ja atradīs, tad viņš ir pagalam. Brigāde, kas nodarbojās ar apcietināšanām un iznīcināšanām, jau tepat kaut kur ir. Ko darīt? Mācītājs kaut kur viņu ieogrūž – kādā telpā vai šķūnī, vai citur. Vārdu sakot, steigā to cilvēku kaut kur paslēpj. Nav ilgs laiks, kad mācītājmājas pagalmā iejāj meklētāji un ļoti varonīgi un braši saka, ka viņi te tūlīnās izdarīs meklēšanu, jo viņi meklē noziedzniekus, lai nedomā tos slēpt. Mācītājs, iznācis uz lieveņa, saka tā: vai jūs esat atbraukuši, vai jūs esat ieradušies, es tūdaļ par jūsu ielaušanos ziņošu jūsu priekšniecībai. Es esmu mācītājs, te ir mācītājmāja. Tad soda brigāde teic – lūdzu atvainojiet, piedodiet un tā tālāk. Un prom

ir. Vecais mācītājs bija labs cilvēks. Es viņu pazinu, viņš jau bija vecs vīrs, un vēlāk viņš laikam izceļoja.

Šodien nesāksim jaunu nodaļu, kas būs par revolūcijas izskaņa un par to, ko šī revolūcija bija devusi Baznīcai.

Slavenais 1905.gada 17. oktobra manifests ietvēra sevī arī tā saukto ticības brīvības deklarāciju. Šim manifestam bija liela nozīme, jo tas vismaz formāli Krievijas valstī izbeidza patvaldību. Jūs šo valdības formu varbūt nemaz nesaprotiet, bet tās atveidi ir pazīstami nedaudz citādā izpausmē. Tie ir pazīstami tajās modernajās patvaldībās, kuras sauc par diktatūrām, – vienvaldība. Valdinieks ir likuma devējs un arī tiesību izpildītājs. Vienvaldība – valdīt bez tautas pārstāvniecības. Ministri un valdība ir ķeizara uzaicināti, un ir ķeizaram arī atbildīgi. Nekādas tautas pārstāvniecības nebija. Ar šo 1905.gada manifestu Krievija pārveidoja savu satversmi, un ķeizars bija spiests aicināt tautas pārstāvjus, kad tika sasauktas Domes. Piemēram, arī Čakste bija šinī otrajā Valsts Domē par delegātu no Kurzemes puses. Šī jaunā iekārta radīja zināmu un ļoti mērenu demokrātisma raksturu ar vēl ļoti daudz visādām piekāpēm un atkāpēm par labu tam pašam absolūtismam.

Svarīgi ir tas, ka tur ietilpa arī tolerances jautājums – reliģijas brīvība, arī brīvība mainīt savu ticības piederību. Un tūdaļ sākās masveidīga rekonversija no pareizticības. Mūsu Baznīca vairs neatguva to visu atpakaļ. Bija izmainījušies laiki, bija izmainījušies cilvēku uzskati pret ticības lietām, arī pret uzspiesto pravoslāvību. Viena tiesa ar to bija jau apradusi, bet tomēr atplūdi bija lieli. Nākošā reizē es jums nosaukšu datus. Atplūdi atpakaļ uz katoļu Baznīcu, atplūdi pat uz muhamedānismu, arī uz žīdu ticību, kuri bija bijuši kaut kādā veidā spiesti pāriet pravoslāvībā. Tur radās šie lielie atplūdi. Tas bija tas īpatējais, kas garīgā ziņā ir vērā ņemams. Arī dažas citas lietas. Nākošais laikmets jau ir tas, kas mūs ved tuvāk vēl lielākiem notikumiem - Pirmajam pasaules karam.

1993. gada 21. aprīlis

Latvijas Baznīcas vēsture

Latvija 1914. –1920. gados

Šodien došu tikai ļoti vispārēju un sākotnēju ievadījumu tālākam posmam, kas patiesībā ir ļoti nozīmīgs, intensīvs un plašs posms, lai gan laika ziņā īss. Tas

aptver laiku, sākot no Pirmā pasaules kara sākuma līdz Latvijas valsts tapšanai un varbūt arī vēl nedaudz tam pāri - līdz Latvijas Brīvības cīņu beigām, tātad līdz 1920.gadam. Šie seši kara gadi Latvijas vēsturē ieņem izcilu vietu un nozīmi savas intensitātes, traģisma, notikumu pārblīvētības dēļ. Tiem ir īpaša liktenība latviešu tautas dzīvē, un tie nes ļoti radikālas izmaiņas Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas dzīvē. Tas viss ir ietverts šajos sešos gados. Pieņemu, ka notikumi, kas saistās ar Pirmo pasaules karu, jums jau vairāk vai mazāk ir zināmi. Tomēr, no savas puses, gribētu ieteikt šo vēstures posmu ļoti rūpīgi iepazīt. Bez tā jūs nepazīsiet mūsu tautas dzīvi un nesapratīsiet arī norises pasaules mērogā - gan Pirmo pasaules karu ar tā notikumiem un sekām, gan īpaši notikumus, kas saistās ar mūsu Dzimteni. Patlaban dzīvojam īpatnā laikā, kad tiek izdots ļoti daudz publikāciju, kuras lielā mērā saistās ar notikumiem pirms Latvijas valsts tapšanas. Nemiet tās visas, kādas tikai atrodat. Var gadīties, ka šie izdevumi vēlāk netiek vairs atkārtoti un tas jums būs ļoti nepieciešams materiāls Latvijas vēsturei, kā arī mūsu Baznīcas vēsturei. Nepazīstot šo vispārējo vēsturi, arī Baznīcas vēsture paliks nesaprotama, kā tas ir kādreiz mūsu mācību grāmatās, ka pēkšņi šiem notikumiem ir tā vienkārši pārlēkts pāri, ar pāris teikumiem tos nobīdot pie malas.

Es gribētu vērst uzmanību uz kādu grāmatu krievu valodā. Tas ir viens no padomju vēsturniekiem ar ievērojamu vārdu – Tarle. Protams, visi viņa darbi nav vienādi, bet šis viens, kas saistās ar Pirmā pasaules kara priekšvēsturi un Pirmā pasaules kara vēsturi, ir ļoti labs un pārskatāms. V sējums kopotajos rakstos, kas saucās *“Jevropa v epohu imperiaļizma 1871–1919”*, izdots Maskavā, 1958.gadā. Darbs ļoti labi ievada notikumos, kas noveda pie Pirmā pasaules kara, raksturojot toreizējās valstis, varas un spēkus. Uz tā pamata jūs arī varēsiet saprast daudz ko, kas norisinājās tā laika kristīgajā pasaulē.

1914. gada 28.jūlijs. Ir tāda ļoti īpata sagādīšanās, ka tagad, atvērot laikrakstus, jau kādu gadu vai vairāk gandrīz katrā laikrakstā sastopamies ar vārdu – Sarajevas. Jūs zināt, ka tā ir Bosnijas un Hercegovinas patstāvīgi izsludinātās jaunvalsts galvaspilsēta, kas kādreiz ietilpa Dienvidslāvijā. Sarajevas vārds ir simbolisks. Ir tāda jocīga un savāda sajūta, lasot par šo pilsētu, par zvērībām, kas tur notiek, par apšaudi, postījumiem un drausmīgo postu, kas tur ir iedzīvotājiem. Cīņas serbu, horvātu un muhamedāņu starpā. Šis pilsētas vārds stāv Pirmā pasaules kara virsrakstā, ja tā var teikt.

1914. gada 28.jūlijā šinī pilsētā, kas toreiz ar visu Bosniju un Hercegovinu piederēja Austroungārijas ķeizارvalstij, viesojās Austroungārijas troņmantnieks *Francis Ferdinands* ar savu sievu. Viņš tur bija ieradies uz kādu parādi. Un šinī datumā viņu nogalināja kāds serbu nacionālists - students ar īpatu vārdu *Principis*. Šis notikums bija tas, kas formāli izraisīja lielo pasaules karu.

Tomēr Pirmā pasaules kara saknes guļ dziļāk. Šis autors *Tarle* tās atklāj jau pusgadu un vairāk iepriekš tanīs sasprūdus, problēmās, sacensībās un centienos, kādi pastāvēja toreizējā pasaulē imperiālistisko lielvalstu starpā. Šī vēl aizklātā un tomēr jau pilnīgi saredzamā cīņa pasaules valdīšanas dēļ. Galvenie komponenti, galvenās lielās cīņas un sacensības Vācijas un Francijas, Vācijas un Anglijas, Vācijas un Krievijas, un atkal Austroungārijas un Krievijas starpā. Un šis concerns, kas jau visādā veidā šajās sacensībās bija licis nomanīt par virsvadību un virsvaldību, parādīja, ka cīņai dēļ pasaules varas jābūt, tā bija nenovēršama. Visu laiku ir arī jautāts: kas bija vainīgs pie Pirmā pasaules kara izcelšanās. Laikam taisnība ir tiem, kas saka – visi ir vienlīdz vainīgi. Visi to gribēja, visi bija ieinteresēti uzbrukumā un spēka pavēršanā pret saviem pretiniekiem. Šis notikums bija, kā mēdz salīdzinājumā teikt, tā dzirkstelīte, kas iekrita pulvera mucā, un dzirkstelīte izraisīja notikumus.

Serbija toreiz bija neliela valsts, iespiesta Balkānos starp Bulgāriju, Grieķiju, Rumāniju un Austroungāriju, jo Bosnija un Hercegovina bija Austroungārijas provinces. Tās centieni bija apvienot visas serbu apdzīvotās zemes. Serbi pa daļai dzīvoja arī Bosnijā un Hercegovinā, bez tam viņi dzīvoja arī Melnkalnē, kas bija neliela patstāvīga valsts kopš gadu simtiem. Bija arī serbu centieni piekļūt jūrai, skatoties vai nu uz Adrijas jūru caur Bosniju un Dalmātiju, vai atkal caur Maķedoniju un Grieķiju pie otra jūras krasta. Serbu nacionālismam mēdz visvairāk pārnest šo dedzīgo un kaislīgo tīkošanu pēc Serbijas paplašināšanas. Uz to viņus ļoti lielā mērā skubināja un balstīja Krievija, kas savu iesaīdu Balkānos gribēja vēl vairāk paplašināt, un serbi ļoti cerēja uz to, ka krievi viņiem arī palīdzēs.

Tagad redzam šos pašus serbus, kas bija dabūjuši pēc pasaules kara milzīgu mantojumu – Serbija ne tikai ieguva serbu apgabalus, bet arī horvātu, slovēņu apdzīvotās zemes, pa daļai pat albāņu apdzīvotās zemes. Un, lai gan tā bija veidota kā federatīva valsts, tomēr Serbija bija tā, kas gribēja vairāk vai mazāk uzspiest savu gribu. Tas beidzot arī noveda pie katastrofas, kas notika pirms dažiem gadiem, kad šis Dienvidslāvijas mākslīgais veidojums izira. Un atkal Sarajeva stāv pasaules uzmanības centrā, tāpat kā toreiz, kad Sarajevā nogalināja Austroungārijas

troņmantinieku Franci Ferdinandu. Pagāja viens mēnesis, kamēr tā īsti, kā tagad sakām, noformēja kara iesākumu.

Vācija bīdīja Austroungāriju uzsākt karu ar Serbiju un gribēja Serbiju galīgi samalt. Austroungārijas stāvoklis bija ļoti komplicēts. Tā sastāvēja no daudzu un dažādu tautu kopsalikuma, un tās situācija bija nedroša. Tomēr Austroungārija bija tā, kas Serbijai pieteica ultimātu, lai gan slepkavība notika ne Serbijā, bet Austroungārijas teritorijā, apvainoja Serbijas valsti un valdību sadarbībā, kas, protams, nebija pierādāms, bet vajadzēja rast ieganstu. Serbijas valstij pieteica tādu ultimātu, kas patiesībā nozīmēja tikpat kā neatkarības zaudēšanu. Serbija to nepieņēma, un 1.augustā iesākās karš starp Austroungāriju un Serbiju.

Vācija mobilizēja savu karaspēku, un Krievija darīja to pašu. Ja jūs skatāties tautu likteņus un tautu domu gājienus, tad ārkārtīgi interesanti šajā ziņā ir vācieši. Viņos ir kaut kas tāds, ko ir grūti saprast un loģiski izskaidrot. Viņi jau iepriekš zina, kas vēl būs. Viņus vēl neviens neapdraudēja, bet viņi pasteidzās tūlinās 1.augustā pieteikt karu Krievijai un sajaukt paši savus plānus, kādi bija izstrādāti, ka viņu pirmajam uzbrukumam jābūt uz Franciju. Uzreiz augusta pirmajās dienās radās apjukumi. Tūdaļ Vācija pieteica karu Francijai, lai gan Francija to lika mierā. Vācija sākumā bija domājusi sakaut Franciju un tikai tad brukt virsū Krievijai, bet nu iznāca otrādi – jāsāk ar oderi uz āru, papriekš ar Krieviju, un tad ar Franciju. Tad Vācija izdarīja vēl vienu kļūdu, kas tās vainu padarīja par pamatvainu: Vācija bruka cauri Beļģijai, lai varētu pievarēt Franciju.

Ja jūsu acu priekšā ir Eiropas karte, tad redzat, kā izskatās Vācija un Francija. Ziemeļos guļ Beļģija. Franči beļģu robežu nebija nocietinājuši, jo nocietināta bija Vācijas robeža. Vāciešiem bija ļoti svarīgi steidzīgi ieņemt Parīzi, lai varētu piespiest Franciju kapitulēt. Lai to varētu izdarīt, bija jāiet cauri Beļģijai, bet Beļģija bija neitrālā zeme, un toreiz jocīgā kārtā šādu neitralitāti centās ievērot, īpaši pār visām lietām Anglija, jo Beļģijas iekarošana bija drauds Anglijai. Napoleons bija pareizi teicis, ka Antverpene esot pistole pie Anglijas krūtīm. Antverpene ir Beļģijas lielā osta, pavērsta uz Anglijas pusi. Vāciešiem ļoti vajadzēja iziet Beļģijai cauri. Un tur radās tā politiskā anekdote, ka Vācijas ārlietu ministrs Anglijas sūtnim saka tā: ļaujiet mums tikai iziet cauri, mēs jau Beļģijā nepaliksīm, mums tik vajag to Franciju piekaut. Mēs atkal atjaunosim Beļģijas neatkarību. Angļi saka tā: bet ir taču līgums, arī Vācija to ir parakstījusi un Francija ir parakstījusi, un Anglija garantē Beļģijas neitralitāti. Ak, nu tā ir tikai papīra strēmelīte, – atbild vācu kungs. Un ar ļoti lielu

minstināšanos, kad vāciešiem radās iespaids, ka angļi tomēr neiebildīs, Vācija 4. augustā sāka iet cauri Beļģijai.

Vācu parlaments gaviļēja, uzgaviļēja visi sociāldemokrāti līdzī ķeizaram *Viļumam* un visi saslēdzās vienā draudzīgā kopībā lieliem, kopīgiem uzdevumiem. Kad visas gaviļes jau tā labi bija izgaviļētas un Viļums bija pavēlējis visiem steigties uz baznīcām, lai pateiktos Dievam par uzvaru, tad 4. augusta vakarā pēkšņi nāca tādas savādas ziņas, ka Anglija pieteikusi Vācijai karu. Milzīgā Britu impērija, kura pārvaldīja visas pasaules jūras un kurai visos pasaules kontinentos bija īpašumi un spēki. Vācija iekļuva triju lielvalstu vidū un tām pievienojās vēl neskaitāms pulks citu sīkāko. Tā iesākās šis lielais karš.

Latvija jeb Baltijas guberņas, kā toreiz teica, atradās tiešā frontes joslā, jo Vācijai ar Krieviju bija tiešā robeža, kas sākās pie Palangas un gāja cauri Lietuvai uz Poliju. Tāpēc šis karš nenovēršami pārvietojās arī mūsu zemē.

Pirmie kara mēneši vēl to nelika manīt, atskaitot to, ka vietējie vācieši slepenībā gaviļēja un dzēra laimes uz Vācijas uzvaru, bet 1915. gadā vācieši Baltijā iesāka lielo uzbrukumu vairākos virzienos – virzienā uz Liepāju, virzienā uz Šauļiem, virzienā uz Daugavpili, ātri atsita un izsita krievus, ieņemdami gandrīz visu Kurzemi, un apstājās pie Daugavas.

Kurzeme bija kara josla. Krievu valdība izdeva pavēli par Kurzemes evakuāciju un pavēlēja iedzīvotājiem no Kurzemes izvākties un pārvietoties uz tālākiem novadiem, lai tie būtu pasargāti no karadarbības. Patiesībā tas bija manevrs, kuram ar karadarbību bija samērā maz kopīga. Krievu karaspēks dedzināja Kurzemē mājas un labības laukus, kas stāvēja jau nobriedumā, un postīja šo zemi. Pēc dažiem aprēķiniem no Kurzemes izceļoja gandrīz vai deviņas desmitdaļas iedzīvotāju. Abām savā starpā naidīgajām pusēm bija noticis kaut kas ļoti vēlams un patīkams – Kurzeme bija kļuvusi tukša no iedzīvotājiem. Krievu nodoms bija tāds: kad vāciešus no Kurzemes atkal izdzīs, tad vietējiem Kurzemes iedzīvotājiem vairs neļaus atgriezties, tiem ierādīs vietu kaut kur Krievijā, bet šajās nemierīgajās un nedrošajās nomalēs nometinās drošo, paļāvīgo un uzticamo krievu tautu. Šie pasākumi bija sākti jau pirms kara. *Stolipins* jau bija sācis muižu uzpirkšanu un sadalīšanu krievu zemniekiem ap Stendi. Virbos, piemēram, tika izveidota pirmā lielāka nometne. Savukārt vācieši gaviļēja, ka nu Kurzemi viņi dabūs tukšu, un, kad karš būs nobeidzies, vietējiem iedzīvotājiem viņi tāpat neļaus atgriezties. Tad te būs vieta vācu tautai, kur izvietoties.

Latviešu tauta zināja un juta. Jūs varat iedomāties sāpes un rūgtumu, kas pildīja latviešu ļaudis. Viņi lielajā karā bija pirmie zaudētāji. Sākās bēgļu gaitas. Kurzemieki – tūkstošu tūkstošiem – klīda prom. Viena daļa palika Vidzemē, daži aizklīda līdz Igaunijai, bet liela tiesa aizklīda pa plašo Krieviju, un vēlāk, kad Latvijas valsts bija nodibināta, tikai kāda daļa varēja atgriezties atpakaļ, jo viena tiesa jau bija gājusi bojā, cilvēki miruši, citi bija aizkavēti un traucēti atgriezties. Kurzeme dabūja atpakaļ vairs tikai kādu daļu no saviem iedzīvotājiem. Tas bija viens no tiem lielā kara notikumiem, kas traģiski un smagi skāra latviešu tautu. Varam nosaukt šo atsevišķo posmu vai nodaļu, par kuru runāsim nākošajā reizē, – latviešu tauta bēgļu gaitās un latviešu tautas garīgā aprūpe bēgļu gaitās. Tas būs nākošais temats, pie kura kavēsimies.

Kas zīmējās uz vāciešiem, tad Kurzemes ieņemšana viņus ārkārtīgi iepriecināja un šeit palikušos vāciešus jau nu sevišķi. Viņi tūdaļ iesaistījās visos vajadzīgajos darbos, kādi vien bija veicami pie jauniegūtās teritorijas pārvaldīšanas. Jau gadu desmitus pirms šī kara sākuma, bet īpaši pēc 1905.gada, kad vācieši Baltijā un sevišķi latviešu apgabalos jutās stipri iebiedēti, pacēlās jautājums par latviešu pārtautošanu vai izspiešanu no viņu teritorijām, par Baltijas, speciāli Latvijas, bet vēl īpaši Kurzemes pārvācošanu. Vesela bibliotēka sarakstīta no visvisādiem autoriem – vācu tautsaimniekiem, vācu vēsturniekiem, vācu patriotiem, vācu politiķiem, visādiem domātājiem un jūsmotājiem, var teikt, – jūt cauri visu to siekalu rīšanu - tā būs mūsu nākošā *faterlande*. Kurzemē varēs novietot divarpus miljonus vāciešu, kas sadalīs visas iedzimto zemes. Vēl toreiz, pirms kara sākuma, kamēr nebija bijusi Kurzemes evakuācija, jau tad baroni paši piedāvāja savas nedalāmās zemes daļēji dalīt vācu kolonistiem. Latviešu zemes tāpat, ja ne pavisam atņemtas, tad lielā mērā arī tika dalītas vācu kolonistiem. Šie brīnišķīgie aprēķini, kur bija tikai starpība par to, cik tad nu – divarpus miljoni vai divi miljoni! Tas, ka te novietos vāciešus, tas bija pilnīgi skaidrs, un par to nebija nekādu šaubu. Jau iepriekš bija tikpat kā klāts galds tam jaunajam, tam nākošajam mielastam, kādu šeit varēs piedzīvot savā vāciskajā priekā. Kara vēlākajos notikumos un tālākajās gaitās vēl redzam šos Kurzemes atraušanas mēģinājumus.

Šo ievadu neietilpinām mūsu apskatā, bet tas kalpo kā informatīva ziņa. Tiešais Baznīcas vēstures skatījums būs, kad nākošajā reizē kavēsimies pie garīgās dzīves organizēšanas, tiklab vācu okupētajā, kā arī vēl vācu neokupētajā Latvijas daļā, t.i., Vidzemē, tāpat arī lielajā izkaisītībā Krievijā latviešiem bēgļu gaitās. Visi šie

notikumi iezīmēja jaunu sākumu, kā rezultāti vēlāk parādījās līdz ar Latvijas valsts nodibināšanos. Šie notikumi darīja galu tai gadusimtu ilgajai Baznīcas iekārtai, kāda pastāvēja Baltijā līdz 1905.gadam un pat vēl pēc tam, un daudzās lietās vajadzēja vācietībai parauties nost. Latviešu augšupeja, dzīves pārņemšana saimnieciski, kulturāli jau bija tik ļoti spēcīga, tomēr Baltijas vācu evaņģēliski luteriskā Baznīca vēl līdz pat Pirmajam pasaules karam, bet Kurzemē vēl pat zem vācu okupācijas joprojām caur un cauri palika šī pati vāciskā organizācija. Mēģinājumi organizēt Baznīcas dzīvi bija gan Vidzemē, gan arī Kurzemē. Kurzemē bija palikuši visi vācu mācītāji, kas nebija krievu laikā izsūtīti kā ārzemju pavalstnieki, tāpat savā amatā bija palicis arī Jelgavas, t.i., Kurzemes superintendents Bernevics. Kā vēlāk viņa biogrāfs to atzīmēja, ka viņš bija juties tā, ka nupat tikai īsti var sākties viņa darbs un viņa uzdevums, ka nu Kurzeme bija vācu varā un arī Baznīcas dzīvei tagad jāieiet jaunos, īstos un pareizos ūdeņos un veidojumos. Vēl tur šī saglabāšanās bija palikusi, bet arī tas nenozīmēja šīs sistēmas stabilitāti. Tālākie notikumi to visu izmainīja un pienāca pie Latvijas Baznīcas jaunveidošanās, kuras sākumi bija jau bēgļu gaitu laikā.

1993. gada 28. aprīlis

Latvijas Baznīcas vēsture

Latviešu tauta bēgļu gaitās

Ieejam īpatnā vēstures un Baznīcas vēstures posmā, kas no vienas puses saistās ar ļoti dziļiem, smagiem un pat traģiskiem notikumiem mūsu Dzimtenes un tautas dzīvē, bet no otras puses lielā mērā ievada to pilnīgi jauno attīstību un stāvokli, kādā nāca latviešu tauta un kas beidzot noslēdzās ar tās patstāvību un neatkarību.

Pagājušajā reizē vēl kavējamies pie 1905.gada revolūcijas un redzējām, ka ar intensīvajām soda ekspedīcijām un valdības karaspēka iejaukšanos revolūcijas kustība tika apspiesta, bet tās atskaņas vēl pāris gadus bija manāmas un jūtamas mežabrāļos, kas klīda apkārt un kādreiz arī piedalījās terora aktos, tāpat arī spēcīgajā emigrācijā, kas lielu pulku no vajātajiem revolūcijas dalībniekiem aizsvieda uz ārzemēm. Kā vēl viens nozīmīgs 1905.gada revolūcijas izskaņas notikums bija atsevišķais slepkavības

gadījums, kad 1907.gada jūlijā Neretā tika noslepkavots mācītājs *Jūlijs Bušs*. Apstākļus tuvāk mums nav nepieciešams raksturot. Viņš tika noslepkavots ceļā. Mācītāju bija apturējuši kādi bruņoti cilvēki un noslepkavojuši. Tie bija vēl revolūcijas atskaņu notikumi.

Nākošais iezīmīgais ir emigrācijas kustība. Emigrācija latviešu vidū ir veca lieta. Savā laikā nedaudz pieskārāmiem mēģinājumiem tikt uz silto zemi XIXgs. četrdesmitos gados, kas bija cēlušies pārpratuma dēļ, tomēr bija radījuši sakustinājumu, kas vēlākos laikos tika balstīts no mūsu pašu darbiniekiem. Piemēram, no Krišjāņa Valdemāra ar Krievijā iepirktajiem zemes gabaliem, kurus tālāk pārdeva latviešu izceļotājiem. Latviešu izceļotāji, kas tur apmetās un iekopa šos purvājus un mežus, tika pie turības, dibināja arī savas draudzes. Par izceļotājiem, kas kādreiz bija gājuši līdzpat Sibīrijas tālumiem, mēs nedaudz agrāk jau runājām.

Tomēr bija vēl viena cita emigrācija. Tā bija emigrācija pāri okeānam ap 1889.gadu, kad sākās latviešu ieceļošana Ziemeļamerikas Savienotajās Valstīs. Bostonā nodibinājās pirmā latviešu biedrība, 1890.gadā Bostonā tika dibināta latviešu evaņģēliski luteriskā draudze, kurā no 1905.gada līdz 1921.gadam darbojās mācītājs Steiks. Kas bija šie izceļotāji? Tie bija strādnieki, amatnieki, zemnieki, arī sektanti. Vārdu sakot, vienkāršie ļaudis brauca peļņā un dzīves labiekārtošanā. Dažreiz kādi no viņiem atgriezās Latvijā ar iekrāto, nelielo kapitāliņu, kas bija nopelnīts ļoti grūtos darba apstākļos. Man gadījās Jelgavā sastapties ar vienu vecāku pāri, kuri bija iegādājušies mazu mājiņu par ietaupījumiem, bet vecā māmuļa stāstīja, cik ļoti smags darbs viņai bijis jādara toreizējos darba un tehniskajos apstākļos, kas arī Savienotajās Valstīs nebija nekādi spožie cilvēku nodarbināšanas ziņā. Piemēram, sievietes ļoti bieži tika nodarbinātas smagos veļas mazgāšanas darbos.

Otrais izceļotāju vilnis uz Savienotajām Valstīm bija 1906./1907.gadā, kad emigrēja 1905.gada revolucionāri. Ļoti maz šo emigrantu starpā bija inteligento cilvēku, un arī tie, ko par tādiem varētu skaitīt, cēlušies no revolucionārajām aprindām. Lielākie centri izveidojās Ņujorkā, Filadelfijā, Čikāgā, Klīvlendā, Sanfrancisko. Šinīs vietās nodibinājās arī latviešu draudzes, un nav gluži tā, ka mūsu emigrācija draudzes ir dibinājusi tikai pēc Otrā pasaules kara, ir jau arī vecās draudzes. Raksturīgā latviešu īpašība – šķelšanās bija visās biedrošanās vietās. Bostonā nodibinājās vēl otra draudze, tātad bija jau divas. Arī latviešu biedrības, kas izveidojās, sašķēlās, dažreiz vienā vietā bija divas, trīs dažādas, atšķirīgas biedrības, katrā tikai pa pārdesmit cilvēkiem. Tā ir ļoti raksturīgā latviešu īpašība.

Šo emigrācijas darbinieku starpā pieminēšu tikai vienu. Par citiem trūkst īsti sakarīgu ziņu. Varbūt, ka tās varēsīm dabūt tad, kad saņemsim archīvus no mūsu draugiem Savienotajās Valstīs, ja viņi būs šīs lietas krājuši.

Mācītājs **Jānis Steiks**. Zināmā mērā oriģināla persona, pazīstams ar saviem īpatniem uzskatiem latviešu vēstures un valodas lietās, bet nenoliedzami darbīgs cilvēks, rakstnieks, mācītājs. Dzimis 1855.gadā Umurgā, saimnieka dēls. Apmeklējis Cimzes skolotāju semināru (1873–1876), bijis mājskolotājs. No 1879.gada līdz 1885.gadam studējis Tērbatā teoloģiju. Bijis mācītāja palīgs Krimuldā, skolotājs Limbažos, direktors Tukuma reālskolā. 1894. gadā kara apgabala mācītājs Tiflisā. No 1889.gada līdz 1904.gadam mācītāja palīgs Pleskavā un Lauros, kur bija arī latviešu draudzes. No 1905.gada viņš bijis mācītājs Bostonā un tur izdevis tādu īpašu laikrakstu „Dienas Veiksme”, no 1921.gada mācītājs Ņujorkā latviešu draudzē. 1923. gadā atgriezies Latvijā un līdz 1925.gadam bijis mācītājs Limbažos. Pēc tam viņš aizgājis atpūtā un mūža beigas pavadījis Jūrmalā. Miris 1932.gadā. Ir vērts, ka šo oriģinālo cilvēku paturam atmiņā.

Mīļie un cienījamie komilitoņi, te ir tas pats, kas mums vispār, – mēs ļoti maz pieminam, atceramies un ievērojam mūsu darbiniekus, ļaujām lietām nogrimt nebūtībā. Īstenībā šis temats – latviešu emigrācija, emigrācijas draudzes, emigrantu garīgā dzīve - jebkuram no jums varētu būt vesels temats kārtīgam, krietnam zinātniskajam darbam un pētījumam. Protams, tur vajadzētu daudz darboties ar visāda veida papīriem un izdevumiem, būtu jāmeklē kopā lietas, nekur īsti sakarīgus materiālus, pēc kuriem varat tekoši lasīt un rakstīt, nedabūsiet, bet jums pašiem tie būtu jāmeģina sakopot. Tāpat arī citos jautājumos, kuriem pieskarsimies – Latvijas Baznīcas vēstures posms XX gadusimtenī, sākot ar Piektā gada revolūciju, ietverot arī Piektā gada revolūcijas apskatu no Baznīcas viedokļa un revolūcijas ietekmi uz mūsu Baznīcu. Par to jau nekas nav rakstīts. Pati revolūcija ir ļoti bagātīgi apcerēta, bet taisni no šo revolūcijas taisītāju puses, kas revolūciju vērtē pavisam citādi, no tiem varētu dabūt daudz ziņu, kas ļoti būtu nozīmīgas, izvērtējot mūsu tautas garīgo dzīvi. Tā kā es jūs visus zināmā mērā nostādu šī jautājuma priekšā. Ne tikai šis viens konkrētais gadījums, ne tikai Piektā gada revolūcija, ne tikai latviešu emigrācija un garīgā dzīve emigrācijā, bet vēl daudz citu tematu, kurus būtu vērts pētīt, jo mūsu Baznīcas vēsture, sākot ar XX gadusimta sākumu, faktiski nav ne pētīta, ne apcerēta. Tik daudz par latviešu emigrāciju vēl pirms Pirmā pasaules kara.

Tagad pienākam pie Pirmā pasaules kara, kuru īsos vārdos apcerējām pagājušo reizi, bet palikām tikai pie vispārējiem notikumiem un datiem. 1914. gada 1.augusts bija šis nozīmes pilnais datums, kad izcēlās Pirmais pasaules karš. Tā izcelšanos, ārējos apstākļus, norisi jūs jau pazīstat no vispārējās vēstures, un mēs arī šeit to nedaudz pārrunājam. Tas mums šinī gadījumā nav svarīgi – iedziļināties kara vispārdziļākajā būtībā un problemātikā. Mūs interesē kaut kas cits un nopietnāks: kādā mērā un veidā šis karš ir skāris mūsu tautu, ietekmējis tautas garīgo dzīvi un Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu. Te notikumi savijas cieši kopā – ārējie notikumi ar iekšējiem, kuri vēlreiz paver šo nepieciešamību ielūkoties dziļāk, saprast vairāk un meklēt sakarības tiem notikumiem, kurus Pirmais pasaules karš ievadīja Latvijā.

Tā kā Vācija ar Krieviju bija karastāvoklī un šīm divām valstīm bija kopīgā robeža, kas sākās pie Palangas, sasniedza Lietuvu un Poliju, tad arī Latvija jau sākumā bija tiešā frontes tuvumā. Pēc iepriekšējām cīņām, kādas bija norisinājušās, 1915.gadā pavasarī vācieši uzsāka lielo uzbrukumu cauri Lietuvai uz Kurzemi ar mērķi ieņemt Daugavu, Rīgu un Baltijas provinces. Vāciešu iebrukums uzreiz gāja vairākos virzienos. Viens virziens gāja vairāk gar jūras krastu uz Liepāju un uz Liepājas apkārtni. Spēcīgs trieciens gāja cauri Lietuvai, cauri Šauļiem uz Bausku, tālāk uz Daugavas pusi. Vēl bija trieciens, kas gāja vairāk uz austrumiem virzienā pret Daugavpili. Šis ļoti spēcīgais vāciešu uzbrukums un pilnīgā krievu armijas nevarība jeb nesakārtotība spieda krievus uz atkāpšanos, un vācieši ieņēma Kurzemi. Vāciešiem ieņemot Kurzemi, krievu valdība un armijas vadība nāca klajā ar ļoti drastiskiem rīkojumiem evakuēt Kurzemi – iztīrīt Kurzemi no iedzīvotājiem, pēc tā paša principa, kāds bija bijis 1812.gadā cīņā ar Napoleonu, atstājot viņa priekšā tukšu zemi, nodedzinot visus labības un pārtikas krājumus, iznīcinot sējumus, iedzīvotājiem pametot dzīvesvietas un dodoties uz Krievijas iekšieni, uz tālākiem austrumu apvidiem. Šī ideja pati par sevi bija idiotiska, lai gan izdomāta apmēram tā kā analogijas veidā, ka vācu karaspēks, ienākdams Kurzemē, atrastos te tukšā zemē, mirtu badā un būtu spiests atkāpties. Tā bija absolūti idiotiska doma, jo Kurzeme nav Krievija ar tās plašumiem, kur cilvēki pazūd bez ziņas un miņas. Otra lieta – simts gadus pēc Napoleona satiksmes ceļi vairs nebija Krievijas izdangātās ceļu vagas, tie bija dzelzceļi, pa kuriem vācu armija virzījās pati ar saviem ieročiem, ar saviem krājumiem, tā kā tai absolūti nebija svarīgi būt atkarīgai no iekarotās zemes iztikas. Tomēr aiz šiem rīkojumiem stāvēja kāda dziļāka doma. Un šī dziļākā doma bija ļoti

ļauna, zīmējoties uz latviešu tautu. Par to priecājās abas puses – kā krievi, kas lika šai zemei palikt tukšai, tā vācieši, kas ienāca šinī tukšajā zemē. Krievus interesēja tas, ko bija sācis Stolipins savā politikā pēc Japāņu kara – krieviskošanas politikā: šeit jānometina krievu iedzīvotāji. Tāpēc Kurzemes iedzīvotājus vairs nelaidīs atpakaļ, lai tie paliek kaut kur Krievijā, bet šeit nometinās īstos krievus, un tad vienreiz būs miers un kārtība krievu zemē. Vāciešus priecināja tas, ka viņi atradīs priekšā tukšu zemi, un būs pienācis tas labais brīdis, kad, paturot Kurzemi savā ziņā, to varēs tūlīt pieblīvēt pilnu ar vāciešiem. Ar to šī zeme būs kļuvusi vēlamā ziņā vāciska.

Bija apriņķa priekšnieka paziņojums, ka, krievu karaspēkam atkāpjoties, 1915.gada 28.jūnijā pēc sevišķā rīkojuma saņemšanas visi labības un kartupeļu lauki, ja nav iespējams tos nokopt un aizvest, jāiznīcina, pārtika līdzī nemama tikai vienam mēnesim, lopi jānodod rekvizīcijas komisijai, vīriešiem vecumā no 18 līdz 45 gadiem jāatstāj dzimtene, citādi viņus mobilizēs darba komandās. Šo nejēdzīgo rīkojumu tūlīt sekas bija bada draudi un apgādnieku atņemšana. Visiem darbaspējiem vīriešiem tātad jādodas prom no Kurzemes. Ja tur paliek sievas un bērni, viņiem nav apgādnieku, nav darbaspēka, tātad viņiem arī jādodas projām. Otrais – gubernatora rīkojums: bēgot jāvirzās uz rīta pusi platā frontē un jāiznīcina pa ceļam visi sējas lauki, kādi būtu atrodamī. Lopus jādzen līdzī. No Kurzemes aizgāja divas trešdaļas iedzīvotāju. Kurzemē bija 800'000 iedzīvotāju, palika tikai kādī 250'000 . Pa ceļam notika neiedomājamas lietas. Vecie, slimie palika ceļmalās un turpat arī nonīka. Lopi, kurus dzina pa priekšu, sagāja mežos, nebija iespējams nekur tālāk tos vadīt un virzīt, jo nebija barības. Cilvēki cieta trūkumu un sērgas. Milzīgi daudz bija visāda apmulsuma, panika un drūzmēšanās. Kad pirmie bēgļi pienāca pie Daugavas, lai pie Jaunjelgavas celtos pāri uz Vidzemes pusi, kur cēla tikai prāmis, pie pārceltuves izveidojās 20 verstu gara rinda. Bēgļiem bijis neiedomājami liels posts. Kas viņus vēl dzina un skubināja? Bailes no vācu armijas vardarbībām, par ko bija daudz rakstīts presē, un latviešu nevēlēšanās palikt zem vācu varas, zem sava vēsturiskā ienaidnieka varmācības. 1905.gads bija atmiņā visiem – tikpat latviešiem, kā vāciešiem. Atceramies, ka tad, kad sākās soda ekspedīcijas, karaspēka pabalstīti, šīs ekspedīcijas vadīja vācu muižnieki, - ar kādu nekautrību un ar kādu ļaunumu viņi iznīcināja cilvēkus, kuri nemaz nebija bijuši līdzdalīgi pie revolūcijas. Atriebības kāre un attriebības domas, kas vāciešus ļoti raksturo visās viņu rīcībās par to, kas viņiem noticis vai kas viņiem nav izdevies, viņus dzina uz visādām varmācībām un

nežēlībām. To visu latvieši zināja, un tas arī bija viens no skubinājumiem bēgt no vācu varas, kas atkal varētu nākt.

Atsevišķās karaspēka daļas dzina iedzīvotājus ārā, kur tos vēl atrada, nodedzinādami arī mājas. Pirmie bēgļi atstāja Bausku 1915. gada 17.aprīlī, jo trieciens cauri Lietuvai gāja uz Bausku un vācieši bija tuvu. No Liepājas apkārtnes sāka bēgt 21.aprīlī, un 25.aprīlī vācieši jau ieņēma Kuldīgu. Lieli bēgļu plūdi sākās 1915.gada jūlija pirmajās dienās, kad krievu nepretošanās dēļ vācieši strauji ieņēma visu Kurzemi. Jau jūnija beigās gubernators un iestādes atstāja Jelgavu. Apmēram 300'000–400'000 cilvēku bija ceļā. Miljons liellopu, aitu, cūku un tiem sekojošās sērgas. Lopi palika mežos, slimie un vecie cilvēki – ceļmalās. Caur Vidzemi un Latgali ļaudis devās Krievijas virzienā, kur sadūrās ar leišu un poļu bēgļiem, izveidojot milzīgas bēgļu straumes. Viena daļa palika Vidzemē, kamēr arī no Vidzemes sākās izceļošana, kas virzījās uz Igauniju, kur Tērbatā izveidojās diezgan liels latviešu centrs.

Visās Krievijas malās izveidojās kādas 260 organizācijas palīdzības sniegšanai bēgļiem. 1915.gadā Pēterpilī *Vilis Olavs* organizēja “Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteju”. Kāpēc tieši Pēterpilī? Stādieties priekšā šo apvidu ap Baltijas jūru - Vidzeme, Igaunija bija iztukšotas, Kurzeme bija izpostīta. Kurzemnieki klīda pa visu Krieviju. Pēterpilī latviešiem jau bija savs centrs un latviešu draudze - Jēzus draudze, ko vadīja mācītājs *Sanders* un viņa palīgs mācītājs *Grīnbergs*, vēlākais latviešu draudžu bīskaps Pēterpilī. Tā kā Pēterpilī bija ievērojams latviešu centrs, tad Pēterpils lielā mērā arī kļuva par latviešu garīgo centru.

Neskatoties uz to, ka krievi no Rīgas jau bija evakuējuši iestādes un rūpnīcas, Rīga vēl nebija kritusi. Rīgu noturēja latviešu strēlnieki. Par to mums būs runa vēlāk, ka vācu spiedienu un iebrukumu apturēja nevis krievu armija, kas bija bēgusi, bet latviešu brīvprātīgie strēlnieki. Vācieši bija pienākuši pie Daugavas, un latviešu strēlnieki divus gadus viņus nelaida pāri Daugavai. Cīņas pie Nāves salas, pie Ložmetējkalna, vēlāk arī Ziemassvētku kaujas.

Maza novirze no mūsu iesāktā. Es gribētu atgādināt vienu lietu. Mēs maz pazīstam savu vēsturi un nemākam arī to vērtēt. Labi, ja kādus fragmentus iegaumējam, bet nepaturam vērā lielākas sakarības. Šeit nu ir viens moments, ko mums būtu ļoti svarīgi atcerēties.

Turiet acu priekšā Daugavu un Kurzemi vienā pusē un Vidzemi, pārējo Baltiju, arī Igauniju otrā pusē. Pie Daugavas ir mūsu lielā Rīga – jau toreiz ievērojams

centrs, vācu iekāres objekts un vāciešiem ļoti nepieciešamais stratēģiskais punkts. Ar Rīgas ieņemšanu atvērtos ceļš uz visu pārējo Baltiju, atvērtos ceļš uz ziemeļiem, uz Pleskavu, Tērbatu, Tallinu un arī uz Pēterburgu.

Latviešu strēlnieki noturēja vāciešus divus gadus, līdz vācieši ieņēma Rīgu 1917.gada 3.septembrī. Iegaumējiet šo datumu, lai nevis godinātu vācu armijas ienākšanu Rīgā, bet lai godinātu latviešu strēlniekus, kas noturēja vāciešus divus gadus pie Rīgas! Ko tas nozīmēja? No vispārējās vēstures varbūt jūs atceraties, bet, ja nē, tad katrā ziņā mēģiniet to paši izlasīt. Vāciešu lielais uzbrukums rietumos pret Franciju tūlītās 1914.gada augustā bija lielā mērā sekmīgs, jo vācieši bruka cauri Beļģijai, pārkāpdami Beļģijas neitralitāti, iebruka Ziemeļfrancijā un nonāca jau Parīzes tiešā tuvumā. Jautājums bija par Parīzes krišanu. Līdz ar Parīzes krišanu vācieši jau saistīja domas, ka viņi piespiedīs Franciju slēgt mieru un izbeigt šo karu ar lielisku vācu uzvaru. Pēdējā brīdī Francijas ļoti patriotiskie spēki organizēja pretestību vāciešiem pie Marnas upes. **Marna** – šo vārdu atcerieties arī sakarā ar Latviju! Vāciešiem pāreja pār Marnu nozīmētu lielu uzvaru. Tad viņi būtu ielenkuši un paņemt Parīzi, tomēr pie Marnas viņi cieta sakāvi, bija spiesti atkāpties un nekad vairs nevarēja atjaunot savu uzbrukumu Parīzei, bet iekapsulējās cīņās Ziemeļfrancijā un Beļģijā uz četriem gadiem. Mēdz sacīt, ka Pirmais pasaules karš ir izcīnīts pie Marnas, ka 1914.gada septembris pie Marnas jau izšķīris karu.

Mēs sakām no mūsu latviešu puses, ka Daugava bija šī otrā Marna. Tā bija ekvivalenta Marnas stāvoklim, jo vāciešu noturēšana pie Daugavas nozīmēja šī kara zaudēšanu austrumos. Ja vācieši 1915.gada vasarā, kad viņi iztraucās cauri visai Kurzemei, tanī brīdī būtu varējuši ieņemt Rīgu, pāriet pāri Daugavai, nav zināms, kāds iznākums karam būtu bijis. Vācu armija toreiz bija spēcīga, spēkos vēl svaiga, un tās trieciens būtu gājis tālu. Nav izslēgts, ka tas būtu gājis pat līdz Pēterburgai un ka Pēterburgā būtu bijušas iespējas salīgt mieru ar Krieviju. Ja Vācija tad ar Krieviju būtu varējusi izlīgt un Krievija kļūtu par Vācijas sabiedroto, – mēģiniet iedomāties, kā karš būtu beidzies, kāda būtu izskatījusies Eiropas karte šodien. Tie notikumi būtu iespaidojuši visu, kas vēlāk tapa citādi: gan Krievijas revolūcija, gan komunisma uzplūdi, gan visas tās lietas 1915./1916.gadā būtu ņēmušas citādu virzienu, un visa pasaules vēsture izskatītos citādāka. Šo pasaules vēsturi pakustināja latviešu strēlnieki pie Daugavas. Kad 1917.gada septembrī vācieši ienāca Rīgā, vācu armija jau bija pagurusi. Tā vēl pārgāja pāri Daugavai, ieņēma daļu Vidzemes un tikai tad, kad sabruka Krievijas ķeizārvalsts un nodibinājās komunistiskā vara, tad vācieši, tā kā

tāds plaši izliets ūdens, izlija pa visu Baltiju līdz pat Narvai, bet tur vairs nebija tā spēka, kāds bija pirms diviem, trim gadiem. Un nekas vairs šinī ziņā netapa. Tā nu ņemiet vērā, ka šeit – pie mūsu Daugavas un Rīgas – ir izšķīries lielais pasaules karš tādā pašā mērā, kā cīņās par Parīzi pie Marnas. Mēs paši to nemanām. Pārējā pasaule to nemana nemaz. Pārējā pasaule mums tajā ziņā ir pagājusi garām, bet mums pieklājas savu vēsturi zināt.

Neskatoties uz milzīgo un ārkārtīgo izpostīšanu tanī laikā – 1915., 1916., 1917.gados, kad latviešu bēgļi kļuva par Vidzemi, Igauniju un Krieviju, dibinājās bēgļu apgādāšanas iestādes, pie tam ļoti intensīvas. Apbrīnojams darbs, kurā jau varam saskatīt latviešu nākotnes lietas.

Darbu Pēterpilī organizēja **Vilis Olavs** (1867–1917). Tas ir vārds, ko tikpat kā neesam dzirdējuši un zinājuši, tomēr kāda liela, izcila, gaiša personība mūsu tautā. Vilis Olavs bija viens no tiem latviešu inteliģentiem un garīdzniekiem, kas piedzīvoja visu šejienes apspiestību un kura darbošanās mums ir tā kā pagaisusi. Viņš dzimis 1867.gadā Bauskas Pilsmuižā, saimnieka dēls. 1888.–1892.g. studējis Tērbatā teoloģiju. Ticības mācības un latviešu valodas skolotājs vairākās skolās Rīgā. Viņš arī kandidējis Jāņa draudzē. No 1895. līdz 1897.gadam palīgmācītājs Luterā draudzē. Savu nacionālo un liberālo uzskatu dēļ nedabūjis mācītāja vietu, jo vācu konsistorija šādu cilvēku turēja tālu nost. Viņam bija jāpaliek par skolotāju un labi, ja par palīgmācītāju. Olavs uzsāka vēl citas studijas. 1899.-1904.g. viņš studējis Rīgas Politehniskā institūta komercnodaļā un darbojies tautsaimnieciskā virzienā: dibinājis tirdzniecības skolu meitenēm un veicinājis komercizglītību. Par piedalīšanos 1905.gada pagastu kongresā notiesāts uz vienu gadu cietoksnī 1908.–1909.g. Darbojies Latviešu biedrības Zinību komisijā. Rakstnieks un mācību grāmatu sastādītājs. Pirmā pasaules kara laikā Pēterpilī organizējis bēgļu apgādāšanas centrālkomiteju un bijis tās priekšnieks. Miris 1917.gada 29.martā Somijā, Koonkalas sanatorijā iedragātās veselības dēļ. Viņa trūdus pārveda un apbedīja Rīgā Meža kapos 1922.gadā. Olavs bija ļoti ievērojams arī rakstniecībā. Izdevis ticības mācības grāmatu – “Dieva valstības vēsture” 1903.gadā un vēl citas, kā arī vēstures grāmatas. 1910. gadā izdevis grāmatas par galvenajiem virzieniem ētikā. Personība, no kuras dveš ievērojams garīgs spēks un liela sevis aizliegšana. Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja pastāvēja no 1915. līdz 1918.gadam. Tās locekļi bija Valsts domnieki, t.i., Pēterpils domnieki – *Jānis Zālītis*, *Jānis Goldmanis* un *Vilis Olavs*, kas bija komitejas priekšnieks. Bēgļu apgādāšanas nodaļa pie latviešu palīdzības komitejas

Rīgā. No Kurzemes puses tās pārstāvis bija Jelgavas advokāts Jānis Čakste, vēlāk pirmais Latvijas prezidents. No Latgales šinī komitejā darbojās katoļu dekāns *Rancāns*. No Vidzemes – vēlākais profesors *Maldonis*. Par priekšnieku ievēlēja Vili Olavu. Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja izvērtās par visu latviešu kopējās domas un rīcības centru. To zināmā mērā sāka saukt par pirmo latviešu parlamentu. Labi padomājot, jūs sapratīsiet, ka tik labi, tik plaši, tik intensīvi, ar tādu morālu spēku organizētā centrālkomiteja patiesi bija viens no latviešu ne tikai sakopotājiem spēkiem, bet arī jau tālākas domas briedinātāja: pašas Latvijas valsts vai Latvijas neatkarības tapšanas domu briedinātāja.

Apgrozījumi, kas ienāca, tika nodoti palīdzības darbam - 1916.gadā toreizējos Krievijas rubļos – 1'750'247, 1917.gadā – 14'871'503. Tas bija liels lēciens uz augšu. Tika iekārtoti juridiskie un padomdevēju biroji dažādos centros. Zaudējumu un rekvizīciju pieteikumi, apliecības par piederību tautībai, skolu, internātu un patversmju uzturēšana, tā ka latviešu bērni patiesi varēja visur iet latviešu skolās. Apgāde ar apģērbu, apaviem, ar darbu. Patiesi, centrālkomiteja bija pirmais latviešu parlaments.

Cik bēgļu atgriezās Latvijā laikā no 1919. līdz 1927.gadam? No Padomijas atgriezās 223'572, no citām zemēm – 12'514, pavisam – 236'000. Varbūt kaut kas vēl vairāk, kas nebija izgājis cauri šiem statistiskajiem vērtējumiem.

Kas vēl šē pieminams par latviešiem trimdas apstākļos? Maskavā bija 30'000-40'000 dvēseļu liela bēgļu draudze. Bēgļu draudze bija mācītāja Kārļa Beldava aprūpē. Mācītājs Beldavs nonāca Maskavā 1915.gadā īsi pirms Ziemassvētkiem. Viņa brālis tur bija mediķis - doktors Gustavs Beldavs. Maskavā bija latviešu biedrība. Bēgļu aprūpe. Palīgā – diakoni. Dievkalpojumus mēdza noturēt vācu draudzes Pētera-Pāvila baznīcā 7.30 no rīta. Apmeklētāju bija trīs – četri tūkstoši, svētkos pat pieci tūkstoši.

Pieminētā mācītāja **Kārļa Beldava** (1868–1936) vārds mums jāatceras. Kā Olavs, tā Beldavs un vēl daudzi citi pelnījuši, ka latviešu tauta viņus atcerētos un kaut kādā veidā viņu piemiņu mūsu tautā nostiprinātu. “Svētdienas Rīts” 1936.gadā, ievietojot ziņu par Beldava nāvi, veltīja viņam apmēram sprīža platuma slejiņu, kur pieminēta viņa dzimšana, darbošanās vienā, otrā, trešā draudzē, it kā nekā vairāk nebūtu, bet viņš bija ievērojams garīgs rakstnieks. Sprediķu grāmatas “Dodies uz augšu!” autors, garīgs dziesminieks. Rakstījis par latviešu bēgļu dzīvi, viņa bēgļu mācītāja atmiņas tiešām nevar bez aizkustinājuma lasīt, cik dziļi šis ļoti iejūtīgais

cilvēks ir visam dzīvojis līdz. Studējis teoloģiju 1888.–1892.g., bet ordinēts tikai 1895.gadā, jo sanāca konflikts ar patronātu. Draudze vēlējās viņu par mācītāju, patrons lika iekšā savu vācu kungu. Radās baznīcu nemieri, kur tūlīnās vācu puse gāza vainu uz šo latviešu nemiernieku mācītāju, kas patiesībā šos nemierus nemaz nebija radījis. 1901.gadā viņš aizgāja par adjunktu Pēterpilī pie Jēzus baznīcas un darbojas tur sešus gadus. Viņa darbības laikā Pēterpilī norisinājās kāds brīnišķīgi liels un vērtīgs darbs. Beldavs sadarbībā ar ģenerālsuperintendentu Gvido Pengū (Guido Pingoud) 1903.gada 3.novembrī (pēc vecā stila) izveidoja Pēterpils Diakonu jeb Brāļu namu, vadoties no domas, ka mācītāju ir par maz, lai apkalpotu visus Krievijas plašumus. Ievērojiet, ka tas notika vēl pirms bēgļu gaitām. Latvieši bija izkaisīti pa visu plašo Krieviju līdz pat Sibīrijai, un mācītāji apmeklēja draudzes. Piemēram, viens no mācītājiem, kas toreiz strādāja Toboļskas guberņā, runājis par braucieniem putenī un salā desmitiem, pat simtiem verstu tālumā savas draudzes dažādajos galos. Lai izlīdzētu šajā vajadzībā, tika dibināts Diakonu jeb Brāļu nams Pēterpilī. Diemžēl es nekur nevaru sadabūt tuvākas ziņas par tā izveidojumu, bet šis Brāļu nams sagatavoja garīgajam darbam diakonus, t.i., patiesībā palīgmācītājus, jo tika arī ordinēti, un tur izveidojās liels šādu darbinieku pulks. Vairāki no tiem vēlākajos laikos, kad darbs Krievijā darbs vairs nebija iespējams, pārnāca uz Latviju un kā ordinēti mācītāji ļoti labi un svētīgi darbojās šejienes draudzēs. Piemēram, mācītāja Birzuļa tēvs, arī mācītājs *Birzulis*, tad mācītājs *Dombrovskis*, *Kņazinskis*, mācītājs *Lapiņš*, *Zūzāns*. Mācītājs *Kamols* bija diakons Novgorodā. No turienes viņš bija paņemts, apcietināts un izcietis Solovkos ilgu gadu, kamēr Latvijas valdība Kamolu apmaiņai pret kādu no šejienes boļševikiem bija dabūjusi atpakaļ Latvijā, tad viņš bija mācītājs Rucavas draudzē. Šo Dieva vīru es vēl ļoti labi atceros – ar tik izlīdzinātu, mierīgu, ticības pilnu sirdi un prātu - viņš bija daudziem par svētību. Beldava lielais, svētīgais bija diakonu sagatavošanas darbs, kas pelna īpašu ievērību un atzinību. 1907.gadā Lielaucē draudze aicināja mācītāju Beldavu par mācītāju. Arī Lielaucē viņš izveidoja diakoniju, par ko ziņas ir trūcīgas, jo mūsu garīgā prese ļoti maz fiksēja tādas lietas. Lielaucē diakonija, cik var spriest no īsajiem ziņojumiem, ir bijusi ļoti darbīga, bet šis darbs pārtrūka līdz ar vāciešu iebrukumu Kurzemē. Astoņus gadus Beldavs bija Lielaucē, tad atkal atgriezās Krievijā, devās uz Maskavu un kļuva par bēgļu mācītāju. Ja viņš pirms tam bija diakonijas mācītājs, tad šinī otrajā Krievijas posmā viņš bija bēgļu mācītājs. Beldavs savās atmiņās stāsta, kā nodibinājās Iekšķrievijas latviešu draudžu satversme ar Pēterpils konsistoriju un ģenerālsuperintendentu Kārli Irbi

priekšgalā, kas uzņemās vienojošo vadību pār bēgļu mācītājiem. Organizatora dāvanas viņam bija daudz palīdzējušas, ka šī latviešu draudžu satversme ar konsistoriju priekšgalā varēja izcelties, un te liels nopelns arī misionāram *Lapiņam*, viņa misionāru pulciņam. Beldavs arī pieminējis mācītājus, draudzes un vietas, kur notikusi garīgā apkopšana, piemēram, Kazaņā pastāvīgi strādāja mācītājs *Plamšs*, agrākais Alūksnes mācītājs. Pa Sibīriju, bēgļus apkalpodams, 1915.gadā bija ceļojis docents, mācītājs Kundziņš, t.i., vēlākais *profesors Kārlis Kundziņš*. No Tērbatas uz Volgas apgabalu šad tad mēdza braukt mācītājs *Opss* un *Rezevskis*, vēlākais mūsu universitātes profesors. Uz Caricinu braucis mācītājs *Vilbachs*, arī uz Astrahaņu. Jau pieminēju, ka Pēterpilī kalpoja mācītājs Sanders, arī mācītājs Grīnbergs. Lādogas un Astrahaņas bēgļus apkalpoja mācītājs, doktors Sanders. Bēgļu skaits tūkstošos, piemēram, bija Rževā, Nižņijnovgorodā, Samārā, Saratovā, simtos tas sniedzās Tverā, Kolomnā, Maskavas Podoļskā, Vladimīrā, Muromā, Simbirskā, Caricinā, Astrahaņā, Tambovā, Kozlovā. Beldavs pats ceļojis Ziemassvētkos uz Vladimīru, Muromu, tāpat arī uz Saratovu, Simbirsku un turienes kolonijām. Skaita ziņā latviešu draudzes: Jeļskā ar 300 locekļiem, Maskavā – 2000. Šeit ir atsevišķi uzskaitījumi par bēgļu daudzumu, bet tas mūs varētu arī mazāk interesēt.

Notika tālāka latviešu garīgā organizēšanās un veidošanās. 1916.gada 9. un 10.martā Pēterpilī pēc Valsts Domes deputātu Jāņa Zālīša un Jāņa Goldmaņa ierosinājuma notika latviešu mācītāju sapulce ar 28 dalībniekiem, kas iztīrāja dažādus Baznīcas dzīves jautājumus un projektus. Kas tur tika apspriests?

Pirmkārt, jānotiek draudžu sadalīšanai administratīvās vienībās pēc draudzes locekļu tautības. Ņemiet vērā, ka šie sanākušie mācītāji bija arī Vidzemes un Kurzemes bēgļu mācītāji, kas nāca no savām konsistorijām un runāja par konsistoriju apstākļiem, ka draudzes jāsadala nevis tā, kā bija tas parasts, kad pastāvēja jauktās draudzes. Piemēram, draudze, kurā ir 10'000 locekļu; statistika uzrāda tā: 50 - vācu tautības, pārējie – latvieši jeb 100 - vācu locekļu, pārējie – 10'000 latvieši. Nemaz netiek sacīts, kas tie pārējie tādi ir. Lūk, šāda sadalīšana vāciešos un pārējos bija viens no jautājumiem, domājot par draudžu sadalīšanu, lai garīgā apkopšana varētu īsti rosīgi un sakarīgi norisināties.

Nākošais, ka turpmākai Baznīcas iekārtai jābūt sinodāli konsistoriālai. Sinodāli konsistoriālai Baznīcas satversmei. Tāpēc, ka kara laikos (1916.gads) bija tapis skaidrs - patronāts un muižniecības tiesības vairs nevarēs pastāvēt pār Baznīcu. Arī monarchija Krievijā bija sabrukusi un vairs neeksistēja tādā veidā, kā tā bija

eksistējusi. Tātad visa šī sabiedriskā iekārta ar vācu muižniecības speciālām privilēģijām vairs nepastāvēs, tāpēc arī Baznīcas satversme būs balstīta uz sinodes pamatiem.

Tad jautājums par mācītāju izglītošanu Teoloģijas fakultātē tautas valodā. Sakarā ar kara sākumu krievu valdība deva rīkojumus, ka arī priekšlasījumiem Tērbatas Universitātē Teoloģijas fakultātē jānotiek krievu valodā. Līdz tam bija atstāta tāda privilēģija, ka teoloģijas fakultātē varēja lasīt vāciski. Liela tiesa, var teikt, visi vācu mācībspēki demonstratīvi atteicās to darīt, un fakultātē palika tikai viens profesors. Tas pats bija slovāks *Kvačala*, kas tad lasīja lekcijas krieviski. Tika pieaicināti divi latviešu teologi, kā arī viens igauņu teologs. Šie divi latviešu teologi bija Kārlis Kundziņš un doktors Sanders. Kad Sanders atteicās, viņa vietā nāca Maldonis, un bez tam arī Adamovičs, kas bija skolotājs, tika pieaicināts uz sagatavošanos teoloģijas mācībspēka uzdevumiem.

Tomēr jautājums tagad bija cits. Kurzeme bija pamesta tukša bez turienes iedzīvotājiem un pilnīgā vācu varā, jo vāci 1915.gadā to ieņēma spējajā uzbrukumā. Vidzeme, respektīvi, Rīga krita divus gadus vēlāk. Kurzeme nāca vācu militār pārvaldes varā – “Gebiet Ober Ost” (Oberbefehlshaber Ost) – Austrumu Virspavēlniecības pārvalde. Tā bija militāra pārvalde ar vietējiem muižniekiem kā padomdevējiem. Latviešu nacionālo, kulturālo, saimniecisko organizāciju darbību pārtrauca. Faktisko varu savās rokās sagrāba vācu dižciltīgā muižniecība – *Ritterschaft*, kas nu ķērās pie Kurzemes kolonizācijas, respektīvi, latviešu tautas padzīšanas plāna. Bēgļu gaitās aizgāja divas trešdaļas iedzīvotāju. Bija daudz pamestu māju, kuras tūdaļ jau varēja pildīt ar vācu iedzīvotājiem. Galvenais, nelaist bēgļiem atgriezties. Vācijā nodibinājās biedrība “Kurland”, kas pauda Kurzemes kolonizācijas vajadzību. Vispār Vācija bija noreibusi no tā prieka un visām iespējamībām, propozīcijām. Tika sarakstītas veselas grēdas pangermānistu brošūru, kas sludināja latviešu tautas iznīcināšanu un Kurzemes pārvācošanu ar visfantastiskākiem priekšlikumiem. Variants bija tikai tas, cik tad vāciešu Kurzemē vajadzētu. Vieni sacīja – 2 miljoni, citiem bija skaitlis 2,5 miljoni, trešie aizrautīgi runāja, ka vajag 4 miljonus vāciešus Kurzemē nometināt, tikai tad tā būs tik vāciska, cik visa pārējā Vācija. Kurzemes Baznīcu vadīja ģenerālsuperintendents Bernevics, kurš visos šajos vācu centienos bija ļoti līdzjūtīgs un līdzdalīgs.

Vācu ieceļošana Kurzemē bija sākusies jau 1905.gadā, kad vācu muižnieki, sabaidījušies vai sabaidīti no revolucionāriem, gribēja radīt šo drošību ar vācu

uzpildīšanu un sāka ievest kolonistus vāciešus. Tikai nedrīkstēja ņemt no Vācijas svešos pavalstniekus, tāpēc ņēma vācu zemniekus no Volīnijas un no Volgas apgabala, kuri savās izdarībās un mākās šejienes vāciešiem tiešām darīja maz prieka un nekādā veidā nestāvēja ne garīgā, ne arī izdarības līmenī ar latviešu zemniekiem.

1918.gada 8.martā Kurzemes Zemes padome (*Landesrat*) sanāca Jelgavā un vienbalsīgi nolēma lūgt Vācijas ķeizaru un Prūsijas ķēniņu (Vācijas ķeizars bija arī Prūsijas ķēniņš vienā titulā) pieņemt Kurzemes hercoga kroni, un kļūt par Kurzemes hercogu. Tika izteikta vēlēšanās, lai ar militāriem, muitas, satiksmes, dzelzceļu un naudas konvencijām, tiesu iekārtu un citiem līgumiem Kurzemi pēc iespējas ciešāk saistītu ar Vāciju. Izteica cerību, ka visa Baltija apvienosies vienā valstiskā vienībā un sasaistīsies cieši ar Vācijas valsti. 1918.gadā jau arī Vidzeme bija vācu rokās. Priekšlikumu nosūtīt Vācijas ķeizaram padevības telegrammu pieņēma vienbalsīgi. Tāpat vienbalsīgi pieņēma priekšlikumu sūtīt uz Berlīni četru vīru delegāciju, kas lēmumu personīgi nodotu valsts kancleram. Šajā delegācijā piedalījās arī Kurzemes ģenerālsuperintendents Bernevics. 27.aprīlī Kurzemes *landtāga* sēdē vācu pārvaldes priekšnieks nodeva Vācijas ķeizara atbildes rakstu uz *landtāga* 8.marta lēmumu. Atbildē, starp citu, bija teikts, ka ķeizars Vācijas vārdā atzīst Kurzemes hercogisti par brīvu un neatkarīgu valsti un ir ar mieru Vācijas vārdā noslēgt ar Kurzemi līgumus, kas nostiprinās abu zemju saimnieciskos sakarus. 17.jūnijā ģenerālfeldmaršals Hindenburgs publicēja militārpārvaldes rīkojumu, kas plašā mērogā ievadīja Kurzemes kolonizēšanu pēc noteikumiem, ko *landesratu* kolēģija bija izstrādājusi un *landtāgs* pieņēmis 1917.gada rudenī. 1918. gada 22.martā Vidzemes un Igaunijas muižniecība un Zemes padomes sapulce sanāca uz ārkārtas sēdi un nosūtīja Vācijas ķeizaram pateicības telegrammu par atsvabināšanu no krievu jūga un izteica vēlēšanos, lai „Vidzeme, apvienota ar māsām – Kurzemi un Igauniju, cieši pieslietos lielajai Vācijas valstij un zem viņa majestātes slavenā sceptera varētu nodoties cerībām uz laimīgu nākotni”. Nelīdzēja ne latviešu pagaidu nacionālās padomes, ne Igaunijas pagaidu valdības protesti, ne arī diplomātiski izteiktās cerības, ka Vācija respektēs tautu pašnoteikšanās tiesības un neieņemsies Igaunijas iekšējās lietās. 13.aprīlī apvienotā Vidzemes, Rīgas, Igaunijas un Sāmsalas Zemes padome, sapulcējusies Rīgas pilī, pieņēma vienbalsīgu lēmumu:

1. Lūgt vācu ķeizaru ilgstoši paturēt Vidzemi un Igauniju savā militārā apsardzībā un efektīvi atbalstīt šo zemju atdalīšanu no Krievijas. Izteikt vēlēšanos, lai sākumā no Vidzemes, Igaunijas, Kurzemes un tām

piejerošajām salām, un Rīgas pilsētas radītu viengabalainu apvienotu valsti ar noteiktu konstitūciju un valdību, lai šo valsti caur Prūsijas ķēniņu saistītu personālūnijā ar Vāciju, lūgt vācu ķeizaru šo Baltijas iedzīvotāju vēlēšanos visžēlīgi pieņemt un rūpēties par tās realizēšanu.

2. Lūgt Vācijas ķeizaru radīt Vidzemes un Igaunijas īpašas Zemes pārvaldes iestādes, kas tās pārvaldītu līdz Baltijas zemju apvienošanai vienā valstī, un lai starp Vāciju, respektīvi, Prūsiju un Baltijas zemēs radīto valsti tiktu noslēgtas dažādās nepieciešamās konvencijas.

Vidzemes, Igaunijas un Sāmsalas Zemes padomes komitejas sēdē 19., 20.oktobrī, t.i. patiesībā divas, trīs nedēļas pirms Vācijas sabrukuma oficiāli nolasīja Vācijas ķeizara 22.septembra vēstījumu, kurā viņš Vācijas vārdā atzina šīs guberņas par brīvām un patstāvīgām. Pēc tam komiteja vienbalsīgi nolēma, ka apvienotā Zemes padome – *Landesrat* no šī brīža esot šo zemju suverēnās varas nesēja un nekavējoties jāspēr soļi, lai Baltijas zemes apvienotu par konstitucionāli monarchistisku valsti. Kurzemes Zemes padome tika aicināta sūtīt savus delegātus un pievienoties. Arī Kurzemes delegātiem paplašinātai Zemes padomei jāizvēlē komisija, kas izstrādātu konstitūciju un sastādītu Baltijas pagaidu valdību. Bez tam nolēma lūgt Vācijas valsti, lai ņem Baltijas valsti savā militārajā aizsardzībā un pārvalda zemi līdz pašas Baltijas valdības sastādīšanai.

9.novembrī Vācija kapitulēja, un visi tās iecerējumi un ieguvumi ar kapitulācijas un pamiera noteikumiem bija jāatmet. Vēl nāves stundā Vācija kala plānus par virskundzību. Tāpat smieklīgi ir tas, ka tanī pašā laikā vācieši dedzīgi runāja par to, ka karš ir tikpat kā uzvarēts un ka tikai jāizdomā, ko tad no Francijas un Anglijas var ņemt tad, kad Vācijai pašai ūdens jau bija mutē iesmēlies. Versaļas miera līgums anulēja visus līgumus, ko padomju Krievija un Vācija bija noslēgušas ar viltotām Zemes padomēm Baltijā un uz Baltijas tautu rēķina. 1918.gada 9.februāra noslēgtais miera līgums bija tas, kas vāciešiem bija devis šīs lielās izplešanās cerības un varenību.

Kādus vārdus vēl par Kurzemes ģenerālsuperintendentu **Aleksandru Bernevicu**. Dzimis 1863.gadā Jaunpilī, miris 1930.gadā Blankenburgā Vācijā. 1908.gada 25.martā viņš tapa par Kurzemes ģenerālsuperintendentu un Kurzemes konsistorijas viceprezidentu. No 1901. līdz 1903.g. viņš bija Latviešu literārās biedrības Kurzemes nodaļas priekšnieks. Bernevica rosmība vācu okupācijas laikā izpelnījās lielu atzinību. 1917.gadā par rosīgo darbu vācu okupācijas laikā Kurzēmē,

Leipcigas Universitāte Bernevicam piešķīra teoloģijas Goda doktora grādu. Tādu pašu grādu piešķīra arī *Haraldam Pelchavam*, vēlākajam vācu bīskapam Latvijā.

Cerību, prieka pilnais darbošanās laiks aprakstīts grāmatās “Vācieši atkal nāk” un “Kara laika piedzīvojumi Kurzemē un Lietuvā” (Lietuvas evaņģēliskās draudzes bija padotas Kurzemes konsistorijas iecirknim). Vēl 1918. gada 14. martā Bernevis līdz ar dažiem Kurzemes Zemes padomes locekļiem – *landesratiem* brauca uz Berlīni pie valsts kanclera Kurzemes pievienošanas jautājumā, bet jau ļoti drīz, pēc kādiem mēnešiem, viņam bija jāpamet izpostītā dzimtene. „Esam tiltus nolauzuši no vecās dzimtenes. Tāda, kā tā tagad ir, - mūs šķir no tās nepārejams bezdibens”, t.i., to viņš teicis par Kurzemi, kas bija tapusi par Latvijas valsts sastāvdaļu. Vācijā viņš vispirms bija mācītājs Lūmā, vēlāk Breslavas tuvumā un kopš 1923.gada Braunšveigas Zemes Baznīcas bīskaps – Vācijā iecienīts vīrs. Kā viņš pats sevi definējis: „Kādas Baznīcas pārstāvis, kura tapusi par diasporu.” Grūti saprast, kā tas domāts. Vai par to Baznīcu viņš domājis vācu izceļotājus, kas bēga no Latvijas, sabrūkot vācu okupācijas varai? Bez šaubām, tā bija diaspora, kas bija aizmetusies svešumā, bet tas jau nebija nekas neparasts. Jeb par diasporu jāuzskata tā zeme, kuru viņš bija atstājis, jo tā vairs nebija vācu zeme? Iepriekš taču Kurzeme bija vācu zeme, kurā eksistēja arī nevāci un kurus šī vācu Baznīca diakoniski un misionāriski apkopa. Katrā ziņā tas atspoguļoja uzskatus, cik ļoti nesaistīti ar to zemi un tautu, pie kuras darbošanās notikusi, bijuši šie kungi, kas bija tik dedzīgi darbinieki un tik izcili cilvēki.

1993. gada 5. maijs

Latvijas Baznīcas vēsture

1917. gada revolūcija un tās iespaids uz Latviju

Latvijas ev-lut. Baznīcas pagaidu konsistorijas nodibināšana

Šodienas aplūkojamā tēma ir 1917.gada februāra revolūcija Krievijā un kādu ietekmi tā atstāja uz Latviju, uz Latvijas Baznīcu. Īstenībā pēc mūsu kalendāra tā saucama par marta revolūciju, tāpēc ka norisinājās marta pirmajās dienās. Pēc krievu vecā kalendāra tas vēl bija februāris – 1917.gada februāra jeb marta revolūcija ar

monarchijas gāšanu. 1917.gada 15.martā ķeizars Nikolajs II atteicās no troņa. Šim notikumam vēsturē bija tālejošas sekas. Pēc 15.marta Krievijā nodibinājās uz demokrātiskiem pamatiem veidota pagaidu valdība.

1917.gada 3.septembrī vācu armija ieņēma Rīgu un Rīgas apriņķi. Rīga krita vācu rokās, jo izbeidzās latviešu strēlnieku daļu pretestība. Krievu karavadības nolaidības un gandrīz vai ļaunprātības dēļ Rīga kapitulēja vāciešiem. Bēgļi no Rīgas un tāpat tie, kas bija bēguši no Kurzemes un nometušies uz šiem diviem gadiem Rīgā, tad devās tālāk. Lielais vairums devās tālāk uz Vidzemi, pagaidām vēl uz Cēsīm, Valmieru, Valku, bet arī uz Tērbatu un ārpus Latvijas robežām. Tas bija otrais bēgļu vilnis.

Tā paša 1917.gada 24., 25.oktobrī, respektīvi, 7., 8.novembrī pēc Eiropas kalendāra, norisinājās lielinieku apvērsums Pēterpilī - Oktobra revolūcija Krievijā, kad lielinieku grupas gāza Krievijas pagaidu valdību.

1917.gada 16.–19.novembrī - pēc Eiropas kalendāra no 29.novembra līdz 2.decembrim – latviešu tautas aprindas un dažādie novirzieni, kādi toreiz bija, Valkā nodibināja latviešu pagaidu Nacionālo Padomi. Tie bija pirmie konkrētie sākumi, vērsti uz Latvijas un latviešu tautas neatkarību.

Tālāk pāriesim uz Eiropas kalendāru bez krievu kalendāra paralēlisma. 1918.gada 9.februāris – Brestļitovskas miera līgums. Brestļitovskas pilsēta tagad atrodas Baltkrievijā un ir robežpilsēta Baltkrievijai ar Poliju pie Bugas. Ļoti liels un ievērojams notikums bija Brestļitovskā noslēgtais mierlīgums starp Krievijas komunistu valdību un Vāciju. Tā šķita Vācijas lielā uzvara. Vācija dabūja savā varā ļoti plašas Krievijas teritorijas. Sākotnēji domātais Kurzemes, Lietuvas un Baltkrievijas ieguvums paplašinājās. Brestļitovskas miera līgumam pa priekšu gāja ilgstošas sarunas, kurās Padomija nepiekāpās, vācieši atjaunoja karadarbību, kamēr 9.februārī Brestļitovskā noslēdza līgumu un Padomija kapitulēja Vācijas priekšā. Šis jautājums ir ļoti daudz apcerēts no tā viedokļa, kurš tur bija ieguvējs, kurš - zaudētājs. Vācieši gavināja, jo izbeidzās stāvoklis, ka Vācijai bija karš divās frontēs. Nu Vācijai palika tikai viena fronte un no Krievijas iegūtie labumi. Īstenībā, kad vēsturnieki šīs lietas analizē, viņi atrod, ka 9.februāra līgums bija ļoti viltīgs Padomju Savienības gājiena Vācijas pazudināšanai. Pēc nepilna gada, 11.novembrī, Vācija bija spiesta kapitulēt. Neskatoties uz lieliskajiem panākumiem, kas Vāciju ļoti spārnoja, tā bija iespīlēta ļoti smagos saimnieciskos žņaugos. 11.novembrī Kompjēnā (Compiègne) Ziemeļfrancijā Vācija parakstīja kapitulācijas noteikumus. Vācijai bija jāizvāc

karaspēks no visām iekarotajām zemēm – no Francijas, no Beļģijas apvidiem, arī no okupētās Krievijas. Brestļitovskas miera līgums bija atcelts, un Vācijai bija jāatstāj arī Baltijas zemes. Tomēr noteikums bija tāds, - lūdzu šo apstākli ņemiet vērā, - zīmējoties uz Baltiju, vāciešiem bija uzdots pienākums šeit vēl paturēt savu karaspēku, lai atvairītu lielinieku uzmācību. Šis apstāklis ļoti daudz ko nozīmēja mūsu tālākajos likteņos. Pēc Vācijas kapitulācijas 11.novembrī Padomija atkal sāka atjaunot savus uzbrukumus teritorijām, kuras tā bija Vācijai atstājusi, kā arī uzmākties Baltijai. Vāciešiem vajadzēja šeit Baltiju sargāt, bet tur iznāca visādas lietas.

Šinī laikā, 1918.gada 18.novembrī, Latvijas tautas pagaidu Nacionālā Padome pasludināja Latvijas valstisko neatkarību. Stāvoklis bija ļoti neparasts un nereāls. Šai pasludinātajai valstij nebija gandrīz neviena valsts veidojuma priekšnosacījuma. Tās teritorija bija svešu varu rokās. Šeit stāvēja vācu karaspēks, no austrumiem un no ziemeļiem nāca virsū lielinieku ordas. Nebija arī savas armijas, atskaitot brīvprātīgo veidojumus. Līdzekļu arī nebija. Visādā veidā gudru cilvēku acīs Latvijas Valsts eksistence un pastāvēšana bija neiespējamība, bet mūsu ticības skatījumā – viens no Dieva brīnumiem, kādi kādreiz mums tiek demonstrēti cauri vēstures notikumiem.

1919.gada 3.janvārī Rīgā ienāca padomju karaspēks, īpaši formētas padomju latviešu armijas daļas. Un vēl pirms Rīga un Latvija tika ieņemta, jau 4.decembrī Maskavā bija sastādīta padomju Latvijas pagaidu valdība ar *Pēteri Stučku* (dzejnieka Raiņa māsasvīru) priekšgalā. No 1919.gada 3.janvāra līdz maijam Rīga un Latvija pārdzīvoja baismīgo sarkanā terora laikmetu.

No 13. līdz 15.janvārim apvienotās padomju Latvijas I kongress pasludināja Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas nodibināšanos, ko vadīja Pēteris Stučka.

Latvijas valdības stāvoklis bija nepārtraukta atkāpšanās no Rīgas: vispirms uz Jelgavu, tad uz Saldu, tad uz Skrindu, beidzot uz Liepāju. 16. aprīlī Liepājā vācu vara saziņā ar kādiem pievērtiem latviešiem izdarīja Latvijas valdības *Kārļa Ulmaņa* kabineta gāšanu, tātad Latvijas valdības arī vairs nebija. Un tomēr tā bija, jo paglābās Liepājā uz kuģa. Visa Latvija atradās uz kuģa.

22.maijs – Rīgas atbrīvošana no lieliniekiem. Nepārtrauktā lielinieku padzīšanas kustība turpinājās visu šo laiku līdz 1920.gadam, kad lielinieku beidzamās daļas tika izdzītas arī no Latgales.

Tajā pašā laikā Latvijā notika vēl viens karš. 22.maijā Rīga tika atbrīvota no lieliniekiem. Vācu armijas daļas, kas bija nākušas palīgā pie šīs atbrīvošanas, izvērtā

šausmīgu un baismīgu teroru pret latviešu iedzīvotājiem. Ar ieganstu iznīcināt komunistus, viņi patiesībā iznīcināja ļoti daudz latviešu cilvēku, kurus atrada par sev nevēlamiem. Tā sākas cīņas ar šiem “laipnajiem” palīgiem – Landesvēra ļaudīm, vāciešiem. No 19. līdz 22.jūnijam, t.i., mēnesi pēc Rīgas atbrīvošanas no lieliniekiem, norisinājās tā sauktās Cēsu kaujas, kurās tapusi latviešu armija izcīnīja ļoti smagu un izšķirošu cīņu pret vācu Landesvēru, to galīgi sakaujot un iznīcinot. Tur ir aizgājuši bojā ļoti daudzi cienījamie vācu kungi, kuri gribēja šeit nodibināt savu varu.

Tomēr ar to vēl lietas nebija galā. Cauri Lietuvai nāca saorganizēta jauna avantūra. Kāds it kā krievu firsts Avalovs Bermonts sadarbībā ar vācu armijas daļām, kuras nepavisam nerēķinājās ar miera līguma noteikumiem, mēģināja atkal atkarot Baltiju it kā Krievijas atbrīvošanas nolūkos, tomēr nedevis vis atbrīvot Krieviju, bet iegūt Latviju. Kurzemē norisinājās smagas cīņas, un šie bermontiešu karapulki nonāca līdz pat Daugavai.

9., 10.oktobra naktī fronte nostājās pie Daugavas. Pārdaugava bija bermontiešu rīcībā, Rīga – latviešu, Daugavmala bija frontes josla. Varbūt jūs kādreiz esat redzējuši vecus uzņēmumus – Daugavmala ar ierakumiem vai dzeloņdrāšu aizsargžogiem. Latvieši izcīnīja smagas cīņas pret lielu pārspēku.

Es gribētu pieminēt tikai vienu vārdu. Redzat, latviešiem ir šī nelāgā īpašība, par ko jau nācies runāt – mēs nepieņemam tos, kuri būtu vērts, ka viņus pieminētu. Šajās Daugavmalas kaujās izcēlās viena latviešu sieviete – žēlsirdīgā māsa **Elza Žilvica**. Pašaizliedzīgi kalpodama ievainotajiem, beidzot viņa pati arī ir kritusi kaujā, saņemdamā pēc tam Lāčplēša Kara ordeni. Es atceros savās jaunības dienās, ka kādreiz šis vārds vēl pavīdēja, bet tagad tas iegājis nebūtībā. To vārdu starpā, kādus Latvijas vēsturē nevajadzētu aizmirst, ir arī šī sieviete, šī māsa, kas devusi savu dzīvību, lai palīdzētu ievainotajiem, mirstošajiem karavīriem.

Fronte stāvēja vienu mēnesi. Rīga drebēja no šāviņiem un no bailēm, ka varētu tikt pārņemta, kamēr 11.novembrī pēc veiksmīgām latviešu armijas iepriekšējām operācijām, kas bija izdarītas Pārdaugavā, bermontieši tika sakauti un padzīti, un Rīga atbrīvota. Ne velti Latvijas laikā Daugavmalu oficiāli sauca par 11.novembra krastmalu, jo šīnī dienā un šīnī vietā norisinājās Latvijas likteņa izšķiršanās.

Bermontieši savā zvērībā, atkāpdamies 21.novembrī no Jelgavas, iznīcināja un laupīja. Viņi nodedzināja Jelgavas pili, Jelgavas Pētera akadēmiju. Šīnīs vietās aizgāja bojā milzīgas kultūras vērtības – bibliotēkas un archīvi. Tomēr arī šie Bermonta spēki tika padzīti.

Varbūt jautājums, kāpēc mēs kavējamies pie kara notikumiem un kāds tam sakars ar Baznīcu. Redziet, šo sakaru jūs reti kur atradīsiet attēlotu mūsu vēsturiskajā literatūrā. Kā jau zinām, mūsu Baznīcas dzīves lietas ir tā kā ārpus apspriešanas. Tomēr, ja mēs tuvāk ieskatāmies, atrodam, ka garīgā dzīve un Baznīcas dzīve, mūsu ticības dzīve tautā visā šīnī laikā ir bijusi kādā īpatnē veidā intensīva un spilgta, un tas ir mūsu uzdevums – nedaudz ar to arī iepazīties, tāpat ar personām un personībām tanī laikā.

1915.gada vasarā norisinājās Kurzemes straujā ieņemšana, kad vācu armija pienāca jau pie Daugavas un Rīgas. Draudi Rīgai bija acīmredzami, tāpat arī sekas, kas izrietētu no Rīgas ieņemšanas, bija acīmredzamas. Tas varēja draudēt ar tālāko vācu virzīšanos uz Pēterpili un miera izlīgumiem ar Krieviju. Vidzeme palika neieņemta līdz pat 1917.gadam. Nebūdami nekādi ķeizara draugi, latvieši tomēr bija vienprātīgi apņēmībā nepieļaut vācu uzvaru un Kurzemei atkal ļaut tapt brīvai. Jau 1915.gada aprīlī studenti ierosināja radīt nacionālas karaspēka vienības, apvienojot latviešu karavīrus apdāvinātu virsnieku vadībā. Ļoti spēcīgi šai domai spēlēja līdzī arī latviešu rūgtums, kāds bija palicis pēc 1905.gada notikumiem, kad vācu muižnieku vadībā notika zvērīga izrēķināšanās ne jau tikai ar revolucionāriem vien, bet ļoti lielā mērā arī ar latviešu tautas inteliģences pārstāvjiem. Tas visiem vēl bija svaigā atmiņā. Pārvarot vācu muižnieku, Vidzemes *landesrata* un cara ierēdņu pretestību, latviešu inteliģencei 1915.gada 19.jūlijā (1.augustā) izdevās iegūt cara virspavēlniecības atļauju dibināt latviešu strēlnieku bataljonus, bataljonā – 1200 karavīru. Tas bija pārsteidzošs gadījums Krievijas armijas vēsturē. Krievija bija ļoti neuzticīga kaut kādā veidā dot militārās lietas nekrievu rokās, iedzimtajiem dodot tādu brīvības un spēku iespējamību. Brīvprātīgo pieplūdums bija necerēti liels. Dažu nedēļu laikā pieteicās 3400 cilvēku. Izveidojās divas brigādes – 25'000 vīru, rezervē bija 15'000. Latvijas autonomijas projekts, ko tanī pašā laikā cilāja, palika bez sekām.

Pirmās latviešu strēlnieku cīņas ar vāciešiem iesākās 1915.gada 10.oktobrī un apliecināja latviešu strēlnieku izcilo varonību un spējas. Tās īpaši atklājās pie 1.bataljona rotas komandiera, vēlāk bataljona un pulka komandiera **Fridricha Brieža** (1888–1918). Viņš bija populārākais latviešu strēlnieku vadonis pasaules karā. Dzimis Vitebskas guberņā, kur vecāki bija ieceļojuši no Vidzemes. Beidzis karaskolu Pēterpilī, no 1915.līdz 1917.gadam – latviešu strēlnieku Daugavgrīvas pulka vadītājs un vadonis. Kādēļ viņu pieminam? Vispirms viņu pieminam kā izcilu personību. Ja ārzemnieki piemin savus karavadoņus, kas iekarojuši, ieņēmuši un iznīcinājuši citas

valstis, tautas, pilsētas, arī mums pieklājas pieminēt varoņus, kas tik ļoti ievērojamā veidā izšķīra mūsu tautas likteņus. Šis lielā mērā pazemīgais un tajā pašā laikā tik apdāvinātais, ļoti iemīļotais cilvēks, kuru vēlāk lielinieki nonāvēja, ir pelnījis, ka arī mēs viņu pieminam. Kas bija pirmie strēlnieki? *Aleksandrs Čaks*, kas ir bijis laikabiedrs, viņiem veltījis kādus vārdus. Varbūt tas izklausās tā drusku vulgāri, ja mēs sakām – tie bija Rīgas pašpuikas. Pirmā brigāde - Daugavgrīvas bataljons, kas devās cīņā uz fronti 1915. gada 15. oktobrī, bija 17–18 gadīgie Rīgas strādnieku puīši - strauji, nepacietīgi, pārgalvīgi, pat pašpuiciski. Pirmā kauja bija Maztīreļa purvā, kur kritušos trīs strēlniekus apglabāja Rīgā blakus Meža kapiem tukšajā teritorijā, kurā vēlāk guldīja simtiem kritušo cīnītāju un kur izveidojās Brāļu kapi. Brāļu kapus vēlāk arhitektoniski apdarināja mūsu Latvijas mākslinieki. Strēlnieku cīņas nepalika arī bez citām sekām. Par tām daudz rakstīja ārzemju prese. Latvijas tapšanā šīm strēlnieku cīņām bija liela nozīme. Ļoti raksturīgi, ka pat latviešu pretinieki – vācieši un pats viņu armijas virspavēlnieks Hindenburgs – šos astoņus strēlnieku pulkus nosauca par astoņām zvaigznēm pie Daugavas, pilnā mērā atzīdams viņu varonību un spējas, kas nosargāja fronti no vāciešu tālākvirzīšanās.

Šinīs kaujās mūsu strēlnieki negāja tikai ar saķertiem ieročiem rokā, tur notika arī dievkalpojumi. Turpat ierakumos iekārtoja kaut ko līdzīgu dievkalpojuma telpām, un, ja to nebija, tad tāpat zem klajas debess viss lielais pulks lūdza Dievu. Šīs lietas mūsu chistoriogrāfija nepiemin, bet tās bija. Tur atkal izcēlās viens vārds, un tas bija Cēsu latviešu lauku draudzes mācītājs **Pēteris Apkalns**, kas 1916.gadā piebiedrojās latviešu strēlniekiem kā strēlnieku pulka mācītājs. Ļoti iemīļots, dedzīgs ierosinātājs, mierinātājs karavīru pulkā. Vēlāk viņš ir saņēmis Lāčplēša Kara ordeni par piedalīšanos kaujās ne tikai vispārējā veidā, bet par dalību līdz pat frontes līnijai pie strēlnieku garīgās apkopšanas. Arī tas tur notika, bet par to mums ir maz ziņu. Šīs ziņas vēl prasās pēc pētīšanas.

Latvija bija pārdalīta divās daļās. Kurzeme jau 1915.gadā bija okupēta, atradās vācu okupācijas varā, un tur lietas norisinājās tā, kā iepriekš jau pieminējām, ar visiem brīnišķīgajiem Kurzemes kolonizācijas nodomiem un to cilāšanām. Kurzemes Baznīca dzīvoja savā iepriekšējā stilā: gan vācu konsistorija, gan arī lielais vairums vācu mācītāju, bet latviešu tauta palika pieliekta pie zemes. Vidzeme, Rīga, Igaunija vēl nebija ieņemtas. Klāt pievienojās arī Pēterpils un Maskava, kur latviešu tautas dzīve rosīgi turpinājās īpatos, smagos kara, piefrontes un bēgļu gaitu apstākļos. Lielākās rūpes bija par Kurzemes bēgļiem. Jau tika pieminēta bēgļu apgādāšanas

centrālkomiteja, kas pastāvēja no 1915.gada augusta līdz 1918.gada janvārim, ar tās izcilajiem darbiniekiem: mācītāju Vili Olavu, advokātu Jāni Čaksti – vēlāko mūsu valsts prezidentu, dekānu Rancānu no Latgales, domniekiem Zālīti un Goldmani un citiem, kas veica milzīgu palīdzības darbu, un tas iesniedzās vistālākajos Krievijas novados, kur bija aizdzīti vai aizcēlušies bēgļi. Kara postu manīja arī Rīgā. Daudzas fabrikas bija evakuētas, strādnieki palikuši bez darba. Draudžu dzīve tāpat ar daudz palīdzības darbiem fronteī un bēgļiem: ziedojumi lazaretēm, lazaretēs iekārtošanas Rīgā, kur arī Rīgas draudzes aktīvi ņēma dalību. Bija pat draudzes, kas katra atsevišķi uzturēja tādu lazareti.

Jautājums par Latvijas Baznīcu šinī laikā. Avotu un materiālu nav saglabājis daudz, bet vai varētu sacīt, ka latviešiem nav bijis nekādas garīgās dzīves un Latvijas Baznīca neko nav darījusi? Es vēlreiz un vēlreiz saku: lūkojieties publikācijās. Kad jūs ņemtu rokās vecu vecos laikrakstus un tos pāršķirstītu, tur atrastu šad un tad kādas piezīmītes. Vai viss tas tā ir aizgājis nebūtībā - kā nebijis? Tā tas nav. Latviešu vispārējā palīdzības organizācija ļoti lielā mērā gāja paralēli garīgajam darbam. Kā vēlāk redzēsim, pastāvēja nepārtrauktie kontakti starp šīm ļoti daudzajām palīgorganizācijām un daudzajiem garīgajiem darbiniekiem, kas nepārtraukti apbraukāja tālus un ļoti tālus Krievijas novadus, apmeklējot izkaisītos bēgļus dažādās vietās, neatkarīgi no tā, ka pašā Krievijā bija vietas, kur jau arī agrākā laikā pastāvēja latviešu diasporas draudzes. Tā tas bija, piemēram, Novgorodā, Urālos, Sibīrijā, bet tam pāri vēl bija arī latviešu draudzes, kas tapa no bēgļiem.

Vai nekas nenotika Latvijas Baznīcā? Bija vēl Vidzemes konsistorija, bija arī Pēterburgas konsistorija un Maskavas konsistorija. Tomēr šajā laikā latvieši un latviešu evaņģēliskās ticības ļaudis jau veica lietas, kas iezīmēja pirmos sākumus Latvijas evaņģēliski luteriskajai Baznīcai. Tādas iespējas deva jaunie apstākļi. 1916.gada 9. un 10.martā Petrogradā, jo toreiz tā sauca Pēterpili; pēc kara ar Vāciju šo it kā vācisko Pēterburgas vārdu apmainīja ar krieviskoto Petrogradas vārdu, līdz beidzot to pārveidoja vēl tālāk par Ļeņina pilsētu, sanāca kopā latviešu evaņģēlisko luterāņu mācītāju sapulce jeb mācītāju konference, kā mēs to tagad sauktu. Tā bija pirmā latviešu evaņģēliski luterisko mācītāju sapulce. To ierosināja Valsts domnieki – Goldmanis un Zālītis, un ar iekšlietu ministra atļauju latviešu mācītāji pulcējās kopā, lai izteiktu savas domas un vēlējumus luterāņu draudžu reformas projekta lietā. Tātad bija doma par luterāņu draudžu reformu. Karš un iespīlētie apstākļi pacēla jautājumu, kurš gadusimtiem bija stāvējis nepakustināms vācu pārvaldītās Baltijas Baznīcas

priekšā. Tagad latviešu mācītāji sapulcējās, lai izteiktu savas domas un ierosinājumus luterāņu draudžu reformas projektam, kā arī par Baznīcas iestāžu – ģenerālkonsistorijas, konsistoriju, sinožu reformu, par teoloģisko izglītību. Kā jūs jūtat, tie bija ļoti dziļi tverti un nopietni jautājumi – Baznīcas iekārtas jautājums un teoloģiskās izglītības jautājums.

Baznīcas iekārtas jautājums. Baltijas guberņās - Kurzemē, Vidzemē, Igaunijā pastāvēja šīs konsistorijas, laicīgu personu vadītas. Garīgās personas bija tikai vietnieki - ģenerālsuperintendenti. Tās bija pilnīgi vāciskas iestādes, lai gan tās pārzināja vietas, kur deviņas desmitdaļas, ja ne vēl vairāk locekļu bija nevācieši. Tas bija jautājums, kas sāpēja visus tos laikus, sevišķi tad, kad notika tautiskā apziņas un latviešu un igauņu mošanās plašākai kultūras dzīvei.

Sapulcē kopā sanāca 27 latviešu mācītāji. Kad lasāt šos vārdus, jūs atrodat cilvēkus, kuru vārdi arī vēlāk sastopami Latvijā.

- 1.P.Apkalns – Cēsu lauku draudzes mācītājs
- 2.K.Avots – Cēsu apriņķa prāvests, Ļaudonas draudzes mācītājs
- 3.K.Beldavs – Lielaucē draudzes mācītājs, tad bēgļu mācītājs Maskavā
- 4.E.Bergs – Rīgas Miera draudzes mācītājs
- 5.P.Gailītis – Kaukāza kara apgabala un Jeiskas draudzes mācītājs
- 6.J.Grūnbergs – Petrogradas Jēzus draudzes mācītājs
- 7.O.Hincenbergs – Liezēres draudzes mācītājs
- 8.K.Irbe – prāvests, tad bēgļu draudzes mācītājs Charkovā
- 9.K.Irbe – Stružānu draudzes mācītājs
- 10.A.Jende – Raunas draudzes mācītājs
- 11.K.Kundziņš – Smiltenes draudzes mācītājs
- 12.A.Kundziņš – Gulbenes draudzes mācītājs
- 13.K.Kundziņš – Valmieras vikārs un semināra ticības mācības skolotājs
- 14.V.Maldonis – Cēsu pilsētas draudzes mācītājs
- 15.V.Olavs – ticības mācības skolotājs Rīga
- 16.J.Ops – Dubultu draudzes mācītājs
- 17.N.Ozoliņš – Tirzas draudzes mācītājs
- 18.E.Pavasars – Valmieras – Vaides draudzes mācītājs
- 19.J.Ramans – Doles draudzes mācītājs, tad ticības mācības skolotājs un bēgļu mācītājs Rēvelē
- 20.J.Reinhards – Jelgavas latviešu pilsētas draudzes mācītājs, tad bēgļu

mācītājs Vitebskas guberņā

21.P.Rozenbergs – Rīgas Mārtiņa draudzes mācītājs

22.J.Sanders – Petrogradas Jēzus draudzes un kara apgabala mācītājs

23.V.Sanders – Liepājas Annas draudzes mācītājs, tad Petrogradas bēgļu mācītājs

24.F.Šmidtchens – Dvinskas kara apgabala mācītājs

25.K.Spiess – Sakaslejas, tad Novgorodas guberņas bēgļu mācītājs

26.A.Trutcs – Vecpiebalgas draudzes mācītājs

27.A.Voitkus – Lubānas draudzes mācītājs

Tā pārstāvēti bija kādreizējie Kurzemes mācītāji, kas atradās emigrācijā un kas lielā mērā bija iesaistījušies darbā kā bēgļu mācītāji, kā arī atlikušie Vidzemes mācītāji un Krievijas draudžu mācītāji – visi mācītāji sanāca uz pirmo mācītāju konferenci, lai spriestu par svarīgiem jautājumiem.

Dienas kārtībā bija jautājums par draudzes sastāvu un pārvaldību – patronāts un konvents, balstiesīgie draudzes locekļi, viņu pienākumi un tiesības, balstiesīgo draudzes locekļu šķirošana, draudzes priekšstāvniecība, pilnā sapulce, padome, valde un tās priekšnieks, draudzes un to manta, iestādes un uzturēšana, mācītāju un draudzes ierēdņu algošana. Otrais jautājums – sinodes: rajona sinodes, apriņķa, guberņas, vispārējā sinode, sinodes sastāvs, garīgie un laicīgie locekļi, viņu iecelšana, kompetences garīgās un administratīvās lietās, sinodes izpildorgāni, konsistorijas, to rajoni, sastāvs, kompetences. Teoloģiskā izglītība: iestādes, vispārīgā fakultāte, latviešu fakultāte, akadēmija, valoda, līdzekļi. Tie bija temati, kuri tika izvirzīti un šajā sanāksmē apcerēti. Sapulce vienbalsīgi uzaicināja zvērinātos advokātus **Čaksti** un **Stērsti** par protokolistiem, un viņi to arī pieņēma. Tāda ļoti interesanta un sīka detaļa, ka vēlākais valsts prezidents bija protokolists pirmās mācītāju konferences sanāksmē.

Mācītājs **Jende**, viens no izcilajiem baznīcas darbiniekiem. Vēlāk par viņu uzzināsim, ka lielinieku terora laikā viņu noslepkavoja paši mīļie latvieši. Mācītājs Jende referēja par tematu – “Patronāts un draudzes pašvaldība”, un nāca pie šādiem secinājumiem: „Patronāts ir atceļams visās trīs Baltijas guberņās, kā kaitīgs Baznīcas un valsts interesēm. Otrkārt, patronātu atceļot, nevar būt ne runas par kādu atsevišķu atlīdzinājumu, bet patronātu muižām jādod arī pēc patronāta atcelšanas Baznīcai tas pats viss, ko deva iepriekš, jo šie devumi Baznīcai bija vienīgā maksa, par kuru patroni senāk no Baznīcas dabūja savas muižas kā lēni, tā arī līdz šim to nesamaksāja

pats patrons, bet senā lēņu zeme. Patrons bija tikai tā roka, kas to saņēma no lēņa muižas un nodeva Baznīcai.”

Ko tas viss nozīmēja? Tas nozīmēja to sarežģīto stāvokli, ka savā laikā zeme arī bija alga. Muižnieki, iegūdami zemes īpašumu, kļuva līdz ar to kā patroni vai virspārzinātāji pār attiecīgo draudzi un Baznīcu. Viņiem bija jāuztur draudze un Baznīca ar to zemi, ko viņi bija paši saņēmuši kā savu algu. Tas bija viņu pienākums. Atceļot patronātu, muižkungiem tiesības noteikt par mācītāju ievēlēšanu nav un nebūs, bet, ja viņi vēl joprojām paliek zemes īpašnieki, viņiem tāpat šis pienākums jāpilda pret draudzi un Baznīcas uzturēšanu, jo tas bija nosacījums, ar kādu viņi vispār bija saņēmuši savu lēni - viņiem jāuztur arī Baznīca. Tā kā viņi zaudētu tikai tiesības vēlēt mācītāju, ko bija sev piesavinājuši. Protams, tas stāvoklis izbeidzās ar agrārreformas likumiem Latvijas laikā, kad patroni zaudēja savus īpašumus.

„Jāieceļ valdības revīzijas komisija, kas konstatēs, kurās draudzēs patroni patvaļīgi un pretlikumīgi piesavinājušies Baznīcas zemi, jo tas ir pierādāmi noticis daudzās draudzēs.” Šī zeme jādod Baznīcai atpakaļ, respektīvi, jāmaksā pienācīgā atlīdzība. Viņi vēl toreiz sprieda to apstākļu robežās, kādi eksistēja zemes īpašuma lietās.

Otrais – par draudzes pašvaldību.

„Atceļamā patronāta vietā nevar likt tagadējos Baznīcas konventus (t.i., kuri atkal sastāvēja no muižniekiem), jo tiem ir sekojoši trūkumi, kas ir jānovērš. Baznīcas konventā ņem dalību tikai zemes īpašnieki vai lietotāji, bet visi citi draudzes locekļi ir no tā izslēgti. Tā kā katrs muižas īpašnieks bez ievēlēšanas ir jau pats par sevi konventa loceklis, tad Baznīcas konventā bieži iekļūst Baznīcas interesēm nevēlamas personas, varētu sacīt, pat kaitīgas.” Ceturtais: „Konventa sastāvs ir tāds, ka muižu balsīm, izņemot retas draudzes, ir pārsvars, tā ka nedaudz personu noteic un pārvalda visu Baznīcas dzīvi. Sekas no tā ir, ka Baznīcas konventi daudzkārt izvēršas par arēnu, kur tiek izcīnītas niknas šķiru un tautību pretilspējas, kas traucē Baznīcas normālo dzīvi. Baznīcas konventiem nav valdes, un Baznīcas priekšnieks rīkojas viens pats.”

Te jūs redzat, cik dziļi tvēra šāda reforma un, patiesību sakot, pilnīgi atcēla visu tradicionāli izveidoto vācu konsistoriālo iekārtu.

Nākošais punkts: „Draudzes pašvaldībai neko citu nevar likt par pamatu kā tikai un vienīgi pašu draudzi (klausieties, cik demokrātiski!), t.i., kvalificētu, tuvāki nosakāmu draudzes pilno sapulci, kura kopīgā vēlēšanā izvēlē baznīcas padomi un valdi, pie kam aktīva vēlēšanu tiesība piešķirama visiem vīriešu un sieviešu kārtas

draudzes locekļiem, kas sasnieguši 21 gada vecumu un ir likumīgi draudzes locekļi.” Otrais: „Pasīvā vēlēšanu tiesība piešķirama visiem, kam ir aktīvās balsttiesības un kas sasnieguši 25 gadu vecumu.” Trešais: „Draudzes mācītājs ievēlams ar vienkāršu balsu vairākumu, pie kam ievēlētam kandidātam nevajag nekādas apstiprināšanas, bet tas tikai no konsistorijas jāieved, ja nav likumīgi kavēkļi, kā tas līdz šim bija ar patrona ieceltiem mācītājiem.” Redziet, kāda demokrātija. „Mācītāja muižas zeme jāatstāj nepārdota (ievērojiet starpību – mācītāja muižas zeme!), arī turpmāk mācītājam jāatstāj viņa lietošanā, bet mācītāja māju zeme jāpārdod pēc iepriekšējās novērtēšanas”, t.i., tiem, kas bija zemes, māju nomnieki.

Turpinām šīs notikušās mācītāju konferences pārskatu un līdz ar to arī konstatējam, cik ļoti plaši un vispusīgi tika apskatīti šie jautājumi. Uz šiem jautājumiem pamatu pamatos guļ Baznīcas dzīves patiesā un īstā rosme. Īpaši tas tā parādās vēl vienā sevišķā gadījumā nākošajā referātā par bēgļu mācītāju stāvokli un bēgļu garīgajām vajadzībām. Tas mums dod ieskatu, lai arī vēl ļoti vispārēju, ka īstenībā tas ir bijis ļoti intensīvs un lielā mērā ļoti smags darbs, ko veikuši tā laika latviešu mācītāji – bēgļu apgādātāji un bēgļu garīgie apkopēji, pārvarēdami milzīgus attālumus, visāda veida grūtības, kara apstākļos dzīvodami, kad visas dzīves lietas bija daudzējādā ziņā īpati sarežģījušās.

Būtu vērts, ja kādi vai kāds to vēlētos, dziļāki pētījumi par latviešu bēgļu garīgo dzīvi un garīgo apkopšanu laikā no 1915. līdz 1920./1922.gadam, kad bija visumā pabeigta bēgļu reevakuācija no Krievijas un kur ļoti daudz dramatisma un grūtuma, arī daudz tādas īstas, labas varonības.

Par bēgļu mācītāju stāvokli un viņu garīgām vajadzībām runāja prāvests Irbe, t.i., bijušais Dzērbenes prāvests, kas uzturējās Maskavā un kas vēlāk bija arī mūsu Latvijas Baznīcas pirmais bīskaps. Prāvests Irbe izteicies šādi: „Mūsu bēgļu apgādāšanas komitejas nav aizmirsušas gādāt arī par bēgļu garīgo apkopšanu, aicinādamas šai darbā mācītājus un izgādājušās mācītājiem apstiprināšanu un algu. Bez apstiprināšanas nevarēja iztikt, vajadzēja iet cauri visām iestādēm, lai būtu atļauja šādai darbībai. Par to komitejām pienākas vissiltākais paldies. Tomēr nav jādomā, ka ar to šis jautājums jau ir nodarīts. Vēl daudz ir jādara un jānokārto. Bēgļu mācītāji ir apstiprināti, un viņiem algas noteiktas tikai uz divi mēnešiem. Daži mācītāji algas nemaz nav saņēmuši, lai gan jau dažus mēnešus strādājuši. Citi atkal saņēmuši algu tikai pa daļai. Retais tikai zina, pie kā viņam algas dēļ ir jāgriežas. Daži mācītāji saņem algu caur vietējiem gubernatoriem, citi atkal no latviešu bēgļu apgādāšanas

centrālkomitejas. Gluži nenoteikts un nenoskaidrots ir bēgļu mācītāju stāvoklis attiecībā pret konsistorijām un vietējiem mācītājiem.”

Bēgļu mācītāji, apmeklējami bēgļus, bija iegājuši citas konsistorijas garīgā apgāda robežās. Kādreiz viņi nonāca robežās, kur jau eksistēja latviešu un arī nelatviešu draudzes, un tur radās jautājumi par lietu sakārtojumu dzīvē.

„Konsistorijas bēgļu mācītājus ignorē, t.i, neliekas par viņiem ne zinis. Nepiesūta viņiem valdības priekšrakstus un pavēles. Vietējie mācītāji nezina, vai viņus uzskatīt par sev līdzīgiem, t.i., līdztiesīgiem, vai par saviem apakšniekiem, t.i., padotajiem darbiniekiem. Arī draudzes locekļiem pret bēgļu mācītājiem stāvoklis ir savāds, tāpēc ka viņu kompetences ir nenoteiktas. Neskaidrība valda arī pat pašu mācītāju starpā. Mācītāji nezina, vai viņiem pašiem ir jāizdod metrikas, jeb ziņas par izdarītajām amata darīšanām ir jāiesniedz vietējiem mācītājiem.” Tās visas bija tādas kārtības lietas: vai viņiem bija tiesības lietot pašiem savu zīmogu, izdot dokumentus un tā joprojām. „Šīs un daudzas citas neskaidrības nevar nokārtot bēgļu apgādāšanas komitejas, kam ir citi uzdevumi, ne arī paši bēgļu mācītāji katrs par sevi, bet te ir jārada kāda patstāvīga organizācija, kas uzņemtos bēgļu garīgo vajadzību nokārtošanu un būtu par vidutāju starp ministriju un atsevišķiem mācītājiem.”

Līdzīgi izteikušies arī citi bēgļu mācītāji. Piemēram, mācītājs Beldavs vēl aizrādīja uz diakoniem, kā nepieciešamiem mācītāju palīgiem bēgļu garīgajā apkopšanā un vēlējās, ka viņiem tiktu izgadātas atļaujas netraucēti strādāt savu darbu. Mācītājs Gailītis atbalstīja diakonu lietu un vēl pieminēja, ka dažās vietās latviešu bēgļi esot nodomājuši dibināt patstāvīgas draudzes un tādēļ esot jāgādā par organizāciju, kas viņiem šajā ziņā varētu sniegt palīdzīgu roku.,

Šādas organizācijas vajadzību atzina un to ieteica dibināt arī mācītāji Grīnbergs Reinhards, Pavasars, Kundziņš. Mācītājs Gailītis domāja, ka minēto organizāciju varētu nodibināt pie latviešu bēgļu apgādes centrālkomitejas, bet mācītājs Beldavs šim priekšlikumam pretojās, aizrādīdams uz to, ka jaunā organizācija tad drīz varētu tikt ierauta dažādu komiteju savstarpējos strīdos. Sapulce vienbalsīgi pieņēma priekšlikumu nodibināt pilnīgi patstāvīgu organizāciju un tikai tad pievienoties pie kādas bēgļu apgādāšanas komitejas, ja valdība patstāvīgu organizāciju neapstiprinātu. Sapulce uzdeva prāvestam Irbem, mācītājiem Jendem, Reinhardam un zvērinātam advokātam Čakstem izstrādāt šajā lietā motivētu lūgumu ministrijai un to jau nākošā dienā celt sapulcei priekšā.

Tā tad svarīgs, steidzams jautājums – nevis atliksim un nokārtosim tad, kad paliks brīvs laiks, bet steidzīgi - lai jau nākošā dienā varētu sākt rīkoties. Mūsu tēvi nebija tik laiski, viņi nemaz nebija tik nesaprātīgi, kā kādreiz sakām – nu, ko tad tie vecie. Kad iedziļināmies šajās pārrunās un šajos spriedumos, kādreiz ir pārsteidzoši, cik dziļi pārdomāti bijuši domu gājieni.

Pēc tam mācītājs Kundziņš juniors, t.i., vēlākais Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes Jaunās Derības profesors Kārlis Kundziņš, nolasīja plašāku referātu par teoloģiskās izglītības jautājumiem un izteica domas, kuras mums dažā ziņā ir derīgi uzklaut un ņemt vērā: „Protestantiskās un pa daļai arī katoliskās zemēs teoloģiskā izglītība no senlaikiem ir savienota ar universitāti. (Pirmā tēze: nevis kaut kāda nomales mācību iestāde.) Ar to tiek novērsts nevēlamais duālisms starp teoloģisko un laicīgo izglītību. Studenti teologi kā hospitanti apmeklē filosofiskās, vēsturiskās, dabaszinātniskās un citas lekcijas, un nāk saskarē ar citu fakultāšu studentiem, kuri atkal, savukārt, hospitē teoloģiskā auditorijā. Tā izveidojas cilvēki ar vispusīgu izglītību. Tikai tādā kārtā ir radušies visi šie Karleili un Reskini, Gruntvigi un Björnsoni, Paskāli un Herderi, Kanti un Fichtes, pie kuriem nav palikušas plaisas starp pozitīvajām zinībām un dvēseles reliģiskajām tieksmēm. Arī latviešiem ir vajadzīgi šādi cilvēki, kuri ar abām kājām droši ir nostājušies mūsu reālajā pasaulē un tomēr sirdī ceļ altāri dzīvajam Dievam.”

Vai nav ļoti interesantas tēzes? Ar abām kājām reālā pasaulē, bet tajā pašā laikā arī tas altāris Dievam ir katrā ziņā ceļams, un ne vairs tā, ka mēs nostājamies tā sauktajā reālajā pasaulē, kura pati vēl visa šūpojas zem kājām, un nedomājam neko citu tālāk.

„Tāpēc neviens īsts teologs un luterānis - latvietis pat tagadējiem politiskajiem momentiem negribēs upurēt teoloģisko fakultāti. Tikai tīrīsim ārā visu, kas tajā atgādina viduslaiku sholastiku un Baltijas vācisko kungu Baznīcu un tuvināsim to mūsu laiku dzīvei, meklēdami paraugus, ne vien kā līdz šim Vācijā, bet jau vairāk citās protestantiskās zemēs. Pie līdzšinējās teoloģiskās izglītības ir sakrājijs ļoti daudz nedarītu darbu latviešu garīgās dzīves laukā, kas gaida savu darītāju. Šādi darbi ir veicami universitātē vienīgi tādiem profesoriem, kas pamatīgi pazīst latviešu draudžu garīgās vajadzības un pārvalda latviešu valodu. (Te nu ir brīnums! Varētu būt bijuši arī tādi, kas nepārvalda. Bija arī tādi, kas nepārvaldīja latviešu valodu, un tie nebija latvieši, tie nepazina savas draudzes.) Tikai tādi profesori var būt derīgi vadoņi un ceļa rādītāji latviešu studentiem teologiem. Tādēļ būtu ļoti vēlams, ka teoloģijas

studenti latvieši varētu klausīties visus teorijas priekšmetus latviešu valodā, bet, ievērojot apstākļus, kuros dzīvojam, mēs varbūt tiksim spiesti apmierināties ar nacionālām profesūrām vienīgi praktiskajā teoloģijā. Pēdējā, protams, tad arī būtu jānostāda uz plašākiem pamatiem. Tā arī nepietiktu, kā līdz šim, tikai ar vienu profesūru, bet ir vajadzīga docentūra praktiskajā teoloģijā. (Nu, tas ir, tā laika apstākļiem atrodot kaut kādu pielaiķojumu.) Tālāk mums ir jāiestājas par pilntiesīgu latviešu vēstures, valodas un literatūras katedras nodibināšanu filoloģijas, vēsturiskajās fakultātēs. Un arī, ja citās teoloģijas nozarēs būtu jālieto valsts valoda kā mācību valoda, tad caur to, bez šaubām, celsies dažādi grūtumi, bet tādā veidā reorganizētās katedrās būtu vismaz cerības ietikt ne vien vāciešiem, bet arī citu tautu piederīgajiem.” Ja nu fakultāte tiek atcelta, ko tad? – jautā referents. „Tādā gadījumā latvieši tikai tad varētu būt patiesi apmierināti, ja viņiem nodibinātu ne vien teoloģisku, bet vēsturiski pedagoģiski teoloģisku institūtu ar augstskolas tiesībām un latviešu mācību valodu. Caur to būtu zināmā mērā garantēta latviešu valodas skolotāju sagatavošana vidusskolām un augstākām elementārām skolām, kā arī semināriem, un nākamie latviešu mācītāji būtu izsargāti no nevēlamās vienpusīgās izglītības, kurā pārāk viegli nogrimtu slēgtu semināru un akadēmiju audzēkņi. Tādas mācību iestādes uzturēšanai vajadzētu ievērojamus līdzekļus, kuri pa lielākai daļai būtu jādod latviešiem pašiem. Nav arī jāšaubās, ka latvieši šādu upuri labprāt nestu, bet šādu upuri realizēt varētu tikai tad, ja Baltijā ievēdīs pašvaldības iestādes. Vieta šādai akadēmijai varētu būt vienīgi latviešu dzīves un kultūras centrs Rīga. Vismaz būtu vēlama visām tautībām kopīga akadēmija ar nacionālām teoloģiskām profesūrām, docentūrām un valsts valodu par mācību valodu citos priekšmetos.

Visu pārrunāto kopā saņemot, sapulcēto domas evaņģēliski luterisko mācītāju teoloģiskās izglītības jautājumā būtu šādas:

1. Visvairāk piemērota protestantiskam garam ir teoloģiskā fakultāte pie universitātes.
2. Teoloģiskai izglītībai ir jānotiek tautas valodā.
3. Ja profesūru skaitu patiesi dibinātu, šajā brīdī nenovēršamu iemeslu dēļ nevarētu tuvākā laikā pavairot, ka ikkatras tautas – latviešu, igauņu un vāciešu studenti savā mātes valodā varētu noklausīties teoloģiskās lekcijas, tad praktiskā teoloģija ir jālasa vietējo tautu valodā.
4. Ievērojot, ka valstī nav krievu tautības luterisko draudžu, ka propaganda, lai tādas draudzes izceltos, nevēlama un arī aizliegta, valsts valoda nevar noderēt par mācību valodu protestantu teoloģiskās izglītības iestādēs (Tātad krievu valoda

nevar noderēt par mācību valodu protestantu teoloģiskās izglītības iestādēs.), izņemot neteoloģiskos priekšmetus, kuri, protams, var tikt pasniegti valsts valodā.

(Te ir jautājums, vai angļu valodā var notikt protestantiskās teoloģijas priekšmetu pasniegšana? Vai angļu valodā var lasīt Mārtiņa Luteru rakstus un Konkordijas grāmatu? Pārtulkoti jau tie ir. Redziet, te autors ļoti interesanti aizskar jautājumu, ka valoda nav gluži vien tik pārlikt vienu un to pašu lietu citādās skaņās, bet ka arī valodas dziļākā jēga kaut kādā veidā stāv sakarā un iespaidā ar saturu.)

5. Ja gadījumā teoloģijas fakultāti nošķirtu no universitātes, jānodibina nacionālas garīgas akadēmijas ar augstskolas tiesībām.”

Kā redzat, laba tiesa šo prasību mums jau ir realizētas.

9.marta vakara sēdē apspriesti Baznīcas iekārtas jautājumi, ļoti sīki apskatot draudzes iestādes un to kompetences. Šeit gribētos pakavēties tikai pie 24. paragrāfa – konsistoriālā vai sinodālā Baznīcas satversme. „Sapulcēto vairākums principā gan izteicās priekš sinodālās iekārtas, bet, ņemot vērā, ka mūsu draudzes ir pieradušas pie konsistoriālās iekārtas, visi beidzot vienojās, ka, konsistorijām paliekot, Baznīcas satversmei ir jābūt sinodāli konsistoriālai, pie kam sinodēm jāpastāstās no ikkatras draudzes mācītājiem un tikpat daudz no Baznīcas padomju izvēlētiem laikiem.”

Kāda starpība sinodālai un konsistoriālai iekārtai? Konsistoriālā iekārta bija toreiz acu priekšā ar ieceltu augstāko pārvaldi, teiksim, Baznīcas pārvaldes orgānu, kuru iecēla laicīgās iestādes no laicīgiem un no garīgiem locekļiem. Sinodes, kas notika Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā, nebija nekādā veidā konsistoriju ietekmējājas. Tās bija tikai vispārējās apspriedes par aktuāliem jautājumiem, kādi varēja būt pacēlušies, bet ne tās varēja konsistorijai kaut ko likt priekšā, ne arī īstenībā būt no konsistorijām atkarīgas. Tā var saprast, kāpēc bija pretestība pret konsistoriju un arī veids, kā apvienot. Tas apvienojuma veids bija interesants. Tas patiesībā bija tas pats, ko mēs pazīstam - pamatā ir sinode kā Baznīcas augstākā lēmējīestāde, un sinode ne tikai izdod savus lēmumus un vadlīnijas Baznīcas dzīvē, bet arī izvēlē to turpinātāju iestādi, kas realizē sinodes lēmumus, proti, konsistoriju. Mūsu un arī tanī izpausmē, kas šeit bija likta priekšā, konsistorija, patiesību sakot, ir tā, kas pilda sinodes rīkojumus, un sinode, savukārt, nav vis no ārējām varām ieceltu cilvēku sapulce, bet gan vispirms visi garīdznieki un draudžu pārstāvji.

Šis 27.paragrāfs ir ļoti interesants.Tas parāda, cik lielā mērā lūzums ar vecajām lietām bija gribēts. Sapulce vienbalsīgi izteicās, ka ģenerālsuperintendenta

nosaukums jāatmet un mūsu Baznīcas augstākie garīdznieki jāsauc par bīskapiem. Ģenerālsuperintendents, burtiski, – galvenais virspārzinātājs, kas ir kādam citam padots, kas atkal savukārt pārzina viņu un nosaka viņa rīcību; šeit jau pavīdēja Baznīcas neatkarības moments arī konstitucionālā un, gandrīz var teikt, eklezioloģiskā virzienā.

Nevaram noslēgt mūsu pārskatu, neņēmuši vērā vēl vienu ļoti svarīgu notikumu tajā laika periodā, kuru turam savā acu priekšā, proti, Krievijas ķeizarvalsts beigu gadu un Krievijas pirmās revolūcijas laiku, t.i., 1917.gada sākums. Mēs pieskaramies jaunu iezīmju pilnam posmam, kas daudz ko nosaka, t.i., lietām, kas risinājās pēc tā sauktās Oktobra revolūcijas. Atcerieties datumu, ko jums diktēju – 1917.gada 24., 25.oktobris, respektīvi, 7., 8.novembris. Mazliet iesieniet mezgliņā to ciparu! Nu viens cits cipars starpā. Latviešu evaņģēliskās luteriskās pagaidu konsistorijas nodibināšana. Latviešu, ne Baltijas un arī vēl ne Latvijas, bet Latviešu luteriskās pagaidu konsistorijas nodibināšanās. Līdz šim mēs runājam par mācītāju konferenci un nu nāk šī pagaidu konsistorija, tātad Baznīcas, var teikt, kārtotāja iestāde! **1917.gada 18.oktobrī** (18.oktobrī pēc vecā stila, pēc jaunā stila **31.oktobrī**) – **Reformācijas 400 gadu piemiņas dienā** Petrogradā – **Latvijas Baznīcas tapšanas diena**. Mēs gan vēlāk runāsim par to, ka Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca konstituējās 1920.gadā. Tas viss ir pareizi, bet šī jau bija pagaidu konsistorija un vēl pat ne Latvijā, bet Pēterburgā, tomēr tas bija mūsu Latvijas Baznīcas sākums.

Mazliet izraujot ārā no sakarības, ļoti raksturīgs ir viens fakts, kas pašreizējā situācijā ir ļoti jāiegaumē un jāiestrādā atmiņā, arī mūsu stājā un rīcībā. Kad 1920.gada maijā sanāca pirmā Vidzemes konsistorijas sasauktā sinode (Kurzemes sinode sanāca mēnesi agrāk, Vidzemes sinode – vēlāk runāsim par to tuvāk – sanāca vēlāk - 1920.gada maijā) un apsprieda Baznīcas iekārtas jautājumus, mācītājs Irbe – Trīsvienības draudzes mācītājs, Latgales draudžu prāvests – lika priekšā sinodei, ka Latvijas Baznīcas priekšgalā ir archibīskaps un četri bīskapi. Archibīskaps ir **primus inter pares** – līdzīgais starp pārējiem, bet pirmais starp pārējiem, kas reprezentē Baznīcu kopumā. Kad tagad mūsu dienās šis jautājums ir no nekompetentiem un - es teikšu – neatbildīgiem cilvēkiem mēģināts sašķobīt un izākstīt, tad te ir notikusi ne tikai Baznīcas Satversmes lietās viena nejēdzīga aplamība, bet šeit ir pārkāpta jau Latvijas Baznīcas tradīcija, ko Latvijas Baznīca savā sākotnībā ir pasludinājusi: tās priekšgalā ir archibīskaps un četri bīskapi. Tikai toreizējo apstākļu dēļ to nebija

iespējams realizēt, jo vispār Baznīcas ļoti smagais administratīvais stāvoklis bija tāds, kas nemaz neatļāva domāt par tādu lietu risinājumu.

1993. gada 12. maijs

Latvijas Baznīcas vēsture

Brīvības cīņu laikmets - Latvija 1917. - 1920. g.

Pāriedami pie Baznīcas vēstures turpinājuma, joprojām paturam acīs chronoloģiju, ko jums nodiktēju par tiem apmēram sešiem gadiem, kuri ietver laiku starp Pirmā pasaules kara sākumu un beidzamo karu izbeigšanos Latvijas teritorijā Brīvības cīņu laikmetā.

Mazā atskatā iepriekš kavēsimies pie lietām, kas vēl bija norisinājušās Krievijas ķeizarvalsts beidzamajās dienās 1916.gadā un kas tur bija svarīgs mūsu Baznīcas garīgajā dzīvē.

Jūsu acu priekšā jābūt Latvijas kartei, citādi jūs neko lielu nevarēsiet saprast, un tai jūsu acu priekšā tagad jābūt nepārtraukti, jo notikumi, kuri sākās ar Krievijas ķeizarvalsts sabrukumu, mainījās ļoti strauji un ļoti būtiski.

Līdz Krievijas ķeizarvalsts sabrukumam 1917.gada martā, kad ķeizars Nikolajs II atteicās no troņa, situācija bija tāda, ka visa Kurzeme bija vācu okupēta un tur jau divus gadus saimniekoja vācieši, rosīgi iekārtojoties uz mūžīgiem laikiem, kaldami plānus par Kurzemes pilnīgo iekļaušanu Vācijā un Kurzemes pārtautošanu. Tajā pašā laikā otrpus Daugavai Vidzeme un Igaunija, līdz ar Rīgu vēl bija Krievijas valsts sastāvdaļa, un tur lietas risinājās tajos rāmjos, kādos vispār risinās notikumi krievu zemē.

1916.gadā bija jau pirmās rosmes mācītāju sanāksmē, kur sprieda par priekšlikumiem un iespējamībām, kā būtu veidojama turpmākā Latvijas garīgā dzīve Baznīcā un arī teoloģiskajā izglītībā. Šī pirmā mācītāju konference zināmā mērā jau bija priekšnojauta Latvijas Baznīcas veidošanai.

Nepilnus divus mēnešus pēc ķeizarvalsts sabrukuma no 1917.gada 31.maija līdz 1.jūnijam Krievijā nodibinājās pagaidu valdība uz tādiem kā demokrātiskiem

pamatiem. Būtu labi, ka jūs šos datumus iegaumētu, jo šo datumu secība vai šo datumu noteiktība jums daudz ko ļaus saprast. Atkārtoju vēlreiz, ka notikumi šinī laikā risinājās ļoti strauji, kādreiz ļoti pretrunīgi un vienlaicīgi vairākos virzienos. 1917.gada 31.maijā un 1.jūnijā Cēsīs notika latviešu mācītāju konference, kurā piedalījās vairāk par 30 personām. Šai konferencē jau bija citāds raksturs nekā tai mācītāju konferencei, kas notika vēl ķeizara valdīšanas laikos gadu iepriekš – 1916.gadā. Cēsu konferencē piedalījās mācītāji un referēja par politiskiem jautājumiem, bet arī par Baznīcas jautājumiem un teoloģiskās izglītības jautājumiem. Mācītājs *Avots* referēja par politiku un Baznīcu. Mācītājs *Kaspars* - par valsts un Baznīcas attiecībām. Mācītājs *Ādams Jende* – par draudžu pašvaldībām. Mācītājs *Voldemārs Maldonis*, vēlākais profesors, – par Baznīcu un skolu. Mācītājs *Andrievs Niedra* – par Baznīcas mantu. Mācītājs *Gustavs Šaurums* – par teologu izglītību. Rezolūcijās izskanēja prasība pēc tautas Baznīcas ar patiesu sirdsapziņas brīvību un pēc personālām draudzēm. Kā redzat, tie paši aktuālie jautājumi: Baznīcas neatkarība no senās, ierastās vācu konsekvētās, diktatoriskās virsvaras pār Baznīcu un tā sauktās tautas Baznīcas princips. Tāpat arī teoloģiskās izglītības jautājums un attiecību jautājums starp Baznīcu un valsti, kas, protams, bija ļoti aktuāls, tāpēc ka konsistoriālajā iekārtā Baznīca bija valsts pakļautībā kā viena no valsts pakļautām iestādēm.

Kamēr notika šī apspriede, Jānis Sanders, Pēterpils Jēzus draudzes mācītājs, kopā ar Cēsu iecirkņa prāvestu Kārli Irbi, mūsu vēlāko bīskapu, jau bija iesnieguši Krievijas pagaidu valdībai priekšlikumu nodibināt Latviešu evaņģēliski luterisko pagaidu konsistoriju ar uzdevumu dibināt latviešu bēgļu draudzes un gādāt par to garīgo apkopšanu, kā arī ar tiesībām uzņemt savā pārziņā jau pastāvošās draudzes, kas to vēlētos. Kā redzat, bija šķirošana starp divu veidu draudzēm. Bija tā sauktās pastāvošās draudzes – Vidzemē: visa Vidzeme vēl atradās bijušās varas rokās, tāpat arī Krievijas izkaisībā bija jau pastāvošās latviešu draudzes. Tādas bija Pēterpilī, Maskavā, tādas bija tālajās kolonijās ap Urāliem, aiz Urāliem Sibīrijā, – tur bija jau pastāvīgās, agrākās latviešu draudzes. Lielajā izkaisījumā šur un tur bēgļu pulki jau bija sākuši organizēties, un faktiski jau pastāvēja tikpat kā atsevišķas draudzes. Šī pagaidu konsistorija tad pirmkārt varētu apkopot bēgļus, bet uzņemt sevī arī pārējās draudzes, kas to labprāt vēlētos.

Mūsu autors Adamovičs ir maldījies ar datumu, kad viņš runā par jūnija mēnesi, tas nav pareizi. Pagaidu konsistorija ir nodibināta 1917.gada 18.oktobrī,

respektīvi, pēc jaunā kalendāra 31.oktobrī - 400 gadu Reformācijas piemiņas dienā. Šī pagaidu konsistorija bija iecelta un par tās prezidentu ar ģenerālsuperintendenta tiesībām bija iecelts Kārlis Irbe, par garīgo asesoru – mācītāju, vēlākais bīskaps Jānis Grīnbergs - Pēterpils Jēzus draudzes otrais mācītājs, kurš vēlākos laikos palika tur par latviešu draudžu bīskapu lielinieku režīmā. Pēc nāves viņa pīšļi pārvesti un apbedīti Rīgā. Par laicīgajiem asesoriem bija iecelti F.Alberts un F.Blumbachs. Svinīgā ieviešana amatā notika Jēzus baznīcā Pēterpilī, to izdarīja ģenerālkonsistorijas viceprezidents, Pēterpils konsistorijas viceprezidents, bīskaps Freifelds. Piemiņas grāmatiņā par šo notikumu teikts: „Latvijas evaņģēliski luteriskā pagaidu konsistorija iesāka savu darbību Reformācijas 400 gadu piemiņas dienā 31.oktobrī 1917.gadā ar svētku dievkalpojumu Jēzus baznīcā Pēterpilī.”

Šis notikums – un tagad ņemiet vērā chronoloģiju – 1917. gada 18.oktobris, respektīvi, 31.oktobris. 24. un 25.oktobra naktī, respektīvi, 7., 8.novembrī, t.i., tikai nedēļu vēlāk notika lielinieku apvērsums Pēterpilī, kuru dēvē par Oktobra revolūciju. Krievijas pagaidu valdība tika gāzta, un visa situācija valstī izmainījās.

Tikai pēc šī notikuma un atkal tikai ar desmit dienu vēlumu - no 16. līdz 19.novembrim (pēc jaunā stila no 29.novembra līdz 2.decembrim) Valkā tika nodibināta latviešu pagaidu Nacionālā Padome, latviešu pirmā politiskā tautas organizēšanās, - jau lielinieku režīma pirmajās dienās.

Tālākos notikumus noteica pamiers, ko nākošā mēnesī Padomju Krievija noslēdza ar Vāciju, izbeigdami karadarbību. 1917.gada 16.decembrī (pēc jaunā stila) izbeidzās karadarbība Padomju Savienības un Vācijas starpā, respektīvi, Krievijas un Vācijas starpā. Krievijas armija dezorganizējās, atplūda no frontēm, bet miera līguma sarunas, sāktas 22.decembrī, ieilga sakarā ar krievu valdības vilcināšanos.

Kāpēc un kādi bija politiskie motīvi, tas mums šinī gadījumā nav jāapcer un jāizspriež. Vācija sakarā ar šo vilcināšanos lauza pamieru, un 1918.gada 18.februārī, t.i., divus mēnešus pēc pamiera noslēgšanas Vācija atkal uzsāka karadarbību pret Krieviju un ieņēma visu Vidzemi un Igauniju. Ar šo brīdi radikāli izmainījās situācija mūsu zemē. Šinī brīdī visa Latvijas teritorija, atskaitot Latgali, bija zem vācu okupācijas varas.

1918.gada 3.martā Vācija ar Padomju Krieviju beidzot noslēdza tā saukto Brestļitovskas miera līgumu. Šos datumus mēģiniet precīzi fiksēt, lai saprastu lietu notikumus, kā tie risinājās. Brestļitovskas miera līgums nostiprināja Vācijas ieguvumus Baltijā. Vācijā bija lielas gaviles, jo ilgstošajā karā tā bija stipri aizsūsusies

un sabrukuma priekšā. Vācijas situācija bija ļoti kritiska, un šis Brestļitovskas līgums radīja iespaidu, ka nupat Vācijai sāksies zelta laiki. Nu tā varētu savus spēkus koncentrēt pret rietumiem un uzvarēt rietumus, lai gan tā bija tukša ilūzija. Šie prieki nebija ilgi.

1918.gadā starp Brestļitovskas miera līgumu 3. martā un 9. novembri bija pagājis apmēram pusgads. 9. novembrī Vācijā izcēlās revolūcija, tika gāzts ķeizars. 11.novembrī Vācija paziņoja par savu kapitulāciju un Ziemeļfrancijā Kompjēnā parakstīja savu kapitulāciju sabiedroto priekšā. Vācijai bija jāatbrīvo visas karā okupētās zemes. Rietumos - okupētā Ziemeļfrancija un Beļģija, austrumos - tika anulēti visi Vācijas līgumi (Brestļitovskas līgums un citi), tāpēc tai bija jāatstāj bijušās Krievijas okupētā teritorija, tāpat anulēts tika Bukarestes līgums, ar ko Vācija bija piespiedusi Rumāniju kapitulēt. Radās pilnīgi jauna situācija. Vācu karaspēkam bija jāizvācas no Baltijas, bet sabiedrotie uzstādīja noteikumu, lai vācu karaspēks no Baltijas izietu lēnām un tam bija jāgarantē robežas pret Padomju Savienību un tās iespējamo agresiju.

Šinī ļoti sarežģītajā briesmu un sāpju pilnajā situācijā izveidojās mūsu Latvijas valsts. Lielinieki bruka iekšā kādreizējās vācu okupētajās Vidzemes teritorijās un jau nodibināja savu režīmu. Tāds tika nodibināts no 16. līdz 18.decembrim. Tātad jau drīz pēc Vācijas kapitulācijas lielinieki bija paguvuši ieiet lielā daļā Vidzemes un Igaunijas. No 16. līdz 18.decembrim Valmieras baznīcā lielinieki noturēja savu kongresu un pasludināja padomju valsts nodibināšanu. Viņu rīcībā bija Cēsis, Valmiera, Valka un viņu kustība gāja virzienā uz Rīgu. Palīgā viņiem nāca latviešu sarkano strēlnieku pulki, kuri bija pārvilināti un pārcelti savā laikā uz Krieviju.

Kas notika Latvijā? Šinī situācijā Vidzemes dienvidu daļā un Kurzemē vēl saimniekoja vācieši, kuri ļoti lēni atkāpās, vācu armija jau bija dezorganizēta un līdz ar to lielinieki savā kustībā netika kavēti. Šinī ļoti sarežģītajā situācijā latviešu Tautas Padome, latviešu sabiedriskās un politiskās grupas savā kopsanāksmē, par kuru tuvāk šeit neko jums neskaidrošu, 1918. gada 18.novembrī Rīgā Nacionālajā teātrī pasludināja Latvijas Valsts neatkarību.

Šis notikums, bez šaubām, latviešu apziņā bija kaut kas ārkārtīgi liels un tāds tas arī ir, bet patiesībā tādām saprātīgu cilvēku acīm var izlikties kaut kas paradoksāls. Bija tapusi valsts, kurai nav pat savas teritorijas, savas armijas un savu līdzekļu. Tai visapkārt bija svešas un naidīgas varas, un vienīgais minējums bija tikai tas – kurš tad

nu paņems, kurš tad nu paturēs: vai paliks vācieši, vai paņems krievi. Šinī traģiskajā situācijā latviešu tauta pārdzīvoja ļoti smagus krīzes brīžus.

Kamēr 18.novembrī tika pasludināta Latvijas neatkarība, Maskavā jau bija izveidota Latvijas pagaidu Padomju valdība ar Pēteri Stučku – Raiņa māsasvīru - priekšgalā. Tas notika pirms ienākšanas Latvijas teritorijā – 4.decembrī - tātad nedaudz pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas.

1919.gada 3.janvārī padomju karaspēks, vāciešiem atkāpjoties, ieņēma Rīgu un iesākās baismīgais terora vilnis, kas jau bija plosījies Vidzemē, Latgalē un Igaunijā, nu tas sasniedza Rīgu un vēlās tālāk pār Zemgali un Kurzemi, sekojot atejošiem Latvijas aizsardzības spēkiem, kādi bija jau sākuši izveidoties.

No 13. līdz 15.janvārim Rīgā sanāca apvienotais padomju Latvijas 1.kongress, ko vadīja Pēteris Stučka un pasludināja Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas nodibināšanu.

Latvijas armija atkāpās cauri visai Zemgalei un gandrīz cauri arī visai Kurzemei, apstājoties pie Ventas. Latvijas pagaidu valdība apmetās Liepājā, kur to mēģināja gāzt vācu muižnieku sastādītā valdība, kura nostādīja lietas un iesāka intrigas ārzemēs, ka Latvijā latvieši un igauņi ir boļševiki, ka īstā valsts vara būtu jāņem vācu rokās un ka vācu muižniecības pārstāvji jau šinī virzienā ievadījuši sarunas. Norisinājās viena ļoti skandaloza lieta, kur atklājās viss par vācu slepenajiem plāniem tā sauktajā Strīka afērā, kad Latvijas valdības rokās nāca vācu dokumenti un plāni par Latvijas un Igaunijas pakļaušanu. Liepājā šī pati vācu muižnieku vara 16.aprīlī sarīkoja apvērsumu, t.i., mēģināja apcietināt Latvijas pagaidu valdību un izsludināt savu sastādīto valdību, diemžēl ar mācītāja Niedras klātbūtni. Viņi bija meklējuši piedabūt arī kādus no latviešu puses, kas viņus atbalstītu. Latviešu pagaidu valdība, atskaitot divus tās locekļus, tomēr paglābās uz kuģa “Saratova” Liepājas ostā, ko apsargāja angļu flotes vienības.

Rīgā plosījās baismīgs terors, kurš sevišķi vērsās pret vācu muižniekiem. Liela tiesa vācu muižnieku no laukiem bija sabēguši Rīgā, meklēdami patvērumu, jo laukos viņi bija jutušies mazāk droši. Šeit ļoti liela tiesa no viņiem tika apcietināti un vēlāk arī nošauti. Tāpat arī laukos visā Vidzemē šis terors bija ārkārtīgi nejēdzīgs un baismīgs.

Kādam vācu autorei, baronesei, toreiz jaunai sievietei bija laimējies rakstīt kaut ko līdzīgu dienasgrāmatas atzīmēm, tās ir saglabājušās un nesen tika izdotas Vācijā. Viņa attēlojusi piedzīvotās šausmas Rīgā laikā no 1919.gada 3.janvāra līdz

22.maijam. Bez šaubām, tas šausmu attēlojums ir **genuīns** un atbilst arī tam visam, kas noticis. No otras puses atklājās tā viena cita lieta, ko mīļie vācieši nebija varējuši pamanīt visus šos gadusimtus, ka šinī zemē eksistēja tomēr arī tā sauktie nevāci, kurus viņi kādreiz pat nepazina vai negribēja pazīt pēc vārda, un ka viņi paši bija vainīgi pie tā, ka bija sakrājuši tik daudz apsūdzības materiālu pret sevi ar tendenci šos nevācus vispār ignorēt kā cilvēkus un tikai lietot savai ērtībai. Visur pavīd tikai tas, ka Baltija nav nekas cits kā tikai viena vācu zeme ar vācu kultūru, ar vācu iekārtu un ar vācu dzīvi, viss pārējais neeksistē. Protams, no vācu skatītāju acīm galīgi pagājis apstāklis, ka šinī briesmīgajā sarkanajā terorā ne mazāk un pat vēl vairāk cieta un tika iznīcināti paši latvieši. Šinī šausmu un sarkanā terora laikā atklājās, ka blakus vāciešiem tomēr eksistēja arī šie nevāci, kuri šādā apvērsta veidā meklēja savas tiesības dzīvot, eksistēt un būt šinī zemē. Tas ir viens kultūrvēstures jautājums, pie kura būtu vērts strādāt un iedziļināties.

Pa to laiku Latvijas armija bija sadarbībā ar vācu brīvprātīgo korpusu, tā saukto Landesvēru, kurš gribot negribot bija spiests uzņemties cīņu pret lieliniekiem. Šī sadarbība bija ļoti īpata. Mums ir ļoti daudz pret to arī ko iebilst. Jo neskatoties, ka viņi cīnījās pret lieliniekiem, tanī pašā laikā neizlaida no acīm, ka beidzamā cīņā viņiem būs ar latviešiem. 3.martā, kad sākās latviešu pretuzbrukums no Ventas, mūsu armijas jeb mūsu militāro spēku virspavēlnieks pulkvedis **Kalpaks** nejauši ir kritis – ne frontē. It kā kaut kāds pārpratoms noticis, bet mums ir ko domāt, ka tur nav bijis pārpratoms, tur bijusi apzināta akcija pret latviešu spēkiem. Šā vai tā, bet pretuzbrukums gāja ļoti rosīgi. Padomju armija bija galīgi dezorganizēta, un ļoti daudzi no latviešu sarkanajiem strēlniekiem, kas bija ievilināti šinī cīņā padomju iekārtas pusē, pārgāja latviešu nacionālās armijas pusē. Tā ātrā cīņu gaitā pienāca pie Rīgas, un 22.maijā Rīga krita.

Rīgā ienāca arī vācu spēki un izvērtā šausmīgu izrēķināšanos ar latviešiem. Uz lielinieku vajāšanu rēķina ir noslepkavoti daudzi cilvēki, kuriem nav bijis nekāda sakara ar lielniecību. Šeit atkal redzam šo pašu taktiku, kā tas bija, 1905.gada revolūciju apspiežot, kad soda ekspedīcijas vācu muižnieku vadībā ne tikai tvarstīja revolūcijas darbiniekus, bet gluži vienkārši vērsās ar iznīcināšanu un atriebību pret latviešiem vispār. Tomēr Rīga bija atbrīvota, bet Landesvēra daļas, kas bija cīnījušās līdz pie Rīgas atbrīvošanas, nedevās tālāk cīnīties austrumu frontē, kā tas viņiem ar pamiera noteikumiem bija uzdots, necīnījās pret lieliniekiem, bet devās iekšā Vidzemē, lai cīnītos ar latviešiem un igauņiem, kurus viņi bija pasludinājuši par

bolševikiem. Igauni bija mazāk cietuši. Igauni nebija piedzīvojuši visas tās šausmas tādā veidā kā mēs, tādēļ bija paguvuši vairāk organizēt savus spēkus. Igaņu armija, nākdama no ziemeļiem, kopā ar latviešiem dzina ārā lieliniekus, līdz apvienotie igauņu un latviešu spēki sastapās ar Landesvēru pie Cēsīm. Tur notika tā sauktās Cēsu kaujas no 19. līdz 22.jūnijam, mēnesi pēc Rīgas atbrīvošanas.

Nu bija jāatbrīvo Vidzeme ne no lieliniekiem, bet no vāciešiem. Jāsaka – tas bija kaut kas vienreizējs! Latviešu spēki bija ļoti nelieli. Vidzemes un Cēsu skolnieki līdzī organizējās šajās cīņās, izveidodami savas vienības. Šajās trijās dienās latvieši un igauņi sakāva lieliski apbruņoto vācu Landesvēru, krita ļoti daudzi dižciltīgi vācu kungi, kas jau bija sagatavojušies šeit iegūt savu galīgo varu. Var teikt - tā bija vācietības īstā kapitulācija Latvijā.

Kas notika Baznīcā? Dievnami bija sagrauti, mācītāji bija izklīdināti, noslepkavoti, draudžu dzīve notika ļoti apspiestos, neregulāros apstākļos.

Vēl lietas nebija galā, jo arī Cēsu kaujas vēl neatnesa Latvijai mieru. Pagāja vasara, un vācu daļas, kas atradās Kurzemē, vācu virspavēlnieks fon der Golca vadībā, kuram bija lieli plāni Krievijas monarchijas atjaunošanā, bet pār visām lietām Baltijas pakļaušanā, sabiedrojoties ar kādu krievu avantūristu, kas sevi sauca par grāfu Avalovu–Bermontu, organizēja prāvus spēkus Kurzemē un Lietuvā, pakļaudami un neizlaizdami no savas varas Kurzemi, kur stāvēja viņu garnizoni, devās uzbrukumā pret Rīgu. Ar spēcīgu virzīšanos, pārvarot latviešu pretestību, 9. - 10. oktobra naktī tie nonāca līdz Daugavai. Pārdaugava, kā arī Kurzeme un Zemgale bija šīs avantūristu armijas rokās.

Rīga drebēja. Rīgai draudēja pakļaušana. Un tad norisinājās visas tautas aizsardzības cīņa: izgriezta Daugavas tiltus, raka tranšejas un uzstādīja artilēriju Daugavmalā. Daugava kļuva par frontes līniju. Ļoti liela bija visas latviešu tautas līdzdaļa, nešķirojot vairs nekādas grupas un politisko pārliecību, bet bija vienotības spēks stāties pretī. Veselu mēnesi turējās fronte – ne uz vienu, ne uz otru pusi.

Beidzot novembra sākumā latvieši sāka pretuzbrukumu, ieņēma Bolderāju un cīņu turpinājumā 11. novembrī atbrīvoja Pārdaugavu. Baznīcās zvanīja visi zvani. Rīga bija brīva, Pārdaugava bija latviešu rokās. Latviešu armija virzījās uz priekšu, dzīdama sakautos bermontiešu pulkus. 21. janvārī viņus padzina no Jelgavas. Atriebībā un nejdzīgā ļaunumā viņi nodedzināja Jelgavas pili un Akadēmiju – *Academia Petrina*, kur aizgāja bojā milzīgas vērtības, ievērojamas bibliotēkas un kultūras krātuves, kā arī daudzas citas Jelgavas ēkas. Jelgava tika izpostīta, bet tas

neglāba bermontiešus, un jau 28.novembrī šī laupītāju armija bija pilnīgi padzīta no Latvijas teritorijas.

Vēl palika Latgale, kura gaidīja savu kārtu kļūt atbrīvotai no lielinieku varas, tur norisinājās cīņas, kuras vēl tikai pēc kāda gada bija galīgi izbeigtas.

Kāda bija bilance visos šajos notikumos? Vispirms jāsaka, ka mums grūti to izvērtēt. Varbūt varēsim to izdarīt tad, kad skatīsimies, kāds bija sākuma stāvoklis Latvijas laikā mūsu draudzēm, kad visas lietas tika vairāk vai mazāk apkopotas. Tāpat nav iespējams uzskaitīt un aplēst zaudējumus, kas notikuši pie cilvēkiem.

Gribu atgādināt tikai ļoti nedaudzus skaitļus - lielinieku varas pirmajā periodā, t.i., 1918.–1919.gada laikā, kad lielinieku varā nāca Vidzemes viena daļa, noslepkavoti tika trīs latviešu, igauņu, vācu (šie skaitļi ir nešķiroti – latviešu, igauņu un vācu) mācītāji. Otrajā periodā tanī pašā 1918.–1919. gada nogalē noslepkavoti jau 19 mācītāji. 1919.gadā 22.maijā, bēgot no Rīgas, noslepkavoti vēl astoņi. Un 1919.gadā, beidzamajiem padomju bariem kļīstot un atkāpjoties, noslepkavoti vēl divi. Pavisam šinī periodā noslepkavoti 32 mācītāji. Konfesoru, t.i., kas izcietuši cietumu un citas lielas pārbaudes, kas miruši pēc tam, tādi ir vairāki, kas miruši no cietumā dabūtā tīfa, tādu ir vēl astoņi klāt. Draudžu darbinieki nemaz nav uzskaitīti. Tas ir slikti, ka mūsu draudzes to nav darījušas. Draudžu darbinieku skaits noteikti ir vēl daudz lielāks, jo no vienas pašas Gaujienas draudzes, kad dzina prom apcietinātos, to starpā mācītāju Adolfi ar viņa kundzi, un ceļā noslepkavoja – tur bija noslepkavoti deviņi cilvēki, tostarp bija arī Gaujienas draudzes locekļi un darbinieki.

Kas bija šie cilvēki, kuri tā izcietā martīriju? Es nekavēšos pie vācu draudžu mācītājiem. Viņu vārdi mums ir svešāki, atskaitot dažus, piemēram, **Heinrichs Leonards Adolfi** – Gaujienas mācītājs. Dzimis 1852.gadā Cēsīs, noslepkavots kopā ar sievu *Ellenu* 1918.gada 21.februārī pie Valkas. Lieliniekiem atkāpjoties, viņi dzīti uz Valku, respektīvi, uz Pleskavu, kā tas bija paredzēts, bet, protams, nekur tālu nav aizdzīti, turpat tuvumā noslepkavoti. Viņu 1879.gadā ievēlēja par Gaujienas mācītāju, un Heinrichs Adolfi ir darbojies, celdams Gaujienas jauno, ļoti skaisto baznīcu vecās, sagruvušās baznīcas vietā. Šo skaisti uzcelto Gaujienas baznīcu, kuru viņš aizstāvēja pret lieliniekiem, 1943. vai 1944. gadā sagrāva vācieši, uzspriecinādami baznīcu pie savas atkāpšanās, lai, vāciešiem aizejot, it nekas nepaliek ienaidniekiem. Adolfi ar šo skaisto baznīcu bija uzcēlis sev pieminekli. Viņš bija ļoti rosīgs, patiess audzināšanas un arī rakstniecības darbā. Rakstījis latviešu presē, darbojies pie Dziesmu grāmatas. Viena no viņa skaistajām dziesmām ir mūsu Dziesmu grāmatās oriģināldziesma

latviešu valodā. Rosīgs ārmisijas darbinieks. Viņš bija Vidzemes sinodes referents par ārmisijas darbu, ko veica Leipcigas misija. Leipcigas misijas darbs bija arī tas, kuram Baltijas Baznīcas deva savus līdzekļus un darbiniekus. Adolfi sarakstījis skaistu, populāru un instruktīvu grāmatu par Leipcigas misijas darbu Austrumāfrikā, tagadējā Tanzānijā vācu valodā, šis darbs tulkots arī latviešu valodā un savā laikā bija ļoti iecienīts kā misijas literatūra. 1918.gadā 9.februārī pie viņa ieradās bruņota grupa un pieprasīja baznīcas atslēgas, lai tur varētu noturēt mītiņu. Mācītājs un viņa kundze liedzās tās dot. Viņi stāvēja pie baznīcas durvīm, sargādami tās, un liedzās dot atslēgas. Abi piedzīvoja daudz zaimu, apsmieklu un beidzot arī draudus. Atslēgas dabūja ne no Adolfi, bet no kāda cita cilvēka, kas bija dabūjis zināt, kur tās bija, un iegāja baznīcā turēt savu mītiņu. Mācītāju Adolfi un viņa kundzi apcietināja un paņēma līdzi, bet, sarkanarmijai bēgot no vācu nākšanas un pārvedot arestētos uz Pleskavu - tāds bija iegāsts - visus šos apcietinātos ceļā pie Valkas ļoti zvērīgā kārtā noslepkavoja.

Mācītājs **Ādams Jende**. Jau sastapāmies ar viņa vārdu tajās pirmajās mācītāju konferencēs, kādas notika vēl Krievijas ķeizārvalsts un pagaidu valdības laikā. Mācītājs Jende bija ļoti darbīgs un rosīgs latviešu mācītājs. Dzimis 1861.gadā, cēlies no Rūjienas, studējis Tērbatā filosofiju un teoloģiju, bija mācītājs Raunā. Mācījies Valkā skolotāju seminārā, nolicis eksternus (ārpuskārtas) eksāmenus Rīgas apriņķa ģimnāzijā, studējis teoloģiju no 1884.gada un beidzis 1891.gadā. Jau 1890.gadā konkursa darbā ieguvis sudraba atzinības medaļu par savu darbu. Kandidāta gads viņam bija Mazsalacā un Rūjienā. Vispirms 1893.gadā ordinēts par Rīgas apriņķa vikāru, divus gadus bija Lēdurgas, Turaidas draudzēs un ar 1897.gadu mācītājs Raunā. Vienmēr uzsvēra savu latvietību pretī vācietībai, aizstāvēt latviešu tautas attīstības principu. Viņu gribēja pārcelt uz Iekškrieviju. Tāds šeit bija nevēlams vācu vadītai Baltijas Baznīcai, bet tas nu nenotika. Sinode 1916.gadā viņu ievēlēja par Cēsu apriņķa priekšstāvi draudžu kārtības reorganizēšanas komitejā. Ļoti rosīgs viņš bija skolas darbā, skolas grāmatu un ticības mācības grāmatu sarakstīšanā. Jendes ticības mācības grāmata vēl Latvijas laikā tika lietota skolās. 1918.gadā noteikti pretojās komunistu varai, kas gribēja pārvērst Raunas baznīcu par mītiņu vietu. Saņēma par to draudus. Komunisti 1918.gada februārī, vāciešiem uzbrūkot, apcietināja Cēsu apriņķī apmēram 60 personas, to starpā arī mācītāju Jendi. Viņus gribēja pārvest ar vilcienu uz Pleskavu, bet Pleskavas tuvumā 24. februārī kādā klajā vietā lika izkāpt un turpat pie vagona apcietinātos noslepkavoja. Viņa beidzamie vārdi

vēl bija: „Brāļi, brāļi, ko jūs darāt!” Slepkaņas pēc tam mierīgi turpināja savu ceļu uz Pleskavu. Šis traģiskā nāvē mirušais mācītājs ievērojams gan kā bērnu literatūras izstrādātājs, gan kā populāro skolas grāmatu sastādītājs: ticības mācība, mājas mācība līdz skolas laikam, Baznīcas vēsture, vadonis un uzdevumu grāmatu rēķinos. Latvju rakstniecībā viņu piemin kā vienu no mūsu rakstniecības ievērojamiem darbiniekiem.

Mācītājs **Ludvigs Johans Čiško** – latvietis. Dzimis Lietuvā, Kauņas guberņā 1858.gada jūnijā. Noslepkavots 1918.gadā 21.februārī pie Strenčiem. 1890.gadā viņš bija aicināts par latviešu draudzes mācītāju Pleskavā un diasporas draudzēs, organizējot latviešu draudžu dzīvi Pleskavas apkārtnē. 1909. gadā viņš kļuva par mācītāju Matīšos. 1918. gada 20.februārī Lielās lūdzamās dienas rītā, dodoties uz baznīcu, viņu apcietināja un aizveda uz Valmieru. Tad, pārvedot uz Valku, t.i., dzenot ar kājām no Valmieras uz Valku, visu to grupu – sešus cilvēkus - turpat kādā ceļmalas mežā noslepkavoja, ieskaitot mācītāju Čiško.

Mācītājs **Vilhelms Kaspars**. Dzimis Rendā. No 1881. līdz 1891.gadam mācītājs Austrumsibīrijas draudzēs, ar centru Irkutskā. Ļoti plaša draudze, dažus miljonus kvadrātkilometru liela. No 1891.gada mācītājs Skujenē. Palika uzticīgi savā draudzē arī 1905.gadā. 1919. gada 4.martā viņu apcietināja un ievietoja Cēsu cietumā. Cietumā viņš saslima ar tīfu un mira pēc tam, kad Cēsis bija atbrīvotas un arī cietumniekus atbrīvoja. Viņš no cietumā dabūta tīfa mira 26.maijā.

Mācītājs **Konstantīns Ūdris**. Dzimis Valmiermuižā 1870.gadā, skolotāja dēls. Pēc teoloģijas studijām Tērbatā 1900.gadā viņš aicināts uz nesen dibināto Vidzemes jūrnieku misiju par mācītāju un piecus gadus darbojās Anglijā, Kardifā par jūrnieku mācītāju. Īsu laiku bija vikārs Pāvila baznīcā Rīgā. 1906.gadā Ūdris atgriezās Latvijā un kļuva par mācītāju Lejasciemā. 1917.gadā cietis no lieliniekiem par atsacīšanos sadarboties ar tiem, 1917.gada decembrī viņu apcietināja, bet draudze ļoti enerģiski uzstājās un panāca viņa atbrīvošanu. 1918. gada 25.februārī Lejasciemu ieņēma vāci. Ūdris turpināja draudzē darboties netraucēti un noturēja dievkalpojumus arī vācu kareivjiem. 1918.gada 25.novembrī viņš atstāja draudzi un devās uz Rīgu. Pēc Rīgā pārlaistā laika 22.maijā viņš devās atpakaļ uz savu draudzi, un apmeklēja pa ceļam savu ģimeni Vecgulbenē. Tur vēl 28.maijā rīkojās sarkano bandas. Viņš ieradās taisni uz viņu beidzamajām stundām. Mācītāju tūdaļ apcietināja un līdz ar deviņiem citiem notiesāja uz nāvi. Viņa noslepkavošanas dienā 29.maijā Gulbeni no lieliniekiem atbrīvoja latviešu spēki.

Mācītājs **Kristaps Strautmanis**. Dzimis 1860.gadā Sņikerē, kur viņa tēvs bija tautskolotājs. 1890.gadā viņš iestājās studēt teoloģiju un sešos semestros beidza studijas ar zelta medaļu. 1896.gadā viņš bija latviešu mācītājs Bauskā. 1905. un 1906.gadā uzticīgi palika savā draudzē. 1919.gadā Bauskā nošāva vācu draudzes mācītāju Bīlenšteinu, var teikt, vienīgo cilvēku, ar ko Strautmanis bijis tādā tuvākā draudzībā un labā saticībā. Viņa mājās tika izdarītas biežas kratīšanas, lai mēģinātu atrast kaut kādu iemeslu pret viņu. To nu beidzot atrada tanī apstākļī, ka ģimenes vajadzībām viņam pieliekamā kambarī, izrādās, ir bijis kāds pārtikas daudzums, tā sakot - bada veicināšana un pārtikas bēdzināšana. Cilvēkam paša nepieciešamākais sagāds ir bijis pietiekams iemesls un iegansts viņa apcietināšanai. 1919.gada 16.martā viņš vēl beidzamo reizi sprediķoja baznīcā par 77. Dāvida dziesmu. Vācu armijai tuvojoties, visus apcietinātos dzina prom no Bauskas uz Vecsauli. 19.martā turpat Vecsaulē pēc īsas tiesas sēdes viņš un arī citi, kas tur bijuši līdzī, tika noslepkavoti.

Vēl būtu pieminams **Pēteris Rozenbergs**. Dzimis Vecpiebalgā 1871.gadā. Diemžēl biogrāfisko datu par viņu ir maz. Pēc studiju beigšanas bijis mācītājs Straupē un ļoti spēcīgi uzstājies pret tā laika aģitatoriem, tā ka tie bija spiesti pat glābties no tautas, kas tos mēģināja dzīt prom ar varu. Viņš kļuva ievērojams savā darbā, būdams Rīgā Mārtiņa draudzes mācītājs, izvērsdams tur plašu, spēcīgu draudzes darbu. 1918.gadā mācītāju sinodē viņš atteicās sūtīt pateicības telegrammu vācu ķeizaram par atbrīvošanu, motivēdams to tā, ka savā laikā viņš devis uzticības solījumu Krievijas ķeizaram un tagad viņš neredz nekāda iemesla, par ko jāsūta sveiciens vācu ķeizaram. 1919.gada 2.aprīlī viņu apcietināja un ievietoja cietumā, kur viņš bija ilgāku laiku, cietumā saslima ar tīfu un mira jau tad, kad vēl atlikušie nenoslepkavotie cietumnieki tika atbrīvoti. Miris Rīgā 10.jūnijā pēc atbrīvošanas no cietuma. Mācītājs Pēteris Rozenbergs bija Paula Rozenberga tēvs. Prāvests **Paulis Rozenbergs** bija mūsu Baznīcas Virsvaldes loceklis. 1944.gadā sākoties lielinieku okupācijas laikam, apcietināts 1946.gadā, notiesāts un Vorkutā miris piecdesmitajos gados. Abi divi – kā tēvs, tā dēls bija apliecinātāji, kas savas ticības dēļ cietuši vajāšanas un nāvi.

Vēl jāpiemin Cēsu iecirkņa prāvests, kas gan nav martīru un mocekļu rindās, bet kas bija viena liela, īpaša un izcila personība Latvijas Baznīcas ļoti grūtajā, sarežģītajā laikā un bija viens no lielākajiem, spēcīgākajiem augšupejas un celšanas darbiniekiem, kura darbība vēlāk turpinājās Latvijas Baznīcā kā pirmajam bīskapam.

Kārlis Irbe. Dzimis 1861.gada 7.augustā Lielsatiķu pagastā Kurzemē. Beidzis Kuldīgas ģimnāziju. No 1881. līdz 1886.gadam studējis Tērbatā teoloģiju. Vēlāk bijis adjunkts pie Smiltenes mācītāja Kundziņa, kur pavadījis savu pirmo mācītāja darba gadu. 1887.gadā Irbe bija adjunkts Maskavā Pētera–Pāvila baznīcā. 1888.–1905.gadam mācītājs Dzērbenē un Drustos, no 1903.gada Cēsu iecirkņa prāvests. Pirmais latviešu prāvests Baltijas vācu evaņģēliski luteriskajā Baznīcā, kur prāvestiem obligāti vajadzēja būt vāciešiem. Pirmais un vienīgais izņēmums. 1904.gadā krievu valdība viņu uz četriem mēnešiem atstādināja no amata par tā saukto *Res graeca* – grieķu lieta. Šis vārds ir vērts, ka jūs to paturat prātā, jo laikā līdz 1904.gadam tas bija bieži sastopams vārds. Grieķu lieta. Par grieķu lietu Baltijā bija iesaukuši konfliktu ar Krievijas likumiem pret pravoslāvu Baznīcu, t.i., ka luterāņu mācītāji izdarīja amatdarbus pie tā sauktajiem pravoslāvajiem, bieži vien pie saviem kādreizējiem evaņģēliski luteriskajiem draudzes locekļiem, un par to viņi bija sodāmi, jo aizskart pravoslāvību bija valsts noziegums. Ar šo *Res graeca* bija iezīmēti bezmaz visi Vidzemes mācītāji. Kurzemē lietu bija mazāk, jo tur sadursmju ar pravoslāvību bija mazāk, bet Vidzemē pēc tam, kad 1905.gadā pasludināja amnestiju un šī likuma mīkstināšanu, izrādījās, ka Vidzemē laikam tikai divi mācītāji no visa vācu, latviešu un igauņu mācītāju pulka nebija nonākuši konfliktā ar šo *Res graeca*, nav bijuši kaut kādā veidā depresēti. Citi bijuši pat pilnīgi atstādināti no amata, citi uz laiku, piemēram, šis Dzērbenes mācītājs, Cēsu prāvests uz četriem mēnešiem. Šo laiku viņš izmantojis, apceļodams Somiju, Skandināviju, Rietumeiropu. No 1905.gada viņš bijis direktors un skolotājs Rīgā Maldoņa ģimnāzijā. **Maldonis** bija dibinājis sieviešu ģimnāziju latviešiem. 1915.gadā latviešu bēgļu mācītājs Harkovā, Pēterburgā un Maskavā. 1917.–1920.gadam Latvijas evaņģēliski luteriskās pagaidu konsistorijas prezidents ar ģenerālsuperintendenta tiesībām. Atcerieties, ka 1917.gada Reformācijas dienā notika pirmās Latviešu evaņģēliski luteriskās konsistorijas atklāšana, par kuras prezidentu bija aicināts šis bijušais Dzērbenes mācītājs, Cēsu prāvesta iecirkņa prāvests Kārlis Irbe ar ģenerālsuperintendenta titulu un tiesībām. To viņš saglabāja no 1917.gada līdz Latvijas patstāvības laikiem, kad Latvijas Baznīcas izveidošana ņēma savu patstāvīgo virzienu. No 1921.gada viņš bija sinodes padomes priekšsēdētājs un 1922.gada 23.februārī viņu ievēlēja par Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas bīskapu un Baznīcas Virsvaldes prezidentu. – 1922.gadā, t.i., jau Latvijas neatkarības un Latvijas tālākās dzīves veidošanas laikmetā.

Kādi vārdi vēl par Tērbatas Universitāti un nacionālo profesūru jautājumu Teoloģijas fakultātē. Jautājums par praktiskās teoloģijas priekšmetu lasīšanu latviešu un igauņu valodās tika cilāts jau agrāk latviešu evaņģēliski luterisko mācītāju sapulcē 1916.gadā no 9. līdz 16.martam. Par to referēja mācītājs **Kundziņš**. To pieminējām jau pagājušajā reizē. Referātam pieslēdzās plašas debates un propozīcijas. Jautājums kļuva akūts, kad 1916.gada rudenī no Krievijas valdības puses nāca aizliegums lasīt lekcijas vācu valodā, un vācu profesori kategoriski atteicās lasīt savas lekcijas krievu valodā. Kā var lasīt teoloģiju krievu valodā un vēl vācietis! Tā bija viena neiedomājama lieta. Visi vācu profesori demonstratīvi atteicās to darīt, un fakultātē palika viens vienīgs profesors. Tas bija Baznīcas vēstures profesors *Kvačala*, slovāks pēc tautības. Uz to tad vēlāk vērsās visāda vācu naids. Līdz ar to pacēlās jautājums par profesūrām latviešu un igauņu valodā. Valsts domnieki latvieši – **Zālītis** un **Goldmanis**, kā arī Tērbatas Universitātes profesoru padome no jauna ierosināja šo profesūru dibināšanu. Izkārtojuma rezultātā latviešiem tika divi mācību spēki – praktiskajā teoloģijā un Jaunajā Derībā, ar izredzēm turpmāk dabūt arī vēl trešo. Štata docents Kundziņš 1917.gada pirmajā semestrī lasīja par Jēzus dzīvi un Mateja evaņģēlija eksegēzi. Sanders bija profesors praktiskajā teoloģijā, 1917.gada 28.janvārī viņš nolasīja savu iestājlekciju “Praktiskās teoloģijas nozīme”- latviešu valodā. Uz lekciju bija ieradušies universitātes rektors, fakultātes dekāns un liels skaits latviešu sabiedrisko un kultūras darbinieku, kas kā bēgļi dzīvoja Tērbatā.

Sanders pirmajā semestrī lasīja homilētiku un misijas mācību. Kara apstākļos latviešu teologu lekciju apmeklētāju un klausītāju skaits bija mazs, tikai daži cilvēki. Ziemassvētku brīvdienās bez tam noturēja reliģiski filosofisku lekciju ciklu latviešu valodā, kas bija pieejams arī nestudentiem un kurā ar lekcijām bez universitātes latviešu mācības spēkiem – profesora Oša, profesora Felsberga un docenta Kundziņa – piedalījās arī daži jaunāki zinātnieki, piemēram, filosofijas kandidāts Pauls Dāle, vēlākais mūsu universitātes profesors, un teoloģijas kandidāts Ludvigs Adamovičs, mūsu vēlākais Baznīcas vēstures profesors, – toreiz jauni zinātnieki. Tāpat arī 1917.gada 27.novembrī pēc teoloģijas fakultātes priekšlikuma sagatavošanai zinātniskai darbībai universitātē atstāja Ludvigu Adamoviču.

Latviešu teologu starpā bija daudz zelta medaļu ieguvēju par zinātniskiem darbiem. Pirmais tāds bija jau 1875.gadā Kārlis Kundziņš vecākais, vēlākais prāvests, pēdējais 1911.gadā tādu medaļu saņēma Gustavs Šaurums.

Beidzamais krievu laiku universitātes semestris bija ļoti īss. 1918.gada februāra beigās ienāca vācieši, t.i., kad Brestļitovskas miera līgums vēl nebija noslēgts un kad vācu armija atjaunoja uzbrukumu krievu spēkiem un spieda tos vēlāk noslēgt šo līgumu jau martā. Februāra beigās vācieši ienāca Tērbatā, lekcijas izbeidzās, lai gan pārbaudījumu beigšanai vācu okupācijas vara deva laiku līdz maijam. Universitāti evakuēja uz Voronežu, bet mūsu mācību spēki uz turieni līdz nedejās.

Bijušās Jurjevas Ķeizariskās universitātes vietā, kā saucās universitāte Tērbatā krievu laikos, vācieši nodibināja **Universitāt Dorpat** - Tērbatas Universitāti. Vācu armijas virspavēlnieks 1918.gada 11.augustā apstiprināja universitātes statūtus. 15.septembrī bija nolikta atklāšana. Bija ieradies arī Prūsijas izglītības ministrs. Teoloģijas fakultātē nāca atpakaļ visi bijušie vācu mācību spēki, un varēja atkal lasīt vāciski. Imatrikulēto skaits teoloģijas fakultātē bija 50. Tomēr pēc Vācijas sabrukuma un - tas nāca drīz, jau tā paša 1918.gada 11.novembrī - Igaunijas valdība pārņēma universitāti. Līdz ar to tā kļuva par Igaunijas Valsts universitāti. Mums tās likteņi līdz ar to kļuvuši tālāki, jo studijas tad latviešiem bija pašiem savā Latvijas Universitātē. Tas vairs neietilpst mūsu šodienas apskatā, kā arī periods pēc Latvijas Brīvības cīņu izbeigšanās, kad Latvijas Baznīca sāka savu atjaunošanos. To turpināsim nākošajā reizē.

Esam cauri vienam grūtam posmam - evaņģēliskās latviešu Baznīcas pakrēslas laikam līdz tās izveidei par Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu. Zīmīgs, notikumiem bagāts laikmets, kas zināmā mērā sniedzās no Reformācijas līdz Pirmā pasaules kara beigām.

1993. gada 19. maijs

Latvijas Baznīcas vēsture

Katoļu Baznīca Krievijas impērijas laikā

Pēc otrās Polijas dalīšanas 1792.gadā Krievijā iekļāva ļoti lielas katoļu apdzīvotās teritorijas. Katrīna II patstāvīgi nodibināja vēl divas bīskapijas. Ko nozīmē - patstāvīgi nodibināja? Krievijas valsts visiem spēkiem gribēja paturēt virsvadību pār katoļu Baznīcu, bet, protams, tas atdūrās uz pāvesta pretniecību. Šīs Katrīnas

izveidotās bīskapijas Vatikāns lāgā nemaz neatzina, kamēr nebija izpildīti visādi noteikumi. Katrīnas cenšanās paturēt katoļu Baznīcu valsts iespaidā, protams, ļoti nepatika Vatikānam, jo bīskapam Staņislavam Sestžencevičam – Bohušam (1731-1826) Katrīna II, t.i., ne vairs Katrīna II, bet jau iepriekšējie valdinieki bija gribējuši izveidot tādu stāvokli, ka viņš varētu kļūt par patstāvīgās katoļu Baznīcas galvu Krievijā. Kā zinām, visi mēģinājumi šo bīskapu kaut kādā ziņā pacelt arī Vatikānā krievu valdībai neizdevās. Tas neizdevās arī ķeizarienei Katrīnai, bet Katrīna II izpelnījās vienu lielu atzinību ar kaut ko citu.

1773.gadā pāvests Klements XIV bija spiests slēgt jezuītu ordeni pēc Eiropas valstu spiediena, kuri bija lielā mērā sarūgtināti vai sakaitināti par jezuītu milzīgo ieplešanos un jau nekaunīgo varas lietošanu, jo jezuītu ordenis burtiski rīkojās pa Eiropas galmiem un Eiropas politiku kā viens virsspēks. Interesanti arī tas, ka pirmais protests nāca no vienas katoliskas zemes, un tā bija Portugāle, kura pirmā izraidīja jezuītus. Pāvests Klements XIV (1769-1774) 1773.gadā pēc Eiropas valstu – Portugāles, Spānijas un Francijas galma pieprasījuma bija spiests slēgt jezuītu ordeni. Slēgt ar īpašo bullu “**Dominus ac Redemptor**” – “Mūsu Kungs un Pestītājs”. Tā sākās pirmie vārdi. Bullas vienmēr nosauca ar pirmajiem vārdiem. Klements jau nu pamatoja, ka, protams, mūsu Kungs un Pestītājs zināmā mērā ir laikam neapmierināts, ka tāds jezuītu ordenis eksistē. Jezuītu ordenis tika slēgts visās katoļu zemēs visā pasaulē.

Katrīna II šo bullu aizliedza publicēt Krievijā, un jezuītu ordenis Krievijā palika kā vienīgajā patvēruma vietā. Jezuīti to ar prieku un pateicību pieņēma un izmantoja, kamēr pēc Napoleona laika atkal cits pāvests - Pijis VII (1800-1823) ar savu rīkojumu 1814.gada 7.augustā jezuītus atjaunoja tādā veidā, kādā viņi bija. Šis notikums katoļiem bija ļoti izdevīgs, jo katoļu darbošanās, ko viņi bija pasākuši arī Latgalē jezuītu personā, netika traucēts.

1830.gads. Poļu Brīvības cīņas, poļu sacelšanās. Par iemesliem mums nav šeit jārunā. Polija bija varmācīgi sadalīta triju valstu – Krievijas, Prūsijas un Austrijas - starpā. Beidzamā sadalīšana bija 1795.gadā, kad arī Kurzeme nonāca Krievijas varā. Un pēc 35 gadiem poļi ar labi organizētu sacelšanos gribēja nokratīt krievu jūgu. Tas viņiem neizdevās.

Represijas ķēra ne tikai poļu patriotiskos elementus, bet arī sevišķi Lietuvu, kura bija bijusi viena vienība kopā ar Poliju, ļoti lielā mērā arī katoļu Baznīcu. Slēdza pāri par 200 katoļu klosteru. Aizliedza konversiju – pāriešanu katoļticībā. Aizliedza

noturēt jauktās laulības citās konfesijās, kā tikai, ja viena daļa ir pravoslāvā, tad pravoslāvos. Tāpat jaukto laulību bērnu kristīšanu pravoslāvībā. To vēlāk piedzīvojām kā cīņas paņēmieni pret evaņģēlisko Baznīcu Vidzemē un Kurzemē. 1841.gadā – klosteru un kapitulu zemju konfiskācija, stingra kontrole pār semināriem. Nikolajs I sevišķi asi vērsās pret uniātiem, slēdza daudzus klosterus, baznīcas nodeva pravoslāviem. Nikolajs II pats divreiz bija Romā un pat audiencē pie pāvesta, meklēdams slēgt konkordātu starp Romu un Krieviju un meklēdams kaut kādā veidā salabināt pāvestu, neraugoties uz aso uzstāšanos pret katoļu Baznīcu. Jau pirms šī nodomātā un noslēgtā konkordāta, ko tomēr noslēdza, slēdza 191 vīriešu klosteri un 34 sieviešu klosterus. Arī dominikāņu klosteri Latgalē tika slēgti. Latgalē bija daudz dominikāņu. Arī Aglona ir dominikāņu dibinājums. Dominikāņu klosteris Pasiēnā un bernardīniešu klosteris Viļānos – slēgti. Tika likti šķēršļi mūku uzņemšanai. Iestāšanās klosterī bija ļoti apgrūtināta. 1850.gadā iznāca rīkojums, ka mūki, kuru klosterī ir mazāk par astoņiem, pārvietojami uz kādu citu klosteri un šāds klosteris tad slēdzams vai nododams pareizticīgo ziņā.

Aleksandra II laikā (1855–1881) notika otrā lielā poļu sacelšanās 1863.gadā. Šī sacelšanās smagi skāra Latgales latviešus. Krievija nežēlīgi apspieda sacelšanos. Milzīgu neslavu ieguva galvenais sacelšanās apspiešanas vadītājs ģenerālgubernators grāfs Muravjovs, kurš bija nesaudzīgs pret dumpiniekiem, likdams tos kārt un šaut. Starp citu, viņa vārdā bija nosaukta dzelzceļa stacija un miests, tagad pilsēta Ziemeļlietuvā, ko saucam par Mažeikiem. Visus krievu laikus to sauca par Muravjovu. Poļiem viņš bija lielākais ienaidnieks, ienaidnieks Nr.1, kurš viņu atmiņā uz mūžīgiem laikiem ir palicis kā “kārējs” (vešatēļ). Viļņā kādā laukumā viņam bija uzcelts pieminekļis. Poļi, kas Viļņā dzīvoja lielā pārsvarā, protams, visus savu māju logus bija aizslēgujuši pret šo laukumu un taisījuši vēl citādus trikus. Vecie ļaudis stāsta, ka poļu studenti kaut kur bija dabūjuši kādu vilku un ar vilka taukiem iesmērējuši pieminekli. Pieminekļa atklāšanas dienā visi Viļņas suņi nākuši tur kaut. Nu, tā jau ir pretestība. Kā nu to prata, tā darīja. Vēlāk, kad poļi bija ieguvuši neatkarību, šis pieminekļis tika noplēsts.

1865.gadā tika pārtraukti diplomātiskie sakari starp Romu un Krieviju. 1866.gadā aizliedza noturēt procesijas ārpus baznīcas. Ļoti līdzīgi kā padomju laikā. Slēdza baznīcas, atdeva pravoslāviem, starp citu, arī Stružānu baznīcu. Rusifikācijas dēļ Baltkrievijā katoļu baznīcās lika sprediķot krieviski. Tomēr vissmagākā lieta bija aizliegums iespiest grāmatas latīņu burtiem. Tas smagi skāra latgaļus un lietuviešus.

Vienīgā grāmata bija ārzemēs drukātā lūgšanu grāmata, ko ieveda kontrabandas ceļā. Katoļu apvidos iesūtīja pravoslāvu misionārus. Pēterpilī nodibināja Garīgo Kolēģiju kā augstāko instanci bīskapu garīgajās lietās. Katoļu bīskapi atteicās tur sūtīt savus asesorus. Viņus pašus izsūtīja trimdā. Atslābums un piekāpība bija maza. Archibīskaps enerģiski cīnījās par katoļu Baznīcas tiesībām, izglāba Stoļerovas baznīcu. Stoļerovas baznīcu gubernators bija nolēmis slēgt, – un te ir raksturīgs slēgšanas un saglabāšanas dialogs. Kas tad par lietu bija Stoļerovas baznīcā? Lūk, Stoļerovas baznīcā bija kāda Jēzus Kristus skulptūra, un baznīcā notiekot brīnumi, cik var saprast, tās brīnumdarītājas skulptūras vai statujas dēļ. Protams, tas bija liels apdraudējums pravoslāvībai, ka katoļu baznīcā notiek brīnumi. Gubernators domājis, ka šie brīnumi ir jāpārtrauc, bet enerģiskais archibīskaps tomēr izcīnījis to, ka baznīca un tās brīnumi palika neskarti.

Vispār ar šiem brīnumiem bija daudz visāda veida īpatu izdarību. Nevarēju nekur atrast autentisku Aglonas baznīcas vēstures tapšanu. Aglonu dibinājuši dominikāņi. Un atkal brīnumdarītāja glezna – tā tur sevi bija parādījusi kaut kādā veidā īpaši. Pati tapusi no nekurieses, atrasta brīnumainā kārtā, varbūt pat no debesīm nokritusi. Un tad tur ir reģistrēti kādi brīnumi un tamlīdzīgi. Mēs viņiem tos atstājam, un tagad arī zinām, ka šie brīnumi vienmēr notiek tādā laikā, kad tas kaut kādā ziņā speciāli ir vajadzīgs. Piemēram, lielais Lurdas brīnums 1858.gadā. Tas nāca tad, kad vajadzēja pasludināt, kad pāvests Pij IX (1846-1878) četrus gadus iepriekš pasludināja bullu “Ineffabilis Deus” - par Marijas bezvainīgo ieņemšanu. Tad pēkšņi tanī alā, kur tas avotiņš tecēja, tur Pireneju kalnu priekškalnos Lurdā četrpadsmitgadīga meitenīte ir redzējusi parādāmies Jaunavu Mariju 18 reizes. Un Jaunava Marija ir viņai pateikusi latīniski: es esmu Immaculata Conceptio (Bezvainīgā Ieņemšana). Meitenīte jau nu latīņu valodu nebija pratusi, bet izrādās, ka tos vārdus viņa pilnīgi bija sapratusi. Un tas arī bijis lielais pamatojums šādam svarīgam lēmumam. Tagad, cik tālu mēs varējām pavērot, kādu laiku atpakaļ bija tāda diezgan cītīga meklēšana atrast kādus brīnumus arī te mūsu Aglonā, lai varētu cienīgi sagaidīt pāvestu. Tajā ziņā debesu politika ar zemes politiku iet roku rokā.

Krievijas beidzamā ķeizara Nikolaja II laikā bija daudz ierobežojumu. Stingra kontrole pār semināru darbību. Bīskapi un priesteri bija it kā internēti savās vietās: priesteri savās draudzēs, bīskapi savās diacēzēs. Aizliegta jebkāda katoļu garīdznieku pulcēšanās. Aizliegtas bīskapu vizitācijas bez iepriekšējas gubernatora atļaujas un piekrišanas. Nebija atļauts iestāties vēl atlikušajos klosteros. Lietas gāja uz

vēl stingrāku ierobežošanu. 1905.gada manifests formāli atcēla šos ierobežojumus, un no 1905. līdz 1917.gadam katoļu Baznīca piedzīvoja tādu zināmu atelpas brīdi, tās darbinieki izvērtā enerģisku un spēcīgu darbošanos. Archibīskaps Šenbergs piegriezā lielu vērību jaunatnes audzināšanai un katechizācijai. No rusifikācijas politikas jau Krievija tomēr neatkāpās.

1917.gada 25.jūlijā par Mogiļevas archibīskapu (Mogiļevas archibīskaps bija visas Krievijas katoļu augstākais garīdznieks, krieviem bija tikai šī viena archidiacēze – Mogiļeva; pārējās, piemēram, Viļņa, kuri bija padota Latgale un Žemaiķi, kuri bija padota mūsu Kurzeme kā katoļu provinces, tās vēl bija tikai bīskapijas) – par Mogiļevas archibīskapu iecēla Eduardu fon Ropu, kurš cara valdības laikā bija desmit gadus pavadījis trimdā. 1919.gada 29.aprīlī padomju valdība viņu apcietināja. Katoļi gan panāca viņa atbrīvošanu, un viņš aizceļoja uz Poliju. Viņa vārds mums ir interesants tajā ziņā, ka viņš vienu laiku bija arī Latgales īpašais, garīgais administrators. 1921.gadā pirms Lieldienām katoļu archibīskapa Ropa vietā apcietināja Cepļaku. Viņu gan atbrīvoja. Katoļiem kaut kā vienmēr tas ir izdevies, ka viņi varējuši panākt arī atbrīvošanas. Vēlāk to redzam arī par kādiem priesteriem. Cepļaku otrreiz apcietināja 1923.gadā, notiesāja uz nāvi, bet vecuma dēļ nāvessodu neizpildīja. Viņu izraidīja uz Latviju 1924.gadā.

Jau pēc Oktobra revolūcijas zem lielinieku režīma 1917.gada nogalē un 1918.gadā pāvests Pījs XI nosūtīja uz Maskavu jezuītu bīskapu Mišelu d'Erbiņjī (d'Herbigny), kurš viņa uzdevumā konsekrēja par bīskapiem Mogiļevas prelātu un archidiacēzes administratoru Antonu Maļeckī, Pēterpils svētās Katrīnas baznīcas vikāru Boļeslavu Sloskanu (ar šo vārdu vēlāk sastapsimies jau Latvijas laika katoļu Baznīcas vēsturē) un Maskavas franču Baznīcas prāvestu Nevē (Neveu), ieceļot viņus par administratoriem Pēterpils, Maskavas un Mogiļevas apvidos. Kādēļ šāds pieminējums? Tādēļ, ka katoļi savas Baznīcas dzīvi un eksistenci vispār mēra un saista ar garīgās administrācijas eksistenci. Palikt bez bīskapa kādai diacēzei vai kādam katoļu pulkam, tas katoļiem nozīmē burtiski palikt ganāmam pulkam bez gana, bez iniciatīvas un bez tiesībām kaut ko darīt. Patiesību sakot, patstāvīga rīcība bez bīskapa ziņas pati par sevi jau katoļu Baznīcā ir nopelta. Tā nemaz nav iespējama. Šie bīskapi tika konsekrēti slepeni, bez padomju valdības piekrišanas, jo tas arī nebūtu pieļauts. Šo paņēmieni, kā tagad esam redzējuši, lietoja arī citās padomju iekārtās zemēs, kur atradās katoļu draudzes. Pāvests tā darīja laiku pa laikam. Ne tikai konsekrēja bīskapus, bet iecēla pat kardinālus, kuru vārdi netika pieminēti. Liekas,

tāds kardināls bija arī Čīles katoļiem un vēl kādās vietās, ko viņi sauc *inspecto*, t.i., kardināls sirdī. Tas kardināls ir zināms tikai pāvesta sirdī. Bez šaubām, katoļi paši jau to dabū zināt, bet uz ārieni varas priekšā viņš nav zināms un tā tiek zināmā mērā pasargāts no represijām.

Turpināsim mūsu pārskatu. Atkārtāju vēlreiz – tas ir nepilnīgs, un bez tam arī dažās lietās ar tādu zināmu nepieciešamību atkārtots.

Par Latgales atmodu garīgā ziņā.

Latgales skolu sākumi meklējami XVII gadsimta jezuītu un vispār katoļu garīdzniecības aprindās. Pēc jezuītu kolēģijas slēgšanas Cēsīs 1625.gadā to pārcēla uz Daugavpili un tur atvēra 1630.gadā. 1638.gadā jezuīts Juris Elgers atvēra lajiem Daugavpilī gramatikas klasi. 1757.gadā darbību uzsāka garīgais seminārs Krāslavā. Pirmā tautskola Latgalē tapa 1845.gadā Vārkavā, 1854.gadā Līvānos, 1860.gadā arī Andrupenē un Zvirgzdenē. 1864.gadā krievu valdība nodibināja Vitebskas guberņas tautskolu direkciju. Latgale administratīvi bija iedalīta Vitebskas guberņā. Ir ļoti interesanti pētījumi, ka šī Vitebskas guberņa vēl daudz lielākā mērā bija latgaliska, nekā to varam iedomāties, un ka sevišķi apvidi aiz Latvijas austrumu robežas, piemēram, Osveja, jau bija īstenībā ne mazāk latviski un katoliski kā Latgales vidienē, bet tie palika kaut kādā veidā ārpus Latvijas robežas, kad robeža tika nosprausta. Ne tikai Osveja, arī kādi citi apvidi.

XVII gadsimta jezuītu ziņojumi liecina, ka pagānisms vēl pilnos ziedos. Ir īpašas ziedu vietas, dievināja ozolu – vīrieti, sievieti – liepu, cienīja veļus. Jezuīti, cīnīdamies pret to, izcirta svētos kokus un birzis, kristīja un mācīja katoļu lūgšanas un grēksūdzi.

Kad Gustavs Adolfs 1621.gadā ieņēma Rīgu, padzītie jezuīti apmetās Latgalē un Kurzemē. Viņu centrs bija Daugavpils. Jezuīti bija arī tie, kas bija devuši pirmās grāmatas, kā to jau pieminēju iepriekš. Laikā no 1673.gada līdz 1863.gadam, t.i., gandrīz divu gadsimtu laikā ir zināms 151 latviešu katoļu grāmatas tituls. Par spīti visam, bija stipra turēšanās pie pagānisma. Laikmeta liecinieks Brants liecina, ka Latgales latvieši ir dedzīgi katoļi. „Viņi ir vienaldzīgi pret visu, tik ne pret viņu katoļticību.” Tas bija 1845.gadā. Tautu nomāca kūtrība, ko arī spilgti izcēla šis laikmeta liecinieks. Arī vienkāršās, nepieciešamās dzīves lietās un izdarībās. Viens no šiem kūtrības iemesliem bija arī lielā nabadzība.

Viens no latgaliešu neizglītības iemesliem bija Viļņas ģenerālgubernatora fon Kaufmaņa 1865.gada 6.septembra cirkulārs. Tas bija tas pats cirkulārs, kas izdots

sakarā ar vispārējo, latīņu burtiem iespiesto grāmatu izplatīšanu - tas aizliedza izplatīt grāmatas. Latgales policija 1871.gada janvārī ar varu atņēma visiem tirgotājiem “leitiskas grāmatas poļu burtiem” un pat lika parakstīties latgaliešu lūgšanas grāmatas izdevējam Gustavam Manteifelim - pārpoļotam vācietim un katolizētam evaņģēliskajam vācu muižniekam, lielam kultūras darbiniekam Latgalē, arī latgaliešu tautas tradīciju vācējam un publicistam - , ka viņš tādas neizdos. Aizliegums palika spēkā līdz 1904.gada 24.aprīlim, kad ķeizara *ukazs* piešķīra iespaiduma brīvību kā leišiem, tā arī latgaliešiem. Krievu burtiem iespiestās grāmatas latgalieši nelietoja. Paralēli gāja kampaņa par latgaliešu un lietuvju rakstību pārcelšanu uz krievu burtiem. To latgalieši un tāpat lietuvieši nelietoja. Garīgo literatūru un literatūru vispār Latvijā un Lietuvā evaņģēliskajiem ievada no Austrumprūsijas kontrabandas ceļā. Katoļi savu garīgo literatūru iespieda Rīgā. Ļoti interesanti. Protams, tā tika izplatīta tikai nelegālā veidā.

Latgalieši sāka pārpoļoties, ko 1910.gadā liecinājis ievērojamais darbinieks Francis Kemps, ka vairāk attīstītie un bagātākie sāk atrauties no savas sādžas iedzīvotājiem, sadraudzēties ar apkārtējo sīko šlahtu un runāt tikai poļu valodā. Liela nozīme bija arī nabadzībai, ko pastiprināja iedzīvotāju pieaugums. Latviskai kultūrai nelabvēlīgi bija arī poļu tautības baznīckungi. Tā radās aizspriedums pret latviešu rakstu valodu, ko mācīja uzskatīt par “čiuļu runu”.

Pirmie latviešu inteliģenti bija viņu pašu baznīckungi, kas sāka rasties jau XIX gadsimta pēdējā ceturksnī: Andrejs Sīpolnieks (no 1866.gada), baznīckungs Jōns Višņevskis (no 1886.gada), Francis Trasuns – ievērojams vārds, kas vēlāk Latvijas vēsturē bija ievērojams arī kā politiķis (no 1892.gada), Pēteris Smelteris (no 1894.gada) un citi. Starp pašu tautības garīdzniekiem radās arī pirmie patrioti. Smelterim 1896.gada katoļu Māju kalendārā ir raksts “Tēvu zeme dārgā, cik tu mīla man”. Miķelis Dukaļskis, dzimis 1891.gadā, vēlākais prāvests Barkavā, un citi ietvēra savā mīlestībā visu Dzimteni, visu Latviju.

Francis Trasuns (1864–1926) – spilgts nacionālās idejas priekšstāvis. Pirmais 1901.gada Zinību komisijas vasaras sapulcē lasīja referātu par Latgali, mēģināja sajūsmināt pārējās Latvijas latviešus kultūras darbam Latgalē. Latgaliešu tautiskās apziņas pamošanās sākās Pēterpils katoļu garīgajā seminārā 1884./1885.gados. Francis Trasuns izdeva latgaliešu gramatiku poļu valodā un tulkoja arī kādu garīga satura grāmatu, ko vēlāk latgaliešu grāmatu aizlieguma laikā slepeni izdeva žids

Zeliks Garnecs. Slava šim jūdu cilvēkam! Francis Trasuns ierosināja arī vākt tautasdziesmas, kas izvērsās plaši un saistīja daudz darbinieku.

Tālākajā attīstībā jau pienākam pie laika pēc ķeizara gāšanas. 1917.gada 12.martā Latgaliešu palīdzības biedrība karā cietušajiem savās telpās Pēterpilī (Ļoti lielā mērā interesanti, ka arī latgaliešu tikpat nacionālās, kā garīgās rosmes tajā laikā lielā mērā bija saistītas ar Pēterpili.) sasauca plašāku apspriedi par Latvijas valsts dibināšanu, kurā piedalījās inteliģences, strādnieku un karavīru priekšstāvji. No tiem 23 ir balsojuši pret, bet 46 ar Franci Trasunu, Skrindu, Rancānu un Rubuli (Visi šie vārdi vēlāk sastopami arī Latvijas vēsturē.) – par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju. Ievēlētā komisija, tās daļa aizbrauca uz Rēzeknes kongresu, kas notika 1917.gada 26.aprīlī – Latgales Latviešu kongress, kurš, starp citu, pieņēma šādus lēmumus:

1. Latgalei, Kurzemei un Zemgalei ir jāapvienojas;
2. Latviešiem kopīga valoda, bet divas izloksnes, kurām pilnīgas tiesības savās robežās;
3. Ticības un Baznīcas lietās latgalieši nav atkarīgi no valdības, bet no garīgās priekšniecības (Atkal ļoti raksturīgais katoļu moments!), kurai ir pilnīga brīvība stāties tiešos sakaros ar pāvestu.

Šeit redzams latgaliešu katoļu, viņu garīgās atmodas, garīgo interešu virziens.

Lielnieku varas laiks Latvijā

1917.gada 7. novembris – 1918.gada 20. janvāris

Lielinieku laiks Latgalē sākās jau tūdaļ ar lielinieku revolūciju 1917.gada novembrī, tāpēc ka Kurzemē 1917. gadā bija vācu okupācija, vēlāk pienāca klāt arī Vidzeme ar Rīgu, bet lielinieku vara bija nodibinājusies visā Krievijā, arī Vitebskas guberņā un Latgale ietilpa šajā iedomā. Sarkanais terors Latgali sasniedza jau 1918.gada nogalē - ātrāk un ilgāk par pārējo Latviju.

Šeit ir raksturojumi, kuri nākuši no pašu katoļu puses par šīm lietām. Vispārējo stāvokli par lielinieku valdīšanas metodēm Latgalē 1919.gadā raksturojis Francis Trasuns. Viņš šos šausmu laikus pieminējis divās runās, ko teicis Latvijas Satversmes sapulcē. „Es tanīs laikos biju Latgalē, kad darbojās komunisti. Es nodzīvoju ar viņiem kopā pusotra gada. Pirmais komunistis, kas atbrauca Latgalē, jau

pirmajā mītiņā Krāslavā pateica, ka viņam esot mazāk matu uz galvas, nekā viņš esot nonāvējis cilvēkus. (Lieliska vizītkarte!) Daugavpilī cilvēki bez kādas tiesas sprieduma tika apcietināti, apšaudīti pat ar lielgabaliem, pusdzīvi aprakti. Rēzeknē atkal tāpat bez kāda tiesas sprieduma, bez kādiem pierādījumiem, tikai uz aizdomu pamata, ka tie gaida balto atnākšanu, tika apšaudīti pat mierīgi pilsoņi.” M.Bukšs šinī sakarībā norāda uz brāļiem Skangeļiem, kurus lielinieki nošāva 1919.gada 27.maijā. Baznīckungs Trasuns tanī laikā darbojās Prezmu draudzē, kur viņu labi cilvēki izglāba no drošas nāves. Pēc tam pa visu juku laiku viņš bija spiests slapstīties, izvairoties no apcietināšanas. Pret Trasunu vajāšanas vērsās sevišķi asi, jo viņš bija ne tikai priesteris, bet arī rosīgs latviešu tautas darbinieks. Kā likteņa ironija jāatzīmē tas, ka baznīckungs Trasuns 1906.gadā, kad viņš bija ievēlēts Krievijas pirmajā Valsts Domē, jau pirmajā runā enerģiski iestājās par 1905.gada revolucionāru apžēlošanu, nonākdams savā kategoriskajā runas veidā pat konfliktā ar Valsts Domes priekšsēdētāju. Tagad lielinieku laikā par viņu bija sacīts un saukts: pie sienas un vairāk nekā!

Nelielu pārskatu par teroru Latgalē 1919.gadā devis bīskaps Rancāns. Tur šis terors plosījās ilgāk nekā Rīgā un Rīgas apkaimē. Galvenais noteicējs Latgalē 1919.gadā bija Jūlijs Daniševskis – līdzīgi Stučkam - Ļeņina uzticības vīrs. Jāzeps Rancāns raksta: „Pirmie upuri krita no gara darbinieku rindām. Šeit jāpiemin Nautrēnu prāvests Severijs Martinenass, Landskoronas prāvests Jānis Bikšis. Abi šie garīdznieki krita no komunistu lodēm kā drošsirdīgi varoņi un mocekļi. Arī daudziem citiem garīdzniekiem bija jāpiedzīvo smagi pārbaudījumi un ciešanas. Garīdznieku vajāšanas plosījās visā zemē, tāpēc daži bija spiesti meklēt patvērumu kaimiņu zemē Lietuvā. Šeit bija izceļojuši vecākās paaudzes garīdznieki: maģistrs Skrinda un dekāns Pāvils Tukišs. Šinī zemē arī plosījās pēckara laika epidēmijas, un abi šie centīgie priesteri, apkalpodami lietuviešus, 1919.gadā krita par upuri sērgām. Savā Dzimtenē citi garīdznieki tika vazāti pa cietumiem un padoti komunistu izsmieklam un naidīgām vajāšanām. Tā, piemēram, prāvests A.Sviklis un dekāns Fr.Lukšo bija apcietināti un ievietoti cietumā, pirmais Ludzā, otrs Kuldīgā. Šos sirmos tautas darbiniekus no drošas nāves izglāba ticīgie draudzes locekļi (Atkal šeit ir viena īpatība, kas ļoti atšķiras no evaņģēliskās dzīves apstākļiem mūsu draudzēs, draudžu locekļu attiecībām pret viņu ganiem), samaksādami par saviem priesteriem lielas kontribūcijas: par prāvestu A.Svikli 34'000 rubuļu un par dekānu Fr.Lukšo 6'000 rubuļu”.

– Kāpēc tāda starpība?

Nu, tāpēc, ka katrs bija savā vietā. Cenas tajos tirgos bija dažādas. Viens bija ievietots Ludzā, tas bija Svīklis, un Lukšo bija Kuldīgā. Ir jau zināma cenu starpība starp dažādiem tirgiem, arī pie sarkanajiem, arī pie viņu vergu tirgus.

„Daudziem citiem priesteriem bija jādzīvo mežos vai purvainās, nepieejamās salās. Vienīgi ticīgā tauta tos pasargāja no drošas bojāejas un beidzot nogādāja drošībā pāri fronteī Latvijas armijas aizmugurē.” Arī tā draudzes locekļu uzticība, kura šeit, tā tikai garām ejot, pieminēta, katoļu ļaudīs ir lielāka – patvert savā mājāpriesteri dzīvības briesmās, tas jau bija lielā mērā goda un ticības darbs. Bija jau arī pie mums kaut kas tamlīdzīgs, bet vai tik konsekventi. „Tanī pašā laikā sāka vajāt ticīgo tautu un inteliģenci, kas stāvēja par ticību un Baznīcas brīvību. Šeit būtu godam minami reizē ar savu prāvestu Martinenasu mocekļa nāvē Nautrēnos kritušie, tāpat 16 Asūnes draudzes locekļi, kā arī astoņi Krāslavas draudzes locekļi, kas ar savām asinīm apzīmogoja tautas un Baznīcas brīvību.” Ja Rīga bija pakļauta piecus mēnešus komunistu patvaļai, Kurzemes un Zemgales lauki vēl īsāku laiku, tad Latgale uzdūrās komunisma režīmam jau 1918.gada decembra sākumā un daži tās stūri vēl 1920.gada pirmajos mēnešos izbaudīja lielinieku mežonības, kad vēl nebija visa Latgale atbrīvota, kad vēl šie novadi bija krievu rokās. Dažam labam piemeklētam cilvēkam Latgalē tādēļ iznāca ciest ilgāk par citiem. Viens no tādiem bija katoļu prāvests Alfons Pastors, vēlākais Saeimas deputāts. Viņu atzīmēja par *baltās armijas* organizētāju, uzsākot vajāšanu jau pirmajās padomju diktatūras dienās. Viņam iznāca slēpties no vajātājiem veselu gadu, dzīvojotmežā paša izraktā alā. Krītot komunistu rokās, viņam būtu draudējusi droša nāve. Padomju Latvijas valdības priekšsēdētāja vietnieks Jūlijs Daniševskis, Sarkanās armijas revolucionārās kara padomes priekšsēdētājs, jau 1919.gada 27.marta ziņojumā bija spiests atzīt savas armijas katastrofālo stāvokli un visādā veidā skubinājis uz modrību, drosmi un tamlīdzīgi. Patiesi arī pretī padomju varai bija nostājies spēcīgs, nesalaužams pretinieks. Tā bija pati tauta. Visās malās tapa cīņas vienības, tā sauktie *zaļie* – nacionālie partizāni, kuri jau 10.martā uzbruka Balvu stacijai kapteiņa Artura Veckalniņa vadībā. Šo partizānu kustība un rosme vērsās plašumā un Latvijas vispārējā vēsturē ieguvusi savu vietu ar to darbošanos, kas ļoti lielā mērā kavēja, traucēja padomju varai un tās militārajam spēkam. Tik tālu šis nepilnīgais pārskats, kas mūs pietuvina Latvijas neatkarības laikam, jo arī šeit redzam kaut ko no *zaļo* partizānu cīņām, kaut ko no Latvijas

Brīvības cīņām un turpmāk mēģināsim ieskatīties vēstures lappusēs, kas jau saistīsies ar neatkarīgās Latvijas tapšanu.

Vēlreiz gribētu tikai sacīt, ka arī par šiem nepilnīgajiem skatiem uz katoļu Baznīcas un tās darbinieku dzīvi, lai man piedod katoļu vēsturnieki, ja es neesmu varējis to pasniegt izsmelošāk un varbūt arī precīzāk, bet arī no tā mēs ieraugām tikai vienu lietu, ka Latvijas vēsture un latviešu tautas ievirze vērtējumā par Kristīgo Baznīcu latviešos pāriet garām ļoti lielai, patiesībā arī būtiskai latviešu tautas dzīvības pamatnei – Kristīgai Baznīcai. Neskatoties uz tām pretestībām, kādās evaņģēliskā Baznīca bija izaugusi vācu garīgās diktatūras laikos un katoļu Baznīca poļu diktatūras laikos, tie ir faktori, kas būtiski ir veidojuši un noteikuši mūsu tautas dziļākās eksistences pamatus. Tas ir mūsu nākošo vēsturnieku uzdevums – par jaunu atklāt šīs lietas, kuras ir aizmirastas vai ignorētas.

1993.gada 26. maijs

Latvijas Baznīcas vēsture

Latvijas ev. lut. Baznīcas izveidošanās

Par Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas pirmsākumiem un tās pirmo veidošanās izpausmi jāuzskata 1917.gada 31.oktobrī Pēterpilī jau pieminētās Latviešu evaņģēliski luteriskās Pagaidu konsistorijas dibināšana ar uzdevumu izveidot bēgļu draudzes un pieņemt savā pārziņā jau esošās draudzes.

Tālāk notikumi strauji ritēja. Desmit dienas pēc šī notikuma nodibinājās komunistu vara. Vācu okupācija un komunistu varas nomaiņas jau drīz minimalizēja šīs konsistorijas darbību un nozīmi. Tā vēl palika pie Krievijā ieslēgtajām latviešu evaņģēliski luteriskajām draudzēm.

Jaunais sākums nāca jau Latvijas brīvvalsts dienās, Brīvības cīņu noslēguma posmā. Sekojot redzamāko latviešu mācītāju grupas ierosinājumiem un priekšlikumiem, pagaidu valdība sāka pārveidot Baznīcas un draudžu pārvaldi. 1919.gada rudenī tika izveidoti pagaidu valdības noteikumi par evaņģēliski luteriskajām konsistorijām, un tās tika pārorganizētas. Līdz tam kā Kurzemes

konsistorija, tā arī Vidzemes absolūti bija vācu iestādes. Visos kara jūklās konsistoriju darbība vispār bija pajukusi. Piemēram, Kurzemē pats ģenerālsuperintendents bija aizbēdzis uz Vāciju. Es nezinu, kas bija noticis ar Vidzemi, bet katrā ziņā konsistorijas kā iestādes bija izirušas kā iekārtas, tā arī sastāva dēļ. Un Latvijas pagaidu valdība tās reorganizēja. Kāpēc valdība? Redziet, te ir tāds īpatnējs pārejas moments. Arī vecās konsistorijas patiesībā bija Krievijas valsts iestāžu līmenī ieceltas un apstiprinātas ar ķeizara un ar valsts orgānu nosacījumiem. Latvijas pagaidu valdība zināmā mērā pārņēma šīs funkcijas, iesāka pārorganizēt konsistorijas un noteica, ka konsistorijās divas trešdaļas no locekļiem būs latviešiem, arī prezidenta un ģenerālsuperintendenta vieta. Šis bija 1919.gada 26. septembra rīkojums. Pagaidu noteikumi konsistorijām atcēla bruņniecības patronāta tiesības pār kopbaznīcu. Tātad bruņniecībai vairs nebija noteikšana iecelt konsistorijas priekšnieku, prezidentu un arī citas amatpersonas. Tāpat tika atceltas muižnieku patronātu tiesības uz atsevišķām Baznīcām (faktiski tās jau bija beigušas pastāvēt) un nodibināta draudžu pašvaldība. Agrāko konsistoriju vietā radās jaunas, piešķirot latviešiem pa diviem garīgiem un diviem laicīgiem locekļiem, un vāciešiem tikai pa vienam garīgam un vienam laicīgam loceklim, tajā starpā otro – garīgo viceprezidentu. Tas notika 1919.gada 26.septembrī.

1920.gada 1.oktobrī valdība likvidēja Kurzemes konsistoriju, nostādot Vidzemes konsistoriju visas Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas priekšgalā. Tā arī tika likvidēta. 1922.gada 5.janvārī izdeva noteikumus par Vidzemes konsistorijas likvidēšanu un evaņģēliski luteriskās Baznīcas pārvaldīšanu, nostādot visas Baznīcas priekšgalā draudžu delegātu sinodes ievēlēto Baznīcas Virsvaldi. Tas bija ļoti interesants posms.

Baznīcas Virsvalde sastāvēja no 9 locekļiem: 6 latviešiem, to starpā prezidents, un trim vāciešiem, to starpā viceprezidents. Baznīcas Virsvalde pilntiesīga Baznīcas pašpārvaldības orgāna stāvokli ieguva tikai ar jauno Baznīcas Satversmi 1928.gada 14.augustā – noteikumi par evaņģēliski luteriskās Baznīcas stāvokli. 1919.gada 27.oktobrī apstiprināja un 14. novembrī publicēja pagaidu noteikumus par evaņģēliski luterisko draudžu padomēm, kas paredzēja, ka draudžu saimniecību un pārvaldi pārzina īpaša, uz trim gadiem vēlēta draudzes locekļu padome un valde. 1922.gadā Baznīcas Virsvalde izdeva jaunas vēlēšanu instrukcijas, kas prasīja zināmu vecuma cenzu un reliģiski tikumisku kvalifikāciju. Jaunais stāvoklis bija sākumā neierasts. Neierasto apstākļu dēļ dažas draudzes nīkuļoja, piemēram, vairākas

Kurzemes un Zemgales bijušās patronāta draudzes. Blakus padomēm un valdēm bieži rosījās sieviešu jeb, kā toreiz sauca, dāmu komitejas. Piedalīšanās vēlēšanās visumā bija vāja, tomēr lietas varēja tikt kārtotas.

Brīvības cīņu laikam izbeidzoties un Latvijai uzsākot normālāku dzīvi un attīstību, mantojums no sešiem kara gadiem un okupācijas apstākļiem bija ārkārtīgi smags. Izpostījums bija skāris tautas un valsts dzīvi visās nozarēs. Daugavas abi krasti bija drupu kaudzēs. Tās klāja vai visu Latviju. Evaņģēliski luteriskajā Baznīcā postījumi bija sevišķi lieli. Sagrauto un izpostīto baznīcu skaits bija ļoti liels, tāpat arī mācītāju, ķesteru un draudžu māju skaits. Mācītāji bija noslepkavoti komunistu terora laikā, miruši, atstājuši draudzes. Vācu mācītāji bija izceļojuši.

Vidzemē 1914.gadā amatā bija 93 mācītāji. Komunistu nošauti 19, savas draudzes atstājuši 9, citi miruši kara un revolūcijas laikā. 1920.gada sākumā amatā bija 56 mācītāji.

Kurzemē un Zemgalē 1914.gadā bija 103 mācītāji. Komunistu laikā nogalināti 7, draudzes atstājuši 31, arī izceļojuši uz Vāciju līdz ar pašu ģenerālsuperintendentu Bernevicu, vairāki miruši. 1920.gadā amatā bija tikai 54 – puse.

Nopostītas baznīcas – Vidzemē 13, Kurzemē un Zemgalē 36; pastorāti – Vidzemē 11, Kurzemē un Zemgalē 28. Materiālie zaudējumi draudzēm Vidzemē aprēķināti apmēram 8 miljoni, Kurzemē un Zemgalē pāri par 3 miljoniem zelta rubļu. Darba atsākums – ar konsistoriju pārveidošanu un Baznīcas Virsvaldes izveidošanu.

Tagad apskatīsim šīs divas, patiesībā trīs ļoti interesantās sinodes, kurās izveidojās Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca.

Pirmā šāda sinode bija **Kurzemes mācītāju un draudžu delegātu sinode Jelgavā 1920.gadā no 9. līdz 12.aprīlim**. Ar 1920.gada 8.marta apkārtrakstu Kurzemes evaņģēliski luteriskā konsistorija, toreiz vēl ieceltā konsistorija, uzaicināja Kurzemes mācītājus un draudžu delegātus uz sinodi Jelgavā, kuras noturēšana bija nolikta uz laiku no 9. līdz 12.aprīlim. 9.aprīlī pulksten 10.00 sinodes dalībnieki un viesi sapulcējās draudzes konfirmandu zālē pie lielās, plašās Nikolaja baznīcas, ko prāvests **Reinhardts** vēl tikai nesen kā bija uzcēlis un kurā bija patstāvīgā draudze, neatkarīgā no patronātiem un apstiprinātā tieši draudzē. Visi devās uz atklāšanas dievkalpojumu skaisti pušķotajā Nikolaja baznīcā. Liturģiju vadīja prāvests Grīners no Bauskas, sprediķoja konsistorijas viceprezidents mācītājs J.Reinhardts, vēlākais prāvests. Pēc tam dievkalpojumu Svētās Trīsvienības baznīcā turēja vācu delegāti. Sinodes dalībnieki bija no Kurzemes konsistorijas (arī vēl vecās konsistorijas iekārtas

veida – toreiz Latvijas pagaidu valdības ieceltā konsistorija). Ievērojiet – prezidents bija lajs, laju loceklis Jānis Lapiņš, ģimnāzijas direktors. Man jums jāsaņem viena lieta, mīlie draugi. Kad runājam par Latvijas Tautas Padomes un pagaidu valdības laikiem, latviešu tautā, neskatoties uz dažādajām partiju lietām, arī kreisajām partijām, tomēr vēl ļoti dzīva bija kristīgā cilvēka apziņa. Mēs ar to atkal sastapsimies, kad runāsim par sinodes darbību, - šādi bija latviešu toreizējās sabiedrības cilvēki. Ģimnāzijas direktors Lapiņš bija Kurzemes konsistorijas prezidents. Es tagad skatos atpakaļ un redzu, kāds ļoti abējādi pozitīvs veidojums. Viens dziļas pārliecības, kristīgs un izglītots vīrs, kas stāvēja Baznīcas vadībā. Viceprezidents Reinhards – Nikolaja baznīcas mācītājs. Laicīgais priekšsēdētājs Dučkens – aptiekas īpašnieks. Garīgais priekšsēdētājs *Irbe* – mācītājs (t.i., ne prāvests, ne vēlākais bīskaps, bet viņa brāļadēls). Laicīgais priekšsēdētājs Jirgens – zvērināts advokāts. Piedalās 45 mācītāji, 93 draudžu delegāti. Viesi – 4 garīdznieki, to starpā garīgā departamenta direktors Mīlenbachs un 7 laju viesi. Sēdes notika Jelgavas reālģimnāzijas telpās. Vācieši noturēja savas atsevišķās sēdes.

Ļoti zīmīgs, ļoti interesants bija šīs sēdes gājums.

Gribētu, ka jūs pievērstu uzmanību kādam referātam un censtos to atzīmēt. 12.aprīļa sēdē mācītājs Irbe nolasīja referātu "Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas iekārtas projekts" un uzstādīja šādas tēzes.

1. Baznīca ir autonoma. Parlaments apstiprina tikai tos likumus, kas attiecas ar valsts dzīvi.
2. Sinodālā iekārta uz vienlīdzīgu, vispārēju balstiesību vēlēšanu pamata.
3. Episkopālā iekārta.

Kas šinī episkopālajā iekārtā bija raksturīgs? Pirmais – četras bīskapijas ar četriem bīskapiem un Rīgas bīskaps ir archibīskaps kā **primus inter pares**. Jautājums, kas tagad pēc mūsu pārdēvētā archibīskapa ievēlēšanas tika pacelts. Un mani tas tā priecīgi pārsteidza, ka viņš pats bija tas, kas ar tādu interesi pieķērās šim jautājumam, un man viņam bija jādod šie paskaidrojumi, ka, patiesību sakot, tā ir sen paredzēta lieta, kas tikai bija ieprūdusi, kas 1920.gada 12.aprīlī tika proponēta.

4. Proporcija starp lajiem un garīdzniekiem un to funkcijas (t.i., sinodē).

Principā projekts tapa vienbalsīgi pieņemts, bet tālākā izstrādāšana uzticēta konsistorijai, klāt pievēlot vēl mācītāju Grīnbergu, vēlāko archibīskapu, un Jelgavas apgabaltiesas priekšsēdētāju baronu Osten-Sakenu.

Kurzemes sinodes dienas kārtībā, kas bija valdības apstiprināta, bija:

1. Pamats, uz kura mēs stāvam;
2. Baznīcas attiecība pret valsti;
3. Draudze un mācītājs;
4. Baznīca un skola;
5. Teoloģiskā izglītība;
6. Kā pacelt grīmušu tikumību un reliģiozitāti;
7. Dažādi jautājumi.

Tā bija pirmā jaunā tipa t.i., pagaidu tipa sinode, kas bija sasaukta 1920.gadā Kurzēmē.

Mēnesi vēlāk līdzīga sinode notika Vidzemē. **Vidzemes evaņģēliski luterisko mācītāju un draudžu priekšstāvju Sinode** Rīgā no 1920.gada 8. līdz 11.maijam. Ar 20.marta apkārtrakstu Vidzemes konsistorija uzaicināja Vidzemes mācītājus un draudžu delegātus uz Sinodi Rīgā. Sinodes dalībnieki sapulcējās 8.maijā pulksten 9.30 Mazās Ģildes zālē, no kurienes ar konsistorijas prezidentu un vixeprezidentu priekšgalā devās uz Sinodes atklāšanas dievkalpojumu Jēkaba baznīcā. Altāra runu un apsveikumu sacīja Cēsu prāvests Avots, liturģiju turēja Rīgas Miera draudzes mācītājs Bergs, sprediķi sacīja konsistorijas viceprezidents Maldonis, vēlākais profesors. Vācu mācītāji un delegāti sapulcējās Doma kapitula zālē un no turienes devās uz dievkalpojumu Doma baznīcā.

Dievkalpojumā Jēkaba baznīcā piedalījās arī Satversmes Sapulces prezidents Jānis Čakste. Satversmes Sapulces prezidents, varētu sacīt – valsts pagaidu prezidents. Viņš ieradās arī Sinodē un to apsveica sirsnīgiem vārdiem. Es vēlreiz uzsveru to, ka mūsu intelligentā latviešu daļa nepavisam nebija tik ļoti pret visām lietām, ko saucam par ticību. Ar dziļu līdzdaļu, ar ļoti lielu nopietnību un lielu labvēlību viņi bija līdzī – tā šeit Čakste, kā tur Lapiņš, vēlāk redzēsim arī vēl citus. Konsistorijas prezidents Lazdiņš atklāja Sinodi. Sinodi apsveica iekšlietu ministra biedrs Kēmans. Vācu draudžu priekšstāvji nevarēja sekot debatēm latviešu valodā un lūdza Sinodes piekrišanu separātu sēžu noturēšanai. – Viņi jau nevar! 700 gadus viņi nevarēja to valodu iemācīties, nu, kur tad lai no viņiem to prasa uzreiz tagad.

Otrajā sēdē 8.maijā mācītājs Kundziņš no Smiltenes nolasīja referātu par Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas sastāvu, draudzi un tās pārvaldību. Debates pie iepriekš nolasītā referāta. lūdzu, atkal ievērojiet to, atzīmējiet to sev katrā ziņā! Konsistorijas viceprezidents Maldonis nolasīja Kurzemes draudžu delegātu Sinodes lēmumu minētajā jautājumā, t.i., Baznīcas iekārtas jautājumā. Un Kurzemes mācītājs

Irbe deva paskaidrojumus. Pēc pēdējā domām draudžu dzīvei par pamatu jāliek sinodāli – episkopālā iekārta. Izpildorgānam pēc viņa domām jābūt bīskapam ar kolēģiju, respektīvi, archibīskapam. Viņš proponēja četrus bīskapus un archibīskapu kā **primus inter pares**. Tātad atkal tika atkārtots tas pats, ko jau Kurzemes Sinode bija pieņēmusi.

Pirmās Vidzemes laju sinodes igauņu grupai bija vēl atsevišķs protokols. Bija mums dažas tādas, Rīgā bija viena igauņu draudze. Vidzemes igauņu evaņģēliski luteriskās draudzes priekšstāvji: Rīgas Svētā Pētera-Pāvila baznīcas mācītājs Kārlis Vinters, tās pašas draudzes delegāts Johans Ardons un viņa vietnieks Arnolds Hauslers (kas vēlāk bija igauņu draudzes mācītājs), kuri bija piedalījušies sinodes vācu sēdē, kas noturēta 10.maijā. Ir pieņemts tāds lēmums: "Igauņu Rīgas Svētā Pētera-Pāvila draudze kā nacionāla mazākuma draudze piesienas ārēji baznīcu – tiesiskā attiecībā Latvijas vācu evaņģēliski luteriskās Baznīcas organizācijai, bet patur arī brīvību to mainīt un pieslieties Latvijas Baznīcas kopai." Tā tas arī bija. Divas igauņu draudzes bija Latvijas vispārējās Baznīcas dalībnieces.

Pēc diviem gadiem, 1922.gadā no 21. līdz 24.februārim, Rīgā notika **Latvijas evaņģēliskās luteriskās baznīcas draudžu, mācītāju un priekšstāvju 2.Sinode**. Par pirmo acīmredzot tiek uzskatītas šīs divas – Kurzemes un Vidzemes sinodes. Saskaņā ar iekšlietu ministra uzaicinājumu no šā gada 23.janvāra (t.i., 1922.gada) Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas drudzdu padomes sūtīja savus mācītājus un priekšstāvjus uz sinodi izvēlēt Baznīcas Virsvaldi. Ja līdz šim pagaidu konsistorijas bija vēl valdības ieceltās rīkotājas iestādes, tad šinī brīdī veidojās Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca savā neatkarīgajā veidā. Apsprieda vēl citus Baznīcas dzīves jautājumus. Pirms sinodes atklāšanas dalībnieki sapulcējās 22.februārī pulksten 9.30 Lielajā Ģildē, no kurienes kopīgā gājienā devās uz dievkalpojumu Jēkaba baznīcā. Altāra runa bija mācītājam Straumanim (Acta 16,34). Vācu priekšstāvji ar saviem mācītājiem tanī laikā turēja dievkalpojumu Pētera baznīcā. Sprediķi teica prāvests Kārlis Irbe, mūsu vēlākais bīskaps, par Jesajas grāmatas 54.nodaļas 10.pantu: „Kalni atkāpsies, pakalni šaubīsies utt.” Beigu liturģiju turēja mācītājs Bergs.

Pirmā sēde 21.februārī.

Pulksten divos iekšlietu ministrs Kviesis – vēlākais Latvijas brīvvalsts trešais prezidents atklāja Sinodi, apsveica Sinodes dalībniekus un aizrādīja, ka pats pirmais Sinodes uzdevums ir izvēlēt Baznīcas Virsvaldi. No bijušās konsistorijas tā atšķirsies ar to, ka būs Sinodes izvēlēta iestāde, nevis vairs valdības iecelts orgāns. Novēlēdams

sekmīgu darbu, ministrs izteica cerību, ka valsts un Baznīca viena otru pabalstīšot: valsts – sniedzama baznīcai materiālo, Baznīca – valstij morālo pabalstu. Abām – valstij un Baznīcai – kopīgs mērķis – tautas labklājība. Ja valsts un Baznīca šādā kopīgā garā darbosies, tad varam droši cerēt, ka Dievs Latviju svētīs. Uz to sapulcētie sajūsmā nodziedāja trīsreiz ”Dievs, svētī Latviju!”

Ministram atbildēja prāvests Irbe, atzīstot to, ka ministra uzrunā ir iespaids, kas daudzus akmeņus it kā noveļ no sirds, un novēlēja sekmes ministram grūtajā, atbildīgajā darbā un svētīja to, Sinodes dalībniekiem dziedot „Āmen. Āmen. Āmen.”

Tas izklausās tā nedaudz neparasti tagadējās Latvijas domāšanā. Kur esam pazaudējuši tās lietas? Kāpēc esam palikuši pie stučkistiem un visa tā Raiņa sociāldemokrātisma? Kāpēc mūsu valstsvīros nekur neparādās nekas no mūsu pirmo prezidentu stājas? Kāpēc mēs nedzirdam viņus runājam par garīgām vērtībām, par morālo stāju utml.

Tad Kviesis atstāja Sinodi, Sinodes pezidija vēlēšanu vadību nodevis garīgo lietu departamenta direktoram Mīlenbacham. Balsojot Sinode nolēma, ka Baznīcas Virsvaldes prezidentam in viceprezidentam jābūt garīdzniekiem. Atcerieties, ka vecajās konsistorijās prezidents bija laicīgā pesona, ko iecēla muižniecība, bruņniecība, un viceprezidents bija superintendents, kāds no mācītājiem, ko atkal izraudzīja tā pati muižniecība. Tikai mācītājs **Skrodelis** bija domājis, ka prezidentam vajadzētu būt ne garīgai personai, bet tā bija atsevišķa balss. Un tie bija jāizvēl Sinodē – prezidents un viceprezidents, ne Baznīcas Virsvaldē. Sinode izvēlēja prezidentu un viceprezidentu. Sinode nolēma, ka relatīvais balsu vairākums izšķirs, kurš kandidāts ir ievēlēts. Nevis tādas manipulācijas, kādas mums tagad mēģināja grūst acīs tie neapmierinātie, kuriem neizdevās šinī Sinodē izdabūt cauri viņu kombinācijas. Vienkāršais relatīvais balsu vairākums. Relatīvais balsu vairākums ir vienas balss pārsvars, nemaz nav vairāk vajadzīgs.

Notika vēlēšanas. Vispirms tika uzstādīti kandidāti un, izdarot vēlēšanas atklāti, ar zīmītēm, pēc balsu skaitīšanas izrādījās, ka nodotas 347 balsis un Baznīcas Virsvaldē ievēlēti šādi kandidāti:

prāvests Irbe ar 340 balsīm – par Baznīcas Virsvaldes prezidentu,

senators Gubenis ar 242 balsīm,

prāvests Reinhards – 225,

inženieris Kēse – 221,

kancelejas direktors Krūmiņš – 208,

mācītājs Ērmanis – 195,
vācu virsmācītājs Poelchau – 290 – par Baznīcas Virsvaldes viceprezidentu,
zvēriņāts advokāts Rīdigers – 289,
prāvests Erdmans – 195.

Tie visi bija Virsvaldes locekļi. Bez tam balsis nodotas par

zvērināto advokātu Reinfeldu – 16,
mācītāju Grīnbergu, vēlāko archibīskapu – 76,
mācītāju Beldavu – 68,
prāvestu Avotu – 64,
docentu Maldoni – 44,
mācītāju Bergu – 43,
doktoru mediķi Reinhardu – 38,
docentu Adamoviču – 10.

Konsistorija iesniegusi valdībai protestu sakarā ar jautājumu par Jēkaba Baznīcas atņemšanu, kas toreiz bija cilāts valdībā.

Piektajā sēdē 23.februārī (vēlēšanas bija 22.februārī) pēc īsa starpbrīža prāvests Reinharda aizrādīja, ka Sinode palikusi kopā šajā vēlajā vakara stundā, lai ieceltu visas Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas bīskapu. Viņš norādīja uz prāvesta Kārļa Irbes nopelniem un pūliņiem mūsu Baznīcas labā (mēs arī varējām izsekot par viņa darbošanos bēgļu gaitu laikā un konsistoriju laikā) un lika priekšā viņu ievēlēt par visas Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas bīskapu. Prāvests Irbe atstāja sēdi un tās vadību uzņēmās delegāts Varenais. Pēc tam, kad vairāki runātāji bija izteikušies par priekšlikuma pieņemšanu, Sinode pārgāja uz balsošanu un vienbalsīgi, vienam atturotis, ievēlēja prāvestu Kārli Irbi par visas Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas bīskapu. Bīskapam Irbem zālē ienākot, visi sapulcējušies to saņēma, nodziedot "Lai Dievu visi līdz". Pēc tam prāvests Reinharda bīskapu uzrunāja, paziņojot tam par viņa ievēlēšanu un svētīja viņu. Sinodes dalībnieki nodziedāja "Svētī, Kungs, un sargi".

Sinodei atbildēdams, bīskaps teica: „**Latvijas Sinode, tavā priekšā stāv tavs kalps. Lai Dievs dod, ka es vienmēr par tādu sevi uzskatītu.**” Tad bīskaps nāca ar saviem pirmajiem priekšlikumiem par vienprātību Baznīcā. Un vēl trešais lūgums bīskapam. Bīskaps Irbe lika priekšā viceprezidentu Poelchau, t.i., vācu Baznīcas Virsvaldes nodaļas prezidentu, ievēlēt par evaņģēliski luterisko vācu draudžu bīskapu Latvijā. Prāvests Erdmans vācu draudžu vārdā izteica pateicību par šo Vislatvijas

bīskapu un Sinodes soli, kas radīs saprašanos un ievadīs jaunu posmu Baznīcas dzīvē mūsu kopīgai Tēvijai par svētību. Nu, tā – ”mūsu kopīgai Tēvijai par svētību”. Viņi vienmēr tādi dikti uzmanīgi, zīmējoties arī uz Latvijas vārdu. Uz bīskapa Irbes uzaicinājumu sapulce nodziedāja ”Dievs, svētī Latviju!”.

24. februāra sēdē bīskaps Irbe paziņoja, ka Zviedrijas archibīskaps viņu uzaicinājis noturēt Zviedrijas galvaspilsētā dievkalpojumu, pie kam kāds no Zviedrijas bīskapiem apciemotu Rīgu tādā pašā nolūkā. Līdz ar to archibīskaps pieprasīja, vai nebūtu pienācis laiks ierosināt Jēkaba baznīcas jautājumu Vispasaules Miera Savienībā. Vidzemes Sinodē bija 111 mācītāji un 255 draudžu delegāti.

Kā zinām, šī ievēlēšana noslēdzās ar bīskapa ievadīšanu amatā. To atzīmē dažādi – ievešana amatā, iesvētīšana amatā, pat ordinācija. No vienas puses, bez šaubām, tā ir ievešana amatā. Viņš tad uzņemas savu lielo, svarīgo uzdevumu, un tas ir tāds svinīgs ievadījums. Tomēr šeit pie viņa amatā stāšanās ievadījuma bija aicināts Zviedrijas Baznīcas archibīskaps Nātans Sēderblūms. Zviedrijas Baznīca glabā sevī tā saukto apustuliskās sukcesijas tradīciju.

Kas ir šī apustuliskā sukcesija? Katoļu versija ir ļoti radikāla, un, kā katoļiem mēdz būt, viņiem visas neskaidrās lietas vienmēr ir pilnīgi skaidras. Viņi jau visu to atvasina, ka Jēzus Kristus ir iesvētījis amatā savu mācekli Pēteri un tas ir kļuvis par pirmo pāvestu, un tad tā vēlāk gājusi visa tā rinda nepārtraukti, un it kā tā apustuļu svētība tad nu nākusi cauri tai katoļu pāvestu un bīskapu rindai. Tur ir kaut kas pareizs un kaut kas arī nepareizs. Apustuļi iesvētīja amatā savus pēctečus. Bet ne tikai Pēteris. Par to mēs mazāk dzirdam, bet mēs ļoti dzirdam, ka apustulis Pāvils un viņa līdzstrādnieki uzlika rokas nākošajiem darbiniekiem. Un apustulim Pāvilam nemaz nebija sakars ar vecajiem apustuļiem, tā ka tur bija tā garīgā sukcesija. Sukcesijas nozīme parādījās Baznīcu vajāšanas laikā, kristīgās Baznīcas visgrūtākajā posmā otrajā gadusimtenī, kad kristīgā Baznīca bija žņaugta, vajāta un postīta no divām pusēm. No vienas puses to postīja un žņaudza Romas vara, kas to uzskatīja par pretvalstisku iekārtojumu, tāpēc ka Baznīca nepiekopa ķeizara godināšanu par Dievu. No otras puses tanī laikā spēcīgi ziedēja visādas maldu mācības, sekta – gnosticisms, sinkrētisms un visi citi pagānisma veidi. Un tie visi, kaut ko patapinādami no kristīgās Baznīcas, uzstājās kā īstie kristīgās mācības turpinātāji – gnostiķi, ariāņi un visi pārējie radīja tautā lielu sajukumu. Tā, kā tas notiek arī šodien. Tad tā sauktais bīskaps kristīgajā draudzē vai draudžu kopumā bija šī klints un garantija. Tie bija spēcīgi raksturi, un ļoti daudzi no viņiem gāja martīrijā, mira mocekļu nāvē, Romas

varas vajāti. Tie bija tie, kas raudzījās uz ticības mācības skaidrību. Kad izsekojam dogmātu vēstures gājumam, kā veidojās mūsu kristīgās ticības mācību teikumi, kā viņi it kā tika apkopoti – šie teikumi Ticības apliecībās, kur šie tēvi, šie bīskapi, šie ticības klinšu vīri vārda un katra teikuma priekšā gadiem un gadu desmitiem ilgi bija savās diskusijās, līdz varēja nākt pie tiešām tāda kā Svētā Gara apdvesuma un ieturēt pareizo līniju, izvairoties no Kristus personas degradācijas par pravieti, par krietnu cilvēku un tamlīdzīgi. No otras puses bija šī cīņa pastāvēt un izturēt vajāšanas. Bīskaps bija tas, pie kura patvērās, viņš bija patvērums, viņš nebija tautas ieceltais direktors, bet viņš bija patvērums – garīgais patvērums un arī tāds garīgā spēka patvērums. Tāpēc šeit tā pareizā secība – tikai tie, kurus šie bīskapi svētīja un iesvētīja amatā un kas paši arī tika iesvētīti amatā, tikai tie tad arī skaitījās īstie un legālie. Un visi sektantu, gnostiku un sinkrētu sdomātie amati – tie izrādījās tukši, un tādi tie arī bija. Viņi vēl mēģināja sevi pamatot visādās fantāzijās. Lūk, šeit stāvēja tas nemainīgais, tiešais, skaidrais Evaņģēlija – tiešam šinī gadījumā Evaņģēlija pamats, un tika tālāk dots kā uzdevums un arī zināmā mērā kā sargājošā zīme, sargājošā koppelzīme. Šī tālākdošana tad ir arī turpinājums šinā apziņā. To tad arī sauc par apustuļu sukcesiju, kas dod tālāk Baznīcas disciplīnu, mācības disciplīnu un izturēšanās disciplīnu. Tādam arī ir jābūt bīskapam, katram un katrā reizē, kur viņš ir iecelts kādā amatā. Lūk, Zviedrijas Baznīca cauri visiem viduslaikiem un katoļu laikiem, neizmainīdama bīskapa iekārtu, tikai pārņemdama evaņģēlisko ticības mācību un stāju, turēja arī joprojām šo līniju. Tāpat kā anglikāņi. Es nezinu, cik lielā mērā pārējie skandināvi, bet katrā ziņā par zviedriem un par anglikāņiem tas ir zināms. Svētījot, ievadot mūsu pirmo bīskapu garīgajā uzdevumā, viņam arī tika dots šis sensenais bīskapa garīgais uzdevums apustuliskā secības kārtībā. Tas bija tāds lielā mērā goda stāvoklis mūsu Baznīcai.

1922.gada 16.jūlijā, ne tikai ievadot, bet arī iesvētot Kārli Irbi īsti bīskapa amatā, archibīskaps Sēderblūms jau bija arī līdzī izteicies, ka Rīga patiesībā ir archibīskapa sēdekļis un bīskaps Irbe ir faktiski uzskatāms par pirmo archibīskapu, ko viņš mūsu Baznīcas vēl neizbūvētās un vēl tikko organizācijā sāktās tapšanas dēļ nebija pieņēmis. Šo amatu pieņēma viņa pēctecis archibīskaps Grīnbergs, bet viņam zuda šī iesvētīšana no Zviedrijas Baznīcas, un šis jautājums iesprūda uz 60 gadiem. Tagad šis jautājums paceļas par jaunu. Bīskaps un viņa kolēģi – pārējie bīskapi, četri bīskapi, kā jau Kurzemes un Vidzemes toreizējās sinodes bija pašas no savas izjūtas to cēlušās priekšā.

Te gribas sacīt to, ko kādreiz sacīju lekcijā, mūsu cienījamais profesors Bencingers, kad brīnījāmies, Vecās Derības tekstos atrazdami tādas lietas, dziļas domas, noteica savā īpatnējā izteiksme: „Tie vecie nemaz nebija tik dumji, kā jūs domājat.”

Te jāsaka tā – tie mūsu sinodāļi 1920.gadā nemaz nebija tādi vientieši, pa visām kara vētrām iztramdīti un izpostīti, ka viņi nebūtu varējuši domāt kaut ko ļoti pozitīvu, nopietnu, svarīgu un paliekošu. Tā tas bija šinī jautājumā par bīskapu iesvētīšanu.

Mūsu kurss ir šinī vietā jāpārtrauc, nevis jāizbeidz. Periods, kas sākās ar 1922.gadu, ar bīskapa Irbes nākšanu mūsu Baznīcas priekšgalā, ar Baznīcas dzīvi, attīstību un veidošanos starp diviem pasaules kariem, šie 20 gadi, - tas patiesībā sevī ietver vienu veselu, lielu kursu, kuru dažās stundās nemaz izņemt nevar.

Līdztekus bīskapa iekārtas jautājumam un tā atrisinājumam, ir arī jautājums par teoloģisko izglītību. Kā jūs to varbūt atceraties, vienmēr, kur sastapamies ar tādiem mūsu Baznīcas darba posmiem, kur tika kaut kas apspriests par Baznīcas būtiskajās, nepieciešamajām vajadzībām – tā tas bija kara un okupācijas laikos, tā tas bija okupētajā un neokupētajā Latvijā, tā tas bija ārpus Latvijas robežām arī Pēterpilī un Tērbatā, - visur jautājums par teoloģisko izglītību bija aktuāls un vienmēr cilāts, vienmēr ticis meklēts risinājums. Šie ne visai veiksmīgie risinājumi, kas deva tādus daļējus panākumus, kad vēl zem krievu varas esošajā Tērbatā tika ieviesta krievu valoda par mācību valodu un vācu mācību spēki atteicās kaut ko tur darīt, tad bija pirmā iespēja, kad arī latviešu mācību spēki sāka piedalīties universitātes dzīvē.

Latviešu evaņģēlisko mācītāju apspriede Rīgā, piedaloties apmēram 15 personām, 1919.gada 6. un 7.augustā, t.i., vēl pirms Bermonta uzbrukuma, izteica vienprātīgu prasību pēc teoloģiskās fakultātes Latvijas Universitātē, kas bija tikko kā tapusi, - evaņģēliski luteriskās tradīcijas vārdā, ka par evaņģēliskās draudzes mācītāju var būt tikai akadēmiski izglītots teologs. Apspriedes pilnvarotie mācītāji – Kundziņš vecākais no Smiltenes, Beldavs no Valmieras, Maldonis no Cēsīm 1919.gada 25.augustā iesniedza Latvijas pagaidu valdības Ministru prezidentam Kārlim Ulmanim motivētu lūgumu, lai nebūtu spiesti meklēt teoloģisko izglītību ārpus Latvijas ārzemju universitātēs, kur situācija bija visai nedroša, dibināt teoloģijas fakultāti Latvijas Universitātē. Augstskolas organizācijas komisijā bija savi pārstāvji. Jau pirmajā sēdē 12.septembrī, kur tika spriests par teoloģijas fakultātes dibināšanu,

tika izteiktas domas, ka nebūtu vēlams teoloģijas fakultāti dibināt kā konfesionālu iestādījumu.

Par fakultātes iniciatoru Izglītības ministrija izraudzīja Voldemāru Maldoni, kurš izveidoja subkomisiju. Jau otrā dienā pēc Latvijas Universitātes darba sākšanas 1919.gada 29.septembrī subkomisija sastādīja teoloģijas fakultātes mācību plānu. Sakarā ar nenoteiktību valdības aprindās attiecībās pret Baznīcu nolēma, ka teoloģijas fakultātei jābūt pāri konfesijām stāvošai kristīgai, reliģiskai, zinātnes pētniecības iestādei un tai ir jādarbojas bez konfesionālās dogmātikas un praktiskās teoloģijas priekšmetiem.

Sākās lielas cīņas ar sociāldemokrātiem. Izglītības ministrs K.Kasparsons turējās pie domas, ka teoloģijas fakultāte kā nodaļa pievienojama filoloģijas un filozofijas fakultātei. Organizācijas komisijas priekšsēdētājs un izglītības pilnvarotais augstskolas lietās Pauls Dāle ar savu noteikto, enerģisko rīcību iestājās par teoloģijas fakultāti. 1920.gada 13.janvārī izsludināja Izglītības ministrijas rīkojumu Nr.39, ka pie Latvijas augstskolas atverama Teoloģijas fakultāte, neuzņemot tajā konfesionāli dogmātiskos un praktiskās teoloģijas priekšmetus, - kā arī tagad mūs uz to tendē – par reliģisko ideju kaut kādu fakultāti, sākotnēji dibinātu kā konfesionālo, pēkšņi nezin kāpēc pārtapušo par gluži vienkārši reliģijas vēstures, apmēram kaut kādu mācību iestādi.

Par docentiem Baznīcas un reliģijas vēsturē ievēlēja cand.theol. **Ludvigu Adamoviču**, par docentu israēla tautas vēsturē – cand.theol. **Maksimilianu Stefaniju (Stephany)**, par docentu Jēzus dzīves un apustuļa laikmeta vēsturē – theol.mag. **Erichu fon Šrenku (Schrenck)** un cand.theol. **Kundziņu**. Par docentu reliģijas filosofijā aicināja **Maldoni**. 28.janvārī tos apstiprināja Izglītības ministrija un **Maldonis** tapa par fakultātes pagaidu dekānu. Tās pašas dienas vakarā ziņoja organizācijas komisijai, ka uz lekcijām Teoloģijas fakultātē pieteikušās 14 personas. Fakultāte uzsāka savu darbu 1920.gada 4.februārī augstskolas 16. klausītavā Raiņa bulvārī. Otrajā mācības gadā bija jau 47 studenti. Vācu mācību spēki Stefanijs un Šrenks izstājās no darba fakultātē, sekojot vācu separācijai Baznīcas dzīvē.

Jaunā ierosme – būtu jādibina Romas katoļu teoloģijas fakultāte Latvijas katoļu vajadzībām. Valdība izrādīja gatavību arī noteikt konfesionāli augstāko akadēmisko izglītību. Katoļi ir kaut kas cits. Te tā konfesionālā puse pieļaujama. Teoloģiskā fakultāte jutās skubināta saglabāt praktiskās teoloģijas katedras nodibināšanu par luteriskās Baznīcas tradīciju, kā tas ir kādreiz arī bijis. Mēs arī

zinām, ka tas vēlāk notika. Un taisni tāpēc, ka katoļi ir uzstājušies par savas konfesionālās fakultātes izveidošanu, tad arī konfesionālie priekšmeti tika pievienoti mūsu fakultātes mācībām. 1931.gada 26.februārī fakultāte ievēlēja teoloģijas doktoru **Grīnbergu**, archibīskapa vietas izpildītāju, par privātdocentu praktiskajā teoloģijā. Ar to sākas jauns un cits posms. Tas pašlaik vēl neietilpst mūsu turpinājumā. Bez tam jūs to visu atrodat diezgan skaidri mūsu Teoloģijas fakultātes vēstures apskatos.

Ar to beidzam Latvijas Baznīcas vēstures kursu visā īsumā un arī visā nepilnībā. Kā jūs paši to varat manīt, šis priekšmets prasa vēl daudz dziļāku iedziļināšanos, kuru lekciju sakarībā vien nav iespējams izdarīt.

Tomēr nolūks ir viens. Katram izglītotam Latvijas garīgajam darbiniekam šis priekšmets ir absolūti nepieciešams. Tas ir nepieciešams kā Latvijas vēstures daļa, kur Latvijas vēsture mums ir palikusi novārtā aiztecējušos 50 gados, un mēs tikai ar Latvijas Baznīcas vēsturi varam zināmā mērā izsekot mūsu tautas vēsturei. Šie priekšmeti nemaz nav šķirami, jo tas mēģinājums, ko tagad redzam, ka tas tā dīvaini stūrgalvīgi tiek turpināts, mūsu vēsturnieki vai nu gandrīz pilnīgi vai pat pilnīgi ignorē Baznīcas un ticības dzīves eksistenci mūsu tautas vēsturē un dzīvē, šis stāvoklis ir neveselīgs stāvoklis. Tas sarežģī arī mūsu pašu Baznīcas vēstures sapratni.

Otrkārt, Baznīcas vēsture mums atklāj kādu citu lietu, par ko materiālistiski noskaņotā pasaulē skaitās nepieklājīgi runāt. Proti, ka mūsu konkrētā vēsture saskaras ne tikai ar garīgās dzīves norisēm, bet arī ar to, ko pieminēju – to Vecā Derībā mums tik bieži rāda, - ar tā saukto Dieva rīcības manifestāciju tautu dzīvē un liktenībā. Arī šo momentu mēs nedrīkstam neievērot.

Tāpēc es pateicos par jūsu pacietību un uzmanību, ka esam varējuši kaut nedaudz šos jautājumus tirzāt. Paldies!